

ANALECTA

BOLLANDIANA

ANALECTA BOLLANDIANA

TOMUS XXXVI-XXXVII

EDIDERUNT

FRANCISCUS VAN ORTROY,
HIPPOLYTUS DELEHAYE,
PAULUS PEETERS
ET CAROLUS VAN DE VORST

PRESBYTERI SOCIETATIS IESU

BRUXELLES Société des Bollandistes 24, Boulevard Saint-Michel	PARIS Librairie Auguste Picard 82, Rue Bonaparte
---	--

1917-1919

A PARU EN 1922.

Dugoff
Coyote
6-14-1923

APR 4 1920

205
A53

ANALECTA
BOLLANDIANA

TOMUS XXXVI-XXXVII

EDIDERUNT

FRANCISCUS VAN ORTROY,
HIPPOLYTUS DELEHAYE,
PAULUS PEETERS
ET CAROLUS VAN DE VORST

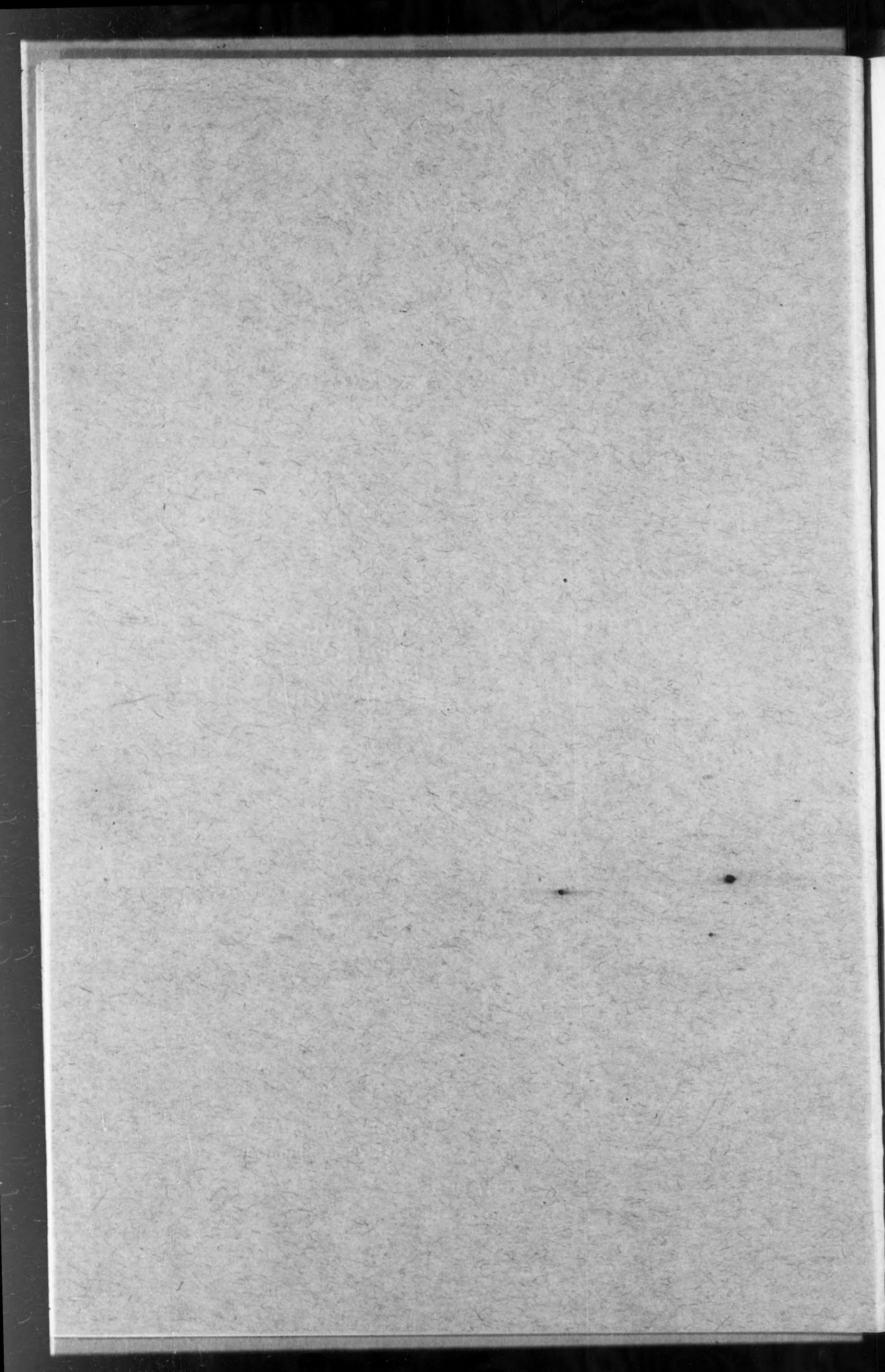
PRESBYTERI SOCIETATIS IESU

BRUXELLES
SOCIÉTÉ DES BOLLANDISTES
24, Boulevard Saint-Michel

PARIS
LIBRAIRIE AUGUSTE PICARD
82, rue Bonaparte

1917-1919

A PARU EN 1922.

HISTOIRES MONASTIQUES GÉORGIENNES

AVANT-PROPOS

Pour justifier ou pour excuser le plan et la composition du recueil de textes que nous offrons au public, il faut rappeler dans quelles circonstances il a été préparé.

*Pendant la guerre, ayant dû abandonner successivement tous les travaux que nous avions sur le métier, l'idée nous était venue d'employer cette morte saison à rassembler les matériaux d'un *Vitae Patrum* géorgien. En soi, une telle entreprise ne s'accommodeait pas moins mal que toute autre des entraves que le régime de l'occupation étrangère imposait aux recherches d'érudition, comme à toute l'activité du pays. Au contraire, il en est peu pour lesquelles les bibliothèques locales offrent moins de ressources. Mais avant d'attaquer la vraie difficulté du sujet, celle qui nécessite un libre accès à des centres d'études mieux outillés, il s'agissait, pour commencer, de traduire une masse considérable de textes, la plupart fort mal publiés, et cet ouvrage de patience semblait une besogne assez bien assortie à la triste qualité de nos loisirs. Ne fallait-il pas mettre à profit la nécessité qui le rendait tolérable, comme tant d'autres succédanés devant lesquels on avait appris à ne pas faire le délicat ?*

Les quatre pièces qui sont l'objet du présent travail ont ainsi été traduites, in angustia temporum, à travers beaucoup d'interruptions et de contrariétés, par manière d'intermède à d'autres traductions encore moins divertissantes. Malgré la révision attentive à laquelle notre version a été soumise, nous n'oserions pas répondre que celle-ci ne se ressent pas de ces conditions fâcheuses, notamment par une certaine inconséquence dans la manière de noter les variantes purement phraséologiques. Mais nous tenons surtout à nous excuser d'une lacune qui sera sans doute remarquée dans le plan même du travail. Un recueil d'histoires monastiques géorgiennes devrait com-

ameu

prendre tout d'abord les légendes des douze¹ « Pères syriens », qui passent pour avoir introduit en Géorgie le genre de vie et l'ascétisme des solitaires et des cénobites de l'Antiochène². Ce n'est point par notre faute qu'elles y manquent. Pour traduire des œuvres si fortement mélangées d'éléments empruntés et de réminiscences littéraires, il faudrait disposer d'une édition permettant au moins un essai de contrôle en cas de besoin. Celle de Sabinin³ est complètement insuffisante pour des textes où la critique doit regarder de si près. A l'époque où notre travail fut entrepris, l'espoir d'atteindre un jour quelque bon manuscrit des Vies en question n'était pas encore d'une témérité déraisonnable. Nous avons donc réservé les légendes des « Pères syriens » pour des jours meilleurs qui ne sont pas venus. Ceux de nos lecteurs à qui cette lacune paraîtra regrettable voudront bien nous la pardonner.

Du reste, même dans les lignes mutilées auxquelles il se trouve réduit, notre recueil déborde déjà l'espace où il devrait tenir. Suivant notre premier calcul, il était destiné à remplir un tome entier de la série complémentaire 1915-1919 des *Analecta Bollandiana*. Ce projet aussi s'est trouvé trop ambitieux, et il a fallu en rabattre, pour des nécessités pratiques, dont nous aurions tort de nous plaindre, puisqu'elles sont devenues la condition commune de tous les travailleurs.

Les documents que vous voudrions rendre accessibles au public occidental devaient être accompagnés d'une introduction critique et historique. Celle-ci, à raison du grand nombre de faits et de documents peu connus auxquels elle est forcée de toucher, est exposée à prendre un développement assez considérable. Ne pouvant songer à publier ensemble les prolégomènes et les textes, il nous a semblé que ces derniers se suffiraient à eux-mêmes plus aisément qu'une dissertation où ils devraient être cités à tout moment. A moins d'un nouveau *contretemps*, l'introduction paraîtra en articles, dans les *Analecta Bollandiana*, au cours des années suivantes. Présentement, nous nous contenterons d'indiquer en bref la provenance de chaque pièce et de joindre aux notes explicatives les quelques éclaircissements historiques qui sont, pour ainsi dire, le complément nécessaire de la traduction.

La Vie des SS. Jean et Euthyme et celle de S. Georges l'Ha-

¹ Alias : treize.

² Voir M. BROSSET, *Histoire de la Géorgie*, 1re partie, t. I (Saint-Pétersbourg, 1849), p. 203-212 ; M. TAMARATI, *L'église géorgienne, des origines jusqu'à nos jours* (Rome, 1910), p. 211-20.

³ Dans le recueil cité ci-dessous.

giorite forment un ensemble assez homogène. Elles peuvent être regardées, la seconde surtout, comme deux documents de très sérieuse valeur, non seulement pour l'histoire monastique de l'Athos, mais encore pour l'histoire politique et religieuse de cette époque. La biographie de Sérapion et celle de Grégoire de Khandztha appartiennent à ce genre intermédiaire, dont la Vie de S. Hilarion l'Ibère¹ nous a donné un exemple. Le fond historique, qui par places y demeure visible, est en d'autres endroits recouvert de développements légendaires et de traditions locales. Mais la fiction elle-même y présente un aspect original, qui la rend digne d'une place honorable dans la littérature hagiographique de l'Orient. P. P.

¹ *Anal. Boll.*, t. XXXII, p. 236-69.

I. VIE DES SS. JEAN ET EUTHYME

D'après les informations que nous avons pu recueillir, la Vie des SS. Jean et Euthyme a été publiée deux fois dans le texte original.

La première édition a été donnée par G.-M. Sabinin dans son ვაქანოვის მუზეუმის კატალოგი, ou « Paradis de la Géorgie » (Saint-Pétersbourg, 1882). Ce recueil, destiné avant tout à un but d'édition, ne contient aucun genre d'annotation critique. Mais la comparaison des textes permet de supposer que le manuscrit auquel l'éditeur a emprunté la Vie des SS. Jean et Euthyme est une copie de basse époque, proche parente du manuscrit 170 du Musée d'archéologie ecclésiastique de Tiflis, dont il va être question tout à l'heure.

La seconde édition fait partie d'un recueil jubilaire, publié en 1901 par le Musée ecclésiastique de Tiflis, sous le titre: ათვის ივრის მონასტერის მონასტერი 1074 წ სამხანურო ათვისით [= Un manuscrit avec obituaire, écrit au monastère d'Iviron, mont Athos, en 1074]. Le volume est précédé de deux introductions, l'une en géorgien par M. A. Khakhanašvili (le prof. A. Khakhanov), l'autre en russe par M. M.-G. Džanašvili. Ce dernier, qui était chargé de décrire le manuscrit, s'est visiblement appliqué à n'en pas dire trop long. Nous apprenons seulement que l'édition est faite d'après le codex 529 de la laure ibérienne de l'Athos, in-quarto en parchemin et en écriture khutsuri ou hiératique¹. C'est tout, au moins tout ce qu'il a plu à l'éditeur de dire clairement. Le sommaire qu'on prendrait pour celui du manuscrit est en réalité la table du volume imprimé. En y regardant de plus près, on croit deviner le but de ce signalement semi-clandestin. Il n'y a plus à Iviron de manuscrit répondant à cette description. Une pièce aussi rare n'eût point échappé à Tsagareli² et moins encore à M. N. Marr, qui a consacré une étude spéciale aux manuscrits hagiographiques géorgiens de Notre-Dame des Ibères³. D'autre part, le codex 558 du Musée d'archéologie ecclésiasti-

¹ T. c., p. ix.

² A. A. TSAGARELI, Свѣдѣнія о памятникахъ грузинской письменности [= Notices sur les documents de la littérature géorgienne], t. I, fasc. 1 (Saint-Pétersbourg, 1886), p. 69-94 ; cf. O. WARDROP, Georgian Manuscripts at the Iberian Monastery on Mount Athos, dans Journal of Theological Studies t. XII (1911), p. 593-607.

³ Агиографические материалы по грузинскимъ рукописямъ Ивера

que de Tiflis concorde exactement, par tout ce qu'on en connaît, avec cet introuvable manuscrit 529 d'Iviron. En voici les traits caractéristiques, d'après une description qui laisse aussi quelque chose à désirer¹.

Manuscrit sur parchemin, comprenant 215 feuillets (430 pages) de 0,19 m. × 0,15 m., en écriture khutsuri, transcrit (à Iviron évidemment) par le moine Michel le Galésiote, le prêtre Michel et un certain Zosime. L'obituaire qui termine le volume a été complété une première fois, avant l'année 1116, par l'archiprêtre claustral Jean Taphlaïsdze. D'autres notices y ont été insérées ou ajoutées, à partir du XIIe siècle jusqu'au XVII^e². La partie du manuscrit où est comprise la Vie des SS. Jean et Euthyme est de la main de Michel le Galésiote, qui signait son ouvrage en l'année 1074. Ce volume a été apporté du couvent de Notre-Dame de la Porte (Iviron) par le moine V. Barcalaiia. Il contient :

- 1 (p. 9-133), la Vie des SS. Jean et Euthyme ;
- 2 (p. 134-74), la Vie d'Hilarion l'Ibère (cf. Anal. Boll., t. XXXII, p. 243-64) ;
- 3 (p. 174-80), une notice sur la fondation du couvent de Romanos près Constantinople (Anal. Boll., t. c., p. 264-69) ;
- 4 (p. 181-82), typicon de la fête de S. Euthyme ;
- 5 (p. 182-329), Actes de l'apôtre S. Jean par Prochorus, traduction de S. Euthyme ;
- 6 (p. 318-29), office de S. Hilarion ;
- 7 (p. 330-46), office de S. Euthyme ;
- 8 (p. 346-57), poème acrostiche en l'honneur de S. Euthyme par le moine Basile ;
- 9 (p. 357-68), autre poème acrostiche par le même, en l'honneur de S. Euthyme ;
- 10 (p. 368-426), «synodique», ou calendrier des «agapes» (obits) célébrées à Iviron. (Voir ci-dessus.)

Ces dix pièces, dans l'ordre où elles viennent d'être énumérées,

[= Материалы hagiographiques provenant des manuscrits d'Iviron], dans Запи-
ски восточного отделения импер. русск. археологического Общества-
т. XIII (1900), p. 1-88.

¹ Th. D. ŽORDANIA, Описание рукописей Тифлисского Церковного музея (Description des manuscrits du Musée ecclésiastique de Tiflis), t. II (Tiflis, 1902 ; dans Издание Церковного музея, № 9), p. 85-86. Nous croyons savoir que M. R. Pierpont Blake a recommandé ce catalogue sur nouveaux frais.

² M. Blake a fait une étude spéciale de cet obituaire, dont l'édition actuelle ne donne qu'une idée très imparfaite.

sont exactement celles que l'on retrouve dans l'édition du Musée ecclésiastique. Celle-ci comprend en outre une Vie de S. Georges l'Hagiorite, publiée en appendice d'après une copie de basse époque, ce qui suffit à prouver qu'elle manquait au manuscrit d'Iviron comme à celui de Tiflis. Enfin la pagination de ce dernier, autant qu'on en peut juger par le catalogue de Žordania, concorde exactement avec celle qui est notée en marge du texte imprimé, sauf un écart initial de quatre pages, qui se maintient à travers tout le volume et qui doit s'expliquer par deux feuillets de garde que Žordania¹ n'aura point comptés.

Sur tous ces indices convergents, on peut conclure sans témérité que le manuscrit 558 du Musée d'archéologie ecclésiastique de Tiflis ne fait qu'un avec le « manuscrit 529 d'Iviron ». Quant à la raison qui empêchait de le désigner clairement, elle se devine. Ce précieux volume est un titre authentique de propriété établissant le droit de la nation géorgienne sur le célèbre monastère dont elle est aujourd'hui dépossédée. Il est permis de croire qu'on l'a mis en sûreté d'une manière sur laquelle, jusqu'en 1901 tout au moins, il paraissait préférable de ne point attirer l'attention.

A cet exemplaire de premier ordre, l'éditeur a jugé utile de comparer le manuscrit 170 du Musée d'archéologie ecclésiastique de Tiflis : copie moderne en écriture khutsuri, achevée à Tiflis en 1733, par un archidiacre du nom de Jean². Les variantes, en assez petit nombre, ne portent que sur des détails de rédaction et d'orthographe. Insignifiantes pour la constitution du texte, elles peuvent servir à prouver que la Vie d'Euthyme, comme sans doute aussi d'autres anciens monuments de la littérature géorgienne, a relativement très peu souffert de la transmission manuscrite. Cette constatation a son prix, d'autant plus que c'est ce même manuscrit 170 du Musée de Tiflis qui nous fera connaître la Vie de S. Georges l'Hagiorite.

Presque toutes les leçons propres à la copie de l'archidiacre Jean se retrouvent dans l'édition du ბათონი. Celle-ci ne s'écarte guère du manuscrit 170 que par des erreurs de lecture, des fautes d'impression, et ça et là par des gloses comme Sabinin ne se privait pas toujours d'en ajouter (voir notamment § 28). En un point toutefois la divergence serait plus considérable si l'exemplaire de

¹ Ou plutôt D. Z. Bakradze, qui a numéroté les pages (ZORDANIA, t. c., p. 86). Žordania ne donne que 426 pages au manuscrit, mais note que l'apostille de Jean Taphlaïsdze se lit à la p. 430.

² ZORDANIA, Օմեանի, t. I (= Éditions du Musée ecclésiastique, № 12 Tiflis, 1903), p. 178-80

Sabinin ne contenait pas l'épilogue attestant la translation de S. Euthyme par l'higoumène Georges (§ 90), épilogue qui se lit également dans la copie de Tiflis. Mais il est possible et même probable que l'éditeur l'a omis comme un hors-d'œuvre sans liaison avec le sujet principal¹.

Sur la composition et la portée documentaire de la Vie, sur sa date, son auteur, ses sources et ses dérivations, il serait inutile de soulever ici des questions qu'il faudrait laisser sans réponse faute de pouvoir les discuter à fond, avec preuves à l'appui. Nous nous bornerons à une simple remarque, indispensable pour l'interprétation du texte.

On sait par le témoignage de Georges le Reclus que S. Georges l'Hagiorite a composé une Vie de S. Euthyme². Il n'y a aucune raison de mettre en doute que cette Vie soit celle que nous lisons, bien qu'à la rigueur on puisse chicaner sur l'intitulé de la pièce et les qualifications de l'auteur³. Quant à l'âge du document, voici ce qui apparaît à première vue.

La Vie des SS. Jean et Euthyme se termine par une sorte de relation officielle de la lutte soutenue par la communauté géorgienne de l'Athos contre les Grecs qui avaient voulu annexer son monastère (§§ 83-88). Ce mémorandum, que l'hagiographe semble donner comme son propre ouvrage, fut rédigé au nom de l'higoumène Syméon, pendant le règne éphémère de Michel V le Kalaphate (décembre 1041-avril 1042), ou très peu de temps après, car l'année suivante (1043) Syméon est déjà remplacé par Étienne de Khakhuli⁴. En 1045, S. Georges l'Hagiorite souscrit en qualité d'higoumène

¹ Il existe encore d'autres manuscrits contenant la Vie des SS. Jean et Euthyme; par exemple, le codex 130 de ce même Musée ecclésiastique de Tiflis, daté de 1713. Brosset en a signalé un sans date, appartenant au tsarévitch Bagrat Giorgévitch. *Recueil des Actes de l'Académie impériale des sciences de Saint-Pétersbourg* (1838), p. 144-45; et un second où la Vie de S. Euthyme est attribuée à S. Georges l'Hagiorite (ibid., p. 146). C'est sans doute d'après l'un de ces deux exemplaires qu'il a analysé la pièce dans son *Histoire de la Géorgie* (t. I, p. 303-305). Un manuscrit du tsarévitch Teïmouraz, daté de 1838, a passé dans la bibliothèque de D. I. Tchoubinov. *TSAGARELI, СВѢДѢНИЯ*, t. I, fasc. 3 (1894), p. 104. Nous mentionnons, par acquit de conscience, ces matériaux inaccessibles, dont nous ne pouvons pas même essayer un dépouillement approximatif.

² In *Vita S. Georgii Hagioritae*, § 4.

³ Un manuscrit tout au moins, à notre connaissance, attribue la Vie des SS. Jean et Euthyme à S. Georges l'Hagiorite (voir ci-dessus note 1). Malheureusement nous sommes fort imparfairement renseignés sur l'origine de cette mention.

⁴ Voir la note au § 82.

au Typicon de Constantin Monomaque¹. Ce doit être vers cette date, au début de son gouvernement, qu'il entreprit de raconter la vie des fondateurs de son monastère, avec la pensée évidente d'assurer les droits de leurs successeurs. Ainsi s'explique en outre la tendance réformatrice, nettement reconnaissable dans le tableau qu'il trace de la discipline primitive. Enfin le récit s'arrête au seuil d'une période dont, quelques années plus tard, le narrateur n'eût pas manqué de parler. Il se tait sur les événements postérieurs au mémo-randum de l'higoumène Syméon. Il ne dit mot de l'insigne bienveillance de Monomaque envers la laure des Ibères et ne fait pas même une lointaine allusion à l'intervention de cet empereur dans les affaires de l'Athos. Par toutes ces raisons et par cette autre encore que le procès-verbal de la translation de S. Euthyme est ajouté en post-scriptum à la Vie, on peut regarder comme établi que celle-ci fut écrite vers 1045, au commencement de l'higouménat de S. Georges l'Hagiorite. Remarquons à ce propos, que, lorsqu'il mourut en 1065, Georges avait depuis plusieurs années déjà résigné sa charge et quitté la Sainte Montagne.

Il s'ensuit de là que, malgré son âge respectable, le manuscrit de 1074 n'est pas l'équivalent d'un autographe. Que le moine Michel le Galésiote ne fût qu'un simple copiste, on le savait ; mais il faut noter de plus qu'il ne travaillait pas sous le regard de l'auteur. Sa copie faite sans doute sur l'original mais à la distance d'à peu près une génération, ne doit ni ne peut être considérée comme exacte dans les moindres détails, et il y aurait de la superstition à ne point oser s'en séparer en rien². C'est tout ce que nous avons à faire remarquer pour le moment.

Dans la traduction qui suit, **A** désigne le texte du prétendu manuscrit 529 d'Iviron, autrement dit le ms. 558 du Musée d'archéologie ecclésiastique de Tiflis ; **T** le manuscrit 170 de cette même bibliothèque ; **S**, l'édition de Sabinin. Quant à la division en paragraphes, nous avons eu égard avant tout à la clarté des citations.

¹ Ph. MEYER, *Die Haupturkunden für die Geschichte d'r Athosklöster* (Leipzig, 1894), p. 162.

² Ceci soit dit sans prétendre imputer à Michel le Galésiote des leçons qui appartiennent peut-être aux typographes. Il doit en rester plusieurs, même après que l'on a corrigé les quelque 70 fautes d'impression accusées dans l'errata (p. xix-xxi).

Vita¹ beati² patris nostri Iohannis atque Euthymii, et oratio de probatis eorum moribus, conscripta a pauperculo Georgio presbytero et monacho³.

1. Benedictus Deus, qui omnes homines vult vivere et ¹ Tim. 2, 4.
 5 ad agnitionem veritatis venire, qui providentia sua inenarrabili omnium commodo consulit, et bonitate sua numquam aber-
 rante singulis aetatibus (viros) sibi probatos acceptosque sus-
 citat ad utilitatem humani generis et laudem divinitatis suae ;
 idemque hac nostra aetate beatos patres nostros suscitavit
 10 Iohannem, Euthymium, Iohannem⁴, Arsenium² Sanctae Nino⁵
 episcopum, Iohannem Grdzelisdze⁶ et reliquos deinceps, alium
 post alium, eorum discipulos et eorumdem virtutum⁵ aemu-
 latores : quorum nomina scripta sunt in libro illo vitae. Ho- ^{Phil. 4, 3.}
 rum oratu nos quoque pauperculos dignos faciat Dominus qui
 15 eorum virtutes imitemur et eorum consortium ad (eius) dexte-
 ram mereamur.

2. Iamvero cum diuturnitate temporis omnia oblivione de-
 leantur — etsi coram Deo cuncta sunt clara et aperta eique
 perspecta sunt universorum principium et finis, et quaecumque
 20 eius gratia (illi) in vita sua perfecerunt ante eum perpetuo
 coruscant neque ulla nostra egent commemoratione,—attamen sic
 constituit sapientissima eius providentia, ut litteris mandarentur
 divina pulcherrimaque opera creationis mundi, et dominica
 praecepta mandataque, et laudatissima vita moresque venera-
 25 bilium ac beatorum servorum suorum, quos in singulis aetatibus
 bonitati suae suscitare placuit ad utilitatem generis humani,
 ut divinis illis et excelsis⁴ eorum operibus ad suae gloriae
 professionem suique amorem moveremur, et dominicis praecipi-
 tis illuminati ad ea exsequenda accenderemur. Eius (nempe)
 30 insignium familiariumque servorum recordatione ad illorum

Lemma. — ¹ *Sive* : historia, გეოგრაფია. — ² <sancti et> beati S, T. —
³ *I. e.* ἱερομόναχος. S, post quinque versiculos ex metrica oratione Antonii ca-
 tholici, hanc annotationem praemittit : Memoria sancti Iohannis cum Gabriele
 (agitur) die XII iulii ; sancti autem Euthymii die XIII maii, una cum (me-
 moria) aliorum sanctorum, adiutorum eius.

1. — ¹ *Is est Thornicius ille, de quo infra, § 8 et seq. — ² De quo § 19 et seq.*
*et praesertim § 71. — ³ Sedes episcopal is incerta, cum non paucae in Hiberia
 fuerint ecclesiae sanctae Nino. De Arsenio, vid. infra, iisdem fere locis ac de
 Iohanne Grdzelisdze. — ⁴ Id est : Longi filius. — ⁵ divinitatis, საღმერ-
 მოვება, S.*

2. — ¹ *ut animabusorum et excelsis S.*

divinos mores aemulandos ² imitandosque pervenimus, quos velut rationales imagines ³, ad virtutis exemplum, ad sapientiae documentum, ad fortitudinis incitamentum omnibus proposuit quos vult ad vitam aeternam pervenire.

3. Hoc igitur inde ab origine mundi manifestum fuit, atque ad hodiernum usque diem, ex litterarum monumentis, cum illustrium sanctorum tum etiam eorum qui Vitis illorum conscribendis navarunt operam certamina et labores in sanctis ecclesiis pie commemorantur, et merita gratulatione et benedictione (excipiuntur) ⁴. Cum ergo beati patres nostri superius ² memorati sanctis qui pridem claruerunt nihilo prorsus sint deteriores sed universis virtutibus ornati fuerint et divinorum mandatorum observantissimi, nefas esse duximus eorum vitas oblivioni tradere. Accedit quod patres nostri spiritales ⁵ id nos aggredi iusserunt ⁴. Quapropter reverentiam vestram precor, patres ¹⁵ theophori ⁵, ne hoc mihi vitio vertatis.

4. Quamvis porro longo post tempore quam illi ad Deum migrarunt, haec paucula verba scribere ingredimur, nemo tamen segnior sit ad credendum: nostra enim auctoritate non scripsimus quidpiam, sed ea tantum quae didicimus a viris fide ²⁰ dignis patribusque spiritualibus qui illos viderunt iisque ministrarunt, (hominibus) ab omni mendacio remotissimis et caelestis gratiae refertis; et pariter a rebus ipsis quae silentio testantur et magna voce praedicant illorum labores: lauram hance (dico) inclutam omni apparatu instructam et omni ornatu ²⁵ decoratam, quam multo cum labore et sudore beati illi (viri) aedificarunt, ut compluribus animis locus requietis esset; in qua ² et ecclesias exstruxerunt caelo non dissimiles, quas libris Dei spiritualibus ³ compleverunt et venerandis imaginibus adornarunt; quam fundis, villis, monasteriis, cellis auxerunt; in qua ³⁰ ritus cantusque instituerunt praeclaros ac pulcherrimos; cui procuraverunt cautiones, chirographa, bullasque aureas religiosissimorum imperatorum; in quam congregaverunt monachos et regulares angelis similes, (qui) translati litteris sacris, nostrae et linguae et terrae decorem contulerunt et florem; et unde, quasi ³⁵ Is. 2, 3. de Sion, revera exorta est lex et verbum Domini quasi Hierosolymis secundum effata Isaiae voce canori.

² exoptandos S, T. — ³ arbores S (სენი ფრო სენი).

3. — ⁴ et in merita gr et b. (commemorantur) S. — ² om. S. — ³ om. S. — ⁴ eius (modi) inceptum imitati sunt S. — ⁵ Proprie: Deo induti.

4. — ¹ ლავრა, lavra, i. e. λαύρα. — ² in quibus S. — ³ Proprie: divine spiritales (θεόπνευστος).

5. Et re quidem vera venerabilis Deoque carus fuit beatus ille pater noster Iohannes, qui Abraham imitatus solum mutare vitamque in exsilio et egestate agere ulti voluit ac patrum spiritualium dicioni se ipse subiecit: quapropter eum pariter 5 atque illum extulit Deus et clarum fecit cum gratiis omnibus tum praesertim fortunatissimo illo filio quo eum auxit, beatum dico Euthymium, cuius ipsum nomen insignia merita satis lucu- lenter praedicat: qui ad ornamentum gentis nostrae editus sanctorum apostolorum instar linguam terramque Hiberorum 10 illuminavit. Nam sicut testantur syngraphae quas in libris a se translatis inseruit, (vir) ille venerabilis ingenti suo labore ad ecclesiae nostrae illustrationem et ornamentum universas disciplinas edocuit: cuius operosam industriam concelebrant et peregrini et propinqui. Atque translatorum ab eo librorum 15 suavitas, quasi aureae fistulae vox canora in universa terra personat, non Hiberiae modo sed etiam Graeciae: quippe qui Balahvarum¹, Abucuram², nonnullosque alios libros ex hiberico sermone in graecum converterit. Sed quae superius praemittenda existimavi hactenus praefatus sum. Cetera autem ut- 20 cumque nobis favebit Dominus, brevi persequar oratione. Iam vero cum in dies hosce novissimos inciderimus et inter nos, ut cernitis, animi plurimum refixisse videantur, fieri poterit ut aliqui existiment, aut falso sibi persuadeant, tales etiam ab

5. — ¹ ბალავარი (S: *geminus obvioque errore: ბალალვარი*, šalalvari), quod pro arabico est بلوهار (alias بلهور bilawhar, bilahwar). Designatur hoc nomine pervagatissima illa historia sanctorum Barlaam et Ioasaph, quae virorum doctorum ingenia totiens iam exagitavit. Graecanicum nomen Βαρλαάμ, ut omnes norunt, conflatum est e syriaco Barlāhā, بارلحا (vel Baralāhā, بارلحا), «Dei filius», et biblico nomine Βαλαάμ. De interpretatione graeca, quae hic Euthymio nostro tribuitur, agemus in disquisitione historica. Interim *vid. V. ROSEN, in Записки Восточного Отделения, t. II (1887), p. 168-72; N. MARR, Ариографические материалы, ibid. t. XIII (1901), p. 89-103 et praesertim Th. ZORDANIA, ქრისტიანული და სახალის მასალა საქართველოს ისტორია [= Chronica aliaque documenta ad historiam Hiberiae pertinentia], t. I (Tibili, 1892), p. 219-20.* — ² აბუ კუरა (S: აბი კურა, Abicura). *I* sest *Theodorus ille abū Qurra*, أبوقورا Carrharum episcopus, Graecis Latinisque dictus Abucara, qui dimidiato circiter octavo saeculo natus, ante annum 820 videtur obiisse. Eius opera arabice et syriace conscripta in graecam linguam translata sunt. Cf. G. GRAF. Die arabischen Schriften des Theodor Abū Qurra, in *Forschungen zur Christlichen Literatur und Dogmengeschichte* (Paderborn, 1910). *De hoc etiam hagiographi testimonio, quod suo loco expendetur, conferatur modo ROSEN, l. c., p. 172-73.*

initio fuisse fratres nostros. Deus meliora ! Quin immo in perfecta observantia sanctissimisque moribus illi vitam egerunt, quamdiu ter beati patres nostri Iohannes et Euthymius iis praefuerunt et gubernationis normam retinuerunt, quippe qui consimili prorsus ratione atque prisci illi patres theophori creditum 5 sibi gregem pascerent. Verum ex quo beatus Iohannes vita functus est atque theophorus pater noster Euthymius a regimine se abdicavit ³, multifariam inter nos animi deficere atque refrigescere cooperunt. Deum tamen precemur ut illorum intercessione, nostram quoque vitam prospere disponat neque repulsam (ab eo) feramus neve excludamur a gaudio et requie beatorum patrum fratrumque nostrorum in vita illa sempiterna. Sed ad priorem orationem nostram revertamur.

6. Beatus ⁴ ille pater noster Iohannes fuit natione Hiberus, parentibus atavisque clarus ac nobilis, et inter principes Da- 15 vidis europalatae ² conspicuus, fortis, acer, militari fama concelebratus, statura et corporis forma procerus et speciosus, ingenio intellectuque acutus et valens, Dei reverentia omni- que virtutum genere cumulatissimus, et bonae memoriae Da- vidi europalatae in primis amicus et familiaris. Sed quoniam 20 ignis caritatis Christi eius animum vehementer incenderat, om- nem huius mundi gloriam contempsit et ut quisquilius habuit; opes, divitias, uxorem, liberos, propinquos, quidquid est huius mundi, et praeterea se ipsum, congruenter verbo Domini, odi- se ⁵ coepit et aspernari, crucemque sustulit humeris suis. Clam 25 (igitur) ab omnibus in fugam se proripiens cunctisque dere- lictis, solus se contulit ad inclutam lauram Quattuor Ecclesiarum ⁶: in qua tunc virtutibus fulgebant pater Moyses paterque

³ amotus est S (οχθός pro οχθός ?).

6.— Sanctus S.— ² David Magnus huius nominis et cognominis alter, Adar- nersetis V regis et europalatae filius, quem historici byzantini plerumque ἄρχοντα τῶν Ἰβηρῶν appellant. Reapse is in parte regionis tunc imperio graeco subdita, quae dicebatur thema Hibericum, principatum obtinuit, ipso Hiberiae rege clarior et potentior. Quae de eius gestis confusissime referunt annales Hiberici ex ha- giographo nostro, hic et infra (§§ 10-11), desumpta videntur fuisse et vitiata, ut suo loco demonstrabitur. Cauta legendi sunt viri docti qui Constantino Por- phyrogenito aliisque nimium confisi de Davide ceterisve dynastis et regulis Hi- bericis huius aetatis scripserunt neglectis fontibus optimae notae quos modo in- dicabimus. Cf. interim Stephanum Taronitam, Armenium, Histor. l. III, c. 44 (Histoire universelle par Étienne Asotik de Taron, trad. F. MACLER. 2 part. 1917, p. 161).— ³ aversari T.— ⁴ Hactenus ignotam. Hanc in Koulpa monte sitam esse refert BROSSET, qui id sibi videtur leguisse in codice Mosquensi graeco Vitae S. Athanasii Athonitae. Histoire de la Géorgie, t. I (Petropoli, 1849), p. 303. At falso; nihil enim eius modi habetur in Vita Athanasii quam utique ex eodem

Gelasius ; quibus se ipse manifestavit et ab iisdem monachus occulte consecratus est. (Ilorum) dicioni aliquamdiu se subiecit, exercitatione utens severissima, (ita ut) omnes ascetas qui illic erant in admirationem coniceret. Sed cum eius opera 5 inclarescere coepissent, beatorum patrum illorum accepta benedictione in terram Graecorum se contulit : humanam quippe gloriam refugiebat. Itaque ad Olympum montem pervenit, et in monasterio quodam⁵ per tempus non modicum curandis mul-
lis fortissimo cum labore deserviit, aliisque ministeriis humi-
10 libus et abiectis functus est.

7. Cum autem hoc tempore Graecorum imperator¹ a Davide europalata, (cui) superiorem² regionem concesserat, nobilium filios obsides poposcisset, uxoris fratres patris Iohannis filium eius Euthymium, cum aliis e regia stirpe principibus obsidem imperatori 15 tradiderunt. Quod ubi rescivit Iohannes, invitus se manifestare

codice edidit L. POMJALOVSKIJ (BHG. 187). Silet etiam altera Vita ab III. D. L. PETIT edita (Anal. Boll., XXV, 5-87). Contra in Ἀκολουθία τῶν ἀγιορείτῶν πατέρων, quam antestatur Moscovitum Patericon Athonense in elo-
gio S. Iohannis, nominatur mons Kolpa in terra Hiberiae (Аөонскій Нате-
рнкъ, t. I, ed. 7, Mosquae, 1897, p. 408). Huius nominis locus exstitit in Go-
garene distinguendus a Kotb monte et pago in provincia Airarat Armeniae ; cf.
H. HÜBSCHMANN, Die altarmenische Ortsnamen (Argentorati, 1914), p. 356.
Nota S. Iohannem e coenobio Quattuor Ecclesiarum transisse in Graeciam. —
5 T. D. NEROUTSOS, Χριστιανικαὶ Ἀθῆναι (apud SCHLUMBERGER, t. c.,
p. 418) hoc monasterium Craniam appellat : quod verum esse potest. Etenim
codex membraneus monasterii sancti Šio-Mghwimeli complectens orationes SS.
Iohannis Chrysostomi et Ephraem syri hiberice conversas a S. Euthymio des-
criptus fuit anno 978, « in Olympo Graeciae monte, ad sanctae Dei Genetri-
cis mansionem, in iaura quae dicitur Crania, ցոշածած ծօթ եսեցզօն
շուախօն ». ŽORDANIA, Chronica, t. c., p. 123. Atque infra videbimus (§
24) Euthymium reapse in monte Olympo commoratum esse ibique convertendis-
libris operam dedisse. Itaque resciscere iuvaret unde hanc notitiam hauserit
Neroutsos. Qui tamen erravit cum adderet Olympi nomine hic designatum Thos-
saliae montem. Nempe liquido designatur Olympus Bithyniae, quo ante
Iohannem deverterat S. Hilarion Hiberus ; cf. Anal. Boll., t. XXXII, p. 253.
At non idcirco certum est Iohannem in monasterio Craniae habitavisse. Nam in
eodem Olympo monte duo alia exstabant Hiberorum coenobia : alterum SS.
Cosmae et Damiano dicatum, alterum quod Caveina (Ջյօնօ) dicebatur ; cf.
ŽORDANIA, ibid., p. 169-71.

7. --¹ Iohannes Tzimisdes (969-976), ut ex tota Vitae chronotaxi patet.
Certum est Davidem europalatum iam anno 973 principatu potitum esse. E.
THAQAIŠVILI, ხაծ იხტიოული ხრისტი [= Chronica tria, Tiphlisii, 1890],
p. LV. —² Eamdem, ut videtur, quam dicunt ხელი ქართველი Karthli superio-
rem, cuius fines ferme congruunt cum provincia Samtzkhe, sive Trium Arcium

coactus est et ad urbem regiam ascendit. Cum autem imperatori-
bus non ignotus esset Abuharbas³, qui patris Iohannis erat sacer,
eius gratia, Iohannem quoque summa cum benevolentia exce-
perunt et comiter salutarunt. Deinde inter Iohannem eiusque
sacerorum prudentissima altercatione⁴ disputatum est de Euthy-
mio, quem (Iohannes regi) tradi nolebat. Graviter eum increpavit
Iohannes his verbis: « Quid est hoc? Nonne vobis filii sunt?
Sed manifestum est⁵, vos filiis vestris, quia vestri sunt,
parcere, filiumque meum, quasi orphanum, obsidem tradere.
Id profecto vobis Dominus ignoscat! » Sic igitur cum numine¹⁰
Dei et imperatorum arbitratu, filium suum secum abduxit et
denuo ad Olympum iter convertit⁶. Sed, aliquanto post tem-
pore, cum nomen eius celebrari coeptum esset, eumque honore
afficerent Graeci et Hiberi, moleste id tulit; quapropter in
regionem peregrinam rursus migravit. Nempe filium suum¹⁵
cum aliquot discipulis secum abducens ad coenobium advenit⁷
sancti Athanasii in monte Sancto, in quod benigne receptus
occultum se continuit⁸ et omnibus oboedientiae officiis humi-
liter et sine reprehensione fungens, duos aut amplius annos
in culinae ministerio transegit.²⁰

8. Eodem porro tempore magnus Thornicius¹ in sua patria

³ აბუ ჰარბი; *apud Stephanum Asotik Taronitam*, *Histor.*, *l. III*, *c. 34*
შეისარი, *quod idem sonat*. *S*⁷ geminato cum mendo: აბულარბისა, **Abul-
arbisa**. *Omnem dubitationem tollunt notulae, quas Iohannes Thornicius (vid.
inf., § 8) in codice anni 977 sua manu ascripsit: in quibus inter parentes suos
fratrem suum et patris fratrem nominat Abuharb, მიქაელ აბუ ჰარბ*. **ჟო-
დანია**, *t. c.*, *p. 108*. *Arabicum hoc nomen est* ابو الحرب abū 'l-Harb. *Inde for-
sitan ortus error qui in synaxarium hibericum irrepsit (in cod. Musei ecclesias-
tici Tiphlisensi, № 222), ipsum Iohannem dictum fuisse Abulher, აბულები*.
M. DŽANAŠVILI, **Картлисъ-Цховреба**. **Жизнь Грузин. I. Общая свѣдѣ-
нія о Картлисъ-Цховреба и ея источникахъ** [= *Vita Hiberiae. I. No-
titia generalis Vitae Hiberiae eiusque fontium*], *in Сборникъ материаловъ*
для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа, *t. XXXV (1905)*, *p. 158*.
— ⁴ განამდვილებელ (განამდვილებელ) **A**; *longissima* (განვითარებული)
T; *protracta est altercatio S.* — ⁵ *decet T*; *non decet S.* — ⁶ *ad Olympum rediit T, S.* — ⁷ *abiit T*. — ⁸ *tacite se continuit (custodivit) S.*

8. — ¹ *თორნიკი* (*S*: თორნიკი), *Græcis Τορνίκιος, quod nomen armenium
est: թոռնիկ, quasi: « nepotulus »*. *Patricius et syncellus, cuius gesta paucis
infra memorabuntur; lingua et genere Hiberus, etsi v. d. J. LAURENT ex praeci-
judicata opinione Armenium eum fuisse asseverat. Byzance et les Turcs Sel-
joucides, in Annales de l'Est, 1914 (1919) fasc. 2, p. 36, ann. 5. In colo-
phonte codicis de quo supra (ann. 3 ad § 7), ipse Thornicius manu
sua se filium scripsit ჩორდვანელი (sic), Cordvanelii (Ζουρνανέλου), fra-*

monachus factus est. Qui cum fando audiisset Iohannem in Olympo esse, ut erat eius amantissimus, illuc se contulit et Olympum circuivit; (ubi) cum illum reperire non potuisset, clandestina percontatione facta, rescivit eum esse in monte 5 Sancto; itaque insciis imperatoribus furtim ad montem Sanctum advenit et de Iohannis manibus monasticam benedictionem accepit. Etenim cum montem Sanctum circumiisset, uti diximus, ad Lauram magni Athanasii pervenit. Cum igitur latere amplius non possent, se alter alteri indicarunt, et spirito 10 tali cum caritate se complexi sunt. Ingens fuit in monasterio gaudium illo die; neque enim magno Athanasio ignotae erant res a Thornicio gestae eiusque exsuperantia et virtus. Exinde igitur magno in honore ambo haberi coepti sunt; nam etsi hoc minime cupiebant illi quidem, Deus tamen (homines) sibi 15 probatos conspicuos facere atque illustrare solet. Itaque, aliquanto post tempore, concelebrata eorum fama, pervulgatum est eos esse in monte Sancto. Exinde² ad montem Sanctum Hiberi convenire et confluere coeperunt. Quod cum viderent beati patres nostri, ut erant omni sapientiae genere pleni, 20 eius modi consilium ceperunt: «Non expedit nos manere in (hoc) monasterio: praeter istos enim alii ad nos venturi sunt, quos retro amandare non licebit.» Itaque ex consilio patris Athanasii, mille circiter passus³ procul a laura in amoena solitudine, sancto Iohanni evangelistae⁴ ecclesiam cum cellis, 25 aedificarunt, ibique per multum tempus velut⁵ angeli Dei habitarunt.

trem Iohannis ვარაზვანე. Varazvače (Варазваче). *Testimonia quae ad eum pertinent plenius quam accuratius colligit A. NATROIEV, Иверский монастырь на Афонѣ [Monasterium Hiberorum Athonense; *Tiphlisii*, 1909], p. 32-48; cf. SCHLUMBERGER, t. c., p. 418 et seq. — ² მიერთობა, *pro quo S. ex codice*. მიმიერბად: inquirere (coeperunt). — ³ მიღიობა, მილიო. — ⁴ *Legendum credideris: sancto Iohanni Baptistae. Utique iam ab anno 881 memoratur monasterium sancti Iohannis evangelistae, quod etiam nunc prope lauram Hiberorum exstat. Sed hoc multo plus mille passibus abest a laura sancti Athanasii. Procul dubio hic intellegenda est σκῆτη τοῦ Προδρόμου, quam hodie obtinent Valachi. Codex hibericus anni 977, qui supra (§ 7, ann. 3; § 8, ann. 1) memoratus est, itidemque vetustissima biblia hiberica Athonensis scripta sunt allaborante Thornicio, ლავრას შინა დიდის ეკძება ხაყოფელია წმინდა ნათლის მცმელისას, in magna Laura, mansione Uški, sancti Baptistae. ზORDANIA, t. c., p. 108; TSAGARELI (WARDROP), Journal of Theological Studies, t. c., pp. 594-95, 602, 605. — ⁵ om. S.**

9. Hac porro tempestate ¹ contigit ut Sclerus ² seditionem moveret et continentis terra universa potiretur. Reges ³ autem cum regina (matre), intra urbem conclusi in summo discrimine et angustia erant. Dum igitur in ista sunt condicione ⁴, ita secum cogitarunt: « Praeter Davidem euopalatam, nem ⁵ nem habemus qui nobis opem ferat. » Sed cum Sclerus vias omnes interclusas teneret, (nuntius) mitti ⁶ nemo poterat; graviterque illi angebantur, quod nullus hominum iis praestos esset, qui eorum animi votum exsequeretur. Dum igitur in ista sollicitudine laborant, Iohannis et Thornicii fama ad eos ¹⁰ pervenit resciveruntque eos esse in laura magni Athanasii. Continuo sebastophorum ⁶, virum hoc tempore inter reginae principes insignem, ad coenobium cum regiis litteris miserunt. Ut advenit, singulis, prout iussus erat, epistulam tradidit: Athanasio unam, alteram Thornicio, tertiam Iohanni. Erant autem ¹⁵ scriptae hoc exemplo: « Impius Sclerus a nobis defecit et terra continentis universa potitus est. Iam precamur sanctitatem vestram, ut sine ulla excusatione Iohannes Thornicius ⁷ ad regiam nostram maiestatem ⁸ adveniat. » Multae praeterea preces et obsecrations ⁹ in litteris regiis expressae erant. ²⁰ Quae cum ita essent, Athanasius et Iohannes in summam dubitationem adducti sunt, et quamvis inviti, ad Thornici pedes procidentes, eum precari coeperunt ut ad imperatores adiret. Ille, audita eorum postulatione, gravi ¹⁰ dolore percitus dixit: « Patres sancti, propter mea peccata ad hunc locum ²⁵ sanctum adveni; fieri a me non potest ut ad imperatores aedam. Novi enim ad quod negotium mea opera indigeant. Ex quo autem Deus me dignum fecit, qui monachi habitum induerem, non amplius me decet neque apud reges neque apud quemlibet alium in terra comparere. Proinde sanctitatem ves- ³⁰ tram precor, per amorem Dei, ut me dimittatis, neque in hac re mihi vim inferatis. Si enim illuc transiero, isti me mundanis negotiis implicabunt. » Illi autem instabant dicentes: « Si hac tempestate imperatoribus non oboedierimus, gravem indignationem in nos et in monasterium contrahemus. » In ³⁵

9. — ¹ Anno circiter 997-998. — ² სილიან, Scleros; cf. armenium Սիլիան, Siklařos (Asołik), vel Արտավազ, Siklaros (ARISTACES LASTIVERTENSIS. De hoc bello SCHLUMBERGER, t. c., c. VI-VII, p. 340-444. Fontes hibericos habes apud NATROIEV, t. c., p. 37-45. — ³ rex, T. S; designantur Basilius II et Constantinus, quorum nomine imperium tunc regebat mater eorum Theophano. — ⁴ Dum ea causa sic se habent S. — ⁵ pervadere S. — ⁶ სილიან, Siklaros (S: სილიან), σεβαστοφόρος. — ⁷ Iohannes et Thornicius T. S. Thornicius monastico nomine vocabatur Iohannes. — ⁸ ad regem nostrum S. — ⁹ laudes S. — ¹⁰ occul- o (occulte) S.

hac altercatione hebdomas una elapsa est. Tandem, utcumque inviti, pater Athanasius et pater Iohannes omnem culpam in se suscepserunt¹¹ eique aegre persuaserunt ut abiret.

10. Hoc porro tempore Basilius et Constantinus nondum a 5 pueris excesserant omnisque administratio penes reginam et παρακοι<μώ>μενον¹ erat. Ut ad urbem regiam advenit Thornicius, protinus paraci<mo>menustrum eum ad imperatores introduxit. Cui imperatores et regina assurgententes eum honorifice salutarunt et sibi assidere iusserunt. Basilius autem et Constantinus, iubente regina, ad eius pedes se proiecerunt; regina autem sic eum affata est: « Sancte pater, quidquid hisce orphanis praestiteris, Deus animae tuae retribuet. » Iohannes eius modi opportunitatem nactus reginam seorsum in interiores (aedes) abductam, variis de rebus admonuit. Illa 15 submisso animo omnia (eius dicta) exceptit, et fidem suam ei obstrinxit his verbis: « Sancte pater, quidquid tua paternitas mihi praeceperit, ab eius praceptis non deflectam. Quod si Deus in eam te mentem impulerit, hunc laborem fac suscias, ut, qua tibi placuerit via, ad europa latam transeas eique omnia discrimina nostra exponas. Confido equidem Deum facturum esse ut impium Sclerum in fugam agatis nosque ab hisce angustiis eripiatis. » Ille reginam vehementer² obsecravit ut se immunem dimitteret; quam ut in sententia affirmatam vidit, his verbis allocutus est: « Peccatorum meorum causa hunc 25 habitum indui; atque novit Dominus hoc negotium non secus ac mortem mihi grave³ esse. Attamen quid agam nescio; neque enim regiae vestrae sanctaeque maiestatis imperium detrectare mihi fas est. » Rursus regina et paraci<mo>menustrum ei dixerunt: « Tute his orphanis auxiliare modo, et si quid 30 in hoc deliqueris, huius rationem a nobis Deus reposcet. » In illum igitur modum supplices litteras scripserunt; atque Thornicius, vale dicto imperatoribus, nescio qua via ad europa latam pervenit.

11. Quem ut conspexit euopalates, vehementer gavisus est; 35 regias litteras perlegit summamque rei a Thornicio edoctus est. Communi igitur consilio exercitum in Graeciam mendum esse constituerunt, cui Thornicius dux praeficeretur. Thornicius autem litteras a euopalata et a se ipso scriptas ad reges

¹¹ acceperunt, <abierant> T, S.

10. — ¹ ბარავიმენი, parakimenon, *al.* ბარავიმანი, parakimanos (S: ბარავიმენი, ბარავიმომანი, ბარავიმომენი); *is erat eunuchus cubicularius Bardas Phocas.* — ² secreto S. — ³ om. S.

dedit, quibus omnia europalatae consilia eos docebat. Tunc reges superiorem regionem graecae dicionis ' europalatae concesserunt, ut eam ad finem usque aetatis suae obtineret. Ad Thornicum autem scripserunt : « Novimus te a Deo moveri. Nequaquam haesites, ac Deo te ducente captivos ages omnes hostes nostros, quorum spolia omnia tua erunt. » Eo igitur consilio europalates duodecim milia lectorum equitum Thornicio tradidit, qui, Christo bene iuvante, Sclerum fudit et usque in Persidem institit fugienti. Tum regrediens omnes Graeciae optimates, sicut effati erant reges, captivos duxit bonaque eorum praedatus est : quorum partem militibus suis distribuit, partem sibi arrogavit, spolia admodum opima ex auro, argento, vestibus attalicis², aliisque eius modi. Tum retro abiens europalatam salutavit ; a quo, plurima gratulatione accepta, discessit et ad reges se contulit : qui summo cum honore eum exceperunt et peramanter salutauit³. His igitur valedicens discedendi veniam petiit et rursus ad coenobium magni Athanasii in monte Sancto revertit⁴. Patres cum gudio eum exceperunt et osculati sunt, Deo gratias agentes qui eum incolumem reduxerat.

20

12. Deinde patres nostri habita deliberatione dixerunt : « Fieri non potest ut istic incolamus : homines (enim) sumus clari nominis, atque ad nos Hiberi convenient. » Placuit igitur illis¹ ut in vicinia monasterium aedificarent sui iuris. Quod inceptum etsi moleste ferebat Iohannes, attamen ut² Hiberis²⁵ receptaculum pararet et praesertim ut Thornicio satisfaceret³, huic operi manum admovere non recusavit⁴ ; itaque Deo eos fortunante, locum reppererunt amoenum, in medio monte Sancto, ubi monasterium⁵ et ecclesias titulo sanctae Dei geneticis et sancti Iohannis Baptistae⁶ plurimo cum sudore et labore aedificarunt ; suis praeterea sumptibus compararunt fundos complures, monasteria, casas⁷ circum monasterium maius, quae ad alterum usque litus maris pertingunt, amoena et iucunda

11. — ¹ I. e. montanum tractum thematis Hiberiae, quem singillatim describit Stephanus Asotik, l. III, c. 15. Sed haec alias pluribus. — ² ხევრავ, stavraï ; quod videtur esse coniunctum cum graeco σταυράκιον. — ³ qui (rex) summo cum honore peramanter eum salutavit S. — ⁴ advenit S.

12. — ¹ Constituerunt T, S. — ² sui iuris, etsi Iohannes, ut ... T, S. — ³ Proprie : ad Thornicii aedificationem. — ⁴ non recusaverunt (se passi sunt) T, S. — ⁵ monasteria S. — ⁶ Cf. § 8, ann. 4; supr., p. 19. — ⁷ ხაყუდება-ლეხი (S : ხაყუდება-ლეხი), quod projecto est pro σκήται, tuguriola eremitarum.

atque ad spiritalium monachorum habitationem accommodata. Ipsi quoque religiosissimi imperatores propter insignia illorum merita resque ab iis praeclare gestas, fundorum et agrorum, quoscumque poscebant, bullis aureis possessionem illis confirmarunt: qui (fundi) plurimi sunt et perquam⁸ optimi, ut solent esse in ea regione.

13. Thornicius, dum in Oriente est, βασοφόρους¹ plurimos insignesque monachos, numero non paucos, inde transmiserat. Optabat ille quidem ut incolae monasterii omnes Hieroberi esset: quod cum fieri non posset, Graecos etiam admittere coacti sunt: maris enim, ut perspicitis, nullam omnino peritiam habemus, cum tamen necessaria² quaeque mari nobis advehantur. Praeterea sine fabris ferrariis, tignariis, caementariis, sine vinitoribus et navalibus artificibus aliisque eius modi, tam amplae laurae non potest administratio consistere. Haec omnia considerantes sancti patres nostri, illos etiam, sponte aut invite, uti diximus, exceperunt. Sic igitur, Deo iuvante, monasterii aedificatio absoluta fuit.

14. Porro Thornicius, cum Sclerum in fugam egisset, hoc cum infinitis opibus thesaurisque redierat³: nempe amplius duodecies centenas (libras)⁴ signatae pecuniae⁵, praeter alias res pretiosas, quas omnes in manus patris sui spiritalis Iohannis tradidit; ipse vero se illis prorsus abdicavit, neque vel minimae eorum partis possessionem sibi retinuit. At contra vir adeo clarus et illustris suo prorsus cedens arbitrio, illius dicioni se totum subdiderat; tantumque (obediendi) studium profitebatur, ut si fieri potuisset non nisi ad illius nutum aut aquam bibisset, aut verbum protulisset, aut vel unum obolum in sua habuisset potestate; sed illi in omnibus providebat ac moderabatur pater Iohannes, arbitratu suo, quotiescumque res postulabat. Et quoniam omnium virtutum principium est oboediens spiritalibus patribus ac propriae voluntatis repudiatio⁶, hac profecto ille praeditus fuit, ut caritati vestrae demonstravi, et multo etiam excellentius; nam vel profanas cogitationes suas cum lacrimis beato Iohanni aperiebat, ab eoque poenam et veniam postulabat. A ceteris⁷ virtutibus eius singillatim describendis consulto abstinemus; nam profecto universis virtutibus

³ clam (occulte) S.

13. — ¹ ფიხვანი, i.e. burrha, vel gausapa, ფიხვი ინდუ, sagati. —

² commeatus T. S.

14. — ¹ *Probie*: rediit. — ² ბენდინარი, κεντηνάριον. — ³ განდი, *quod armarium est ყანა*, pro ყანა, aerarium. — ⁴ amputatio T, S. — ⁵ ceteris <autem> T; c. <enim> S.

tibus cumulatus fuit beatus iste: humilitate, animi candore et integritate. Magno autem Iohanni crebro dictitare solebat: « Pater, ipse nosti me magnum esse peccatorem, atque iam instare mihi mortem. Sanctitati tuae minime invitus pareo; quin immo⁶ voluntatem meam meque ipsum tibi post 5 Deum commendavi; quo tibi placuerit modo salvum me fac. »

15. Tanto studio cum eum fervere cerneret beatus pater noster Iohannes, summa¹ cum diligentia cavebat ne quidpiam imperfecti in eo deprehenderetur. Honore debito eum prosequet¹⁰ batur, ei temperabat parcebaturque, illius indulgens senectuti. Porro magnus ille Thornicius, ut qui in praeliis rebusque castrensis educatus esset, de iisdem libenter sermonem miscere nuntiosque (auscultare) solebat. Pater Iohannes, uti diximus, ei parcebatur, neque eum admonere volebat, veritus ne animum¹⁵ eius offenderet. Itaque cum hoc tempore adessent homines illustres et honorati, ad eum conveniebant et sermones cum eo de rebus illis miscebant. Iohannes igitur videns eum bona fide sic agere, veritus est ne quid inde spiritualis detrimenti viro illi colendo ac proinde sibi ipsi accideret. Quapropter dixit²⁰ ei pater Iohannes: « Carissime frater, video te, gratia Dei, in (observatione) divinorum mandatorum optime profecisse. Nolim equidem committere ut indulgentiae specie animae tuae quidpiam detrimenti afferam. Cave igitur ut de rebus istis mundanis sermonem ne habeas; neque deinceps colloquaris nisi²⁵ cum Gabriele sene². » — Erat autem ille senex vir e cuius ore profanum verbum numquam emittebatur, sed tantum sermones divini et spiritales. — Quod cum audivisset vir colendus, continuo procidit ad illius pedes et cum lacrimis ei dixit: « Cur id hactenus reticuisti neque me admonuisti, sancte ac³⁰ theophore pater? » Verum pater Iohannes eum erigens dixit: « Ignoscet tibi Dominus; modo deinceps vigilans esto. » Et exinde cum nullo e fratribus monasterii umquam collocutus est; sed summum si quis peregrinus ad eum adibat, pauculis verbis ei respondebat. Sic igitur in tam spirituali vitae³⁵ genere suam aetatem absolvit et ad Deum migravit. Cui verissime hoc testimonium reddiderunt patres nostri: « Deus ei dimisit eius peccata eumque dignum habuit vita sempiterna. »

16. Colendi illi beatique patres nostri magnam vim pecu-

⁶ erga sanctitatem tuam pervicax sum sed T, S.

15. — ¹ occulta (occulte) S. — ² De quo infra, § 28.

niae resque pretiosas ¹ complures Laurae maior ² dono dederunt, omnibusque Sancti montis monasteriis, quae hoc tempore prope modum in egestate erant, needum adeo succreverant. Medio (collegio) ³, quae est totius montis universitas, facultates redditusque abunde donarunt; pecunias et omnibus communiter et singulis viritim copiose distribuerunt. Ex quibus largitionibus nonnullas commemorabimus, reliquas autem omittemus ⁴, ne libri moles nimia fiat et legentibus audientibusque molestiam afferamus. Maior ergo Laurae dederunt, uti diximus, au-
 ream' bullam ⁵ ex aerario ⁶ drachmas octoginta quattuor (assignantem), quae a Tzimisce ⁷ Iohanni donata fuerat: quod (vectigal) Laura singulis annis a palatio accipit; tum insulam quae Neos ⁸ appellatur, a Basilio rege eidem Iohanni donata m, ex qua an-
 nui vectigalis quaternae denae librae aut quinae denae ⁹ et interdum vicenae percipiuntur. Itidem illi dederunt libras auri viginti quinque signatae pecuniae ¹⁰; vitalis Ligni particulam argenteo loculo insertam; duos calices magnos ex argento pa-
 tenamque cum cochleari ¹¹, stellula ¹², et theca argentea ¹³ ad
 servandas reliquias: haec omnia auro intecta; mappam alta-
 ris ¹⁴ auro intextam, alteramque acu pictam; duos Chrysostomi
 libros gemmis distinctos ¹⁵; item librum sancti Ephraem; item
 librum institutionum ¹⁶ sancti Cyrilli; item librum in quo

16. — ¹ utensilia T, S. — ² I. e. Sancti Athanasii coenobio; cf. Anal. Boll., t. XXV, 32 seq. — ³ ხაშუგალბა S : ხაშუგალბა), « medio » sive « centro ». Cum hoc nomine conferendum est quod ait Gerasimos SMYRNAKIS, nullo tamen allato testimonio: « Ἐκαλοῦντο τὸ πάλαι αἱ Καρύαι καὶ Μεγάλη Μέση. » Τὸ δὲ τιον δρός (Athenis, 1903), p. 690. In veteribus documentis Athonensisbus μέση dicitur quasi « mercatus, macellum, forum » etc. Cf. W. MEYER. Die Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster (Lipsiae, 1894), p. 33. — ⁴ differremus S. — ⁵ οὐλοδεξία, χρυσόβουλλος; plurimum sigillum, φορδελο δεξιο (S: δεξιόν) T, S. — ⁶ ვანძაღა; cf. supr. § 14, ann. 3. — ⁷ a Basilio rege S. Nota Iohannem Tzimiscen a. 976 obiisse. — ⁸ ნეიხ (S: ნეიხი). — ⁹ quinae denae auri S. — ¹⁰ ვანძაღ; vid. supr., ann. 6. — ¹¹ զազի, idem quod a Graecis dicitur λαβίς; vid. W. NISSEN, Die Diataxis des Michael Attaleiates von 1077 (Jena, 1894), p. 81. — ¹² δρῆξαλο, fir-
 mamentum quoddam duabus constans virgulis decussatis, quod sacrae hostiae superponitur, Graecis ἀστήρ vel ἀστερίσκος. NISSEN, l. c., cf. F. E. BRIGHT-
 MAN, Liturgies Eastern and Western (Oxford, 1869), p. 595. — ¹³ thecam
 argenteam T, S. — ¹⁴ ხაშუგთხევალი (ita legendum cum S) შეხამოხევი = τραπεζόφορος, quod idem est atque ἐνδυτή; cf. L. РЕТИТ, Le Monastère de Notre-Dame de Pitié, in Извѣстія русскаго археологическаго Ин-
 титута въ Константиноільѣ, t. VI (1900), p. 142. — ¹⁵ Ita legendum ex
 T, S; A: margaritas. — ¹⁶ ხევაզლანი, profecto κατηχήσεις sancti Cyrilli

descripti erant omnes « libri veteres »¹⁷; corpus prophetarum; librum Maccabaeorum; item librum in festa praecipuorum sanctorum; octateuchum opere attalico¹⁸ vestitum, cum argenteis fibulis¹⁹ ac cruce; crucem processoriam²⁰ ex argento inauratam, cum imaginibus nigellatis²¹; crucifixionis effigiem maiorem, 5 pictura encaustica²², centum drachmis aestimatam; item imaginem maiorem deprecationis²³; item imaginem Christi e cruce depositi, a Nicephoro imperatore donatam; item cancellos²⁴ apostolorum duodecim imagine (ornatos); item imaginem sanctorum megalomartyrum; item imaginem encausticam²⁵ Baptiste; 10 item imaginem encausticam²⁵ sancti Eustratii; centum libras aloes; mulos quattuor, equos tres, navem quingentos modios²⁶ capientem; cellas ad quarum aedificationem dederunt: superioribus quidem cellis aedificandis quingentas drachmas, inferioribus autem centum, et alia id genus; quae omnia ex ipsius 15 patris nostri Euthymii chirographis a nobis descripta, ac proinde vera sunt et ab errore vacua.

17. Itidem communi collegio¹, indictione octava² libras quatuordecim³ signatae pecuniae⁴ dederunt, inter omnes divindendas; rursumque indictione undecima⁵, libras duodecim²⁰ praeter illas dispertiti sunt. Ecclesiae Kareon⁶, qui communis

Hierosolymitani. — ¹⁷ ხაწინაინარმანულეა (S: ხაწინახარმანულე) quod probabiliter est προφητολόγιον, sive lectionarium Veteris Testamenti, PETIT, l. c., p. 138. — ¹⁸ Vid. supr., § 11, annot. 2; p. 22. — ¹⁹ ღოლვ-ჯოლვთა (S: ღოლვ-ჯოლვთა), ex ღოლვ, « malleolus », et ჯოლვ, « commissura », = κομβοθηλύκιον, de quo PETIT, l. c., p. 134. — ²⁰ ხალიტანი, salitanie (S: ხალიტანი, salitanie), ex λιτανεία, « supplicatio ». — ²¹ მალაზმავი, melazmagisa; T: ვალაზმავი, velaizmagisa; S: ვალიზმავი, velismagisa. Donec hoc glossema certius legetur, haberi poterit ut quo modo ductum a μέλας. — ²² ღილვანი, e ღილვ, « cera », quod videtur esse pro κηροχύτῳ; cf. Ch. DIBHL, Manuel d'art byzantin (Paris, 1910), p. 212. S: ღილვანი, quasi e ღილვ, « tela linea ». — ²³ ვაღრება, i. e. effigies Dei Genetricis τῆς Ἐλεούσης; PETIT, l. c., p. 133. Attamen v. d. A. Kirpičnikov existimat hoc nomine designatam fuisse imaginem Christi crucifixi, cui astant hinc Virgo Maria, istinc autem S. Iohannes. Журналъ Министерства Народного Просвещенія, fasc. 290 (1890), p. 1-26. — ²⁴ კანკელი, kankeli, = κάγκελλοι; cf. DUCANGE in v. — ²⁵ Vid. supr., annot. 22 (S, rursus: lineam). — ²⁶ მოდი, modi.

17 — ¹ Vid. § 16, ann. 3; supr., p. 25. — ² A. D. 980. — ³ duodecim T, S. — ⁴ Vid. § 14, ann. 3; supr., p. 23. — ⁵ A. D. 983. — ⁶ ჯარიის; ea est sedes primatis hagioritarum, quae ab aliis dicitur Կարեա (PETIT, Anal. Boll., t. XXV, p. 489; cf. ibid., p. 26, ann. 1) ab aliis Կարեա vel Կարա (MEYER, t. c., p. 290).

est conveniendi locus, dederunt calicem cum patena⁷ ex argento aureis imaginibus incrustatum; hymnarium⁸ festorum Domini, evangelii interpretationem, tres deprecationis imagines⁹, maioris moduli; duos scaramangas¹⁰ et mulos duos.

5 Communis collegii oecono¹¹ libram unam signatae pecuniae dederunt, qua in communitatis usum lychni¹² compararentur, uncini¹³, catenae et cerei¹⁴. Rursus post Thornicii mortem, inductione duodecima¹⁵, libras decem et octo dederunt in montem (Sanctum) disertiendas. Hierisso (monasterio) domos dederunt

10 septem libris coemtas cum consaepto ad excipiendos fratres advenas; insuper eodem loco vineam excellentem (ei) donarunt quinque libris aestimatam. Haec omnia itidem e patrum nostrorum syngraphis descriptsimus. Quae autem postea viritum largiti sint, quis unquam recensuerit? Quae uniuscuiusque

15 eorum vox liquido praedicat, et Deus in caelo litteris consignavit. Idem pater Euthymius, praeter ea quae modo descripta sunt, communi (collegio) ducentas drachmas donavit monasterio

S: Ճառօթ, qui genetivus est nominis ՅԱՐՅՈ, « porta », quasi designatum hic fuisset monasterium Deiparae τῆς Πορταῖτίσσης, de quo infra. — 7 Ճառօթմեջմթ (S: ճառօթմթմեջմթ) uno verbo legendum, ad exemplum graeci δισκοποτήριον. — ⁸ Text.: cancellos, ՅԱՅՅԱՅՅՈ (vid. § 16, ann. 4; supr., p. 26), item S, at legendum credidimus ՅՈՒՅՈՅՅՈ, kondaki, κοντάκιον, quod Hiberis idem est atque κοντακάριον; cf. KEKELIDZE, t. c., p. 330; PETIT, Извѣстія, t. c., p. 140. — ⁹ Vid. § 16, ann. 23; supr., p. 26. Tres illae imagines dictae videntur quas τριπρόσωπος παράστασις, aut τριμόρφιον sive τρίμορφον; quod vulgare nomen est imaginis Christi crucifixi inter Virginem Mariam et Iohannem apostolum. — ¹⁰ ԿՅԱՅԱՅԱՅՅԻ, scaramagni, « paenulas ad arcendam pluviam », e graeco σκαράμαγκον vel σκαραμάγγιον: quod ipsum e persico sermone ductum est. Vid. DUCANGE i. v. et eiusdem Glossarium mediae et infimae latinitatis, i. v. scaramanga. De usu glossematis huius subobscuri dedita opera egit D. Th. BELJAEV, Записки И.Р. Археологического Общества, ser. altera, t. VI, (1893), p. 7-8 et passim. — ¹¹ ՕՅԹԵԹԹԵՅՅՈ, iconomosi, οἰκονόμος. — ¹² ՋՈՐՃԱՅԱՅՋԱՐԹԱ, korakandelta, quasi ex χορός, chorus, et κάνδηλον sive κανδῆλα, lampas; cf. PETIT, t. c., p. 128. — ¹³ ՅԵՄԱՅԱՅՅՈ, ves̄apacta; quod in Exod. 28, 13 positum est pro armeniae versionis Վահանակս, i. e. ձուլմակաց (in Vulgata nostra: uncinos). Spectata origine verbi, ՅԵՄԱՅԱՅՅՈ armenium est ՎԻՇՎԱՎԱԿ, dracunculus. Videntur hic designari λεπίδες illae de quibus erudite disputavit PETIT, Извѣстія, t. c., p. 149. — ¹⁴ ՃԵԼՋԱՅՐԹԱ, celaptarta. David TCHOURBINOF, in utraque lexici sui editione, hoc verbum scripsit ՀԵԼՋԱՅՐԹՈ, celeptari, arbitraturque id e graeco ductum esse et eo significari cereum maioris moduli. Graecum nomen huius formae non novimus; videtur istud fuisse κηρολάμπτηρ vel quid simile. — ¹⁵ A. D. 984; T, S: inductione vigesima quinta (sic). — ¹⁶ ՃԹՈՅԵԶՅԵ, in nominativo: յՐՈՅԵՅՅ, erison, graece: Ἱερισσός.

suo sancti Euthymii destinatas, quod extra montem condidit, postquam se a regimine abdicavit. Sed hoc loco eius modi argumentum pluribus verbis persequi supersedimus, quandoquidem, uti diximus, omnia illorum benefacta singillatim recensere in (nostra) demum non esset facultate, quippe qui 5 misericordia magis quam ulla alia virtute delectarentur et ea quasi vestimento se induissent.

18. Post Thornicci obitum, beatus pater noster Iohannes in animum induxit, ut assumpto filio suo cum discipulis aliquot, in Hispaniam ¹ confugeret. Etenim vel a principio ¹⁰ sollicitudinem et curas perosus ad id tamen usque tempus ² illas pertulerat, Thornicio morem gerens et ut sibi ipse refragaretur. Inaudierat porro Hiberorum non paucas gentes nationesque illic incolere; et idcirco Abydum usque ³ transierat, ut navem nactus inde in Hispaniae ⁴ partes soluturam, ¹⁵ illuc transmitteret. Porro qui tunc temporis Abydi ⁵ praefecтурam obtinebat patri Iohanni admodum carus ⁶ erat; huic igitur (Iohannes) propter viri amicitiam consilium suum aperuit. Restitit ille et, quantum in sua erat potestate, eum ab hoc (incepto) prohibere voluit. Ut autem patrem Iohannem in (ea) ²⁰ sententia affirmatum vidi, liquido eum admonuit his verbis: « Sancte pater, non ignoras quanta in reverentiam tuam amicitia imperatores affecti sint; si ergo te dimisero, grave malum ⁷ mihi eventurum est. Dabo igitur litteras ad reges, et prout illi decreverint, sic agito. » Cum autem (ad eos) litteras ²⁵ dedisset, reges ei mandarunt ut illum ad urbem regiam transmitteret. Quem advenientem reges summo cum honore salutarunt et graviter conquerentes ei dixerunt: « Sancti patres ⁸, summa caritate sanctitatem vestram complectimur; quale igitur est hoc, quod a nobis ita aufugere vultis et in ³⁰ terram peregrinam demigrare? » Respondit beatus Iohannes et dixit: « Religiosissimi et supremae potentiae reges, ego pauperulus laicus fui in mundo degens, omnibus vitiis obnoxius; itaque migrare volui in regionem quamdam longinquam, in qua animae meae saluti consulerem. (Illic) more ³⁵ pauperum vitam agebam, cum casu nescio quo advenit propinquus meus Thornicius, cuius causa in summa negotia ⁹ populique frequentiam coniectus sum. Itaque ab his omnibus

18. — ¹ ხბანიად; Synnadam (ხინად) S. — ² hactenus S. — ³ ავიდობამდე (S: ავიდობამდედე). — ⁴ ხბანიან [S: იხანიან]. — ⁵ T et S, iterum: ავიდობებ. — ⁶ occulte S. — ⁷ vituperium S. — ⁸ sancte pater S. — ⁹ in summas curas T, S.

me expedire volo et mei ipsius curae vacare. » Illi summa cum reverentia multo tempore precibus eum fatigarunt, donec, post plurimas obsecrations, aegre tandem ei persuaserunt ut ad monasterium suum reverteretur; et cum larga stipe 5 eum dimiserunt. Sic igitur ad monasterium suum retro abiit. Brevi post tempore podagram morbum contraxit, et com pluribus annis in lectulo iacuit debilitate prostratus. Acerbos dolores tolerabat perpetuo¹⁰ laudans Deum, et de tam crudeli morbo gaudebat quasi de amplissimo thesauro et honorifico 10 Domini beneficio ac munere. Cum autem sibi vires ademptas sentiret, patrem Euthymium rogavit ut suo loco monasterii curam susciperet. Qui pro sua modestia vehementer eum flagitavit¹¹ ut ab hoc immunis esse sineretur: oderat quippe negotia huius mundi neque animum inducere poterat ut his 15 negotiis implicaretur. Verum tamen cum sibi sumere non posset ut patris sui aetate gravis morbisque confecti praeceptum violaret, ei licet invitus paruit, et quamdiu ille superstes fuit, ei subiectus et oboediens res monasterii administrabat ut oeconomus, nec sine eius auctoritate quidpiam agebat.

20 **19.** Hac porro aetate beatus sanctusque senex Iohannes Grdzelisdze¹ incorporeorum (angelorum) more in laura ad Quattuor Ecclesias² solitariam vitam ducebat; itidemque Arsenius Sanctae Nino (episcopus), vir meritis eximius et praceptorum Christi strenuus administer, qui propter Deum ab episcopatu 25 se abdicaverat et ad Davidem europolatam se contulerat. Quem vir beatae memoriae, ut decebat eius sanctitatem, exceptit et ad Quattuor Ecclesias transmisit. Ille igitur cum magistro suo solitariam vitam pariter ducebat. Ambo isti beati patres nostri, Iohannes et Arsenius, mutua caritate apprime con 30 iuncti erant; et multo tempore ibidem in praeclaro illo vitae monasticae certamine se exercuerunt. Cum autem solitariam vitam, qualem optabant, se ducere non posse experirentur, quod monasteriorum abbates³ atque fratres eos interturbarent, et ipse quoque europalates perpetuo ad eos 35 litteras daret eulogiasque mitteret, itemque episcopi et optimates, idcirco in regionem peregrinam migrare decreverunt. Quamobrem ad partes Ponti transierunt, in vastas solitudines, ubi in abbatem quemdam spiritalem inciderunt, qui eos cum gaudio benigne exceptit, iisque monasterium amoenum, in

¹⁰ om. S. — ¹¹ pie evicit (perfecit) S.

19. — ¹ Vid. § 1, *supr.*, p. 13. — ² Vid. § 6, *ann.* 4, *supr.*, p. 16. —

³ ბაბაბეგობბი, « patres domus », sive « patres familias ».

solitudine situm, tradidit et omnibus rebus necessariis eos abunde instruxit. Aliquanto post tempore, eos illic esse resciverunt patres nostri; qui ad eos miserunt fratrem quemdam cum litteris scriptis in hunc modum: « Sancti patres, allato nobis nuntio de sanctitate vestra, cognovimus vos illic esse atque admodum ⁵ moleste ferimus vos ad sanctum hunc et in clutum montem venire noluisse, ut oratione vestra sancta frueremur. Iamvero sanctitatem vestram precamur ut huc venientes nobiscum habitetis, quandoquidem nos quoque in terra aliena esse novistis. » Quae postquam illi perlegerunt, animo ¹⁰ et ipsi acquieverunt, et post alterum annum profecti sunt. Patres nostri, ut eos advenire cognoverunt, gaudio perfusi Deo gratias egerunt, illos peramanter exceperunt, omnia animi corporisque levamenta ex eorum voto illis praestiterunt, iisque cellas in solitudine aedificarunt, in quibus illi ¹⁵ vitam divinis virtutibus intentam duxerunt.

20. Deinde beatus pater noster Iohannes, eo qui supra memoratus est morbo enectus, occubuit et ad Deum migravit meritorum acervo locuples divinaque perfunctus voluntate. Cum igitur vitae finem (sibi instare) sentiret, omnem suam auctoritatem et potestatem patri Euthymio tradidit, ita ut in monasterio ordinem et regulam, quamcumque ei liberet, inducere posset, idemque suis legibus coerceret, et intus forisque ad arbitrium suum administraret. Insuper praecepit ei ut post se abbatis munus Georgio ¹ relinquere, qui et ipse propinquus eorum ² erat, vir nominatus et in temporalibus negotiis consultissimus. Idem praecepit ut Georgius post se alium constitueret antistitem, qui inter fratres verbo et opere praestantissimus comperiretur, et ita porro decrevit ut unusquisque abbas, post mortem suam alium relinquere gubernando ³⁰ idoneum et virtutibus insignem. Quod si quis forte contra patris Euthymii administrationem insurgere fratresque perturpare et ad seditionem concitare deprehenderetur, eum qui sic ageret vinculis et terribili anathemate puniri iubebat, ³ et a Deo alienum pronuntiabat, edixitque ut eius modi hominem ³⁵ e coetu (fratrum) protinus expelleretur, ne pestilentia eius mortifera et exitialis totum sodalitatis corpus inficeret. Adminis-

⁴ clam S.

20. — ¹ Georgius Varazvache, de quo plura et vituperii quam laudis pleniora §§ 80, 81. — ² illis acceptus S. — ³ terribilem poenam in eum edicebat et protinus e coetu fratrum expelli iubebat T; vinculis et anathemate puniri iubebat eum qui sic egisset et protinus de coetu fratrum expelli S.

tratorum ac patronorum ⁴ loco fore decrevit supremos dominos imperatores, haec aiens: « Quandoquidem clemens nobis opus est tutor et procurator, quid agam equidem pauperulus et ineptus? Etsi enim hoc inverecunde dictum erit ⁵, 5 attamen, illorum suavi misericordia et benignitate confisus, lauram hance, quam eorumdem favore et auxilio excitavi, manibus eorum commendo, unaque mecum famulos et suffragatores eorum Euthymium et Georgium. Quamvis enim illi sua beneficia conferant universae terrae et de omnibus pauperibus 10 sint solliciti, nobis tamen ⁶ indignis maiora quam ceteris omnibus beneficia contulerunt, quippe ⁷ quorum ingentibus largitionibus hanc lauram a fundamentis excitare potui. »

21. Fratribus autem dixit: « Ad vos quod attinet, optatissimi mei carissimique filii, si ad mandatorum divinorum observationem conitemini, si rite et congruenter divinae regulae vos geretis, si erga praeceptrores vestros ingenuam oboedientiam atque inter vos mutuam pacem et concordiam colueritis, testis est mihi Deus, non modo eumdem Deum ¹ non facturum esse ut ullo bono careatis, sed etiam reges, principes universosque homines beneficia vobis collatueros, et novis semper vos beneficiis auctum iri. Proinde ne quid umquam ab hoc opere sancto et ab amando Deo ² vos divellat, quae est ingenua oboedientia et indissolubilis animorum coniunctio atque concordia, ut iam in hace mortalitate vitam decurratis incolumem et in 25 venturo illo saeculo ³ vitam aeternam obtineatis a caritate Christi domini in genus humanum: qui benignus et perquam misericors Deus vestri misereatur vosque ad normam voluntatis suae sanctae suorumque divinorum praeceptorum dirigat, intercedente sanctissima Dei Genetrici et omnibus sanctis ⁴. 30 Amen. Hospitibus fovendis ne defueritis, et quod Deus ⁵ vobis largitus fuerit ⁶, pauperibus ⁷ impertimini pro vestra facul-

⁴ οἰδοθῆσας, epitropad, i. e. «instar ἐπιτρόπου». *Erat autem ἐπίτροπος, ut omnes norunt, curator aut patronus monasterii.* — ⁵ Cf. *constitutionem* (διατύπωσιν) *S. Athanasii Athonitae.* ⁶ Ετι δὲ ἐβουλόμην τὸν βασιλέα τὸν, ἄγιον καταλιπεῖν καὶ αὐτὸν ἐπίτροπον τῆς εὐαγοῦς λαύρας τῆς καθ' ήμᾶς ἀλλὰ τοῦτο μὲν τολμηρὸν ἡγησάμην τῷ δέει συσχεθείσ, ἐπειδὴ αὐτὸς καὶ βασιλεὺς καὶ δεσπότης καὶ κύριος καὶ τροφεὺς οὐχ ήμῶν μόνων τῶν ἐλαχιστοτέρων καὶ τῶν καθ' ήμᾶς πατέρων καὶ ἀδελφῶν ἀλλὰ καὶ πάντων χριστιανῶν τυγχάνει κτλ. MEYER, Haupturkunden der Athosklöster, p. 125. — ⁶ ημερ T, S. — ⁷ quare S.

21. — ¹ (eumdem Deum) om. S. — ² ab amore Dei S. — ³ et in semper illa patria S. — ⁴ et sanctis (eorum) S. — ⁵ om. T, S. — ⁶ iusserit (γόρδα-βος, pro γόρδων); T, S. — ⁷ cum amore pauperum S.

tate. Pro me autem, filii mei ac fratres ⁸ carissimi, orate, mei- que semper memoriā servate, ut Deus clementia utatur in miseram peccatisque obrutam animam meam atque dimitat omnia peccata mea. Idem pariter (praestate) fratri meo spiri- 5 tali Iohanni syncello ⁹, quippe qui summa cum¹ fiducia ad nos venerit, in hoc monte Sancto. Patris nostri spiritalis Athanasii ¹⁰ commemorationem singulis annis celebrate, eiusque mementote ¹¹ in sanctis missae sacrificiis. ▶

22. Quae omnia postquam edixit et litteris consignata reli- 10 quit, caelestem benedictionem beato Euthymio apprēcatus est, et inter sanctas eius manus animam suam Deo ¹ commendans placide super eum se reclinavit et obdormivit, mense iunio; (die) decimo quarto ², pro salute animarum nostrarum depre- 15 cator factus. Venerandum eius corpus theophorus pater noster ¹⁵ Euthymius, debito cum honore compositum sepelivit et super illud ecclesiam sanctorum archangelorum ³ aedificavit; ad quam quicunque fidenter accedunt, gratiis beneficiisque di- gnantur. Nempe daemonicus olim aliquis cum illuc adiiset atque ex lampade bibisset, quae super illius tumulum suspen- 20 sa est, continuo sanatus est ac Dei laudes praedicavit. Sed ad priorem orationem nostram revertamur.

23. Cum enim ex urbe regia, uti superius diximus ¹, filium suum Euthymium reduxisset pater Iohannes, primo loco hibe- 25 ricas litteras eum docuit; deinde in omnibus graecarum lit- terarum disciplinis eum perfecte erudivit. Cui gratia Dei a puero insederat, divinitusque ei datum fuit ut scripturas in- tellegeret. Et sicut beatus Iohannes eius pater sanctae Dei Genetricis monitu didicerat, Spiritus sancti gratia repletus fuit. In ipsa enim aetate puerili, antequam adolevit, in gravem 30 morbum incidit, quo prope ad mortem adductus est. Dicere solebat beatus Iohannes: « Vitam eius vix non desperaveram, et animae eius egressum omni temporis puncto exspectabam, quoniam loqua et ipsa vox ei penitus interclusae erant. His

⁸ (ac fratres) om. S. — ⁹ Βζηζεωθβς, συγκέλλω; angelo T, S. — ¹⁰ S. Athana- sii Athonitas, qui et ipse moriens suis monachis Iohannem eiusque religiosam familiam perpetuo commendatos voluerat. Vid. eius Testamentum, MEYER, t. c., p. 127. — ¹¹ (eiusque mementote) om. S.

22. — ¹ Domino S. — ² (decimo quarto) om. S. De anno quo S. Iohannes mortuus est, alibi erit disputandi locus. Modo tamen notare iuvat S. Athanasium Athonitam circa annum millesimum superstite Iohanne obiisse. — ³ patrum S.

23. — ¹ dictum est S.

igitur angoribus confectus ad templum abii sanctae Dei genetris et coram imagine sanctae Dominae nostrae ² prostratus fervidis cum lacrimis integerrimam semper virginem deiparam flagitavi ut mihi propitia esset levamentumque afferret. Tunc 5 sacerdotem monui ut confestim illuc se conferens ei corpus et sanguinem Domini porrigeret; et, ut eram sollicitudine commotus, properavi ut viderem quid factum esset, ianuam cubiculi, in quo iacentem illum reliqueram, aperui et continuo mirae suavitatis odore afflatus sum: nempe a sancta Dei genitrix provisum (nobis) fuerat eiusque beneficio Euthymium suscitatum fuisse conspexi; qui in lectulo considebat perfecte sanus et in columis. Ad haec ego, ut eram animo obstupefactus, Euthymium interrogavi: « Quid est hoc, fili? » Respondit ille et dixit mihi: « Nunc ipsum astitit mihi femina illustris nescio 10 quam, quae hiberica lingua mihi dixit: « Quid est hoc quo » laboras, Euthymi? » Respondi equidem: « Moribundus sum, » domina. » Et cum haec dixisset, illa propius ad me accessit, et manu me apprehendens dixit: « Nihil tibi est morbi; sur- » ge ³, noli timere, et hiberice loquendi expedita tibi sit facul- 15 » tas ⁴. » Et ecce, ut cernis, nihil morbi in me remansit. » Dicebat autem beatus Ioannes: « Ad id usque tempus hiberica lingua aegre locutus fuerat; quod ego admodum ⁵ moleste ferebam. Exinde vero sine haesitatione, fluminis instar (sermonem suum) fundere coepit omnium Hiberorum incorruptissime. Quod cum comperisset, procidens ante sanctam Dei genitricem, illi quae spes est nostra gratias egi atque Deo grates 20 laudesque persolvi. Amen. »

24. Dixit porro (illi) pater Iohannes: « Fili mi, Hiberorum terra ex gravi librorum inopia laborat, plurimique libri nobis 25 desunt. Atqui video quo beneficio Deus te muneratus sit; proinde conitere ut praemium tibi apud Deum multipliques. » Ille, ut erat prae omnibus oboediens, eius mandato naverter paruit. Itaque (librorum) interpretationi se dedidit, omniumque animos in admirationem coniecit; nam si priscorum 30 illorum interpretationes eximas, nihil umquam tale in lingua nostra prodierat neque opinor denuo proditum esse. Multi igitur libri ad Davidem europalatam transmissi sunt; quos cum ille conspexisset, ut erat vir fidelis, gaudio repletus, Dei

² coram sancta Domina S. — ³ om. S. — ⁴ timere < vade > et expedite loquere T, S. — ⁵ clam S.

gloriam praedicavit et dixit: « Gloria Deo ¹, qui hac nostra aetate, novum Chrysostomum suscitavit. » Et iterum ac saepius datis litteris (eum rogavit), ut (libros) converteret atque sibi mitteret. Beatus autem sine intermissione interpretationi operam dabat, nullam prorsus sibi requietem indulgens; sed die ac 5 nocte divinorum librorum mel suave avide colligebat, quo nostram et linguam et ecclesiam delectaret. Divinos quippe libros interpretatus est, qui vix aut ne vix quidem recenseri possunt; ex quibus nonnullos memorabimus, ut ex istis Christi fideles ceteros quoque per se ipsi resciscant. Non enim in ¹⁰ Olympo ² tantum aut in Monte Sancto libri ab eo conversi sunt, quos singillatim recensere utique possemus, sed etiam in urbe regia, in itinere aliisque locis eius modi.

25. Ea igitur ratione quam diximus, interpretatus est ¹:

Enarrationem ³ Evangelii secundum Iohannem; 15

Praecepta sancti patris nostri Basili magni;

Eiusdem psalmorum expositionem ⁴;

Librum sancti Climaci;

Librum sancti Macarii;

Praecepta sancti Maximi;

Librum sancti Isaac ⁵, aliorum quoque patrum selecta praecpta complectentem;

Librum sancti Dorothei;

Passionem et miracula sancti Demetri archimartyris;

Vitam et martyrium sancti Stephani iunioris ⁶;

Vitam et martyrium sancti Clementis papae Romani;

Passionem sancti Clementis Ancyran;

Vitam sancti et magni Basili Caesariensis;

Vitam sancti Gregorii Theologi eiusque orationes;

Passionem sancti Acepsimae;

Vitam sancti Pancratii ⁷;

Passionem sanctorum Menae < et > Hermogenis ⁸;

Orationes sancti Gregorii Nysseni: in laudem fratris sui magni Basili, de virginitate, enarrationem ⁹ sanctae (precatio-
nis) *Pater noster*, (orationem) de sanctis ieuniis, enarra- 35

24. — ¹ dixit gloriam Dei S. — ² Cf. § 6, ann. 5; *supr.*, p. 17.

25. — ¹ *De subiuncto hic indice data opera agemus in commentario histo-
rico.* — ² *Proprie*: interpretationem, თარგმანება. — ³ ისაკის, isacisi; S: ისაკის, isaacisa (*sic*). — ⁴ *Proprie*: novi, ახლისა. — ⁵ ბაგრატის, ba-
gratisi. — ⁶ *Text.*: sanctorum Mina Ermogeneti, ერმოგენეთი; S: Menae, Her-
mogenis, ერმოგენის (*sic*) et Eupraphi, ევგრაფის (*sic*). — ⁷ *Proprie*: inter-

tionem in vitam sancti Moysis prophetae, de typo vitae solitariae,
quam frater aliquis eum rogavit ;

Iohannis evangelistae Apocalypsim,
et Andreeae Cretensis enarrationem ⁷ Apocalypsis ;

5 Sancti Iohannis Damasceni orationem de duabus Christi na-
turis, alteramque de nativitate sanctae Dei genetricis ;

Vitam Athanasii magni ;

Passionem sanctorum trium puerorum Alphei, Philadelphii
et Cyrini ⁸ ;

10 Vitam sancti Onuphrii Bosci ⁹ ;

Vitam sanctae Mariae Aegyptiae ;

Praecepta sancti Zosimi ;

Praecepta sancti patris Ephraem de fide ;

Synaxarium minus in annum integrum ;

15 Sancti Iohannis evangelistae itinera et praedicationes ;

Enarrationem ¹⁰ epistularum ad Galatas, Thessalonicenses et
Romanos ;

Troparium ¹¹ integrum ieuniorum, et complures hymnos de
sanctis ;

20 Passionem sancti martyris Procopii ;

Enarrationem ¹² Evangelii secundum Mattheum ;

Itinera et praedicationes sancti Andree apostoli ;

Benedictionem schematis graeco (ritu), benedictionemque mo-
nachi ;

25 Nomocanonem ¹³ Iohannis Ieiunatoris et concilii sexti ;

Tabulas ¹⁴ rectae fidei ;

Euchologium sacrae Pentecostes ¹⁵ ;

Passionem sanctae Febroniae ;

Passionem sancti Anthimi ;

30 (item) sancti Blasii ;

(item) sanctorum bis milium ;

Passionem sancti Theodori Stratelatae ;

(item) Theodori Pergensis ;

(item) sancti Eustratii ;

*
pretationem, тарабжано, targmani; cf. *supr.*, *ann.* 2. — ⁸ გვინებები, ცვინე-
სი; **S**: გვინებები, ცვინები: Cypriani. — ⁹ მდოვრისათ, *proprie*: « pascalis »
sive herbatici. — ¹⁰ *Vid. supr.*, *ann.* 2. — ¹¹ დახდებელნი, dasdebelni; *quod*
nomen etiam usurpatur pro στιχαρίῳ vel antiphona; *vid. KEKELIDZE*
Іерусалимскій Канонаръ, ф. 326. — ¹² *Vid. supr.*, *ann.* 2. — ¹³ რჩელის
განვითარება; **S**: ქაველის განვითარება. — ¹⁴ ძეგლის წერა; **S**: ძეგლის წერა.
quod proprius significat columnam inscriptam, στήλην. — ¹⁵ მარტვლისანი

(item) sanctorum Eustathii ac filiorum eius ;
 Praecepta sancti Cassiani ;
 Librum Dialogorum ¹⁶ ;
 Miracula sanctorum archangelorum ;
 Vitam sancti Nicolai ;
 Librum Gregorii Theologi ;
 Commentationes octo ¹⁷ Maximi ;
 Orationem Basili de septupla ultione Caïn ;
 Officium mediae noctis, (ritu) graeco ;
 Preces patrum graecorum et canones ;
 Vitam sancti Antonii magni. 5 10

26. Hos omnes libros aliosque insuper multo plures convertit theophorus pater noster, et ¹ sic creditum sibi talentum ² feno-re auxit. Plerosque autem e supra memoratis libris interpretatus est, cum, superstite Iohanne eius patre, omnis monasterii cura et sollicitudo in eum incumberet. Nam, uti supra diximus, beatus Iohannes per annos complures aegrotus remansit ; cuius ille infirmitati subveniebat die ac nocte. Praeterea hegumeni munere per annos quattuordecim functus est, cum trecentorum hominum cura magna-que laurae adminis-tratio ³, et (fratrum) Sancti Montis pleraque negotia ab eodem beato ⁴ tractarentur, adeo ut vitae suaे institutum ⁵ grave et onerosum nonnisi aegre observare posset. Inter haec tam-20 men omnia ab hoc praeclaro interpretandi labore non cessabat, neque ullam sibi quietem indulgebat, sed vires 25 omnes intendens noctes traducebat insomnes. Quippe propter summas otiorum angustias nimiasque eius occupationes, plerique libri, ut diximus, nocturnis lucubrationibus ab eo conversi sunt ⁶.

27. Porro iam tum cum viveret pater Iohannes, advenerat 30

marthviliisani ; S : sancti Martyrii, მარტინისანი, martyrisani, cf. Ana Boll., t. XXXIX, p. 63. — ¹⁶ დიალოგი, dialogoni ; i. e. liber Dialogorum S. Gregorii papa, qui apud Hiberos graeco more appellabatur S. Gregorius Dialogon ; vid. inscriptionem eius Vitae in codice monasterii Hiberorum Athonensis 73. MARR, Записки, t. XIII, p. 77-78. Sic factum est ut satis facili errore passim personam mutaret cum S. Gregorio Theologo. — ¹⁷ Ita legendum cum S ; A : de octo commentationibus.

26. — ¹ om. S. — ² ტალანტი, ტალანტი. — ³ I. e. Laurae Maioris, cuius ἐπίτροπος Euthymius noster post Iohannem patrem suum a S. Athanasio constitutus fuit. Vide huius Διατύπωσιν, MEYER, t. c., p. 124 et seq. — ⁴ a monasterio, მონასტერი (pro მის ნეტარისა) S. — ⁵ კანონები. ⁶ კანონი, კანონ.

— ⁶ Item S, mutilis tamen verbis.

monachus quidam ¹ e terra Romana, vir merito paeclarus, cuius meritis testimonium perhibebat Romanorum terra pariter et Graecorum, frater Beneventani ² ducis, ac genere nobilissimus. Hic cum sex discipulis ad Sanctum hunc Montem ad-
 5 venit precandi causa. Quem cum gratiae decore conspicuum viderent patres nostri, eum ut suum sibique notum exceperunt et lubentissima comitate prosecuti sunt; eumque invitarunt ut illic consideret, dicentes: «Et nos peregrini sumus et tu peregrinus es.» Aegre tamen (hoc) ei persuaserunt, quia cu-
 10 piebat seorsum in (proprio) monasterio habitare. Cum autem ille esset vir conspicuus et illustris, Romani ³ qui in urbe regia aliisque civitatibus erant, statim atque de eo inaudierunt, multo numero ad eum confluere coeperunt ⁴ ut monachi ab eo fierent. Exinde ipsi ⁵ patres nostri sancto seni eius modi con-
 15 silium dederunt: «Pater sancte, cum tot homines salvos facias, praestat eos a te ipso tonderi, ut eorum animis tu fias auctor salutis easque Domino addicas. Hoc enim tibi perspectum sit: alios complures adventuros esse ut de manibus tuis monasti-
 cum habitum suscipiant. (Itaque) locum ⁶ vobis comparabimus et
 20 omnibus rebus necessariis vos instruemus ⁷.» Vir sanctus, utcumque a curis et sollicitudine abhorrebat, eorum tamen praecepto resistere noluit. Quare monasterium amoenum aedi-
 ficavit, in quo plurimos fratres congregavit. Totum porro ae-
 dificandi opus adiuvantibus patribus nostris perfecte absolutum
 25 est. Illi crebro huc ventitare non destiterunt ut eos invise-
 rent, et, postquam dies non paucos ibidem transegerant, ad proprium monasterium revertebantur. Monasterium illud quidem
 hodieque in Monte Sancto a Romanis habetur, qui probe et
 rite vitam agunt ad normam regulae et institutionum sancti
 30 Benedicti ⁸ cuius vita descripta est in (libro) Dialogorum ⁹.

28. Venerandus autem sacerdos Gabriel Hiberus, qui supra

27. — ¹ Qui infr. § 28, nominatur Leo. — ² გენევენტობ, veneventos; S: გენევენტობ, beneventos. *Haec origo est obscuratae illius memoriolae, quam refert PETIT (Anal. Boll., t. XXV, p. 61): Amalfitanorum coenobiū Atho- nense conditum fuisse a monacho Benevento. Ad rem historicam quod spectat, dux Beneventi illa aetate erat Pandulfus II, cuius fratrem nomine Leonem monachum fuisse aliunde non constat.* — ³ ოდმთა, romta. — ⁴ multi convenien- di copiam quaerebant S. — ⁵ (ipsi, -ებ) om. S. — ⁶ om. S. — ⁷ rebus n. auge- bimini S. — ⁸ გენეტიკებს, benetiçessa; S: გენედიკებს, benedictessa. — ⁹ Vid. § 25, annot. 16; supr., p. 36. *De coenobio Amalfitanorum, conferri modo possunt quae obiter attigit PETIT, Anal. Boll., t. c., p. 61. Vid. etiam SMYRNAKIS, "Αγιον Ὀρος, p. 419-20.*

memoratus est¹, spiritali caritate admodum coniunctus erat cum sancto illo sene, magno Leone² Romano. Qui, quotiens ad patres invisendos adveniebat, in propinqua Gabrielis cellae cella devertebat, ibique diem transigebat. Porro praeter suam lingua, nullam neque ille noverat neque iste. Obducta nocte, 5 ambo e cellis suis egressi, preces persolvebant, et considentes usque ad tinnitum antelucani signi de rebus divinus colloquebantur; quem morem usque ad illius discessum singulis vesperis tenuerunt. Dicebant autem patres nostri: «Circum eos³ habitabant alii fratres spiritales, qui cum iureiurando id⁴ nobis asseveraverunt: quotiescumque advenisset, magnum Leonem sic semper egisse, ipsum quidem et Gabrielem presbyterum.» Et ita testabantur: «De illorum sanctitate omnia exspectari et credi poterant⁵, ut qui coram Deo magni et perfecti essent.»¹⁵

29. In diebus illis erat quidam Thessalonicensis catholicus¹, (vir) divinus ac spiritalis, et patrum nostrorum amicus. Hic erat cum patre Euthymio necessitudine coniunctus, ad quem persaepe veniebat; et nonnumquam eum secum abduxit invitum. Porro Thessalonicae Iudeus quidam erat in lege peritus; quem catholicus² ad religionem christianam convertere volebat et cum quo frequens colloquebatur. Cum igitur apud eum adesset pater Euthymius, catholicus² hunc rogavit ut cum Iudeo disputaret. Ille, ut erat invitatus, de lege argumentari coepit. Iudeus, cum in angustias adactus³ haereret, 25 coram beato patre Euthymio ad convicia erupit adversus incorruptam christianorum fidem. Quod ut audivit pater Euthymius, indigne tulit et ira excandescens dixit ei: «Obmutescat os tuum, impure⁴ Iudee⁵!» Et extemplo mutus ille factus est ac depravatum est os eius. Astabant autem et alii Iudei, 30 qui ad pedes patris Euthymii procidentes (eum rogaverunt) ut illi ignosceret. Qui illis respondit: «Ab eo veniam impetret

28. — ¹ *Vid. § 15, supr., p. 24. — ² Λέων, et infr.: Λέων, Λέων. SABININ de suo bis addidit Leonem hunc fuisse papam. — ³ quoniam circum eos T; quoniam circum montem, θεούς (pro θεός) S. — ⁴ Verbum e verbo: quidlibet erat possibile et probabile.*

29. — ¹ γατωλοζοζού, catolicozi; S: ეპისკოპი, episcopozi. *Nomen eius deperit, sicut nomina omnium archiepiscoporum Thessalonicae inter S. Basilius († 904) et Theophanem illum, qui a. 1031 primum memoratur. Cf. O. TAFRALI, Thessalonique, des origines au XIVe siècle (Paris, 1919), p. 280. — ² episcopus S. — ³ indignatus (esset) S. — ⁴ pessime (male) S. — ⁵ sit os*

cui contumeliam intulit⁶ et ad (eius) fidem veniat; tunc et a me veniam obtinebit. » Deinde rogavit eum catholicus⁷ ut illi ignosceret ac (pro eo) precaretur. Et cum, facta oratione, eum cruce signasset, extemplo correctum est os eius, et coepit loqui. (Tunc) procidit ad pedes sancti, et factus christianus insignis fidei hominem se praestitit.

30. Fuit et¹ alias quidam Iudeus legis peritus, (homo) admodum² doctus et ob disputandi subtilitatem concelebratus. Hic iudaica cum arrogantia patrem Euthymium adortus ser-
monem cum eo conserere volebat. Res beato minime placebat, sed Iohannis praecepto congredi cum isto coactus est. Cum igitur (homo) disputare ac (sanctum) interrogare orsus esset, is (quaestiones) enodare atque explicare coepit omni eruditione excellentius. Itaque veterator ille, cum eum victorem sentiret,
ad contumelias se convertit. Quod indigne ferens beatus ei dixit: « Profecto, si de quopiam Scripturae verbo quaestio-
nem proponeres, hanc tibi explicaremus, aut si quid nos in-
terrogares, utique tibi responderemus. Verum enimvero cum insuper adversus Excelsum contumeliose locutus es, obmutes-
cat³ os tuum maledicūm. » Quo audito, ille extemplo mutus factus est ac postridie animam edidit.

31. Facta est quondam siccitas magna; maius, iunius, iulius, augustus sine pluvia praeterierant, gravissimaque erat calamitas terrae, adeo ut arborum vitiumque folia arescerent atque defluerent; hominesque non parum angebantur. Est autem in monte monasterium quoddam minus ad nostrum monasterium pertinens, in quo ecclesia est sancti Eliae prophetae. Ut autem advenit solemnitas sancti Eliae, ante primum diem, pater Iohannes filio suo Euthymio haec praecepit: « Educ tecum fra-
tres, et ad ecclesiam sancti Eliae (una) itote⁴, atque ibi noc-
turnam vigiliam agite et missae sacrificium offerte⁵. » Porro multi fratres apud sanctum Iohannem congregati aderant cum haec ediceret; qui quasi per iocum sic pronuntiavit: « Pueri, paenulas post vos afferri curate, spes enim mihi est a Deo,
vos non re infecta reversuros esse. » Abierunt illi, in vigilia pernoctarunt, et adveniente hora (sancti) sacrificii, apparatu (sacerdotali) se induit sanctus pater noster Euthymius. Cum

tuum sermoni occlusum S (cf. § 30, ann. 3). —⁶ qui blasphemiae (contumeliae) veniam obtinuerat S. —⁷ episcopus S.

30. —¹ (et, -θι) om. S. —² clam S. —³ occludatur (cf. § 29, ann. 5, supr.)

31. —⁴ Ito T, S. —⁵ (et-offerte) om. T, S.

autem preces exordirentur, antequam paelectum est evangeliū, apparuit nubecula ³ supra Hierisso ⁴; continuo nubibus obductum est caelum, et antequam ad communionem ventum est, terribilis imber erupit, quo terra prorsus madefacta est. Quod cum vidissent, sublatis manibus Deo gratias egerunt. ⁵ Absolutis sacris, postquam cibū sumpserunt, domum reverterunt; ex fratribus autem, qui paenulas habebant ad monasterium commode descenderunt, qui non habebant, cum labore et molestia. Geminatas itaque gratias egerunt Deo ac beato patri Iohanni. ¹⁰

32. Voluit quondam sanctus pater noster Euthymius montem Athon ascendere ad Transfigurationem ¹ (celebrandam). Ut est mos hagioritarum, in hac sollemnitate magna multitudo in montis iugum convenit et vigiliam egit. Pervigilata nocte, cum advenisset hora missae, sanctus pater noster Euthymius ¹⁵ et alii qui cum eo erant presbyteri (sacerdotali) apparatu se induerunt. Cum autem sanctificanda afferrent exordirenturque (orationem) *Sanctus est*, visus est iis sanctus pater noster Euthymius velut ignis ardens. Corripuit omnes timor, et continuo exaudita est vox quasi clamor ² ingentis multitudinis; mons ²⁰ valida conquassatione contremuit, omnesque in faciem (proni) corruerunt ³. Postquam eos erexit pater Euthymius, pavore quasi mortui videbantur. Quos cum adeo consternatos cerneret, dixit iis: « Nolite timere, fratres: hoc enim divinae praesentiae ostentum est; quippe Christus ipse suam sollemnitatem ²⁵ illustravit. » Itaque omnibus additi sunt animi et gloriam Dei praedicarunt.

33. Inter cathedras metropolitanas ¹ insignis est atque conspicua sedes sancti Epiphanii Cyprii. Contigit, regnante Basilio, ut moreretur archiepiscopus ² qui illic erat. Beatum Euthymium vehementer ³ impulit rex ut in illius administrationem succederet; quod (sanctus) in animum inducere non potuit, quippe qui ab humana gloria mundanisque curis

³ Cf. 3 Reg. 18, 44 et seq. — ⁴ *Coenobium Hierisso situm est ad litus orientale isthmi quo paeninsula Athonensis cum Chalcidice coniungitur.*

32. — ¹ *In vertice Sancti Montis exstat saceilum τῆς Μεταμορφώσεως. Eius imaginem habes apud SMYRNAKIS, "Αγιον" Ορος, p. 407.* — ² om. S. — ³ et unusquisque (omnis) in faciem (pronus) corruit S.

33. — ¹ *Proprie: catholicas (catholicarum), ხავთღლივობოდა.* — ² *Nec Salaminae nec alias Cypriae sedis episcopus saec. XI-XII nomen posteris reliquit. Cf. J. HACKETT, A History of the Orthodox Church of Cyprus (Londonii, 1901), p. 308.* — ³ clam S.

vehementissime abhorreret atque humili condicione delecta-
retr.

34. Porro beatus pater noster Euthymius, pro gratia caelesti
qua repletus erat, divinos etiam ritus normasque in suo mo-
5 nasterio constituit ; et primo quidem loco ritus ecclesiasticos
totiusque anni observantias, quales descriptae sunt in Synaxa-
rio ¹ maiori, easque integras nec ulla parte imminutas ². Fratres
autem perpetuo obsecrabat ut diligentiam adhiberent, qua et
ad ecclesiam adirent, et decoro ordine consisterent, et navi-
10 ter precarentur. Ipsius quidem sancti habitatio erat superiori
loco sita, in turri excelsa, neque tamen umquam non tem-
pestive ad preces matutinas advenit. In ecclesia, summa cum
diligentia et vigilantia astabat, non bacillo nec parieti um-
quam innixus. Si quod minus (tunc) negotium ³ occurrebat,
15 discipulum secreto monebat, qui discedens, sive oeconomus
monendus esset sive paroeconomus ⁴, hunc demissa voce evo-
cabat et in porticum ⁵ deducto mandatum patris ei significa-
bat ; ubi vero maius quid occurrebat, ipse in porticum egres-
sus (eos) illic alloquebatur. At, in ecclesia interiore, neutiquam
20 ullus colloqui ausus esset. Etsi vero fratres prope parietem
astabant, in hunc tamen parietem nullus umquam se reclina-
bat ; nam et illi pro viribus beati exemplum imitabantur. Iu-
venes constituerat in media ecclesia astare, (ubi) dupli vel
triplici ordine, manibus decussatis, cum reverentia consiste-
25 bant ⁶. Scamna ⁷ quoque in medio collocata erant, ut, cum
opus esset, dupli itidem vel triplici ordine considerent.
Quotiens autem decanum ⁸ arcessebat aut aeditum, sive ad
praelegendum librum vel stichum, sive ad quodlibet ecclesiae ⁹

34. — ¹ სვინაქარის, სვინაქარის, ეს ტუ სუნაქარის. *De Synaxarii interpreta-
tione agetur in Vita S. Georgii Hagioritae § 24 et in commentatore historica.* —
² integras et imminutas (integre et imminute). S. — ³ om. T, S. — ⁴ პარი-
კონომისა, პარიკონომისა ; παροικονόμος erat quasi administer oeconomi,
T, S : პატიკიკონომისა, პატიკონომისა. — ⁵ ბერია, შთო, ე ბერი (cf.
armenium ոսկ, օսկ), ramus, virga ; i. e. νάρθη. — ⁶ om. S. — ⁷ ხამები.
scamebi, სკამია. — ⁸ დეკანი, decanozi, δεκανός : quo nomine, in pris-
tino Hiberorum usu loquendi, videtur designatus fuisse ὁ ἐκκλησιαρχος. Aliter
vir doctus Corn. Kekelidze, qui decanum fuisse alterum monasterii superiorem
asseverat : quod in documenta nostra certe non quadrat. Neque satis caut : cre-
didiit in monasteriis catholicis hodieque decanum appellari quem priorem
vocamus. Corn. KEKELIDZE, Литургические грузинские памятники въ
отечественныхъ книгохранилищахъ [= Monumenta liturgica hiberica, in
bibliothecis patriis ; Tiphlisii, 1908] p. 479, annot., 2; Id., Іерусалимскій капо-
нарь, p. 327. — ⁹ om. S.

ministerium, ille per latera accedebat et inclinato corpore salutabat ; (sanctus) ei rem significabat, qua audita, ille itidem salutabat ac ministerium suum exsequebatur.

35. Duos inspectores¹ constituit, id est speculatores², viros divinos Deumque timentes, alterum seniorem iuniorem alterum priorique subiectum, quos per fratrum cellas circummittebat, ut illic desidentes adducerent, et si quis ordinariis precibus ad auroram non interfuisset, eum ex decreto patris congruenter sanctionibus coercebant. At qui in gravi opere per diem integrum elaborassent, neque somno se dare potuissent, iis diurnus labor pro (rituali) precatione computabatur ; qui autem sive ex presbyteris, sive ex diaconis, sive ex anagnostis otiosi, vel in levioribus ministeriis occupati fuissent, si iuvenes quidem essent centies coram altari genu flectere, sin autem senes et infirmi, vino ciboque per eum diem abstinere iubebantur. Precationis tempore, ad fores ecclesiae semper consistebat inspector³ natu maior, qui egredientes fratres rationem rogabat cur discederent ; nec nisi urgente causa admodum gravi discedere quisquam ausus esset. Suborta autem necessitate, inspectorem monebant⁴ ac festinanter revertebantur. Si quis moratus erat, eum (inspector) severe increpabat hisque verbis monebat : « Id ne iterum feceris. » Quod si rursus deliquerat, eum ad mensam communem non admittebat et in illum diem pane et aqua vesci iubebat aut centies genu flectere. De officiis et de iis qui defatigati erant, sic statuerat pater : hi, post ordinariam (psalmodiam)⁵ discedebant et usque ad alterum signum requiescebant ; deinde rursus conveniebant ad ecclesiam ; et si quando non aderant, ab inspectoribus⁶ adducebantur.

36. Si qui fratres altercati erant, eos pater ad se evocatos¹ compescebat ; qui eius praecepto non resistebant (atque) in gratiam reconciliabantur. Quod si rursus iracundi deprehendebantur et obstinato erant animo, constituebat (pater) eos ante redintegratam concordiam ad communem mensam² admetti non posse atque panem tantum et aquam victum iis futurum.

35. — ¹ ἡδοθοῦσινο, ἐπιτηρηταί, qui erant disciplinae domesticae exactores. S : ეპიტერებისნი, ეპიტერეთა, კი ერან დისკლინაი დომესტიკა ექსაქტორები. — ² viri oculati S. — ³ ასთან სენიორები S ; cf. supr., ann. 1. — ⁴ om. S. — ⁵ referebat procurator S ; cf. supr. ann. 1. — ⁶ Sic appellabant Hiberi Graecorum ἔξαψαλμον. — ⁷ procuratoribus S.

36. — ¹ arcessitos T, S. — ² სატრაპეზოსა, სატრაპეზოსა ; e graeco τράπεζα.

Quod si hegumenus non aderat, poenam decernebat oeconomus.

37. Quotiescumque ecclesiam ingrediebantur, primo loco pater Euthymius deinde fratres omnes, non ante ingredi solebant 5 quam sanctae Dei Genetricis (imaginem), quae est supra ianuam ¹, in genua procumbentes adoraverant. Et quotiens ante patrem transibant fratres, sive in ecclesia sive alicubi, non prius ire pergebant quam eum se inclinantes prono corpore demisse salutaverant. Itidem beatus pater noster Euthymius non modo 10 honoratores homines, sed eos etiam quicumque nuper advenerant, pronus adorabat et peramanter salutabat.

38. Si quos cernebat fratres diligentiores, qui de anima sua solliciti essent, de ipsis nihil praecipere solebat; quos autem desides remissosque vidisset, et qui nuper advenisset, hos crebro 15 alloquebatur, instituebat, corripiebat, solabatur atque (rei domesticae) dispensatores curare iubebat ut illi commode se haberent neu quid molestiae paterentur.

39. Post absolutas vesperas non sinebat fratres in cellas convenire ad sermocinandum aut intra monasterium colloqui; 20 et si quem (id agentem) deprehendebant inspectores ¹, eum silere iubebant, atque manibus suis apprehensum abducebant. Si quis resistere audebat, de hoc statuebat pater eumque severa puniebat.

40. E iunioribus fratribus quos solum cum solo colloquentes 25 vidissent, aut ridentes aut manus iungentes, severa corripiebant. Quod si rursus idem delinquerent, rem ad patrem deferebant, qui illos graviter puniebat.

41. Si quando inimici fraude acciderat, ut aliqui fratres alter cum altero pugnaciter iurgarent, aut barbam sibi avellerent, 30 aut inter se conflictarentur, patri nostro in more erat cavere ne praeterea vociferatio aliqua contingere aut indecora indignatio; (sed) ut erat omni gratia ornatus, miti et blando sermone (utens), Scripturae oraculis verbisque caelestibus eos affabatur in hunc modum: « Filii ¹, si talia vobis impunita dimisero, primum animas vestras interimam, deinde monasterio male consuluero ². Quandoquidem sic se res habet, ut Deus me vestri iudicem rectoremque constituerit, si inepta utar indulgentia, scitote in aeterna vita crudeles poenas vos datus

37. — ¹ Inde huic imagini datum nomen Deiparae τῆς Πορταϊτίσσης, de qua postmodum narrari coeptum est Miraculum BHG². 1070.

39. — ¹ procuratores S.

41. — ¹ filii S. — ² (monasterium) inconditum fiet S.

esse. Sin autem istic vos leviter castigavero equidem, vosque grato animo parueritis, Deus mihi testis est vos ab ultione aeterna eruptum iri. » Et postquam eorum animos ita flexerat, summam rei perdiscebat a fratribus, et si uterque obnoxius erat, utrumque puniebat, si alter, alterum, atque pro tumultus gravitate saeviebat, si gravis ille fuisse, graviter, si levis ⁵ leviter. (Reum) ad patris conclave abducebat ac se prosternere iubebat. Frater, cum pronus eum salutasset, tum se protendebat. Unus e fratribus caput illius apprehensum tenebat, alter pedes, dum alii supra tunicam loris eum cædebant, modo tricies, modo ¹⁰ quadragies, modo sexagies. Si autem (e rixantibus) alter officinator ⁴ alter huius minister fuisse deprehenderetur, (pater) id gravius corripiebat ⁵ et severe puniebat. Post acceptas plagas, qui sic vapulaverant, flexis genibus se prosternebant, cum lacrimis veniam a patre orabant, et disce-¹⁵ debant, humi cubare iussi ⁶, alii per duas alii per tres hebdomadas. Quos pater identidem invisebat, verbo et opere recreabat, cuppedias iis distribuebat, dispensatoribus (rei domesticæ) commendabat, ut allevamenta quaedam iis concederent. Quoscumque punierat, iis, extra omnem occasionem, allevamen-²⁰ ta concedebat et gratificabatur sive tunicam, sive pallium, sive rem quamlibet utilem. Nulla prorsus erat in iis quos ferrierat ⁷ murmuratio animorumque demissio, sed velut ipsius Christi manibus castigati sibi videbantur.

42. Sanctus pater noster Euthymius hanc consuetudinem ²⁵ observabat: tribus hebdomadis diebus, feria secunda, quarta et in parasceve, ad solis occasum, in conclave suo ⁴, pane et aqua vescebatur, exceptis maioribus festis. Rel quis diebus mensae communi ² omnino intererat, nisi forte Laurae ⁵ (hegumenus) advenerat vel Protus ⁴; tunc enim, propter laborum ne-³⁰ cessitates, cibum huic seorsum apparari malebant sive in conclave patris, sive alio, quem ei liberet, loco, ne fratres ad men-

³ *levis* < erat > S. — ⁴ ახაძია (S: ახაძია, *quod ductum aiunt ab arabico صاحب* sodalis, socius, *et inde*: particeps, praeditus, *cet.* — ⁵ indi- gnabatur T, S. — ⁶ ქეთმიღლარებან, humi cubans, *quae videtur appellatio fuisse certae cuiusdam classis aut conditionis.* — ⁷ erat cum his verberibus (*sive*: propter haec verbera) S.

42. — ¹ conclavibus suis S. — ² ორაპეზა, trapeza, τραπέζη. — ³ I. e. Laurae Maioris sancti Athanasii. — ⁴ პროტი, proti, πρώτος, *qui postea dictus est*, δο πρωτάτος: *is erat archimandrita in universum Montem Sanctum hono- rariam dicionem obtinens.*

sam morarentur : erant enim in illo tempore fratres plurimo labori astricti.

43. Beatus pater noster ad senectutem usque vino numquam usus est nisi in sancto sacrificio, aut gravis necessitatis causa. 5 At quotiens mensae communi assidebat, mensae praefecto ¹ praecipere solebat ut fratribus singulis apponetur vini cyathus vinarius. Quod ipse gustatu explorabat : si bonum quidem erat, omni monitione abstinebat ; at, si quando acidum erat aut nimirum aqua temperatum, postquam a mensa surrexerat, pro- 10 mum ² sic compellabat : « Fratribus istis nulla usquam refectione nisi tantum ex hæc mensa, frater. Si vinum tenue est, illud omnino aqua ne temperes ; si mediocre, moderate illud temperes ; si praestantius, congruenter. » Item fratum escam, a qua tamen ipse abstinebat, sibi iubebat apponi, eamque gustatu ex- 15 plorabat, atque, si deerat oleum, cellarium compellans ei praecipiebat ut id corrigeret ; si vero cibi erant male cocti, aut insulsi aut nimis salsi, cum a mensa surgeret, cocum his verbis compellabat : « Dei reverentia te rege in exsequendo ministerio tuo, frater, neque reputes hominibus te ministrare, sed 20 persuasum habeas angelorum Dei te ministrum esse, ut mercem tuam ne disperdas. »

44. Moris erat patri nostro ad mensam prorsus non loqui, nisi forte peregrinus aliquis aderat, cui identidem demissa voce ¹ paucis respondebat. Si aqua egebat, si cuiquam eulogiam ² dari volebat, aut si quid necessarium erat in mensa, evocabat discipulum ³, cui secreto id significabat, ita ut nemo aliis rem animadvertere posset. Ex reliquis autem fratribus, nullus omnino loqui ausus esset. Praefectus vero mensae et dispensatores, ubi aliquid necesse erat, id secreto mussitabant. Itidem fratres, 30 cum quidpiam illis opus esset, sive aquam poscerent, sive aliud quid, secreto id rogare solebant. Mensae praefecto hanc etiam regulam constituerat : si quem viderat loquentem vel ridentem vel iocantem ad mensam, eum sic monebat : « Ab hoc prorsus abstine ⁴ ; sin minus, decretum est a patre ut te 35 foras educam. » Quod si quis, sive ⁵ ab inimico temptatus sive potu (calefactus), iterum loqui aut lascivire incipiebat, hunc

43.—¹ მეტრაპეზია, *metrapezisa*, *ε τράπεζα*.—² *Vel* : dulciarium, მევაჟინა, mevažine, *proprie* : qui mulsum (ვაჟინი) parat *aut* vendit ; T, S : მეღვნე, megvine, οίνοχός. —³ კელარი, celari, κελλαρίτης (S : კელიარი, celiars).

44. —¹ (demissa voce) *om.* S. — ევლოგიასა, evlogiasa, εὐλογίαν. —³ *accedebat* (discipulus) S. —⁴ id ne amplius feceris T, S. —⁵ *om.* S.

ita increpabat pater in ecclesia coram fratribus : « Mensae praefectum admonui sibi (aliquem) foras educere volenti neminem restitutum esse. » Et re quidem vera nemo isti resistere audebat, et qui sic egisset, foras educebatur, donec morem suum emendasset. 5

45. Diebus festis, dominicis et quando foeda erat tempestas¹, constitutum erat² ut (ad mensam) ministrarent opifices. Diebus autem operi destinatis, ministrare solebant ii. qui dominerent, presbyteri et diaconi secundum vices suas, itemque ceteri qui a labore vacarent. 10

46. Mos erat patri nostro, si quando negotium maioris momenti occurerat sive regium, sive iudiciale¹, de hoc ad fratres in ecclesia verba facere. Et si qua de causa concilium coactum erat, ad illud fratres advocabat qui huius rei periti essent sive de arte ferraria, sive de tignaria, sive de vineatica agebatur, et cum iis in patris conclavi deliberabat². De minoribus autem negotiis aliis cum oeconomo consultabat. Quippe beatus pater noster Euthymius, quamvis in omnibus esset peritus, attamen, pro summa sua demissione animi, nihil³ sine consultatione agebat. 20

47. Senex factus, sibi non sumpsit ut cum bacillo ad ecclesiam veniret; quod tamen infirmis fratribus (licere) decreverat; qui bacillis suis innixi in ecclesiae porticu¹ consistebant. Qui autem gravius debilitati essent, hos iusserat in eodem porticu in scamnis considere, 25

48. Omnia autem indignissime ferebat sanctus pater noster si quis falso sive de ecclesia sive de fratre aliquo quidpiam rettulerat. Quocirca asseveranter (omnes) obtestatus erat, ut quae manifesto non novissent id omnino narrare ne auderent; si qui autem falsa narrassent, se graviter in eos animadversurum: quae causa fuit cur non paucos fratres e monasterio dimitteret, ut sodalitas pace frueretur¹.

49. Bis terve in mense, die dominico, solebat ad fratres de doctrina spiritali verba facere, et¹, ut erat divinae gratiae ple-

45. — ¹ ҃აგრი, haeri (აგრი); T, S: quando (ad)erat populus (გრი, ერი). — ² constituebat T.

46. — ¹ Proprie: portae, ბეჭის. — ² illi patris conclave administrabant S. — ³ non aliud S.

47. — ¹ მტკნა, cf. § 34, annot. 5; supr., p. 41.

48. — ¹ Pressius: in pace esset (A: იყვნო, quasi verba alterius narratoriis referrentur).

49. — ¹ om. S.

nus, e sanctis litteris de animarum eorum utilitatibus eos edocebat ; omnesque adeo movebantur ut vim lacrimarum profunderent Deoque gratias agentes, eius verba quasi verba Christi permanter exciperent. Porro commonebat eos de caritate, de humilitate, de oboedientia, de abstinentia, de mansuetudine, de fuga curarum, de patientia, de studio obsequendi, de diligentia in adeunda ecclesia, de naviter observandis ceteris omnibus sodalitatis regulis, haec dicere solitus : « Sic vires intendamus, fratres, ut ne frustra in hunc sacrum locum convenerimus neque secessionem nostram ex mundo inutilem faciamus. » Multa alia documenta illis edisserebat, qualia in os eius Deus suggerebat.

50. Ab omni necessitatum corporalium sollicitudine fratres immunes fecerat ; omnia quaeque atque adeo calatum¹ et acutum iis providebat, causam omnem amputans cur ullus sibi sollicitus esset, aut rem aliquam sive venderet, sive emeret, sive mutuo acciperet², sive sibi ~~con~~pararet sine eius auctoritate. Quod si quis frater alteri quidpiam dare volebat, nequam id sine patris facultate dare ausus esset, neque antequam eum (veniam) rogasset³. Qui vero eius praeceptum transgressi aliquid sibi emissent, sive vestem sive quidpiam aliud, aut (rei) pretium accepissent, in hos vehementer animadvertere solebat gravibusque poenis eos coercere. Neque raro vidimus (huius modi res) sive pallia essent, sive vestis, sive cuculla, ab illo igni traditas intra (coenobii) parietes.

51. Nempe fuit archidiaconus quidam, vir spectabilis et honesto loco natus, qui vim pecuniae non modicam monasterio dederat. Nolebat is quidem apparatu suo (sacro), quem ecclesiae addixerat, queinquam indui praeter se ipsum. Die quodam, cum sanctus pater noster incruentam hostiam offerre vellet, iussit alium quemdam archidiaconum tunica sacra¹ se induere praedicti archidiaconi. Respondit ille : « Pater spiritualis, nonne moleste id feret frater ? Tunica quippe sua neminem alium se induere patitur. » Quod cum audiisset pater, alterum hunc archidiaconum accivit eique tranquille ac leniter dixit : « Permit-

50. — ¹ საწვლადმდე ; *legimus cum S* : საწერლადმდე, instrumentum scribendi, *calamus*, *cet*. — ² (sive-acciperet) *om*. *T*, *S*. — ³ *Proprie* : donec eum (veniam) rogasset.

51. — ¹ კუართი შესამღებელი. *Proprie* est კუართი, indusium, *sive* camisia, *quod olim nomen fuit iuueae tunicae, quam hodie albam dicimus*. Cf. J. BRAUN, Die liturgische Gewandung im Occident und Orient (*Friburgi Brisgoviae*, 1907), p. 61; cf. p. 302.

tisile ut frater iste tunicam tuam sibi induat ac nobiscum ad altare ministret ? » Sensit eum animo commotum esse et eo invito fieri ut ille (apparatum eius) indueret. Sanctus igitur, postquam sacrificium absolvit, archidiaconum modo memoratum accivit, cui dixit : « Verum mihi profitere : quid in mundo reliquisti ? » 5
 Dixit autem ille : « Sancte pater, non ignorat reverentia tua a me relictos fuisse parentes, fratres, pecunias bonaque non modica ; quae autem in manus tuas sanctas tradiderim, tute ipse novisti. » Dixit ei pater noster : « Numquid tibi expedire videtur, fili, ut horum omnium gratiam² et pretium dispersio das, istius tunicae tuae causa ? » Dixit autem ille : « Ne id accidat, pater ! » Et continuo (sanctus) ignem afferri iussit, in quem ipse suis manibus tunicam proiecit, quae sic combusta est. Frater ad sanctos eius pedes provolutus veniam flagitavit. Eadem porro ratione, si quis vestem sacram habens vel 15 rem aliam necessariam, eam fratri suo, quando opus esset, nollebat utendam tradere, hanc itidem igne incendebat, dicere solitus : « Pro fratribus nostris animas nostras tradere iussi sumus ; tu vero peritaram utilitatem fratri tuo anteponis nec te pudet ? » Quas eius praeceptiones vitale remedium ducentes, 20 Deo gratias agebant, qui sibi largitus esset talem medicum animarum suarum.

52. Fratribus hoc perpetuo inculcabit : « Extra mensam communem nefas est nobis quidpiam appetere ; quandoquidem novistis in quanta egestate sancti omnes vitam hanc mortalem 25 traduxerint, adeo ut ne aquam quidem biberent ad satietatem, viri quibus dignus non erat mundus, innocentes, incorrupti et omnis peccati expertes. Nobis vero, qui omnis iniquitatis pleni sumus, non satis esset ad mensam communem vires nostras reficere ac bis in die ubertim affatimque vinum et es 30 cam ad victum accipere ? Profecto satis superque id nobis est. Sed quoniam ne tantulum quidem volumus nosmetipsos odisse multiplicesque causas fingimus, (proinde) si quis e mensa communi saturari non poterit¹ eique sive a me sive a dispensatore aliquid datum fuerit esculenti, hoc ipse solus seorsum 35 fruatur neque reprehensionem ullam alteri fratri contrahat. Si secus egerit, utriusque delicti rationem Deus ab eo reposcet. »

53. In monasterio prorsus inauditum erat aliquem sive vinum

² om. S.

52. — ¹ ad mensam communem non assederit S.

sive piscem emisse, sed tantummodo oleum (emebant) et ii quidem soli qui anagnostae essent aut librarii et sive in lectione meditanda¹ sive in scribendo lucubrarent. Ceteris vero moris non erat aut lucernam² accendere aut imagines in cella collocare, 5 sed unicam tantum aut crucem aut imaginem collocatam habebant, quam inter orandum proni adorarent et oscularentur. Ceterum si quis, sine patris venia, sive oleum sive vinum sibi emerat, istud in cloacam effundebatur. Nec nisi in gravi infirmitate quisquam sibi obsonia parabat. Solebat enim pater in culinam ingredi, et si quas ollulas³ videbat in camini angulo appositas, a coquo sciscitabatur quorumnam essent. Si infirmi quidem isti erant, illas sinebat; sin autem edacitati hoc aliquis indulserat, has (ollulas) modo foras effundi iubebat, modo cum cibis communibus commisceri.

15 54. Ex urbibus aliisque locis non pauci (homines) advenerunt, cum plurimis pecuniis, ut ab illo tonderentur. Qui, postquam aliquanto tempore se domuerant⁴ atque exercuerant⁵, cessare incipiebant. Tum (pater) iis aiebat: « Ignoscite nobis; fieri non potest ut vos tondeamus. Quippe homines incluti vos estis; nos autem pauperes sumus et peregrini. Quando ecclesiae stipem largiti eritis, in desidia vivere voletis; quam licentiam si vobis concedere non poterimus⁶, profecto graviter feretis. Et vicissim, cum omnes fratres operosissime navent operam, si qui desides aderunt, illi graviter ferent. » Multi 25 hac ratione ab eo dimissi recesserunt. Verum si quis frater advenerat laboriosus et humilis, dicere solebat pater: « Hoc pro certo habetote, fratres: nobis optabilius est tales (homines) suscipere, quam si nobis centum drachmae ab aliquo donarentur. »

30 55. Ex primis (fratribus) illustriores viri hi fuerunt. Hilarion praecendor⁷, (ecclesiae) Resurrectionis⁸ diaconus, istuc advenit ante conditum monasterium, quod eo oeconomō aedificatum

53. — ¹ წახანახავად (წარხანახავად S), quod scriptum credideris pro წინახვარ ხანახავად: (in lectione) ante perlustranda... — ² ვანდელსა candela; cf. § 47, annot. 12; supr., p. 27. — ³ ვოჭობი, ductum nomen ab armenio կուճ, urceolus, sive vasculum testaceum.

54. — ⁴ დაითვანის, quod proprio verteres: conculcabantur. — ⁵ qui postquam, a. t. inter manus eius se exercuerant T, S. — ⁶ atque si forte id vobis non indulgetur S.

55. — ⁷ ვანახახი, cananahi, κανονάρχης (S: ვანოხარი, canonari). — ⁸ Ea est basilica Sancti Sepulcri Hierosolymitana.

est³. Patres nostri eum ut fratrem suum habebant. Eos veniam rogavit adeundi Hierosolyma; ab iisque dimissus, illic multos annos transegit diaconi munere fungens. Patres ad eum crebro litteras dederunt eumque istuc reduxerunt. Quod, cum in primo tum in altero adventu, attulit auri, argenti, attalicorum 5 et iumentorum, ad viginti amplius libras pertingit. (Patres) ei discipulum dederunt; atque ad victum assignarunt, praeter cyatulum⁴ suum, cadum unum vini in singulos menses, caseum unum, tres libras olei, ac singulum panem cotidie. 10 Hic igitur ei victus fuit.

56. Deinde advenit Gvirpel¹, princeps praefectorum aerario Tzitzicii². Hic, cum Armenius esset, baptizatus est, et Arsenium nomen accepit. Ministrabat ei filius sororis eius. Post multos autem annos discedere permissus est, ut sui principis filios³ inviseret. In utroque adventu suo libras amplius 15 quindecim attulit quas monasterio donavit. Huic etiam eadem atque praecentori⁴ ratio victus assignata fuit.

57. Deinde advenit Athanasius Perituriensis¹ cum suo filio, (vir) de ecclesia optime meritus. Possidebat hic monasterium ad Careas², quod una cum pecuniae summa non modica patri- 20

³ ხევრად, stavrad, ε θεατρά; cf. § 11, annot. 2; supr., p. 22. — ⁴ չո-
ւցլո, crasouli, κρασοβόλιον.

56. — ¹ Ցշրմշչան; S: Ցշրմշչան, evirpeli; quod videtur esse pro armenio Կիւլ Բէլ, καὶ Βήλ, aut καὶ Βήλος. Obscurum nomen; homo etiam obscurior. — ² Հոշիկ Goğici, armenice Ջոշիկ. Is est qui a Stephano Taronita (Asotico) appellatur princeps principum, իշխանն իշխանաց, Davidi europalatae subiectus a quo et legatus Thornicio datus fuit in bello contra Bardam Scle- rum (Histor. l. III, c. 15). In codice membraneo coenobii Hiberorum (non numerato), bis memoratur Հոշիկ յթօետացու յթօետացու, Tzitzicius princeps principum (MARR, Записки восточного Отделения, t. c., p. 87). Ad cum- dem projecto Tzitzicium de quo hagiographus noster, referenda est quae apud Ce- drenum (ε Scylitzae verbis) habetur ad annum 6524 (Christi 1016) mentio τοῦ στρατηγοῦντος ἐν τῷ Δοροστόλῳ Τζιτζικίου τοῦ νιοῦ τοῦ πατρικίου Θευ- δάτη τοῦ Ἰβηρος (ed. BEKKER, t. II, Bonnae, 1839, p. 465). At, contra atque opinatus est BROSSET et post eum viri docti non pauci, idem Tzitzicius esse non potest, qui anno 1036 ecclesiam sancti Iohannis Baptistarum in Eošk, Armeniae pago, instauravit (Inscriptions géorgiennes et autres recueillies par le P. Nersès Sargsian, in Mémoires de l'Académie impériale des sciences de St.-Pétersbourg, 7 sér., t. VIII, fasc. 10, 1864, p. 9-11). De his plura in commentatore historica. — ³ Pheris Tzitzicii filius nominatur in Vita S. Georgii Hagioritae, § 12; quam vid. infr. — ⁴ Cf. § 55, annot. 1; S, hoc loco յանօնաբերեած, canonarhisa.

57. — ¹ Ցյրությունց, peritureli: ducta appellatio a nomine alicuius loci ceterum ignoti. — ² Vid. § 17, annot. 6, supr., p. 26. Utique non ipsa laura τῶν Καρεῶν sed aliqua cella aut metochium ad hunc Athanasium pertinuit.

bus nostris dedit. Hi autem monasterium drachmis quadraginta tribus vendiderunt. Isti etiam (Athanasio) praecessoris ratio victus assignata fuit. Hac porro aetate, quicumque adveniebat vir huius condicionis facultatum suarum dimidiatam partem 5 ecclesiae offerrebat, alteram servandam tradebat.

58. Inter asceticas exercitationes publicamque sollicitudinem una cum librorum interpretatione, sancto patri nostro haec non modica insuper molestia incumbebat: nempe neque Protus ¹ neque alii coenobiorum abbates sine eius auctoritate quidpiam agere solebant et vix ullus praeteribat dies in quo decem aut quindecim coenobiorum abbates ad eum advenirent. Itidem Laurae maioris administratio grave et multiplex negotium ei facessebat; nam huius procurationem, tutelam et moderationem magnus Athanasius ei commiserat.

15 59. Praeter eius labores et exercitationes, quotiens monasterii commune quoddam negotium occurrebat, sine cessatione illuc adibat, sive navis construebatur, sive oneraria cum frumento appulerat, sive vitis adminiculabatur, aut deputabatur, aut vindemiabatur. Cum enim vinearum plantae etiam 20 tum recentes essent, adminiculis eas omnes fulciri oportebat; itaque plerique dies in vineae operibus insumebantur; quibus (laboribus) semper ipse pater ² intererat, nisi causa gravi detinebatur. Accedebat quod terrae omnes Bulgarorum metu ³ angebantur et propemodum ab incolis desertae erant; propter 25 quod periculum ³ pleraque segetum genera in Monte Sancto, pastino colebantur: vimina, secale, linum ⁴, herbae pabulares; quae omnia sedulo fratres procurabant, neque moleste id ferebant, quandoquidem omnes operam navabant, sed contra, sine murmuratione, gaudentes labori incumbebat ⁵. His operibus (destinatos) frequentissime conveniebat pater, atque dicto et facto, cibo et potu ⁶ eos recreabat.

58. — ¹ Πρῶτον, proti, δο πρῶτος. — ² *Vide Athanasii Διατύπωσιν. MEYER* Haupturkunden, p. 125.

59. — ¹ <una> add. S. — ² *Fortasse non minus proprie verteres: clade vel calamitate, quasi Bulgari Montem Sanctum reapse invaserint: quod nulla horum temporum historia memorat. Neque, Euthymii aetate, accidere potuit ut peninsula Athmonensis Bulgarorum incursionibus pateret. Propius tamen abfuit periculum, cum anno 995 vel 996 Thessalonica ab exercitu Samuolis expugnata fuit; cf. SCHLUMBERGER, Épopée byzantine, t. II, p. 131-32. Ipse hagiographus satis indicat factum contigisse non ita multo post conditum coenobium.* — ³ *Vel: propter quam calamitatem; cf. annot. proximam.* — ⁴ *βαγόνι: S: βαγόνι. manus.* — ⁵ *S iterum: nec moleste ferebant.* — ⁶ *(cibo et potu) om. S.*

60. Oeconomus restrictive hoc edixerat beatus pater noster: « Imberbes operarios ne admittas, ut qui fratribus sint noxii, aliosque cogitatione laedant, alios aspectu; neque amissae pecuniae te pigeat: expedit enim nobis decem aut quindecim drachmas amittere dummodo fratres nihil detrimenti capiant. Si 5 tamen aliquis e fratribus suos propinquos adducebat nondum barbatos, permittebat quidem ipse pater ut in doctrina et artificio instituerentur, attamen non in ipso monasterio eos commorari patiebatur ¹, sed in villas exteriore amandabat, ubi oeconomus, vir praestantissimae virtutis, spiritalis atque pro- 10 batus eos custodiebat. Illic educabantur, donec barba illis excreverat; et tunc in monasterium introducebantur.

61. In stabulo fratres omnes mulionum laborem agebant; aderant quidem duo laici ad ministrandum locumque everendum; reliqui erant ex fratribus. Et non modo non moleste 15 id ferebant, sed etiam laetabantur, ut quorum animi dociles essent ad praecepta atque instituta sancti patris nostri. Nempe haec passim dicere solebat: « Qui in sodalitate vivunt tribus hisce condicionibus salutem adipiscuntur: humilitate, oboedientia et suae voluntatis abdicatione. » ²⁰

62. Si quem ex fratribus in ecclesia inter orandum neglegentem aut somnolentum videbat, interrogabat eum his verbis: « Cur in ecclesia dormis? Numquid tibi in cella copia non est dormiendi? » Quod si respondebat ille: « In cella mea vigilo et ea causa dormitavi; » sic edicebat: « Hae sunt inimici fraudes, carissime, ut minoris (utilitatis) causa maiori te frustretur. Ab homine qui venit in ecclesiam, id exigit Deus ut vigilanter et pio cum affectu consistat. Quod si in ecclesia per vigilare non potes, in cella tua somno fac satieris, et istic ne dormites; sin minus gravi poena te castigabo. » ³⁰

63. Ianitorem monasterii constituere solebat hominem vigilissimum atque spiritalem, cui eius modi mandatum dede- 35 rat: quando ad istum locum advenirent monachi iter facien- tes ¹, si vespere quidem advenissent, hos pransos cenatosque di- mitteret, eosque admoneret ne intempestive advenirent. Cella- riis ² autem ³ demandatum erat ut ⁴ laicos (advenas) hospitio exciperent atque dimitterent; neque umquam deerant qui ad

60. — ¹ დაიმჯობის, *proprie*: retinebat.

63. — ¹ მრთვინები; T, S: მრთვინები, *quod etiam verteres, et haud scio an melius, errabundi, « gyrovagi », cet. — ² გელათი, celarta, κελλαρίταις. — ³ om. S. — ⁴ quia S.*

ianuam cellarii confluenter variorum incommodorum **causa**. Peregrinos, si qui adveniebant, tertio die post prandium **a** ianitore dimitti iubebat. Ad ianuas autem aut in patentibus **5** monasterii (locis) sive in cellis convenire atque inutiliter ser-
mocinari, prorsus nemo ausus esset.

64. Cellae penariae **1** leges sic constituerat, ut (illic) cibi non pararentur, nisi aderant hospites aut operarii quidam, quibus escae modo in ipso loco parabantur, modo in culina pa-
ratae illuc transmittebantur. Ipsi cellarii ad mensam communem **2**
10 prandio semper intererant, prior priori mensae **3**, alter secun-
dae, itidemque promi **4**. Sed vespere, cum aliquid cibi cellarii sumerent, in sua quisque cella sumebant.

65. Maxime omnium exactorem **1**, qui est operarum praefectus, obsecrabat pater Euthymius, in hunc modum : « Nihil neglegat **15** exactor, ne se molestum exhiheat, et sic triginta vel quadra-
ginta operarios in peccatum pertrahat, adeoque tantus thesaurus misere pereat, de quo illis rationem reddamus oportet. »

66. Anachoretarum **1** (κελλιώται) discipuli ad omnia (coenobii) communia ministeria egrediebantur, et coquo (tunc) mandatum **20** erat ut illis cibos pararet. Quod si qua res necessaria deerat, ipsius patris discipuli una cum fratribus suppetias profici-
cebantur. Quin immo contingebat ut ipsi anachoretae fra-
tribus obsequendi gratia cum istis egrederentur, maxime cum
pater illic adesset.

25 **67.** Horreum **1**, hortus **2**, molae commissa erant cellarii curae et si quid inde cuipiam (subministrari) opus erat, id procura-
bant cellarius cum oeconomo et coenobii abbat. Officina al-
terius oeconomi **3**, sutrina **4**, stabulum, officina ferraria, fabri

³ ანგმანხა ; **S**, *perturbata sententia* : dimitti iubebat (აჯმებ).

64. — ¹ ხაგელიდღია, sacelroïsa ; **S** : ხაგლარია, sacelarosa, κελλαρίου **e praeverbio** ხა- **et** გელარი, celari. *Cave ne credas hoc vocabulum quidquam com-
mune habere cum verbo* σακελλάριος, « *sacellarius* ». — ² Cf. § 43, *annot.* 2 ; *supr.*
p. 45. — ³ ტაბლახა ჯაბლა, τάβλα. — ⁴ *Vid.* § 43, *annot.* 1 ; *supr.*, p. 45.

65. — ¹ ებისტატიხავი ; **ab** ებისტატი, *epistati*, ἐπιστάτης.

66. — ¹ მოხენაეთა, moseneta ; *corr. man. alt.* : მოხენაგეთა, mose-
naceta (**T**, **S**, *item* : მოხენაეთა, *infr.* : მხენაენი, **a** მოხენა(გ)ე, κελλιώ-
της).

67. — ¹ აპოთიკი, apotici, ἀποθήκη (**S** *male legit* : ადგოთიკი). —

² ბაზეტანი, bostani ; *quod persico-arabicum est* نَبَّاصَةَ — ³ ხაბარიკონდომოხევა, sapariconomosoï, παροικονομεῖον ; *cf.* § 34, *annot.* 4 ; *supr.*, p. 41. (**S** : ხაბარ იკონდომოხევა, *quasi ex* ხაბარი, *pro* ხატარი, latebra, latibulum). — ⁴ ხაწანგრივ, sazangroï ; *e τζαγγάριος vel τζαγγάρης*, sutor.

tignarii, navium stipatores⁵, opiliones⁶, vinitores, nautae oeconomo subditi erant. In vinea non erat cellario postestas in **vindemiam**; neque vicissim oeconomus potestas erat in fructus, qui omnes, tam in ipso monasterio quam in exterioribus metochiis⁷, a cellario administrabantur, olivae pariter et nuces et 5 si qui alii fructus essent. Quotiens autem aliquid necessarium erat ad distribuendum, cellarius de re cum oeconomus consilium capiebat. Maturescentibus vero (fructibus) cellarii ad metochia frequenter adibant, pomaria inspiciebant, eos qui illic adessent praesentes conveniebant atque adhortabantur in hunc 10 modum: « Domi forisque, fratribus et ecclesiae omnino necessarium est id cui operam impendis; tu modo naviter elabora neve quid neglegas. » Nemo igitur umquam committebat ut aliquid contra regulam auderet. Cellario omnia tradebantur⁸, eique abunde praesto erat quod ad mensam communem sum- 15 ministraretur et, ubicumque opus erat, distribueretur. Et si quando cellarius sive monachorum sive laicorum⁹ (opera) egebat, hos ei assignabat oeconomus. Cum domi pater aderat, (singuli) quodcumque sibi necessarium erat, ipsi patri significabant, neque ab oeconomus quidpiam postulabant; et si quis 20 ab eo aliquid postulabat, hunc (oeconomus) ad patrem remittebat. Quando autem ille domi non aderat, eius vice gubernabat oeconomus. Oeconomus assignati erant septeni cyathi¹⁰; cum autem ad mensam communem cenae intererat, ei quatuor cyathi ministrabantur. Si quando foris ille agebat, piae- 25 cipiebat pater (in hunc modum): « Obsonium unum ei parate, fructus, olivas; quidquid poscet ei tradite; quidquid autem superfuerit in cellam penariam remittet. »

68. Moris tunc erat ab hegumeno praescribi cellario quid ad fratum ac dispensatorum usus tribueret, tam in constituta 30 ratione victus, quam in iis quae praeter eam petiissent. Neque super huius modi re ullus umquam ad oeconomum adibat, si quando pater non adesset. Quod si qui hospites advenerant, iis tunc providebat¹ oeconomus. Reliquas autem res necessarias

⁵ კალაფატები, calap'atni, καλαφάται. — ⁶ მანდრინი, mandrinni (S: მან- დრინი, mndrinni); *ut videtur ex μάνδρα, quod ipsum est syriacum* | მანდრა, mandrā, grex, armentum, cet. — ⁷ მელოქთა, metokta, μετόχια. — ⁸ (cellarius omnia) circumibat S. — ⁹ S, *perturbata sententia*: sive monachorum laicorum. — ¹⁰ კრაიისტოლია; cf. § 55, annot. 4; *supr.*, p. 50.

68. — ¹ Si quis hospes advenerat ei providebat S.

oeconomum rogare solebant, sive calceos, sive caligas², sive corium, sive funiculum, sive linum: quascumque res huius modi ab oecono poscebant. Itaque res omnes rite ordinatae erant, et cuncti³ erant a perturbatione immunes.

5 **69.** Praedia⁴ monasterii, qualia sunt Sisicon⁵, « Caravani »⁶, « Theologus » et alia eius modi victum⁷ suum integrum a monasterio accipiebant, et quidquid ibi gignebatur (fructuum) huc summittebatur, ea tantum parte excepta quae colonis ad eorum usus relinquebatur.

10 **70.** Anachoretis quoque hanc normam praescripserat sanctus pater noster (ut), si panis residuus illis esset, non liceret eum quoquo modo erogare, sed istum etiam cellario traderent.

15 **71.** Porro (tunc) aderant interius exteriusque spiritales ac theophori patres: beatus Arsenius⁸ Sanctae Nino (episcopus), et sanctus senex Iohannes Grdzelisdze⁹, et pneumatophorus senex Iohannes solitarius¹⁰, aliique horum similes, viri gratia¹¹ caelesti illuminati ac vitae genere angelos aemulati; qui ad ceteras suas virtutes id etiam in senectute sua¹² addiderunt, ut pater nullo umquam pacto eos inducere posset ad accipion-
20 dum panem vinumque infirmorum, sed fratrum victu eorumque cyathulo¹³, si forte eo utebantur, contenti erant. (Et) quamvis dona haud modica monasterio largiti essent, animum tamen inducere non poterant ut sibi quidpiam acciperent praeter res necessarias ad pauperem miseramque sui corporis sustentationem. Accedebat quod nostrae gentis optimates omnes illorum meritis plurimum confisi persaepe eulogias¹⁴ mittebant, quae illis offerrentur. Has illi manibus acceptas benedicebant et ita¹⁵ obsignatas, sicut erant, ad patrem transmittebant. Persaepe quidem eos rogavit pater ut (harum) partem aliquam pauperibus aut
25 30 cuicui voluissent disperirentur. At beati sic dicere solebant:

² ჩაფლანი, *ut videtur*, *e* ჩაფლა (ჩაფლა: ფერხის საცმელი SULKHAN ORBELIANUS in Lexico); S: ჩაფლანი (?); T: ჩაფანი, *quasi e* ჩაფა, τζάπა, ligo, pastinum, *cet.* (?) — ³ *om.* S.

69. — ¹ აგარათა; S. *rectius*: აგარაკთა, *ex* აგარაკი, *quod armenium est ազարակ*, villa, *sive* fundus. — ² ხიხივანი, *græce Σίσικον*, *vid.* SMYRNAKIS, "Ἄγιον Ὅρος, p. 464. — ⁵ კარავანი, *quasi a* კარავი, tabernaculum; *infr.* კარავათა (S: კარავთა); *cf.* § 71, *annot.* 17. — ⁴ გახრომელა (S: გარა რომელსა); *legendum*: გასარჩომელი?

71. — ¹ (patres-Arsenius) *om.* T, S. — ² *De Arsenio et Iohanne*, *cf.* § 1, *supr.*, p. 13. — ³ მარტოდ მყოფი (S: მარტო მყოფ). — ⁴ lumine S. — ⁵ senes facti T, S. — ⁶ κρασοβόλιον; *cf.* § 55, *supr.*, p. 50. — ⁷ გვლოვიახა, evlogias, εὐλογία. — ⁸ *om.* S.

« Sancte pater, nos in Ecclesia instar spirituum⁹ sumus, et ab iis qui instar sunt spirituum¹⁰, Deus eius modi opera non requirit. » Quin immo neque ex pane quem a monasterio accipiebant, (quidquam) pauperibus largiebantur, sic nempe dicere soliti : « Pauperes alit monasterium. » Si tamen habebant fructus, 5 aut olera, aut offam, quidquid eius modi erat pauperibus distribuebant ; at si quid panis residui habebant¹¹, a monasterio panem non accipiebant in alteram hebdomadem. Diebus ordinariis pro se quisque (privatim) angelorum instar decertabant ; in festis autem ac dominicis¹², rituali precationi una fungente-10 bantur animosque mutuo (sermone) relaxabant. Profecto, illorum vivendi genus angelorum Dei speciem cernentibus exhibebat ; et sermo eorum erat compositus suavisque. Hoc igitur modo aetatem emensi¹³, omnibus virtutibus exornati, ad Deum migrarunt¹⁴, et cum universis sanctis (nunc) gaudentes, (apud) 15 divinam misericordiam pro nobis deprecantur. De quibus theophorus pater noster Euthymius hoc verissimum testimonium reddidit : « In temporibus hisce novissimis nulli orti sunt tam absoluti ac virtutibus adeo sublimes ; nulla quippe est virtus¹⁵ quam¹⁶ illi non perfecte et insigniter et incorrupte possederint. » 20 Corpora eorum sacrata et labore enecta in sepulcro condita sunt ante templum sancti Symeonis senis, in eadem memoria, prope cellas in quibus decertaverant, quae sunt Caravatha¹⁷.

72. Porro sanctorum inimicus et humanae salutis adversarius, Belial, cum has spiritales normas a patre nostro Euthymio constitutas fuisse videret, ac proficere fratres, divinosque libros (hiberice) converti, graviter¹ afflictus est, furensque invidia miserandum quendam repperit nomine tenus monachum ; quem permovit ut sanctum occideret. Huic enim se ostendens dixit : « Si adversarium meum Euthymium occideris, praclare te muner-25 rabor. » Itaque comparato gladio, (sanctum) iste occidere decrevit ; sed eius consilium dissipavit Deus. Etenim die quodam, cum (sanctus) in turriculam ascendisset, eius discipulus obserata

⁹ სახულები, *proprie* : qui ad spiritum pertinent. — ¹⁰ სახულეთაგან ; *vid. annot. proximam.* — ¹¹ si aliquis superfluus erat S. — ¹² პარიოდათა, κυριακαῖς (S : in dominica, პარაობითა). — ¹³ (angelorum-emensi) *om.* S. — ¹⁴ Cf. *infr.*, § 75, *unde constat Iohannem Grzelisdze et Arsenium non minus quam annos quattuordecim post S. Iohannem Euthymii patrem obiisse.* — ¹⁵ (nulla-virtus) *om.* T, S. — ¹⁶ ut S. — ¹⁷ Cf. *supr.*, § 69, *annot. 2.* Cum hac appellatione satis apte consonat nomen metochii ἐν Καλυβίοις, quod hodieque ad coenobium Hiberorum pertinet. Cf. SMYRNAKIS, "Αγιον Ὄρος, p. 480.

72. — ¹ occulte S.

ianua, ad suam cellam descendit. Per turriculae scalas aliquantulum degressus, incidit in amentem istum monachum, qui dixit ei: « Ascende ad patrem mihique praeito³. » Dixit ille: « Non licet sic ad patrem intempestive ascendere. » Alter autem aiebat: « Fieri omnino non potest ut non ascendam³! » Cum autem eum ascendere non sineret beatus patris discipulus, subito furens iste diabolicum exemit gladium, quo beatum fratrem crudeliter confodit; ipse autem fuga se propuluit. Fugienti alter ei discipulus patris occurrit, quem gladio pariter confodit. Exorto clamore et tumultu, rem intellexit sanctus pater noster, et continuo descendens, ambos illos schemate ad auxit, sancta mysteria iis ministravit, et sic martyrii corona ⁴decorati ad Deum migraverunt. Furiosus vero iste instigante diabolo se egisse confessus, miserandam animam congruent er malitiae suae tristissime emisit.

73. Rur⁵ sus alias diabolus monasterii oltorem adortus, ei persuasit ut sanctum occideret; quod cum exequi pararet, subito enervata est manus eius et veluti lignum aridum remansit, donec rem totam confessus (sancti) oratu sanitatem recuperavit. L'eoque gratias egit.

74. Inter omnes illas virtutes, hac etiam insigni laude praeditus erat, ut sine consultatione nihil umquam ageret, sic dicere solitus: « Fiducia sui ac propriae sententiae obstinatio animae sunt pernicies; consultatio vero magistra est vi-
tae, sicut aiunt sancti patres nostri. » Quem morem usque ad extremam aetatem retinuit. Erat porro sanctus pater noster Euthymius habitu placidus, mente autem ingenuus et humilis, animo illuminatus ac purus, corpore ad divinos labores ac exercitationes strenuus, statura decorus; neque sine scripturarum auctoritate quidpiam suis ipsis verbis asseverabat aut dicebat. In ecclesia ad stationem impiger erat: consistebat enim sine bacillo nec parieti innixus, manibus in pectore decussatis, columnae similis immobili; os eius et oculi obtutu terram versus defixa erant. Quis autem singillatim referre possit labores ab eo in cella sua exanclatos, quos unus Deus notavit, cum clam ab omnibus eos ille pertulerit. Erat quidem ei pro vestimento cilicium, supra quod cilicium gravem catenam (gerebat). Et quam cumque virtutem quis excogitaverit, hanc

² Ճայլալի; ut si armenic¹. diceret: ժամանելի ինձ. — ³ ascendas T. — ⁴ (cum) martyrii corona [decorati om.] S.

73. — ¹ (irritum factum est) artificium S.

74. — ¹ propria voluntas S. — ² scripta S. — ³ enim S.

in eo reperiet omni laude ac decore ab eo adornatam. Castimoniam et virginitatem incorruptam inviolatamque servavit, quasi angelus Dei aut incola caeli. Sed super omnia charismata ei datum fuit libros interpretari, ad coronandam illustrandamque gentem nostram. 5

75. Quattuordecim annorum spatum ab obitu patris sui ¹ in hegumeni munere explevit sanctus pater noster Euthymius. Deinde a sanctis senibus supra memoratis, Arsenio episcopo et Iohanne Grdzelisdze, exoratus ab hegumeni munere se abdicavit. Intellegebant enim ² venerandi senes eum multiplicibus ¹⁰ curis a sanctarum litterarum interpretatione prohiberi. Sic igitur otium nactus in cella se continuit fratumque gubernationem Georgio ³ tradidit propinquo suo, qui a patre Iohanne fuerat ei designatus; ipse vero convertendis libris se dedidit, plurimosque transtulit, ex quibus nonnullos superius memo- ¹⁵ ravimus.

76. Porro ad eum pertinebat quoque Laurae maioris sollicitudo, et quamdiu (Lauritae) oboedientes ei fuerunt, illos praeclare administravit. Sed tandem lascivire ac tumultuari ¹ coeperunt, hegumenosque subinde mutare. Magis magisque ² in- ²⁰ valuit eorum petulantia ³, adeo ut ad (urbem) regiam ascenderent atque de suis discordiis ad Constantinum ⁴ imperatorem referrent. Imperator autem cum magnum Euthymium eorum administratorem esse novisset, eum ad regiam arcessivit ut ab eo rei veritatem omnem perdisceret: summa quippe ob ²⁵ eius meritum fiducia et caritate eum prosequebatur. Ad imperatorem profecturus fratres omnes congregatos recreavit, mensam ⁵ lautius iis apposuit et eorum precibus se commendavit. Deinde ⁶ ad beatum et Christo obsequentissimum Theophanem presbyterum ⁷ adiit, quem pater Euthymius singulari ³⁰ caritate prosequebatur, ut qui a pueritia istic educatus omnibus virtutibus ornatus esset. Erat porro ille sacerdos Domino ⁷ acceptus, doctus admodum et divinorum librorum perscriptor sollers, de quo pater Euthymius hoc testimonium reddidit:

75. — ¹ Cf. § 22, annot. 2; *supr.*, p. 32. — ² autem S. — ³ *De quo supra* § 20, et *pluribus infra*, §§ 83-84.

76. — ¹ ამბობებად, *ex armenio ամբոխ*, tumultus. — ² თომ. S. — ³ ამბობება; cf. annot. 1. — ⁴ *Constantinus VIII (1025-1028)*. — ⁵ ტაბლა (S: ტაბლა), τάβλα; cf. § 64 annot. 3; *supr.*, . 53. — ⁶ (ei) apparavit magno honore (eum) prosecutus est et valedixit regi (iis S) deinde T, S. — ⁷ *Deo S.*

« Amplius mille et quingentarum drachmarum sunt libri ab eo descripti et in monasterio et extra monasterium. » Eundem, ex quo Arsenius et Iohannes obierant, de (rebus) animae saepe consulere solebat pater noster. Ad hunc igitur beatum senem 5 adiit, cum lacrimis eum salutavit eiusque precibus se commendavit. Qui eum complexus flebiliter ei dixit : « Me miserum ! non enim amplius in corpore te aspiciam, sancte pater. » Cuius verbis ipse adeo pater Euthymius testimonium perhibuit. Neque aliter evenit, et utriusque vaticinum eventu 10 comprobatum est.

77. Ut enim diximus, ad (urbem) regiam ascendit theophorus pater noster Euthymius. Quem cum rex advenisse cognovisset, summo cum honore eum salutavit atque de Laurae negotiis interrogavit. Et antequam omnes perturbationis cau- 15 sae penitus compositae sunt, diuturnum temporis spatium effluit. Advenit porro festum sancti Iohannis Theologi ¹, quod, ut eius moris erat, egit magnifice. Multis pauperibus curam impendit ; monachos, quos secum habebat, laute convivio exceptit, iis ipse ministravit eosque omni benignitatis genere 20 cumulavit. Deinde et sibi aliquid indulxit, et paulisper a laboribus requievit. Ut autem surrexit, recordatus est imaginem sancti Iohannis evangelistae, quam a pictore confici iusserat, discipulumque ad hunc adire iussit, ut ei indicaret quomodo illam (imaginem) marginari oporteret. Deinde sic dixit : « Vereor 25 ne, quemadmodum nobis fieri oporteat, ei rem explicare non possis, fili. Cura proinde ut mihi sternatur iumentum ; ipse ad illum adibo. » Erat porro mulus ille ² recens comparatus et contumax, cuius vitiositatem calcitrosamque ferociam ² nondum noverant. (Sanctus) igitur cum aliquantum processisset, 30 incidit in pauperem aliquem, qui stipem ab eo petiit. Substitit sanctus pater noster ut eius necessitati subveniret ³. Assurrexit ille, pannis vestitus, et accessit ut stipem acciperet. Ut autem illum conspexit iumentum istud contumax, subito perterritum in fugam se dedit, atque huc et illuc se allisit, donec 35 sanctus beatusque pater noster graviter vulneratus est. Quem cum (mulus) eieisset, magnus circa eum populi concursus

77. — ¹ Festum S. Iohannis evangelistae in coenobio Hiberorum Athonensi agebatur, secundum Graecorum calendarium, die 8 maii ; cf. Synodicum Athonense ad hunc diem, № 68. KHAKHANAŠVILI-DŽANAŠVILI, p. 234. — ² Hic in S, duo versus prae postero ordine a typothetis collocati. — ³ (substitit-subveniret) om. T, S.

factus est. Omnes enim eum noverant, universique collacri-
mantibus lugebant. Deinde in monasterium eum transtulerunt,
ad quod deverterat.

78. Quod ut inaudiit Constantinus imperator, vehementi do-
lore permotus, aliquem misit e familiaribus suis, qui eum 5
salutaret. Pariter urbis incolae, optimates, principes, palatini¹,
(qui) summa eum fiducia et² caritate prosequabantur, omnes
ad eum convenerunt, lacrimisque perfusi eum osculabantur³
atque recedebant⁴. De Hiberis vero quid opus est dicere?
qui prorsus avelli non poterant ab illius corpore angelorum¹⁰
simili, et cum acerbo dolore lugebant orbitatem suam? Sic
igitur inter preces Deique laudes (e vita) migravit ter beatus
theophorusque pater noster Euthymius. Gravis (inde) luctus
nos oppressit, qui suavi dilectoque patre nostro orbati eramus.
Verum ille ad Deum profectus, in lumine⁵ numquam obscu-¹⁵
rato, cum sanctis omnibus qui a (cunctis) retro saeculis Deo
placuerunt, pro salute animarum⁶ nostrarum apud sanctam
Trinitatem intercedit. Venerandas eius reliquias ad proprium
eius monasterium translatas in sarcophagum deposuerunt, in
templo sancti Iohannis Baptiste⁷, et quotquot ad eum fiden-²⁰
tes accedunt, gratias curationum, eius apud Deum deprecandi
licentia⁸, cumulate consequuntur.

79. Obiit ter beatus pater noster Euthymius mense maio,
die decimo tertio¹, feria secunda, indictione² undecima, a con-
dito mundo anno sexies millesimo quingentesimo trigesimo²⁵
sesto³, ad gloriam Patris et Filii et Spiritus sancti; cui sit
laus et honor, nunc et semper et in saeculum saeculi. Amen.

80. Ex quo autem sanctus pater noster Euthymius a gubernatione monasterii se abdicaverat, et Georgius, uti diximus¹, pa-
ter constitutus fuerat; is ex regulis superius memoratis vix³⁰
non plerasque abrogavit, et suo arbitrio consilioque usus alias
quasdam regulas canonesque praestituere voluit. Magnus Euthy-
mius, et si rem minime probabat, attamen, ut erat pacis studiosus

78. — ¹ პალატისთა, palaṭisata (S : პალატისთა, palaṭista). — ² et
<summa (magna)> S. — ³ ამბერთ (armen. : համբոյր) ԾԱԳՈՂՋԵ. —
⁴ (atque recedebant) om. S. — ⁵ <perenni> S. — ⁶ pro animabus S. —
⁷ Vid. *infr.*, § 89. — ⁸ პალნიურებითა, *proprie*: audacia, confidentia, παρρη-
σία.

79. — ¹ I. e., quinto, postquam decubuit, die. — ² ინდიცია, indiction-
sa, ინდიქტიუმი. — ³ Haec omnia in annum 1028 aptissime quadrant.

80. — ¹ § 75, *supr.*, p. 58.

caritatisque plenus, querelas (contra eum) non movit², sed suo ipse officio contentus, librorum divinorum interpretatione se oblectabat. Ille autem (Georgius) erat in negotiis temporalibus³ consultissimus et apud optimates principesque huius temporis 5 commendatus. Universus Mons eum summo honore colebat ac reverebatur. Idem Graecos praecipuo quodam amore prosecutus, eorum numerum auxit iisque prorsus⁴ se addixit. Hiberos autem quasi deteriores quodammodo⁵ et ineptos, neglexit atque contempsit. Nos enim, sicuti omnes novistis, cito 10 commoveri solemus; huc et illuc⁶ praecipites abripimur atque ita, cum nobis ipsis tum nostrae domui, multum⁷ officimus. Apud illum quidem, ut erat homo peracutus et gravis, assentatores adulatoresque non nimium potuerunt; ex altera tamen 15 parte, cum videret, in tam amplio monasterio et in tam multiplici eius ministerio, plurimos homines necessarios esse hosque ex nostratisbus ascisci non posse, ad Graecos se convertit, quorum numerum adauxit. Attamen — suus enim veritati locus esse debet — si quando adveniebat Hiberus aliquis, cuius opera in ipsa sodalitate qualicumque officio usui esse posset, 20 hunc omni ratione fovebat. Sin autem (Hiberus ille) intra sodalitatem manere nolebat⁸, in quocumque e monasterii hesychasteriis⁹ habitare maluerat, Hibero victus nequaquam suppeditabatur. Ex istorum numero fuerunt Gregorius Niger, et Zacharius Mirdatisdze¹⁰, et Arsenius, et alii eiusdem generis 25 homines; (quos) ille summo honore prosecutus est, peramanter excepit, et, quo eum libuit, favore complexus est.

81. In hac igitur rerum conditione aliquantum tempus effluit. Deinde, regnante Romano¹ rege, Georgius insigni honore apud Romanum regem haberi coepus est, qui familiarissime 30 illo utebatur eumque maximi faciebat. Quid postea acciderit, Deus novit. Perduellionis ac perfidiae insimulatus est, Diogenis² cuiusdam causa, cui regnum parare Georgius dicebatur³.

² არა აცილა; S: eum non cohibuit, არა აცილა. — ³ *propre*: corporalibus. — ⁴ rursus T, S. — ⁵ deteriores <et> quodammodo S. — ⁶ <cito> add. S. — ⁷ <non> multum S. — ⁸ S, *perturbata sententia*: si nolebant ii qui in sodalitate aderant. — ⁹ სოხასტრეთა, sohastrata, a სოხასტო, sohastrri, ხსუხასტერიო. — ¹⁰ მირდატისძე, i. e. *Mithridatis filius*, ab eo et *Arsenio descriptus codex a. 1028*, *ZORDANIA, Chronica*, t. c., p. 167.

81. — ¹ *Romanus III Argyrus, 1028-1034*. — ² *Constantinus Deogenes, gener fratriis Romani Argyri*. — ³ *De hac conspiratione pauca neque satis perspicua obiter attigit Skylitzes (GEORGII CEDRENI Historiarum compendium, ed. BECKER, t. c., p. 487-88). Cf. SCHLUMBERGER, Épopée byzantine, t. III (Paris,*

Propter hanc igitur causam exsulare coactus est ⁴ Monobatum ⁵, ubi vitam in exsilio ⁶ finivit. Hoc tempore et monasterium et nos omnes qui in eo residui eramus in magna procella ⁷ et commotione iactabamur. Ter enim monasterium captum fuit; quidquid inerat pretiosae supellectilis ⁸ a patribus nostris dono ⁵ datum, expilatum fuit, cum pecuniis pariter rebusque domesticis ⁹. Graeci, eius modi opportunitatem nacti, omnibus artibus contenderunt ut Hiberos ex hoc monasterio exterminarent, et in hunc finem acriter conixi sunt. Conspirabat cum illis Mons universus. Graeciae optimates proceresque palatii ¹⁰ omnes a nobis averterunt. Multis illi molestiis, calamitatibus et aerumnis nos oppreserunt et, ut paucis omnia complectar ¹⁰, nisi Dominus nobis ¹¹ propitius adfuisset, et sanctae Dei genetricis deprecatio sanctorumque patrum nostrorum gratia et oratio, ne unus quidem Hiberus in hac tam amplissima in- ¹⁵ clutaque laura hodie comperiretur, quae ingenti sumptu plurimoque sudore sanctorum patrum nostrorum, nobis Hiberis excitata atque exaedificata fuerat.

82. Quamobrem, ne tanta mala quibus nos Graeci affecerant oblivione delerentur, et qui post nos venturi erant rursus in ²⁰ eiusdem generis aerumnas inciderent, idcirco nos fratres omnes communi consilio una congregati atque unanimi sententia, de ista re et argumento hunc infra descriptum memoriale libellum, tempore patris Symeonis ¹, conscripsimus in haec verba.

1905), p. 101-102. *Inter coniuratos ultimo loco nominantur Γεώργιός τε καὶ Βαρασβατζέ, δέ ἐν τῷ ὅρει τῷ Ἀθῷ τὴν τῶν Ἰβήρων μονὴν συστησάμενος, οἱ τοῦ πατρικίου Θευδάτου ἀνεψιοί (eiusdem utique Theudati, de quo § 56, annot. 2; supr., p. 50). Skylitzae testimonium enucleare et corrigere huius non est loci. Maiorem quoque lucem exspectat bulla aurea saeculi XI, quam legisse videtur Smyrnakis (Ἄγιον Ὀρός, p. 478). Quae de Georgie « Varasvatze » hoc loco memorat Smyrnakis, eorum oblitus quae paulo superius (p. 464) ipse retulerat, videntur & Vita SS. Iohannis et Euthymii quaqua via fluxisse. Vid. infr., §§ 83, 84. — ⁴ Pressius: factus est exsul, ἀγίβερος, eksoria, ἔξοπια (pro ἔξοριστος). — ⁵ θεοβερζόβ, monovaṭs; S: θεοβερζαζόβ, monovaṭas. SMYR-NAKIS, l. c., Μονόβατον *habet pro insula ceterum ignota. Profecto designatur hic τὸ μοναστήριον τῶν Μονοβατῶν, in quod et Orphanotrophus a Zoa imperatric relegatus fuit. SKYLITZES (CEDRENUS), ed. BEKKER, t. II, p. 535.* — ⁶ ἀγίβεροιοθάβα, eksoriobasa; S: ἀγίβεροιοθάβα, eksoriaobasa. Cf. supr. annot. 4. — ⁷ in magna laura S. — ⁸ ḡrōbōlōb, glossema dubiae significationis. — ⁹ չշմաթօ, ex arabico شاش. — ¹⁰ complectamur S. — ¹¹ Deus [nobis om.] S.*

82. — bɔðmɔn; S: Simon, bɔðmɔn. *Brevi tempore coenobio prae fuisse videatur, inter annum 1041, quo hegumenus erat Gregorius (infr. § 87) et annum 1043, quo descriptus est codex evangeliorum Athonensis N° 5, a Iohanne Chachulensi,*

83. « Quandoquidem divina gratia et misericordia impulsi sancti patres nostri Iohannes, Iohannes (alter)¹ et Euthymius ad montem hunc sanctum adducti sunt, ut plurimis animabus portum pararent gentemque nostram amplificarent, summo labore ingentique sumptu inclutam hanc lauram aedificaverunt, Hiberis incolendam. Dein officiosa gratia et munificentia usi religiosissimorum regum graecorum, quo tempore Sclerus seditionem movit, illam amplificaverunt atque locupletaverunt²; villas, monasteria, bullas aureas obtinuerunt, sicut superius scriptum est, et pio exitu obdormiverunt ad vitam sempiternam translati. Porro heredem (loci)que administratorem reliquerunt beatum Euthymium, qui sanctum hunc locum optimis quibusque institutis³ condecoravit atque sacrorum librorum interpretatione illustravit, gentem linguamque⁴ nostram exornavit, atque diuturno tempore creditum sibi gregem optime rexit. Cum autem patria nostra longe admodum distaret huiusque inclutae domus spatia ampliora essent, candido innocentique animo Graecos (homines) exceptit, tamquam adiutores et administros. Sic igitur in hac laura Graecorum genus multiplicari coeptum est. Brevi post tempore a regimine se abdicavit, atque Georgium propinquum suum abbatem constituit; ipse vero vitam solitariam ducere (coepit). Huius virtutum fama et aestimatio per omnem Hiberiam increbruit, neque in Hiberia tantum sed in ipsa quoque Graecia. Quamobrem complures venerandi sanctique viri ad eum adierunt eiusque aspectu illuminati sunt: ex quorum numero nominari possunt Iohannes Grdzelisdze, Arsenius Sanctae Nino episcopus, et venerabilis (vir) Iohannes Chachulensis⁵, et Chrysostomus⁶ aliique horum imitatores; itidem beatus senex Gregorius, novus Abraham hospitalis, Zacharias Mirdatisdze, Arsenius⁷ aliique eorum imitatores: quos ille, veluti pater beni-

moderante coenobium huius fratre Stephano Chachulensi. Cf. ŽORDANIA, Chronica, t. c., p. 190; et TSAGARELI, apud WARDROP, Journal of Theological Studies t. c., p. 597.

83. — ¹ *Thornicius*. [Iohannes (alter)] om. S. — ² illustrarunt T, S. — ³ scriptis (omni bono scripto) S. — ⁴ om. S. — ⁵ Cf. § 82, annot. 1. — ⁶ οξροδοῦ, okropiri; ab eo una cum Iohanne et Arsenio descripti sunt codices Athonenses 70 (a. 979) et 66 (a. 1028); cf. TSAGARELI-WARDROP, Journal of Theological Studies, t. c., p. 604-605. S: Iohannes Chachulensis Okropiri. In *Synodico Athonensi* (ed. KHAKHANAŠVILI-DŽANAVŠILI, p. 250), *inserta fuit ad diem 19 novembris manu Iohannes Tapclaisdze*, mentio fratri nostri Chrysostomi, huiusne an aliis, incertum. — ⁷ *De his viris nominibusque, coniectando disputavit ŽORDANIA, Chronica, t. I, p. 172-73.*

gnissimus suscepit et omni levamento recreavit. Inter haec igitur opera Deo accepta ad Dominum⁸ migravit, uti superius memoravimus, fratresque Hiberos patri Georgio ac patri Gregorio commendavit. Haud multo post tempore pater Georgius⁹, sui immemor factus, non modo augendorum Hiberorum nullam omnino curam habuit, sed ad Graecos prorsus se convertit eorumque numerum multiplicavit. Aliquamdiu postea in exsilio¹⁰ mortuus est, uti superius memoravimus¹¹.

84. « Deinde Hiberorum¹ gentis portus ac solacium factus est sanctus senex Gregorius². Cum autem pater Georgius in¹⁰ exilio obiisset, nosque ad paucissimum (numerum) redacti essemus, Graeci hanc opportunitatem nacti, quasi ignes³ in nos exarserunt, nosque penitus exterminare atque nostris sedibus potiri voluerunt. Id autem nobis eo gravius accidit quod qui tunc gubernandi munus obtinuerat, nempe Georgius im-¹⁵ probus, iis favebat, nihilo tolerabilius quam Georgius ille qui contra Athanasium magnum olim se extulisse memoratur⁴, etsi tandem eum facti paenituit. Hac igitur de causa in gravem aerumnam incideramus ab illis vexati et oppressi. Neque singillatim omnia persequendo recenseri umquam posset quot²⁰ iniuria, quot contumeliae, quot⁵ opprobria ab illis cottidie in nos congesta fuerint, qui verberibus, flagellis, criminis haereseos insimulatione⁶ afflitti in summa augustia versabamur. Quin adeo ipsum nomen conditorum (coenobii) extinguere volebant. Quae omnia cum cerneret beatus pater Gregorius,²⁵ animo condolescebat, nostrique miseratione flagrans, Deum perpetuo cum lacrimis obsecrabat ut meliora nobis provideret.

⁸ Deum S. — ⁹ pater iste S. — ¹⁰ Cf. § 81, *annot.* 3; *supr.*, p. 61. — ¹¹ *Supr.*, l. c. *In bulla aurea Michaelis Paphlagonii, cuius apographum, uti dividimus, se legisse profitetur SMYRNAKIS*, ἐν τινὶ ἀρχαίῳ γράμματι τοῦ ια' αἰώνος, *laurae Hiberorum restitui iubentur τὰ τε μοναστήρια καὶ κτήματα τὰ προσαφορισθέντα τῷ δημοσίῳ ἐκ πταισμάτος τοῦ μοναχοῦ Γεωργίου.*

84. ¹ om. S. — ² *Idem fortasse cuius iussu a. 1031 Constantinopoli descriptus est codex 96 Musei ecclesiastici Tiphlisensis.* ZORDANIA, Описание рукописей Церковного Музея, т. I, p. 114-15; Id., *Chronica*, т. I, p. 172-74. *Gregorius hegumenus sancti appellatione commemoratur in Synodico Athonensi, ad diem 17 novembris.* KHAKHANAŠVILI-DŽANAŠVILI, т. c., p. 294-50. — ³ ignis S. — ⁴ *Georgius Fullo, arianus, qui sedem Alexandrinam invasit.* — ⁵ om. S. — ⁶ ხადითა; S: sollicitatione, ცდითა.

85. « Has illo curas versante, summisit Deus virum utraque sollertia praeditum et sapientiae plenum, Arsenium¹ beatum, qui sibi non pepercit, sed omni studio ad nostram confirmationem incubuit cum aliquot fratribus Christum amantibus, quorum 5 aeterna sit memoria et benedictio. Quippe singillatim omnia persequendo enumerari non possunt labores, quotquot illi pertulerint; ut nos ipsi² terra marique ad Abasgiā³ et Hiberiam adierimus propter supplices litteras⁴ ad graecos imperatores; quotiens supremis dominatoribus libellos porrecturi, 10 (illuc) transmiserimus et inde retro cum ignominia et contumelia, sine viatico nec calceis, tempore procellarum et hiemis, repulsi fuerimus, adeoque aut rursum ad urbem regiam supplices adierimus aut etiam religiosorum quorumdam hominum pietate (usi) imperatores denuo obsecraverimus et causam apud 15 eos dixerimus; et (quomodo) Deus illic rursum tutores nobis suscitaverit, qui nos foverent; quales fuerunt Christi amantes fratres Tzortzanelius et Pharsmanus⁵, qui summa misericordia nos complexi sunt: centuplam iis mercedem retribuat Dominus! Dum autem in his angustiis versamur, non 20 modica discrimina cottidie fratres oppresserunt, in primisque beatum Arsenium, qui verberibus quoque affectus, vincula carceris, contumelias et ludibria perpessus est, itidemque fratres universos. Sanctus autem senex Gregorius nos solabatur et confirmabat, ne animo concideremus.

25 86. « Quae omnia cum cerneret omnipotens Deus pro sua be-

85. — ¹ Arsenium hunc nullum esse ex iis quoram mentio superius occurrit (§§ 1, 19, 80, 83. supr., pp. 1, 29, 61, 63.) ipsa hagiographi verba satis ostendunt. Forsitan is fuerit, qui in celebri codice Athonensi 57, passim u librario commemoratur Arsenius princeps patrum, მამათ მთავარი, quasi ἀρχιπάτωρ (= ἀρχιερεύς? cf. MARR, Записки восточного отдельения, т. 1., p. 70-71). — ² Si quid verba sonant, intellegendum: nos ipsi qui haec scribimus. Vid. supr. p. 11. — ³ აფხაზეთს აფხაზეთს. — ⁴ Nempe ad obtainendas litteras commendaticias a Pancratio rege Abasgiae et Hiberiae, qui uxorem duxerat Helenam, neptim Romani Argyri. In Synodico Athonensi memoratur ad diem 8 iulii P'arsman Tmogveli qui hiberis Hagioritis patrocinatus erat apud Pancratium regem (KHAKHANAŠVILI-DŽANAŠVILI, p. 238-39). — ⁵ Georgius Corčaneli, გიორგი ხანგიძე, Pharsmani frater, in Synodico Athonensi ad diem 12 februarii recolendus edicitur sollemni commemoratione eiusdem ritus atque coenobii conditores. Pharsmanus (გიორგი ხანგიძე, p'arsman), eius frater, qui postea monastico nomine et ipse dictus est Arsenius, pari honore celebatur ad diem 19 septembris. De quo plura erit dicendi locus infra, ad Vitam S. Georgii Hagioritae, §§ 32, 93. Sulai, სულაი, Tzortzaneli. et Pharsmani pater, in eodem Synodico inscriptus est ad diem 22 ianuarii (KHAKHANAŠVILI-DŽANAŠVILI, т. 1., pp. 228, 243, 225). Alium Pharsmanum indicatum habes, supr., annot. 5.

nignite animum placavit Michaelis¹ Christum amantis imperatoris, nobisque propitium fecit; qui, post gravissima iudicia et disquisitiones, venerabilem patrem nostrum Gregorium clementer excepit, ac (favente) divino numine², nos in nostras sedes fortunasque restituit, (permotus) auctoritate³ et instanta Gregorii, Arsenii omniumque fratrum nostrorum, qui ad effusionem usque sanguinis decertaverant. Nos igitur una congregati Deo gratias egimus atque a tot aerumnis respirare coepimus. Dein, aliquanto post tempore, Thessalonicanam venit⁴ Michael imperator. Rursus Graeci in nos ementita criminatione Montem universum concitarunt; optimates omnes a nobis abalienaverunt, eo consilio ut primum illud iudicium ac divinae in nos clementiae beneficium infirnaretur atque rescindetur. Sed Deus hanc etiam⁵ illorum machinationem evertit, eorumque agitationem irritam fecit⁶. Namque Deus misericordia sua nos denuo complexus est⁷. Neque a templo suo nos reppulit sancta Dei Genetrix, cuius magnam ecclesiam, illi, cum nos e monasterio expellere non possent, omni fraudum genere rursus in vicem contendebant ut nobis eriperent, quasi iure ab illis usucaptam, quippe qui hanc ecclesiam⁸, ex quo aedificata est, ipsi obtinuissent. Huius autem, ut cernitis, venustas et elegantia⁹ laudem omnem exsuperant, adeo ut in hoc monte, in quo tamen tot sunt monasteria, nulla reperiatur huic similis; neque in monte tantum sed et in aliis plerisque regionibus¹⁰.

25

87. « Verum enimvero hic etiam istorum conatus concidit; nempe sancta Dei Genetrix inclutum hoc gloriae suae templum nobis pauperculis donavit modisque omnibus nos indignos ignobilesque laudatores¹¹ et clientes suos defendit atque protexit. Dum enim, uti diximus¹², atrox illud bellum contra nos geritur, Michael alter Christi amans imperator¹³, ad solium evectus, causam diligentissima inquisitione cognovit, ecclesiam ac monasterium cum omnibus eorum fundis et fortunis nobis adiudicavit suaque clementia et favore nos effuse contexit: centuplum¹⁴ eius animae retribuat Christus! Antequam alterum

86. — ¹ Michael IV Paphlagonius (1034-1041); cf. § 83, annot. 11, *supr.*, p. 64. — ² solacio S. — ³ Pressius: hegumenico regimine. — ⁴ om. S. — ⁵ descendit T, S. Michaelem Paphlagonium plerumque Thessalonicae habitasse, annis prae- sertim 1039 et 1040, referunt historici. Vid. SCHLUMBERGER, Épopée byzantine, t. III, p. 270 et seq. — ⁶ om. S. — ⁷ (eorumque-fecit) om. T, S. — ⁸ Ordinem verborum invertit S. — ⁹ quod h. eccl. T, S. — ¹⁰ et (elegantia) om. S. — ¹¹ <non invenitur> add. S.

87. — ¹ მაღიდებელთა; S: humiles, მდაბალთა. — ² Pressius: ut enim diximus (dixi S) dum... — ³ Michael V Calaphates (1041-1042). — ⁴ om. S.

hoc iudicium factum est, iam obierat pater Gregorius ; post quod secundum iudicium obiit et pater Arsenius.

88. « Haec igitur pauca ex multis memoravimus. Quandoquidem haec omnia aliaque plura nobis acciderunt, compluresque 5 e fratribus etiam nostris (a nobis) deficientes ¹ ad nostros adversarios transierunt, tot (periculis) ² territi, memorialem hunc libellum conscripsimus, atque ad nostra gentis posteros transmisimus, ne oblivioni atque ignorationi umquam traderetur multiplex haec procella : quam una eademque oratione rettulimus, 10 quasi nomine ac verbis omnium Hiberorum, quotquot ubique exsistent in Oriente, in Monte Nigro, Hierosolymis, et sicubi uspiam exstant fratres nostri. Quod si quis e gente nostra ortus, sive coenobii abbas, sive oeconomus, sive quis alius, quacumque arte vel dolo ³, sive pecuniae promissione 15 accepta, sive ex amore in Graecos, sive ex praeiudicato cuiusdam favore, sive alia quacumque praevaricatione, huic sancto loco fidem fallat, aut eius fundos sive in ipso monte, sive extra montem inique abalienet, aut Hiberorum proditor factus (hos) exterminet, et hunc locum, quocumque demum pacto, Hiberis eripiat, 20 eos expellat, nostramque memoriam aboleat, is ab omnibus sanctis cruce et gratia ⁴ interdicatur, maledictus sit, exsecratus, a christianorum religionibus prohibitus, atque iis annumeretur qui dominum nostrum Iesu Christum prodiderunt et a christianorum consortione excludatur. Item, qui e nostris fratribus eius 25 modi perfidiae coniverint et suffragati fuerint, hi pariter maledicti sint et exsecrati. Qui vero ad Hiberorum incrementum certaverint, gentemque nostram in sancti huius loci possessione stabilierint ⁵, aeterna sit eorum memoria et benedictio ; et quicumque fratres ad huius inclutae laurae prosperitatem et 30 confirmationem allaboraverint aut ipsi elaboraverint ⁶, aeterna sit eorum memoria et benedictio.

89. « Sanctorum patrum ac conditorum nostrorum, et omnium quotquot supra memorati sunt, venerabilium piorumque fratum conditorum nostrorum, qui in hoc sacrato loco orti sunt 35 sive postea orientur, gratia et oratu nos ¹ benedicat fortunetque Dominus, ab aeternis suppliciis nos liberet ² et in caelorum regia constituat, deprecante sancta Dei Genetrice, sancto

88. — ¹ vita functi sunt (et) S. — ² hac manu (sic) S. — ³ მანქანებითა
mankanebita, *e graeco μάνηταν*. — ⁴ Proprie : omnium sanctorum cruce et
gratia. (S : crucis gratia). — ⁵ reliquerint S. — ⁶ (aut-elaboraverint) om. T, S.

89. — ¹ vos S. — ² (et in-constituant) om. T, S.

ac beato patre nostro Euthymio³ et omnibus sanctis, qui ante omnia saecula Deo placuerunt, cui sit gloria, firmitudo et imperium, nunc et semper et in saeculum saeculi. Amen. »

90. In nomine⁴ Patris et Filii et Spiritus sancti, et intercedente sancta Dei Genetrice, ego abbas Georgius, quo tempore abbatis munus obtinebam, sancti Euthymii reliquias transstuli, ab ecclesia Baptistae in magnam Deiparae ecclesiam. Constituimus porro, ego et omnes fratres, olei mensuram singulam quotannis in usum⁵ memoriae sanctorum patrum insumentam, per futuras perpetuo aetates, die maii decimo tertio, ¹⁰ in festo huius sancti aedituo tradi oportere. Quod omittere ne quis audeat; qui autem hoc ausus fuerit, facti rationem ab eo reposcent Deus et sanctus pater Euthymius et cum eo pariter sancti patres. Qui autem in hunc usum diligent animo aliquid contulerit, huius quoque aeterna sit memoria¹⁵ et benedictio, oratu sancti patris nostri Euthymii omniumque sanctorum, qui ex aeternitate placuerunt Domino nostro Iesu Christo, cui sit gloria in saeculum saeculi. Amen.

Sancte ac theophore pater Euthymi, miserere nostri servorum tuorum, qui hic peregrinamur, advenae et pauperculi; ²⁰ nobisque fac impetres ut innumerabilia peccata nostra dimittantur, in die quaestionis, atque in hac vita ab insidiis inimici hominumque fraudibus nos defendas.

Corde et mente suavissime pater, aeterna sit et memoria patris Georgii³. (Amen)⁴. 25

³ *Ordinem verborum mutavit S.*

90. — ⁴ *Totum hunc epilogum om. S; cf. supr., p. 10-11. — ⁵ < omnium > add. T. — ³ *Videtur hic designari Georgius Hagiorita, scriptor huius Vitae.*
— ⁴ *om. T.**

II. VIE DE S. GEORGES L'HAGIORITE

La biographie de S. Georges l'Hagiorite a été publiée deux fois, par les mêmes éditeurs et dans les mêmes recueils que l'histoire des SS. Jean et Euthyme :

1. par Sabinin dans son Paradis de la Géorgie¹, p. 437-88 ;
2. par MM. Khakhanašvili et Džanašvili, en appendice à leur édition du « manuscrit 529 » de la laure des Ibères², p. 279-351.

Entre ces deux textes, les menues erreurs de Sabinin étant compensées pour rien, on ne remarque qu'une seule différence appréciable : dans l'édition de Tiflis, la Vie est précédée d'une épître dédicatoire, qui manque dans l'édition princeps, soit qu'elle fût absente du manuscrit, soit plus vraisemblablement que Sabinin l'ait omise, comme il paraît bien avoir retranché le procès-verbal de la translation des SS. Jean et Euthyme, joint en appendice à leur Vie³. A cela près, les deux éditions s'accordent en tous leurs détails, y compris les noms estropiés et les leçons impossibles. Elles pourraient certainement, étant ce qu'elles sont, représenter deux copies dérivant l'une de l'autre, voire un seul et même exemplaire.

Chez Sabinin, le texte, naturellement, ne porte aucune indication de provenance. Quant à l'édition du Musée d'archéologie ecclésiastique de Tiflis, nous avons déjà eu l'occasion de dire que la Vie de S. Georges y est imprimée d'après le manuscrit 170 de ce même Musée. On a pu se convaincre aussi que ce manuscrit est l'œuvre d'une main consciente et, en général, assez sûre, et qu'il ne doit pas s'écarte notablement de son original immédiat. La question, aujourd'hui insoluble, serait de savoir quel était cet original. Il n'y a pas si longtemps que la bibliothèque d'Iviron passait encore pour posséder la rédaction primitive, ou du moins une très ancienne copie de la Vie de S. Georges l'Hagiorite⁴. Mais ce précieux

¹ Voir ci-dessus, p. 8.

² Ibid., p. 8-II.

³ Ibid., p. II.

⁴ Alex. S. KHAKHANOV (ХАХАНАШВИЛИ), *Очерки по истории грузинской словесности* (= *Esquisses d'histoire littéraire géorgienne*), fasc. II (Moscou, 1897), p. 71, note : « La vie et les travaux apostoliques du grand Georges ont été racontés en langue géorgienne par son inseparable disciple, Grégoire de bienheureuse mémoire. Le manuscrit original en est conservé à la bibliothèque du couvent des Ibères à l'Athos. Il a été traduit en grec et se trouve contenu dans l' Ἀκολουθία τῶν ἀγιορέτῶν πατέρων. » Affirmation répétée par KEBELIDZE, *Литургические памятники*, p. 483, note 3.

manuscrit, s'il existe toujours, doit être bien gardé, car personne n'a réussi à le voir; et nous ne nous attarderons pas à rechercher pourquoi M. Khakhanašvili, qui paraissait le connaître autrefois, n'en souffle plus mot dans la préface de l'édition qu'il a signée.

La Vie de S. Georges est contenue dans plusieurs autres manuscrits, les mêmes en général que ceux où se lit la Vie des SS. Jean et Euthyme. Brosset, qui en a signalé deux¹, consacre à l'un de ceux-ci une notice qui ne brille point par l'exactitude², non plus du reste que l'abrégé de la Vie de S. Georges, qu'il a inséré dans son Histoire de la Géorgie³. Toutes ces copies sont jugées par le fait que les éditeurs de Tiflis, qui assurément ne les ignoraient pas, leur ont préféré un exemplaire daté de 1733.

La transmission manuscrite laisse donc beaucoup à désirer. Mais à défaut de cette garantie extérieure, le texte suffit à se défendre lui-même. Malgré les altérations de détail auxquelles il n'a sans doute pas échappé, il a gardé une apparence recommandable. Il y règne d'un bout à l'autre un accent de sincérité parfaite, qui sauve même le pathos enchevêtré de l'hagiographe. Une étude de sa valeur historique exigerait de longs développements, qu'il ne peut être question de résumer ici. Voici, provisoirement, quelques indications utiles au lecteur et dont le traducteur ne pouvait complètement faire abstraction.

La Vie de S. Georges l'Hagiorite fut composée à la demande d'un certain Georges le Reclus, habitant sur le Mont Admirable, près du monastère de Saint-Syméon⁴. Ce personnage, qui avait été le maître de S. Georges, est lui-même plusieurs fois mentionné dans le récit⁵. Tout ce que l'hagiographe nous apprend de lui concorde de point en point avec les colophons autobiographiques insérés par Georges l'Hagiorite en maint endroit de ses œuvres⁶. Mais il nous reste de ce saint homme un souvenir plus direct encore. Georges le Reclus a transcrit de sa main la Vie de sainte Marthe et celle de S. Barlaam du mont Casios, qui forment le codex 55 d'Iviron.

¹ Voir ci-dessus, p. II, note 1.

² Recueil des Actes de l'Académie Impériale de Saint-Pétersbourg (1838), p. 146.

³ T. I, p. 337-41.

⁴ Voir en particulier l'épître dédicatoire de l'hagiographe, et la péroration de la Vie.

⁵ Cf. §§ 17-19, 23, 39, sans compter les perpétuelles apostrophes du narrateur.

⁶ Voir, par exemple, le colophon reproduit dans celui de son biographe. ZORDANIA, Chroniques, t. I, p. 230-31. (C'est le ms. cité ci-après, p. 73, note 3.)

Deux notes, autographes également, nous apprennent que le copiste est le « hiéromoine Georges, reclus du monastère de Saint-Syméon du Mont Admirable. » Dans l'une de ces notes, Georges le Reclus mentionne les premiers essais littéraires de son disciple Georges l'Hagiorite¹.... წმიდისა დუთის მშობელისა მეობებითა და ნეტარისა მამისა ეფთიმებ ლოცვითა მმასა ჩუენსა გიორგი დეკანოზებაც აუღუ ღმერთმან პირი მაგის წმიდისავა ადგილისა ხადიდებელად. უფალმან ღმერთმან აკურთხენ ცათა შინა და ქუაქანასა ზედა ეგე და ბ<მ>ობელნი მაგისნი ჩუენისა მორჩილებისათვე :... sancta Dei Genetrice intercedente et beati patris Euthymii oratu, fratri quoque nostro Georgio decano Deus os aperuit ad gloriam eiusdem sancti loci. Dominus Deus in caelo et super terram benedicit eum eiusque parentes propter hanc erga nos oboedientiam. Cette indication, antérieure à l'higouménat de S. Georges, nous reporte probablement à plusieurs années avant 1045².

La personnalité du biographe anonyme peut être identifiée à peu près aussi clairement, quoique avec un moindre degré de certitude. Avant d'être attaché à la personne du saint, il doit avoir été, comme celui-ci, disciple de Georges le Reclus, auquel il se considère comme devant encore obéissance. Il paraît s'être joint à la colonie géorgienne de la Montagne Noire, soit à Saint-Syméon, soit à Notre-Dame de « Calipos », après que S. Georges en était déjà reparti pour se fixer à la laure d'Iviron. En effet, il y a un contraste marqué entre la manière dont il raconte les deux séjours du saint dans l'Antiochène. Sur le premier, il a recueilli les dires de témoins oculaires, en homme qui connaît les gens et le pays, mais, visiblement, ses propres souvenirs ne remontent pas jusque-là. Il était jeune encore, lorsque le saint revint à la Montagne Noire, aux

¹ Ms. d'Iviron 53, fol. 92v ; nous le citons d'original, d'après une photocopie ; cf. MARR, Записки восточного отъменія, t. XIII, p. 45.

² Voir ci-dessus, p. 11-12. Dans une sorte de note rectificative jointe à la table onomastique de son édition (p. 365-66 ; cf. p. 208), M. Džanašvili soutient que S. Georges était déjà higoumène en 1042, comme en ferait foi le « mémorial » de sa traduction des œuvres de Théodore Studite, dans le manuscrit 417 (aujourd'hui 500) du Musée d'archéologie ecclésiastique de Tiflis. Mais il saute aux yeux que ce colophon, rédigé en effet pendant l'higouménat de S. Georges, est l'œuvre du copiste Zosime, qui l'a antédaté, en y reproduisant tel quel le colophon original du traducteur. Le texte du reste n'en paraît pas bien établi. Comparer KHAKHANAŠVILI-DŽANAŠVILI, loc. cit. ; ŽORDANIA, Catalogue, t. II, p. 57-58, et ŽORDANIA, Chroniques, t. I, p. 188-89.

environ de l'année 1055¹; car il ne paraît pas qu'il fût déjà élevé au sacerdoce, en 1066, lors de la translation solennelle de S. Georges dans l'église d'Iviron². Pourtant ses aptitudes littéraires devaient s'être fait remarquer dès cette époque: c'est évidemment un mérite de ce genre qui décida le saint à se l'attacher, quand il partit pour l'Aphkhasie, dans l'été de 1059. Le roi Bagrat IV l'avait appelé pour répandre dans son royaume la connaissance des saintes lettres³. Il est donc naturel de supposer qu'il aura choisi pour compagnon l'auxiliaire le plus capable de l'aider dans cette entreprise.

Après la mort de S. Georges, son disciple, comme il le raconte lui-même, alla s'établir à la laure des Ibères⁴. C'est là qu'il composa la Vie de son maître, à une époque qui se laisse déterminer approximativement. L'auteur a conduit son récit jusqu'à l'année 1066⁵; mais il est probable qu'il ne l'a rédigé que plusieurs années après cette date; car un enfant, âgé de sept ans à la mort du saint, était dans l'intervalle arrivé à l'âge adulte⁶. La limite extrême est marquée par l'année 1072, au cours de laquelle mourut le roi Bagrat IV⁷. Ce prince est encore mentionné, dans la dernière partie de la Vie et dans l'épître dédicatoire, avec ses titres protocolaires, sans aucune des épithètes propres aux défunt. Son successeur Georges II ne fait nulle part figure que d'héritier présumptif, et c'est comme ambassadeur de Bagrat, que l'archevêque Jean de Dšqondid était venu à Constantinople, quand il pressa l'auteur de se mettre à l'œuvre⁸.

Dès avant cette époque, les contemporains de la jeunesse de S. Georges devaient être devenus bien rares à Iviron, s'il en restait. Le biographe rapporte, il est vrai, que le saint, lorsqu'on l'y ramena dans son cercueil, y fut reçu par plusieurs vieillards qui avaient été ses premiers disciples⁹. Mais il n'ajoute pas, et pour cause, qu'aucun de ces anciens l'ait connu avant son higouménat. On n'aura pas oublié que, dans les années 1040-1042, la communauté géorgienne de la laure fut, peu s'en faut, réduite à rien¹⁰. Ce

¹ Vie, § 39.

² § 97.

³ § 53-54.

⁴ § 94 et suiv.

⁵ § 97-99; translation solennelle des reliques de S. Georges; cf. ci-dessus, note 2.

⁶ § 95; cf. § 81.

⁷ 24 novembre ou 24 mai; cf. ZORDANIA. Chroniques, t. I, p. 213.

⁸ Épître dédicatoire, § 2.

⁹ § 96.

¹⁰ Vie des SS. Jean et Euthyme, § 81 et suiv.; ci-dessus, p. 62-65.

petit troupeau, que des survenants vinrent grossir puis remplacer, ne put manquer de s'éclaircir assez rapidement, moins peut-être par la mort, que par l'effet de cette humeur instable, que S. Georges reprochait à ses compatriotes¹, et dont il n'est pas sans avoir donné lui-même quelques exemples.

Ceci soit dit pour expliquer l'imprécision et même l'incohérence qui règnent dans le récit des premières années de la vie de S. Georges à *Notre-Dame des Ibères*. Du point de vue critique, il y en aura plus long à dire sur ce sujet ; mais, pour le moment, nous n'avions à signaler cette disparate qu'à raison de la difficulté qu'elle crée à l'interprète. Tous ceux qui ont l'expérience de ce genre de travail savent que la pensée fuyante et flottante d'un narrateur qui cherche honnêtement sa route, à travers un sujet qu'il connaît mal, ne se laisse pas traduire comme le récit ferme et bien enchaîné d'un témoin oculaire.

De même que son maître, le biographe de S. Georges fut arraché à sa retraite d'Iviron par d'autres devoirs, ou par ce besoin de changement que nous venons de rappeler. Car c'est bien lui qui, en 1083, pendant la dernière phase de l'invasion seldjoukide, transcrivait quelque part en Karthli ou en Aphkhazie, les Actes des Apôtres et les épîtres canoniques, traduits par S. Georges, et y joignait ce « mémorial » qui nous apprend son nom² :... რომელი ესე მიხითავე მადლითა აღვხნერა... მე უდირხმან გიორგი ხეცებ-მონაზონმან დირხისა და წმიდისა მამათ-მამისა გიორგი მთაწმიდელისა თუალით მხილველმან და ბელით მხახურმან და მღწაფემან, უამთა მათ ჭირისა და იწროებისათა. დევნულებისა და ტყუელისათა, ღერებისა და ხიკუდილისათა, ღდეს ხრულიად აოგრდა ზეგარდამო ხამტე თვინიერ რამდე ნემტთამასა, რომელნი ხიმაგრეთა შინა დამთეს იგიცა ხალმობიერნი და ურგულნი, ქრონი-კონსა ტბ, დასაბამითგან წელთა ხელთა ხელი <იდ. >

Haec ego indignus presbyter³ (et) monachus, Georgius⁴

¹ Ibid., § 80 ; ci-dessus, p. 61.

² ZORDANIA, *Chroniques*, t. I, p. 230-31 ; KHAKHANAVILI-DŽANAVILI, p. 349-50. note. d'après le manuscrit 584 (aujourd'hui 345) du Musée d'archéologie ecclésiastique de Tiflis. Voir le catalogue de Th. ŽORDANIA, t. II, p. 97-98.

³ Il avait donc reçu la prêtrise, dont il n'était pas encore revêtu en 1066. Voir ci-dessus, p. 72.

⁴ Écrit en abrégé გი ; mais cette graphie ne comporte qu'une seule interprétation. La leçon « Grégoire » adoptée par M. Khakhanov (voir ci-dessus, p. 69, note 4) provient évidemment d'une abréviation mal résolue.

qui colendum sanctumque patrem patrum Georgium Hagioritam oculis meis conspexi eique manu mea ministravi ¹, et discipulus (eius fui), eiusdem gratia adiutus descripti in tempore calamitatis et angustiae, insectationis et captivitatis, vastationis et internecionis, quando totus Samtzche superior vastatus est, praeter quasdam particulas, quae in munitionibus tutae remanserunt, et hae quidem miserae et sollicitae, anno (circuli magni) CCCIII, a creatione mundi VIDC<XIV>.

Dans notre traduction, nous avons suivi les mêmes règles que pour la Vie des SS. Jean et Euthyme. Toutefois, comme l'édition de Tiflis (= T), qui est de beaucoup la meilleure, ne repose pourtant que sur un manuscrit de basse époque, nous avons, par acquit de conscience, tenu compte dans une plus large mesure des variantes de Sabinin (= S).

Mensis iunii die XXX¹: <festum> sancti patris nostri Georgii hagioritae.

Epistula¹ ad Georgium² scripta, inclusum clarissimum, coenobii Sancti Symeonis in Monte Mirabili incolam, qui rogaverat ut sancti patris nostri Georgii Hagioritae vita et obitus litteris mandarentur³. Inscriptio sic se habet:

Divinitus beato, meritis concelebrato, magistrorum magistro ac spiritali praceptoris nostro Georgio inclusa salutem in Domino, et e Monte Sancto ad Montem Mirabilem faustissima quaeque in Christo Deo nostro.

Žordania, d'après une source qu'il n'indique pas, lui donne le surnom de *Meshi* ou le *Meskhe* (*Chroniques*, I, p. 137); mais plus loin il le fait originaire du Samtzkhé ou du Clarjeti et croit pouvoir l'identifier avec un certain Georges le moine, qui prit part au synode de Ruis-Urbnissi en 1103-1104 (ibid., p. 232). D'après les éléments certains de sa biographie, on pourrait se demander plutôt s'il n'est pas l'un des copistes, qui, vers l'an 1051, ont transcrit à N.-D. de « Calipos » le célèbre Évangile d'Alaverdi; cf. ŽORDANIA, t. c., p. 203-204. Il doit être possible de s'en assurer, puisque l'on possède son autographe. (Ci-dessus, p. 11, au lieu de « Georges le Reclus », lire : « Georges, disciple de Georges le Reclus ».)

¹ Cette même idée est exprimée, presque dans les mêmes termes, au § 101 de la Vie.

Lemma prius. — ¹ XXVIII S ubi reliquum lemma legitur ut infra, ad ipsam Vitam).

Lemma alterum. — ¹ Epistulam cum lemmate om. S. — ² Text. : a Georgio quod manifesto falsum est. Pro გ (გ), rescribendum გ (გ); cf. infr. § 3, annot. 9. Nisi aliter legendum est : a Georgio <ad Georgium>; vid. annot. insequentem. D: Georgio illo inclusa diximus in prolegomenis. — ³ Verbum e verbo : ut vitam et obitum litteris mandaret. Unde probabile est supra nominatum fuisse ipsum epistulae scriptorem; cf. annot. superiorum.

1. Per labores sublimitate naturam excedentes currum animae tuae ad caelum extulisti ; a corporeis rebus et curis pronisque in terram studiis mentem tuam prorsus seiunxisti. Cum enim actio sit contemplationis principium, et acceptus ille 5 Deo timor immunitatem conferat a timore, dum (mens tua) assiduidate cellae et silentio sola sui solius facta est compos, una cum possessione sui fontis quoque potita est omnium bonorum. O vir admirande et sapientia praedite plus quam humana, quo te permovit humilitas tibi divinitus indita, ut a 10 nobis opus illud expostulares sublime et magnum, ad quod tute ipse multo magis idoneus es, quam nos miseri et indigni quos nosti, (qui) educti sumus nos de fossa aegritudinum, ex antro miseriae et e caeno lutulento pedesque nostros in rupe firmiter constituimus, ut ad vias, quae ad caelum ferunt, expedite 15 decurrentas dirigeremur, quemadmodum ait magnus ille David, et exinde repletum est os nostrum laude, ut multi viderent gloriam Dci nostri. Quae est (enim) gloria Dei ? Laudatio et praeconium sanctorum eius ; vitae morumque eorum enarratio sive scripta sive non scripta, qua cognoscat eos generatio altera 20 et filii qui nascituri sunt assurgant eorumque parentes narrent (ea) filiis suis. Cf. Ps. 39, 3
Cf. Ps. 101, 19
27, 6.

2. Verum ne excusso suavi oboedientiae iugo, quod animae nostrae cervicibus impositum est, in derupta illa et avia contumaciae fortassis dilabamur, unde emergendi nulla est facultas, idcirco sanctorum tuarum orationum praesidio freti sacrum praeceptum tuum opere exsequi festinamus. Quamquam o vir sancte, uti dixi, non modo tu praeclarissimi huius hominis vitam ab eius pueritia ad senectutem usque non ignoras, sed eam ita perspectam habes, ut Antonius magnus beati Macarii vitam, qui eius fuit discipulus carissimus et utpote obsequentissimus filius virtutum eius haeredem se praestitit, et debitam per eum laudem adeptus est ; quam pariter ob causam, (tui) non minus dignum et iustum est, expressa filii tui carissimi vera vivaque similitudine, praedictum exemplum imitari. Sed ex quo ¹ iterum altera epistula ² sacra ad paupertatem meam a te ³ pervenit, tamquam ad eum qui ab illo perdiu illuminatus, et caritate divinae simili dilectus fuisset ; dicamus potissimum : ad eum qui in hora illius transitus ex hoc mundo

2. — ¹ Proprie : quandoquidem, quoniam, cet — ² ეპისტოლე, epistole, ეპისტოლή. — ³ Textus, hic et in sequentibus : a vobis, etsi ad solum Georgium sermo est.

et migrationis ad Deum quem amabat et ad quem anhelabat, illi proxime astitisset; (exinde, inquam,) rursus a Dei amante archiepiscopo, Iohannem ⁴ dico Dsqondidensem ⁵, beati Patricii ⁶ fratrem, cum ad urbem regiam legatus venisset a Pancratio sebasto ⁷ Abasgorum rege, vehementer compulsa est indignitas mea quasi a filio patris amante, rectius dixerim: Christi amante, ut singillatim neque ulla re omissa enarrarem quidquid pertinet ad obitum sancti patris nostri eiusque migrationem ex hoc mundo. Ex quo rursus tempore alii etiam patres ac fratres divino spiritu pleni cottidie me urgent verbisque lacesunt, ¹⁰ ut illius non modo obitum sed vitam omnem moresque narratione persequar.

3. Sed his omnibus magis < valuit > oboedientia tuis praecptis, quasi ferrum e cilice ignem eliciens, itidemque huius viri divinitus illuminati recordatio. Praeterea (cavere volui) ne, ¹⁵ labentibus saeculis, haec a posteris oblivioni traderetur, sicut plurimorum sanctorum, qui in gente nostra claruerunt, vita litteris non mandata oblivione alte demersa fuit: non quod illorum utilitatis hoc intersit, cum Deo iam assistant, sed ut nobis illorum laborum ac certaminum recordatione alae in dies ²⁰ accrescant et ad eorum virtutes aemulandas adiuvemur. Quapropter praecetti tui manibus colla subdidi. Nihilo tamen secius animo plane attonitus sum et quid agam nescio. Etsi enim pervicaciae damnatio mihi non imminet, temeritatis tamen notam non effugiam. Nempe sic dictum est: Quicumque animae saluta- ²⁵ rem Deoque placitam vivendi rationem et labores quibus sancti patres perfuncti sunt, sive fando vel audiendo e sacris litteris acceperunt, aut eorum testes ac spectatores ipsi fuerunt, hos oportet primum ad illorum imitationem pro viribus incumbere et illorum virtutes aemulari. Linguae (suae) spiritalem balbutiem ³⁰ corrigant, et quasi ad Deum accessuri omni ex parte mundam faciant; atque os illud invisible utilia suggeret iis ipsis qui sic agent, unaque audientes ad (sanctorum) imitationem accendet. Verum qui eius modi res animae salutares norint, neque eas narrare velint, sed eas alta obliuione demergant, sive ³⁵

⁴ Huius mentio paulo explicatior occurrit in extrema Vita S. Georgii, § 98; ubi tamen non frater, sed filius appellatur Patricii. Vide quae hoc loco annotabuntur. — ⁵ Dsqondid, Abasgiae sedes erat metropolitana, ut in ipsa Vita S. Georgii memoratum legimus, § 35. — ⁶ Procul dubio idem Patricius ille, qui et Petrus, quem sacpius laudatum ibidem repertus, praesertim §§ 45, 74, 81, 91-92, 98. — ⁷ ბაჟანების, sebastosisa, σεβαστός. Is est Pancratius IV, de quo iam supra, p. 72. et sacpius in sequentibus, a § 27.

certo consilio, sive lapsu temporis, sive ex invidia nescio quas historias animae utiles ignoratione aboleant, de iis profecto dicendum sit quod ait Basilius ille magnus: « Sapientia abscondita et thesaurus occultus, quid prosunt? » Et alias: « Qui 5 talentum obtruunt, qui fontem obstruunt, qui thesaurum occultant, pariter damnabuntur. »

4. Hae igitur fuerunt causae cur hanc orationem componerem: his impulsa et veluti calcaribus intus concitata, prope beluina mens mea ad loquendum permota fuit. Non enim peccatum est verba non fecisse ut par erat, quemadmodum ait Gregorius Theologus: « Quidquid actum est ut agi poterat, acceptum est Deo. » Evidem verba facere ingredior congruenter tenui facultati meae, et quantumvis imbecillus, simpliciter tamen et modeste perscribam non quidem res aliunde 15 auditas sed ea praecipue quae ab ore sancti illius et candissimi viri de eius pueritia et iuventute accepi, qui ad utilitatem animae meae, tamquam filio unanimo haec mihi non celavit. Reliqua vero a (viris) sanctis fideque dignis narrata <subiunximus, > ut sic uno quasi tenore hanc iucundam 20 blandamque historiam pertexeremus, quam, veluti catenam ex auro una serie conexam, sanctitati tuae offerrendam transmittimus ad mirabilem illum et optatissimum montem, ubi vir Deo carus in sanctorum librorum interpretatione tot labores ac certamina pertulit. Quod si nostro, qui scripsimus, vicio, 25 aliquis defectus (in ea) deprehendetur, is a te, pro Spiritus sancti gratia, quae in te habitat, corrigatur ad gloriam Patris et Filii et Spiritus sancti, nunc et semper et in saecula saeculorum. Amen.

Vita et mores sancti et beati patris nostri Georgii Ha-
30 gioritae.

1. Iustorum memoria laude complebitur, dixit sapiens Salomo, in illa iustorum laudatione, qua, a Spiritu sancto praemonitus, de ortu sanctorum vaticinatus est, qui post Christi adventum editi sunt: apostoli, hierarchae, martyres, patres, universi demum sancti 35 et iusti, a quibus omnis terra Dei gloria completa est, sicut loquitur propheta: « Prophetarum multitudine operietur facies universae terrae. » Isaias item cum admiratione ait: « Qui

Cf. Eccli.
46, 14.

3. — ¹ Non S. Basilius haec verba sunt, sed Eccli. 20, 32, et 41, 17.

Lemmat. — ¹ < Mensis iunii die XXVI > Vita add. S; cf. supra.

sunt isti qui ut nubes < évolant¹ > ex operibus Excelsi, et cum rationalibus spiritualibusque nubibus coniunguntur, quibus insidens eorum Dominus descendere videbitur eo modo quo (relictis) discipulis suis assumptus est? Hi sunt enim de Gal. 5, 24. quibus ait magnus Paulus: « Qui Christi sunt corpora sua crucifixerunt cum vitiis et cupiditatibus; » quapropter spiritales illos fructus protulerunt. Ipse quoque Servator discipulis suis praecepit ut assumpta cruce eum sequerentur. Quippe (homines) corporeos corpus (suum) crucifigendo incorporeos fieri docuit, cum eos sui suorumque repudiatione centuplam mercedem 10 illic sibi comparaturos esse promitteret et in huius vitae exitu (vitam) sempiternam iis gratificans eius cupiditate accedit virtutis amatores regnique caelestis sectatores, et eos qui inde effulgente splendore hic (in terra) illuminati sunt; quorum numero ille athleta nuper adiunetus est, quem laudare ingre- 15 dimur: cuius operum laborumque haud incuriosi estis, quae (alii) oculis vestris vidistis, alii fando audivistis, et omnes pariter, cum eius lucubrationes ingeniique fructus sive oculis percipitis sive auribus auscultatis, eum ipsum intueri vobis videmini.

2. Etsi vero multos neque minus sublimes reticebimus ex laboribus quos propter ecclesiam Dei suscepit, illos tamen memorabimus quorum ipsa mentio pia est atque utilis et ad virtutes laboresque invitat, sicut ait Gregorius theologus: « Homo, quod amat et praedicat, ad hoc enititur. » Et sicut 25 probatorum hominum est reliqua praecpta exsequi, ita etiam, cum loquendum sit, loqui et amicorum virtutes laudare. Etenim misericordia Dei numquam intermisit homines sibi acceptos identidem suscitare ad solacium infirmi ac soluti generis nostri, eiusque confirmationem et exhortationem; quorum 30 merita cernentes atque audientes ad eorum excellentiam aemulandam imitandamque moveamur; animae nostrae rationales 5; les¹ vires, veluti aquilae florem, in iuvenile robur restituamus, et quasi lunam innovemus, ut in huius vitae nocte, quasi in die prospere incedamus; ab animis nostris quidquid tene- 35 brarum amicum est depellamus, et sic per virtutem proficentes, illustrem illum supremumque diem, sursum ascendere parati, advenientem exspectabimus quasi aurorae diluculum.

1. — ' დონვენ; *supplex*. ex Is. 60, 8.

2. — ' *Text.* : cognitas (cognitam), საცნაურო; *legendum* : სიტყვიერი, λογικός.

3. Quando quidem splendidum illud nostri generis lumen, Euthymius magnus nobis fulgere coepit, qui lux et gaudium et corona et auctor consilii esset gentis nostrae et inscitiam nostram erudiret, ipse¹ ignorantiae operculum² amovit a mentibus nostris et veluti dies divinitus illucescens tristem insipientiae nebulam ex animis nostris dissipavit. Sanctorum librorum, quos cum numine divino interpretatus est, amplitudine et sublimitate, egestatem linguae nostrae supplevit, et qui a Graecis³ propter nostram inscitiam atque ignorantiam barbari⁴ vocari bamur, tradita nobis divinitus eorum sapientia, illis adaequatus sumus⁵. Postquam autem sanctus ille mundo egressus⁶ ad Deum transiit et sanctorum claritatem assecutus est, non ipso temporis puncto quo mundum reliquit finis est impositus felicitati nostrae; sed divina providentia, more suo, id voluit, quod alias saepe, ut 15 non modo in unum vel duos radium effunderet gratiarum suarum, sed in dies laetificaret atque amplificaret⁷ ecclesiam Dei et ad excelsiora proveheret, sicut ait propheta: «Et erit in novissimis diebus demittam⁸ de spiritu meo super omnes corporeos, et prophetabunt filii vestri, et filiae vestrae visionem videbunt, et senioribus vestris somniorum ostentu manifestabor⁹.» Apostolus¹⁰ quoque in partitione illa gratiarum, divinibus datarum quae Spiritui referantur acceptae¹¹, interpretationem linguarum nominat liberaliter et copiose effusam¹² in omnes qui Dei voluntatem exsequuntur, prout dixit Moyses 25 ad Iosue: «Quis mihi tribuat ut eius modi sit propheta¹³ Dei?» Noverat quippe Domini¹⁴ voluntatem et copiosam largitionem¹⁵ gratiarum eius. Propterea, cum ex hoc mundo migrasset sanctus pater noster Euthymius magnus, uti superius diximus, aliquanto tempore elapso, divina benignitas et gratia patris nostri, suo rursus tempore, suscitaverunt magnum hunc divinae gratiae operarium, sanctum patrem nostrum Georgium, de quo nobis

3. — ¹ *Pressius*: qui. — ² *Text.*: optabile, სამურველი; *legimus*: საბურველი. — ³ ელენთა, elenta, *ab* ელენი, eleni, Ἐλην. — ⁴ ბარბაროზად, barbarozad, βάρβαρος. — ⁵ tradita nobis eorum sapientia Deus nos illis adaequavit S. — ⁶ regno perfunctus S. — ⁷ (atque amplificaret) *om.* S. — ⁸ effundam S. — ⁹ (seniores vestros) illuminabo S; cf. Ioel 2,28; Act. 2,17. — ¹⁰ apostoli (vel apostolorum) S. — ¹¹ *Rescribendum videtur*: a Spiritu, მიერ *pro* მიმართ; cf. *supr.*, *lemm. alter.*, *annot.* 2. — ¹² invocat liberaliter et copiose effundendam S. — ¹³ *Sic*: ვინ მომცეს მე ეხე ვითარი წინასწარმეტყველად (S: წანასწარ მეტყულელად)...; *rescribendum ex* Num. 11, 29: ვინ მომცეს მე ყველი ეხე ერი... წინასწარმეტყველად: quis mihi tribuat ut *omnis* populus prophetet? — ¹⁴ *Dei* S. — ¹⁵ *Ita rescribendum*; *T et S*: et largiebatur.

sermo est et de quo haec scribere atque narrare incipimus posteris documento et argumento futura, sicut ipse ille beatus magni Euthymii vitam conscripsit, quae posteris forma et exemplum virtutis esset. Quod et nos, Deo iuvante, haud segniter agemus¹⁶ illiusque vitae institutum omne singillatim describemus, ab eius ortu ad obitum usque. Adsit autem nobis Deus quem amavit et a quo fuit amatus¹⁷ atque oratio sancti patris illius, qui eius modi incepit nobis iniunxit ad laudem Dei, cui est gloria nunc et semper et in saecula saeculorum, amen.

4. Sanctus pater noster Georgius natione fuit Hiberus. Et 10 quoniam in mystico Dei obsequio unicum sancti patris nostri domicilium fuit paradius, unica civitas, quae est caelestis illa Hierusalem, e vivis lapidibus exstructa, cuius aedificator et architectus Deus est, unica tandem gentilitas. quae est necessitudo cum Deo, ne tamen idcirco quis vestrum existimet 15 nobis desse quod de nobili patris nostri prosapia referamus, et propter adiunctam turpitudinem rerum veritatem a me licenter dissimulari. Fuit igitur vir beatus, uti diximus, natione Hiberus et avito quidem genere e religiosissima divinitusque custodita terra oriundus, quae Samtzche¹ appellatur; ipse tamen 20 in Thrialeti² terra natus est, ut rerum evidentia vos docet. Parentes quidem eius religiosissimi erant. Patri nomen erat Iacobus, matri Maria. Iacobus erat ex intimis familiaribusque piissimi regis Georgii³, et de secretiori quodam huius negotio legatus a rege missus fuerat in Persidem. In itinere, Deo pro- 25 vidente, contigit ut in villa domoque deversaretur in qua matris huius sancti parentes habitabant⁴. Iacobus, cum eorum perspexisset decoram probatamque vitae rationem, et ut melius dicamus, mentem eorum Dei studiosam, optimo illorum vivendi genere delectatus est. Porro unica illis nata erat filia Maria, 30 quam pro sua in eam caritate nondum ulli desponsaverant, quamvis multi iam proci eam sibi uxorem domum ducere expetivissent. Iacobus, ut vidit eius formae pulchritudinem, mitem atque

¹⁶ non refugiemus (?) S. — ¹⁷ (et a quo-amatus) om. S.

4. — ¹ სამხედრო, i. e. « Tres arces », *regio in provincia Gogarene* (Gugarq) ad meridiem; cf. HÜBSCHMANN, Altarmenische Ortsnamen, p. 354. —

² თრიალეთი, quae a Plinio (Naturalis historia, 6, 10, 11) Triare appellatur; *pagus* item Gogarenæ, *proper Paryadras montes*. HÜBSCHMANN, l. c. — ³ Georgius I, Pancratii III Abasgorum regis filius, qui a. 1014 ad regnum evectus obiit 16 augusti a. 1027. — ⁴ Vid. infr.. § 15, ubi memoratur S. Georgii matri fundum fuisse in tractu provinciae Turuberan, per quam reipse a Gogarene iter est in Persidem.

amoenam indolem habitumque verecundum, dixit eius parentibus : « Reservate mihi filiam vestram diligenter. Si incolumis rediero, nuptias celebrabo et apud vos sedes ponam in perpetuum. » Itaque, favente Deo, iter ei prospere cessit ; incolumis 5 rediit, et a rege gratias plurimas accepit. Cum igitur ad modo memoratos puellae huius parentes adiisset, illi iunctus est legitimo sanctoque conubio, sicut ait Apostolus : « Sanctum est Cf. Eph. 5, 32. matrimonium et coniugium a reprehensione abest. » Et eos sicut magnum Iacob et Rachel prosperavit Deus, adeoque, praeter 10 rerum copiam, honesta prole auxit : tres enim iis nati sunt filii et tres filiae.

5. Beati autem illi coniuges bono consilio providerant ut primam suam prolem Deo consecrarent. Filiam igitur quae prima illis nata est, Theclam¹ appellarunt, protomartyris nomine honestantes. Ut autem septimum annum attigit, obtulerunt eam Deo sicuti promissum fuerat, illamque deduxerunt in Samtzche (regionis) virginum monasterium, cui nomen erat Templum², et tradiderunt monasterii abbatissae, quae vocabatur Sabina³, probatae sanctaeque mulieri, quae illam ut filiam suam dilexit et optime educavit. Illis deinde filius natus est, quem Theodorum vocarunt. Rursusque constituerunt sancti parentes ut, si iterum mascula proles sibi nasceretur, eam Deo consecrarent: quippe arietem offerri oportet. Nocte quadam Maria⁴ seorsum dormiebat, (cum) ei visus est (homo) quidam 15 luce ac splendore circumdatus, qui dixit ei : « Ecce paries puerum masculum, arietem Deo electum; hunc offeres cui et promisisti, atque vocabis nomen eius Georgium. » Mulier a somno excitata cum timore et gaudio haec omnia⁵ viro suo rettulit; et ambo consurgententes una Deo cum lacrimis gratias 20 egerunt, divinumque promissum praestolati sunt. Cernitis, o fideles, quomodo (hac) nuncupatione, iam ab ipso principio⁶, res manifesta et evidens, quae per eum futura erat, in somnio (illo) nocturno significata fuerit. Nempe faustus ille⁷ nuntius

5.—¹ *Pressius* T: nomen eius Theclam. — ² ტაძრისა, ე ტაძრი, თაძარი, *armenice տաճար*, templum; *locus ad Ktziam fluvium situs* (cf. *infra.*, § 8); *idem*, ut videtur, qui hodie moscovito sermone dicitur Храмъ, templum, et superiori aetate dictus etiam fuit ბეჭედამებ, Bešcenašen, i. e. « Bešceni pagus ». Cf. M. BROSSET, *Description géographique de la Géorgie par le tsarévitch Wakhoucht* (Saint-Pétersbourg, 1842), p. 161, *annot.* 1. — ³ საბიანა, Sabiana T. S. — ⁴ *S (omisso Maria)*: post haec (მერძებ, *pro მარიამბ*). — ⁵ *om.* S. — ⁶ ab ipso Deo S. — ⁷ eius S.

matri pueri divinam spiritalemque (huius) industriam vaticinabatur; namque arva ecclesiae ab eo subactum iri significabat et fidelium horrea religionis frumento repletum iri praedicabat; nam Graecorum lingua Georgius « agricola » intellegitur. Sed ad priorem orationem revertamur. 5

6. Elapsis aliquot diebus¹, natum est illis promissum divinitus donum. (Puer) corporali simul spiritualique aetate adolevit, et Spiritus sancti gratia saginatus, inde ab infantia sua Dei timore et amore imbutus fuit, atque sicut scriptum est,

Ps. 1, 2-3. diu noctuque² in lege Domini³ fuit voluntas eius, et in lege¹⁰ eius meditabatur die ac nocte. Quapropter factus est sicut arbor consita prope undam fluentem librorum divino afflatus conscriptorum et opportuno tempore speciosos fructus protulit caelestibus horreis idoneos. Ut enim septimum annum attigit, parentes eius votum suum exsolventes eum ad idem, quod¹⁵ supra memoratum est, Templi monasterium⁴, ad eius sororem miserunt Deoque consecrarunt, qui bonam hanc prolem iis largitus erat. Et quoniam vel in prima aetate ascetica parentum suorum disciplina non caruerat, quemadmodum surculus bonus in ipso ortu futura sua incrementa agricolis ostendit, 20

Ps. 91, 13. prout ait David: « Iustus ut palma⁵ florebit et sicut cedrus Libani multiplicabitur, consitus in domo Domini, in atriis domus Dei nostri florebit; » sic, quasi planta tenella et venusta, in monasterio illo educatus fuit, divinasque litteras doctus est a reverenda femina sorore sua. Iam tum portendebat quales fructus²⁵ quondam daturus esset. Nam ex acumine et celeritate eius ingenii intuentibus certum erat eum cum floribus continuo fructus editurum esse. Nempe, sicut de Moyse scriptum est⁶, a teneris unguiculis puer ille Dei fuit (mente) promptissimus⁷. Postquam autem tres annos in coenobio transegit, aetate quidem decennis, consilio⁸ iam senex grandaevusque videbatur ita ut cernentibus audientibusque admirationi esset.

7. Sed vobis demonstrare volo Dei tutelam et auxilium huic pueru a tenella aetate adfuisse. Mos est enim pueris, ludendi¹ animique relaxandi causa, in campum egredi. Atqui bonorum

6. — ¹ temporibus S. — ² (diu noctuque) om. S. — ³ Dei S. — ⁴ Cf. § 5, annot. 2; supr., p. 81. — ⁵ ე ბ ი զ օ , պ ի ն ի , Փ օ ն վ ի . — ⁶ S, oscitantia, ut videatur, editoris: (ante scriptum est), quasi haec verba in textu deessent. — ⁷ ბ չ չ რ ც ხ ვ լ , quod profecto scriptor perperam legit pro ბ չ չ რ ც ხ ბ օ (ბ չ չ რ ც ხ ბ օ), elegans; cf. Ex. 2, 2. — ⁸ iudicio S.

7. — ¹ მ დ ე რ ა დ ; S: seorsum (მ დ ე რ ა დ).

inimicus² et generis nostri hostis pessimus diabolus perspiciens sanctum illum puerum in suae potestatis eversionem ali, timuit ne ab eo sua maleficia funditus everterentur. Itaque iam tum ab eius infantia, (ei) bellum inferre coepit. Haec 5 nempe nobis rettulit ipse sanctus. Cum essem (inquit) in ripa magni fluminis quod Ktzia³ dicitur, conspexi in adversa fluminis⁴ ripa puerum quemdam ignei coloris veste induitum, qui ad me clamavit : « Huc transi ut una ludamus. » Cum autem ad eum transire pararem, puer formosus, alba 10 veste indutus, manu me prohibuit dicens : « Hic mecum consiste, qui tibi sum potior amicus. » Iamvero perspicuum est eum, qui trans flumen erat, flammis aeternis amictum, malum diabolum fuisse, qui puerum, in his fluctibus perdere cupiebat, istum autem albis indutum angelum fuisse, quem ei a prima 15 infantia destinaverat Deus, qui eum custodiret, sicut ait David : « Angelus Domini castra⁵ ponit circum timentes illum et servabit eos. » Item testatur Basilius Magnus singulis fidelibus datum esse angelum, qui vitam eorum custodiret⁶.

8. Hoc etiam tempore, quo sanctus in supra memorato monasterio erat, invidia diaboli, incendium in monasterio exarsit et in omnes partes se diffudit. Porro beatus puer alte dormiebat. Rursus ad eum accessit ille qui vestibus albis indutum se ei ostenderat, eum a somno excitavit et manu apprehensum e flammis incolumem eduxit. Erat autem prope coenobium¹ sacellum² quoddam, stadio³ circiter distans. Illuc deduxit eum angelus; ipse autem a conspectu evolavit; prodigium, meo quidem iudicio, non minus eo quod in tribus pueris contigit. Sed orationis meae curriculum⁴ persecutus, his absolvi quae de eius educatione in Samtzche dicere habebam. Iam animum alio convertam, et quomodo ad (monasterium) Chachuli⁵ transierit ibique institutus fuerit, et, ut ita dicam, perfecte⁶ illuminatus sit, singillatim exponam narratione simplici et brevi, prout mihi Dominus facultatem dederit; quippe hic fons (ei) 30

² *Textus, inepta consecutione*: Ut est mos pueris... inimicus. — ³ *Amnis qui per australes Triarae fines, ab Occidente ad Orientem decurrens in Cyrum; fluvium influit.* — ⁴ om. S. — ⁵ ღաօծանազեծ, *pro graeco παρεμβάλεῖ*; cf. Ps. 33, 7; *ubi Vulgata*: immittet. — ⁶ In Isaiam, c. VIII, 207; P. G., t. XXX, p. 477; cf. De peccato, sermo VIII, 2; P. G., t. XXXII, p. 1197,

8. — ¹ *S ordinem verborum invertit.* — ² მბეტერი, eguteri, εὐκτήριον. —

³ Եղիշան, սւեվան; *ex armenio աւթեան*, mansio. — ⁴ ხարծօյցլեա; S: *commodum, compendium* (ხაրցებეլեա). — ⁵ *Vid. inf. § 9.* — ⁶ ხრցլուաღ; S: *ubi* (ხաջ).

fuit omnis boni, prout Gregorius theologus de Athenis lo-
quens ait: «quae mihi civitas aurea fuerunt?»; quod etsi de
Athenis ille dixit, attamen qui recte intellegens est ad spiri-
talem intellectum referet.

9. Beato in Chachuli ¹ erant patrui duo, ambo eius patre 5
natu maiores, viri theophori et divina gratia repleti. Horum
seniori nomen erat Georgius scriptor, isque europalatae ² scrip-
torum princeps fuerat. Alter vero nomen habebat Sabam, ho-
mo iustus et incorruptus. Qui Chachuli conserderant ut vitae
genus utrumque coniungerent; nam cum piorum operum divitiis, 10
rerum etiam temporalium copia abunde pollebant. Probati illi pa-
tres, cum de iuvenis Georgii excellenti virtute et in Deum re-
verentia inaudiissent, confestim Iacobo fratri suo auctores fue-
runt ut primo quoque tempore Georgium suum filium ad eos
mitteret. Quod cum ille audiisset, confestim eorum praecepto 15
paruit et filium suum ad Chachuli deduxit. Primum sanctae Dei
Genetrici ³ eum commendavit, cuius servus fidelis et famulus
addictissimus futurus erat; dein fratribus suis eum tradidit et
laetus domum revertit. Beati autem illi viri, cum perspexis-
sent eius sapientiam, habitus mansuetudinem rationemque sui 20
compotem et impavidam, gavisi sunt et Deo gratias egerunt,
quod in puerō provectae aetatis laudem et in iuvene senectu-
tis decorem cernerent, sicut ait Basilius Magnus: « Ca-
ni ⁴ autem sunt sapientia et auctoritas inter homines ⁵, at
crinium ⁶ canities non prodest quicquam ⁷. » Item de Dani- 25

⁷ Ἀθήνας τὰς χρυσὰς ὅντως ἐμοὶ καὶ τῶν καλῶν προξένους. In laudem
Basilii magni, P. G., t. XXXVI, p. 513.

9. — ¹ Haḥuli, հանջո, Armenis խախու, haḥu, *locus in provincia Theodosiupoleos (Erzerum), in tractu Tortum, ad torrentem vel rivulum, nomine item Haḥu, qui in Acampsim (Coroh, vel Tchorokh) fluvium influit. Ibi a Davide europalata saeculo X, conditum fuit coenobium, de quo hagiographus noster. Vid. L. ALISHAN, Տեղագիր Հայոց Անձնագիր [= Descriptio Maioris Armeniae, Venetiis, 1855], § 46, p. 37. Ex hoc coenobio non pauci codices hiberici, saeculo X-XII, provenerunt. At Haḥuli nomen clarum in primis fecit imago Deiparae, quae ad monasterium Gelati postea translata est. De hac fuse G. E. TZERETELI, Полное собрание надписей на стенах и камняхъ и приписокъ къ рукописямъ Гелатского монастыря, *in Древности Восточныя. Труды Восточной Комиссии, т. I (Mosquae, 1895)*, p. 248-251. — ² Davidis illius, *de quo ad Vitam SS. Iohannis et Euthymii, § 6, annot. 2; supr., p. 16.* — ³ I. e. filium suum ante imaginem Deiparae adduxit, de qua modo, annot. 1. — ⁴ Ձնցը ; S : fera, efferata (Ձնցը). — ⁵ Թմատա ; S : eorum (Թմատա). — ⁶ Sap. 4, 8. — ⁷ Εἰ δέ που καὶ ἐν ἡλικίᾳ νέᾳ πρεσβυτικὸν εύρεθείη φρόνημα, οὐκ ἀτιμαστέον τὸ δῶρον, ἀλλὰ πιστευτέον*

ele⁸ et Ieremia accepimus, illum seniorum iudicem⁹ factum esse, istum vero inde ab utero (matris) sanctificatum prophetavisse.

10. Cum igitur, uti diximus, optimi illi patres fratris sui filium ita excellentem viderent, eum ad patrem Macarium¹ 5 introduxerunt, qui tunc propter merita sua magnae illi laurae praefectus fuerat. Hic cum eum conspexisset, plurimum gavisus est, ei blanditus est sicut filio et abrahamiticam illam benedictionem apprēcatus est, de eulogia² ecclesiae impertivit et animae suae filium appellavit. Itidem magno Basilio³ 10 Pancratii⁴ filio adductum eum obtulerunt, ut ab illo sanctam benedictionem acciperet, qui tunc temporis praeceptor et illuminator erat terrae nostrae. Theophorus quoque Antonius⁵, cum eum conspexisset, gaudio repletus ei faustissima quaeque prēcatus est. Sic igitur, postquam omnium patrum benedictionem 15 ei conciliarunt domum suam eum deduxerunt.

11. Tunc religiosissimi illi senes, capto consilio cum patribus modo memoratis, ante omnia viro cuidam Dei spiritu pieno et pastori bono filium suum committere¹ decreverunt, ut spiritali aetate adolesceret atque divinarum institutionum lac- 20 te ab eo potus virtutum perfectionem consequeretur. Et quem in virtute ac spiritali magisterio excellentiorem umquam repperissent, quam magnum illum Hilarionem Thvalelium², qui hoc tempore luminis instar in coetu patrum coruscabat et cuius virtutes laboresque hic enarrare non vacat? Huic igitur beato

τῷ λέγοντι· Πολιὰ δέ ἔστι φρόνησις ἐν ἀνθρώποις. Cf. *Commentarium in Isaiam prophetam*, c. III, 104, et *Homil. XXIV*, de honore parentibus exhibendo, *inter opera spuria S. Basili*, P. G., t. XXX, p. 285; t. XXXII, p. 1380. — ⁸ Nathanaele S. — ⁹ T: iudicem senectute, θωβηγεδονα; *legimus cum S*: θωβηγεδελτα.

10. — ¹ *Macarius iste nobis quidem aliunde non notus est.* — ² θωβηγεδονα, evlogiisa, ab εὐλογίᾳ. *Vid. DUCANGE*, i. v. — ³ S: Vasilis, ვასილ. — ⁴ Bagratīs, ბագրաթիս (edit. : bagritiš). *Infra*, § 12, legemus hunc Basiliūm Pancratii filium, fratrem fuisse Tzitzicīi archontis archontum, cuius clientelae addictus erat pater S. Georgii, ut loc. cit. narrabitur. Itaque non absurde conici potest eum pertinuisse ad regiam gentem Bagratidarum. Sed haec late patuit et harioli foret, non interpretis, divinari quem e tot Pancratiiis hic obviam habeamus. *Refert tamen STEPHANUS Asołik Taronita* (*Hist.*, l. III, c. 40), *in pugna contre Arabes*, prope Chaliath (Ahlat, in Turuberan), die 17 apr. 998, occidisse Pancratium Magistrum, Thornicīi monachi filium, quod satis apte cohaeret cum nostra historia; cf. Fr. MACLER, *Histoire universelle par Etienne Asołik*, t. c., p. 135. — ⁵ Ignotus.

11. — ¹ (viro-committere) om. S. — ² θωβηγεδονα, tvaleli, duotum nomen a sede episcopali vel monasterio, cuius memoria evanuit.

(viro) filium suum commiserunt eumque rogarunt ut (puerum) ad vitam monasticam institueret. Quem sanctus ut filium optimum ab (ipso) Deo sibi traditum adamavit atque in modestia et virtutibus exercere coepit. Ille igitur, Deo favente, proficiebat et quasi surculus felix, plantatus prope fontem litterarum Dei spiritualium, cottidianis incrementis adolescebat. Disciplinas quoque ecclesiasticas et sacerdotiales ab eo edoctus est; in quibus omnes aequales suos superavit; hymnos anniversarios et cantica ritualia universa brevissimo tempore memoria comprehendit. De lectione autem sacrorum librorum quid opus est dicere? in quibus supra vires suas elaboravit et exercitatus est, cum ullum interea somnum oculis suis, ullam corpori suo quietem concedere omnino in animum non induceret. Quod enim tunc intellegebat litterarum, velut anticipationem quamdam rerum futurarum accipiebat, adeoque divisiones litteras cum antiquioris legis tum recentioris, quascumque in nostram linguam (translatas) invenit, memoriae diligenter mandavit³.

12. Sed quoniam id plenius audiendi cupidus es, accipe quis eum graecam disciplinam docuerit, aut quis thesauro illo inexhausto nos ditaverit. (Fuit ille) Pheris¹ Tzitzic² filius, gener sororis Basilii³ Pancratii filii. (Roges me) cur Basilii sororem (hoc loco) memoraverim? Quia dicere solebat ipse sanctus: « Haec veneranda femina pietate fratri suo beato Basilio nequaquam inferior erat. » Ille igitur Pheris eiusque uxor praeclaro consilio decreverant religiosum aliquem virum anquirere, qui animas suas optime moderaretur et ab errore contineret, (volentes) eum semper ad manum habere. Postquam autem ambo hac de causa percontati sunt, certo cognoverunt Georgio scriptore sapientiorem neminem se reperturos esse.³⁰ Itaque multis precibus et efflagitatione (pervicerunt ut) Georgium scriptorem secum abducerent⁴; cui res suas omnes spirituales et corporales regendas commiserunt. Georgius autem

³ diligenter auscultavit S.

12. — ¹ Φέρης, P'ēris, qui a Graecis dictus est Φέρσης (SKYLITZES, apud CEDRENUS, ed. BEKKER, t. II, p. 478), et ab Armeniis Փերս, P'ers (ARISTACES LASTIVERTENSIS, Historia, c. 3 (Venetiis, 1901), p. 21-23; Asołic, Hist. I. III, c. 41), princeps principum sive archon archontum, իշխան իշխան (թաշանտ թաշանո); de quo plura in sequentibus. — ² Cf. ad Vitam SS. Iohannis et Euthymii, § 56, annot. 2; supr., p. 50. — ³ Eiusdem qui modo memoratus est; supra § 10. — ⁴ Regio quam Pheris dizione sua tenebat, vi-

beatum fratri sui filium, Georgium puerum, secum abduxit, a quo, ut erat iam aetate proiectus, in praecinendo ³ ex memoria non parum iuvabatur. Quem ut conspexerunt optimi illi coniuges, plurimum gavisi sunt, atque religiosissima femina 5 Georgium filii loco habere coepit.

13. Longo illi tempore honestam Deoque acceptam vitam duxerunt. Deinde Pheris, (commota) indignatione Basilii imperatoris, securi percussus est, ut perduellionis reus ¹. Quapropter, imperatoris iussu, veneranda illa mulier cum familia 10 sua Constantinopolim abducta est, ubi (cum suis) duodecim annos transegit. Dum illic commorantur, patruus huius admirabilis pueri, rectius dixerim religiosissima illa femina, Georgium puerum erudiendum commisit philosophis et rhetoribus ² in utraque vita excellentibus, non laicis quidem sed monachis, 15 (iisque) Deum reverentibus et omnium suffragio commendatis. Itaque per duodecim annos discendi studium cum diligentia pariter ³ coniunxit, adeoque acumine ingenii < praeditos ⁴ > et iamdum exercitatos assiduo labore praecucurrit, assiduos autem et constantes ingenii acumine superavit et utraque facultate ex- 20 cellentes alterutra devicit, ita ut graeci pueri tantam eius diligentiam mirarentur et eius ingenii acumini inviderent.

14. Dum igitur, in hac disciplina, annos duodecim, ubi diximus, perseverat ¹, quasi terra bona in sulcos animae suae doctrinae semina exceptit tempore suo fructus editura, qui 25 animas esurientes satiarent atque Dei ecclesiam locupletarent. Deinde, mandato regis contigit ut femina illa religiosissima ad

detur alicubi sita esse in provincia Taochorum. Contra Basiliū imperatorem bellum gessit in finibus Phasianorum (Basian), ad fontes Araxis fluminis. — ³ Proprie: in (explendo) officio praecentoris, ხანახახვება, խանահბასა, ε κανονάρχης.

13. — ¹ Causam huius necis satis explicate refert Aristaces, cuius testimoniūm expendemus in commentatore historica. Interim audiatur SKYLITZES (ap. CEDRNUM, t. c., p. 478): *Basilius, inquit, τὸν πατρίκιον Φέρσης ἀπέκτεινε, πρὸ πάντων τε προσρυέντα τοῖς ἀποστάταις, καὶ τέσσαρας ἀρχόντων γειτόνων κουράτωρας ἀποκτείναντα, καὶ ἔκτομίαν τινὰ βασιλικὸν αὐτοχείρως καρατομήσαντα. Nempe Pheris ε capitulo fuit seditionis quam Nicephorus Phocas iunior et Nicephorus Xiphias a. 1022 adversus Basiliū imperatorem moverunt. Cf. E. თაღაშვილი, Сборникъ матеріаловъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа, t. XXVIII (1900), p. 165. — ² φιλοσοφεῖσθαι, p'ilosop'osta (S: φιλοσοφεῖσθαι, p'ilosop'osta) ησα. ῥιτορεῖσθαι, ritorta. — ³ om. S. — ⁴ om. T, S, sed necessario supplendum, nisi vero redundant verba: acumine ingenii et.*

14. — ¹ est (fuit) S. — ² <quasi> tempore... S.

praedium ³ suum remitteretur in Tvardsataph ⁴. Illa Georgium iuvenem ⁵ <una cum ⁶> fratre eius patris abduxit. Rescivit porro illius matrem obiisse, patrem vero superstitem esse: quem Georgius eius frater Tvardsataph secum deduxit, ubi ambo una consederunt. Iuvenis ⁷ autem ad Chachuli perrexit, ad 5 patruum suum Sabam. Annos itaque natus viginti quinque iucundo illi vitae monasticae iugo ⁸ colla subdidit. Quamvis enim monachus fuisse a puer, nondum tamen monasticam benedictionem acceperat. Cum autem magister eius spiritualis ac monastici certaminis praceptor, magnus Hilarion e corpore nondum solutus esset. ab eius manibus monasticam benedictionem accepit, quippe qui eius magister primus fuisse et auctor omnis boni.

15. Deinde caelitus se permotum sensit ut vitam peregre ageret in paupertate, et a cognatis amicisque suis semigra- 15 ret; addiderim equidem: cupiditate tactus est adorandi loca salutaria, ubi (restituendae) nostrae vitae consilium omne perfecit Verbum Patris, perfector salutis nostrae. Neque id contigit sine providentia Dei, qui res futuras omnes praenoscit et ante prospicit quasi iam factae essent; ut, cum Moysen 20 prophetam suum facturus ante omnia eum a suis abduxit, et Abraham, cum promissa sua illi committeret, e terra (patria) egredi iussit; haud aliter et de sanctis plurimis scriptum est, cum ad Deum accedere ¹ vellent, ante omnia a suis cognatis amicisque se subduxisse, et tunc adeo veram cognationem 25 suam, divinum (inquam) consilium ², repperisse. Hunc igitur in modum de sancto nostro dixi: suborta est ei cupiditas vivendi peregre et procul a suis. Itaque clam ab omnibus amicis et familiaribus in fugam se proripuit et Hierosolyma profec-

³ ՃՐԱԵՑՅՈՒԹԱ, prastinta προστειον. — ⁴ ԾՅԱՐԲԱԾՅԱՑԵ, quod armenice sonat տուարածառափ, i. e. planities pascua. *Vid.* Բառզիրք հայկազեան լեզուի, t. II (Venetiis, 1836), p. 890, i. v. *Est autem Եվրաչափ* pugus in provincia Turuberan, interioris Armeniae, quem saeculo V iam nominavit Lazarus Pharpensis, Πատմութիւն Հայոց [= Historia Armeniae, Venetiis, 1891], c. 30, p. 184. Aristaces Lastivertensis, resoluto nomine, eum appellat Տուարածոյ տափ. Historia (Venetiis 1901), c. 16, p. 80. In codice suo Petropolitano legisse videtur Brosset « Touartasab », quod nomen ab eruditissima sua memoria frustra, nec mirum, repetiit. Histoire de la Géorgie, t. I, p. 337. — ⁵ Verbum e verbo: puerum. — ⁶ om. T. S., *invita sententia et grammatica*. — ⁷ puer; cf. annot. 5. — ⁸ ՋՐՋՋՈՅԵ, S: tranquillitati, ՋՋՋՋՋՋՈՅԵ (proprie: immunitati a procellis).

1 — ¹ appropinquare S. — ² et verum cognationis suae consilium S.

tus est. Quod ut cognovit pater Macarius omnesque illi theophori seniores, ingenti maestitia affecti eum undique anquisierunt et missis interceptoribus vias omnes custodierunt. Tum (sanctus) ut se comprehensum iri sensit, divinum³ quoddam, 5 sicut Athanasius ille magnus, artificium excogitavit: vestem suam, quae optima erat, dedit pauperi, cuius pannis se ipse induit. Tum incidit in caecum⁴ aliquem, qui a ductore suo derelictus fuerat; hunc manu ducere coepit atque iter suum perrexit. Sic igitur eos evasit qui laudabili eius peregrinatio infesti obstabant; nam etsi amicitia movebantur, hoc tamen iis officiebat quae futura erant.

16. Porro haec narravit ipse sanctus: « In solitariis locis, silva in media pernoctabamur, cum interea fulgeret tonaretque caelum, foeda tempestate. Hac autem nocte diabolus septies humi allisit caecum illum, qui spumas agebat, dentibus stridebat atque vociferabatur; ego autem orabam. » Cernitis ut vir animo impavidus et mente acer non trepidaverit sed per totam noctem illius a Deo sanitatem imploraverit, donec ab homine spiritus impurus aufugit. Quem penitus incolumem 20 ad monasterium quoddam deduxit, in quo curari volebat. Deo gratias egit qui a maligno spiritu liberatus fuerat; (sanctus) autem exinde solus iter suum prosecutus est varios inter labores et contentiones: quippe fatigabat et enecabat corpus suum sicut ait Apostolus his verbis: « Castigo corpus meum ¹ Cor. 9, 27. et in servitutem redigo, ne postquam aliis praedicavero ipse reprobis efficiar. » Neque aliter agebat sanctus; nam cilicio indutus, nudis pedibus et detecto capite¹, vino et aqua abstiens, angustam viam decurrebat: semel quippe in die pane et aqua reficiebatur.

30 17. Tanti laboris et agonis merito decoratus pervenit ad Montem Nigrum¹ unde transiit ad Montem Mirabilem. Tumulum² adoravit et osculatus est sancti ac thaumaturgi Symeonis eiusque matris beatae Marthae³. Monasteria cuncta precabundus obivit, sanctos patres salutavit et singulorum benedictionem 35 accepit. Verum ante omnia praeceptorem et magistrum⁴

³ aliud S. — ⁴ ბეჭერებ, *proprie*: tristis, maestus; cf. ბეჭერებ, vesper.

16. — ¹ ღია; S: Dei (ღითხის) quod omni sensu caret.

17. — ¹ Ad occidentem Antiochiae, ipsi mari immens. Iam Niger vel Ater dictus a Syris et Graecis, a nostratis illa aetate appellabatur Montana Nigra. Eundem Arabes hodieque vocant montem Moysis, ქაბალ მუსა. — ² ლარ- ჯანს; larcansa (sic) T; ლორნაჯანს, larnacsa (λαρνακή) S. — ³ Vid. infra, ad § 56. — ⁴ (et magistrum) om. S.

spiritalem anquirere coepit: noverat enim sine magistro nullam esse vitam spiritus neque profectum in observantia monastica. Repperit autem in Monte Mirabili, saxa inter hiantia, senem quandam sanctum reclusum, turturi similem incorruptae⁵ et columbae innocentis⁷, caelestem hominem angelum- 5 que terrestrem, ab omnibus abalienatum, a corpore corporeisque curis remotissimum atque mente translatum apud Deum, Georgium dico inclusum, insigne nostri generis lumen, virum ab omnibus⁸ expetitum, qui nosmet ineptos ista perscribere coegit. Huic discipulum se addixit beatus noster, sicut¹⁰ olim in monte Sina beatus Iohannes⁹ magno Martyrio¹⁰. Ille autem ut vidit eius animi pulchritudinem et talentum¹¹ probavit, quod in eo reconditum erat, ingenti gaudio exsultavit et in Spiritu cognovit qualis iste futurus esset. Exoptabat enim sanctus ille senex ut divina misericordia virum quandam ex¹⁵ genere nostro suscitaret, qui linguae nostrae suppleret quod sanctus pater noster Euthymius imperfectum reliquerat: (iamque), Dei numine¹², eum nactus erat quem anquirēbat, atque Deo gratias egit, qui a sancta Deipara exoratus numquam aspernatur paupertatem nostram. 20

18. Itaque consedit noster ad sancti Romani¹ ibique tribus annis summo labore et contentione se exercuit, ieuniis, vigiliis et praesertim humilitate atque oboedientia, quae monacho sunt alae quibus ad Dominum² attollitur: omnibus quippe infirmis³ ministrare solebat. Sic igitur omnibus virtutibus exor- 25 natus, corporali aetate annos assecutus est triginta, spirituali iam senior et natu grandior factus. Ut autem eum beatus senex Georgius reclusus, eius magister, cum aetate tum etiam sapientia et prudentia plane adultum vidi, schemate sacro eum induit eiusque monasticum laborem schematis⁴ apice co- 30 ronavit. Deinde eum Hierosolyma dimisit. Cernitis profecto benevolam providentiam Domini, qui propter nos factus est homo. Qui non indignum iudicavit sui similem fieri servum suum

⁵ columbae S. — ⁶ sanctae S. — ⁷ et turturi incorruptae S. — ⁸ ad- versus omnes (sic) S. — ⁹ Iohannes Climacus, qui magistrum habuisse fertur abbatem Martyrium, P. G., t. LXXXVIII, p. 608. — ¹⁰ მათევზო T; მათევზო S; cf. Anal. Boll., t. XXXIX, p. 62. — ¹¹ ტალანტი, ტალანთო. — ¹² munere S.

18. — ¹ Utique eiusdem S. Romani, qui a Theodoreto memoratur in monte Antiochiae vicino eremiticam vitam duxisse. Religiosa historia XI., P. G., t. LXXXII, p. 1393. — ² Deum S. — ³ om. S. — ⁴ სქემა, skema, σχῆμα.

fidelem: sicut enim ipse anno trigesimo corporalis aetatis baptismum accepit, ita etiam servum suum dignum fecit qui eadem aetate alterum baptismum acciperet, quae est gratia sancti schematis⁵; ac deinde Hierosolyma inviseret, ut ad invisibilia illa caeli Hierosolyma mente demigraret. Beatus, cum ad Urbem Sanctam pervenit, omnia illa sancta venerabiliaque loca avido cum animo et ferventi spiritu precabundus circuivit. Perpetuis lacrimis rigabatur animo recogitans⁶ passionem Domini, qui propter nostram salutem, illic, iisdem in sanctis locis, mortem oppetiit. Ita enim erat mente affectus⁷ ac si Dominum oculis suis praesentem cerneret. Postquam autem in ea condicione modicum tempus transegit, Deo ita providente, ad magistrum suum denuo iter convertit. Qui demum illi utpote omnibus partibus iam perfecto talentum⁸ divinum commisit, quae erat interpretatio divinorum librorum e graeca (lingua) in hibericam.

19. Id tamen in animum non induxit beatus, sed dixit: « Hoc a me fieri non potest, neque conceditur nisi (viris) sanctis Deumque timentibus, qualis fuit sanctus pater noster Euthymius. » Dixit autem senex: « Fili, qui sanctum illum a morte liberavit et linguae hibericae usum ei dedit expeditum⁹, idem te quoque iuvare poterit: est enim admodum misericors gentemque nostram diligit. Ipsum patrem nostrum sanctum Euthymium precemur, ut ab eo adiutus opus quod imperfectum reliquit cum eius gratia perficias, sicut Paulus (opus) Christi. » Hunc igitur in modum, plurimo efflagitatu aegre tandem eius animum flexit, atque sancti Symeonis et Marthae gratia munitum eum transmisit ad Athon montem sanctum, et veluti fidelem discipulum unanimumque filium et munus sua sanctitate comparatum obtulit sancto patri Euthymio, ut unde fons aquarum sapientiae ad irrigandam gentem nostram eruperat, inde etiam nectar¹⁰ intelligentiae hauriret vir ille divinus quo ecclesiarum nostrarum universitatem inebriaret. Sicut enim ait Isaías propheta: « De Sion exibit lex Is. 2, 3. et verbum Dei Hierosolymis procedet», eadem ratione, etsi ab ipso exordio Scripturas quoque possedimus atque fidem¹¹ veram et rectam, attamen terra nostra procul a Graecia dis-

⁵ Cf. annot. 4. — ⁶ Pressius: cum (S: ut) recogitaret. — ⁷ (haec... erat eius) ratio agendi S. — ⁸ Cf. § 17, annot. 11.

19. — ¹ (l. hib. ei) explicavit S. — ² ნეკტარი, nectari (S: ნეკტარი, nectarni), véκταρ. — ³ fidelem S (omisso nomine).

tabat, atque in ea, quasi lolia quaedam intersita erat maligna
soboles illa Armeniorum, fallax⁴ atque versuta: unde non parum
detrimenti accepimus. Gens enim nostra innocens et incor-
rupta erat: illi autem decorum consilium praetendentes, nos
quoque⁵ ad errorem alicere voluerunt; adeoque libri nonnulli
ab iis translati nobis fuerunt. Quae cum ita essent, gentem
nostram divina misericordia respexit novumque Chrysostomum
suscitavit, sanctum patrem nostrum Euthymium, qui velut
decimus tertius apostolus terram nostram a loliis⁶ praedictis
penitus depurgavit, translati compluribus libris sanctis, uti¹⁰
in orationis nostrae exordio diximus. Recensere non vacat
(libros) rituales, canones ecclesiasticos, fidei nostrae admini-
cula omnia quae de monte illo sancto et laura divinitus con-
dita, quasi vitales rivuli e Paradisi flumine deducti in terrae
et gentis nostrae superficiem se diffuderunt. Verum, uti iam¹⁵
diximus, litterae nostrae nondum absolutae erant cum pater
noster cessit e vita. Quapropter divina bonitas novo munere
nobis dedit post Moysen Iosue, post Aaronem Eleazarum, post
Eliam⁷ Elisaem, post Paulum Timotheum: ad quorum si-
militudinem deficiente antecessori suo succedens, quidquid in-²⁰
fectum ille reliquerat⁸ supplevit beatus hice pater Georgius.

20. Sed ad priorem orationem revertamur. Sanctus magis-
tri sui benedictione instructus itineri se commisit, eadem cum
molestia qua prius et multo etiam graviore. Pervenit porro
ad flumen quoddam magnum ipse solus⁹; quod cum ingres-²⁵
sus esset, pree magnitudine eius traicere non poterat. Tum
in aduersa ripa formosum iuvenem conspexit, equo albo insi-
dentem, qui dixit: « Accede, ne timueris. » Et manu apprehen-
sum incolumem eum traduxit; ipse autem ex eius conspectu
evolavit. Sanctus porro dicere solebat: « Certissime¹⁰ cognovi³⁰
eum qui mihi praesens adfuit ut me in aqua intereuntem
servaret inclutum fuisse archimartyrem Georgium. »

21. Sic igitur, cum Dei numine, ad montem hunc sanctum
pervenit. Sanctam Dei Genetricem veneratus est eique gratias
egit. Deinde sancti patris nostri Euthymii sepulchrum effuse³⁵
osculatus est. Fratres cum gaudio illum exceperunt et sum-
ma cum reverentia amplexi sunt, gratias agentes Deo qui eum
adduxerat. Ille autem in laboribus vitam agebat rationem exsu-

⁴ *venefica* S. — ⁵ *Text.* (T, S): quasi, რջե; *legimus*: ჩეղբջა. — ⁶ *iudeis*
(յհոօտցան) S. — ⁷ *Eleazarum* S. — ⁸ (quidquid-reliquerat) om. S.

²⁰ . — ⁹ *Text.*: quia solus erat. — ¹⁰ Cf. § 28, annot. 2.

perantibus, ieiuniis et orationibus, humilitate, mansuetudine, oboedientia, patientia et maxime omnium sui ipsius contemptu. Etenim aliquamdiu tamquam rudis et indoctus ab omnibus habitus est, quia fratrum ministerio et obsequio se ipse dedi-
5 derat. Per septem annos¹, posthabitatis ingenii exercitationibus, humili ministerio functus est. Animum gerebat plane compunc-
tum demissamque frontem. Corporeos quippe oculos humi sem-
per defixos tenebat, cum interea spiritales eius oculi gloriam
10 Dei invisibili aspectu semper contemplarentur, quod pauci na-
turae viribus assequi et multi ne cogitare quidem possunt. Quin immo sine gravi causa a nemine umquam suos oculos
15 videri patiebatur; quam (consuetudinem), velut natura sibi
insitam, a pueritia ad senectutem usque retinuit.

22. Nempe eo tempore, quo in Oriente versabamur, die quo-
dam piissimus² rex Pancratius³ beatum senem temptare vo-
luit. Dixit principibus suis: « Vultis ostendam vobis sublime
quiddam? Ad nos aditus est Georgius Hagiorita. Animad-
vertite omnes eum, antequam discedet, nos non intuiturum
20 esse, ne ad internoscendam quidem faciem nostram. » Tunc ap-
paritoribus suis praecepit ut senem ad eum introducerent⁴. Cui
tabernaculum regium ingredienti assurrexerunt omnes illi pro-
ceres⁵, et seni se discipulos eius addictissimos professi sunt. Post-
quam consedit rex, multiplices cum eo de rebus animae utilibus
25 sermones conseruit; pariterque episcopi et principes. Beatus
ad omnia singillatim respondebat, animasque doctrina sua ri-
gabat, cum interea obtutum in terra defixum teneret. Hoc
igitur modo diem transegerunt usque ad sextam horam. Tum
senex discedendi veniam rogavit. Dixit ei rex: « Pater, hanc
30 mihi gratiam tribue ut dispicias qualis sim. » Senex autem quasi
subridens, paulisper eum intuitus, dixit ei⁶: « En, o rex! vi-
deo faciem tuam, quasi faciem Christi, quippe qui in omni-
bus Deo servias eumque reverearis. » Haec ideo memoravi-
mus ut cognosceretis non in iuventute tantum sed ad senectu-
35 tem usque in more ei fuisse non noscitare os alienum. Sed
ad priorem orationem revertamur.

21. — ⁴ Numerus canto accipiendus.

22. — ¹ om. S. — ² Pancratius IV, qui novennis, defuncto patre suo Georgio,
die 16 augusti a. 1027 ad regnum evectus est. Mater eius Maria filia Sena-
kerim (Sennacherib) quondam regis Vaspracaniae, eius nomine regnum adminis-
traverat. De rebus a Pancratio gestis plenius dicendum erit in *commentatione*
historica, — ³ arcesserent. S. — ⁴ ignobiliores S. — ⁵ om. S.

23. Dum igitur sanctus in laura maiore hoc modo sui ipsius contemptioni arduoque labori se dedit, rescivit beatus senex eius magister Georgius eum sacerdotio nondum auctum esse neque libris interpretandis manum admovisse. Quamobrem indignatione commotus ad eum e Monte Nigro discipulum suum misit, hominem probatum et optimum, Theodorum nomine, seque aegerrime tulisse ei significavit quod mandato suo non paruisse. Beatus tamen non pertinacia id egerat sed quod se prorsus nequissimum ineptumque reputaret. Me-
Lc.4,11;18,14. minerat enim Domini verbum: « Qui se ipse humiliat exalta- 10
bitur. » Et rursus aiunt patres: « Omnia, malarum affectio-
num mater est inanis gloriatio. » Cessit igitur sanctus non
sponte quidem sed invitus coactu magistri sui. Tunc cum
plurimis lacrimis ac suspiriis, reverentia et timore (percitus)²,
sacerdotalem dignitatem accepit. Longe id fuit ab eo quod 15
iam agunt plurimi, (qui) antequam se ipsi sacros fecerunt,
verbo consecrantur, ad sacerdotium quasi ad futtile quoddam
munus festinant, necdum barbatuli senibus praeficiuntur, si-
cut ait Gregorius Theologus³. Verum sanctus noster paulatim⁴
ad imum gradum⁵ huius scalae pedem admoxit, et eadem 20
ratione ad summum ascendit; primum enim <... tabernacu-
li⁶ > et capitulorum⁷, et basium et paxillorum et funium⁸,
deinde vasorum sacerdotialium, deinde arcae gestator factus
est, (iam) perfecte⁹ per alia praeparatus. Quid plura persequar?
Pedentetim¹⁰ in sanctum sanctorum penetravit, sanctus ipse 25
sacerdos inventus qui alios sanctos faceret.

24. Postquam enim, uti diximus, sacerdotalem dignitatem accepit, intericto brevi tempore, ecclesiae praefectus constitutus est, et presbyteris cantoribusque praepositus est; quo loco breve tempus remansit. Admonuit autem eum 30 hoc munus talenti quod defoderat; et maxime omnium magis-

23. — ¹ oblivioni S. — ² (reverentia-timore) om. S. — ³ *Áliquid simile habet S. Gregorius in Orat. II, § 49, P. G., t. XXXV, p. 457.* — ⁴ Ծցօթյաց մթօթյաց (S. omissa iteratione : paululum). — ⁵ Եածոենք, *quod armenium est խարիսխ,* basis, fundamentum, crepido, *cet.* — ⁶ *Locum certe vitiatum utcumque complevimus ex Num. 3, 36 (37), unde haec aenigmata ducta sunt.* — ⁷ Text. : Ծածանքուն տաշտա T ; Ծանուն ու. S ; legendum : Ծանունքուն տաշտա, կեփալինա (τῆς σκήνης) Num. 3, 36. — ⁸ Cf. Num. 3, 37 (իներից) : Ծանունքուն մատուն, Ծանուն մատուն մատուն Ծանունքուն մատուն, և ուն անտան, և ուն պատուն ուն կալուն անտան, զաւ օմնիա իպս սորբիս in textu referuntur. — ⁹ Տաճերյալյաց (S : ad perficiendum, առևելյալյաց). — ¹⁰ paululum S ; ut supr., annot. 4.

24. — ¹ I. e. ἐκκλησιάρχης; *vid.* DUCANGE, *i. v.*

tro suo resistere veritus est. Itaque, sicut architectus sapiens, cum ecclesiam Dei aedicare institueret, ante omnia bonum 5 fundamentum posuit, et primo loco synaxarium ² interpretatus est, quippe quod sit ecclesiarum fundamentum, sine quo ecclesia recte ordinari ³ non potest. Quae enim ecclesia synaxarium non habet, etiamsi (alios) libros omnes habeat, mel quidem comedit sed eius saporem omnino percipere non potest: 10 hoc est nempe, ut diximus, primum ecclesiarum fundamentum. Porro synaxarium quoque interpretatus erat ipse sanctus pater Euthymius, sed cum in convertendis aliis libris omnia otia consumeret, prorsus breviore stilo ⁴ illud descripserat, plenius idem interpretaturus si aetatem explere potuisset ⁵. Post 15 synaxarium, transtulit quoque sanctus pater Georgius seriem annuam evangeliorum; Paulum; item prophetas in (lectiones) annuas concinnatos; dein euchologium ⁶ maius; interpretationem ⁷ Geneseos, quae est Abrahami historia. Menaea ⁸ septembris, quae pater Euthymius cum singulis hymnis iam 20 interpretatus erat, absolvit. Ipse autem magnum Paulum integre interpretatus est, itemque sanctorum Apostolorum epistulas catholicas ⁹: quod corpus octonarium ad suum usum in Monte Sancto interpretatus est, et totum id quidem inter ecclesiae ministeria; nam, uti diximus, decanus ¹⁰ fuerat constitutus.

25. Interea, postquam in negotiis plurimis probatus fuit atque in omnibus sanctum incorruptumque se praestitit, sicut aurum multiplici obrussa ab auricoctoribus excocatum ¹, fratres omnes communi suffragio et sententia in excelsam illam regi- 30 minis scalam eum evexerunt atque in sancti patris Euthymii cathedra collocarunt, et, sicut fert Evangelii oraculum, lucernam in candelabrum posuerunt, ut fratrum universitatem

² სვინაქსარი, svinaksari, συναξάριον. *Indicem librorum a Georgio conversorum vid. infr. § 45.* — ³ (ecclesia) dici S. — ⁴ *Verbum e verbo*: angusto spiritu. — ⁵ *Pres-
sus*: Si dies omnes habuisset T; si dies omnes (ei) dati fuissent S. — ⁶ კურთ-
ხევანი, *proprie* benedictiones. Cf. C. KEKELIDZE, *Іерусалимскій Кано-
нарь VII вѣка* [= Typicon Hierosolymitanum saeculi VII, *Tiphlisii*, 1912], p. 331. — ⁷ *Verbum hoc e verbo*. At procul dubio intellegendum est ipsum librum Geneseos a Georgio hiberice conversum esse. — ⁸ *Proprie*: men-
sem. — ⁹ კათოლიკები, catolici, καθολικός. — ¹⁰ დეკანოზად, decano-
zad. *Vid. ad Vitam SS. Iohannis et Euthymii*, § 34, *annot. 8*; *supr.*, p. 41.

25. — ¹ *Text.* (T. S) : გამოცდილთა გამოცდილი; *lege*: გამოცდილთა გამოცდილი.

illustraret. Sic enim humilitatem sectantes attollit humilitas et claros facit cum in hac vita, tum maxime in sempiterna. Ne quis tamen putet eum libentem neque reclamantem huic regiminis iugo colla subdidisse: abfuerit hoc ab eo! sed contra omni contentione restitit, adeoque cum ceteris fratribus ter 5 sortitus est, sicut ex coenobii ritu fieri solebat, inter sacris ficationem incruentae victimae, sortibus sub ara² sacra collo catis. Verum ter sors eius excidit. Intellexit igitur hanc fuisse Dei voluntatem³ et caelitus confirmatior factus⁴ pastorale pedum accepit⁵. Exinde autem beati certamina laboresque hi fuerunt qui recenseri aut describi non possint. Nam asperiori etiam quam antea exercitationi se dedidit, et quae naturam humanam exsuperaret. Quippe vini et coaguli usum sibi penitus interdixit. Pro vestimento sibi subter induerat asperum cilicum, quod exterius simplex burra contegebat. Ne multa: 10 virtutes omnes in se⁶ cumulavit, omnibusque se ipsum praebens exemplum; neque verbo eos docebat sed opere vias aeternae salutis gregi suo ostendebat. Nisi enim artifex materiam invenerit suis operibus idoneam, splendorem operum suorum quomodo manifestabit? Quomodo se praestabit nauarchus nisi 15 fluctibus maris se commiserit? Aut quo pacto coronam gloriamque adipiscetur miles, nisi in compluribus praeliis decertaverit? Haud aliter, cum sanctus pastorale pedum accepisset, illico agnita est sapientia quae in eius animo penitus erat abscondita: quod potissimum effecit sua constantia ingentique fide, 20 (quibuscum) sancti patris nostri Euthymii vestigiis studiose instituit, eiusque ordinationes, regulas et decreta omnia sic amplexatus est quasi ipso ore Dei edicta essent et a sanctis Apostolis promulgata.

26. Etenim a primo tempore quo ad Montem Sanctum ad- 30 venerat, studiose avideque sancti patris nostri magni Euthymii discipulos et amicos perseveranti investigatione singulatim sciscitatus et percontatus erat de eius et patris eius beati Iohannis aliorumque sanctorum senum vita et moribus incorporeas (virtutes) aemulatis humanaque natura¹ excellentioribus 35

² ὁραζεθεῖα, τραπέζα, ε τράπεζα. — ³ გვლ ხავხე, *proprie*: plenus animo, πληροφορηθείς. — ⁴ Cf. *infr.*, § 55. — ⁵ *Id inter annum 1043 et 1045 contigerit necesse est. Vid. prolegomena ad Vitam SS. Iohannis et Euthymii, *supr.*, p. 11-12. Animadvertendum est, quod aliqua suspicione non caret, nullam huic historiunculae adiectam esse temporis notam, neque hagiographo cognitum videri hegumenum cui Georgius suffectus sit.*

26. — ¹ mente S.

de inclutae huius laurae aedificatione², de observantia a sancto patre Euthymio constituta; quae omnia litteris consignata nobis reliquit nobisque transmisit, imaginem vivam argutamque tabulam posteris futura, quae legentes auscultantesve mente et corpore illuminaret. Conscriptis haec porro cum etiam tum decanus esset³; verum quae in animo recondita et exarata habebat, tunc temporis in scribendo praetermisit, ut cum reapse perfecta forent, ea tunc prescriberet: conditam dico ab eo et omni apparatu adornatam (sancti) illius memoriam⁴, quam nunc omnes cernitis⁵.

27. Beatus enim noster statim atque hegumeni pedum accepit, ante omnia operam dedit ut aedificaret decorum illum tumulum¹, qui instar thesauri sole fulgentiores et margaritis² puriores sancti et theophori patris nostri Euthymii reliquias exciperet, unde fons curationum miraculorumque gratia copiose effluxit. Has summo cum honore, inter psalmos et cantica, cum ture odorato cereisque fulgentibus, sollemni pompa et pio decore ex ecclesia (sancti Iohannis) Baptistae³ transstulit ad inclutam ecclesiam sanctissimae Dei Genetricis. Nempe sic primum fuerat: quandoquidem vobis universis notum est sanctos omnes in illa gloria invisibili gradatim assurgere, sicut de angelis scriptum est: « procedunt de virtute in virtutem ». *Ps. 83, 8*
Hunc etiam in modum, beatus pater noster coram omnium oculis⁴ gradatim admotus de manu viri illius admirabilis vicem oneris tandem acceperat. (Qualis) Aaron sanctus sacerdotali apparatu decoratus fuit, non ut in umbra remaneret⁵ sed ut in gratia splendesceret. (Itaque) sacri illius corporis sanctimoniae meritis onusti onus quasi arcum sanctitatis, capiti suo imposuit et prope⁶ aram sacram illatum in sacro illo tumulo condidit, sicut omnes cernere potestis.

28. Deinde Elisaeus ille alter non quidem Eliae pallium,

¹ < et regulam > add. S. — ² *Haec, utut asseveranter dicta, caute accipienda sunt. Vid. § 25, annot. 5, et supr. p. 72-73.* — ³ სამარტინო, samartvilo; *vid., § 17, annot. 10; p. 90.* — ⁴ *Vid. Georgii libellum dc translatione SS. Iohannis et Euthymii in appendice ad eorum Vitam, § 90; supr. p. 68.*

⁵ *ლარნაკი. Vid. § 17, annot. 2; supr. p. 89.* — ⁶ მარგალიტისა, margaliṭisa (S: მარგარიტისა, margariṭisa), μαργαρίτης. — ⁷ *De qua iam saepius ad Vitam SS. Iohannis et Euthymii §§ 8, annot. 4; 78, 90; supr., pp. 19, 60, 64.* — ⁸ (coram-oculis) om. S. — ⁹ non in umbris relictis (sic) S. — ¹⁰ *Proprie: intra.*

sed multo¹ excellentiori et praestantiori (dono) vivificam illam dexteram accepit, quae de rebus divinis tam sublimia scripserat. Hanc sibi partem hereditatis accepit, < cum² > duplicato et vivifico spiritu³. Neque triplici huius ictu pallii Iordanem divisit sed Iordanem longe turgidiores atque altiores⁴ 5 fluvios divinarum litterarum sanctae illius dexteræ gratia eliciuit; ex ignorantiae umore⁵ sicco pede⁶ evasit; amaras istas magisterii aquas sermonum suorum sale dulces fecit; et pueriliter dicaces malevolasque insipientium linguas compensavit; quomodo Servator discipulis suis dixerat: « Multi vi-

Mth. 13, 17. dere cupierunt quae vos vidistis neque videre potuerunt. »

Itaque, uti antea diximus, divinae sapientiae plenissimus pater sanctus vivificam hanc dexteram eruit quae lucem nobis⁷ attulerat; loculosque venustos⁸ confecit in quos illam depositit una cum sacratis aliis reliquiis sancti Stephani protomartyris, sancti Ignatii theophori, sancti Iacobi Intercisi, sanctorum Aræbum Cosmae et Damiani, sanctorum Quadraginta, sancti Panteleemonis, aliorum sanctorum (ac) iustorum et vitalis Sepulcri eulogiis. Cum omnibus hisce sanctis ac iustis⁹ manum quoque dextram sancti patris nostri Euthymii condidit; cuius²⁰ cultum ipse per se curabat, et si quando iter ei faciendum erat, sacros loculos ipse gestabat. Sic igitur factum est ut propemodum in universa terra, a Monte Sancto ad Montem Nigrum, in tota Syria, Hierosolymis et in ipso adeo Oriente, sanctus pater noster Euthymius, dextera sua¹⁰, regum et principum, pontificum et sacerdotum universique populi aspectum ac venerationem in se converteret. Sed ad priorem nostram orationem revertamur.

29. Postquam igitur patris nostri reliquias depositit bonus sapientiae operarius, Deo auctore præclari consilii, congruenter³⁰ sapientiae suae in animum induxit ut omnium bonorum causam, divinarum gratiarum principium, fontem scaturientem radicemque immortalitatis, sanctum patrem nostrum Iohannem, sancti patris nostri Euthymii genitorem, extra se-

28. — ¹ clam S. — ² om. T; *supplevi ex* S. — ³ Cf. 4 Reg. 2, 9: Dixitque Elisaeus: « Obsecro ut fiat in me duplex spiritus. » — ⁴ (atque altiores) om. S. — ⁵ ნოტიოდიხავან, ნოტიბისავან (S: ნოტიდიხავან, ნოტიბისავან), ⁶ νότιος. — ⁶ Text. (T, S): cursu non fugitivo, დაულტოლველად; *legendum*: დაულტოლველად; cf. 4 Reg. 2, 14, *hiber.*: და განიძღვ იმიერ და ამიერ და ელისა განვიღვა გმელად, et divisa est (aqua) huc atque illuc et transiit Elisaeus per siccum. — ⁷ mihi S. — ⁸ Text. (T, S): sapientem, გონიერი: *legendum* მვენიერი. — ⁹ om. S. — ¹⁰ erga dexteram suam S.

pulchrum Euthymi eius filii non relinqueret; nam in ecclesia sanctorum Archangelorum primum depositus fuerat¹; pariterque et alios sanctos senes beatum Arsenium Sanctae Nino² episcopum, divinumque senem Iohannem Grdzelisdze,³ qui ambo extra monasterii hesychasterium⁴, in ecclesia quadam sancti Symeonis senis depositi fuerant: ibi enim solitariam vitam duxerant⁵. Hi ambo sancti patris nostri⁶ Euthymii in sacrarum litterarum interpretatione adiutores strenui eiusque sanctarum virtutum fuerant aemuli et imitatores: qui ad sequentem usque complures libros ecclesiasticos⁷ sua manu descripserunt. Primum sancti patris Iohannis reliquias, uti diximus, elatas prope filium eius condidit. Deinde sanctorum patrum praedictorum reliquias anquirere coepit. Sed, ut erat loci ignarus, non parum animo angebatur, cum, providente Deo, illas miraculo repperit, quod ad sacrarum reliquiarum illarum excellentiam demonstrandam et honore prosequendam, ita contigit. In tumulo sanctorum creverant palmae arbores, quarum arborum radices alte defixae circum sacras reliquias ita se implicaverant⁸, ut venerandae illae reliquiae quasi lectulis⁹ impositae essent; odorque suavissimus ex illis afflabatur. Eas igitur in hunc modum elatas depositit infra reliquias sancti patris nostri Euthymii, memoriamque¹⁰ conclusit, quae non amplius aperta fuit usque ad hodiernum diem. Quam et omni apparatu instruxit, imagine, cruce, lychno¹¹, lampade, claus-

29. — ¹ Vita SS. Iohannis et Euthymii, § 22; *supr.* p. 32. — ² Sancta Nino mortua et sepulta creditur in Bodbe, ბოდბე (prope hodiernam urbem Signakh), ubi in perpetuata ecclesia eius tumulus hodieque monstratur. Huius loci episcopus olim in Cachethia metropolitanam dignitatem obtinebat. *Vid.* A. ҚНАКХАНОВ (ҚНАКХАНАШВИЛИ), Материалы по археологии Кавказа, т. VII (Mosquae, 1898), p. 20-22. Cf. M. G. DŽANASVILI, Царевичъ Вахушти География Грузии (Tiphlisii, 1904), annot. 392, p. 119; cf. p. 12. *Satis procul inde ad occidentem, prope celebrem solitudinem Garesgi, situm est antiquum coenobium Sanctae Nino, sive Ninozminda, ბონებიმინა, ubi saeculo V, aliam sedem episcopalem a rege Gorgaslan constitutam ferunt. Videlur Arsenius noster ab ista nomen suum duxisse.* DŽANASVILI, т. с., annot. 352, p. 104-105. *Inde complenda sunt quae ad Vitam SS. Iohannis et Euthymii nimis dubitanter notata sunt, § 1; supr., p. 13.* — ³ ხევახტოხა, sohastrisa (S: სახასტოხა, sahastrisa), ἡσυχαστηρίου; *lege*: extra monasterium, in hesychasterio ecclesiae ... — ⁴ Cf. Vitam SS. Ioh. et Euth. § 71; *supr.*, p. 56. — ⁵ om. S. — ⁶ ფინიკიური, ფინიკიური, ფინიკე. — ⁷ < super eorum tumulum > iterat S. — ⁸ Text. (T, S): vivis, ცხოველთა; *legendum*: ცხვდართა. — ⁹ სამარტინო, samartvilo, მარტირიო. — ¹⁰ ქირვანილოთა; cf. Vitam SS. Iohannis et Euthymii, § 17, annot. 12; *supr.*, p. 27.

tris et omni alio ornatu, sicut decebat sanctos. Constituit etiam ut (illic) tres lampades perpetuo arderent ¹¹, et ut hice ritus omnis nihil mutatus servaretur, favente sancto patre nostro Eu-thymio et patrocinante sancta Dei Genetrice. Amen ¹².

30. Postquam autem opus illud ingens et sublime tam divi- 5 no cum splendore et decore absolvit, aliud rursum in ecclesia molitus est. Nondum enim plumbo supra coniecta fuerat, adeo ut aqua in eam deplueret, sicut dilutae eius picturae testantur. Foedabatur ergo ecclesia, quae nostrum decus est. Beatus autem praeclarum consilium excogitavit. Nempe adivit 10 ad piissimum imperatorem Constantiū ¹ Monomachum, in urbe regia. Ad quem ut ingressus est senex, imperator ei salutem dedit, ut eum decebat qui de illo summam opinionem ² haberet, et sanctis eius precibus se commendavit. Tunc dixit ei : « Quid negotii sanctitatem vestram ad dominationem nos- 15 tram adire coegit, o vir divine ? » Dixit ei senex : « Salvus sis in Christo, o inter supremos dominatores fulgentissime ! Spes ³ tua ⁴ sanctissima et pietatis tuae perfugium, sancta Dei Gene-trix, per me pauperculum tibi praecipit ⁵ ut templum suum perpetua laude dignum ne (sinas) aquis destrui, quae in mo- 20 nasterium nostrum, ut quod tecto careat ⁶, desuper impluunt. Age vero, iubeat regia maiestas tua nobis plumbum dari, quo sancta ecclesia conegatur, ut in ea preces fundantur pro maiestate regia sancta eius. » Ille senis postulationi cum gaudio annu- 25 ens iussit ex armamentariis regiis plumbum (ei) dari, quo accepto, sanctae ecclesiae tectum imposuit, quae quam venus-ta sit omnes cernitis. Insuper eam altius extulit, adiecto illi tholo columnis (innixo) ⁷, et sic omnibus partibus absoluta fuit sancta ecclesia.

31. Post haec, eius sedulitatem adiuvante Deo, bullas aureas 30 decretorias impetravit, quibus piissimi reges bullas aureas

¹¹. *Vid. ibid.*, § 90, p. 68. et *infr.*, § 97. — ¹² om. S.

30. — ¹ გიგებანები, costanți T. *Constantinus IX Monomachus regnavit ab a. 1042 ad 1055.* — ² *Pressius* : fidem. — ³ ხახვ ; S : facies, « persona » (ხახვ). — ⁴ om. S. — ⁵ iussit S. — ⁶ უბურაღბითა, *quasi* ἀστεγία ; S : incuria, უბურაღბითა. — ⁷ ვარგვნი-მტვ ; S : ვარგვნი (მტვ) ; *proprie* : corona (et) ramus ; *quod posterius esse solet pro νάρθηξ*, porticus, peristylium, *cet.* *Iamvero tholus ecclesiae maioris coenobii Hiberorum innititur quatuor colum-nis, quae in ipso presbyterio erectae sunt.* *Haec causa esse potuit cur scriptor in verborum delectu non admodum diligens, de porticu vel peristylio loqueretur.* *Descriptionem huius aedis viā. apud SMYRNAKIS, "Αγιον Ὄρος, p. 465 et seq.*

nostras confirmarunt¹. Praeterea coenobii nostri villis vicina praedia² non pauca adiecit, in primisque Misopoemeni³ contermina, in quibus ecclesiae nostrae pecus omne commode passeretur. Cum autem villae nostrae propter vectigalia publica⁴ in magna penuria essent, copiam rerum opportunam⁵ hoc modo nobis concessit Dominus. Nempe cum piissimus rex Abasgorum Pancratius eiusque mater Maria⁶ regina ad urbem regiam se conferrent, cum piissimis regibus⁷ ascendit sanctus pater noster. Quem conspicati imperator et imperatrix cum omnibus principibus proceribusque suis plurimum gavisi sunt, ut qui de divinis eius moribus inaudiissent. Eius sanctam benedictionem gratiamque acceperunt, spiritalem utilitatem plurimam percepérunt, Deo gratias egerunt. Hac igitur (opportunitate usus) omnia coenobii negotia, quotquot voluit, optime expedivit. Et de vectigalibus⁸ quidem constitutum fuit ut exactores⁹ villas nostras ingredi non possent, sed extra fines nostros in ipso secretario¹⁰ e reditibus¹¹ nostris solveretur pro tributo libra¹² una, sicut ipse decrevit¹³ piissimus imperator Constantinus Monomachus: de quo bullam auream dedit decretoriam et immutabilem.

32. Deinde in eius disciplinam se tradidit Maria regina, Pancratii regis mater, et schematis ab eo consecrationem accepit. Obtinuit etiam a Monomacho ut sancto monasterio libra una (annui) reditus¹ daretur, quam in perpetuam animae suae membroriam sanctae ecclesiae obtulit. Arsenius² quoque discipulus eius factus est et sanctae ecclesiae libram unam largitus est

31. — ¹ *Haec bulla non comparet inter huius generis documenta quae breviter neque satis perspicue recenset SMYRNAKIS, t. c., p. 478-79.* — ² ბრახტინთა, prastinta (infr. ბრახტინი, ბარახტინი, prastini, parastini); S: ბრახტინთა, prastinta, e προστειον. — ³ მიხედვითინი; S: თოლიმინისა, toliminisa. — ⁴ დომებისგან, dimosisgan, e δημόσιος? — ⁵ Pressius: tempus prosperum, εύκαιρια. — ⁶ Vid. § 22, annot. 2; supr., p. 93. — ⁷ ad pios r. S. — ⁸ Cf. supr., ann. 4. — ⁹ ბევრი, medimoseni; cf. annot. 4. — ¹⁰ ბევრებისავე, secretonsave; S, in plurali: ბევრებითავე, secretonave, e σέκρετον, quo nomine appellabatur praetorium iudicis fiscalis. Vid. DUCANGE, i. v. — ¹¹ როჯისაგან, rokisagan, e როჯი sive როჯი, roji, როჯივი, rojici, ex armenio ռոճիկ, quod affine est cum graeco ρόγα. — ¹² ლიტრა, liṭra, λίτρα. — ¹³ rescriptsit S.

32. — ¹ როჯად, rokad; cf. § 31, annot. 11. Huius facti mentio habetur in Synodico Athonensi; vid. infr. ad § 45, annot. 2. — ² Is est P'arsman ille, qui et Arsenius, filius Sulai, frater Georgii Čorčanelii et mulieris illius de qua infr. § 93. Mentio eius iam occurrit in Vita SS. Iohannis et Euthy-

ex reverentis animi significatione. Alia quidem³ innumerabilia beneficia (in eam) contulerat idem bonae memoriae Arsenius, qui Pharsman antea dicebatur; sed libra ista ex consilio sancti huiusce patris oblata fuit et in bullam auream relata. Tres istae librae signatae pecuniae cum aliis rebus 5 modo memoratis beati patris nostri industria sanctae huic laurae acquisitae sunt, atque in perpetuum constitutae, in perpetuum acquisitae manebunt.

33. Neque id⁴ silentio praetereundum est sed dignum profecto quod commemoretur atque ornatius describatur, apostolicae eius gratiae documentum et duplice prodigiosae virtutis praecconium, qua auctus erat vir Deo carus et ad archetypum Dei se conditum demonstrabat⁵. Nostis enim omnes natura insitam esse in homine misericordiam; sed ex quo, propter violatum Dei praeceptum, norma illa naturae et (nostra) cum Deo 15 similitudo discidio quodam seiunctae sunt, non⁶ modo misericordia sed etiam omnes reliquae virtutes partim e bono in malum penitus conversae sunt, partim ad tenuia quaedam vestigia redactae. Iamvero misericordia divinae similis ea est qua homo non tantum suae naturae participum⁷ misereatur, sed⁸ ipsa quoque animalia misericordia sua complectatur, sicut sanctus et admirandus pater noster, qui in hoc genere divina quadam laude refulsit. Hoc enim tempore cum in urbe regia adesset piissimus rex Pancratius, rem audivit mirabilem et ad credendum difficillimam. Erat nempe gens Sa-25 maritanorum, e stirpe⁹ Simonis magi, qui Adsincani¹⁰ vocabantur, divinatione ac maleficiis famosi. In regiis autem hortis¹¹

mii, § 85, quam vide cum annet. 5, *supr.* p. 65. Arsenius Pharsman commemoratur in Synodico Athonensi, ad d. XIX septembris. KHAKHANAŠVILI-DŽANASVILI, t. c., p. 243. — ³ Verbum e verbo: quamquam alia... — ⁴ om. S.

33. — ⁴ Text. : Quod autem..., *interrupta pendente sententia*. — ⁵ e qua primus ille perspicue Deus gloriam suam manifestabat (sic) S. — ⁵ ბენებითა; S: structurae, sive aedificationis (ბენებით). — ⁶ om. S. — ⁵ ხიართა; S: timore (ხარითა). — ⁶ om. S. — ⁷ ტომისაგან, ტომისაგან; cf. *armenio-persicum տոհմ*. — ⁸ აწინჯანი, აწინჯანი; *infra autem, oscitanter: აწინჯანთა et აწინჯანთა, quasi ex აწინჯი, აწინჯი*, ဈთსიყვანის, *unde gallicum nostrum tzigane; de qua gente* DIETRICH, Byzantinische Quellen zur Länder- und Völkerkunde, t. II, (=Quellen und Forschungen zur Erd- und Kultatkunde, t. V), p. 94-96. *Huius generis circulatores ab Aegypto profectos, vertente saeculo XIII, Constantinopoli vidit Nicephorus Gregoras, qui eorum monstricas praestigias cum admiratione descriptsit. Historia Byzantina, l. VIII, c. 10.* — ⁹ ფილოპάტია, ფილოპატია, Φιλοπάτιον: *sic dicebantur horti, vel planities arboribus consita, quae prope palatium Manganorum in ipsa urbe sita erat. DUCANGE, Constantinopolis Christiana, l. II, c. 5, § 13. Erat*

ferae conserderant quae animalia ad regiam venationem illic (reservata) devorabant. Quod cum rescivisset magnus rex Monomachus Adsincanos arcessiri iussit, ut beneficii sui artificiis hasce feras venationi exitiosas interficerent. Hi mandata regia reapse exsequentes feras plurimas interfecerunt.

34. Hac de re certior factus Pancratius rex, uti supra diximus, accersitis Adsincanis dixit: « Aperite mihi qua arte feras istas deleveritis. » Dixerunt illi: « Id adeo artificii assecuti sumus, o rex, ut etiam carnibus magicam virtutem inderemus: quas iis locis disponimus per quae ferae transire solent. Interea nos arbori insidentes harum ferarum voces imitamur; illae autem ad nostram vocem una concursant, carnes istas devorant atque illico interficiuntur. Attamen fera¹ quae sabbato maiori nata sit neque nobis aures praebet, neque (carnes) comedit, sed nobis dicit: « Si hae bonae essent, ipsi quidem eas comedistis: vobis esto cibus. » Et salva pertransit. « Dixit rex: « Donec oculis meis id video, non credam. » Tum isti regem rogarunt ut feram adduci iuberet, in qua rem eius oculis demonstrarent. Cum autem alia fera reperiri non posset, iussit adduci canem, quem alio tempore natum esse neverant, neque die illo qui supra dictus est. Huic carnes incantatas apposuerunt. Porro apud regem tunc aderat sanctus senex. Qui naturali misericordia illa se affectum sensit, qua, uti supra diximus, Dei imaginem et similitudinem referebat. Quin immo, non miseratione tantum motus est, sed divino quodam studio plenus non sivit eius modi spectaculum exhiberi coram christianis, praesertim regibus, et hoc cum ipse beatus interesset. Tunc (motu) quasi² repentinio, signum venerandae crucis super appositam carnem descripsit. Statim atque eam accepit animal, illi continuo istud educi iusserunt ne ipsi inficerentur atque interirent. Quod cum eduxissent, nihil omnino laesum est. Obstupfacti benefici regem rogarunt ut senem in aedes interiores amandaret, atque alterum canem adduci iuberet. Postquam igitur senex intus recessit³, canem alterum adduxerunt, cui statim atque porrecta fuit caro incantata, extemplo percusus interiit. Unde omnes intellexerunt⁴, a sancto in priore factum esse miraculum. Pancratius autem rex id cum omnibus principibus suis conspicatus gaudio repletus est. Piissimo regi Constantino⁵ Monomacho⁶ prodigium

praeterea Φιλοπάτιον exterius, in suburbio, prope palatum Paganum. Ibid. l. IV, c. 12, § 2. De isto quidem videtur hic sermo esse, ut certe infra § 81.

34. — ¹ lupus S. — ² om. S. — ³ Proprie: postquam ingressus est. — ⁴ S idem alio verbo. — ⁵ Cf. § 30, annot. 1. — ⁶ Monamacho T.

rettulerunt, qui summa laetitia affectus Deo gratias egit. Pancratius autem rex dictitare non desinebat : « Dummodo prope me adsit sanctus ille nec magos nec venena mortifera formidabo. »

35. Deinde vero piissimus rex Pancratius, cum illius mo- 5
res tam praeclaros vitamque incorporeis (virtutibus) dignam com-
perisset et insuper praedictum miraculum suis ipse oculis vi-
disset, eius amore prorsus captus est ¹, et cogitare coepit quo-
modo eum in patriam suam abduceret. Est autem in eius pa-
tria archiepiscopatus inter regni cathedras praecipuus, cathe- 10
dram (dico) Dsqondidi ², ubi complures martyres ³ depositi sunt
et ipse (rex) sibi sepulcrum paraverat, in quo mortuus compo-
neretur : huius sedis archiepiscopus ⁴ tunc diem supremum
obierat. Itaque piissimus rex Pancratius beatum patrem Geor-
gium vehementer hortatus est ut huius (sedis) administratione ¹⁵
suscepta episcopus fieret. Verum ille minime flecti potuit, ut
qui omni cum studio humanam gloriam curasque mundanas
refugeret et humilitate delectaretur. Sic igitur aliquamdiu in
urbe regia degit et monasterii sui negotia omnia administravit.
(Tum), numine Dei, ad suam lauram reversus, ingenti fratum ²⁰
laetitia et caritate exceptus est. Et aliquanto tempore monaste-
rium rexit ac gubernavit.

36. Memorare etiam iuvat magnae et apostolicae potestatis (fa-
cinus) a sancto editum : comminuta dico idola deletumque cultum
eorum. Quod sublime divini splendoris opus nostra aetate perfecit ²⁵
beatus. Est enim inter villas ¹ Sancti Montis vicus aliquis nomi-
ne Livadia ², qui locus est reductus quidam sinus, in vasta soli-

35. — ¹ *Proprie* : anima eius omnino perfusa est. — ² ქუდალი, Jqondidi,
i. e. Quercus magna, in Imeria (Imereti), quae pars est antiquae Colchidis,
Hic a. 996 a rege Abasgiae Georgio secundo condita est celebris illa ecclesia
Martvili, quae exinde totius regni sedes metropolitana fuit. Vid. M. BROSSET,
Voyage archéologique en Transcaucasie, 7e rapport (Saint-Pétersbourg,
1849), p. 12-13, et A. M. PAVLINOV, Материалы по археологии Кавказа,
t. III (Mosquae, 1893), p. 46-57. *Inscriptionis a Brosset explicatae interpre-
tationem sine nota abire non passus est ZORDANIA, qui a Georgio rege I Martvili
ecclesiam conditam esse voluit. Chronica, t. I, p. 84-85.* — ³ *Id profecto dictum
est quasi nomen Martvili a martyre ductum esset : quod minime constare alibi
notavimus. Anal. Boll., t. XXXIX, p. 63.* — ⁴ *Proprie* : hierarcha, sacerdotum
antistes ; sacerdotum om. S.

36. — ¹ პრახუბინთა ; vid. § 1, annot. 2 ; p. 101. — ² ლივდა, livsda
(ლივდა, livsda S) ; *quod depravatum credideris a Λιβάδια, cuius nominis
locus occurrit apud MEYER, Haupturkunden für die Geschichte der Athos-
klöster, p. 292.*

tudine, intèr iuga quercetis horrida, ubi non opinor aliquem e sanctis umquam vixisse ⁵. Illic porro considerant Bulgari ⁶, qui Sclavi ⁷ appellantur, homines plane stupidi, brutis similes, inverecundi, impura reptilia ⁸ depascentes. In hac igitur villa, uti diximus, a priscis temporibus ad nostram usque aetatem simulacrum ⁹ permanserat ex marmore ¹⁰ ductum, figura feminea : quod, uti diximus, homines illi stupidi superstitione etiamtum colebant, aientes : « Apricitas et pluvia, bonaque universa ab illo descendunt; nam cuiuscumque ei libuerit vitam et mortem in suo habet arbitrio. » Cum igitur illos homines, istius idoli cultores, in tanta impietate ultra modum progredientes ¹¹ videret, misericordia movebatur eorumque perniciem indigne ferebat. Quondam igitur, cum ad urbem regiam iterum proficiscens per villam praedictam iter faceret sanctus, ad eum accesserunt homines illi desipientes ; qui dixerunt ei : « Si quidem optas ut ex omnibus negotiis tuis prospere te expediias, roga deam ¹² nostram ut tibi apud regem patrocinetur. » Dixit illis sanctus : « Optime ! optime ! Vadite, atque illam mihi ostendite. Pro tam fausto nuntio summam vobis habeo gratiam. » Itaque homines illi sanctum deduxerunt ad deam ¹³ suam surdam et inanimam ; quam cum aspexisset, dixit illis : « Id hactenus ; cras solus per me veniam et illam considerabo. » Postridie, prima luce, iussit sibi dari malleum ¹⁴ ferrarium et profectus est. ipse senex cum oecono, duobus aliis viris comitantibus. Et cum loco appropinquasset, signum venerandae crucis in fronte sua descripsit, coepitque recitare evangelium secundum Iohannem : « In principio erat Verbum » et reliqua. Illi autem homines ei dixerunt : « Heus tu ! mortem tibi conciscis. » Subrisit senex et quasi bellator fortis, cruce Christi armatus in simulacrum repente irruit ¹⁵, ac vibrato malleo illud tundere coepit et minutatim confregit. Cuius laboris effectus ¹⁶ adhuc aspectibus patent exposita et viri Dei divinum studium testantur.

⁵ Text. (T, S) : მიმწვთარა, *coniunctum cum ხაწევთოვ*, vita temporalis ? —

⁶ ბორღალნი, borgalni; S : მორიალნი, šorialni (= მორიელნი, šorieli) *i. e. peregrini* ?). *Bulgarorum incursiones memorantur in Vita SS. Iohannis et Euthymii, § 59; supr. p. 51.* — ⁷ ხაჭაპ, sclav ; Σκλάβ(οι) ; om. S. — ⁸ om. S. — ⁹ ბერბი, cerpi ; *ex armenio կերպ*. — ¹⁰ მარმარილობა, marmarilosa, ἐ μάρμαρον. — ¹¹ *Ad litteram* : proficientes ; cf. Gal. 1, 14 : προέκοπτον ἐν τῷ ιουδαισμῷ. — ¹² *Vel deum, in lingua enim hiberica genus grammaticum nullum est.* — ¹³ ქრო, *quod armenium est ուռն*. — ¹⁴ Item S, *mutato verborum ordine*. — ¹⁵ ნამოშაკევი (S : ნამუშაკევი); *nisi id scriptum est pro ნამუშაკევი*, fragmenta.

37. Quod autem prophetiae quoque gratiam possideret¹ vir sanctus, quae ad hunc usque diem velut lumen solis splendescit, id divino cum decore eventu comprobatum demonstratur. Nempe Theodora² regina, quo tempore Graecorum imperium obtinebat³, Pancratium regem rogavit ut is Martham eius filiam sibi traderet, quam in liberorum loco educaret. Itaque Pancratius rex Martham⁴ filiam suam cum certis familiaribus suis (ad eam) libentissime transmisit. Verum iisdem diebus, Deo sic providente, Theodora regina vita functa est⁵, ipso tempore quo illic aderat Maria regina mater Pancratii regis. Aderat¹⁰ quoque propter negotia quaedam sanctus pater noster. Vixdum igitur, uti diximus, Theodora regina obierat, cum Martha Pancratii filia ad urbem regiam perducta est. Martham ut vidiit sanctus, cunctis audientibus vaticinatus est dicens: « Scitote omnes hodie abiisse reginam et reginam advenisse. » Non multo¹⁵ tamen tempore⁶ tunc remansit Martha et ad superiorem regionem⁷ reducta est. At ubi adfuit tempus, eam rursum invitavit (rex) Ducas⁸, et in urbem regiam ad suum conubium (iussit) adduci. Tunc, qui senis vaticinium audierant, cum eius eventum viderent, omnes in admirationem coniecti sunt⁹ Deum-²⁰ que laudarunt, qui suam voluntatem exsequentibus¹⁰ quaecumque futura sunt ante manifestat. Ipsa quoque Maria regina sancto, cum in Oriente esset, dixit: « Pater, comprobatum est vaticinium tuum, quod de Martha edidisti. »

38. Interea, dum in eo vivendi genere fulget et ea ratione²⁵ creditos sibi greges curat, cum modo in urbe regia apud piissimos imperatores versaretur propter negotia necessaria et opportuna, modo in monasterium redux huius rebus administrandis vacaret, vitamque fratrum regeret ac moderaretur, animadvertisit tandem et divino consilio¹ intellexit non³⁰ fenerari se talentum² sibi divinitus datum, quae erat interpre-

37. — ¹ prophetiae quoque... habebat S. — ² Theodora filia Constantini VIII et soror Zoes uxoris Constantini Monomachi. — ³ Ergo post obitum eius leviri (11 ianuarii 1055). — ⁴ De qua pluribus infra. — ⁵ Die 31 augusti a. 1056. Vid. SCHLUMBERGER, Épopée byzantine, t. III, p. 766. — ⁶ spatio (temporis) S. — ⁷ Brevius: sursum reduxerunt. In hiberico usu loquendi ex Oriente Constantinopolim eunti descensus erat. — ⁸ ღշյօթան T (S: ღշյօթօման; pro ղշյօթ մյօթման ?); cf. mentionem ⁹լանուու ռու Ճռկիւշն ա. 1059 in codice Coisliniano 263. Νεὸς Ἐλληνομνήμων, t. VII (1910), p. 131. — ⁹ coniecti sumus S. — ¹⁰ exsequenti S.

38. — ¹ Proprie: administrato divinitus (S: ad Deum) consilio. — ² Ծանծո, talanti, τάλαντον.

tatio librorum Dei spiritalium. (Itaque) a regimine se abdicavit et (discedendi) veniam ab universis fratribus expoposcit; et quamvis maerore affecti ad eius pedes isti prociderent, non tamen iis morem gerere ausus est, quippe qui caelitus a Deo 5 moveretur et animo confirmatus esset³. Sic autem e monasterio egressus est, ut ex huius rebus nihil omnino sibi acciperet. Libros etiam quos converterat cum decanus esset aut coenobiar-cha, omnes in ecclesia reliquit: synaxarium maius, excerpta Evangelii⁴, excerpta Pauli⁵, euchologium⁶, Studitanum⁷ nonnul-10 losque alios libros, et ita expeditus e monasterio exiit, ut (ipsum) viaticum foris a quibusdam piis hominibus ei daretur.

39. Porro¹ bis contigit ut aufugeret; haec autem poste-
rior (eius fuga) erat. Prioris fugae hic modus fuit. Cum prae-
esse nollet, sed secum ipso tranquille vivere cuperet, atque a
15 curis et tumultu² abhorreret, clam ab omnibus in fugam se
proripuit. Ut autem ad Montem Nigrum pervenit, a Georgio
magistro suo graviter correptus est, quod oves suas rationales
deseruisset. (Qui) et commemoravit ei verba Servatoris apostolo
Petro dicentis: « Si me amas, pasce oves meas. » Quamob. Io. 21, 15-17.
20 rem magistri sui iussu ad Montem Sanctum denuo revertit et a
fratribus universis coactus regendi munus iterum assumpsit, in
quo, eadem quae superius descripta est ratione, aliquamdiu
perstitit. Deinde iterum se subduxit ut sacrorum librorum in-
terpretationi (se daret). Itaque ad urbem regiam adiit et a re-
25 ge³ libertatem obtinuit. Rex quamvis libenter ei restitisset, quia
maximi eum faciebat, id tamen noluit. Quin immo, propter
commendationem Mariae Pancratii matris — nam haec etiam
illic aderat, sicut antea diximus⁴ — trium hominum alimentum
accepit pro (coenobio) sancti Symeonis⁵; et sic cum epistula
30 regia pervenit ad Montem Nigrum, ubi (fratres) cum gudio
eum complexi, summa caritate prosecuti sunt et omni modo
recrearunt.

³ Vid. § 26, annot. 2; supr., p. 97. — ⁴ სახარება გამოკრებილი, evange-
lium excerptum; profecto «evangeliarium» de quo § 24; supr., p. 95. —
⁵ პავლი გამოკრებილი (sic), Paulum excerptum = «epistularium»; vid.
ibid.; (excerpta Pauli) om. S. — ⁶ Vid. § 24, annot. 6; supr. p. 95. — ⁷ სტი-
ლი, სტოდელი; sitne hoc appellativum praedicti euchologii an nomen proprium
non liquet.

39. — ¹ Text.: nam. — ² ამინიჭება, ex armenio ամբողջ, tumultus. — ³ Is
alius esse non potuit atque Michael VI Stratoticus (1056-1057). Vid. annot.
insequentem. — ⁴ § 37; supra, p. 106: unde patet haec gesta esse non multo
tempore post mortem Theodorae augustae. — ⁵ (Sanctae) Sion S.

40. Post haec autem Maria regina, mater¹ Pancratii regis ab urbe regia Antiochiam venit. Nam in animum induxerat Hierosolyma ad urbem sanctam adire ut oraret et sancta illa atque salutaria loca veneraretur. Habebat autem edictum regium ad ducem et patriarcham² Antiochensem quo (iubebantur) ei summo cum decore et honore copiam itineris facere. » Itaque patriarcha et princeps hac de re consultarunt, et ex sententia patris Georgii sic iudicarunt : « Omnino non expedit matrem regum Orientis ad Saracenorum³ fines pergere, quandoquidem isti peccatorum nostrorum causa illius terrae potiti sunt⁴. » Itaque per Georgium magistrum suum⁵ reginae id significarunt eumque ab itinere deterruerunt : quae etsi maerore affecta divinae tamen voluntati obsistere non potuit. Tunc sanctum senem rogavit, ut animae suae, cuius misericordiam ipse esset expertus, misericordiam redhiberet ac pro eius salute decertaret, adeoque cum digna haberi non potuis et quae sancta illa adorandaque loca per se ipsa adiret, saltem viaticum quod ad iter sibi seposuerat, Hierosolyma ille deferret atque distribueret pauperibus egentibusque Sanctae Urbis et monasteriis quae sunt in eius vicinia. Senex, quamquam hoc negotium graviter ferebat, ut quo ab interpretatione sacrorum librorum avocaretur, attamen ante omnia illius animam salvam facere gestiebat, atque verba quoque recordatus est quae Apostolus ad Corinthios scripsit :

Rom. 15, 25. sit : « Ecce nunc ascendo Hierosolyma ad ministerium sanctorum » et quae sequuntur. Quamobrem pecuniam accepit quam (illa) ad distribuendum destinaverat, et divino (fretus) auxilio, cum discipulo iter prospere confecit ; ad Urbem Sanctam salvus et incolmis pervenit, loca sancta precabundus circumivit,

40. — ¹om. S. — ² ბატოაქეა, patriaksa ; et inferius : ბატოაქმან, patriakman (S : ბატოარქეა, ბატოარქმან, patriarksa, patriarkman). Is erat Petrus III, ut constat ex § 46. — ³ სარგინობეთ, sarcinozet (S : სარგინობეთი, sarcinozets), ε σαρακηνός, quod ipsum est arabicum شرقى, šarqi, « orientalis ». Ne tamen credideris scriptorem nostrum in hoc verbo ludere voluisse. — ⁴ Recens non erat id quidem, sed illa aetate christianorum conditio in Terra Sancta multo peior facta est. Anno, ut credunt, 1055, Lietbertus Cameracensis episcopus eodem quo regina Maria itinere Hierosolyma tendens ultra Cyprum pergere non potuit et post longas moras et errores ab episcopo Laodicensi deterritus est ne infestis viis se committeret. Vita S. Lietberti a. RADULPHO, §§ 35, 41 ; Act. SS., Iun. t. IV, p. 597-98 ; cf. Chronicum S. Andreae, l. II, 39 ; ed. L. BETHMANN, M. G. Script. t. VII, p. 536. Praeiudicata igitur suspicione Graeci insimulati sunt quod Lietberto pericula ementita obiecissent. — ⁵ Sic text. ; intellege tamen : magistrum reginae Mariae ; cf. § 32 ; supr. p. 101.

sanctorum patrum benedictionem accepit et commissam sibi pecuniam omnibus pauperibus, indigentibus miserisque libera-liter distribuit.

41. Hoc ipso tempore beatus pater Prochorus Crucis monasterium aedificabat¹. Eum (sanctus) invisit et non modica vi pecuniae iuvit. Rogavit autem eum carus senex ut sanctorum librorum suorum primitias vivificae Crucis (coenobio) dono daret. Quod etsi tunc fieri non potuit, at post Prochori obitum eius votum illius discipuli demum perficientes sacro illi monasterio menaea² et triodium³ obtulerunt. Sed ad priorem nostram orationem revertamur. Postquam igitur finem fecit pauperes omni solacio et misericordia prosequendi, sanctus pater Georgius rursus ad Montem Nigrum iter convertit, quo salvus et incolmis, cum numine Dei, pervenit. Piissimae reginae magnum gaudium attulit; quae non multo post ad regnum suum patrium cum Pancratio rege⁴ filio suo profecta est. Sanctus autem senex ab omnibus⁵ curis negotiisque vacare coepit et iam omni sollicitudine liber factus, sanctorum librorum interpretationi se dedidit, prout Spiritus sanctus illi ingerebat.

42. Profecto vobis omnibus hoc perspectum est: praeterquam in sancto patre nostro Euthymio talis (ars) interpretandi¹ numquam alias in lingua nostra eminuit, nec futurum credo ut emineat. Plerisque libros nocturno tempore transtulit: sic igitur a labore interpretandi numquam cessans et a regulari observatione² nihil admodum se remittens nullam omnino sibi quietem indulgebat³, sed diu noctuque libri divini mel suave studiose carpebat, quo linguam nostram mitigavit, sanctas ecclesias recreavit easque scriptorum suorum auro liberaliter et copiose locupletavit. Et re quidem vera colligendi auri artificium illud imitatus est, quale de chemiae⁴ (peritis) litteris mandatum est, qui plurima cum industria e visceribus terrae illud eruunt atque fornacis ope et ignis splendorem eius manifestant. Haud aliter sancti patris nostri ingenium rationalis auri fornax effecta est, quae liquante sancti Spiritus igne aurum a stanno scoriisque depurgaret atque excoqueret. Etenim nonnullos libros,

41. — ¹ Cf. Anal. Boll., t. XXXI, p. 303. *Coenobium Hierosolymitanum Sanctae Crucis iam ante annum 1038 aedificari coeptum erat. De isto alias.* — ² θατούθεωδος, satuēoni, μηναῖα. — ³ θατούθεω (S: θατούθα), *proprie*: (liber) ieuniorum. — ⁴ om. S. — ⁵ <harum rerum> add. S.

42. — ¹ Pressius: talis interpretatio. — ² γαβοβέα, *a κανών*. — ³ *Totus hic locus conferendus est cum Vita SS. Iohannis et Euthymii, § 26; supr., p. 36.* — ⁴ θατούθα, kimiata, *ε χυμεία, quasi Hibero nostro χυμεία dicta esset pro*

qui nobis prorsus deerant et linguam nostram latuerant, alta ignoratione erutos in luce collocavit ; alios quondam conversos necdum probe editos aut, labente tempore, ab inepte insciteque utentibus robigine obductos, in sancti ingenii sui fornacem, uti diximus, coniecit atque recoxit ; alios praeterea⁵ libros 5 a sancto patre nostro Euthymio conversos et propter otiorum angustiam nondum completos sed stilo breviore⁶ descriptos perfecit atque amplificavit. Alios demum nonnullos cum graecis contulit, ab omnibus mendis castigavit et ab orationis barbarie aut obscuritate detersos expolivit, sicut evangelium et Paulum 10 ab ipso (conversum).

43. Hic nominatim commemorare iuvat libros aliquot (ex iis) quos beatus interpretatus est, ut inde intellegant Christi fideles labores a sancto illo viro exanclatos. Non enim in Monte Sancto¹ tantum aut in Monte Nigro (libros) convertit, ita ut 15 (eos) singillatim recensere possimus, sed etiam in itinere ad urbem regiam, Selymbriae², Antiochiae, (in coenobiis) sancti Symeonis³ et Calliopii⁴ aliisque eius modi locis ; quidam enim libri (ab eo) bis terve descripti sunt, adeo ut vel intellectu arduum foret, si unus homo in (tota) aetate tot libros, non 20 quidam e graeco integre transtulisset sed iam translatos descripisset, quot vir sublimi divinoque cum splendore descriptsit⁵.

44. Interpretatus est igitur¹, sicut diximus² :

Synaxarium maius³, ecclesiarum fundamentum ;

Seriem annuam (lectionum) ex Evangelio ;

25

Paulum integrum ;

Acta Apostolorum ;

Epiſtulas catholicas⁴ apostolorum ;

Seriem annuam (lectionum) ex Paulo⁴ ;

Menaea⁵ duodecim integra (stilo) divini splendoris ;

30

Stichera⁶ festorum totius anni, quae menaeis inserta sunt ;

Stichera⁷ idiomela⁸, a tropariis⁹ soluta¹⁰, qualia graece existant ;

χυμευτής. — ⁵ om. S. — ⁶ Cf. § 24, annot. 4; supr., p. 95.

43. — ¹ horum sanctorum (sic) S. — ² სულუმბას, sulumbras ; (S : ი-ლუმბას, Olympiae ?). — ³ (in sancta) Sion S ; cf. § 39, annot. 5 ; supr., p. 107. —

⁴ Cf. Anal. Boll., t. XXXI, p. 362, annot. 1. — ⁵ (divino cum spl.) elatus S.

44. — ¹ om. S. — ² De hoc indice plenius agendum erit in *commentatione historica*. — ³ Cf. § 24, supr., p. 95. — ⁴ Ibid. — ⁵ Cf. § 41, annot. 2 ; supr., p. 109. — ⁶ სტიქერონი, stikaronni, στιχηρόν. — ⁷ sticheron T. — ⁸ ὡτζო ავაგნი, tvit avağni, i.e. sui modi, ex armenio աւաշ vel աւաշ, vox, modus musicus, cet. — ⁹ Vid. infr. annot. 11. — ¹⁰ (a tropariis soluta) om. S.

Item stichera ad tropariorum ¹¹ modos, quibus admixta sunt alia multa pulcherrime scripta, inter quae stichera ieuniorum ¹²;

Paracleticon ¹³ maius, ecclesiarum decorem, excellenti supplementorum copia locupletatum;

5 Triodion ¹⁴ maius;

Pentecostarium ¹⁵ multiplici arguento refertum;

Theodori Studitae librum catecheseon in maioribus ieuniis legendum;

10 Librum enarrationum ¹⁶ in Genesim a Iohanne Chrysostomo compositum;

Librum sexti concilii ¹⁷;

Epistulas sancti Cyrilli et aliorum sanctorum patrum de excommunicatione impii Nestorii;

15 Librum Gregorii Nysseni, cuius pulchritudo et laus omnem sermonem exsuperant;

Librum ¹⁸ sex dierum ¹⁹ a sancto Basilio compositum;

Librum epistularum sancti Ignatii Theophori;

20 Librum psalmorum Davidis, omnium librorum decus et coronam.

25 **45.** Verum si quis e diligentioribus fuerit ac patris amans, et resciscere volet argumentum cuiusque libri et quid (in eo) scriptum sit, ad extremum quemque librum reperiet indicem plenissimum et explicatissimum eiusdem libri ac syngraphen divinae pulchritudinis, quam conscripsit sanctus senex Iohannes Patricius ¹, qui et Patric ² dictus fuerat: qui cum in suum

¹¹ დოფი პირი (quod alias plerumque scribitur: სდომი პირი). *Sensus quidem huius glossematis nihil habet quaestionis at non ita eius origo.* V. d. Nicolaus MARR istam repetit a vigilia, vel insomnia; ipsamque vocem დოფი პირი coniungit cum armenio շարական, quod ductum opinatur a syriaco լուս vigilia: nec sine specie veri (Тексты и разысканія по армяно-грузинской филологии, т. I, 1900, p. 23, annot. ad p. 22). Aliter v. d. Corn. KЕКЕЛИДЗЕ, Йерусалимскій канонаръ VII вѣка, p. 340-41. — ¹² Hic inserit S tria opera quae in T sunt postremo loco posita (Librum sex dierum-coronam). — ¹³ ბარავლიტები, paraclitoni, contractum ex παρακλητικόν. De Paracletico Hiberorum KЕКЕЛИДЗЕ, t. c., p. 335. — ¹⁴ Vid. § 41, annot. 3; supr. p. 109. — ¹⁵ წატივი, ზატი, quod armenium est զատիկ, Pascha. — ¹⁶ Proprie: interpretationem; cf. Vitam SS. Iohannis et Euthymii, § 34, annot. 2; supr. b. 34. — ¹⁷ Quod Constantinopoli habitum est a. 680-681, adversus Monothelitas. — ¹⁸ Vid. supr., annot. 12-19. I. e. commentarium in Hexameron.

45. — ¹ პატრიკი, patrician. — ² პატრიკ, patric; პეტრიკ, petric S; cum quo consentiunt saltem duo documenta optimae notae: ¹⁰ inscriptio votiva, in qua idem profecto vir se ipse nominat პეტრიკ პავანიძე (პავანიძე?), Petric Cvcasisde (Cavcasisde?), sive Cavcasis filium. BROSSET

usum sanctos illos libros transcriberet, summo cum labore et constantia singulos hymnos canonesve minutatim **recensuit**. Haec omnia et alia insuper non pauca <interpretatus est³> pater noster Georgius et sic creditum sibi talentum fenore auxit⁴.

46. Cum autem ei commorandum esset modo ad sanctum Symeonem¹ modo ad Calliopum, nullam quidem sibi quietem indulgebat², adeo ut mirarentur universi non modo Hiberi sed etiam Graeci et Syri. Quae causa fuit ut de eius moribus inaudiret beatus Iohannes³ antiochensis patriarcha⁴. Hic arcens⁵ situm eum primo de divinis scripturis multifariam interrogavit, dein de animorum utilitatibus, virtutibus, vitiis, et cum in omnibus eum probatissimum repperisset, omnem suam salutem ei commisit eumque interrogavit et de suis cogitationibus et de omnibus ecclesiae negotiis. Postquam autem daemonis invidia Dei Urbem et sancti Petri apostoli templum ignis incendit⁵, patriarcha ingenti dolore ac sollicitudine obrutus est, donec sanctus senex adveniens, oratione solacii plena et spiritali adhortatione omnem ab eo tristitiam luctumque depulit. Quod ipse confitens ait: « Nisi sanctitas tua mei sollicita fuisset, o 20

Voyage en Transcaucasie, 2^e Rapport, p. 185-86; cf. E. ТАQAΪŠVILI, Сборникъ материаловъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа, т. XXXV, 1 (1905), p. 71-72; 2^e laterculus Synodici Athonensis ad d. XIII decembris, ubi indicitur commemoratio Petricii (Зეტიозовъ) et fratri eius Iohannis, quod uterque strenuam operam navaverit, quando regina Pancratii mater libram unam (donarii) sollemnisi (бეღმიმი, solimni, σολέμνιον) nobis addicendam curavit, et Pancratius a tributo (დიმი, dimosi, δημόσιον) nos immunes fecit. КНАКХАНАШВИЛИ-ДЖАНАШВИЛИ, т. с., p. 219-20. Cum his etiam consonat exemplum Vitae S. Georgii, quo usus est BROSSSET, Voyage en Transcaucasie, т. с., p. 186, annot.; Histoire de la Géorgie, т. I, p. 340. Petriciste, sive mavis Patricius, cum Iohanne fratre suo saepius infra memorabitur, §§ 45, 74, seq. — ³em. T, S. — ⁴ Cf. § 17, *supr.*, p. 90.

46. — ¹ apud eum (sic) S. — ² Proprie: capiti cf. Matth. 8, 20; Lc. 9, 58. — ³ Hic igitur Iohannes adiciendus est ad seriem patriarcharum Antiochenium inter Petrum III et Theodosium III, de quo § 47. — ⁴ Vid. § 40, annot. 2; *supr.*, p. 108. S: პატიოვა, patricsa, «patricio». — ⁵ Incendium ecclesiae Antiochenensis sancti Petri ad annum Armeniorum DII (1053-1054) refert MATTHABUS EDESSENIUS, l. II, c. 77 (Պատմութիւն Մատթէոսի Ալբայեցոյ = Historia Matthaei Edesseni, Hierosolymis, 1869, p. 135-39); sed pro 2e, DII, sine dubio legendum est 2^η, DIV (1055-1056). MICHAEL SYRUS, non designato anno, ait incendium contigisse die dominico, hora tertia (Chronique de Michel le Syrien, éd. CHABOT, Paris, 1906, p. 572; trad., *ibid.*, t. III, 2, p. 160-62). Uterque syrum quemdam, ut videtur, auctorem secutus, de hoc incendio tragedias effutivit, in quibus immorari non vacat.

sancte pater, anima mea maerore propemodum ad inferos⁶ deducta esset⁷.> Neque multo post sanctus patriarcha divini huius viri caritate et fide ita repletus ad Deum migravit.

47. Post quem eius cathedram obtinuit Theodosius⁸ Constantinopolitanus⁹, vir summus¹⁰, philosophiae peritus¹¹ et in utraque vita probatus. Qui, ut erat recens advectus, de sancto sene nihil admodum noverat; haec¹² autem eorum mutuae consuetudinis prima origo fuit. Nempe Sancti Symeonis¹³ homines quidam diabolica invidia in nos Hiberos commoti gentem nostro traine sancti Symeonis (coenobio)¹⁴ radicitus extirpare voluerunt. Itaque dolo malo¹⁵ constituerunt sanctae ac rectae fidei nostrae crimen quoddam imponere, ita ut ex hac incluta laura penitus nos exterminarent, in qua tamen inde a principio ab ipso sancto Symone¹⁶ constituti eramus¹⁷. Capto igitur ligno consilio, ad Theodosium patriarcham adierunt quandoquidem, ut recens advectus, res nondum perspectas habebat. Ad cuius pedes provoluti, ementita cum sollicitudine, dixerunt ei: « Auxiliare nobis, sancte domine; ingens malum a nobis fac depellas, nosque libera ab hominibus leviculis¹⁸ et peregrini generis. Sunt enim in monasterio nostro homines circiter sexaginta qui se Hiberos appellant, neque (ullus) novit quid illi sentiant aut quae sit fides eorum. Sic aliquando fiet ut monasterio potiantur.» Quae cum audisset patriarcha admiratus dixit: « Qui fieri potest ut ipsi Hiberi fidem rectam non teneant?» Nondum quippe noverat genus nostrum. Illi tamen asseveranter instabant et, tegere volentes suam perfidiam, dixerunt ei: « Utrum Hiberi sint an Armenii, nescimus; sed nullus certe presbyter eorum in monasterio nostro missam celebrare potest.»

⁶ Proprie: ad gehennam, ჯოჯობენად; cf. Gen. 42, 38. — ⁷ decidisset S.

^{47.} — ¹ Om. S. Is est Theodosius III, cuius non tam memoriam quam nudum nomen undecentesimo loco inseruit LÉQUIEN, Oriens Christianus, t. II, p. 755.

— ² ხამეუფლელმან (S: ხამეუფლელმან), proprio: regiopolitanus. Videlur itaque, mortuo Michaeli, Constantinopoli Antiochiam summissum fuisse patriarcham Michaelis Caerulei consiliis faventem. Hic conferendus est Skylitzes (apud Georgium Cedrenum), qui refert patriarcham Antiochiae, nomine Theodorum, a. 1057, inter asseclas Michaelis Caerulei seditioni interfuisse, in qua Isaacius Comnenus ad regnum evectus est. BEKKER, t. II, p. 636.

— ³ S (omisso summus) et. — ⁴ ფილოსოფებმან, p'ilosop'osman. — ⁵ (sanc- tum senem non noverat). Haec autem adeo... S. — ⁶ Sanctae Sion S. — ⁷ e Sancta Sion S (et ita porro in reliqua narratione). — ⁸ (dolo malo) om. S. — ⁹ prope (sive: versus) Sanctam Sion S. — ¹⁰ Vita S. Symeonis stylitae iunioris § 101, Act. SS., Maii t. V, p. 346. — ¹¹ ამაღთა, cf. armenium ամայի.

48. Vere dixerant hoce quidem. Etenim a multo tempore¹ ad illum usque diem nullus presbyter hiberus ad Sanctum Symeonem sacra facere potuerat, propter eiusmodi causam. Presbyter quondam aliquis rusticanus, qui nuper illuc demigraverat, sacra facturus in sancti Symeonis columnam ascendit ocreis 5 et cuculla indutus, sine apparatu sacerdotali, sicut primum ritu nostro fieri solebat. Quae causa fuit cur hiberum presbyterum sacris operari nullum sinerent ; nihilo tamen setius cum illis communicare decreverunt. Neque existimet quispiam rem alia de causa contigisse. Id tamen inepti² homines isti in mentem patriarchae iniecerunt, qui haec omnia demiratus dixit illis : « Num ex ea gente nullus est qui graecam linguam noverit et litteras didicerit ? » Isti, utcumque inviti, rem confessi sunt : « Utique³ est litteratus⁴ quidam monachus, qui libros graecos hiberice convertit. » Tunc patriarcha senem confestim ad se adduci iussit. 15

49. Ut autem ad eum ingressus est senex, reverenter (se mutuo) salutarunt. (Patriarcha eum) sedere iussit et de libris divinitus inspiratis senem¹ percontari coepit ; qui de quacumque re interrogabatur, responsum reddebat divino decore² plenum. Tunc patriarcha intellexit Dei gratiam in isto³ habitare. Atque senem ita affatus est : « Venerande pater, benedictus sit Deus quod sanctitatem tuam coram aspexi. Iamvero te quidem, etsi genere Hiberus es, in ceteris tamen omnibus, <Deo⁴> favente, institutione plane Graecum video. Sed de gente tua, dic mihi quid in eius fide minus rectum sit. Aut²⁵ inter nos et illos quid mutui discidii intercedat ? » Beatus autem, postquam in ore suo signum venerandae crucis signavit, rectam fidem⁵ edisserere coepit, ita ut audientes in admiracionem coniceret ; sanctus quippe Spiritus eius ore loquebatur. Tum haec pronuntiavit patriarcha : « Benedictus sit Deus ! 30 quidquid Hiberis vitio datur, ecce isti multis partibus nos superare comperiuntur⁶, in primisque virginitate quam excellenter custodiunt. » Idem testimonium perhibuerunt universi : aderant enim metropolitae⁷, episcopi et optimates Antiochenses, qui omnes Deo gloriam dederunt, et sanctum laude et gratulatione dignum praedicarunt. Patriarcha autem adversus falsi

48. — ¹ S, *idem alia forma*. — ² cf. § 47, *annot.* 11; *supr.*, p. 113. — ³ om. S. — ⁴ ღრამატიკობი, გრამატიკოსი, γραμματικός.

49. — ¹ om. S. — ² Spiritu S. — ³ intra istum S. — ⁴ om. T; *supplev. ex S.* — ⁵ <symbolum> rectae fidei S. — ⁶ multi superiores comperiuntur S. — ⁷ მიტრაპოლიტი, mitrapolițni T; მოტროპოლიტი, mitropolițni S.

criminis auctores, ineptos ⁸ istos homines e (coenobio) Sancti Symeonis, gravi indignatione commotus, ecclesiastica censura ⁹ eos perstrinxit multasque praeterea poenas iis minatus est. Verum, beato apud patriarcham pro illis intercedente, absolu-
5 ti sunt. Ita, quod ad nostram vexationem machinati erant, nobis fuit utilitati et fides nostra divino cum splendore praedi-
cata est. Exinde constitutum fuit ut ad Sancti Symeonis Hiberi sacris litarent : novistis enim omnes usque ad beati tem-
pora neminem (ex illis) litare potuisse.

10 **50.** Haec cum numine Dei splendide perfecerat atque com-
posuerat, cum rursus aliud ei negotium magnum et sublime a
patriarcha obiectum est. Etenim homines ¹ quidam multiplici
fraude et machinatione ² patriarcham aggressi haec in eius
mentem iniecerunt : « Quid est, domine, quod Hiberorum ec-
15 clesiae et antistites nullius patriarchae auctoritati subiacent,
omnes ecclesiastici ritus ³ ab illis solis ordinantur ; catholicos ⁴
et episcopos ipsi suos inauguran? Haec tamen legitima non
sunt, cum e duodecim apostolis nullus ad illorum terram per-
venerit. Huic igitur divinae urbi ⁵ et sedi principis apostolorum
20 oboediant necesse est eiusque subiaceant potestati. Ignarum quip-
pe hoc genus est, grex pusillus nobisque finitus : oportet eos
Antiochensis patriarchae pastorali dicioni subesse, et istic
illorum catholicos consecrari, ut simus unum ovile et unus
pastor. » Haec igitur omnia commenti sunt atque asseverarunt,
25 nostrae ignorantiae opinione ducti. Sed occurrit qui obsisteret.
Patriarcha enim cum sene ⁶ eum primo sermonem habuit quem
scripsimus, et blanda seriis intermiscens sic locutus est : « Tu
quidem, beate pater, quamvis genere Hiberus sis, eruditione ta-
men et doctrina te nobis adaequasti. (Age vero) ecclesiae antis-
30 titesque vestri huius apostolicae cathedrae dicie ⁷ regan-
tur necesse est ; ad quod accedit ipsa vicinitatis ratio. Atqui
per te id perfici potest. Novi enim regem vestrum tibi oboe-
ditur esse, si litteras ad eum scripseris quibus ei meliora
suadeas. Quod si tibi non oboedierit, ad quattuor patriarchas
35 collegas nostros litteras scribemus ⁸, quibus eos de gentis vestræ
arrogantia et pervicacia certiores faciamus ⁹ : eamque ¹⁰ citra
canonem apostolicum proprio uti regimine, cum tamen ad

⁸ Cf. § 47, annot. 11. — ⁹ განვინა, canonsa (κανὼν) ; S : საკანონოვა.

50. — ¹ om. S. — ² მანქანათა, mankanata, μάνγανον, ^a μηχάνη (S : მანქანითა)

— ³ scripturae S. — ⁴ გათაღივობთა, catalicozta, καθολικούς. — ⁵ I. e. Θεου.

πόλει. — ⁶ Graeco (sic) S. — ⁷ Proprie : sub manu ; om. S. — ⁸ scribam S. —

⁹ certiores faciam T, S. — ¹⁰ eos(que) T.

eius¹¹ terram nemo apostolorum adierit. Sic igitur multis laboribus implicabere¹², quamdiu rex vester ad nos ipse¹³ adiens dicioni nostrae non se subiecerit. »

51. Postquam autem eius modi orationem seni recitavit patriarcha, beatus placide sedateque ei dixit: « Quorsum tandem, 5 sancte domine, tam leviter moliris¹ rem cogitatu et factu gravem et arduam? Qui insipientes tibi auctores consilii fuerunt², aut unde tibi tam imprudens opinio de Hiberorum gente, proba et incorrupta? Eia vero, egomet, qui ex omnibus fratribus (meis) sum postremus et minimus, eorum omnium 10 loco responsum dabo. Fac mihi afferatur liber *Itinerum Andreae apostoli*³: ex eo vobis ostendam quod quaeritis. » Praecepit igitur patriarcha Theophilo, natione Hibero, qui postea factus est metropolita Tarsensis⁴, ut hunc librum afferret. Quem cum accepisset senex, antequam praelegere coepit, dixit 15 patriarchae⁵: « Sancte domine, tu dixisti: « In cathedra sedeo Petri, apostolorum principis. » Atqui nos eum contingimus qui prior vocatus fratrem suum vocavit; grex (sumus) quem ad fidem convertit et illuminavit. Atque unus ex duodecim sanctis apostolis, Simonem⁶ dico Chananaeum, in terra nostra sepul- 20 tus est, in Abasgiae (loco), qui Nicopsis⁷ appellatur. A sanctis

¹¹ eorum T. — ¹² (multum laborem) tibi contrahes S. — ¹³ Item S, mutato ordine verborum.

51. — ¹ molitus es S. — ² quis ... est S. — ³ *Memoriolas et narrationes de praedicatione S. Andreæ apostoli apud Hiberos orientales erudite ac diligenter excussit I. Džavakhon, Проповѣдническая дѣятельность ап. Андрея и св. Нины. II. Апостолъ Андрей въ Грузіи [= Praedicatio Andreæ ap. et sanctae Nino. II. Apostolus Andreas in Hiberia], in Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія, t. CCCXXXIII (1901), p. 101-113; ub etiam adducitur et praesens locus Vitae S. Georgii Hagioritae. — ⁴ Nequei huius Theophili, neque ullius metropolitae Tarsensis post Theodorum, qui sedebat circa a. 680, mentio alibi servata est. — ⁵ Item S, mutato verborum ordine. — ⁶ ხიდი, simons T; ხიდები, simeons S. — ⁷ ხიდობი, Nicop'si, Никоп'и, castrum ad ostium Apsari fluminis, inter Zicchiam et Abasgiam. Illic iam saeculo VIII-IX Epiphanius monachus, postquam Simonem Zelotam Bosphori in urbe maritima Sogdiana tumulatum fuisse narravit, alteram eius memoriam exstitisse refert his verbis: "Εστιν δὲ καὶ ἔτερος τάφος εἰς Νίκοψιν τῆς Ζηκχίας ἐπιγραφὴν ἔχων Σίμωνος Κανανίτου καὶ αὐτὸς ἔχων λείψανα. In Vita Andreæ apostoli, P. G., t. CXX, p. 244. Nicopsis dicebatur etiam Anacophia, vel Ἀνακουφή. SKYLITZES (CEDRENUS), ed. BEKKER, t. II, p. 503. Ecclesia Sancti Simonis Chananaei hodieque exstat et anno 1876 cum monasterio Novo-Athonensi coniuncta est. Eam inter saeculum VI et VIII ab archontibus graecis conditam fuisse existimat comitissa A. S. UVAROVA. Материалы по археологии Кавказа, t. IV (1894), p. 8-10. Cf. *infr.*, § 70.*

illis apostolis nos illuminati fuimus. Ex quo (autem) Deum unicum cognovimus, ab eo numquam defecimus; neque ulla umquam tempore ad haeresim aberravit genus nostrum, sed omnes apostatas et haereticos exsecrati sumus atque anathemate perstrinximus. In hoc fundamento rectae fidei, in mandatis et paeconiis sanctorum apostolorum firmi consistimus. Nunc vero, si oportebit⁸, vobis subditi erimus. » Et quasi animo elatus, dixit patriarchae: « Sancte domine, id ratio postulat ut ille qui vocatus est ei subiectus sit qui eum vocavit. Petrum quippe oportet subiectum esse Andreeae fratri suo, a quo vocatus est vosque nobis esse subiectos. » Et quasi cavillans subdidit: « Sancte domine, etsi nos ignaros et leviculos ducitis, vobisque sapientes et graves videmini, fuit (tamen) tempus cum in tota Graecia recta fides non reperiatur, et Iohannes Go-
thorum episcopus⁹, Meschithae consecrationem episcopalem acciperet, uti scriptum est in synaxario maiore¹⁰. »

52. Quae omnia cum beatus edisserisset patriarcha eiusque episcopi illius ingenii acumen admirati sunt; nam ex eius ore sacrarum litterarum sententiae instar fluminis sine intermissione fundebantur. Subridens patriarcha hierarchis ac populo dixit: « Videlis hunc senem, quomodo nos tanto numero solus vicerit? Caveamus ne umquam hic adversarius nobiscum congregiatur, nosque iam non verbis tantum sed factis manus ei dare cogat atque profliget¹¹. » Ab eo

⁸ Numquid oportet nos vobis subditos esse? S. — ⁹ *Exeunte saeculo IX*; cf. Act. SS., *Iun. t. V*, p. 184-94. — ¹⁰ *Synax. Eccl. CP.*, p. 772-73: ὑπὸ τοῦ οἰκείου λαοῦ πρὸς τὸν καθολικὸν τῆς Ἰβηρίας ἐπέμφθη κάκεῖθεν τὴν χειροτονίαν ἔδέξατο. Cf. *Menologium Basili*, *ad d. XXVI iunii*: ὑπὸ τοῦ ἴδιου λαοῦ ἐπέμφθη εἰς Ἰβερίαν (leg. Ἰβηρίαν) καὶ ἔχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ ἐκεῖσε ὅντος ἀρχιεπισκόπου, διὰ τὸ ἐν Κωνσταντινούπολει ἐπικρατεῖν τὴν τῶν εἰκονομάχων αἵρεσιν (edit. *Urbini*, 1727), *pars III*, p. 143. Cum *Menologio Basiliiano ferme congruit excerptum Synaxarii hiberici quod rossice convertit* C. KEKELIDZE. *Литургические грузинские памятники въ отечественныхъ книгохранилищахъ* [= *Liturgica documenta hiberica, in bibliothecis patriis*], (*Tiflisii*, 1908), p. 504-505. *Vid. etiam Vitam S. Iohannis Gothorum ep.*, *Act. SS.*, *t. c.*, p. 190.

52. — ¹¹ *Nostrum non est explorare num ista controversia in hunc modum, ritu quasi academico, absolvit potuerit. Huc a viris doctis iam collatus est locus Theodori Balsamon in canonem II secundi Concilii Constantinopolitani*: Τὸν δὲ Ἰβηρίας (ἀρχιεπίσκοπον) ἐτίμησε διδγνωσις τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ συνόδου. Λέγεται γὰρ δτὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου Θεουπόλεως μεγάλης Ἀντιοχείας κυροῦ Πέτρου, γέγονεν οἰκονομίᾳ συνοδικῇ ἐλευθέραν εἶναι καὶ αὐτοκέφαλον τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἰβηρίας ὑποκειμένην τότε τῷ πατριάρχῃ Ἀντιοχείᾳ. » P. G., *t. CXXXVII*, p. 320. (Cf. H. GELZEB in

die² patriarcha et omnes Antiochenses sic³ eum amore prosecuti sunt ut patrem spiritalemque magistrum. Ipse patriarcha de intimis cogitationibus suis eum consulere coepit; et quomodo⁴ eius decessor beatus patriarcha Iohannes⁵ eumdem sanctum senem consulere solebat, uti antea dixi⁶, sic 5 pariter et iste summo honore et munificentia sanctum senem complexus est, quamdiu hic fuit in regione Antiochensi. Et si quando eius animum angébat cogitatio quaedam⁷, confestim misso iumento senem arcessebat, cuius conspectu plurimum iuvabatur. Sed de auctoritate eius consilii apud patriarcham et 10 huius in eum caritate, hactenus.

53. Rescivit¹ porro Pancratius rex piissimus absolutam esse divinorum librorum interpretationem ecclesiasque Montis Nigri librorum illorum flumine animas illuminante² irrigari: describebantur enim in omnibus monasteriis; in quo maxime 15 omnium strenuam operam navavit vir spiritu benedictus Antonius olim Liparites³ dictus, qui eos in monasterio Sancti, Barlaam pro monasterio suo <...> in Abasgia⁴ describi curavit

hoc testimonium, Byzantinische Zeitschrift, t. I, 1892, p. 276 et seq.). Videtur itaque patriarcha Theodosius (vel Theodorus) in hoc etiam conatus esse ut rationem a Petro institutam everteret; cf. § 47, annot. 2, *supr.* p. 113, et L. BRÉHIER, Le schisme oriental (Paris, 1899) p. 229-37. A quo consilio utique revocari non potuit argumentis qualia noster Georgius ei dicitur obiecisse. Ceterum quo iure ecclesia Hiberica se αὐτοκέφαλον dixerit, optime, more suo, exposuit N. MARR, Церковные Вѣдомости, 1907, t. I, sect. 2, p. 107-141. — ² Deinde, etsi ... S. — ³ om. S. — ⁴ Text. (T, S): quoniam. — ⁵ S invertit ordinem verborum. — ⁶ diximus S. — ⁷ Pressius: si habebat molestam (om. S) cogitationem.

53. — ¹ Text. (T, S): ut rescivit, alio deinde aberrante sententia. — ² I. e. baptizante. — ³ Λιπαρίτης, lipariτ, armenice լիպարիտ, graece Λιπαρίτης, archon archontum et μητρος, e clarissima Orbelianorum gente, apud Hiberos, Armenios, Graecos ambigua fama notissimus. Circa a. 1047, monastico habitu non admodum sponte indutus est, quem postea, redintegrata fortuna, videtur dimisisse (cf. annot. sequentem). Eum sub gentilicio nomine Liparitae commemorat Synodicum Athonense, non in die eius emortuali, sed ad d. XVII ianuarii, in festo S. Antonii, cuius nomen monachus gesserat. Cf. KHAKHANA-ŠVILI-DŽANAŠVILI, t. c., p. 224. — ⁴ Locus in cod. vitiatus: τζեսա թշնաթթուսա (թմօդած ծարալած ացեաթյու), ծարալած թմօդուսատչի Տ; τζեսա թշնաթթուսա (թմօդած զարլած) ացեաթյու զարլած թմօդուսատչի Տ. Neutra forma satis intellegitur. Haec perpende: (1). Quoquo modo certe designatum hic fuit monasterium Sancti Barlaam, regionis Antiochensis: procul dubio coenobium hoc titulo celebratissimum in monte Casio; cf. Mélanges de la Faculté Orientale de l'Université de Beyrouth, t. III (1909), p. 813. (2). Nec minori cum perspicuitate significatur monasterium Liparitae in Abasgia: avitum enim sepulcrum gentis Orbelianae, situm erat in coenobio Sanctae Trinitatis ad Casj, չաղբ, Argovasthiue pagum, ubi Liparites se condi voluit et reapse tumulatus

sanctum illum senem magno honore complexus est, fovit atque emolumentorum monasterii sui participem fecit ; et in cautione quam manu sua scripsit, praeclarum eius certaminum ac laborum laudationem encomiumque inseruit. (Sed) dum omnes 5 ecclesiae sanctorum eius librorum ornamento ita decorantur, illo etiamtum carebant ecclesiae orientales. Pancratius igitur rex piissimus et filius eius Georgius, reginae, catholicus, antistes omnes et principes sanctum precari et invitare coeperunt ut in Orientem transiret, ita ut ipsi eum (praesentem) 10 cernerent, eius benedictionem acciperent, ab eo illuminarentur, adeoque laborum eius fructum conspicientes divinitus datum gaudio perfunderentur. Eo igitur consilio crebras ad eum litteras dederunt Dei amantissimus rex Pancratius et mater eius Maria regina ⁵, in hunc modum : « Sancte pater, illic in Mon- 15 te Nigro pauca sunt monasteria nostra, cum regio sit peregrina. Contra vero regnum meum ⁶ amplissimum est, summa et magnitudine et dignitate ; ecclesiae episcopales ⁷ ac monasteria in eo plurima sunt et incluta. Age vero, Deus sanctitatem tuam in eam sententiam inducat ut (ad nos) festinare 20 decernat, adeoque nos per te benedicamur, tua (luce) illustremur, et praeterea fluminibus illis librorum tuorum divino spiritu animas vivificantium ecclesiae nostrae perfundantur. »

54. Beatus tamen minime se flecti patiebatur, ut qui omnium studio ab humana gloria curisque mundanis refugeret et 25 humilitate delectaretur. Accedebat et alia timendi causa superius memorata ¹, ne forte antistitem eum constituerent ; donec tandem ² piissimus rex sua manu scriptam cautionem ad eum dedit, nihil ei contra voluntatem eventurum, haec addens verba : « Non tantum exopto ³, (vir) sanctissime, ut libris tuis

fuit ; cf. BROSSET, Histoire de la Géorgie, t. I, p. 326 ; Voyage archéologique, 12e rapport, p. 93-95. Vid. *praesertim syngraphas manu ipsius* « Antonii quondam Liparitae » *ascriptas a. 1047 in celebri codice Evangeliorum Gelathensi, quem suo monasterio donavit* ; cf. ŽORDANIA, Chronica, t. I, p. 190-196 ; et G. E. TSERETELI, Древности Восточных [= Antiquitates Orientales], t. III (Mosquae, 1891), p. 267-70. *Evangelium quoque « Alaverdense », quod paulo post a. 1051, in coenobio Calliopii descriptum est, ad monasterium Caši pertinuit, cui videtur datum esse a Iohanne Liparitae filio.* ŽORDANIA, t. c., p. 203-204. cf. A. KHAKHANOV (KHAKHANAŠVILI), Материалы по археологии Кавказа, t. VII, p. 16-20. *Haec tamquam ad stabiliendam nostram interpretationem dicta sunt.* — ³ S, eadem verba alio ordine. — ⁶ nostrum S. — ⁷ Sive pontificiae ; S : hierarchicae.

54. — ¹ Cf. § 35, *supr.*, p. 104. — ² Proprie : rursum (S : hominibus vel hominum). — ³ *Textus* (T, S) : non tam < cupidus ? > sum...

illuminentur ecclesiae nostrae, sed ut ipse equidem tuo conspectu⁴ illuminer, animam meam tuis manibus committam, filius meus universique familiares mei tua sanctitate regantur et instituantur, atque Deo⁵ animas nostras mancipio devo-
veas. » Cum igitur divinus senex hanc fidem et hanc 5 piissimi regis in se caritatem perspexisset, seque ab eo iterum et saepius datis litteris ad proficiscendum urgeri⁶, Dei voluntatem explorare voluit, de qua si certior fieret⁷, rem aggrederetur (quasi) a sanctis apostolis comparatam. Haec autem erat eius consuetudo, quotiens de negotio quolibet plane¹⁰ perspectam habere volebat quae esset Dei voluntas: scriptum libellum⁹ sub altare deponebat et super illum sacerdos sacra faciebat; quidquid autem (sorte) significabatur¹⁰, id ratum habebat. Neque aliter et tunc egit. Sic igitur animo confirmator factus¹¹, in hanc sententiam litteras ad regem scripsit. Qui 15 hoc audito plurimum gavisus est atque Iohannem familiarem suum (ad eum) misit; iumentum et pecunia quantum ei discipulisque eius satis esset, transmisit. Scripsit quoque litteras¹² ad patriarcham et ad ducem¹³ Antiochiae ut copiam abeundi nobis facerent. Et ecce advenerunt qui nos arcessebant. 20

55. Hactenus ad fratres illos supra memoratos verba fecimus, qui nos illius vitam inde ab eius incunabulis perscribere coegerunt¹, o vir beate. Nam tu² quidem hactenus omnium ipse per te gnarus eras. Et quomodo gnarus non fuisses, cui ne iota³ quidem cogitationum suarum ille abscondere solebat? Iam re-25 liqua, de profectione nostra in Orientem⁴ usque ad nostrum adventum in (Urbem) regiam et inde ad illius ex hoc mundo migrationem⁵ integre narratus sum sanctitati tuae, cuius plurimo coactu et iussu res ausus sum non audendas. Illa igitur breviter admodum et summatim⁶ narravi, ut qui ab illius 30 sanctimonia tam procul absim quam caelum a terra⁷ vel umbra⁸ ab hominis similitudine. (Sed) rursus praeceptum tuum me

⁴ S, item alio verbo. — ⁵ erga sanctitatem tuam S; cf. epist. *dedicator.*, lemma alt., annot. 2., supr., p. 74. — ⁶ om. S. — ⁷ et (eum) urgere <cerneret?> T. — ⁸ Cf. § 26, annot. 3; supr., p. 96. — ⁹ libellos S. — ¹⁰ Verbum e verbo: quidquid prodibat; sed conferenda sunt quae de eius modi sortitione iam legimus § 25, supr., p. 96. — ¹¹ Ibid. annot. 3. — ¹² Proprie: libellum T; libellos S. — ¹³ ღოვანი, ducisa, (S: ღოვანი, ducsa). ბოუე.

55. — ¹ Cf. epistulam scriptoris ad Georgium Reclusum, § 2; supr. p. 75. — ² Pressius: vos, plurali, quod aiunt, maiestatis. — ³ ὅμῃ, iot. — ⁴ Hierosolyma S. — ⁵ deinde (illius)... migrationem S. — ⁶ om. S. — ⁷ Sic; intellego: quam terra a caelo. — ⁸ umbraculum (tabernaculum) S.

perscribere cogit quomodo illuc ascenderimus⁹, et qualis fuerit beatus eius exitus. Evidem, sicut viator segnis, qui sibi praestitutum iter nondum emensus deficit, ita et ego animis cado, quod adhuc vessor in radicibus montis necdum eius verticem 5 assecutus sum. Sed aderit mihi Christus Deus verus cum gratia sancta tua, ut inoffenso pede orationis meae curriculum absolvam.

56. Age vero, cum e Monte Mirabili iam profecturi essemus, precatum adivimus ad sepulcrum sancti Symeonis et Marthae¹, 10 quorum gratia vestraque oratione ad iter muniti Antiochia egressi sumus et usque ad fluvium magnum Euphratem² perreximus. Illic nobis nuntiatum est Turcos³, licentia illis facta peccatis nostris, Mesopotamia⁴ universa, Syria Graeciaque potitos esse. Quo auditu, inde flectentes iter Sebasten versus tenimus, ubi pacem tenere putabamus. Sed iam illuc Turci nobis praeverterant, captamque urbem incenderant⁵. Nos autem iter agebamus inscii, et iam propemodum in eorum manus incideramus, nisi divina misericordia nobis dexteram porrexisset. Etenim nobis omnibus exaudita est vox dicens: « Quo pergitis? » cum tamen. Dominum antestor, nullus a nobis homo conspiciebatur; sed erat ea vox angeli. Inde igitur deflectentes per montana summo cum labore transivimus et diurnis nocturnisque itineribus Caesaream pervenimus; unde ire pergentes ad mare contendimus⁶, nam terra iter non iam erat, 25 et, cum Dei numine, Euchaïta⁷ pervenimus, ad sancti Theodori memoriam. Huius loci archiepiscopus⁸ nos benigne exce-

⁹ I. 6. in Orientem; Cf. § 37; annot. 7; supr., p. 106.

56. — ¹ *Sancta Martha*, in coemeterio Daphnes prope Antiochiam primum deposita, postea ad monasterium Sancti Symeonis translata est, ubi memoria illi erecta fuerat. Vita, §§ 28, 45-51, Act. SS., Maii, t. V, pp. 413-14, 420-22. In eadem videtur conditus fuisse et S. Symeon. — ² Iter facientibus per Syriam septentrionalem consuetus Euphratis transitus erat prope castrum Birtham (hodie Biredzik), ad orientem Berrhoeae (Halab). — ³ ογρήσια, turkta, τούρκοι. — ⁴ θρασύδρομος, quasi: interamnus. — ⁵ Sebaste a Turcis capta et direpta fuit inunte mense iulio a. 1059: quod tempus a Mattheo Edesseno accuratissime notatum est. Historia, t. II, cap. 84; t. c., p. 159-62; cf. E. DULURIER, Recherches sur la chronologie arménienne (Paris, 1859), p. 295. — ⁶ (unde contendimus) om. S. — ⁷ οζησογιόβ, evhaīts, Eὐχαῖτα, quam v. d. H. GRÉGOIRE satis probabiliter existimat esse hodiernum viculum Avhkat, ad occidentem Amaseae (apud F. CUMONT, Studia Pontica, t. III, Bruxellis, 1910, p. 202-207). — ⁸ Proprie: hierarcha, vel antistes. Quisnam ille fuerit, incertum. Iohannes enim Mauropus, qui paucis annis antea in metropolitana sede Euchaïtorum florebat, imminentem ecclesiae suae cladem non videtur umquam prospexit. Vid. J. DRÄSEKE, Johannes Mauropus, in Byzantinische Zeitschrift, t. II (1893), p. 461-95.

pit, hospitio invitavit, summamque nobis caritatem exhibuit. Et ⁹ quia erat ille vir sanctus atque theophorus, noster adventus in his calamitatibus ei magno solacio fuit; et de vita spirituali plurimos cum eo sermones contulimus. Sic igitur iter nostrum pergentes, ad urbem Amysum ¹⁰ pervenimus in ora maritima, 5 ubi, venditis iumentis nostris, iter navi perrexiimus ad Abasgiae partes; et prospera commodaque navigatione Photin ¹¹ appulimus; unde iumentis vecti Cytaeam ¹² mense octobri pervenimus.

57. Confestim ad regem nuntius perlatus est, quia ille ¹⁰ in superiore regione ¹ versabatur. Qui, ut rem cognovit, ingenti gaudio perfusus est. Et continuo chartularium suum misit, cui mandavit ut senem ad se maximo cum honore dederet. Is cum ad nos pervenisset, inde nos abduxit. Itineris quoque socium se nobis adiunxit Cytaeae antistes ² nomine Hilarion ³, ¹⁵ qui deinde senis discipulus factus est. Inde igitur profecti in terram Hiberiae ⁴ pervenimus, ubi aderat rex cum principibus suis. Iam appropinquantibus nobis ad trium circiter horarum iter, rex obviam misit antistites ² optimatesque suos. Ipse autem rex piissimus (sancto) ad ostium tabernaculi sui ²⁰ obviam processit, eum peramanter salutavit, eius benedictionem accepit, et iuncta cum illo dextra introduxit eum in tabernaculum suum atque ad mensam apud se assidere iussit. Et ingenti gaudio exsultans dixit: « Benedictus sit Deus! Ecce 25 hodie regno meo universo facta salus, cum novum Chrysostomum ⁵ conspexerim! » Et cum eo pariter omnes optimates eius exsultantes Deum laudabant et dicebant: « Benedictus sit Deus, qui ad nos talem virum misit, animas nostras ad vitam revocaturum! » Ingens toti illius regno haec laetitia fuit. ³⁰

58. Eodem tempore magnam rex victoriam tulit. Quippe favente Deo Abazacenis ¹ regni sui adversariis potitus est, quos capiendi regis consilium iniisse verissime omnes novistis. Vi-

⁹ om. S. — ¹⁰ სამიხედები, samisons; *hodie* Samsoun. — ¹¹ დოფის, p'ots; *quasi ex armenio փոթ*, sinus; *hodie* Poti, *ad ostium Phasis fluminis*. — ¹² Urbs antiquae Colchidis notissima, *ad Phasim fluvium, a Graecis multi-formi nomine appellata*: Κύταιον, Κύταια, Κύτα, Κύτη, cet. *Vid. PAPE-BENSLER, i. vv. Κύταια et Κουταίσιον*.

57. — ¹ *Vid. § 55, annot. 9.* — ² *Ignotus.* — ³ *Vid. § 35, annot. 4; supr., p. 104.* *Hic usus loquendi repetendus videtur ab armenio առաջնորդ.* — ⁴ *Proprie: Karthli.* — ⁵ ღյოւღიორი, okropiri.

58. — ¹ აბაზააბაზები (S: აბაზიაბ ძები), i. e. filii *Abaza*.

ros quidem illos valentes et fortissimos, potentiae² suae opibus superbos et propter multitudinem exercitus sui confidentia elatos, quinque numero, veluti debiles quosdam parvulosque pueros una comprehendit. Iamvero ab adventu nostro nondum 5 mensis elapsus erat³, cum res ei tam propere gesta est⁴. Itaque (praeconem) misit qui senem arcesseret. Cui ut ad eum ingressus hanc victoriam ei gratulatus est, rex, qua erat fide et pietate in Deum, dixit: « O sancte pater, nequaquam nostra haec victoria fuisse sine precibus gratiaque tua. Etenim 10 saepius iam idem conatus pervincere numquam potui. Proinde congruenter veritati intellego tuo adventu prodigium istud editum esse, et deinceps precibus tuis regno meo res prospere cessuras esse. » Atque aperuit illi omnia istorum consilia et quidquid mali contra eum machinati erant.

15 **59.** Deinde piissimus rex, negotiis quae tunc occurabant compositis, cum hiems iam appropinquaret, in Abasgiam, ut solebat, profectus est, senemque ad iter invitavit, ut illic hiemaret ac requiesceret: « Est enim (inquit) terra salubris¹, ac tepida. » Postquam igitur inde profecti Dsqondid² advenimus, 20 rex ad perlustrandam totam Abasgiam ulterius perrexit. Sed episcopus Dsqondidensis nos dimittere noluit, quia senis discipulus erat. Illic igitur hiemem transegimus; qua elapsa, piissimus rex, cum usque³ in Hiberiam proficisceretur, senem ad se arcessivit, eique dedit sedes amoenas (atque) lauras inclutas, in quibus quiete frueretur atque habitaret. Nedorzui⁴ primum in Hiberia, et paulo post Satberd⁵, inclutam in Calarzena⁶ lauram. Sed, quantum fieri poterat, rex minime permittebat ut vel uno die procul a se abasset, neque verba eius melle dulciora auscultans umquam satiari poterat, sic dicere solitus: 25 « Sancte pater, sanctitatem tuam cupidissime hortamur ut vitiositatem solutosque mores penitus auferas ex animis nostris; quod occultum est occulte nobis exprobra; quod autem manifestum ante (hominum) oculos in nobis corrige: nam quid-

¹ Proprie: brachii. — ³ ne unus quidem e quinque elapsus erat (sic) S. —

⁴ veluti in manum ei cecidit S.

59. — ¹ ბარი, bari, armenice: բարի, bonus. — ² Vid. § 35; annot. 2, supr., p. 104. — ³ rursus S. — ⁴ ნეძვ (S: ნეძვი), i. e. nux, nucis arbor. *De hoc coenobio proprius dieendi locus erit ad Vitam S. Gregorii Chandzthelii, §§ 5, 30, 48.* — ⁵ Սաթերդ, շաթերդ; ex armenio Շատրերդ: quod nomen inter hibericarum litterarum cultores hodie increbruit. *Huius coenobii origines in eadem Vita S. Gregorii referuntur.* — ⁶ Ճարշյատ, clargets (S: Ճարշյատ); regio ad Boam fluvium (Coroh), in boreali parte provinciae Taochorum.

quid me iubebit paternitas tua, id quasi ex ore sanctorum apostolorum excipiam. » Georgium quoque filium suum regni heredem ad eum adduxit, huiusque manu in eius manu inserta, dixit: « Ecce, trado tibi animam huiusce pueri eamque coram Deo tibi commendo. » (Sanctus) illi benedixit, fausta ei precatus est, et ait: « Dominus eum attollat in utraque vita, sicut magnum Constantinum, in timore suo < custodiat⁷, atque> ei subiciat omnes inimicos eius. » Et, prout res ferebat, praecepta Dei spiritu plena mandataque divina⁸ conscripsit eique tradidit, ut ea perpetuo lectitaret ac perdisceret neque improbi homines⁹ aliquid indecori aut perversi eum docerent. Quae ille cum gaudio suscipiens die ac nocte addiscebat, et ad eum sic se applicavit ut optimo patri filius amans aut sicut⁹ unanimus discipulus magistro suo.

60. Exinde (peccata sua) confiteri atque expiare coeperunt¹⁵ ipse rex, catholicus, sacerdotes et diaconi, monachi, religiosi, optimates ac principes, divites ac pauperes: qui tam fervida cum fide ei studebant, ut¹ cibi capiendi vix nobis esset facultas. Hoc igitur modo totum Orientem vir a Deo illuminatus illuminavit et cum apertas tum occultas noxias correxit. Nem-²⁰ pe² ante omnia adversus reges impavide et palam, cum sapientia et prudentia, correptionis ferrum exacuit, multorum delictorum causa: ne episcopatus venumdarent hominibus non bene moratis, indoctis, saeculo prorsus mancipatis, qui in lascivia et (vaga) peregrinatione adolevissent, sed eligerent viros dignos et²⁵ sanctos³, in monasticis disciplinis educatos, quibus magistri divino spiritu pleni testimonium perhiberent, ut eorum oratione et gratia regnum eius in pace floreret neque propter sacerdotum lasciviam et licentiam ipsi laici⁴ plecterentur. Item de tribunalibus iudicisque regiis verba fecit: ne in orphanos viduasque sententiam³⁰

Ps. 81, 3. ferret, sed, quod ait David, humilem et pauperem iustificaret, neve⁵ contra aequitatem ius diceret sive magno sive parvo. Ante omnia eum (hortatus est) ut misericordiam coleret, quia misericordiam et iustitiam diligit Dominus, adeoque omnem impunitatem et libidinem a se ipso primum removeret, et post a³⁵ suo populo.

61. Deinde antistites < hortari¹ > coepit ne cui ambitiose

⁷ om. T, S; suppluvimus ex consueta benedicendi formula. — ⁸ om. S. — ⁹ (optimo-sicut) om. S.

60. — ¹ Text. (T, S): quasi, sicut. — ² om. S. — ³ (et sanctos) om. S. — ⁴ ერი ე ერი, verbum e verbo: homines populi (sive: e populo). — ⁵ et ut S.

61. — ¹ Om. T. S; supplendum ex ipso contextu orationis; (cf. in sententia proxime sequenti: commonere coepit).

manuum impositionem conferrent, ne indignos sacerdotes consecrarent, ut sacerdotes quos consecrassent, cum indignis communicare vetarent, ut aurum argentumve ne congererent, sed ante omnia pauperum infirmorumque misererentur ; et ne quidpiam indecori aut ne qua alienae offensionis causa in iis conspiceretur, sed praecepsit Apostoli inhaererent, qualia ad Timotheum scripsit. Deinde sacerdotes et diaconos commonere² coepit, ut episcopis suis oboedirent, ne cui per collusionem³ vivificum Christi corpus sanguineique traderent, sed tales 10 essent quales in apostolorum patrumque canonibus edictum est. Monachos pariter et religiosos omnemque populum congruenti admonitione illuminabat ; rudes erudiebat ; eruditis vero eorum disciplinas commemorabat ; divites pauperum misereri docebat, pauperibus autem patientiam commendabat et stipe adiutos 15 dimittebat, lapsos erigebat, labantes confirmabat, inimicorum invisibilium telis sauciatos curabat ; quos illi sauciatur erant⁴ a vulnere incolumes servabat⁵ ; mersos⁶ in vitiorum fluctibus, ex his educebat ; mergentes⁷ aquis suffocari non sinebat, sed quasi peritus nauarchus eos in huius mundi fluctibus a 20 naufragio eripiebat.

62. Quapropter, ut memoria servetur virtutum eius, quae modo descriptae sunt, haud inopportunum fuerit brevi narratione describere quantam gratiam habuerit ad curandas animas, et maxime omnium, quantum sua intercessione apud Deum 25 valuerit. Qui (enim) de gemina salute⁸ eum adiisset, hunc sanctus voti compotem faciebat⁹ in utraque vita. Eo namque tempore, quo Dsqondidi eramus, uti supra memoravimus, erat in aedibus episcopalibus¹⁰ frater quidam, qui apud archiepiscopum hospitio exceptus erat, ordine quidem archidiaconus habitu 30 autem monachus, qui postea sancti manibus tonsus est : nondum enim tonsuram acceperat. Hic iuvenis erat aetate neque obscuro ignobilive loco natus. Nullam quidem antea cum sancto sene consuetudinem habuerat ; dixit tamen ipse : « Tanta mihi erat fides et spes, ut ille mihi veluti Christus videretur.

² Cf. annot. superiorem. — ³ Vel : ambitiose ; cf. supr. — ⁴ დაცემადთა ; S : casus, ruinas, excidia, cet. (დაცემათა). — ⁵ adurebat S (?). — ⁶ mersum S. — ⁷ Textus (T, S) : mersos, დანოქმულთა ; sed ipse cantilenae numerus, quae manifesto iteratur, ostendit hic etiam futurum oppositum esse praeterito ; legendum igitur : დანოქმადთა.

62. — ¹ de (geminio) peccato S. — ² Locus vitiatus. T : sanctus se ipse dabat : თავი თვები ; legimus : თხოვა თვები (= ბიბი) ; S : se ipsum sanctis dabat ... — ³ საეპისკოპოზებ, saepiscopozos.

Fratrem (igitur) istum communis nostri generis inimicus iuvenilibus cogitationibus adortus est: huic enim magister prope non aderat, cui cogitationes suas aperiret; itaque cum eum magistro destitutum invenisset (inimicus), tunc ei bellum indixit. Sed quoniam viro Dei fidem habuerat peregrinus peregrino, 5 haec eum fides perire non sivit. Ad me indignum venit et his verbis me allocutus est: « Pater, si quis procul magistro suo positus impetum inimici patiatur, numquid alii magistro id aperire huiusque orationi se commendare beat? » Nondum quippe eius modi regulam didicerat. Cui ego dixi: « Deo valde¹⁰ acceptum est id quidem, reverendé frater. » Respondit ille in hunc modum: « Hoc mihi tribue beneficium ut senem mihi ostendas, eique malum meum notum facias. » Hac autem hora, senex ad aedes episcopales³ ascenderat. Ut redux fuit, de fratribus cogitatione ad eum rettuli. Mandavit mihi ut illum arces-¹⁵ serem in posterum diem. Qui cum advenisset, in meam primum cellam eum introduxi eumque monui ut impavide et audacter seni rem totam manifestaret. Cum igitur eum ad senem introduxissem, postquam ipse recessi, suas conflictationes ei manifestavit. Quas cum demum omnes ultro effatus est, dixit ei²⁰ senex: « Fili, vino abstine, ut (horum) immunitatem consequaris. » Dixit frater: « Pater, haec regio torrida est⁴, et maxime is locus ubi habitare soleo: numquid a morbis servabor? » Senex imperiose instar vaticinantis ei dixit: « Fili, ego, Deum inter et temet internuntius, hoc tibi spondeo: si pae-²⁵ cepto meo parueris, nihil detrimenti neque spiritalis neque corporalis tibi obventurum est. » Petiit ille ut eius disciplinae penitus se traderet; (quod) tamen non permisit senex, antequam illi priori magistro valedixisset, « cum hoc sit, inquit, a nostro more alienum. » Frater, cum ad me rediisset, haec mihi³⁰ rettulit; videbatur autem quasi e fornace egressus, ovans gaudio et in libertatem vindicatus. Exinde vino sic abstinuit, ut umquam extra sacrorum mysteriorum communionem illud non gustaret; et postea, cum ad nostram utilitatem haec nobis narraret, sic (mihi dixit): « Ex quo tu ad senem me introduxisti,³⁵ tanta iam libertate fruitus sum, a multo tempore⁵, ut ne vestigium quidem in me reperire possem pristinarum illarum vexationum. De valetudine autem quid opus est dicere? quandoquidem in hac torrida regione melius habeam quam omnes vini potores. »

* Cf. Vitam S. Gregorii Chandzthelii, § 20. — ⁶ (a multo tempore) om. S.

63. Haec idcirco enarravimus ut intellegeretis qualis esset ille sequester Deum inter et homines, qualis animabus corporibusque sanitatis restitutor, quantamve invocantibus se fidem faceret. Divitibus¹ autem quomodo paeceperit ut bonorum suorum largitiones facerent et maxime omnium ut pauperum miserentur, (ipsa) eius orationis vehementia demonstrabit, ut vobis perspecta sit eius animi misericordia. Erat episcopus quidam ditissimus et per quam nobilis, quem inimicus dextere² aggressus (permoverat) ut ex amplissimis opibus suis ecclesias ornaret atque instrueret, in monasteriis agapas³ institueret et hoc pacto divitias suas (sibi) servaret, neque de pauperibus ullo modo sollicitus esset. Hic sancti senis discipulus factus est eique cogitationes suas aperuit. Cui⁴ dixit senex : « Domine, hoc maligni hostis⁵ infesta (suasio) est, qui ecclesias et agapas tibi obtendens, dum in pauperes immisericors es, te vult interficere. Ut enim ait sanctus Iohannes Chrysostomus⁶, Deus vobis⁷ non dixit : « Ecclesias adornate⁸ », sed : « Esurivi neque cibum mihi dedistis. » *Matth. 25, 35*, Sic igitur paeceptionibus suis eum ad misericordiam erga pauperes permovit ; itaque ille in infirmos et afflictos tam effuse liberalis esse coepit, ut ii qui eum antea noverant prorsus invisitatum prodigium cernere sibi viderentur. Eius modi paeceptionibus terram nostram illuminavit, animas innumerabiles vitae restituit et sponsi animarum doti accensuit.

64. Sed novi te percontatum esse et ut (tibi) narretur expetere, vir sancte, quomodo perfecerit ut orphanos illos colligeret, et quomodo tantam eorum multitudinem una (secum) abduceret : opus sublime admodum ac mirabile¹, opus legis prophetarumque columen², dixerim equidem opus lege excelsius, novae gratiae decus et apicem, quod Moyses vidit et praeteriit, a quo Aaron, ut ab irrito conatu, resiliit ; quod tamen idem suis umeris sustulit vir immensae misericordiae³ et universos (illos) ad refugium perduxit. Hoc igitur opus vir divinae misericordiae imitator, Dei gratia molitus, id perfecit quod⁴ inde ab origine mun

63. — ¹ Om. S. — ² iamdudum S. — ³ ἀγάπη, ἀγάπη; non tamen hoc nomine omnino idem audiebatur atque in primitiva ecclesia. Agape Hiborum erat anniversaria commemoratio defunctorum, quae adiunctam habebat largitionem quamdam sportularum ad pauperes, et in coenobiis mensae cottidiane apparatum nonnihil lautiorem. — ⁴ nam ei S. — ⁵ S. eadem verba alio ordine. — ⁶ Cf. S. IOANNES CHRYSOSTOMUS in Matthaeum, homil. LXXX (al. LXXXI), cap. 2; P.G., t. LVIII, p. 726. — ⁷ om. S. — ⁸ < non > adornate S.

64. — ¹ (opus-mirabile) om. S. — ² Textus : (legi prophetisque) suspensum, γαθογοργόγλο (T, S); legendum : γαθαγοργόγλο? — ³ Verbum e verbo : abyssus ille misericordiae. — ⁴ Ita S; eo consilio, idcirco ut T.

di ad nostra usque tempora a nemine perfici potuisse opinor, neque deinceps a quopiam coeptum et attemptatum iri. Et sicubi tamen⁵ id coeptum est, sive in urbibus sive ruri, vix aliqui, rarissimo exemplo⁶ id perficere potuerunt, ut alius decem, alius quindecim, alius tandem viginti (homines) sua misericordia complecteretur, et hos quidem iam adultos, sicut testatur liber Regum de Abdia propheta, qui prophetas quinquaginta profugos et Iezabel latitantes in quadam spelunca aliquamdiu aluit⁷; in quo nihil est mirabile: erat (enim) ille quinquagenarius⁸ regis Achab, isti autem erant prophetae venerabiles, per quos geminatum prodigium⁹ impetravit. Item in nova quoque lege litteris mandata sunt (gesta) sancti Clementis, sancti Zoticus presbyteri, sancti Samsonis Xenodochi et sancti Babylae patriarchae Antiochensis. Nempe sanctus Clemenspueros instituebat¹⁰, quos interea spiritalis eius mater¹¹ beata Sophia nutriebat¹¹ eique operam suam conferebat. Itidem Zoticus presbytero¹² uxor et liberi, servi et famulae erant, qui eum adiuvarent. Samson¹³ autem e superfluis opibus suis pias largitiones faciebat. Demum sanctus Babylas¹⁴ amplissimae civitatis cathedralm obtinebat. Quos omnes non mirum est in tanta copia effusissimae fuisse munificentiae.

65. At vir ille beatus et mirabilis, qui transensa hominum natura res audebat nemini audendas, eius in omnibus imitator factus est, qui natura bonus et hominum amans: eo namque licentiae procedat oratio nostra. Quippe non decem animarum²⁵ aut viginti, aut quadraginta sibi onus imposuit, < sed...¹⁵ > in-

⁵ Textus (T, S) : quamquam, *interrupta pendente sententia*. — ⁶ *Verbum e verbo*: quispiam ex paucis. — ⁷ 3 Reg. 18, 4. — ⁸ ერგაծებ თავი, πεντηκόνταρχος; quod geminatum videtur e vicino verbo: quinquaginta; erat enim Abdius dispensator domus, οἰκονόμος, regis Achab (3 Reg. 18, 3). — ⁹ pretium (mercedem) S. — ¹⁰ docebat S. — ¹¹ Vita S. Clementis Ancyran, Act. SS., Ian. t. II, p. 458, et seq.; ubi, p. 460-83, laudatur Sophia eius mater adoptiva, quae eum educavit, et postea in piis operibus adiuvit. — ¹² Zoticus pr. orphaneotrophus, de quo agendum erit ad d. XXXI decembris; cf. interea Synax. Eccl. CP., p. 359, et J. PARGOIRE, Les débuts du monachisme à Constantinople, in Revue des Questions Historiques, 1899, t. I, p. 23-29. — ¹³ ხამფი, samp'son, Σαμψών Xenodochus, de quo BHG: 1615; natu Romanus, qui ante a. 530 Constantinopolim venit ibique prope Sanctam Sophiam magnum xenodochium condidit. J. PARGOIRE, L'Église byzantine (Paris, 1905), p. 121. — ¹⁴ T, hic et superius: ბაბილა, babila (S: ვავილა, vavila), ბაბილაς; cf. H. DELEHAYE, Les deux saints Babylas, in Anal. Boll., t. XIX, p. 5-8.

65. — ¹ *Hic aliquid supplendum est ut sententia consistat.*

ter quas erant qui nondum suam aut dexteram aut sinistram dignoscerent, sed lactis materni nutrimentis egebant, ut qui primam infantiam nondum excessissent; alii secundam aetatem adepti neccum tamen ab infantia admodum distantes, qui pueri vocabantur. Tertianorum porro (erat) ordo eorum qui tertiam aetatem ingressi adolescentiam attingebant. Quartanorum ordo (erat) aetate gravatorum, natu grandiorum et senum, qui sponte sua (sancti) disciplinae se tradiderant: alii quoque liberos suos secuti erant. Hi omnes in unum coetum collecti unaque congregati octoginta numero recensebantur, atque in portum eius misericordiae recepti sancto adhaerebant quasi oves boni pastoris. Causa autem cur eos colligeret eius modi fuit.

66. Nempe hoc tempore cum flagitiorum nostrorum multitudo Deum infinite misericordem et benignum ad immisericordem (saevitiam) et indignationem adegisset, iusta meritaque vice pestilentiae terminalis ² lues totum Orientem invasit. Sicut ait propheta, omnia foede permixta conspiciebantur in genere humano ³; escae impurae a quibus edendis christiani abhorrent, (urgente) fame magni muneris instar offerebantur; liberi, parentum suorum amor et deliciae, quos isti precibus a Deo impetraverant, iisdem invisi et odiosi facti erant; alia his adiuncta praetermittimus, quae litteris mandare nefas est. Haec tamen perscripsi ut commemorarem quali tempore quale instrumentum divinae misericordiae multis hominibus factus sit vir iste Dei, quos gemino cibo aluit, sicut priscus ille Ioseph Aegyptius, adeoque, sicut Moyses, ex mari famis animas sibi ⁴ commissas, ne aquis mergerentur, eripuit. Neve cui mirum id videatur; quandoquidem ira caelitus effusa erat in humanum genus, neque modo pauperes angabantur, sed divites etiam inopia laborabant, sicut ait David: « Omnes pariter aberraverunt et Ps. 13, 3; inutiles facti sunt », quapropter et omnes torquebantur. Iam 52, 4. vero, uti superius diximus, qui exitiosae illius pestis victores evaserant ⁵ et ab interneciva ista fame aegerrime servati fuerant, vixdum e calamitoso hoc tempore emergebant cum in Orientem advenimus. Quamquam autem temporum condicio paulo tolerabilius facta erat, tamen ex his calamitatibus resi-

66. — ¹ *Pressius*: innumerabilem misericordiam et Deum benignum. — ² განმამრედებელი, *a* მრედება, distortio, contorsio ...? — ³ *Verbum e verbo*: multiformes et incompositae res conspiciebantur in hominum natura. — ⁴ *Textus* (T, S): ab eo, მისგან; *legendum*: მისგან. — ⁵ qui usque ad exitiosam illam pestem (superstites) fuerant S.

dua quaedam angustia nondum penitus evanuerat, et qui utcumque servati erant, in summo discrimine vicitabant, mortem inter et vitam collocati.

67. Quae omnia ut conspexit sanctus pater Georgius dolens animo suspirium duxit et illacrimans ait: « Heu mihi! quare 5 in hanc terram adveni ut tanta mala viderem? » Primos quidem omnium, ipsius beati propinquos in his regionibus graviter percusos repperimus: duas eius fratris filias earumque liberos parvulos; quos sanctus benigne complexus est, congruenter Scripturae verbis « Gentem tuam ne contempseris. » Alios ex 10 aliis locis, quosdam ex urbibus, quosdam ex villis, congregavit. Alios in locis prorsus desertis repperit; alias a servitute exemit¹, alias autem e tristiore etiam vitae condicione eripuit. Sic igitur ipsam hanc aetatem infantiae atque innocenciae (et inde) ad eam quae bonum malumque discernit, beatus 15 redemit, et de rebus istis neglectis sacerdotes incorruptos dispensatoresque fideles Christo consecravit. Neve cui mirum hoc videatur, cum ipse magnus ille patriarcha Ioseph servus fuerit: eius tamen sanctitas inter omnes celebratur, idemque postea rex Aegypti factus est. David autem et Amos, nonne pastores 20 erant? quorum prior factus est rex, alter vero propheta. Et ne singula persequar, cum hac ratione per totum Orientem huius admirandi operis (fama) increbruisset, undique ad eum congregari coepi sunt (pueri) quorum parentes ipsi eos ad illum adducebant rogantes ut susciperentur, vel, iis ante ianuas 25 expositis, aufugerant. Alii autem ratione utique² acutiores parentibus suis se subducentes ad sancti portum confugiebant. Et sic coetus ille a Deo collectus³ numero crescens, ad octoginta usque auctus est, uti iam dixi.

68. Agite dum⁴, o fideles, rem sublimem et mirandam intellegite. Novi equidem a vobis hoc non ignorari, in liberorum educatione saeculi amatores quibus proliis numerus aliquantum accrescat, puta ad septem vel octo, si satis quidem divites sint, in magnam curam atque sollicitudinem incidere, si autem pauperes, vitam iis fieri prorsus acerbam et aerumnis 35 plenam. Atqui beatus tanta multitudine orphanorum se oneravit, sicut quilibet aliis uno alterove (se onerasset). Quos omnes in hunc modum educavit, doctrina divini Spiritus perfecte ex-

67. — ¹ (alios-exemit) om. S. — ² filii S (ex ὁδῷ, δῷ, ἐξ δῷ, δῷδῷ). — ³ coetus Dei S.

68. — ⁴ Om. S.

coluit, prout divinae voluntati acceptum esse sentiebat, et ut primum aetate² processerant³, eos divinarum litterarum dulcedine, quasi lacte et melle alebat. Et dum corporalium sensuum⁴ compage adolescent atque in profanas disciplinas se latius effundunt, simul mentis quoque eorum sensus⁴ interiores acuebat atque vegetabat, et sic utroque modo educatos ad Deum eorum creatorem eos adducebat. Neque enim tantam eorum multitudinem per alios magistros instituebat, aut alieno auxilio ita utebatur ut sibi vel minimam quietem in dulgeret; sed ipse per se singulas classes singulasque aetates⁵ omnino docebat atque instituebat; cum tamen interea praescriptas sibi ex regula⁶ preces nunquam postponeret, neque a ieuniis et ascetica exercitatione se relaxaret. Sic demum perfecit ut provectionibus sequiores aequaret; his autem priores assecutis rursus posteriores exaequabat; ita ut quamvis aetate⁷ alius alium antecedere videretur, eruditione tamen omnes unius aetatis essent.

69. Hic, idoneo tempore et loco, aliquid proloqui volo, quod non inopportune dictum sit¹ ad reprehensionem eorum qui virum nulla reprehensione dignum reprehendunt; quos existimo ne temperaturos quidem fuisse a reprehendendo bono illo seminatore, qui exiit ad spargendum semen, uti in Evangelio scriptum est, aut criminaturos bonum Magistrum propter duodecimum² eius discipulum, aut imperitum³ Eliseum (dicturos) propter unum Giezi, quem solum ille sibi discipulum ascivit: nam eius modi (exemplis) Scripturae⁴ plenae sunt; verum superfluis rebus praetermissis, nostrae orationis intentionem paucis hisce verbis perspicuam faciemus, ne quis propter quarumdam arborum sterilitatem bonum hunc hortorum satorem reprehendat, aut a perito arvorum satore paucorum lolliorum rationem repeatat, si in tanta multitudine quidpiam fuerit deterius. Nempe complures causae fuerunt huius coetus (congregandi), o vir sancte. Prima omnium fuit, uti supra dixi⁵, misericordia divinam imitata, (quam moverant) illius temporis discrimina. Secundo loco, quandoquidem hunc laborem suscepereat ut multos libros converteret, optabat ut gens nostra litteras doceretur.

² om. S. — ³ *Proprie*: increverant. — ⁴ ორღანოთა, organota, ოργაνოν. —

⁵ singulas classes aetatum S. — ⁶ განღხნა, κανών.

69. — ¹ quod factum est (?); non importunum est ... S. — ² *Text.* (T, S): undecimum, მეათორეთმეტისა; *legimus*: მეათორმეტისა. — ³ T: unum, მარტი, *legimus*: მარტი; *om.* S. — ⁴ წერილი; S: anni, წელი. — ⁵ *diximus* S.

Sed cum fieri non posset ut adultos atque aetate iam plane maturos⁶ (eas) doceret, idcirco naturas molles ac teneras⁷, quae doctrina imprimuntur ut cera sigillo, in eius modi coetu sibi comparavit, quasi instrumentum⁸ suis institutionibus excipiens idoneum: neque spes eius frustrata est. Tertia causa haec 5 etiam fuit, in qua inerat ipsa Dei providentia. Cum enim sanctus in hoc Sancto Monte esset, primum diaconi⁹, dein hegumeni munere fungens, non eum fugerunt plurimi labores ac molestiae quae presbyteris cantoribusque incumberent; nam terra nostra ab ista regione longissime dissita est et perpau-10 ci sunt qui (huc) adveniant litterati; qui autem adveniunt, post breve tempus rursus profiscuntur et¹⁰ inclutam illam laurae ecclesiam¹¹ deserunt. Voluit igitur beatus filiorum suorum coetum quasi oves rationales sancto patri nostro Eu-15 thymio honorifico munere offerri, qui sacrae huius ecclesiae cantores atque sacerdotes fierent; ita ut theophororum (patrum) illorum commemoratio splendide ageretur. Ista igitur, uti iam dixi, tres fuerunt causae illius coetus (congregandi). Sed ad priorem orationem revertamur.

70. Iam quinque annos in Oriente traduxeramus, hoc vitae²⁰ genere, de quo supra diximus. Libri eius in multis aedibus episcopalibus¹ et monasteriis transcripti fuerant; ritus ecclesiasticos multifariam correxerat, sicubi vitiosum quid reppere-25 rat; omnes pariter reges et principes, divites ac pauperes, magnos et pusillos, viam aeternae vitae docuerat; paecepta,²⁵ et regulas, scriptas et inscriptas, constituerat, et sic, divino mandato perfunctus, multiplo fenore auxerat mandatum sibi talentum², quae librorum interpretatio erat; alterum insuper talentum², priore multo excellentius, acquisierat, quae est tot animalium institutio atque educatio: nam mea quidem sententia,³⁰ o vir beate, non adeo mirabile et magnum est libros interpretari quam tot animas Deo addicere. Illud porro certum est horum orphanorum causa eum a Deo in Orientem fuisse adductum, ita ut Orientem universum illuminaret adeoque Andree apostoli et Simonis³ Chananaei possessionem iterum confirmaret. Nam³⁵

⁶ განმწყვებელთაგან T; perfecta aetate et adulorum instar, განმწყვებელთაგ. S. — ⁷ *Textus*: naturam .., teneram. — ⁸ ორღანოდ, organod; cf. *supr.*, *annot.* 5. — ⁹ დიაკონობაასა, diaconobaisa T; დიაკონობაასა, diaconobasa S; *sed profecto rescribendum est*: დეკანობაასა, decanobaïsa, in mu-
nere ecclesiarchae (decani); cf. § 24; *supr.*, p. 94-95. — ¹⁰ om. S. — ¹¹ *Verbum*
e verbo: ecclesiam lauram.

70. — ¹ Cf. § 63, *annot.* 3; *supr.*, p. 125. — ² Cf. § 17, *cum annot.* 14; *supr.*, p. 90. — ³ Symeonis S; cf. § 51, *annot.* 6; *supr.*, p. 116.

Andreas apostolus in terram nostram venit, Simon ⁴ autem Chananaeus, in ea sedem suam ultimo constituit; nam eius sacrae reliquiae Nicopsi ⁵ (conditae) sunt.

71. Verum quando ad castiganda peccata nostra, leo iste rugiens, qui potentiae ¹ suae robore Babylone se extulit, Nabuchodonosor alter, impius soldanus ², e finibus suis egressus est ad delendum genus christianum, nos hoc ipso tempore Achalkalaki ³ in urbe Dzavachiae ⁴ versabamur, quo coegerat etiam omnes suos orphanos. Consideramus universi coram eo, cum, meridiano tempore, mentis excessum aliquamdiu passus est; tum repente, timore correptus haec nobis edixit: « Ira divina in hanc urbem ventura est. » Itaque omnes se accingere iussit. Sub vespere profecti sumus. Tribus porro post diebus necopinato erupit clades ⁵, quam omnes profecto novistis. Nempe non modo Achalkalaki incolae trucidati sunt, sed etiam excellentissimi ac nobilissimi principes et dynastae regni nostri crudelissime trucidati perierunt ⁶. Quam ob causam piissimus rex Pancratius in gravi maerore iacuit, donec vir Dei ad eum adiit ⁷, atque consolatoriis sermonibus, multiplici narratu et admonitu, huius maeroris caliginem dissipavit; adeo ut ipse (rex) id ei fateretur ⁸: « Nisi sanctitas tua me invisisset ⁹, propemodum maerore confectus fuisse. »

72. Sed cum caelesti invitatu intellegeret (advenisse) tempus migrationis suae, quo e corpore egressus ad Deum transiturus esset, divina providentia in eius animum induxit ad Sanctum Montem proficisci, ut quo loco lumen intelligentiae litterarum divinitus afflatarum, uti iam saepius a nobis dictum est, effulgit,

⁴ Symeon S. — ⁵ ნიკოლებბ, nicop'ss T; ნიკოლების, nicop'sias S; cf. loc. cit.

71. — ¹ Proprie: brachio — ² بىچىلۇنىڭ, sultani, ex arabico سلطان graecanice, σολδανός. Is erat Turcarum Mesopotamiae princeps Alp-Arslan. Vid. infr. — ³ ایشانجى, ahalkalaki, quam Armenii translato nomine appellarunt Նոր Քաղաք, Nor Qalaq, et graece diceret Νεάπολιν; oppidulum ad occidentem Tiphlisii; cf. IN. DJIDJIAN, Descriptio antiquae Armeniae, t. c., p. 366. — ⁴ Հայանցովա, շավահետիսա, regio Calarzenae finitima, in Gogarene, armenice: Ղաւախը, շավահ. Vid. HÜBSCHMANN, Armenische Ortsnamen, t. c., p. 354. — ⁵ Proprie: ira. — ⁶ Excidium Achalkalaki ad annum 1064 refert Matthaeus Edessenus; quod nostri testimonio luculenter confirmatur. Haec enim clades quinto anno accidit post annum 1059, quo S. Georgius in Abasgiam advenit. Cf. § 56, annot. 5; et § 70, supr., pp. 121, 132. — ⁷ pervenit S. — ⁸ quamdiu (donec?) ipse com- motus est S. — ⁹ ad me appropinquasset S.

primum sancti¹ patris nostri Euthymii opera, deinde huiusce
beati patris¹ Georgii, hoc etiam loco ei contingeret e vita
discedere et caelestem lucem obtainere — etsi reapse, sicut
sanctus magnusque¹ pater noster Euthymius, in urbe regia
diem supremum obiit, — adeoque fluvio similis, qui e scaturiente 5
fonte egressus superficiem terrae irrigavit, ad suum rediret
principium et in ipsam sui originem reflueret, et, sicut diximus,
tantam illam filiorum suorum multitudinem, quasi oves ratio-
nales sancto patri nostro Euthymio offerret atque intra eius
ovile² collocaret. 10

73. Haec igitur providente (Deo), subortum est ei consilium
ad Montem Sanctum proficisciendi et postquam effusissimis pre-
cibus Deum obsecravit, animo iam confirmatior factus¹ ad piis-
simum regem Pancratium adiit, ad quem dignam sapientia
sua orationem habuit, in qua et illum exornans et Deum pre-15
cans, multa dixit de (regis) fide, de caritate qua eum pro-
secutus fuerat³, de praeclara docilitate qua eius monita exce-
perat. Cui orationi³, supremum vale conseruit, in haec ver-
ba divinae sapientiae plena : « Sicut mandato tuo morem gerens,
o rex, terram reliqui, in qua peregrini more vivens et advenae a 20
plurimis curis respirabam, tu nunc paupertati meae morem
gere. Age vero, sicut alias persaepe mihi indulsisti, dimitte me ad
terram peregrinationis meae ; fac me perducas⁴ cum oratione et
benedictione ad sepulcrum patrum meorum spiritualium, sicut Iacob
patriarcha in Aegypto defunctus in terram promissionis⁵ trans-25
latus (est), in qua sepeliretur cum Abraham et Isaac, aut sicut
ossa⁶ Ioseph, indidem effossa, cum patrum eius (ossibus) con-
dita (sunt). Si quid incrementi cepit religio tua et decora con-
stitutio regni tui, haec tibi gratia referatur : tu enim me ac-
cessisti, non ego mea sponte adveni. Accipe et inspice litteras 30
tuas, quibus me a sollicitudine immunem fore mihi promitte-
bas ; tuque rex huius terrae, dimitte me ad regem < cae-
li⁷ > pariter et terrae, et ad civitatem in qua omnes con-

Ps. 46 ; 10 ; gregantur et fatigati recreantur, ubi magnus est Dominus
47. 1. et laudabilis nimis in civitate Domini virtutum, sicut ait David, 35
ubi fortes Dei e terra sublimes attolluntur. » Hac oratione re-
gis animum adeo mollivit, ut ille cum principibus suis et epis-

72. — ¹ om. S. — ² ბაզობა, cf. armenium բակ.

73. — ¹ Cf. § 25, annot. 3 ; supr. p. 96. — ² de eius caritate S. — ³ om. S. —
⁴ destina me S. — ⁵ promissam S. — ⁶ filii S. — ⁷ om. T, S ; sed vix non
necessario supplendum.

copis vim lacrimarum profunderet. Neque plurimo conatu et oratu potuit virum inexpugnabilem expugnare aut invictum pervincere. Proinde per litteras regias et coram (astantibus) mandatoribus⁸, ad piissimum regem Constantinum Ducam⁹ eum 5 dimisit plurimis muneribus et pecunia donatum, ipse rex cum omnibus principibus suis et episcopis. Universa autem huius regia maerore ac dolore completa est, quasi filius unicus, amissio patri suo. Nam vix non plerique facti erant illius discipuli, uti antea diximus.

10 **74.** Profecti sumus eodem tempore quo Constantinus Ducas¹ Martham regis filiam sponsam sibi futuram et reginam, ad regiam urbem² adduxit. Et, sicut ante scripsimus de hoc senis vaticinio, cum³ illa ante nos dederetur, dixit seni Maria Pancratii mater: «En, pater, verum evasit tuum de 15 Martha vaticinium⁴! » Sic igitur eam, magnificentissima cum pompa, ad (urbem) regiam deduxerunt. A rege quidam missus fuerat Aaron⁵; patris autem eius legati erant⁶ beatus sex Petrus, qui antea Patricius⁷ dicebatur, et Iohannes Bediae⁸ archiepiscopus et syncellus⁹, aliusque comitatus multus,

⁸ მანდატურთა, мандатурта (S: მანდატურთა, мандатурта), μανδάτορες. *Ibi advenorant propter causam, quae paulo post indicabitur.* — ⁹ დუბისია, дуцизиса, ut § 37, *supr.*, p. 108.

74. — ¹ Cf. § 73, annot. 9. — ² reginam urbis illius regiae S. — ³ <iam vero > cum add. S. — ⁴ Cf. § 37; *supr.*, p. 106. — ⁵ ჰრონი, hroni T (აარონი, aaroni S); *legendum*: აარონი, aharoni. *Is est Aaron ille, qui mutato titulo et munere, idem passim in historiis occurrit.* Nempe: Aaron magister urbis *Ani praefectus*, ubi, inter annos 1045-1054, admodum iuvenis inscriptionem posuit. K. KOSTANEANTZ, Vimakan Taregir [= *Chronicon Lapideum*], in *Bibliotheca Armeno-Georgica*, t. II (Petropoli, 1913), p. 27; Aaron Vestes, seu Vestitor, *Vladislai filius, Vaspracaniae praefectus*. SKYLITZES (CEDRENUS), ed. BEKKER, t. II, p. 572-73; Aaron Bulgarus, *Vaspracaniae praefectus*. ARISTACES LASTIVERTIUS, *Histor.*, c. XIII, t. c., p. 71; Aaron] Vestes, MATTHAEUS EDESSENIUS, *Hist.* l. I, c. 74, t. c., p. 125 (hi tres ad annum circiter 1049); Aaron Magister, *levir Isaacii Comneni*. IOH. ZONARAS, *Epitome historiarum*, l. XVIII, c. 2, 20 (ad annum 1059); ed. Th. BÜTTNER-WOBST (Bonnae, 1897), p. 660; Aaron proedros, αύτάδελφος τῆς Αύγούστης, *dux Mesopotamiae*, a. 1059 (in *colophonte codicis Coisliniani* 263). Sp. LAMBROS, Νέος Ἑλληνομνήμων, t. VII (1910), p. 131; cf. J. LAURENT, *Byzance et les Turcs Seldjoucides*, p. 31, note 10. — ⁶ (patris-tenebant) om. S. — ⁷ Cf. § 45, cum annot. 2; *supr.*, p. 111. — ⁸ Bedia, *quae est Egri, in antiqua Colchide, ubi rex Pancratius III admirabilis artis ecclesiam aedificavit*. Vid. A.M. PAVLINOV, *Материалы по археологии Кавказа*, t. III (Mosquae, 1893), p. 26-29; BROSSET, *Voyage archéologique*, 8e *Rapport*, p. 91-95. *Inscriptiones emendatius retulit* ŽORDANIA, *Chronica*, t. I, p. 137-38. — ⁹ svingazi < inclutus princeps Hiberus > S.

qui ante nos profecti erant. Itaque navigationi nos commisimus et per dies non paucos vi fluctuum et mari turgido vexati sumus, adeo ut vix non penitus ¹⁰ spes salutis nobis adimeretur; quod litteris mandare supervacaneum est. Sed sancti oratio feliciter nos eripuit, et sic incolumes ad urbem regiam 5 appulimus.

75. Tunc Petrus ad piissimum regem de nostris negotiis omnibus rettulit. Rex ad palatum ¹ nos accersiri iussit in posterum diem. Itaque die altero ² in palatum introducti sumus. (Sanctus) ad regem ingressus, ex ritu (aulae) regiae illum adoravit, de laudibus eius verba fecit, ei simulque eius filiis fausta precatus est atque benedixit. Rex autem, ut persensit habitum eius divino Spiritu plenum, verba quoque oris eius modesta, compuncta, et ad aures audientium subtiliter ³ permanantia— nam sensuum eius placiditas interiorum eius animi facultatum immotam constantiam demonstrabat ⁴, cum interea modesta pariter et acuta oratione mentis suae prudentiam testaretur ⁵, — rex igitur ea causa Patricio dixit: « Domino ⁶ Pancratio se basto ⁷ grates habeo quod talem virum, angelis parem, ad regiam maiestatem ⁸ nostram transmiserit. Nam etsi genero Hiberus est, in omnibus tamen morem nostrum prae se fert. » Tunc litteras perlegit sebasti ⁹, quae scriptae erant in hunc modum: « Piissimo regi salutem. Ad regiam maiestatem tuam virum transmittimus incorporalibus similem, nostrum omnium praceptorum; eum benigne excipe, sicut decet regiam maiestatem tuam, ut illius oratu Deus, mundi universi dominator, regnum sanctum tuum stabiliat. » Exinde magis perspectam habuit illius excellentiam et summa cum reverentia eum salutans ei dixit: « Quodcumque exoptas, id omnino tibi praestabit regia maiestas nostra. » Tum, ut erat eius excellentia adeo delectatus, cum sene sermonem conseruit eumque interrogare coepit de rebus spiritualibus et de religiosis institutis.

76. Porro aderant tunc coram rege viri quidam nobilissimi et spectatissimi, romani ¹ et armenii, inter quos erat Cacicius

¹⁰ om. S.

75.— ¹ ბაღატაღ, palaṭad. — ² om S. — ³ T: eleganter, მკრტხევ; legimus cum S: მკრტხელევ; cf. § 6, annot. 7; supr., p. 82. — ⁴ demonstret (demonstrat) S. — ⁵ testetur (testatur) S. — ⁶ Deo (et) S. — ⁷ სევასტიონი, sebastosis, სევასტი. — ⁸ მეთისა (?) S. — ⁹ Cf. supr., annot. 6.

76.— ¹ ჰრომი, hromni T; რომი, romni S, id est Latini; cf. infr., § 77 et Vitam SS. Iohannis et Euthymii, § 27, annot. 3; supr., p. 37.

(regulus) Carsii ² aliique regni duces, nam tempestas quoque se-
cunda erat et tranquilla. Rex igitur, uti superius dixi, coepit
(illum) interrogare ³ de norma rectae fidei. « Nisi forte (inquit)
quidpiam interest inter vestram fidem et perfectam incorrup-
tamque fidem Graecorum? » Beatus autem tam sublime et tam
divino cum splendore edisserere coepit rectam fidem nostrae gen-
tis Hibericae, ut regem eiusque principes omnes in admirationem
coniceret. Et dixit regi: « Haec est gentis nostrae recta fides;
et ex quo illam semel agnovimus, ab ea neque dextrorum
neque sinistrorum umquam declinavimus, neque declinabimus,
si Deo placuerit. » (Rex) cum haec verba audiret: « Numquam
declinavimus », admiratione percitus dixit seni: « Deo sit gra-
tia, quod in vobis tam multa excellentia conspexerim. Atta-
men, reverende pater, homo sum ego in rebus militaribus educa-
tus, neque omnia singillatim perdiscere potui. Nunc vero, quoniam
regni sceptrum obtainui, de Graecis et de Romanis omnia edoc-
tus esse vellem; quia a regibus ante omnia requiritur recta
fides. Dic igitur mihi, qui fiat ut nos et vos pane fermentato
litemus, et in vinum sacrificale aquam infundamus; Romani
autem azymis litent et mero. Res mihi videtur absona, et il-
lud cum isto repugnare. Aut fortasse aliquid virtutis inest
fermento panis et sali, vel aquae quam in vinum sacrificale
infundimus? Id nobis explica, ut rem intellegamus, sancte
pater. »

25 77. Beatus autem respondit his verbis: « O rex, quando-
quidem inter Graecos olim multi errores orti sunt et multi-
fariam (a vero) illi deflexerunt, haec ipsa causa fuit cur reges
vobis pietate non dissimiles sancta concilia cogerent, et minu-
tatem disquirerent de Christi Dei nostri incarnatione ⁴ et de
eius in corpore manifestatione. Item de dominico corpore dis-
putata quaestione constituerunt ut pane fermentato uteremur
ad significandum corpus Christi, fermento ad significandam

² გაგօն გარელი, Gagis careli T; გაგօნ მეფე სომებთა, Gagic rex Arme-
niorum S; armenice Գագիկ, Gagic, graece Κακίκιος. *Is filius erat Abasi* (جاس)

³ Abbas) regis regum, Աբաս շահնշահ, ex Armeniorum genere, Carsii regulus. An-
no 1064, ab ingruentibus Turcis non admodum decora tace servatus, regnum
suum reliquit et ad Constantinum Ducam se contulit, qui ei concessit urbem
Tzamandum, ad Carmalum fluvium, in Cappadocia. Cf. MATTHAEUS EDESSENIUS
Histor., l. 1, c. 88; t. c., p. 180-82. — ⁵ loqui S.

77. — ⁴ Proprie: dispensatione, განგებულებისა, (περὶ) οἰκονομίας.

animam rationalem et sale ad significandam rationem², sic errorem repudiantes impii Apollinarii³, qui Christi corpus dominicum anima carere dicebat et ratione, expers ipse rationis et animae. Vino autem aquam admiscemus ad significandum sanguinem et aquam, quae ex latere liberatoris exierunt, sicut ait Iohannes Chrysostomus⁴. En rerum illarum explicatio et causa. Neque Romani; ex quo semel Deum cognoverunt, umquam (ab eo) declinaverunt neque umquam inter eos⁵ error penetrauit; sed sicut olim apostolorum princeps Petrus incruentam illam hostiam offerrebat; quin immo sicut ipse magister (et) Dominus, in illa nocte Cenae discipulis suis illud tradidit, ita illi id perficiunt, neque ulla in hoc est discrepantia, quandoquidem recta est fides. » Vehementi gaudio affecti sunt principes illi romani; nam iterum de hoc argumento quaestio orta erat inter eos, et propter ignorantiam suam regi responde-re non potuerant. Itaque sancto dixerunt: « Adducemus te ad sanctum papam⁶. »

78. Deinde vero eum interrogavit rex de Armeniis: « Habentne aliquam cum christianis consortium? » Sanctus autem breviter respondit his verbis: « Perversam fidem ne nominaveris quidem! » Rex autem coram omnibus illis Armenios pudore affecit. Proinde gaudio percitus rex, Deo gratias egit, et coram principibus optimatibusque suis beatum plurimis laudibus prosecutus est, quod quaestiones tam sublimes atque intellectu difficiles adeo expedite¹ et breviter² expli-casset. Eius igitur aspectu et colloquio saluberrime affectus³, seni haec edixit: « Quidquid tibi est sollicitudinis aut negotii, id omnino tibi praestabit regia maiestas nostra. »

79. Sic a rege discessimus et ad deversorium⁴ nostrum abeuntes requievimus. Eodem tempore illic in urbe regia aderat coenobiarcha Montis Sancti⁵, vir bonus et simplex.

² (et sale-rationem) om. S. — ³ ἀπολωνίαρος, apolinaris (S: აპოლონიარი, apolonaris). — ⁴ Testimonium hoc S. Iohannis Chrysostomi videtur spurium esse, vel etiam plane commenticum (vid., exempli gratia, eius Encomium Maximi, P. G., t. LI, p. 229; commentarium in Ioh., hom. 85, al. 86. n. 3; P. G. t. LIX, p. 463). Sed multi alii tantumdem dixerunt. Ipso circiter anno quo S. Georgius haec disputasse fertur, idem argumentum Armeniis opponebat Moses Bar-Šušan, Syrorum patriarcha. Cf. Erw. TER-MINASSIANTZ, Texte und Untersuchungen, N. F., t. XI (1904), p. 104-105. — ⁵ ab iis S. — ⁶ პაპი, papisa.

78. — ¹ opportune (?) S. — ² Cf. § 24, annot. 4; supr., p. 94. — ³ Verbum e verbo: plurimum aedificatus.

79. — ¹ Cf. infr. annot. 9. — ² Proprie: pater familias; cf. annot. 3 ad Vitam

Qui ut senem advenisse cognovit et adventus nostri causam intellexit, ingenti gaudio affectus dixit seni : « Benedictus sit Deus ! opportune te Dominus adduxit. Ecce, coram te patet monasterium istud tuum. » Postridie ad palatum accersiti sumus. Illuc 5 igitur ascendimus nos et Sancti Montis coenobiartha et ad regem ingressi sumus. Eodem cum gaudio rex iterum senem salutavit ; cui dixit : « Vade, optime senex, ad monasterium tuum, in quo primum fuisti ibique edacentur orphani illi tui ; in hunc enim finem ad nos litteras dedit frater 10 noster Pancratius sebastus ; ipse prior ille hegumenus benigne te invitavit. » Sic monasterium nobis³ impetratum est. Dixit autem (rex) seni : « Regiae maiestati nostrae fac exhibeas orphanos tuos, ut eos benigne inspiciat, et quidquid insuper postulaveris, tibi perficiat. Vade in pace, et si quid tibi 15 deerit, id renuntia nobis, ut a sollicitudine te expediamus. » Sic igitur iterum a palatio⁴ egressi ad deversorium nostrum abivimus. Postero die, (qui erat) iunii vicesimus quartus, occurrente sollemnitate⁵ natali Iohannis ad Studium⁶ adivimus, caput Iohannis Praecursoris⁶ venerati sumus, vivificis myste 20 riorum⁷ sacris communicavimus, et inde revertimus ad idem metochium⁸ nostrum, in Xerolopho⁹.

80. Hactenus ad te¹ oratio nostra, o vir beate. A profec-
tione nostra e Monte Nigro ad id usque tempus, brevem sim-
plicemque historiam tibi persecuti sumus. Iam narrationem
25 (ingredimur) a vobis² exoptatam et expetitam de illius obitu :
cuius modi³ hic fuerit, quali morbo aut per quot dies (beatus)
aegrotaverit ; item, quibus verbis (nobis) benedixerit nosque
dimiserit, aut qui operam suam et obsequia illi exhibuerint in
suprema hora migrationis eius. Attamen angit me timor et
30 formido : nam orationis nostrae curriculum, hactenus simplex
et apertum incedenti, iam (factum est) angustum et molestum
atque gressibus nostris impervium. Vellem profecto in silentii
portum ingressus esse. Tremit enim manus mea, angor animo,

SS. Iohannis et Euthymii § 19 ; *supr.*, p. 29. — ⁵ tibi S. — ⁴ om. S. —
⁵ ახტობას, ასტობას T ; ახტოდას, ასტოდას, S ; ἡ Στουδίου (μονῆ), *notissimum aliunde coenobium*. — ⁶ *Inde constat etiamtum (an. 1065) in coenobio Studii servatum fuisse caput Praecursoris, quod inde ad Basiliū imperatorem aegrotantem detulerat an. 1025 Alexius studita, qui propter hoc beneficium illico patriarcha designatus est* ; cf. *Act. SS., Iun. t. IV*, p. 730. — ⁷ vivificis mysteriis S. — ⁸ გეტვებ, მეტობა, μετόχιον. — ⁹ ქევროლოგაზ, kserolop'ad. Cf. MORDTMANN, *Esquisse topographique de Constantinople (Lille, 1892)*, § 14, p. 8-10.

80. — ¹ *Text., ut passim* : ad vos. — ² *Vel* : a te ?. — ³ quomodo S.

mens mea obstupescit, cum tempus recolo⁴ orbitatis nostrae⁵. Sed qui pervicaciam veritus ad exsequendam voluntatem tuam me contuli, debilem linguam meam iterum concitabo et orationis meae curriculum denuo ingredior.

81. Sanctus pater noster beatae dormitionis suae non inscius erat sed abunde certior factus. Etenim, uti superius dixi, in natali sancti Iohannis Baptiste ad Studium¹ adivimus, (et) postquam Praecursoris caput venerati sumus, sanctis Christi mysteriis communicavit, Deoque gratias persolvit. Ad metochium nostrum redieramus, cum in febriculam incidit, nulli alii¹⁰ morbo coniunctam², quam nos ex itinere ortam esse putavimus: pedibus enim illuc fessum (corpus) traxerat; quia moris eius erat pedestri itinere sanctos precatum adire. Sic igitur tres dies domi transegimus. Die insequenti, qui proximus erat ante solemnitatem sanctorum Apostolorum, nobis sic edixit: « Ac-¹⁵ cingite vos orphanosque adducite, ut coram rege compareamus. » Decretum enim fuerat eum in Philopatio exteriori³ nos inspecturum esse. Nos autem illi obstitimus dicentes: « Hactenus hodie; cras regem adorabimus. » Verum ille, vaticinantis instar, cunctis audientibus, haec edixit: « Nisi²⁰ hodie regem videbimus, cras non amplius id erit in nostra potestate. » Horum quidem verborum vim perspicere non potuimus, quam eventus comprobatur erat; sed tamen⁴ profecti sumus. Ille per se ipse iumentum suum [con]scendit, non alieno usus adiumento et sine difficultate. Sic igitur ad praedium²⁵ Philopatium⁵ pervenimus. E iumento descendit, « ut regem, < inquit⁶ >, praestoler⁷, donec domum redibit. » Nobiscum venerat et Petrus⁸, vir bonae memoriae, et libellum⁹ scripserat (qui) (regi) porrigeretur. Itaque piissimus rex, converso itinere, cum filiis suis pervenit ad locum ubi concinno ordine³⁰

⁴ Proprie: intellego. — ⁵ meae S.

81. — ¹ ასტუდიას, astudias T; სტუდიას, studias S; cf. [supr.], § 79, annot. 5. — ² Verbum e verbo: sine alio morbo; S: sine verbo (= causa?) morbi. — ³ გარე ფილოსოფიას, gare p'iloata T; გარე ფლობატობას, gare p'loatarsa; cf. § 33, annot. 8; supr., p. 102-103, et H. DELEHAYE, Deux typica byzantins à l'époque des Paléologues, in Mémoires de l'Académie royale de Belgique (Classe des lettres) 2e sér., t. XIII (1921), pp. 131, 138. — ⁴ (sed tamen) om. S. — ⁵ ფილიპატრიას, p'lipatrosa T; ფლიპატრიას, p'lipatrosa S. — ⁶ Simile quoddam verbum, aut alia plura videntur excidisse. — ⁷ praestolemur S. — ⁸ Cf. § 74, annot. 7; supr., p. 135. — ⁹ პიტაკი, piaci, πιττάκιον.

dispositi eramus. Ut ad nos appropinquavit, procidentes eum adoravimus et nostra lingua laudes eius praedicavimus. Ille autem inter reges benedictus, ut nos conspexit, propius ad nos accessit. Orphanorum multitudinem teneramque aetatem miratus 5 est : nam inter eos erant qui septimum annum vix attigissent ; qui (tamen) omnes monachorum cuculla et habitu induti erant. Plurimas itaque laudes in senem effudit ; cui dixit : « *Magnum opus atque sublime perfecisti, o (vir) beate, et cui hac tempestate nemo aliis par fuit.* » Senex autem manu sua 10 libellum ei porrigens dixit : « *Rex sancte, hi orphani ex Oriente congregati sunt, Dei nomen didicerunt, et nunc coram regia maiestate tua eos sisto, ut, quo tibi placuerit modo, edacentur et pie suscipiantur, tibi ipsi ¹⁰ filiisque tuis ¹¹ longam aetatem ¹² precaturi ;* » nam prope illum astabant quoque 15 tres eius filii, et modo memorati principes romani atque Cacicius Carsensis. Qui omnes in admirationem coniecti sanctum senem beatum praedicabant. Itaque libellum ¹³, sicut dixi, regi porrexit, et dixit : « *Tuis, post Deum, manibus, orphanos istos commendo.* » Tunc ei paecepit rex ut orphanos suos 20 (aliquid) ex horis canoniceis ¹⁴ recitare iuberet. Ille, quasi praesagiens, canticum illud Symeonis senis, valedicentis ¹⁵ atque decedentis, concinere iussit, quod est eius modi : « *Qui sedes in curru cherubim ¹⁶, Domine...;* » et « *Nunc dimitte me, Domine ¹⁷...* » Quo cantico aperte significavit discessum suum ex hoc (mundo) ; 25 etsi tunc quidem neque rex neque ullus alias id perspicere potuit. Sed perendino die, quando ¹⁷ e vita decessit, omnes pariter quasi a somno expergefacti, Deo gratias egerunt, quod sanctum de obitu suo non celavisset.

82. Ut igitur canticum recitavimus, piissimus rex multa 30 gratulatione senem affatus est, dicens : « *Perfecte, ritu graeco ¹, orphani tui a te instituuntur, optime senex.* » Et iussit ei dono dari mille argenteos ² ad eorum sustentationem ³. Tum sic

¹⁰ *Verbum e verbo* : animae tuae ; cf. annot. 12. — ¹¹ *Pressius* : vestris ; S : tecum. — ¹² მხეგრძელებისა ; cf. *infr. § 92* : მხეგრძელობისა ; S, *utroque loco* : დღეგრძელებისა ; cf. SULKHAN ORBELIANI, *in Lexico* : მხეგრძელობა : დღეგრძელობა ; *quod tamen non aptissime conseritur cum reliqua sententia* ; cf. *supr.*, *annot. 10.* et *infr.*, § 92. — ¹³ Cf. *supr.*, *annot. 9* ; S : honorem, ბატივი. — ¹⁴ յամօնա T ; յամնօնա S ; *ex armenio ժամ*, hora. — ¹⁵ S, *iterum* : horarum canonitarum (et decedentis S. senis canticum). — ¹⁶ ქერაბინთა, kerabinta T ; ქერაბიმთა, kerabimta S ; չըռութիւն. — ¹⁷ om. S : 82. — ¹ *Graecorum S.* — ² აუკრა, ažura, *pro* არუკრა, aržura, აրყսრა. — ³ *Text.* (T, S) : ფასუნად, p'asunad, *pr* ფფსუნად, *vel* ფფსუნად, *op'sona ops'unad*, ծպմնօվ.

edixit : « Regiae maiestati nostrae ⁴ faventissime indulget quidquid in isto libello perscriptum est ; et haec omnia libentissime tibi praestabit. » Nos igitur eum adoravimus ; tum rex porro perrexit et domum revertimus. Senex autem in iumentum conscendit, quasi nihil mali pateretur, atque ad deversorium nostrum rediimus. Iam dies in vesperum declinabat, pridie ⁵ feriam quartam, quae sollemnitas erat sanctorum principum apostolorum Petri et Pauli ⁶. Preces vesperarum coram eo ⁷ recitavimus. Ille, more suo, nobis omnibus benedixit ; (tum) in lectulo suo decubuit, modice delibavit ex potiuncula propter infirmitatem ¹⁰ et febrim, nosque omnes requietum abire iussit. Volebamus quidem ei ⁷ assistere, sed nostro officio uti noluit, et ita edixit : « Sufficit unus ex vobis ; ceteri requietum abitote. » Ut autem illuxit sollemnitas sanctorum apostolorum, matutina preicatione apparete perfuncti sumus ; ille caerimonias omnes ordinavit. Collucente iam die, fratres arcessivit ad quos ministerium pertinebat iisque dixit : « Fratrum vires reficite, nam hodie (ieiunii) absolutio ⁸ est. » Sic igitur omnibus huius diei requietem ipse providit. E fratribus, aliqui ⁹ precatum abierunt ¹⁰ ad templum sanctorum Apostolorum ; nos autem (cum aliis) ²⁰ domi remansimus. Apud nos aderant quoque seniores clari generis, viri colendi ¹¹ Stephanus et Symeon.

83. Progrediente die, cum iam horae tertiae tempus ¹ approxinquaret, (sanctus) nobis praecepit ut candelas accenderemus, turibulo suffimentum imponeremus atque evangelium inciperemus legere : id enim illi moris erat. Itaque anagnostas quatuor constituit ; et quaterni singulū caput simul exorsi simul perlegimus. Ut coepimus evangelium legere, beatus assurexit, et decore auscultavit. Postquam autem quadripertitum evangelium una absolvimus, se cruce signavit dicens : « Gloria tibi, ³⁰ Domine. » Et se reclinans nobis dixit : « En quod necessarium est. » Nempe erat (ei) arcula, in qua nummos ad usum fratrum recondebat ; quam ² non ipse quidem custodiebat, sed frater aliis servabat. Iste autem frater foras precatum profectus,

⁴ meae S. — ⁵ *Verbum e verbo* : qui (dies) lucescebat in quartam sabbati ; cf. Matth. 28, 1 : τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων. — ⁶ *Reapte, an. MLXV dies XXIX iunii in feriam quartam incidit.* — ⁷ *Text. (T, S) : iis.* — ⁸ αρχιερεῖα (S : αρχιερεῖα), finis, τελείωσις. *In usu loquandi veterum Hiberorum hoc nomine vocabatur finis Quadragesimae, et inde festum Paschae. Vid. KEKELIDZE, Іерусалимскій канонаръ, p. 324.* — ⁹ *Text. (T, S) : qui, ῥωμῆλο ; leg. : ῥωμῆλοδε.* — ¹⁰ (qui egressi erant ...) *precatus est (sic) S. — ¹¹ δαῦροις, patiosani ; S, fortasse melius : palatini.*

83. — ¹ *Proprie* : hora. — ² quia S.

eam illic deposuerat insciis nobis. Hoc igitur (sancti) testamentum fuit. Nam reliqua omnia, libri eius et fratres, Monti Sancto destinati erant, neque de hoc argumento mentionem fecit, ut quod omnes novissemus, et sicut tranquillitatis studiosus fuit dum vivit, talis etiam fuit et in hora beati transitus sui. Nam si (rei) fuissemus consci, profecto ingens perturbatio tumultusque ortus esset, atque, si hoc fieri potuisset, incorruptam animam beati propemodum inhibituri ³ fuissemus. Hoc igitur modo vir pacificus et tranquillus, in hora ⁴ transitus sui ¹⁰ tranquillitatem servavit. Ut enim nauarchus sollers, qui e plurimis voraginibus elapsus est et cum plurimis procellis confitatus, in portum laetus ingredi parat, aut sicut miles triumphans, qui innumerabiles Saracenos ⁵ trucidavit, plurima bella (egit) victoriasque reportavit, rebus omnibus prospere gestis, ad regem suum revertitur ; aut sicut mercator ⁶, qui modico pretio multas divitias lucratus ad thesaurum suum gaudens festinat ; aut sicut agricola (qui) luxuriosa gaudet segete arorum suorum ⁷; sic etiam sanctus, in hora exitus sui, horum omnium, quos modo descriptsimus, similis fuit. Etsi enim, cum in ²⁰ corpore ageret, iam tum a corpore moribus ⁸ segregatus erat, spiritualis ⁹ tamen eius exitus ex corpore, tunc demum contigit, hac ratione : sanctos pedes suos, qui, propter Dei obsequium, tantum laborem susceperant, modeste protendit ; beatas manus suas, divini magisterii librarias, super innocens ingenuumque pectus suum decussavit, modico sudore perfusas, quae in divino obsequio totiens desudaverant ; tum cruce os suum signavit, in qua spem praesidiumque suum semper posuerat, rursusque dexteram sanctam ¹⁰ (suam) in pristinum situm reduxit, vocemque supremam emisit, quae ut solis radius ad ²⁵ Dominum transiit : « In manus tuas, Domine ¹¹, commendabo ^{Lc. 23, 46;} animam meam ; » tum aliquanto validius spirarium semel ^{Ps. 30, 6.} duxit animamque suam sanctam sanctis angelis tradidit ¹¹. Venerandi autem seniores illi modo memorati, cuidam e sacerdotibus, qui ad beati caput astabat, dixerunt ut in sanctos illius ³⁰ oculos, lumina illa nostra, manus imponeret. Verum iste obstupefactus et quasi mente captus, huc illuc aspectum circum-

¹ commendaturi S. — ² <quoque> add. S. — ³ სარჯინობები, sarcinozni ; cf. § 40, annot. 3 ; supr., p. 108. — ⁴ ვაჭარხა, vačarsa, ex armenio վաճառ. —

⁵ Sententia perspicua, mutilis tamen verbis. — ⁶ natura S. — ⁷ სულიერი ; nisi legendum est : სრული, perfectus, consummatus, cot. — ¹⁰ suam S. —

¹¹ S, eadem verba alio ordine.

ferebat, atque subiratus senibus dixit : « Dormit pater noster. » Neque iam ullius obsequia eum iuvabant.

84. Exinde vero quomodo vobis enarrem quanta perturbatio orta sit, qui tumultus et planctus et vociferatio incondita ? Lingua nostra referendo impar est < quid actum sit ¹ > cum 5 beati corpus circumstarent, quos salvos fecerat, sacerdotes, diaconi, et pueruli orphani, qui infantibus voculis ² balbutientique lingua, patrem et praceptorum eum conclamantes, dicebant : « Vae nobis ! vae nobis ! tua causa, o pater. Qualem nobis casum contraxisti ³ ? ubi enim nos colligent et educabunt, aut 10 quo iam nos procient atque dispergent ⁴ ? » Sacerdotes et diaconi manus eius sanctas osculabantur easque suis oculis imponebant. Nonnulli sanguine pro lacrimis sanctum corpus perfundebant dicentes : « Vae nobis ! vae nobis ! o sancte ⁵. Quamdiu enim eras nobiscum, ipsae noctes (nobis) dies erant ; 15 nunc vero postquam nobis ereptus es, dies quoque (nobis) noctes (facti) sunt. » Haec aliaque plura voce flebili dictantes, inopinatam eversionem suam supremamque orbitatem eloquabantur. Et quomodo non luxissent ? Quippe octoginta isti unum illum habebant animi corporisque magistrum, qui, ut 20 dixi superius, dextram a sinistra non dignoscebant ; et quibus talis magister erat, hi uno temporis puncto, magistro orbiti erant. Et haec quidem ubinam (acciderant) ? In plateis urbis regiae. Etiam si quis pectus lapideum ⁶ haberet, animoque adamantino ⁷ esset praeditus, a naturae finibus alieno, quo- 25 modo vel iste (sibi) non visus esset hoc tam inexpectato nuntio consauciatus, naturali dolore commotus, in imam maestitiam praecipitatus ?

85. Me miserum, qui ex eius modi temporibus acerbissimum servo dolorem. Siccine hoc etiam luctuosae vitae meae manebat, 30 ut mihi narranda esset illius mors, qui non sibi vivebat sed Deo ! Ergo reapse obdormiverat angelorum consors, pater nobis dilectissimus, qui nos misericordia sua complectebatur ut genuinos liberos, ut vineae Christi operarios et filios electos ; requieverat communis praceptor noster, terrestris angelus ho- 35 moque caelestis, templum virginitatis inviolatum, multiplex et

84. — ¹ om. T, S; supplev. ex contextu. — ² manibus S. — ³ Text. (T, S): contraxi. — ⁴ T: დაგუფანჩებ, (ubi) nos alligabunt (?) ; legimus cum S: დაგუფანტებ. — ⁵ sancte < pater > add. S. — ⁶ Pro: lapideum, S: ita dixerit. — ⁷ ანდამაზისა, andamaçisa, ἀδαμάντινος.

multiformis spiritus sapientiae ¹ opifex ; obsequentissimus atque unanimus Christi famulus ; Christi corporis oculus fulgentissimus ; athleta patientiae ; fons misericordiae et dominicae legis observator vigilantissimus ; virtutis gazophylacium, qui sermone 5 suavis erat et consilio optabilis. Quis scribendo recensere possit, quot et quam varia nomina, divinae gratiae munere, sibi fecerit ², et illa omnia opere exsequendo ³ et in omnibus, more Apostoli, se carum exhibendo ? Eheu, eheu ! qui sempiterno dignus es ⁴ desiderio, quale nobis pauperculis hoc est myste- 10 rium, et quam ineffabilis est divina sapientia ! Utinam mihi essent lugentis Ieremiae lamenta, aut si quis usquam fuit e beatis illis hominibus, qui nimia (sua) discrimina deploraverit ⁵. Mihi nunc adesto, Rachel, mater Beniamin ! Luge filios tuos et solacium ne admiseris, non quasi (lugeres) puerulos Bethle- 15 mitas, — nam isti Deo mactati sunt — sed (luge) pueros qui utramque mortem, animae et corporis, suis oculis viderunt. Neque consolatorem habes, nam quem unum habebas ⁶, e conspectibus recessit ; quapropter lacrimare, o Rachel, quia non sunt ⁷ ! » Ad fratres autem meos et pueros magistri mei, haec dixi equi- 20 dem :

86. Vae mihi ! vae mihi ! o fratres reverendi. Iam nobis clausum est os illud quod die ac nocte legem Domini nos docebat ; discessit consilium mentis, revera ab ipso Deo instigatum ; occaecatus est oculus vere acer ⁸, qui bonum a malo, et 25 melius a deteriori discernebat ; obmutuerunt labia custodes legis ⁹ Domini ; obriguit lingua illa aureo sermone ¹⁰, divinorum mandatorum praeco vocalissimus, librorumque Dei spiritualium interpres luculenta ; conquievit manus eleganter scribens, qua (ille) nostras illuminavit ecclesias ; constiterunt et pedes 30 illi speciosi, nocturnarum vigiliarum stationibus enecti ; con- quievit mens peracuta, quae Spiritus arcana scrutabatur ; humi conditum est corpus sanctum ascetico labore extenuatum. Cernitis cuius modi sint res nostrae ? Evidem si id fieri posset, infirmitatem meam corroborare vellem et ad huius discriminis al- 35 titudinem adaequare, ac voces edere utcumque huic dolori

85. — ¹ Text. (T. S) : sapientia. — ² Verbum e verbo : quot ... nomina gratia divina ei dederit. — ³ S, perturbata sententia : perfectorum. — ⁴ digni estis T. — ⁵ cogitaverit S. — ⁶ Text. (T, S) : habet ... habebat, con- sulto fortasse interrupta oratione, ad fingendam lugentis amentiam. — ⁷ est S.

86. — ¹ om. S. — ² occaecati sunt oculi vere acres ... S. — ³ custodientis le- gem S. — ⁴ Textus ; aureus sermo, proprie : aurum verbum, ღმღმ საღვევა (ხილვა) S.

congruentes, quales edebant orphani, magna voce paeceptoris interitum lugentes. Sed quid tandem agam, aut qui potero a lingua mea verbi ministerium exigere, dum ⁵ calamitate ista veluti gravibus quibusdam ferreis vinculis constricta est? Quomodo os aperiam, cui sermo ademptus est? Quomodo vocem emittam, cuius pae dolore et luctu vis elanguit? Quomodo mihi aperientur mentis oculi huius discriminis caligine occaecati? Quis umquam sempiternam hanc atque tenebricosam maeroris obscuritatem a me depellet, mihi que lucem illam pacis in sanctitate fulgentem ostendet? Aut quis in nos radium lucis demittat, quandoquidem occidit lumen nostrum? Proh foedas tenebras! cum sol, lumen nostrum, occiderit. En, quam contraria sibi orationis rerumque nostrarum condicio fuit, et ante hunc (temporis) punctum et postea. Qui enim antea, sicut ⁶ convivae nuptiales, alacritate efferebamur, nunc, sicut calamitosi, ¹⁵ in isto luctu eiulamus. Nisi vero leve est malum quod nos oppressit, et nobis futiliter non est querendum atque desperandum, nedum huius doloris causam non possemus adaequare, quantumvis sublatius verba vocesque nostras intenderemus.

87. Commodate ergo nobis, fratres, commodate lacrimas ²⁰ miseracionis. Cum enim gauderetis, vestri gaudii participes fuimus. Nunc igitur tristem hanc nobis vicem rependite: laetantibus vobis in laetitiae societatem venimus; luctum cum lugentibus nobis consociate. Deflevit quondam Iacob patriarcham gens et populus alienus, alienamque afflictationem ut suam ²⁵ propriam habuit. Quando enim, post illius mortem, eius filii ex Aegypto eum extulerunt, alienam hanc aerumnam, populus alienus in terra aliena, per triginta ¹ dies et triginta ¹ noctes illum lugens, flebiliiter comploravit et lamentatus est. Agite vero, fratres, alienigenas illos imitamini, (vos) fratres popula- ³⁰ resque nostri. Communis tunc fuit alienorum luctus atque suorum; communis sit et nunc. Quin etiam idcirco quia communis est hic luctus atque maeror, ego nunc quasi divinitus visam ostendo atque ante oculos exhibeo et praedico huius afflictionis gravitatem, his verbis: « Me miseret vestri, me ³⁵ miseret, o filii ac discipuli huius suavissimi optimique patris, qui nunc acerba orbitate perculsi estis; qui brevi tempore flouruistis, nunc autem repente arefacti estis, splendida quondam luce fruentes, nunc pessimis tenebris involuti. Sed, eheu! quam

⁵ ut T. — ⁶ om. S.

87. — ¹ ღ ღ ღ ღ ; cf. Gen. 50, 3 : septuaginta, ხამოღ ღ ღ (o).

suavis hactenus fuit cursus orationis nostrae ; et quanta foret, eheu ! nostra felicitas, si vultum eumdem narratio nostra potuisset ad extremum usque prae se ferre. Sed iam praeficas <advocetis²> oportet, sicut ait Ieremias³. Animo quippe afflictatione ac maerore oppresso et oppleto, nulla alia consolatione subveniri potest, nisi ut plorando ac gemendo levamentum ei afferatur. Nos igitur dimittite, dimittite, o consolatores, atque a congerendis solaciis abstинete, ut eiulatu miserabili lugeant illi orphani, casumque intellegant, quo perculti sunt ; 10 quamquam summae huius acerbitatis haud inexperti sunt, ut qui eam ex curatoris sui laboribus usu didicerint. Nam profecto meministis quae sermo hice noster ad vos habitus de excelsi huius viri- laboribus vobis rettulerit.

88. Luxerunt quondam et Israelitae, cum Elias in caelum sublatus est : eos tamen in eius discessu consolabatur Elisaeus magistri sui pallio decoratus. Sed nunc vulnus est omni medio gravius, quia Elias sublatus est neque relictus est Elisaeus. Novi⁴ equidem verba clamoresque Ieremiae non ignotos esse, quos de excidio Hierosolymorum lugens edidit ; nam praeter alias lamentationes istam quoque adiecit, ut diceret : « Viae Sion lugent. » Quae verba, tunc ab illo dicta, nunc in Thren. I, 4. nobis comprobata sunt. Ut enim feralis nuntius increbruit, exemplo solitudinis viae lugentium lamento completae sunt. Illicius discipuli maerore oppressi, instar Ninivitarum vociferabantur ; quin immo gravius quam isti maerebant atque perdolescebant ; hos enim luctus⁵ ab eversionis formidine liberavit, illis autem nulla prorsus spes supererat, ab illa calamitate suo luctu⁶ se levatum iri. Novi et aliud lamentum in libro psalmorum, Ieremiae lamento simile, quod de relegatione Israel compositum est. Sic enim in eo dicitur : « In salicibus sus- Ps. 136, 2. pendimus organa⁷ nostra. » Silentio quippe et se ipsos et organa⁸ sua damnaverant⁹. Hoc igitur lamentum et ego nunc meum facio, et gravius etiam quam illi lamentor, quia sedeo prope flumina peccatorum, neque (iam) habeo qui nos ista traiciebat. Organum¹⁰ autem divinorum librorum silentii salicibus ap-

² Verbum aut comma huius modi videtur hic deesse. — ³ Cf. Ier., 9, 17.

88. — ⁴ nostis S. — ⁵ გოდება ; S : meditatio, mens, cet., გონება, — ⁶ suis meditationibus, rationibus, cet. S ; cf. annot. proximam. — ⁷ ღრღანიღი, organoni, ծրავა ; cf. § 69. annot. 4; supr., p. 131. — ⁸ Text. (T. S) : დახაჯნებ, hic proprius : puniebant. — ⁹ ღრღანიღთა, organota ; cf. supr. annot. 4.

Cf. 1 Cor. 14, pendi ; ait enim apostolus Paulus : « Si non aderit interpres⁷,
 28. taceat lector. ». Salix enim arbor est infructuosa ; et ex quo
 decidit suavis ille fructus vitae nostrae, iam facti sumus quasi⁸
 salices infructuosae. Vere igitur dum conticescimus, eloquii nos-
 tri organa⁹, usu motuque parentia, ramis (aridis)⁹ suspendimus. 5

89. Sed nemo usquam est, qui accepta vel unica aquae gutta lin-
 guam meam dolentem et acri maeroris igne adustam refrigeret.
 Defluxit venustas illa optabilis ; conticuit vox suavitatis plena ;
 clausa sunt labia divina claritate insignia ; sursum avolavit
 gratia quae me¹ sapientiam docebat. Ubinam sunt illi oculi¹⁰
 qui caeli mysteria perspiciebant². Ubi sunt² aures quae divi-
 nam vocem auscultabant³. Ubi est lingua illa sancta suaviter
 docens peccatorum paenitentiam³. Ubi suavis tranquillitas ocu-
 lorum eius³. Ubi labiorum eius decorum silentium³. Ubi opta-
 bilis eius dextera, quae, digitis suis desideratissimis descripta¹⁵
 cruce, oris eius benedictionem consignabat³. Sed iam vos pre-
 cor ut lacrimas meas excusetis³ mentemque meam tranquille-
 tis. Sentio enim lugendi fines me iusto longius esse praeter-
 gressum et hoc dolore gravatum mores muliebres imitatum es-
 se. Sed porro pergamus, et aures vestras orphanorum luctu²⁰
 et lamento fatigatas relaxantes, ad divinas narrationes et conso-
 latoria verba vestros animos convertamus, utcumque Rachel,
 quae est ecclesia, vociferatur et validos clamores edit, orbi-
 tatem lugens filiorum suorum.

90. Quapropter modo mihi faciendum est ut orationis meae²⁵
 vela convertam et verba proloquar ecclesiastica. Nempe nobis
 non ademptus est magister noster neque a nobis discessit ; sed
 inter nos praesens adest, etsi nos eum non cernimus. Interius⁴
 illud sanctum sanctorum ingressus est pater noster, ultra ve-
 Hebr. 6, 19-20. lum illud quo nobis antegressus intravit Christus. Etsi carnis³⁰
 suae velum depositum, nihilo tamen setius caelestia non quidem
 in figura et imagine administrat, sed ipsum rerum aspectum
 experientia comprehendit. Dei vultum² non in speculo et ae-
 nigmate sed coram contemplatur, et apud eum pro nobis, fi-
 liis discipulisque suis, intercedit. Exuit igitur vestes pelliceas,³⁵
 Gen. 3, 21. quoniam³ incolae Paradisi, non eius quidem modi vestibus egent,
 sed vestes⁴ gerunt quas vitae suae sanctitate ipsi sibi texue-

⁷ S idem, alio verbo. — ⁸ Text. (T, S) : non. — ⁹ Proprie : lignis.

^{89.} — ¹ nos S. — ² est S. — ³ mihi invideatis, მემამვრებით T (S : მემამვრე-
 ბით) ; legimus : მემაბურვებით.

^{90.} — ¹ om. S. — ² (Dei vultum) om. S. — ³ < et > quoniam T. — ⁴ veste S.

runt et quibus a Deo induti sunt. Vere talis viri mors apud Deum honorabilis est; quin immo non amplius haec mors est, sed vinculum abruptio, sicut scriptum est: « Dirupisti vincula mea. » Dimissus est Symeon atque a vinculis corporis liberatus. Laqueus ruptus est et passer avolavit. Reliquit Aegyptum, id est vitam hanc corporalem, et transmisit non Rubrum quidem mare sed nigrum ac tenebricosum mare mortalis huius aetatis, terramque promissam ingressus, quae est caelstis Hierusalem, in monte illo cum Deo loquitur sapientiam⁵, calceamenta spiritualiter⁶ exuit, ut divino itinere mentis in terram illam sanctam a corpore solutus evaderet⁷, in qua Deum contemplatur eiusque intima cernit et recreatur. Eius modi solacium vos quoque habetis, fratres, qui ossa Ioseph in terram illam benedictam intulistis, vos, inquam, qui beati huius sanctum corpus ad Montem Sanctum transtulistis.

91. Sed iam tempus est referendi¹ quomodo contigerit discessus noster ad Montem Sanctum, pariterque commemorandi quid solacii nobis attulerit Petrus Patricius², Patricius olim dictus, et qualem ille post Deum nobis opem curamque praestiterit. Itaque postquam e corpore exiit sanctus pater noster et ad Dei conspectum transiit, continuo sanctum patrem Petrum monuimus. Qui (vir) magistri sui amans, — dicamus potissimum Dei amans, — ut intellexit inopinatam hanc cladem nostram, et qualem³ (cladem), vehementer animo condoluit. Sed renes suos accingens, confestim ad regem ingressus est, cui stupendum hunc nuntium rettulit, his verbis: « Rex sancte, tibi⁴ filiisque tuis pax et laetitia sempiterna. Sanctus ille senex qui heri octoginta orphanos tibi commendabat⁵, iam ipse hodie Dei manibus commendatus est: nam e vita decessit. Tu, rex terrestris, eum ad caelestem regem transmisisti. Heri, hac ipsa hora, ut a te dimitteretur orabat, hodie, e vinculis corporis sui expeditus, ad portum caelestem translatus est; heri te precabatur ut orphanorum suorum te misereret; hodie pro te eum precatur, qui pater est orphanorum iudexque viduarum et rex regum terrae. »

⁵ (in monte illo) in sapientiae eloquio cum Deo S. — ⁶ ხულიანი და spiritale (spiritalia) et T; *legimus*: ხულიანად; *nisi textus aliter sanandus est*; S: ხულიანად — ⁷ იმთხველებ T; იმოხველ S; *profecto legendum*: მიმოხველებ.

91. — ¹ vobis [referendi om.] S. — ² om. S (et fortasse rectius). — ³ დამლევანი; S: inopinatam et inexpectatam (და მოულოდნელი) cladem nostram. — ⁴ *Proprie*: vobis T (tibi S). — ⁵ obtulit S.

92. Quae verba cum audiisset rex piissimus, vehementi admiratione commotus, primum conticuit; deinde ter dixit: « Gloria Deo, gloria Deo, gloria Deo! Nempe in manu Dei sunt animae sanctorum, qualis fuit (anima) beati huius senis. Beatus es, o sancte senex, qui ad Dei conspectum transieris. 5 Sap. 3, 1. Verum precibus tuis sanctis confido, me voluntates tuas omnes perfecte exsecuturum esse. » Et continuo iussit sibi dari libellum¹ quem sanctus ei sua manu porrexerat. Scriptus autem hic erat in hunc modum: « Rex sancte, horum orphorum miserere, eo pacto quod visum fuerit pietati tuae, et fac¹⁰ ut alantur, tibi filiisque tuis longam aetatem precaturi². Atque ad Sancti Montis monasterium, sacrarium³ tuum, iube dari bullam auream, superiores bullas aureas omnes confirmantem, quia fiat proprii omnino iuris nec cuiquam obnoxium, ut in illo orphani isti edacentur, atque eiusdem incolae universi pro te orent¹⁵ in perpetuum. » Rex, ut haec perlegit atque rei summam intellexit, extemplo protonotarium⁴ suum iussit duas bullas aureas confidere, decretorias et incommutabiles, primam, qualem petierat sanctus senex, omnes bullas aureas (superiores) confirmantem, quae⁵, si quis umquam huic sanctae laurae nocere²⁰ vellet, eum inhiberet atque retunderet <et⁶> pudore afficeret⁷. Alteram bullam auream conscripsit de orphanis, ne quis eos e monasterio educere aut quocumque modo laedere auderet; sed contra ut in monasterio educarentur sicut filii et sanctae ecclesiae alumni⁷. Ambas bullas aureas beato Petro tradi-²⁵ didit, et simul cereos⁸ maximos, candelas plurimas, magnamque vim turis suavissimi, musci sucini et aloes⁹. Quae omnia accipienti venerando seni Petro sic edixit rex: « Depones, inquit, haec omnia in sancti pectus, ab eo, quasi viveret, veniam posce, eumque alloquere his verbis: « En, voluntati³⁰ tuae cumulatius etiam quam postulasti satis fiet. Nunc ergo te precor ne nostri apud Deum obliviscaris. » Digressus igitur Petrus, mandata regis exsecutus est. Quid autem suo ipse nomine non egit aut dixit ad sancti corpus? Quem non secus ac

92. — ¹ Cf. § 81, annot. 9; supr., p. 140. — ² Ibid., annot. 12. — ³ სალომევილნა, *propriæ*: ad locum precationis, *i. e.* ad locum ubi pro te oratur. — ⁴ პროტონოტარიონსა, *proto-notorsa* (*ed.*: მოტონოტარიონსა, *proto-notorsa*); *S*: პროტონოტარიონსა, *proto-notariossa*, πρωτονοτάριος. — ⁵ *quae* (*plur.*) *S*. — ⁶ *om.* *T*, *S*; *supplevi* ut *sententia* *sacrum* *cohaereret*. — ⁷ *Neutra ex his bullis hodie comparet in archio monasterii.* — ⁸ პერვენები, *ceronebi*, *ε κηρίον vel κηρός*. — ⁹ ალვა, *alva* *T*; შალვა, *alva* *S*; ალბი.

vivum obiurgabat eiusque pedes lacrimis rigabat; ac nisi me reverentia deterreret, luctus facem illam, multo conatu vix restinctam, fortassis rursus accenderem, vosque omnes maerore afficerem, et beati huius viri questus lamentabiles fervidosque ploratus plorans (ipse) vobis singillatim enarrarem. Sed vestræ demum quieti tantisper parcere malui.

93. Dum in his versamur, et coram nobis iacet sacrum illius corpus, hac in ipsa hora, supervenit mulier quaedam, sancti discipula, eademque Pharsmani ¹ soror et Tzortzane-
lii ²; quae ad invisendum sanctum, cum viveret, tempestive adire non potuerat. Haec ut ³ ingressa est, plurimos fletus et lamenta in sanctos eius pedes effudit, et cum sancto, quasi viveret, querens dixit: « O sancte (vir) ⁴, ut quid mecum misera sic egisti, quam plurimae cogitationes ⁵ sollicitabant? Nam a diuturno iam tempore sanctum os tuum non aspexi. » Itaque in summo dolore et luctu digressa domum, omnes cogitationes suas perscripsit atque sigillo obsignavit. Postridie iterum advenit assumptumque hunc libellum in pectus sancti depositum (una cum) ture exquisiti odoris, candelis plurimis et eulogiis ad levamentum fratrum. Rursus coepit cum multis lacrimis illius pedes osculari atque flebilibus verbis ac gemitibus sanctum quasi viventem obiurgabat. Tunc libellum hunc assumptum mihi tradidit, sic mihi dicens: « Te ⁶ cum lacrimis obsecro, venerande frater, ut hunc libellum in sancti zonam deponas; quippe mihi spes est a Deo sanctum illum abolitum esse mihi condonaturum quidquid in isto libello perscriptum est. » Sic igitur lacrimis suffusa sanctam illius manum osculata est eaque sibi benedixit; tum gemens et plorans domum suam abiit. Ego vero, prout illa iusserat, (libellum) accepi et in sancti zonam deposui.

93.—¹ *Vid. § 32, annot. 2; supr., p. 102.* —² *Hunc cum Arsenio eius fratre inter praecipuos fautores lauræ Hiberorum nominatum legimus in Vita SS. Iohannis et Euthymii, § 85; cf. supr., p. 65. Iam vero, in laterculo Synodici Athonensis, ad d. XXII ianuarii, qui loc. cit. allatus est, haec leguntur: Agape Sulai, Pharsmani et Tzortzanelii patris, et Konkozisi, (ქონქოზი), et Tsurai (ცურაი, շւարա). Ex duobus postremis nominibus, quae liberos quoque Sulai videntur designare, prius certe viri nomen fuit; cf. ZORDANIA, Chronica, t. I, p. 115; sed alterum, გიორგი, quod proprios significat, potuit esse nomen mulieris quae hic in narrationem inducitur. Cf. graecum Δροσίς. De gente Tzortzaneliorum proprius erit dicendi locus ad Vitam S. Serapionis. —³ ὁμ. S. —⁴ sancte <pater> add. S. —⁵ Cf. § 62; supr., p. 126. *Isti graece dicerontur λογισμοί.* —⁶ [et] te T.*

94. His omnibus exactis, sacrum illius corpus in feretro posuimus, confecto e lignis imputribilibus; et cum numine Dei ad Sanctum Montem mari profecti sumus. Ut autem pervenimus ad locum qui Hexamilium¹ appellatur², itinere terrestri perrexi mus, propter viae <compendium³> et praedonum periculum. Est autem Hexamilium ita dictum, quod illic a citeriori mari usque ad mare ulterius sex milia⁴ (passuum) intersunt. Sic igitur, uti diximus, itineri terrestri sex milia ista plaustris decucurrimus⁵. In uno quidem plaustro omnium maximo imposuimus feretrum sancti patris nostri, libros¹⁰ eius omnes⁶ et praeterea quidquid ad altaris ministerium pertinebat; atque profecti sumus. Incedebamus autem hoc ordine: (plaustrum) quattuor⁶ partibus circumdabamus, sicut olim (circumdabant) arcam legis Domini. Praecedebant iuniores diaconi, pone autem subsequebantur sacerdotes et reliqui senes¹⁵ graviores. Sic igitur psalmis, hymnis spiritualibusque praeconiis Deum laudabamus et sanctum⁷ decantabamus.

95. Erat autem cum iunioribus fratribus puer aliquis omnium natu minimus, nomine Pantaleemon¹, sancto patri in omnes benigno insigniter dilectus. Huic puer, inter incedendum, spina in pedem infixa est, nam exalceatus ibat. Dum autem deorsum se inclinat ut spinam avellat, repente plastrum in tenelli pueri tergum provolvitur. Quo viso, in flebilem lamentationis vocem erupimus lacrimasque profudimus. Exortus est tumultus ingens: omnes enim existimabamus² eum²⁵ non modo occisum fuisse, sed etiam protritum quasi exilem vermiculum. Verum cernite praesidium natura excelsius Deique opiferam benignitatem³ et gratiam divini illius viri, qui suos orphanos etiam mortuus custodit, protegit eorumque miseretur. Nempe plastrum istud immane in huius (orphani) dorsum,³⁰ uti diximus, provolutum erat, cum subito puer assurrexit, et insipientibus nobis vibicem plastro (impressam) dixit: « Sinite me hanc spinam evellere⁴. » Nos autem eum interrogavimus: « Numquid non tibi dolet⁵ hic locus? » Dixit ille: « Ne neveram quidem hoc plastrum in me provolutum esse. » Sic³⁵

94. — ¹ ḡjbaθo, eksamili, ² Εξαμίλιον, *locus ad Hellespontum, ubi Chersonesus cum Thracia continentem coniungitur.* — ³ dicitur Hex. S. — ⁵ vel: opportunitatem; aut quod huic simile verbum hio supplendum est. — ⁴ θoθoθo, milioni, μιλιον. — ⁵ T iterum: <uti diximus>. — ⁶ om. S.

95. — ¹ პანტელემონ, panτeleimon. — ² lamentabamus S. — ³ Verbum e verbo: benigni Dei opem (S: Deo servientis o.). — ⁴ (et insipientibus-evellere) om. S. — ⁵ doluit S.

enim, pro tenella sua aetate, locutus est. En quaē gratia sancto corpori (inerat) : quae gravem plaustrī rotam prodigiosa levitate donavit, ita ut illam ne sentire quidem posset ⁶ parvulus puer. Qui nunc adultus ⁷, insigne illud prodigium ipse ⁵ narrat Deumque laudat miraculorum effectorem et sancti patris ⁸ gratiam praedicat.

96. Hexamilium ¹ sic transgressi, ad mare rursum pervenimus, atque, Deo bene iuvante, tranquilla et commoda ² navigatione ad Sanctum Montem pervenimus. Hagioritae denuo ¹⁰ peramanter exceperunt nos quidem quasi filios suos, at sanctum, sicut pastorem atque hegumenum suum : multi enim etiamtum superstites erant, ex beatis illis senibus pristinis, sancti huius discipuli. Itaque omnes obviam ei processerunt et reverenter exceperunt, uti quondam sanctum patrem nostrum Euthymium magnum, ex eadem urbe regia redeuntem ⁴. Sic igitur eum a sacerdotibus reverentur gestatum in ecclesiam introduxerunt. Beati feretrum ante sancti patris Euthymii tumulum ⁵ deposuerunt. Iste tamquam pater ac praceptor, ille tamquam filius ac discipulus, prior ex monumento ⁶ suo, posterior e feretro, se ²⁰ tuo salutarunt ; (ambo) sacerdotes pacem populo dederunt ⁷ ; inde ecclesiae decus allatum est et populo laetitia.

97. Attamen locum memoriae ¹, in qua (ut) in sede propria beatus conderetur, diligere non potuimus, antequam beatum Petrum, modo memoratum, sententiam rogaveramus. Itaque ²⁵ per tres dies remansit (sanctus) coram sancto patre Euthymio ². Inde eum deduximus ad ecclesiam Omnis Sanctorum ³, ubi sancti loculum deposuimus. Excubiarum maiorum ⁴ precationes et vigiliae habitae sunt, ac diurno tempore a sacerdotibus lita- ⁵ tum. Sic igitur tamdiu remansit in ecclesia Omnis Sanctorum, ³⁰ quoad, anno vertente, mandatum accepimus ab eodem Petro

⁶ nam (... potuit) S. — ⁷ destinatus (sic) S. — ⁸ om. S.

96. — ¹ Cf. supr., § 95. — ² სამღვა ; S : inani vel vacua, ამაღვა. — ³ Vel : navi ; cf. § 56 supr., p. 122. — ⁴ indidem ex u. r. in patria(m) S. — ⁵ სამარტინება, samartvilesa ; infr. : სამარტოლო, samartvilot ; S : სამარტინება, სამარტოლო, samartviresa, samartvirot, ; μαρτύριον ; cf. Anal. Boll., t. XXXIX, p. 62-63. — ⁶ Cf. annot. super. — ⁷ se mutuo [est] salutarunt et pacem dederunt per sacerdotes litantes (missis sacerdotum) (sic) S.

97. — ¹ Pressius : locum martyrum (მარტინთა) ; S : მარტინთა) ad condendum cet. *Forma dicendi contortula et nova. Pro* : მარტინთა, *rescribendum videtur* : მის ძეგლთა, (beati) huius ossium. — ² deinde S. — ³ Una haec fuit παρεκκλησιῶν coenobii ; quam tamen apud SMYRNAKIS indicatam non repperimus. — ⁴ Verbum e verbo : omnium noctium, ყოველთა ღამეთა, i. e. παννυχίδων.

et a viro divino, reverendo sene hegumeno et coenobiarcha nostro Georgio Olthisario.⁵ : hunc⁶ enim rex post obitum sancti (in munere) confirmavit et propter eius sinceritatem animique candorem dignum habuit, qui in amplissimam hanc lauram dicionem obtineret. Itaque ex mandato praedictorum 5 patrum et in conspectu omnium fratrum, sarcophagum⁷ aperuimus beati patris Georgii conditoris⁸, in porticu⁹ ecclesiae ad sinistram partem, pari situ cum tumulo¹⁰ sancti patris nostri Euthymii¹¹. Cum autem recluderemus patris Georgii loculum, ecce mirabile visu ! (repperimus) ne unum quidem crinem ex 10 eius beato capite et veneranda canitie defluxisse, quae animi eius splendorem demonstrabat. Porro equidem indignus codicillos¹² illius mulieris recordatus, quos in sancti zonam de-

⁵ օլտօնեածօնօ, oltisarisa (S: օլտօնեցլօնօ, oltiselisa) i. e. ab urbe Olti, օլտօն, armenice Ուխթեաց, սիւտաշ (ex Ուխթիք, սիւտիք), in provincia Taochorum; cf. HÜBSCHMANN, Altarmenische Ortsnamen, p. 360-61. Georgius Olthisarius cum eius fratre Michaeli, propter insignia eorum benefacta, annua commemoratione recolebantur instar conditorum (մամբենցծցա) coenobii. Vid. Synodicum Athonense ad d. XXIV aprilis; ed. ԽԱԽԱՆԱՌՎԻԼ-ԴՅԱՆԱՌՎԻԼ, t. c., p. 232-33. — ⁶ ambos S. — ⁷ լցւեցյմա, luscumā, γλωσσόκομον. — ⁸ մամբենցծցօնօ, p roprie: aedificatoris, quod tamen certo dictum est pro κτήτωρ. Ab isto Georgio in ecclesia maiori laurae Hiberorum, posita fuit inscriptio quam graece rettulit SMYRNAKIS, "γιον Ὀρος, p. 467: Ἐγώ ἐστερέωσα τοὺς στύλους αὐτῆς καὶ εἰς τὸν αἰώνα οὐ σαλευθήσεται. Γεώργιος μοναχός, δὲ Ἰβηρι καὶ κτήτωρ. In Synodico Athonensi, ad d. VII decembris annuntiatur Georgius magnus, pari honore habendus atque Iohannes Syncellus et Euthymius; ad diem vero XXIX iulii, quo ossa Georgii Magistri deposita sunt in sepulcrum quod sibi ipse constituerat, indicitur ei commemoratio eiusdem ritus atque coenobii conditoribus (մամբենցծցա). ԽԱԽԱՆԱՌՎԻԼ-ԴՅԱՆԱՌՎԻԼ, t. c., pp. 219, 240. His docentur Georgium illum, cuius in Vita SS. Iohannis et Euthymii §§ 83-84, parum honorifice meminit ipse Georgius noster, Monobatis, ubi exsul mortuus est, in ecclesiam laurae Hiberorum translatum fuisse, utique prius quam S. Georgius hegumenus factus est (cf. supr. p. 63-64). Illum etiam, re sin minus nomine, ut conditorem coenobii habuit Skylitzes, cuius testimonium l. c. rettulimus. Sed haec obiter dicta alibi plenius explicanda erunt. — ⁹ Cf. Vitam SS. Iohannis et Euthymii § 34, annot. 5; supr., p. 41. — ¹⁰ լաճնացիս, λάρνακι; cf. § 17, annot. 2; supr., p. 89; om. S. — ¹¹ Timotheus archiepiscopus in Itinere suo, circa annum 1738, haec habet de memoriis sanctorum Athonensium: յիշեա թամրօնեա եամարեա լցւեցյմա գորետա մամատա ჩյշենուա: յշտօմօնօ, օքանյեօ, մամօնօ օքանյեօ քա զօրշցօ մտահմօնցցօնօ, զանցցլուա նույնուա նախօնեա մշմէցլու: In aula (sic) templi sunt loculi sepulcrales venerabilium patrum nostrorum Euthymii, Iohannis, patris Iohannis et Georgii Hagioritae, ardentibus lampadibus honoris causa decorati (մախօլցա բմօնցատա քա եեցատա ագմօնեացլուտօնա ագչօնտա = Lustratio sanctorum locorum aliorumque ex Oriente; Tiphlisii, 1852; p. 31). — ¹² յարթա, karta, χάρτης.

posueram, dixi uni ¹³ cuidam e sacerdotibus ut eos educeret atque inspiceret. Quos ille cum excepisset, sigillum comperit ¹⁴ nihil mutatum. Sed cupiditas eum cepit extremum libelli angulum raptim perspiciendi. Cum igitur libelli oram retro plicas-
5 set, o rem mirandam et hominibus huius aetatis prorsus incredibilem ! nempe conspexit ¹⁵ illum deletum fuisse ; sed aliorum tardam fidem veritus, proloqui non ausus est, nec (libellum) cuiquam ostendere, et (hunc) rursus in sancti zonam depositum.

98. (Sanctum) igitur e vivifico loculo elatum in sarcophagum
10 marmoreum una cum Georgio conditore, ut qui vere esset eccliae alter conditor et exornator, deposuimus mensis maii die vicesimo quarto, in festo sancti Symeonis Thaumaturgi ¹, quo etiam die commemoratur ² sanctorum eius reliquiarum translatio ; sed propria ³ eius commemoratio indicta fuit in
15 diem trigesimum mensis iunii ⁴, in festum ⁵ sanctorum duodecim Apostolorum, quod ⁶ die vicesimo nono, propter festum sanctorum apostolorum Petri et Pauli (illam agere) non vacaret, etsi eo die mortuus est. Sic enim decreverunt beatus Petrus eiusque filius Iohannes Dsqondidelius ⁷ (archiepiscopus), et

¹³ om. S. — ¹⁴ (et) comperisset S. — ¹⁵ Text. (T, S) : eum comperisset.

98. — ¹ S. Symeonis stylitae iunioris. In Synodico tamen Athonensi, ad hunc diem annuntiatur tantum agape Symeonis Eladaisa (ილადაისა, « Heliadis »?), Georgii eius fratri et matris Stratigo (სტრატიგი, სტრატიგი), coenobii benefactorum. KHAKHANAŠVILI-DŽANAŠVILI, t. c., p. 235. — ² Verbum e verbo : est commemoratio (memoria S). — ³ Pressius : completa, integra. — ⁴ KHAKHANAŠVILI DŽANAŠVILI, t. c., p. 238. — ⁵ (qui dies est) festus... T. — ⁶ om. S. — ⁷ Iohannis huius Dšqondidel aliqua notitia e documentis nostris sic informari potest. Paulo ante an. 1055 vacabat sedes metropolitana Abasgiae ; vid. § 35, supr., p. 104. Anno autem 1059 eam obtinebat archiepiscopus ignorati nominis, qui tamen non videtur fuisse Iohannes de quo nunc sermo est ; cf. § 59-62, supr., pp. 123-25. Iste igitur recens fuerat creatus nec sine specie veri existimat Žordania (Chronica, t. I, p. 233), eum fuisse ipsum Iohannem Bediae episcopum, qui an. 1065 cum eodem Petro Patricio (i. e. Petri-cio) Martham Pancratii regis filiam Constantinopolim deduxit ; cf. § 74 ; supr., p. 135. Porro Iohannes ille Dšqondidel, in epistula hagiographi nostri ad Georgium Reclusum (§ 3 ; supr. p. 76), dictus est frater Petri « Patricii » ; istic autem eius filius dicitur, et quidem multo probabilius. Nam Petrus « Patricius », ut legenti patet, diem supremum iam obierat, cum, circa an. 1072, scripta fuit Vita S. Georgii. Atqui, an. 1085, in codice coenobii Sancti Davidis Garesdzii, ab Ignatio quodam mentio inserta fuit fratrum suorum Iohannis, Dsqondidi archiepiscopi et Petri vestitoris ac principis chartulariorum, გერმა ვახტა და მწიგნიდანთა ებების. ŽORDANIA, t. c., p. 232. Itaque Iohannes iste Dšqondidel, si tamen idem hic fuit quem quaerimus, non potuit esse frater, sed filius Petri Patricii.

cum illis alii quoque patres ; quemadmodum et prisci patres egerunt in Iohanne Chrysostomo. Hic enim die decimo quarto septembris obiit, in exaltatione Crucis, qui dies cum vetitus esset, decimum tertium novembris ei assignarunt. Eodem modo patres supra memorati cum hoc sancto egerunt. 5

99. Depingi etiam curaverunt¹ imaginem sanctissimae Dei genetricis, cui hinc atque illinc (stant) duo patres, sanctus pater Euthymius ad dexteram et pater Georgius ad sinistram², ambo coram sancta Dei genetrice consistentes ad orandam agendamque³ causam nostram. Quam imaginem sacram ad 10 Sanctum Montem transmissam in sepulcro sancti patris nostri Georgii collocarunt. Porro imago sancti patris nostri Euthymii⁴ non in senectute eum exhibet, sed (qualis erat) cum libros interpretaretur annumque ageret quinquagesimum. Profecto⁵ sic fieri oportuit : quae glorificantes se glorificat, sancta 15 Dei genetrix, ad illustrandam gentem nostram, (illorum) alteri sanitatem⁶ dedit atque linguam hiberice loquendi peritam⁷ ; alteri sapientiam atque prudentiam. Ambo enim pro viribus gloria affecerunt eam quae paeclarissima est causa bonorum nostrorum : < alter ...⁸ > alter eius festis splendorem decoremque 20 addidit translato ad eius laudem hymnario ; nam in eo, quod interpretatus est, *Paracletico*⁹, centum et quinquaginta hymnos convertit de sola tantummodo Dei genetrice sanctissima. Eam igitur quae illis gloriam dedit, pro viribus gloria affecerunt ; et nunc in caelo coram illa assistunt, dum in terra, ante ipsam 25 in sacra illa imagine consistentes pro nobis deprecantur, ut eorum patrccinio a sancta Dei genetrice hoc ipsi precemur, ut reliquos dies nostros in pace decurramus congruenter paeceptis sanc- torum patrum nostrorum, incolumes a cruciatibus sempiternis.

100. Sic igitur illius gloriae divino quodam cum splendore 30 et summo decore in tumulo apex impositus fuit. Quam autem monumento suo nobis adiunctam reliquit, prodigiosam virtutem expellendi daemones, haec etiam haud importune (hic) memori potest, etsi iam aliquid narravimus de illo afflito¹⁰, quem,

99. — ¹ad similitudinem (?) S, omisso verbo. — ²Text. (T, S) : eadem parte, ერთკერძი, sed manifesto scriptum esse debuit : მარცხენით კერძი. — ³ om. S. — ⁴ Georgii S. — ⁵ Text. (T, S) : et quia. — ⁶ ხითოვლე (S : iustitiam, ხითოვლე). — ⁷ Cf. Vitam SS. Iohannis et Euthymii, § 24 ; supr., p. 32. — ⁸ Hic e bimembri sententia certo excidit comma quod ad S. Euthymium pertinebat. — ⁹ Cf. § 44, annot. 13 ; supr., p. 111.

100. — ¹ Ita S ; T : vesperi (ბწერის) ; cf. § 15, annot. 4 ; supr., p. 89.

quando sanctus iunior esset, diabolus, in vasta solitudine, nocte intempesta septies humi allisit. Quis umquam fuit virtutis tam amans aut malum tanto odio habuit? Quis ita Deum adoravit et ab eo tam dilectus fuit? Quis ita zelatus est zelum 5 Domini et ad mortem usque eius caritati nihil praetulit? Quis sanctorum patrum² vitae tam presse vestigia persecutus est, et tam inexplebili studio illos aemulatus? Quis umquam adeo dilexit pauperes et peregrinos, exemplo Iohannis Misericordis³? Quis membra sua terrestria, ut loquitur Apostolus⁴, adeo ene- 10 cuit ac seipsum consecravit fecitque templum Dei vivi⁵? Quippe a tenera aetate, in meditatione divinarum litterarum enutritus et educatus fuit, gratiarumque perenni torrente⁶ rigatus pervenit ad staturam adultam⁷ Christi, sicut loquitur Apostolus. Actionis, contemplationis, dilectionis, quas universum⁸ 15 virtutum agmen consequitur, partes omnes explevit. Divinos libros meditari, animum corpusque lustrare, lacrimari sine intermissione, in solitudinibus vitam agere, a mundo refugere eumque latitare, praecipere sine reticentia⁹, orare sine cessatione, jejunare et vigilare sine modo, humi cubare¹⁰ et siccis vesci¹¹, 20 vitam ducere laboribus plurimis exercitam ultra quam verbis exprimi potest, humilitatem et mansuetudinem cumulate perfectas¹², misericordiam et benignitatem divinis misericordiis similes¹³, et ut verbo omnia complectar, quidquid est quo ad imaginem Dei¹⁴ conformetur homo, (omnia) eius modi in se exhibuit¹⁵ 25 sanctus pater noster Georgius. Et unde nobis suppeteret tempus plura persequendi, quae omnibus manifesta sunt, etsi nos ea silentio praetereuntes omisimus, longius (iam) protracto hoc libello?

101. Haec equidem¹ pauperculus et indignus dicere habebam: 30 qui sincere omnia tibi rettuli² et perscripsi, ex mandato tuo, quo³ (me) brutorum instar insipientem et perabsurdum ursisti et adegisti. Qui⁴ plurimo cum⁵ timore et tremore opus illud ingens aggredi ausus sum, spiritalemque narrationem pertexere

² om. S. — ³ I. e. S. Iohannis Eleemosynarii. — ⁴ Cf. Col. 3, 5. — ⁵ om. S. — ⁶ gratia perennium torrentum S. — ⁷ *Verbum e verbo*: staturam plenitudinis; cf. Ephes. 4, 13: εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ. — ⁸ universas S. — ⁹ (in solitudinibus-reticentia) om. S. — ¹⁰ *Proprie*: in sicco. — ¹¹ *Haec verba in S a hypothetis male mulcata*. — ¹² supra incrementum S. — ¹³ om. S. — ¹⁴ quo ad vivum (Deo) S. — ¹⁵ *Verbum e verbo*: talis fuit.

101. — ¹ nos S. — ² rettulimus S. — ³ qui S. — ⁴ qui (plur.) S. — ⁵ cum < labore > add. S.

ac vitam et certamina exponere beati patris nostri Georgii. Ex cuius nimia copia vix aliquantulum perscribere potui et ad te, o pater sancte, transmisi, qui in monte illo Mirabili mirabilem vitam degis, uti passer solitarius in parvo tecto atque in specu angusto et aspero, similis columbae illi integerimae et turturi incorruptae. Sed, uti antea dixi, mortem veritus pervicaciae ad exsequendum praeceptum tuum sanctum me contuli; quamquam vitae morumque eius perscriptor⁷ ipsem et (esse) debuit⁸, non ego verbo ingenioque pauperculus. Sed in his omnibus id mihi fuit⁹ solacio, quod¹⁰ oculis (meis) videram, 10 quod manibus (meis ei) ministraveram, quod auribus (meis) audieram verba oris sancti eius¹¹, neque aliunde mutuatus sum unde spiritalem hanc historiam componerem.

102. Iamvero postquam vitali atramento¹ hanc orationem² exaravi³, uti superius in ipso exordio dixi⁴, tibi, o magistrorum magister, id commissum volui, ut haec a me adumbrata, tu probe exornares atque illustrares. Quidquid deterius est, perficiat, tamquam spiritualium tabularum emendatrix, ipsa sapientia tua; et singuli, quotquot in eas incurrent, pro se quisque has vitiositates sarcent et emendent. Non enim duo minuta 20 illa viduae divitum largitionibus obstiterunt; nec qui pelles, ligna, vellera Moysi offerebant ad instruendum tabernaculum prohibuerunt quominus aurum, argentum, lapides pretiosi offerrentur. Nempe, aurum ex alta terra erutum⁵ et in fornace accepto fulgore, excoctum, expurgatum, res evadit pulcherri- 25 ma; conchylii⁶ sanguis purpuram⁷ fundit; ostrea maris margaritas⁸ parit; lignum fit iaspis⁹; bombycem gignit vermiculus ignobilis; maris spuma¹⁰ mirae formae fructus producit: quae plurimi pretii merces ex inutilibus elementis oriuntur.

⁶ sed < nunc > add. S. — ⁷ perscriptores S. — ⁸ S, *perturbata sententia*: eius ore opus erat. — ⁹ omne S (omisso verbo). — ¹⁰ ut T; quando S. — ¹⁰ Cf. I Ioh., 1, 1 et quae hagiographus iisdem paene verbis alias scripsit; supr., p. 73-74.

102. — ¹ მელნითა, melnita, μέλαν. — ² (has) orationes (haec verba) S. — ³ descripsi S. — ⁴ diximus S. — ⁵ S eadem verba alio ordine. — ⁶ კოხლია, cohliosa (S: კოხლიობა, cohlios), κογχύλιον. — ⁷ მარტოიობა, porp'irsa, πορφύρα. — ⁸ მარგალიტა, margaliṣa (S: მარგარიტა, mar- garitsa), μαργαρίτης. — ⁹ Text. (T, S): sic fieri solet lapis, ესრეთ იქმნების ქვა (S: ქვა); rescribe: მელნითა იქმნების ქვა. Adverte litteras δ et θ in scriptura hieratica parum et quandoque nihil distare. Itaque lectio: ემბის ქვა, iaspis, propemodum certa est. Qua admissa, cetera quasi necessario con- sequuntur. — ¹⁰ Text. (T, S): პინა, pina. Quod sensu caret. Legendumne: პერი, spuma?

Apud nos autem nihil repertum est pretiosi, quo tabernaculum illud spiritale ornaretur, sed tantum vellera ex hircino ingenio meo ¹¹ detonsa. Sed illud decorabunt conchylium vestrum et purpura ¹² auro intexta cum hyacinthis ¹³ et bysso ¹⁴ et materiis modo descriptis ¹⁵ distincta et illustrata ¹⁶, intellegendi perspicientia et veritate insignita, sicut dixit Moyses ¹⁷, qui eius modi ornatum disposuit in vestibus summi pontificis ¹⁸, iubente Deo, cui debetur laus et potentia itemque Filio eius Unigenito, cum sanctissimo Spiritu nunc et semper et in saecula saeculorum. Amen ¹⁹.

III. VIE DE S. SÉRAPION DE ZARZMA

S'il est permis de s'en rapporter à nos moyens d'information, malheureusement fort incomplets, la Vie de S. Sérapion, fondateur du monastère de Zarzma en Samtzhé, n'a été conservée que dans le manuscrit 69 du Musée d'archéologie ecclésiastique de Tiflis. Elle est restée inédite jusqu'en 1909 et elle n'a pas complètement cessé de l'être depuis que M. M. Dzanašvili l'a publiée dans un petit recueil peu accessible, qui forme le t. II de sa Littérature géorgienne ¹.

Le codex 69 du Musée ecclésiastique est représenté dans le catalogue de Th. D. Žordania par une notice de quatre lignes, qui renferme à peu près autant d'erreurs que de mots ². Nous extrayons des prologomènes de M. Dzanašvili les indications qui permettent d'identifier le document.

Le manuscrit compte 278 feuillets de fort papier, mesurant, reliés. $0,3 \times 0,208$ m. en écriture ხელური ou « hiératique », du XVIIIe siècle ³. Il contient, fol. 1-243^v, écrit en lignes pleines,

¹¹ hircina ex simili ingenio (meo om.) S. — ¹² Cf. annot. 7. — ¹³ ოპინი-მობა, iacintisa, ოპინთის. — ¹⁴ ბინისობა, bisonisa, ε βύσσος. — ¹⁵ (materiis-descriptis) Se adem verba alia structura et ordine. — ¹⁶ Divinari non possumus quid hoc loca mutandum aut supplendum sit, ut contortula ista verborum series quoquo modo exitum habeat. — ¹⁷ Legendum credideris: sicut olim Moyses. — ¹⁸ Text. (T, S) : qui tales disposuit sacerdotem in vestibus antistitis. Pro ოდღელი (მდგრადი S) ოდღელის, legendum: მდგრადი-დღელის. — ¹⁹ Colophones isti leguntur, in T: Pater sancte Georgi, apud Christum patronus et defensor esto peccatoris Iohannis librarii; in S: Absoluta est vita sancti patris nostri Georgii Hiberi.

¹ ქართული მწერლები (Tiflis, 1909), p. 1-46; cf. Anal. Boll., t. XXXII, p. 327-29.

² Описание, t. c., p. 67-68.

³ Zordania disait: du XIIe siècle.

le traité des Principes de Proclus le « Diadoque »¹ ; ensuite, fol. 243^v-277^v, sur deux colonnes, notre Vie de S. Sérapion. Plusieurs copistes se sont partagé le travail. Le premier, qui déclare s'appeler le prêtre Zacharie Abeldiašvili, a calligraphié les feuillets 1-136 ; puis il a passé l'écritoire à son frère Zazouna, laïc celui-ci, qui, semble-t-il, a transcrit les feuillets 136-243. A cet endroit, un troisième copiste, du nom d'Arčil, déclare dans une note en écriture « cavalière » (ქართული), qu'il a terminé le volume. Arčil, et partant aussi les prédecesseurs qu'il a relayés, paraissent avoir écrit à Šemokmedi dans le Gouria, où les moines de Zarzma émigrèrent en 1572, après que l'islamisme fut devenu prédominant dans le Samtzhé.

A en juger par les réflexions dont ils ont émaillé leur copie, les frères Abeldiašvili ont sué sang et eau sur le texte de Proclus. On leur pardonnerait moins volontiers d'avoir cru le comprendre. Mais le nommé Arčil, qui avait une tâche beaucoup plus simple, s'en est aussi fort mal tiré. Il ne manquait pourtant pas d'une certaine culture. Dans son memento final (fol. 277^v), il s'est même accordé la coquetterie de citer le Trisagion en arabe ; et l'on ne peut, en bonne justice, lui demander compte de l'étrange phébus que les typographes de Tiflis y ont mêlé². Malheureusement sa copie de la Vie de S. Sérapion contient par trop d'autres fautes dont il est seul à répondre. Nous n'en relèverons qu'une qui suffit à justifier les plus graves méfiances.

Au beau milieu du fol. 266^v, le texte présente une lacune qui doit être comblée au moyen d'un passage intercalé plus loin, fol. 271-273^v. Ce bloc erratique, qui correspond dans notre traduction aux deux derniers tiers du § 27 et aux §§ 28-29 en entier, équivaut à peu près exactement à un cahier de quatre feuillets. Mais la lacune d'une part, et les deux sutures du texte transposé, d'autre part, tombent toutes trois en pleine page. Il est donc impossible d'expliquer la transposition par une négligence du relieur qui aurait assemblé au hasard les feuillets du manuscrit. Le coupable est le susdit Arčil, qui a transcrit servilement un exemplaire mal paginé ou une copie déjà brouillée, sans prendre la peine de rectifier une

¹ Sur la traduction géorgienne de Proclus par Jean de Petritzos, cf. N. MARR, Записки Восточного Отделения Археологического Общества, t. XIX (1909), p. 53-113.

² Au lieu de عَرَفَ لَا مَوْتٌ (?), lire: لا مَوْتٌ مَّوْتٌ, qui non mori-
tur, *immortalis*.

erreur qui crève les yeux. On peut juger, par cet exemple, de l'attention qu'il a mise à éviter des fautes moins massives ou moins choquantes, et le texte déjà très altéré qu'il recopiait ne s'est assurément pas amélioré entre ses mains.

Voilà pour la transmission manuscrite. Sur la date et la provenance du document, il vaudrait mieux ne rien dire si l'on ne peut discuter à fond sa valeur historique, car, en réalité, les deux questions se confondent et doivent se décider par les mêmes moyens de preuve. Tout ce qui est possible dans l'étroit espace dont nous disposons, c'est de grouper sommairement un certain nombre de faits positifs, qui ne prêtent pas à discussion.

La Vie de S. Sérapion est proprement l'histoire des origines du monastère de Zarzma, ou plutôt une version de cette histoire, version retouchée et sensiblement différente de celle que racontent les murs de l'édifice. Zarzma est un hameau, situé à 37 km. environ à l'O. de la ville d'Akhaltzikh (Ahalsihe) dans la vallée de la Koblianka (en géorgien Kvablovanis žqali), sur un palier à mi-côte d'un contrefort de la chaîne du Tibili, qui domine la rive droite du cours d'eau. Le sanctuaire auquel Zarzma doit sa célébrité était déjà en ruines au temps de Vakhoušt¹. Il est sans intérêt de rapporter ce qu'en ont écrit Dubois de Montpereux, Brosset, D. Bakradze et d'autres, qui ont butiné dans ces vieilles pierres des observations aujourd'hui fort surannées. On consultera avec plus de profit le journal de voyage de la comtesse P. S. Ouvarova, Кавказъ, t. II : Абхазія, Аджарія, Шавшетія (Moscou, 1891), p. 174-90, et surtout l'étude scientifique du même auteur dans les Материалы по археологии Кавказа de la Société archéologique de Moscou, t. IV (1894), p. 48-60. Cette description, d'un caractère strictement technique, est accompagnée d'une luxueuse illustration documentaire, qui montre l'église de Zarzma dans l'état de délabrement où elle était à la fin du siècle dernier. Depuis lors, le monastère a été complètement restauré, à l'initiative du Grand-Duc Georges Mikhaïlovitch. M. E. Taqaïsvili, qui a pris une part active à ces travaux de restauration, en a rendu compte en un long mémoire présenté à la section de Tiflis de la Société archéologique de Moscou : Зарзмский монастырь, его рестоврация и фрески [= Le monastère de Zarzma, sa restauration et ses fresques], dans Сборникъ материаловъ для описания местностей и племенъ Кавказа, t. XXXV (1905), p. 1-80.

Grâce à lui nous possédons maintenant le texte complet et, semble-t-il, entièrement sûr des inscriptions de Zarzma². Les

¹ Géographie de la Géorgie, trad. Džanašvili, t. c., p. 163, avec la note 481.

² Les plus importantes de ces inscriptions ont été déchiffrées par BROSSET
ANAL. BOLL., XXXVI. — II.

peintures murales de l'église, dont plusieurs représentent des personnages historiques, ont aussi été l'objet d'un examen attentif. A l'aide de ces documents, M. Taqaišvili a essayé de reconstituer dans ses grandes lignes l'histoire du monastère. Il y a une part de conjecture dans ses conclusions, et peut-être vaut-il mieux que le savant archéologue n'ait pas essayé de les mettre d'accord avec la Vie de S. Sérapion, qui à ce moment-là était encore inédite et pratiquement inconnue. Ce que nous avons ici à retenir de ses observations peut se résumer comme suit.

Le monastère de Zarzma et son campanile, dans leur état primitif, remontent au Xe siècle. Ils ont été construits sous le curopalate David le Grand († 1001).

Le maître-autel était dédié sous le vocable de la Transfiguration, et l'on conserve au monastère de Semokmedi, une image de ce mystère, en argent repoussé, qui a été apportée de Zarzma, et sur laquelle se lit, au revers, une inscription en khoutzouri, du IXe-Xe siècle.

La petite chapelle située au nord du campanile a été élevée, peu de temps après la défaite de Bardas Scleros (979), par un certain Jean (Ivané) fils du patrice Soulai, qui avait servi dans cette guerre sous les ordres du patrice Thornic : ceci n'est pas une déduction de M. Taqaišvili, mais un fait positif, attesté par une inscription datée, déjà connue des historiens¹.

En 1045, sous l'épiscopat de l'évêque d'Adsqour Sérapion Khourtzisdze, un parent de ce dernier, Pharsman Khourtzisdze, fit aménager le rez-de-chaussée du campanile en forme d'église dédiée à S. Jean l'Évangéliste, comme en fait foi une autre inscription datée de cette même année 1045.

Les nombreuses fresques dont l'église était décorée semblent remonter à la fin du XIIIe siècle. Elles sont de facture byzantine et forment, dirait-on, une série jumelle de la décoration, moins remarquable, qui se voit encore au couvent de Saphara, non loin d'Akhaltzikh, dans la vallée de l'Ouraveli². Les images actuelles

Voyage en Transcaucasie 2e rapport, p. 133-35. D. Bakradze en a donné une édition revue et complétée, dont un extrait (fautif) est reproduit dans le grand ouvrage de la Ctesse Ouvarova (cf. p. 53). La transcription de M. Taqaišvili est accompagnée de fac-similés, malheureusement un peu frustes.

¹ Elle est citée, d'après la lecture imparfaite de Brosset, dans SCHLUMBERGER, L'Épopée byzantine, t. I, p. 426-27; cf. Vie des SS. Jean et Euthyme, § 9, note 2; ci-dessus, p. 20.

² E. TAQAIŠVILI, Сафарский монастырь, его надписи и остатки стенной росписи [= Le monastère de Saphara, ses inscriptions et les restes de ses peintures murales], Сборник т. с., p. 81-104 (fait suite à son mémoire sur Zarzma). Voir aussi P. S. OUVAROVA, Материалы, т. с., p. 77-89.

doivent avoir été repeintes ou renouvelées ; car il en est qui représentent ou symbolisent des scènes et des personnages du XIe siècle. Si nous avons bien réussi à coordonner les explications, un peu trop dispersées, de M. Taqaïsvili, les fresques historiques qui se rapportent à notre sujet sont groupées sur la paroi Nord de l'édifice. L'une de celles-ci nous montre un moine à longue barbe grise, cheveux ras, inclinant sa tête nimbée devant le « roi des rois Bagrat », qui lui met dans la main le bâton pastoral. A côté de lui est placée une inscription en deux mots : ბაბა სერაპიონ, « le père Sérapion »¹. Trompé par la ressemblance de ce nom avec celui de l'higoumène Sérapion Khourtzisdzé², qui est mentionné dans l'inscription du campanile, M. Taqaïsvili a cru d'abord que le « roi des rois Bagrat » ne pouvait être que Bagrat IV (1027-1072), qui réunit sous son sceptre les deux royaumes du Karthli et de l'Aphkhazie. Depuis que la Vie de S. Sérapion a été tirée de l'oubli, il n'est plus permis de douter que le personnage représenté comme recevant l'investiture de sa charge soit le fondateur et premier higoumène de Zarzma³. Le roi qui la lui donne serait donc Bagrat III (979-1014), ou peut-être son prédécesseur immédiat David Bagrat II (958-994). Le portrait du « père Sérapion » est le seul souvenir du saint que les ruines de son monastère nous aient rendu. Son tombeau même n'a pas été retrouvé.

Derrière le roi, une haute figure en pied se dresse dans le costume d'un grand seigneur géorgien. Autour de la tête une inscription : ერთვით ევა გი ჩორჩელი, « l'éristhav des éristhavs, Georges Tchortchaneli (Čorčaneli) ». Ce surnom est un ethnique, dérivé de Čorčani, ჩორჩანი, nom d'un hameau à 7 km. environ au N.-E. de Zarzma, où l'on a découvert les restes d'une église complètement ruinée. M. Taqaïsvili⁴, approuvé par M. Džanašvili⁵, croit que ce Georges Čorčaneli ne serait autre que Čorčovaneli, le propre père du patrice Thornic, fondateur de la laure des Ibères⁶.

¹ Fac-similé extrêmement confus dans TAQAÏSVILI, t. c., p. 29.

² T. c., p. 30-31.

³ Nous partons de l'hypothèse que S. Sérapion est un personnage historique. Mais il n'est pas complètement impossible que M. Taqaïsvili ait raison d'une autre manière. Un critique radical, qui s'attachera mordicus aux incohérences et surtout aux énormes anachronismes dont fourmille la *Vie de S. Sérapion*, serait conduit à se demander si toute la pièce n'est pas une invention de basse époque, dont l'auteur aurait pris les personnages dans les peintures de l'église.

⁴ Сборникъ, t. c., p. 32-35.

⁵ ქართული მწერლობა, t. c., p. LIII-LIV.

⁶ Vie des SS. Jean et Euthyme, § 18, note 1 ; ci-dessus p. 18. M. Taqaïsvili

Les deux érudits géorgiens savent évidemment mieux que nous si, en fait de noms propres, leur langue natale admet plus facilement que toute autre une équivalence par à peu près. Mais, sans chicaner sur la question phonétique, l'identification : ხორთვანელი, ხორთვანელი = ხორხანელი, ხორხანელი, suppose au moins que les documents contemporains laissent voir quelque flottement dans les formes. Il n'y a en aucun. De part et d'autre l'orthographe est constante, et dès lors il est prudent de maintenir la distinction dans les personnes comme dans les noms. C'est aussi, et de beaucoup, ce qui s'accorde le mieux ou le moins mal avec toutes les vraisemblances historiques. Pareillement et en vertu de la même règle d'interprétation, il nous paraît gratuit de rattacher à la famille des Khourtzisdzé un personnage qui s'appelle ხორხანელი¹. S'il avait appartenu à ce lignage, il en porterait le nom, surtout dans une inscription quasi officielle. Tout compte fait, il reste donc que, dans l'iconographie de Zarzma, un haut seigneur terrien nommé Georges ხორხანელი, contemporain du roi Bagrat III ou Bagrat II, est étroitement associé au souvenir du saint fondateur.

En avant du groupe formé par les trois figures précédentes, se voit un quatrième personnage, en ornements pontifical², et dont le nimbe porte l'inscription : « Euthymius, catholicos du Karthli ». Jusqu'à présent, on connaissait trois catholicos de ce nom, qui ont siégé respectivement durant les années 1273-1289, 1318-1346, 1578-1611. M. Taqaišvili croit que la fresque de Zarzma nous en révèle un quatrième, qui serait contemporain du roi Bagrat IV. Nous n'avons pas à discuter cette hypothèse, qui, en tout cas, devrait être rectifiée, puisque le roi dont il s'agit ne peut être Bagrat IV. De notre point de vue, l'éénigme posée par le portrait du catholicos Euthymius est, comme nous le dirons, indépendante de la question chronologique.

Le pan gauche de cette même paroi Nord est occupé par quatre portraits qui doivent être contemporains de la figure principale, car on ne voit pas que leur place ait été réservée. Ils représentent quatre seigneurs géorgiens en costume d'apparat. L'un d'eux porte le nom de Kourtzic, ქურთვი. M. Taqaišvili conjecture, sans fondement bien assuré, que ce personnage et, avec lui, ses trois compagnons, pourraient appartenir à la famille des Khourtzisdzé³, comme le Pharsman qui dédia la chapelle du campanile.

va plus loin et affirme carrément que l'inscription du campanile de Zarzma aurait pour auteur Thronic en personne ; t. c., p. 34.

¹ TAQAIŠVILI, ibid., p. 31-34.

² Fac-similé, assez indistinct, dans TAQAIŠVILI, t. c., p. 43.

³ T. c., p. 36.

C'est certainement un descendant de ce lignage, Gabriel Khourtzisdzé, qui, en qualité d'higoumène, fit construire la chapelle Sud de l'église de Zarzma, et y plaça une inscription non datée, que M. Taqaišvili rapporte au XIIIe-XIVe siècle¹.

Le nom de Khourtzisdzé se lit encore sur plusieurs pièces d'orfèvrerie provenant de Zarzma, qui sont aujourd'hui conservées au monastère de Šemokmedi². De ces documents épigraphiques, interprétés sans parti pris, il paraît ressortir que le monastère de Zarzma, fondé grâce aux libéralités du roi Bagrat III ou Bagrat II, et de l'éristhav des éristhavs, Georges Čorčaneli, fut, du milieu du XI siècle à la fin du XIIIe, au pouvoir de la famille des Khourtzisdzé, et qu'un membre au moins de ce lignage fut, au début de cette période, élevé à la dignité de madsqouerel (ძაბყერელი, mažquereli)³, c'est-à-dire, prince-évêque d'Adsqour⁴. Enfin la galerie de portraits qui orne l'église de Zarzma comprend une série de personnages clairement désignés comme des hauts fonctionnaires de l'administration militaire et civile du Samtzkhé. Ils appartiennent à l'époque où cette province, détachée de la Géorgie, formait une principauté indépendante, gouvernée par les atabeks d'Akhaltzikhé (à partir de 1268)⁵. Nous n'avons pas à nous y arrêter plus longuement.

En face de l'histoire que ces documents épigraphiques et figurés nous permettent d'entrevoir, la Vie de S. Sérapion forme un contraste violent, à la fois par ce qu'elle dit et par ce qu'elle ne dit pas. Si l'on en croit le biographe et les autorités qu'il invoque, S. Sérapion, fondateur de Zarzma, est un disciple de S. Michel Parekheli⁶, disciple lui-même de S. Šio Mghwimeli, que la légende fait venir en Géorgie vers la fin du VIe siècle⁷. Autant dire que l'origine du monastère se perd dans la nuit des temps. La Vie ne mentionne ni le roi Bagrat, ni le catholicos du Karthli⁸, et elle ne laisse pas même soupçonner que leur pouvoir se soit étendu au Samtzkhé. Elle est complètement muette sur la famille des Khourtzisdzé, sur les embellissements que leur doit le monastère et

¹ Ibid., p. 37-38. ² Ibid., pp. 39, 69-70. ³ Voir ci-dessus, p. 162.

⁴ Comparer la Vie de Sérapion, § 29, et BROSSET, *Histoire de la Géorgie*, t. I, p. 321.

⁵ Le Samtzkhé, détaché de la Géorgie, demeura d'abord pendant un demi-siècle sous la dépendance immédiate des khans mongols. De 1334 à 1463, il retomba sous la suzeraineté plutôt nominale des rois de l'Iméreth et du Karthli. Enfin, en 1465, Qouarqouaré II assura la pleine indépendance du pays, qui prit désormais le nom de Suathabago, ou domaine des atabeks, Cf. BROSSET, *Histoire de la Géorgie*, 2e partie, Histoire moderne t. I (1856), p. 205-208.

⁶ §§ 5-7, 9-10, 23-25, 29.

⁷ § 5; cf. *Anal. Boll.*, t. XXXII, p. 328.

⁸ Cf. *supr.*, p. 164.

les droits seigneuriaux qu'ils y ont certainement exercés. Georges Čorčaneli, avec quelques auxiliaires obscurs et même de condition servile, se partagent seuls l'honneur d'avoir soutenu et protégé l'œuvre de S. Sérapion; et c'est dans la descendance de ce prince que le même rôle s'est perpétué sans interruption. Toute fausse qu'elle est, cette histoire tendancieuse reflète une situation vraie : au temps où elle fut écrite, le « patronat » des Khourtzisdzé devait avoir pris fin. En fait, deux membres au moins de la famille qui les avait remplacés¹ sont connus par un témoignage authentique. Ils sont désignés nommément dans une inscription que l'éristhav Pharsman, fils de Jean Laclac, grava sur une pièce d'orfèvrerie qu'il offrit à son monastère patrimonial de Zarzma. Laclac pourrait aussi être l'éponyme d'un lignage que l'on trouve plus tard établi dans le pays. D'autres fondateurs d'églises ou de monastères, que la Vie, mentionne incidemment, portent des noms qu'on voit apparaître dans l'histoire et dans les inscriptions à partir du XIIe-XIIIe siècle. Il y a plus. Par manière d'allusion furtive et à travers toute sorte de réticences, notre hagiographe laisse échapper une information, qui, à la réserve de sa chronologie impossible², doit contenir aussi une bonne part de vérité. A la suite d'une période de dissensions intestines et d'anarchie, un moine d'Opiza, nommé Georges, fut élevé au siège épiscopal d'Adsgour. Il pacifia le pays par la force et déposséda plusieurs familles de leurs domaines civils et ecclésiastiques³. Quoique notre auteur n'en dise rien et qu'il dise même le contraire, il est probable que Zarzma aussi changea de « patrons ». Et en pesant bien les affirmations et surtout les silences calculés de la Vie, on se défend mal du soupçon qu'elle devait servir à consolider le droit des nouveaux seigneurs. En tout cas, il est singulier que les successeurs des Khourtzisdzé y sont rattachés à Georges Čorčaneli non pas directement, mais en ligne collatérale et par descendance féminine⁴. Pareille généalogie, appuyée d'une dissimulation flagrante, a l'air d'un parchemin fabriqué.

De ces vraisemblances convergentes, que nous devons nous borner à indiquer, il semble ressortir que la Vie de S. Sérapion a été écrite après un changement de régime qui se produisit à Zarzma au XIIIe-XIVe siècle, et sans doute aussi après celui qui détacha le Samtzkhé de la Géorgie, les deux révolutions pouvant tenir à la

¹ Cf. § 28-29.

² Les faits sont rapportés comme s'étant passés du vivant même de S. Sérapion ; mais ils ont dû être antidatés.

³ § 29.

⁴ § 28.

même cause. L'hagiographe — on dirait plus exactement : le panégyriste puisque la Vie a la forme d'un discours — s'est évidemment servi de documents plus anciens. Il cite une relation de Georges d'Adsqour¹, et une Vie de Michel Parekheli² et une de S. Sérapion par Basile³ neveu du saint, qui aurait été son troisième successeur⁴. Rien n'autorise à révoquer en doute l'existence de tous ces documents, et elle semble démontrée par la maladresse même de l'auteur qui, aux §§ 14-18, a inséré tel quel un récit à la première personne, visiblement emprunté à une rédaction antérieure. Il n'a pu inventer l'inscription, aujourd'hui perdue, qu'il mentionne au § 35. Certains détails qu'il rapporte sur la construction de l'église primitive et du monument qui la remplaça, doivent être empruntés à une tradition digne de créance⁵. Les §§ 13-18 sont, sous une forme déguisée, un περιοπισμός des domaines de Zarzma, qu'on n'est pas obligé de croire authentique et désintéressé, mais qui ne peut manquer d'offrir un vif intérêt au topographe qui serait en mesure de le repérer sur le terrain. Tout cela inspirerait plus de confiance si le panégyriste, moitié pour les besoins de sa cause, moitié pour l'ornement du discours, n'avait complètement désarticulé le cadre de son récit en y ajoutant par le haut trois siècles d'histoire légendaire et en y coupant au beau milieu autant de siècles d'histoire vraie⁶. Par ce grossier nonsens chronologique il a transposé sa narration dans une perspective irréelle, qui rend suspect même ce qu'il y a conservé de matériaux excellents.

Le lecteur possède maintenant les indications préalables, en partie forcément conjecturales, qu'il était possible de lui donner sans entrer en d'inextricables discussions. Comme pour les deux Vies précédentes, la traduction a été divisée en paragraphes, en vue de faciliter les citations. A raison du désordre qui s'est introduit dans le texte, il a semblé utile de reproduire autant que possible le foliotage du manuscrit, que l'éditeur a indiqué en marge, par une notation assez inconséquente. Beaucoup de noms propres, qu'il nous a fallu renoncer à identifier, ont été simplement transcrits⁷. Les leçons du texte imprimé, présumées conformes à celles du manuscrit, sont indiquées dans les notes par le sigle M.

¹ §§ 14, 29.

² § 6.

³ § 36.

⁴ § 38.

⁵ Il va de soi, pareillement, que si l'hagiographe parle d'une translation solennelle de S. Sérapion et du culte rendu à ses reliques, c'est qu'en ce temps-là on montrait à Zarzma le tombeau du saint, le vrai ou un autre.

⁶ Nous n'avons pas fait état de la part que S. Sérapion aurait prise à la construction de l'église d'Opiza (§ 25-26) ; car la date de cette fondation est liée au problème chronologique concernant la Vie de S. Grégoire de Khandzha.

⁷ Il est un peu tard maintenant pour rappeler que dans la traduction latine, nous nous sommes attaché à rester conséquent avec la transcription grecque. Cf. BHO., p. VIII.

Octobris (die) XXIX. Vita et mores (viri) theophori beati patris nostri Serapionis.

1. Ornatissima sane et perquam optabili divinaque laude ac splendida praedicatione dignati sunt amici Dei divinorumque praceptorum eius observatores, quandoquidem ipse rex et 5 Deus noster in evangelicis oraculis eos beatos pronuntiavit, Matth. 5, 3. ubi dixit: « Beati sunt pauperes spiritu » et cetera omnia, quae porro sequuntur, beatitudinis praeterea; in quorum postremo, veluti praemium quoddam splendidamque coronam proponens, Matth. 5, 12. atque laborum mercedem decernens, ait: « Gaudete et exsultate, quoniam merces vestra multa est in caelis. » Item alio Lc. 10, 20. loco dixit: « Propter hoc nolite gaudere, quod spiritus maligni vobis subiecti sunt; sed gaudete quod nomina vestra Ps. 15, 9; scripta sunt in caelis. » David quoque Dei parens¹ ait: « Propter hoc laetatum est cor meum et cantavit lingua mea »; 15 et: « sicut laetantium omnium habitatio est in te. » Atqui f. 244^v. laetitia ista a divino illo beatitudinis praeterea manavit, quo idem propheta, in psalmorum exordio, beatum scribit hominem Ps. 1, 1; « qui non incedit in via impiorum; » et rursus: « Beati 118, 1. (inquit) immaculati in via, qui ambulant in lege Domini. » Item 20 Prov. 3, 13. patris sapientissimi sapientissimus filius Salomon ait: « Beatus homo qui sapientia donatus fuit, et mortalis qui prudentiam invenit. » Aureus autem ecclesiae luscinus² Paulus canit: « Gaudete in Domino semper, iterum vobis dico, gaudete, quoniam fides vestra sempiternam vobis praestat beatitudinem. » 25

2. Hac spe confirmati, veteris novaeque legis sancti constantiam didicerunt et cum fide ad coronam illam cucurrerunt caelestis electionis, sicut ait idem Paulus, os Christi, nempe: Hebr. 11, 12. « Est fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium. In hac enim testimonium consecuti sunt senes, » qui 30 in veteri (lege) et in nova, divino splendore fulserunt. Sicut enim ex unius illius fontis exundantibus aquis plurimi rigantur agri et horti, atque multiformis varietas stirpium < alitur³ > beneficio isto divinoque munere, sic etiam varie in singulis distinguitur partitio gratiarum, sicut Paulus quoque proclamat: 35

1. — ¹ θεοφορος, « pater Dei », quasi Graecorum Θεοπάτωρ; cf. exempli causa, pseudo-Iohannes Chrysostomus. P. G., t. LIX, p. 559. — ² αερων, aedoni, ἀηδῶν.

2. — ³ Hoc vel simile verbum ex contextu supplendum.

« Effusiones gratiarum < sunt ² > et varia genera linguarum ; » et rursus ait : « Primum apostoli, < deinde > pastores, magistri et patres constituti sunt. » Labentibus enim saeculis, numquam deest gratia Spiritus, quae filios ex baptisterio ³ procreet, con-
5 gruenter oraculo illi quo edictum est : « Docete omnes gentes ^{Matth. 28, 19.} et baptizate (eas) in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, et ecce ego vobiscum sum, » et quae sequuntur. Item alias : « Crescite et multiplicamini, et replete terram. » Apostolus ^{Gen. 1, 28.} quoque ait : « Iesus Christus heri et hodie ; ipse et in sae- ^{Hebr. 13, 8.} 10 cula. » Qui hodieque effecit ut quasi fulgor matutinus, nova in novo sanctae ecclesiae firmamento lumina coruscarent, quae instar siderum universae terrae superficiem collustrarent, et cordatorum omnium animos ad divinos mores (suos) imitandos < accenderent ⁴ >. Hoce igitur divini numinis arbitrio, nostra 15 quoque aetate nova lumina apparuerunt, magistri atque doctores, quales in antiqua (aetate) fuerunt Elias et Iohannes, et deinde Paulus Thebaeus, et magnus Antonius, Macarius, Euthymius, Sabas et Gerasimus. Sed quid nobis opus est singillatim re-
20 censere omnes illorum imitatores et aemulos, qui naviter angustam asperamque viam decucurrerunt, quae dicit ad caelestem illam civitatem, cuius architectus et aedificator est Deus ?

3. Dicit tamen quispiam : « Temporibus hisce nostris, nemini amplius datum fuit priscos patres imitari, quandoquidem haec (imitatio) divino quodam permissu obsolevit. » Verum 25 enimvero, carissime, diligenti animo fac audias quod futurum est huius orationis argumentum. Nempe sanctis patribus illis omnino se adaequavit clarissimus et caelesti electione dignus, sanctissimus pater ac magister, beatus Serapion ; de cuius tamen vita, pauca tantum e plurimis ¹ dicemus, quae scripto mandentur, 30 et a sanctitate vestra, ut est divini sermonis audiendi percupida, memoria teneantur, o venerande ac religiosissime conventus, qui instar aciei consistentes, legionibus caelestibus similes, ad stativa habenda in exstructis illius labore tabernaculis estis electi, sacerdotes ac patres, magnae solitudinis Zarzmae ² ; quibus praeclaras 35 sorte obtigit magnum illud lumen, pater patrum, magister ac praecceptor ; ut eius praecelta, divina opera laboresque audiretis,

² Cf. 1 Cor. 12, 4 ; haec pericope, usque ad vers. 10, videtur ab ipso hagiographo contracta vel a librario intercisa. — ³ ებბაზისა, embazisa, ჰუბასის. —

⁴ Vel : instituerent ; supplev. ex contextu.

3. — ¹ M : quidpiam coetuum, conventuum, მაკრებელობა ; sed omnino legendum est : ბევრებელობა, quae veluti translatica formula est. — ² Cf. supr., p. 161.

et patrem caelestem laudaretis, sicut dixit ipse Dominus, his
 Matth. 5, 16. verbis : « Sic luceat lux vestra coram hominibus ut videant
 opera vestra bona, » et quae sequuntur. Nostrum igitur est,
 fratres, pro viribus curare ut tanti magistri ac pastoris nos
 f. 246. quoque imitatores ostendamus. Agite vero, diligenter et impigro 5
 cum studio ³ eius diuturnam et perquam optabilem vitam, et
 praesentis huius coetus congregationem, hac oratione brevi-
 ter adumbratam audiamus. Evidem caritatem vestram cum
 lacrimis precor indignissimus ego, ut debilitatis meae miserti,
 aperienti mihi os ad loquendum idonea verba subici curetis 10
 ab eo qui infantes facit disertos atque debiles corroborat.

4. Ut igitur ab eius vitae principio exordiatur oratio, beatus
 ille et praeclarissimus Serapion, in terra Calarzena ¹ ortus est,
 parentibus probis honestisque ac tenui condicione viventibus,
 qui labore suo, colendis agris, victimum sibi comparabant, at- 15
 que ex operis sui quaestu pauperes liberaliter alebant, infirmis
 congruentem fortunis suis operam navabant, atque in tranqui-
 litate ac modestia se continebant, sicut fert prophetae oracu-
 Is. 66, 2. lum : « Ad quem respiciam nisi ad tranquillum et humilem ? »
 et quae sequuntur. Beati pater Cyprianus vocabatur ; matris 20
 autem eius nomen nobis ignoratum est, non cuiuspiam dede-
 coris causa, sed quia temporis (diuturnitate) abolitum fuit. Fie-
 f. 246v. ri enim non potuit ut quae talem prolem edidisset, inhoneste
 Matth. 7, 18. ac nequiter interiret, sicut Dominus ipse dixit : « Non potest arbor
 bona malum fructum edere. » Sic igitur beati huius mater, non 25
 relicto nomine, e mundi conspectu recessit. Postquam enim bea-
 tum hunc natum in lucem edidit, et cum eo duos huius fratres, al-
 terum natu maiorem, minorem alterum, qui in hac oratione crebro

³ *Locus corruptus* : ვაჩინოთ ბაძვა დიდისა მის მოძღვარისაა და
 მწყემსისა და აწ გულის გმის ყოფა და ბაძვა დიდისა მოძღვარისა და
 მწყემსისა და აწ გულის მოდგინედ და მრომის მოყვარეთ... *Verbum e
 verbo* : (ut) procuremus imitationem magni huius magistri et pastoris, et
 nunc intelligentiam et imitationem huius magni magistri et pastoris, et
 nunc diligenter et cum laboris amore ... : *ubi ex* : გულის მოდგინედ
 და მრომის, *factum est* : გულისგმის ყოფა და ბაძვა, *et interiacentia ver-
 ba iterum scripta sunt*.

4. — ⁴ კლარჯეთისა, clarjetisa ; კლარჯეთი, armenice plerumque dicta
 կղարչլ, clarq vel կղարչլ, całarq, graece Καλαρζηνή vel Χορζηνή, regio
 erat in provincia Gogarene, Taochis ad Orientem finitima, Tzantis ad Occiden-
 tem. Vid. J. MARQUART, Erānšahr nach der Geographie des Ps. Moyses Xo-
 renac'i, in Abhandlungen der kgl. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göt-
 tingen, N. F., t. III, 2 (1901), pp. 116, 168; cf. HÜBSCHMANN. Die altarme-
 nische Ortsnamen, pp. 212, 354.

erit memorandus, quae triplici hoc partu aucta erat et nata sibi prole gaudebat, ut scripsit psaltes, mater filiis fortunata, quae illos in lucem ediderat, ipsa ad lucem transiit non defecturam ². Cf. Ps. 112, 9.

Porro Iohannes filius eius natu minimus relictus est admodum 5 parvulus neqdum soluta lingua. Quem proinde Cyprianus eius pater educavit, prout decet pium in liberos parentem. Sed non multis post annis obiit quoque pater horum beatorum atque ad Deum transiit prospera senectute opimatus ³. Remanserunt igitur tres pueri sicut Babylonii pueri illi in flammam eges- 10 tatis proiecti.

5. Hic parumper ad alia praecurrere gestit oratio, quo pleniū ostendat vivaces fuisse bonas illas stirpes, quae postea non modo decies ⁴, sed luxuriosa (novorum) ramorum propagatione quinquagies, aut sexagies, aut centies maiorem fructum 15 fecerint: unde in extrema narratione intellecturi sumus ² quam suavem amoenamque uvam horum praeceptionum labor ad maturitatem perduxerit. Sed nunc commemorare nos oportet, harum amplissimarum solitudinum ac monasteriorum quae fuerit institutio aut qui eorum conditores. Primo loco hi fuerunt 20 Spiritus gratiaque Dei; deinde sancti patres ab eo excitati. Nempe postquam aedificata fuit sancta et amplissima solitudo Opizae ⁵ a monachis quibus nomina erant Ammon, Andreas, Petrus et Macarius, insequenti tempore < ... > inde secedens, divino admonitu, exiguum sacellum ⁵ cum paucorum 25 fratrum coenobio condidit, in loco scopulo et hominibus inaccesso qui vocabatur Parech ⁶. A patribus autem fando audivimus (huius) conditorem fuisse Michaelem, sublimium illustriumque prodigiorum ac miraculorum patratorum, qui discipulus fuerat Sio ⁷ magni thaumaturgi, qui veluti lucifer matu-

l. 247.

² M : წარვლად, praeteritum, ad praetereundum; legimus : წარუვალად. —

³ Proprie : saginatus; cf. Ps. 91 (92), 15; πληθυνθήσονται ἐν γήρει πίονι, et infr. §§ 29, 34.

5. — ⁴ M : centies, ასწიო; lege : ათწიო. — ² verbum e verbo: ut intellegamus. — ⁵ Celebre quondam in Calarzene monasterium, de quo in Vita S. Gregorii Chantzthani. — ⁴ Hic deesse non potuit nomen aut saltem designatio alicuius viri. — ⁵ ეგეტერი, eguteri, εὐκτήριον. — ⁶ პარებ, pareh, caverna vel antrum in pariete praerupti saxy; armenice պարեխ, scopulus, silex, rupis, itemque antrum, specu, cet. Hoc etiam coenobium memorabitur in Vita Gregorii, quam vid., § 31. — ⁷ შოთახი. Cf. supr., p. 165. Nomen შოთ, შიო, si quoquo modo habendum est ut syriacum, fortasse referri potest ad საკა შოთა, saxosus, petrosus, cet., quod satis apte componitur cum sancti cognomine მღვმელი, mghvimeli, in specu vel caverna habitans.

tinus in terra Hiberiae coruscavit. Ad hunc igitur beatum Michaelem se contulit sapientissimus Serapion et ad eum adduxit quoque fratrem suum natu minorem ; qui⁸ magno Michaeli se concredidit tamquam animarum patri et orphanorum educatori. 5

f. 247v. 6. Erant autem huic beato alii discipuli non pauci, (homines) perfecti atque virtutibus praeclari. Sicut (enim) Antonius magnus Hilarionem et Macarium, sic etiam Michael Basilium et Marcellum¹ habuit : praeter quos ei se concredidit beatus Serapion, cum fratre suo et in discipulorum (eius) numerum ascriptus est. Verum frater eius natu maior more civili² in possessionem venit paternae hereditatis. Hic etiam (tamquam suum) talentum³ libenter assumpsit curam peregrinorum et egentium. Deinde vero, ut adfuit tempus opportunum, sanctus pater noster, pro merito suo, iubente Michael, ad sacerdotalem honorem evectus, divini altaris dignus minister factus est. Illos igitur vir perquam celebratissimus insigniumque miraculorum patrator Michael educavit et ad virtutis apicem perduxit : quandoquidem prae oculis habebant divinos eius mores, et eius institutiones fluminibus uberioris effusas, et perfecta ab eo portenta miraculaque insignia, quae post eius obitum litteris mandaverunt eius discipuli. Quae omnia cum cernerent sancti illi, instar sollertia pictorum, ad ea tamquam ad proba exempla respiciebant, et cum acceptis per eum gratiis, in Cf. 1 Cor. 3, 12. praeceptorum eius fundamento superstruebant, non quidem fenum (aut) stipulam, sed aurum, argentum et gemmas pretiosas⁴.

f. 248. Ab illo autem diligebantur ut dociles praeceptorum eius auscultatores. In hac agendi ratione, plurimum tempus apud eum transegerunt eiusque in omnibus imitatores facti sunt.

7. Sed iam ad reliquam narrationem animum advertentes audiamus oportet quomodo in Samtzche¹ terrae fines illi advenerint. Id igitur exponamus. Magnus ille pater ac magister Michael, dum nocturna oratione fungitur, in mentis excessu ad caelum sublatus, aliquem conspexit quasi apparatu sacerdotali vestitum, qui praecepit ei ut institutos ab eo discipulos — erant hi Serapion et Iohannes — in terram Samtzche continuo trans-

⁸ quia M.

6. — ¹ მარჯველავზ, marcelaoz. — ² *Proprie* : rusticorum, მხოდლიოდა. —

³ ტალანტი, ტალანტოვ ; *in sequiori lingua scriptorum ecclesiasticorum* : proprium munus, *sive* officium. — ⁴ (თეალთა) ანთრავთა, antracta, ანთრავ.

7. — ¹ Cf. Vita S. Georgii Hagioritae, § 4, annot. 1; *supr.*, p. 80.

mitteret eique signa quaedam et notas indicavit, ut, in (quo loco) terrae ad quam proficisebantur², advenientes³ haec portenta comperissent, illic condendo monasterio manum ad moverent, in quod animas plurimas congregatur erant, ad 5 gloriam Dei universorum domini. Sed de isto viso hactenus. Ut autem animum recepit sanctus, cui tot signa divinitus visa erant, illos sanctos advocavit et maesto vultu Serapioni dixit: « Fili carissime ac frater in Christo⁴ Serapion, gravissimum mihi visum est hoc paeceptum, adeo iucunda est animo (eiusdem) educationis societas, maxime (inter) eos, qui divina sint caritate coniuncti. Sed quoniam divinitus paeceptum est ut istinc demigrares, aedifica animarum scholam⁵, eo loco, quem tibi Deus f. 248 v. indicaverit. » Haec cum ille a sancto audivisset, procidit ad eius pedes et diu voce interclusus remansit. Sanctus autem eum 15 manu apprehensum erexit eique dixit: « Constanti animo esto, fili. Fieri enim non potest ut mandato divino quantulumcumque resistamus. Accedit et hoc mandatum: qui te crucem tantummodo portare iusserat, idem tibi paecepit ut vitalem suae Incarnationis imaginem tecum asportes. Eo igitur consilio proficisci min, ut, cum sanctam ecclesiam aedificaveritis, in ea (imaginem) illam erigatis, quae adoretur, morbos infirmitatesque depellat et animas complures ab interitu liberet. » Sanctus, cum multa huiusce modi audivisset, pro responso vim lacrimarum profudit, et dixit: « Pater, si ex animi tui 25 sententia hoc fuerit, Deum pro me precare ut a sancta consortione tua ne divellar, sed vultum sanctum tuum perpetuo aspiciam. » Respondit autem ille et dixit: « Divinam obedientium coronam ne tibi ademeris; proinde, omissis excusationibus, accinge te ad iter ineundum. Peregrinationis comes 30 tibi esto Iohannes frater tuus, cum duobus ex istis fratribus. » Et loci notas quasdam ei significavit, ex quibus situm facile dignosceret, ubi (coenobium)⁶ aedificare iubebatur. Tum eum allocutus est his verbis: « Scito, fili⁷, compluribus (hanc) animis aeternae salutis causam futuram esse, ut, quemadmodum ait Apostolus, simul atque clanxerit tuba, cum (aliis) plurimis tuo labore servatis, Domino te sistas. » Eius modi 35 verba cum a sancto audiisset, non amplius ei resistere ausus est; sed coram eo se prostravit lacrimans. Sancti peramanter

f. 249.

Cf. 1 Cor. 15, 52.

² M: adveniebant, მივიდებ; legendum: მოვიდებ; cf. annot. in sequentem. — ³ მივიდებ რა; cf. annot. proximam. — ⁴ სამხრუნველობა, proprietas: locum meditationum, φροντιστήριον. — ⁵ M: scitote filii.

se mutuo amplexi sunt, itidemque ceteros quoque fratres omnes. Pro viatico sancti oratio illis fuit.

8. Cum autem proficiscerentur, secum assumpserunt vitalem Transfigurationis ¹ imaginem, omnibus christianis praesidio futuram et spei. Viam ingressi, nulla cum molestia quasi plateis ² regiis iter fecerunt, donec ad montem pervenerunt assurgentem ³ prope ad ipsum caeli fastigium. Constiterunt igitur in loco qui dicitur Berasdzuari ⁴. Porro sanctus quasi digito illis demonstraverat locum ubi monasterium aedificari cupiebat. Cum igitur in extremam partem vallis descendissent, quae est Utq- ¹⁰ via ⁵, ad locum quemdam pervenerunt, cui nomen est Dzindze ⁶, quem raptim speculantes et explorantes, viderunt desertum et silvis vallisque conclusum. Fratribus quidem is perplacuit, quamquam dicebat sanctus : « Non habentur hoc loco signa nobis praestituta ab eo qui misit nos, magistro nostro. » Ni- ¹⁵ hilo tamen setius operi manum admoverunt atque aedificare coeperunt modicum tabernaculum ⁷ et qualescumque monasterii aedes, ubi dies non paucos transegerunt. Sed huius villae domini, cum rescivissent peregrinos quosdam monachos hoc loco monasterium aedificare velle, ut erant homines prorsus ²⁰ efferati, immisericordes et maligni, id fieri noluerunt, quippe qui sanctorum benedictione fortunari non cuperent. Quamobrem eos adorti sunt, et sicut de Gerasenis ⁸ hominibus scriptum est eos abduxisse Christum in supercilium montis, super quem aedificata erat civitas eorum, eadem ratione sanctos illi < ad- ²⁵ duxerunt > ad ripam fluminis quod est ad orientem huius loci. Isti autem, cum flumen traiecerint, duo circiter milibus ⁹

8. — ¹ Cf. *supr.*, p. 162, *ubi memoravimus in monasterio Semoqmedi hodie asservari imaginem ectypam Transfigurationis, quam e Zarzma illuc allatam ferant.* *De qua* N. KONDAKOV, Опись памятниковъ древности въ нѣкоторыхъ храмахъ и монастыряхъ Грузіи (Petropoli, 1890), p. 120-121, et Тაღაევілі, Сборникъ, t. c., p. 70. *Nemo tamen est qui credat eam ad ipsas coenobii origines esse referendam.* — ² ბალაზუ, palača, alias ა ბალაზი, palači, παλάτιον (cf. Vita S. Georgii, § 75, annot. 1; *supr.*, p. 136); sed hic *prefecto conferendum est armenium պլողալի, połotaï*, quod *per syriacum լիճ ductum est a πλατεῖα, platea.* Cf. H. HÜBSCHMANN, Armenische Grammatik (Leipzig, 1897), p. 315. — ³ M: assurgentes. — ⁴ I. e. Crux Berae; *nomen* Bera, ბერა, *inter monachos huius regionis non infrequens fuit.* — ⁵ Ex veriloquio: muta, უტყაბა; *corrigendum: უტყაბა, silvis carens?* — ⁶ დინდე, ძინდე. — ⁷ ტალავარი, talavari, *armenice տաղաւար, tentorium.* — ⁸ *Lege: Nazarethanis; cf. Lc., 4, 29.* — ⁹ დოლიობ მილიონ.

ab eo, ad occidentem ¹⁰ progressi sunt, per loca omnino silvestria et hominibus inaccessa ; quos saltus angustos non sine labore et molestia cum perlustrassent, notas et signa compererunt, quae a summo eorum magistro iis indicata fuerant. Itaque gaudio magno perfusi, tuto animo iam cognoverunt ¹¹ non inanem neque inutilem fuisse cursum operosi itineris sui. Conspexerunt etiam parvum quemdam collem, reliquis hisce locis excelsiore, atque ad orientem huius collis, fontem ^e quo saliebat unda fluens et amoena, quod exoptatum itineris finem ¹⁰ certo ¹⁰ demonstrabat. Hac tamen et illac speculantes atque prospectantes, campestrem planitatem non reppererunt, quae satis commode eos exciperet. Sanctus igitur inter fontem illum et collem complanari locum et exiguum tabernaculum ⁷ exstrui iussit, quod iis in ista peregrinatione hospitium fuit, ut in eo ¹⁵ imago illa vitalis ab iis adoreretur.

f. 250.

9. Sed iam alio convertenda nobis est oratio, ut caritati vestrae perspicue ostendamus, qualia haec domus incrementa ceperit, et quis ille vir fuerit, qui Dei quodammodo iubente numine, horum (sanctorum) res omnes paeclare composuerit.

20 Nempe fuit quidam huius regionis dynastes⁴ magnus et eximius, qui divitiis et populorum fundorumque multitudine omnes superabat, et cuius possessiones amplae et multiplices late patebant. Neque modo terrestribus et terram versum de- primentibus divitiis locuples erat, sed etiam religiose viventes

25 omnes vicerat, sicut de Iob scriptum est, sincerus, rectus et
innocens. Talis erat homo ille, in multis aedibus ² cellisque
versatus. Nomen habebat Georgium, cognomen Tzortzanelium ³
eiusque aedes ⁴ erant in finibus Tzortzani ⁴ et Zanavisi ⁵. Sole-
bat hic plerumque venari in locis, quae dicuntur Tzchrotja ⁶,
30 quod illic plurimi essent capreoli aliaeque ferae silvestres, et
in ea regione domum sibi exstruxerat, quae, nocte superveniente,
ei receptaculum esset a tenebris nocturnis et impervia densi-

f. 250v.

¹⁰ *Id cum superioribus male cohaeret, ubi fluvius ab oriente locum alluere dicitur, unde monachi nostri discedunt.* — ¹¹ Cf. *Vitam S. Georgii*, § 25, annot. 2; *supr.*, p. 96.

9. — ¹ ՃՈՅԱՐԾՈ, quod alias passim principem interpretati sumus ; sed hic manifesto designatur regulus qui certam regionem hereditario iure in sua ditione habuerit. — ² ԾԱԺԱՐԾՈ լադտա, *infr.* ԾԱԺԱՐԾՈ, լադարնi, « ԾԱԺԱՐԾՈ, armenice, տաճար ; cf. Vita S. Georgii Hagioritae, § 5, annot. 2 ; *supr.*, p. 81-3. — ³ *Vid. supr.*, p. 163. — ⁴ ԲՈՂԵԲԻԱՅՈ, Շօրչանi ; *vid. supr.*, p. 163. — ⁵ ԿանաչոՅՈ. *Infra* § 28, mentio incidet monasterii quod ibi situm erat. Nec monasterium nec locus aliunde nobis notus est. — ⁶ ԵՅԹԵՐԺՅԱ, Շրօյա.

tate silvarum. Contigit autem ut sancti, cum in praedicto loco tabernaculum posuissent, prope collem istum, inter operandum ignem accenderent, plurimusque fumus sursum attolleretur ⁷; quem cum vir fidelis Georgius, dum feras insectatur, conspexisset vehementer attonitus dixit iis qui in eius comitatu erant : 5 « Unde in isto loco densus ille fumus ? Aut cui opus est ille ignis ? Si aliquis feras captat, unde illi eius modi audacia et impudenteria ? Et quodcumque demum aliud ei consilium est, qui fit ut hoc ignoremus ? » Sed nemo poterat ei respondere. Extemplo igitur imperans cuidam e servis suis : « Vade confestim, inquit, 10 explorato fac perdiscas causam huius rei, nobisque renuntia quid sibi velit istud spectaculum. » Puer continuo profectus, non sine labore et molestia, fumum persecutus est usque ad ignem ⁸. Illuc autem cum pervenisset, tuguriolum conspexit hominesque peregrinorum eremitarum paenula indutos. Obstupuit homo, 15 illis quoque mirantibus. Nuntius igitur eos interrogavit unde essent, aut quid illis esset negotii, ut tam miserabili habitu, in hoc inhospitali loco comparerent. Illi vicissim ei responderunt dicentes : « Et tu, carissime, quis es ? aut quid tibi opus est explorando percontari quales simus ? » Dixit homo : 20 « Evidem magno dynastae servio, cui Georgius nomen est ; a quo et missus fui, quod in eius modi loco fumare ⁹ ignem et omnino hominem existere miratus est. » Sanctus vero, ut audivit eum esse dynasten, huiusque regionis dominum, de omnibus quae ad eum pertinebant, singillatim percontatus est. 25 Cum autem explorato rescivisset illum esse dominum huius regionis et totius vicinae possessorem, sanctus Serapion continuo integrum historiam inde raptim a principio repetens ad illud usque tempus, exposuit cuius causa in hunc locum venissent et quomodo aedificandi monasterium consilium cepissent, ita 30 subdens : « Divinum hoc mandatum est, nosque discipuli sumus portentis prodigiisque concelebrati Michaelis Parechelii. »

f. 251^v.

10. Haec homo, ut audierat, et quaecumque perspexerat ipse, omnia magno dynastae rettulit et omnibus qui apud eum aderant. Qui pariter atque dynastes timore atque stupore correpti, 35 haec tamquam alucinantis somnium habuerunt. Homo tamen iis dictitabat : « Profecto homines corpore praediti, monachorum speciem habitumque prae se ferentes, mihi visi sunt, neque alucinatione quadam sed manifesto. » Ut illuxit, dynastes rursum duobus

⁷ M : et cum plurimus ... attolleretur. — ⁸ Verbum e verbo : inhaesit vestigiis, გუალბა (M : გუალება ; cf. annot. in sequentem). — ⁹ M : გუალი, vestigium ; legimus : გუალი.

e familiaribus suis, qui ratione quoque acutiores erant, mandavit ut rem totam exploratius investigarent. Homines itaque profecti sunt. Cum autem ad sanctum patrem pervenissent, hic eos conspicatus, intellexit dynastas esse summi illius dynastae 5 familiares. Sanctus (igitur) eos exceptit, comiter salutavit et ante imaginem deduxit. Quam ut adorarunt et (ea) benedicti sunt, vehementi admodum gaudio sunt perfusi. Tunc dixerunt dynastae sancto Serapioni et ceteris fratribus: « Gratias agimus Deo, sancti domini, qui temporibus hisce oculos suos in nos 10 demisit, hominesque caelestes in terra nobis exhibuit. Iam vero certiores nos facite de causa cur sanctitati <vestrae¹> in haec loca inhospitalia et inaccessa venire placuerit. » Tum sanctus pater Serapion signum descriptsit venerande crucis et imo ex pectore suspirium dicens, his verbis eos affatus est: « Nos 15 carissimi, utut peccatores, homines tamen christiani sumus; fidem habemus Christo Deo, qui propter nostram salutem homo factus est, et exspectamus universorum resurrectionem paratamque sanctis beatitudinem; <scitote igitur¹> nihil nos praeter veritatem esse dicturos. Nempe summi et celebra- 20 tissimi (viri) Michaelis Parechelii discipuli sumus, per quem iubente Deo missi fuimus, ut isto loco rationalium ovium receptaculum aedificaremus. » Atque illis omnia per ordinem rettulit. Qui cum eorum dicta sincera esse intellegent, audito nomine magistri praestantissimi, vitalem ima- 25 ginem adorarunt, sanctisque data salute, profecti sunt et ad piissimum (virum) Georgium adierunt, ut ei referrent omnia quaecumque viderant atque audierant. Is, ut audivit eos esse Michaelis discipulos, dicta eorum vera esse credidit, gaudioque affectus domum suam rediit, eos videndi cupidus.

30 **11.** Tribus autem post diebus, vias muniri iussit ferentes ad locum in quo sancti aderant. Quae (postquam) munitae sunt, modicam eulogiam¹, quae anachoretas deceret, assumpsit, unaque presbyteros turibula gestantes secum eduxit, praemissis cursoribus, qui vias complanarent. Et pervenerunt ad locum 35 in quo sancti aderant. Sancti, re cognita, confestim dynastae obviam occurrentes, egressi sunt in locum ubi fons <....²>; illic et princeps e iumento descendens ante vitalem imaginem se prostravit. Sanctis quoque salutem dedit et ab iis benedictus

t. 252.

f. 252v.

10. — ¹ Supplendum in textu, nisi is aliter corrigendus est.11. — ¹ გვლოგია, ვვლოგია (sic); lege: ევლოგია, ევლოგია. —

2 Hic rursus nonnulla desunt, quae sine locorum notitia supplere non licet.

est. Tum dynastes beatis patribus respondens ardentis animi cum impetu dixit: « Gratias ago Deo et Domino, o sancti, qui nostram indignitatem non aspernatus, hac mea aetate, in me hoc miraculum operatus est, et nunc adeo me indignissimum dignum habuit qui primum vitalem eius imaginem et deinde vultus sanctos vestros adorarem. » Beatus porro Serapion Spiritu sancto repletus est atque fluminis instar melliflua lingua divinas doctrinas fundere coepit, et quasi fluvius Eden, aureo torrente fluctus (sermonis) ex ore suo emittere; ita ut miraretur princeps et qui apud eum aderant. Quapropter ad 10
 f. 253. eius pedes provoluti dixerunt: « Quasi unum ex apostolis misit te Christus. Nobis igitur, pater, praecipe quid quomodo fieri oporteat. » Sancti autem pro viribus egerunt ut moram non pateretur mandatum divinum, in hanc sententiam: monasterium hoc loco aedificari oportet, in quod animae Deo dilecta 15
 tae congregentur. Dynastes autem ad eorum (pedes) procidens ait: « Nolite, quaeso, hac me petitione urgere, o sancti. Profecto, cernitis quam plane incultus et inhospitalis sit locus iste. Vos autem non secus atque apostolos omnium rerum inopes video. Et cum Deus vos ad me miserit ut vestri curam gere- 20
 rem, res de quibus locuti estis, sine me prospere non ³cessurae sunt. Iam vero (alius) locus est opportunus et huic incepto accommodatus: illic igitur sanctitas vestra monasterium aedificari iubeat; nam opus eius modi hic a nemine umquam perfici poterit. » Sanctus autem ei dixit: « Deus qui 25
 Moysi praeccepit ut virga mare divideret et rursus in deserto aquam ex abrupta rupe eliceret, et ad pascendum populum manna pluit, idem profecto et istic adest, ut quae difficilia sunt, facilia reddat. Itaque cum bona venia tua et divino auxilio < manum operi admovebimus⁴ >; at omnino fieri non potest 30
 f. 253v. ut divino mandato resistamus et locum istum cum alio commutemus, nam signa et documenta de hoc loco nobis fidem faciunt. » Ad haec dynastes: « Siccine, pater, inquit, licet homini ultro et sponte molestiis se implicare, ut tandem aliquando irrisionem sibi contraxisse et labore frustra consumpsisse comperiatur? » Dixit autem sanctus: « Sapienter audi hanc similitudinem, o dynasta: margaritae⁵ lapidesque pretiosi, quamdiu admixta terra infuscantur, non tam refulgent

³ M: sine me est, აღb; legimus: არა. — ⁴ Haec utcumque supplevimus, ne mutila relinquatur oratio et sententia. — ⁵ მარგალიონი, margaritni, μαργαρίτης.

oculis eorum qui (hoc) aspectu delectantur, quam cum excocti⁶ et purgati erunt, atque a peritis aurificibus ornamento aureo inserti: tunc patefacto illorum splendore, laudabitur et artifex et eorum venustas. Eumdem igitur in modum et huius loci, 5 postquam a sollertibus operariis subactus fuerit, oculis intuentum apparebit pulchritudo. Noli ergo nos urgere ut relicto hoc loco ad alium migremus. Id enim a nobis fieri non licet. » Quae cum audisset dynastes, demisso capite, conticuit. Deinde surrexit et, facta precatione, dixit illis: « Orate pro nobis, o 10 sancti. Hunc locum equidem non mordicus retinere volo; sed aliter vobis morem gerere⁷, sive opem ferre omnino non possum. » Adduxerunt ei iumentum eius et profectus est. Sanctos autem effatus est his verbis: « Fortasse dignus non eram oratione vestra. » Et abiit maerens.

f. 254.

15 **12.** Cum autem ad fluvium pervenisset, qui (erat) ante eos⁸, conspexit parvam quamdam rupem, in quam (ex equo) descendens consedit. Et advocato uni e pueris suis dixit: « Vade, frater, et dic sanctis, ut istuc veniant. » Quem postquam misit, dixit familiaribus suis: « Quandoquidem Zedanavtha⁹ 20 agros sancti accipere nolunt, ut ibi coenobium¹⁰ aedificemus amplum et excelsum, ecquid oportet facere? » Illi autem dixerunt: « Eorum perseverantiam ne praepediamus. » Dynastes autem dixit: « Non ab hominibus hoc opus inceptum est, sine providentia divinae virtutis. Quapropter et nos oportet pro viribus operam ad illud conferre. » Advenerunt sancti ad locum, iisque dynastes iterum dixit: « Vos precor, sancti Dei, ut unam hanc mihi veniam detis. Nempe alia sunt loca non pauca, optima et ad aedificationem opportuna. Haec inspicite et si vestro consilio plane accommodata videbuntur, et fundos et redditus 25 et omnia necessaria vobis abunde < subministrabo¹¹ >. » Beatus vero Serapion denuo respondit: « Vobis exemplo Apostoli locutus sum: « Etiamsi angelus evangelizet mihi praeterquam quod nobis evangelizatum est, non ei credemus. » Tum Georgius advocavit quemdam aetate, id est robore, iuvenem, cui 30 dixit: « Fili carissime, hosce sanctos comitare; et < quantum agri¹² > cras inter auroram et vesperam circuitu ambierint

f. 254v.
Gal. 1, 8.

⁶ Sic M, quasi de metallo ageretur; cf. Vitam S. Georgii Hagioritae, §§ 42, 102; supr., pp. 109, 158. — ⁷ M: (vestri) misereri, თანალმობაო; legimus: თანაჟამობაო (თანაამობაო).

⁸ 12. — ¹ მათხა; fortasse rescribendum: მთხა (qui est ante) montem. — ² ზედა ნავთა, zeda navta; quod idem nomen videtur atque zanavi, § 9; supr., p. 175. — ³ Proprie: solitudinem; cf. Iob, 3, 14. — ⁴ Om. M; suppluv. e contextu.

iis a me donatum esto, quandoquidem huius loci cupidi sunt. Quod si quis infestus illis occurret, tamquam peregrinis, fac ut omnes intellegant, eos pro suo arbitrio et voluntate in dicione nostra monasterium aedificare (posse). » Sanctis autem patribus dixit : « Indubitanter confidite me omnibus viribus vos adiuturum esse et vestri curam habiturum. Neque in his locis ubi considere intenditis, ullus est qui nobis resistere possit. Post tres vero dies denuo vos invisam, si Domino placuerit. » Sancti 5 igitur summo gaudio perciti ei gratias egerunt. Dynastes in ea rupe pernoctavit. Porro veridica etiam fama ad nos pervenit, hac ¹⁰ nocte visum ei fuisse angelum, qui eum confirmaverit et constanti animo in opus incumbere iusserit. Hanc etiam ob causam, post biduum, sanctus ipse manu sua duas cruces confecit, easque in illa rupe titulo sanctorum archangelorum erexit.

f. 255. Posteriori autem aetate exiguum quoque sacellum ⁵ (ibidem) ¹⁵ aedificatum est, propter miracula et infirmorum curationes quae illic divina gratia per sanctos angelos ⁶ fierent. Sed iam ad priorem orationem redeamus narrationisque ordinem pro vi-ribus persequamur.

13. Ut igitur nocti aurora successit orientisque solis lux effulsa, ²⁰ sanctus surrexit cum Iohanne eius fratre (germano) et uno e fratribus, qui sex numero erant. Hi tres igitur profecti sunt cum iuvene illo, tribus aliis eo loco relictis. Incedere autem coeperunt per fluminis ripam ad occidentem. Et cum (aliquantum) processissent, pervenerunt ad duorum amnium confluentem. Erat ²⁵ autem illic officina quaedam molaris, in ipso confluentis intervallo sita, (eo loco) qui Sadzmo ¹ appellabatur, in qua homines aliqui habitabant, improbi et prorsus efferati, ut in loco deserto et invisitato < ² >

14. Cum igitur ad hunc locum pervenissemus, dixit nobis ³⁰ iuvenis qui nos ducebat : « Sancti Dei, quo vultis tendere ? » Nobis igitur placuit sinum huius loci extrinsecus obeundo circumire, ideoque ad austrum ¹ faciem convertimus, ut secundum alterum flumen ² iter faceremus. Verum incolae huius

⁵ οὗτος, egüteri, εὐκτήριον. — ⁶ *Verbum e verbo* : gratia divina sanctorum archangelorum.

13. — ¹ βαθμος, sadmo, *i. e.* « fraternus ». — ² *Hic excidit saltem men-
tio eius qui deinde quasi suis verbis narrationem persequitur. Cf. supr.,
p. 167.*

14. — ¹ *Textus* : ab austro, ხამბით ; *legimus* : ხამბით კერძო, *nam
hacenus viatores nostri iter fecerant occidentem versus.* — ² *Verbum e verbo* :
unum flumen, sed profecto non idem cuius oram legentes illuc pervenerant.

villae molaris, nos conspicati nobis obsistere coeperunt, obviam irruentes veluti (canes) rabidi. Prohibuit eos iuvenis et cum indignatione compellavit. Ipse quoque sanctus ^{f. 255v.} ad illos se convertens, haec prophetae verba cum indignatione protulit : « Vidi impium cedris Libani altitudine Ps. 36 (37), adaequatum : transivi neque inventus est locus eius. » Tu ^{35-36.} vero, carissime, cernisne quam Spiritus sancti plenus fuerit sanctus, et quam ob causam in homines istos haec prophetica monita ediderit ? Sed enim da mihi spatium, carissime, et ¹⁰ haec oratio tibi demonstrabit quali excidio post breve tempus ex isto loco funditus deleti sint : quod paulo post continet. Nunc tamen priora narrandi copia nobis fiat. Itaque secundum ripam fluminis ascendentes pervenimus ad vallem quamdam profundam ac deruptam, quae Goderdza ³ dicebatur ; in quam ¹⁵ summo cum labore ingressi, per multum exinde tempus nec caelum nec solis radios p[re]ae illius opacitate perspeximus. Postquam igitur defatigatione et molestia retardati, quasi e densa caligine aut ex alto caeno emergentes ad huius vallis principium pervenimus, arva quaedam modica cum exigua villa conspeximus. ²⁰ Continuo nobis occurrit homo quidam decora canitie, qui sanctum comiter salutavit invitavitque ut ab isto labore paulisper requiesceret.

15. Nempe adventus nostri fama in totis finibus illis pervagata fuerat. Homo igitur nos rogavit quorsum nobis opus ²⁵ esset haec loca invia et inaccessa perlustrare. Iuvenis porro illum noverat eique nostram historiam perspicue exposuit. Cum igitur iterum atque iterum nos rogaret homo ut ea nocte in eius domo hospitio uteremur, sanctus pro benevolia eius voluntate (ei) gratias egit et ex eo nomen eius sciscitatus dixit : ³⁰ « Fieri non potest ut loco et tempore reduces non simus. » Dixit autem homo : « Nomen mihi est Ia¹ ; sed vobis non maturus (erit) adventus ad eum locum quem dixistis. » Dixit igitur ei sanctus : « Carissime frater Ia, hanc propter Deum molestiam suscipe, ut nobiscum parumper iter facias. » (Tum) ³⁵ attulerunt (nobis) aliquantulum panis, salis, casei ; et ii quibus libuit, comedenterunt ; sanctus quidem nihil omnino gustavit. Itaque homo (nomine) Ia se nobis comitem adiunxit, et orientem versus tendentes, evasimus in iuga quaedam excelsa, silvis rupibusque

³ გოდერძა, goderdza.

15. — ¹ οἱ, ia, sine contractionis nota : quod tamen legendum videtur ἡμῶν ilia, Helias.

horrida, ad (quorum) fastigium ut pervenimus, sanctus hominem sic interrogavit : « Carissime Ia, quo nomine appellatur locus iste ? » Ille autem dixit : « Id est ferarum silvestrium ² f. 256v. receptaculum, quod Bactha ³ appellatur. » Sanctus, arrepto manu bipalio ferreo, in saxis quibusdam ingentibus crucis in- sculpsit, quae ad hodiernum usque diem conspiciuntur. Iterum sanctus prospiciens ad orientem, in iugo conspexit lacum limo turbidum, qui lustro similis videbatur. Nos autem vehementi admiratione permoti hominem interrogavimus quaenam essent haec loca aquatica miri aspectus ⁴. Respondit nobis Ia : « Is ¹⁰ est lacus omnino caenosus, quem Sathachve ⁵ appellant, in quo fibri (et) aliae ferae plurimae sunt, fons ⁶ rixarum et contentio- num. Hac enim hora illic solent ferarum insidiatores conspici e sua quisque vicinia congregati, qui ultiro citroque sibi complu- ribus nequitiis insidiantur, unde etiam ad privatas caedes de- ¹⁵ veniunt. » Cum autem ad hunc lacum iter flecteremus, homo ille (nomine) Ia procidens ad (pedes) sancti Deo gratias palam egit quod nos conspexisset, nosque omnino edicere iussit si quid ab eo expeteremus. Dixit autem ei sanctus : « Noli iam nunc a nobis discedere, frater, nam et ipse ille iuvenis locorum ²⁰ ignarus est. » Dixit Ia : « Christus hanc mihi det veniam, pater, ut sanctitati vestrae perpetuo adsim. » Ut igitur ad ripam lacus descendimus, hominem interrogavimus hora diei quota f. 257. Lc. 24, 29. esset. Respondit ille mihi : « Advesperascit et inclinatus est dies. » Sanctus autem ei interfatus est : « Ecquid est trans ²⁵ iuga illa saltuosa, aut quae est altitudo magni huius montis qui ante nos assurgit ? » Respondit ille : « Mons ille excelsus horum omnium iugorum est fastigium, quem Sesatha ⁷ verti- cem appellant : est enim vertex horum omnium quercentorum ; quare Ligni ⁸ vertex dictus est ; neque hominibus aut bestiis pree- ³⁰ altitudine sua aditum praebet. Sunt autem ante nos loca homi- nibus paulo frequentiora. Iam vero cum tempore et loco reduces esse aveatis, praestat non morari, ne nox intempestive vos ante- vertat. » Quapropter placuit sancto ut lacum ad dexteram ⁹ pree- tereuntes, per valles transiremus quae ante nos patebant. Dum au- ³⁵

² Proprie agrestium. — ³ ბაցთა, bacta, quod congruit cum ar- menio : բակր, caulae, ovilia, praesepia. — ⁴ Verbum e verbo : quis est hic locus ignotarum aquarum. — ⁵ სათაბვე, satahve, i. e. castoreum, locus castorum, vel fibrorum, *a* თაბვი *sive* თახვი, castor, fiber. — ⁶ Proprie : mater. — ⁷ მემათა, šešata, i. e. lignorum. — ⁸ მემიბ. šešis. — ⁹ I. e. ad orientem ; cf. infra.

tem incedimus, ecce adveniunt homines aliquot improbi, qui nos transitu per eam regionem ad quam tendebamus supersedere iusserunt, « quoniam ¹⁰, ut aiebant, hoc tempus est quo ferae solent ad lacum accedere. Stant enim in his locis venatores in 5 procinctu et (cavendum est) ne a vobis perturbentur. » Neque nos per eam regionem ullo pacto transire permiserunt. Iuvenis porro qui dux erat noster fortissime illis restitit. Illi tamen nihil audire voluerunt, nosque retro iter flectere coegerunt. f. 257v.

Itaque oram lacus ¹¹ ab occidente praetergressi ad primam 10 illius iugi declivitatem pervenimus, ubi neque transeuntium vestigia neque ulla via omnino erat. Sed vir ille (nomine) Ia nobis modicam villam ostendit atque nomine indicavit hominem probe notum et optimum, qui Garbanelius vocabatur, nobisque dixit: « Illuc aditote, angusta ista via; atque homo ille facile 15 vos ducet ad locum unde diluculo profecti estis. »

16. Sed carissimi fratres, et (vos) patres, qui tanta cum diligentia me audire studetis, nondum nobis finis est auscultandi mirabilia haec opera Deique laudes praedicandi, qui talem nobis largitus est patrem ac magistrum. Ut igitur ad locum 20 pervenimus qui Babgen ¹ appellatur, modicum agrum conspeximus eo loco qui dicitur Bobcha ². Ia nobis enarravit omnia quae ad hominem illum, Garbanelium ³, pertinerent; tum procidens ad (pedes) sancti comiter eum salutavit. Sanctus eum cruce signavit eique dixit: « Deus itineris tui mercedem tibi repen- 25 dat, frater. Sed equidem tibi dico: mox vicem redditam videbis hominibus illis perversis ac discordiae cupidis. » Postquam autem ille a nobis discedens profectus est, nos quasi per emissarium ⁴ quoddam aquarum descendimus. Advenientibus nobis ad villam, ecce modo memoratus homo cum duobus filiis suis domum redibat. Qui ut nos conspexit omni specie adeo destitutos, cohorruit nosque perhumaniter rogitare et contueri coepit. Cum autem nos eos esse intellegeret qui in istos fines ad aedificandum monasterium advenissent, cerneretque in nobis vestes nostras nulla iam figura praeditas membraque nostra pror-

f. 258.

¹⁰ Textus, inepta iteratione: <nos supersedere iusserunt> quoniam. —

¹¹ Proprie: maris.

16. — ¹ ბაბგენ, babgen; quod consonat cum armenio բաբգէն, babgēn, vel բաբկէն, babcēn, ductum nomen a բաբիկ, bobic, quasi dicatur: Paterculi filius. Cf. F. JUSTI, Iranisches Namenbuch (Marburg, 1895), i. v. — ² ბօբծա, bobča. *Infra*, § 36, legetur nomen bobča, huiusne an alias loci, non liquet. — ³ გარბაնელი, garbaneli; alias *infr.*: გარბაօნელი, garbañeli. — ⁴ Proprie: antliam, թութայանցածա.

sus dilacerata, cum lacrimis sanctorum illorum ⁵ pedes complexus
 et osculatus est. Quod cum cerneret vir sanctus, dixit : « Eia vero,
 carissime in Christo frater Garbaneli, nobis nunc iter agentibus
 paulisper misericordiam adhibe, ut nos perducas usque ad flumen
 quod est (ante) nos ad septemtrionem. » Ille autem prompto 5
 animo dixit illacrimans : « Id fieri non licet, o sancte Dei,
 quandoquidem, occidente iam sole, sic vos Deus ad me pec-
 catorem, servum vestrum adduxerit, qui pedes vestros dilace-
 ratos video ⁶, ut ab itineris vestri defatigatione aliquantisper
 f. 258v. requiesceretis et ego perspicue cognoscerem ecquis esset ¹⁰
 tantus impetus animi, qui vos ita coegit pericula itineris adire per
 haec avia et derupta. » Sanctus ei dixit : « Fieri a me non
 potest ut ad praestitutum locum non perveniamus. » Homo do-
 dum suam cursim ingressus inde rursum cum uxore sua exiit,
 Cf. 3 Reg. 17; (qui ambo), sicut mulier illa Sareptana aut Sunnamitis ⁷, ad sancti ¹⁵
 4 Reg. 4. pedes prociderunt. Cum tamen eius consilium flectere non pos-
 sent, subinde iuvenis ille dux noster ante Iohannem illius fra-
 trem procidens dixit : « Ecce iam nihil nobis superest animi.
 Hominibus hisce morem geramus, nam iter agendi hora pree-
 teriit. » Sanctus autem dixit : « Qui in Gabaon propter Iesum ²⁰
 Nave (filium) et rursus (propter) sanctum senem Bessarionem ⁸
 solem inhibuit, idem nos quoque dignos habebit qui sole ho-
 dierno ⁹ conspiciamus atque adoremus imaginem suam sanc-
 tam. » Tunc homo ille eum abduxit. Cum autem discederent,
 dixit iuvenis ad sanctos : « Precamini pro me, o sancti ; nam, ²⁵
 si Deus voluerit, cras pedes vestros sanctos osculabor. » Et
 f. 259. quod ¹⁰ (Dei) providentia id factum sit, testabitur insigne prodi-
 gium, quod paulo post in hac oratione ¹¹ narrare in animo est.
 Proficiscentibus nobis se obtulit via quaedam angusta et dif-
 ficultate molestissima. At Garbanelius filio suo mandavit ut nos ³⁰
 comitaretur usque ad ripam fluminis, in quod postquam de-
 gressi sumus, rursum escendentes nos conspexerunt fratres
 nobisque obviam occurrerunt. Tu vero, carissime, prodigium
 hoce considera : nempe ex quo tempore ab homine illo dis-
 cessimus donec ad nostra reduces fuimus, *<sol ¹²>* eodem ³⁵
 loco stetit, sicut dixerat sanctus ; cuius rei admiratione permoti
 Dei laudes praedicavimus, qui glorificantes se *<glorificat ¹³>*.

⁵ Sic M ; cf. *supr.*, p. 167. — ⁶ M, *quasi aberrante interclusione* : et ...
 video. — ⁷ სომანიტელისა, somanitelisa. — ⁸ Cf. *Patrum Vitae*, l. VI.
 cap. 2, 3, *RosWEYDE*, p. 649. — ⁹ *Verbum e verbo* : cum hoc sole. — ¹⁰ M:
 quia, quoniam. — ¹¹ *Pressius* : huic orationi. — ¹² *Supplendum ex ipso narra-
 tionis argumento*. — ¹³ Sic complenda formula translatica ; cf. 1 Reg., 2, 30.

17. Verum fratres qui illic aderant, ut nos conspexerunt, nostri miserentes illacrimati sunt: e vestimentis enim nostris nihil supererat, pedesque nostri dilacerati et vulnerati erant. Modico cibo, qui illis praesto erat, vires nostras refecimus. 5 Ut autem dies illuxit precatione perfuncti sumus; tum sanctus manu sua materiem accipiens, uti superius diximus, crucis confecit, quas titulo sanctorum archangelorum erexit. Porro ut adfuit tempus ¹ horae tertiae, postquam ibidem preces absolvimus, ecce homo ille (nomine) Garbanelius et iuvenis dux noster atque f. 259v.

10 duo homines ignoti ad nos properantes adveniunt; quos ut conspeximus, gavisi sumus. Illi pavore quodam ingenti perculsi erant, hominesque isti ignoti videbantur quasi mortui. Nos igitur ab iis causam sciscitati sumus cur ita gementes ac perturbati ad nos advenirent, et qui essent isti homines qui 15 cadaverum instar voce ac sermone carerent. Tum Garbanelius narrationem exorsus dixit sanctis: « Postquam a nobis discessistis, cum hice iuvenis lassitudine confectus esset et nox iam adesset, cibum sumpsimus atque nimiam fortitudinem vestram admirantes Deum laudavimus; atque obdormivimus. 20 Sed, prima luce, cum ad vos proficiisci pararemus, ecce facta est commotio et mugitus quidam quasi (flantis) venti. Vehementer obstupuimus, neque multo post (tempore) advene- runt homines isti, quales eos cernitis. » Aegre tum ii verba facere cooperunt. A nobis interrogati quid sibi vellet sonitus 25 ille et motus nobis responderunt in haec verba: « Diffissa est rupes quae erat ad occidentem lacus, et aquae furenti impetu dilapsae sunt. Nos igitur qui circum hunc locum aderamus, hac ingenti formidine in fugam dispersi ad hunc hominem descendimus, quippe qui nobis notus esset. » Dum haec illi 30 loquuntur, fluvius ad confirmando eorum dicta testari videba- tur illorum sedes non amplius superesse, nam in omnes partes fu- rentes fluctus effundebat luto similes. Huius rei admiratione nos quoque omnes obstupuimus. Iuvenis autem dixit sancto: « Ecce dicta tua opere comprobata nunc video. Hesternum quippe 35 hoc memini, quando illi homini qui nos comitatus est usque ad lacum Sathachvium ² edixisti ³: « Mox vicem redditam » videbis hominibus illis discordiae cupidis: » (addiderim) quo- que et illis qui ad confluentem amnium nobis obviam irruerunt sicut daemoniaci; nam existimo ne vestigium quidem huius 40 loci amplius repertum iri. » Quod, postquam fluminis aestus rese-

f. 260.

17. — ¹ Pressius: hora. — ² M: samtahvisa; cf. § 15, annot. 5. — ³ M: edixistis.

dit, verum comperimus: nempe loco illius lacus petrosus ager conspiciebatur, molarium autem officinarum locus funditus abrasus fuerat atque deletus.

18. Deinde iuvenis procidens (ad pedes) sancti eius benedictionem accepit et dixit: « Si Domino placuerit, vos brevi 5 revisam. At si quid a dynasta exoptatis¹, id mihi praecipite; nam et ille in animo habet propediem vos-invisere. » Dixit sanctus:

f. 260v. Cf. Prov. « Sine divina benedictione nihil apud eum audemus; nam ipse per se omnia melius novit, ut fert dictum Salomonis: 10

18, 15. « Aures sapientis semper ad divina verba paratae sunt. »

18, 15. Profectus est iuvenis, nos autem eodem loco remansimus. Ut autem ad dynastam pervenit iuvenis, omnia per ordinem ei rettulit; < et quae viderat² > et quae audierat. < Ille autem > admiratione percitus, coepit < . . . > et Dei gloriam praedicarunt. Tunc (vir) piissimus timore atque gaudio repletus profectus est ut haec prodigia et portenta conspiceret, ipse atque omnes clientes eius et ex viciniae incolis quotquot de hoc insigni miraculo inaudierant. Continuo < congregatus est > coetus ingens, qui ad eum locum convenit ubi erant sancti. Dynastes, ut advenit, vivificam imaginem osculatus est, 20 (sanctos) adoratione salutavit et de prodigiis illis mirabundus interrogavit. Rem totam ab hominibus quos summiserat explorato cognovit: quomodo stagni loco planities facta esset et amnium confluens glarea saxisque oppletus; quod ipsi homines ex ea clade elapsi ulti rettulerunt. Porro sacerdotes 25 et monachi e suis quisque sedibus advenerunt et cum gaudio sanctos salutarunt. Convenerunt quoque alii monachi non pauci; atque inter preces et cum pompa³, a priore loco in ripa fluminis ascendimus ad alterum in supra memorato colle; qui locus, ex mandato dynastae, subactus atque complanatus est. 30 Alii praeterea dynastae e vicinis locis advenerunt, qui pro se quisque loca monasterio idonea sanctis indicarunt. Ipse homo qui primum (eos) expulerat ex eo loco qui dicitur Dzindze⁴, peramanter coram iis, procidens eos precatus est ut illic (coenobium) aedificarent. Cui tamen respondit sanctus his ver- 35 bis: « In anima perversa timor Dei non habitat, neque decet

Matth. 7, 6. margaritam⁵ proici ante porcos; nam caecus et aurum coram

18. — ¹ M: exoptas. — ² *Supplendum e constante formula, quam vide, exempli gratia, § 10, supr., p. 176-77. Codex hoc loco aut ipse mutulus est aut ex lacunoso exemplo descriptus.* — ³ θορόβιον, λιτανίη, λιτανεία; cf. Vitam SS. Iohannis et Euthymii, § 16, annot. 19; supr., p. 26. — ⁴ § 8, annot. 6; supr., p. 174. — ⁵ მარგალითსა, margaliṣa, μαργαρίτης.

se positum praeterit. Verum tamen pristinum peccatum tuum tibi condonetur ; sed ne quis ad alium locum nos migrare coegerit. »

19. Porro universa multitudo magna voce dictitabat : « Haec 5 prodigia iis non minora sunt quae patravit Moyses, cum mare aperuit, aut ex rupe aquam elicuit, et rursus cum arcae virtute Iordanem divisit ; neque (prodigio cedunt) quo Gregorius Thaumaturgus lacum exsiccavit, qui inter fratres causa erat discordiarum¹. Haud (enim) aliter et hice lacus qui rixarum 10 et homicidiorum causa erat ab his sanctis exsiccatus fuit. » Sanctus autem, ut qui esset ab omni superbia alienus, iis respondit in haec verba : « Ne existimetis, principes et populi, 15 ulla virtute nostra prodigia illa contigisse ; sed (intellegite hac) gloria Christum Deum prosecutum esse imaginem Transfigurationis² suae, ut vos crederetis non dolosa nec vana esse opera quae videtis. » Exinde igitur nomine his operibus congruente hic locus appellari coepitus est : quippe Zarzma³ dictus est ab illis gentibus, qui pavore ac terrore inexplicabili correptae fuerant. Quae in precibus canticisque totam noctem pervigilarunt, et diluculo, salutatis sanctis, domum suam cum gaudio 20 reverterunt.

20. Piissimus autem (vir) Georgius apud eos remansit, eosque iussit locum explorare : volebat enim ut aedificaretur ecclesia ; quae necessaria erant copiose suppeditavit, et, cum 25 discessit, se redditum promisit. Exinde locum anquirere coeperunt, in quo ecclesiam aedificarent ad gloriam Dei. Sanctus quidem in colle excelsiore illo ecclesiam aedificari cupiebat. Sed Iohannes eius frater (germanus) ceterique fratres ei dixerunt : « Non isto loco, sancte pater ; est enim editus ac 30 frigidus : fratres autem nudi sunt ac pauperes. » Hac igitur de causa orta est contentio inter eos. Et sicut olim Gedeon Lc. 22, 24. vellus stravit ad rem explorandam⁴, vel etiam sicut magnus Theodosius carbonibus usus est ad inveniendum locum ubi monasterium aedificaret⁵, aliquid simile beati quoque egerunt. 35 Duas enim lampades³ oleo pariter impletas deposuerunt iis

f. 261v.

f. 262.

19. — ¹ P. G., t. XLVI, p. 925-28. — ² M : პირველი, primi, *vel* prioris ; *lege* : დერიბევალი. — ³ ზარი, zari, timor, terror, *cet.*

20. — ¹ Iud. 6, 37-38. — ² Fertur nempe Theodosius abbas, cum coenobio suo idoneum situm eligeret, secum tulisse prunas in acerra, quae prope Cottyla, sponte sua exarserunt. Vide encomium eius a THEODORO, ubi nota Gedeonis quoque exemplum allatum esse. H. USENER, Der heilige Theodosios, (Leipzig, 1890), p. 30-32. — ³ ვანდელი, candelni, κανδήλα.

locis de quibus ambigebatur. Erat enim vallis quaedam parva, ad austrum loci excelsioris. Illic Iohanneam lampadem depositum ipse Iohannes, (suam) autem sanctus Serapion in collum summo, atque ambo ad orandum constiterunt. Ut autem illuxit, Serapionis lampadem extinctam viderunt; Iohannis 5 autem lampas arsit usque ad meridiem. Divinitus enim propositum erat ut non tumultuarie, sed omni cum elegantia suo tempore in excelsiore loco basilica ⁴ exstrueretur. Quod cum vidissent, ex omnium sententia, aedificandae illic ecclesiae manum admovere constituerunt. Sanctus autem melliflua lingua 10 sua dixit fratri suo: « Iohannes frater, mirandum hoc prodigium tibi Deus ostendit, quod mente infirmum te viderat. Hoc autem scito, post breve tempus in loco illo basilicam ⁴ venustissimam aedificatum iri. » Itaque locum apparare coeperunt. 15

f. 262v.

21. Augebantur interea numero fratres, quippe qui viri Dei concelebrato nomine allicerentur, et suavibus eius sermonibus quasi flumine quodam rigabantur. Quippe vir modo memoratus Garbanelius et duo fratres illi, qui e lacus inundatione evaserant, manibus sancti monasticam benedictionem acceperunt. 20 Et quoniam novus ille Moyses novum Israelem regere iussus erat ideo necesse fuit ut novi quoque Beseleel ¹ et Ooliab ², eum in tabernaculi huius fabrica adiuvarent. Quippe non modo caliginem ingressus lapideas tabulas accepit in quibus lex et mandata scripta erant, sed ipsum eorum scriptorem in mente 25 sua gerebat, qui eidem Moysi in hiatu saxi abscondito dixit: « Ego sum qui sum ³ », et in monte Thabor cum Moyse et Elia collocutus erat, una cum discipulorum principibus: hunc (eundem) corporea imagine expressum, illuc suis umeris attulit et fidelibus adorandum erexit. Quamobrem ecclesiam aedificare 30 coeperunt et fundamenta eo loco posuerunt, quem Iohannes elegerat. Huius tamen molienda difficultas inde orta, quod istius regionis lapides in silvis delitescebant. Itaque ex amne quodam subsidium quaesierunt ⁴, e quo immensos aliquot lapides eduxerunt. Architecti autem, operumque praefecti fuerunt 35 Garbanelius et duo illi fratres. Ut igitur fama increbruit tales viros hac ratione ecclesiam aedificare, fluminis instar, ad eccl-

f. 263.

⁴ ხავდათი, *quod proprium nomen est* ecclesiae episcopal, *sive* cathedralis.

21. — ¹ ბესელიელ, beseliel, ვესელეჲლ; cf. Ex. 36, 1. — ² ელიაბ, eliob, ელიაბ; *ibid.* — ³ *Permixta sunt hic Ex. 33, 22-23 et Ex. 3, 4.* — ⁴ ღონიერობდებ, glossema incertum et improprium; legimus: ღონე ეძიებდებ.

siae opus concursus fieri coeptus est. Cum autem lapides (alibi) nusquam reperirentur⁵ et ex amne plurima cum molestia et labore extraherentur, idcirco piissimus (vir) Georgius illuc iterum se contulit et de operis condicione singillatim percontatus, sollicito animo consideravit quomodo ecclesia optime aedificaretur. Incidit autem in eius mentem ut sanctis diceret: « Patres a Christo omni sapientia donati, si vestrae sanctitati res placuerit, est locus aliquis cuius ecclesia funditus eversa fuit. Iam vero, si ita decreveritis, commode fieri potest ut illam (huc) transferatis. » Sancti ut cognoverunt ecclesiam hanc prorsus inutilem iacere, confestim operi manum admoveare decreverunt. Continuo igitur transportare coeperunt quaecumque eorum ecclesiae usui esse poterant; et lapides discriminati sunt pro cuiusque quadratura aut curvatura⁶. Est autem huic loco nomen Umdsa⁷, qui (abhinc) duodecim milia⁸ passuum abest. f. 263v.

22. Post tres annos ecclesia exaedificata est et omni apparatu instructa, qualem aetas illa ferebat, atque in illa vivifica imago Transfigurationis erecta est. Deinde conditae sunt et fratrum cellae. Plurimus autem fratrum coetus congregatus est; nam gratia Spiritus et divini viri concelebratum nomen omnes alliciebat. Dicit enim Dominus: « Ubi duo vel tres Matth.18,20. erunt congregati propter nomen meum, ibi sum in medio eorum. » Quanto magis in multitudine propter Dei obsequium congregata! Res necessarias omnes suppeditavit piissimus (vir) Georgius: mulos, asinos, et quaecumque in ea fratrum multitudine necessaria erant. Sanctus autem regulas et canones¹ ecclesiasticos concinnavit, unde illi gratia divina rigabantur. Et quoniam vir Dei Georgius, fundos quoque (coenobio) dederat — tanto enim erat studio ut propter hunc (sacrum) locum nihilo parceret — multi eius exemplum imitari coeperunt. Itaque sicut olim tabernaculo mosaico <oblatae sunt²> gemmae, margaritae³ aliaque pretiosa materia ad huius tabernaculi aedificationem, consimilem in modum pro sua quisque facultate munificentiam exhibuerunt in hoc novum tabernaculum, quae est ecclesia Christi.

⁵ Nihilo tamen secius ecclesia Zarzmae, non pristina illa quidem sed ea cuius parietinae hodieque supersunt, exstructa fuit e lapidibus silicinis, qui in vicinia reperiuntur. TAQAİŞVILI, Сборникъ, t. c., p. 2. — ⁶ გამარაօთა, camaraთა e կամքրա, camera, opus arcuatum, cet. — ⁷ շմբառ, umžai. — ⁸ Cf. § 8, annot. 9; supr., p. 174.

22. — ¹ շանօթե, canonni, կանոն. — ² Supplev. e contextu. — ³ cf. § 18, annot. 5, supr., p. 186.

f. 264. **23.** Sed alio flectatur oportet cursus ¹ orationis, quo distinctius enarrentur miracula huius sancti viri et historia quoque piissimi (viri) Georgii pateat evidentius. Quam non ab obscuris hominibus nescio quos, sed a prorsus eximiis et illustribus narratam accepimus: dicimus nempe Georgium episcopum Madsqvereli ², qui in valle Suartqli ³ ortus est ex parentibus nobilissimis Deumque timentibus, at in clarissima solitudine Opiza ⁴ educatus fuit. Age vero vir ille theophorus ore suo veracissimo sic dicere solebat: « Cum essem in solitudine Opiza, in mansione sancti Praecursoris (et) Baptista, inde adi- ¹⁰ vi ad magnum patrem Michaelem. Ipsò autem tempore, quo apud eum aderam, Michael duos e discipulis suis cum scripta a se epistula ⁵ misit ad Serapionem et fratrem eius Iohannem, (qua iubebat) eos confestim ad se venire, — noverat enim (adesse) tempus migrationis suae, — ut mutuo aspectu fruerentur et (ipse ab illis) ¹⁵ explorato resciceret quomodo loci illius divinitus demonstrati aedificatio contigisset. Ille, ut erat praceptoris sui mandato oboediens, confestim domo advenit, cum Iohanne fratre suo, comitantibus aliis fratribus non paucis. Cum igitur se mutuo f. 264v. conspexissent magnus Michael et Serapion, ea, qua par erat, ²⁰ laetitia perfusi sunt et gaudentes simul et lacrimantes Deo ferventer gratias egerunt; fratres autem omnes sibi ultro citroque bene precati sunt. Post duos autem dies, ut requievimus ⁶, die tertio, coepit magnus Michael (illos) interrogare de incrementis et de condicione huius loci, et quis ²⁵ eorum fuisset adiutor atque fautor. Itaque beatus Serapion a principio exorsus, ei omnia enarravit: qualem se illis adiu-

23. — ¹ *Proprie*: sermo. ლექსი, leksi, λέξις. — ² მაწყვერელია, mažqverelsa. *Erat autem მაწყვერელი ეპისკოპოსი დასახლი აწყვერი, vel აწყვერი, in Samtzche, ad Cyrum fluvium. Ibi antiquitus, non tamen saeculo VII, ut quidam putavere, condita fuit ecclesia, cuius parietinas descripsit comitissa Uvarova*, Материалы по археологии Кавказа, т. IV, p. 89-93. *In hac ecclesia diu servata fuit imago ḥειρόποιητος B. M. Virginis, quam a S. Andrea apostolo allatam dictitabant*. BROSSET, Histoire de la Géorgie, t. I, pp. 55-60, 225. *Eadem, amissa, ut videtur, nobilitate pristina, nunc asservatur in coenobio Gelathensi*. TSERETELI, Древности Восточныя, т. I (Mosquae, 1889), p. 245-46. *Dioecesis Adsquarensis fines ex veteri diplomate indicantur apud Džanashvili*, География Грузии, p. 190, annot. 545; cf. Тაღაშვილი, Сборникъ, t. c., p. 27, annot. *De Georgio Madsqverelio*, vid. infr., §§ 29, 32, et Vitam S. Gregorii Chandzthelii, § 49. — ³ შუარტყლისა, šuartqlisa, e შუარტყლი, unde gentilicium შუარტყლელი, šuartqleli; infr., § 29. *Caemontarius nomine item შუარტყლელი, inducitur § 35*. — ⁴ Cf. § 5, annot. 3; supr., p. 171. — ⁵ ებისტოლები, ebistole, ἐπιστολή. — ⁶ Sic; cf. supr., p. 167.

torem praestitisset magnus dynastes Georgius Tzortzanelius ; quot subsidia sibi ab illo collata fuissent ; et quomodo aucta esset in eo loco multitudo fratrum ; et quibus prodigiis insignibus exsiccatus fuisse lacus deletique homines isti contumacces, et reliqua porro quaecumque contigerant per ordinem. Sanctus igitur inde gaudio percitus Deo gratias egit, et benedictum virum Georgium Tzortzanelium benedixit. < Memoravit etiam sanctus Serapion ⁷ > quam idoneo nomine locus iste Zarzma fuerit appellatus a populis quos miranda prodigia conterruerant. Quae omnia cum audiisset sanctus spiritali gaudio affectus est.

24. « Post haec autem pater Michael arcessito cellario ¹ praecepit ut cenam appararet. Deinde recitarunt psalmos consuetos officii ² horae nonae, ad cenam assederunt, vinum ministrarunt, et animo simul corporeque oblectati sunt. Tum sanctus pater insignibus portentis ac miraculis illustratus Michael, respiciens beatum Serapionem ei dixit : « O dilecte fili ac frater Serapion, haec miracula quae Deus per te operatus est certam mihi fidem faciunt ; et qualia haec domus incrementa acceptura sit, iam certissime perspicio, quandoquidem haec acta sunt. » Erat autem, sic providente Deo, in ecclesiae pariete vetustissimus palmae ³ ramus, quem pater Michael manu acceptum sancto Serapioni tradidit et dixit : « Fili, hunc (ramum) sere prope ecclesiam ; qui si reviruerit, verissime cognosces fertilem esse locum illum. Porro perge, et constanti animo eum aedifica. » Ad haec stupor omnes invasit, qui illic assidebant, et alter ad alterum dixerunt : « Neutri istorum magna est magnitudo huius miraculi. » At (vir) ille ab omni superbia alienus procidens (ad pedes) sancti ei dixit : « Sancte Dei, nihil profecto est quod a te fieri non possit, quippe cui vel transferendi montes facultas data fuerit. » Et acceptum de illius manibus (ramum) in terra sevit : qui paulo post reviruit emissisque surculis illustre miraculum prodidit ⁴. Quod cum omnes perspexissent, in admirationem coniecti Dei laudes praedicarunt. Ut autem miraculi fama ad vicinas solitudines pervenit, omnes stupore attoniti Deo gloriam tribuerunt et

f. 265.

f. 265v.

⁷ Aliquid eius modi et fortasse alia plura hic desiderantur,

24. — ¹ Cf. Vitam SS. Iohannis et Euthymii, § 43, annot. 3; supr., p. 45. — ² Proprie: horae. — ³ ბაზანბაზ, ბაიასაი, ბაის. — ⁴ Ergo hoc miraculum non Zarzmae sed in ipso Parechi coenobio, ante Serapionis dissessum, contigisse intellegendum est. Cf. infr., § 26.

prodigiorum effectori. Miraculo additum miraculum ; quod huic orationi narrare propositum est, ac dein intra suos fines se recipere.

25. « Age vero, interea dum illi tantisper in hunc modum spiritali laetitia oblectantur divinaque gratia omnes replentur, 5 die quodam, postquam horae tertiae officio¹ perfuncti sunt, ecce sanctus mentis excessum passus est, et animo a sensibus avocato diu remansit. Deinde, ut si quis ab alto somno² expergisceretur, beatum Serapionem respiciens dixit : « Propera, frater, revertere ad sedes laborum tuorum, nam per aliquan-10 tum tempus nonnullae perturbationes tibi obventurae sunt. Verum, si Deus voluerit, brevi futurum est ut dispellantur. Me tamen in hoc mundo numquam iterum videre poteris ; nam propediem hinc migratus sum. Sed, favente Dei numine, in illo universorum (mortalium) conventu, quasi bonum 15 operarium (accepta) mercede locupletatum, te gaudentem fulgentemque videbo. Iohannes vero frater tuus ad alium locum transibit, ad quem, quando admonebitur, aedificandum, naviter operam ei conferent homines quos reperiet eo loco, ubi monasterium aedificaturus est. » Et tradidit illis prodigium quod-20 dam et signum quod in Iohannis adventu futurum erat. Itaque, postquam in hunc modum suave testamentum istud illis effatus est, et quidquid futurum esset, eos praedocuit, eos dimisit

f. 266.
Cf. Act. 20, 38. lacrimis perfusos, maxime quod eum amplius se visuros non sperarent. Cum autem Opizam ad magnam Calarzenae solitu-25 dinem pervenissent, obviam iis occurserunt patres, eos propensissima cum benignitate salutarunt, et eo, quo par erat, honore prosecuti sunt. Et postquam dies aliquot ibi commorati sunt <³ > »

26. . . . Sanctus autem, ut erat humilis, et a fastu alienus, 30 miti atque placido¹ animo², cum ecclesiae opificibus perpetuo admixtus conspiciebatur. Nam praeter alia eius merita in

25. ¹ Cf. § 23, annot. 2. — ² M : a quo (sic), Թղթլօնեացան ; legendum : Թղթլօնեացան, sopore, dormitione, vel : ծղոնեացան, somno. — ³ Hic aliquot verba interciderunt ; nisi folium integrum deperiit et fortasse plura. Quae proxime sequitur narratiuncula referenda est ad aedificationem celebris ecclesiae Opizae, quae ab Asotio (Ašot) europalata, (ante dimidiatum saeculum X) exstructa fuisse creditur. Vid. inscriptionem editam a v. d. Nicolao MARR, Тексты и разысканыя, t. VII, p. 160. Cf. supr., p. 167, annot. 6.

26. — ¹ Թամբօտա, ex armenio դաշն, mitis, lenis, mansuetus, cet. — ² M : nu, ծըլոոտա ; sed omnino legendum : Եղլոոտա.

legibus³ ecclesiasticis peritus erat et ad sacerdotii⁴ disciplinam apprime informatus. Cum igitur eum in isto statu vidisset homo nescio quis superbus et impudentia abreptus, in sanctum invehi coepit his verbis : « En magnus ille et celebratus

5 Serapion, quam elinguem mutumque se prodit ; profecto iste tanto honore nequaquam dignus est. » Haec cum ille diabolica invidia repletus dixisset, en prodigium virtutis tuae, Christe ! Nempe opere comprobatum est oraculum prophetae, qui dixit : « Dominus reddet illis iniquitatem ipsorum », et rur-
 10 sus : « < Muta⁵ > fiat lingua dolosa, quae de iusto perversa loquitur. » Dum enim in ecclesia consistunt, repente, co-
 ram omnibus, homo ille perculsus iacuit sine voce, tumidam-
 que linguam eiciens, terribilem in modum spumas agebat ac
 volutabatur. Extemplo admiratione obstupuere omnes psallen-
 15 tium chori ; qui hominem sancto calumniantem audierant, alter alteri dixerunt : « Nonne istius facti celeres hasce dat poe-
 nas ? » Homo tamen animos recepit, peccatum suum intellexit,
 (et) quamvis lingua loqui non posset, utcumque tamen ante pa-
 trum ordines provolutus peccatum suum coram iis confessus est.
 20 Omnes autem ad (pedes) sancti prociderunt (eum rogantes) ut
 illius culpae ignosceret. Qui dixit illis : « O sancte conventus
 ordoque lectissime, neutiquam mea virtute factum sit ut hice
 frater aliquid patiatur ! Sed, sicut ait Iacobus apostolus, fra-
 25 Iac. 5, 14-15. terna caritas nos omnes pro illo deprecari iubet, et Dominus
 (eum) infirmitate levabit. » Illi autem prostrati vehemen-
 tius sanctum obsecrabant : « Da ei veniam, sancte Dei, teque
 huius miserandi misereatur ! » Dixit porro sanctus : « Agitedum ;
 vobiscum equidem (precari) paratus sum. » Et flexis genibus
 ait : « Domine Iesu, fili Dei Patris, qui in mundum descen-
 30 disti ad conquirendos errantes, sicut olim surdo illi et muto
 sermonem verbo restituisti, hunc etiam in modum, rex et do-
 mine Deus, sana puerum istum qui diaboli astutia pellectus
 est. » Quae cum dixisset (sanctus), continuo remisit dolor quo lin-
 gua (hominis) saevissime cruciabatur. Rediit iste ad locum suum⁶
 35 et quicumque id viderant Dei laudes mirabundi praedicarunt. In-
 crebruit inter omnes fama miraculi ; et dicebant : « Qui⁷ effe-

Ps. 93, 23
(21).

³ სჯულთა, ან ნისი კონსლორუმი იური კანონიკი თუნ ფუთ ეკლესიას აედიფიროს, კო-
 ნიენდუმ ის სჯულთა ველ სჯულთა აურ ირეპსისე ფრო შენებულებისა,
 არქიტექტურა, კონტრაქტ სკრიპტო. — ⁴ სურვებისა ; რესკრიპტ ვიდეთუ : სურო-
 გისა, არტისტი, არტისტის, არქიტექტონიკა. — ⁵ Cf. Ps. 30, 19 (ჩირიცე).
 — ⁶ ფორთსე ინტელეგენდუმ : რედუქტა ეს ეის ლინგუა > ინ ლ. ს. — ⁷ მა-
 ლე კოარენტენ სენტენცია ექსპრესიუმ კუალის იაკეთ.

cit ut aridus palmae ramus folia ederet, ad exemplum aridae illius manus quam Dominus sanavit, aut virgæ quæ Aaronis opera reviruit, aut ligni, quod innitente ad illud megalomartyre Charalampio reviruit et continuo fructus edidit⁸, (quod) rursus (fecit) Gregorius lumen Agrigentinorum⁹ — his 5 miraculis nihilo minora sunt quæ nunc a sancto illo Serapione patrata sunt. Nempe dixit Dominus : « Qui mihi credit maiora quam ego (feci) faciet. » Et « mirabilis est Deus in sanctis suis. » Haec hisque similia alter alteri dictitabant omnes et Dei gloriam praedicabant. 10

27. Sed iam reliquam narrationem repetamus et ad priorem orationem revertamur. Postquam igitur eius modi miracula a sancto patrata sunt in ipsis locis ubi fuerat educatus et coram magistro, qui omnium eius operum fuerat principium et incrementum, (ipse et Iohannes) fratrem quoque suum natu 15 maiorem, cuius supra meminimus¹, inviserunt et peramanter salutarunt. Qui cum iis versatus est toto tempore, quo illic degerunt. At sancti huic solitudini valedixerunt saluteque sanctis patribus data profecti sunt. Postquam autem montem transgressi sunt qui Arsianus² dictus est, pervenerunt ad 20 vallem Qvelis³, ubi rursum (iis) contigit aliquid supplere f. 271. quod deerat⁴, (Deo) sic disponente. Ecce enim illis occurserunt viri quidam monachi, qui dixerunt : « Peropportune (huc) inciduntis, o divini operarii vineae Christi. Nam praeceptum est ut in his locis per vos aedificetur monasterium, in quo (moliendo) 25 nos ipsi laborantes vos exspectabamus : quippe novimus istic etiam vos huius operis magistros praeceptoresque futuros. » Et locum ostenderunt, in quo signa conspiciebantur congruentia cum praecepto magni Michaelis⁵. Itaque sanctus Serapion fratri suo f. 271v.

⁸ Passio S. Charalampii ; Act. SS., Februar. t. II, p. 386 ; cf. DUKAKIS, Μέγας Συναξαριστής, t. II, p. 189-90. — ⁹ Hiatus sententiae aliter fortasse sacerciendus est, nam aliis generis est miraculum quod a S. Gregorio Agrigentini episcopo patratum ferunt in decem trabibus, quae Romam ad templum BB. Apostolorum Petri et Pauli flumine advehabantur. Vita S. Gregorii Agrigentini, §§ 70, 81 ; P. G., t. XCVIII, pp. 673, 693-96.

27. — ¹ § 4, supr., p. 170. — ² ἀρσιανοί, arsiani, iuga montium satis alta, quae ab austro ad septentrionem se exporrigunt, inter Boam et fontes Cyri fluminis. — ³ ყველია, i. e. « casei » ; in ea situm erat castrum ყველი ბიბე, qvelisziche (qvelisihe), თურქასტროვ. CONSTANTINUS PORPHYROGENITUS, De administrando imperio, ed. Im. BEKKER (Bonnae, 1840), p. 206. — ⁴ Hic integer quaternio suo loco motus est, non tamen in ipso codice editoris sed in eius archetypo, ut supra notavimus (p. 160-61) ; quem errorem neque editor corrigendum putavit. — ⁵ M: apostoli, მართის ეკლესია ; rescribe : მიქაელი, Michaelis ; cf. § 24 ; supr., p. 194.

mandavit ut constanti animo (opus) inchoaret, ac monasterium aedificaret, sicut praeceperat sanctus. Rem igitur gravissime tulit Iohannes, attamen sibi sumere minime ausus est ut germinato huic praecepto resisteret; sed tantummodo dixit Serapioni: « Si quidem fieri poterit ut divinum vultum tuum indentidem conspiciam, mandata tua exsequi paratus sum. » Sanctus autem sic pronuntiavit: « Profecto alter alterum nos invisere <poterimus>. » Itaque ex mandato summi magistri monasterium aedificavit, omnibus, quibus oportebat, utensilibus instruxit et suo nomine appellavit; nam locus iste Sanctus Iohannes vocatus est. Illuc (sanctus) indentidem ad fratrem suum adire solebat et in omni observantia monastica (eum) instituebat. Sed iam ad reliquam orationem retro pergamus. Sermo enim sermoni intercurrit, neque seponere potuimus aedificationem illius monasterii quod sub Iohannis nomine conditum est.

28. Sanctus Serapion cum in itinere porro perrexisset, ad suos sodales pervenit; qui omnes ei cum gaudio obviam occurserunt, et cupidissime salutarunt. Ille eos inspexit; omnia quaecumque a novis operum magistris aedificata fuerant (comperit), et ad quantam multitudinem auctus esset numerus fratribus. Quae omnia cum perspexisset, gaudio percitus Deo gratias egit. Sed hic rursus ad alia orationem convertere in animo est¹. Etenim theophoro patri Serapioni nuntiatum est obiisse magnum dynastam Georgium, qui huius domus conditor fuit. 25 Quo auditu, gravi, ut par erat, luctu affectus (eum) deflevit, sicut Servator Lazarum, eo magis quod ei morienti non adfuisset. Quapropter oeconomō², presbyteris, fratribusque omnibus praecepit ut postridie ad eius sepulcrum se conferrent, in locum (dictum) Zanavi³, ubi pulchrum monasterium exstructum est, cuius primi conditores fuerant Amaspo⁴ et Kurdia⁵,

f. 272.

28. — ¹ Cf. § 16, annot. 11, supr., p. 184. — ² οζωβωθωββα, iconomossa, οίκονόμος. — ³ Cf. § 9, annot. 5; supr., p. 175. — ⁴ ձմեծօ, quod certe affine est cum arménio Համազապ, namazasp; cf. annot. insequentem. — ⁵ յշոջօս; iterum consonat arménium Քուրդ, kurd, sive querd, a quo proxime abest nomen Քուրդո, kurdo, principis Siuniae, qui c. an. 710 mortuus est. M. BROSSET, Histoire de la Siounie par Stéphanos Orbélian, t. I (Saint-Pétersbourg, 1864), ch. XIV, LV, pp. 32, 170. Extremo s. XII et ineunte XIII, frequens et quasi translaticium fuit nomen Kurd in gente Hamazasporum. BROSSET, Listes chronologiques des princes et métropolites de la Siounie, jusqu'à la fin du XIIIe s., in Mélanges Asiatiques, t. IV, 4 (1862), p. 610-28. Id., Voyage archéologique, 3e rapport, p. 100. Utrumque nomen Kurd et Hamazasp passim occurrit in inscriptionibus coenobiorum armeniorum Haibaṭ et Sanahin, in tractu Taşir,

nunc autem Georgii soror, quae nupta fuit magno dynastae Mirian⁶, filio Beskeni Bahlaundi⁷, Iohannis⁸ <filii>. Porro Georgius filium prorsus nullum habebat; nam duo eius filii in tenerima aetate praerepti fuerant; post quos obierat et mater quae in lucem eos ediderat; neque Georgius umquam animum 5 inducere potuit ut alteram uxorem duceret. Quando igitur vir in omnibus benedictus Georgius, uti diximus, vita functus est, omnia, quaecumque habebat, patrimonium, ecclesias omnes et facultates suas sorori commisit eorumque dominium huius filiis attribuit, quibus nomina erant Sula⁹, Besken¹⁰ et Laclac¹¹. 10 Itaque sanctus, uti diximus, ad eius sepulcrum adiit, peramanter dolentique animo eum deflevit, Latavran¹², eius sororem, quae postea dicta est Thecla, prout decebat salutavit atque consolatus est; tribus eius pueris divinam benedic-

f. 272v.

*interioris Hiberiae, ad amnem Borčala. Cf. M. BROSSET, Description des monastères arméniens d'Haghbat et de Sanahin, par l'archimandrite Jean de Crimée (rossice), in Mémoires de l'Académie des sciences de Saint-Pétersbourg, t. VI, № 6 (1863). Et anno quidem 1191, in una eademque inscriptione commemorantur Kurd, Hasan (حسان), Hamazasp et Sergius, filii Sumbatii filii Hamazaspi marchionis (մարծպանայ և մարզպան, marzpan, quasi limitis magister); K. KOSTANEANTZ, Vimakan Taregir [= Chronicum lapideum], in Bibliotheca armeno-georgica, t. II, (Petropoli, 1913), p. 37; cf. BROSSET, Mémoires, t. c., p. 52. Vide etiam infr., annot. 6. — ⁶ ԹօՐՈԱՆՈՅՈ, Mirian, armenice Միհրան, mihran. *Homo nobis ignotus.* — ⁷ ԾԵՐԺԵՅ ԾԱՅԼԱ-ՋԵՋՈՅ; is est Bešken Bahlavunius, բահլավունի, ex armenia gente notissima. Aliam huius viri mentionem non repperimus; sed frequens fuit nomen Bešken in gente Dzaqeliorum, i. e. dynastarum loci vel castri Gaq. ՀՅՈ, qui saeculo XI-XII arcem Tuhami, ԹՋԵԱԹՈ, obtinebant, Zarzmae proximam. BROSSET, Histoire de la Géorgie, t. I, p. 318 (c. a. 1098); p. 360 (ad an. 1118). Bešken aliquis, dynastarum dynasta (archon archontum), nomen suum pluribus locis ascripsit in celebri Evangelio Coridiensi. N. MARR, Bulletin de l'Académie des sciences de St.-Pétersbourg, 1911, p. 222 et seqq. Cf. etiam Vitam S. Georgii Hagioritae, § 5, annot. 2 (supr., p. 81), ubi memoratus fuit pagus Bešcenašen (quod idem nomen videtur atque Bešken ašen), in Triare non longissime a coenobiis Hałbał et Sanahin. Vide supr. p. 81. — ⁸ Iohannes quidem, seu Ivane, ՕՅՆԵ, memoratur in inscriptione coenobii Zarzmae, TAQAİŠVILI, Сборникъ, t. c., p. 18-19. — ⁹ ԵՋԼԱ. In inscriptione ecclesiae Zarzmae, exstat mentio Sulai cuiusdam, quem v. d. Euthymius TAQAİŠVILI (Сборникъ, t. c., p. 32-35) existimat esse patrem Tzortzanelii et Pharsmani, de quibus in Vita SS. Iohannis et Euthymii, § 85 annot. 5; supr., p. 65: nostro quidem iudicio parum probabiliter; cf. supr., p. 163-65. — ¹⁰ Cf. supr., annot. 7. — ¹¹ ԸՆՅՈՅՅՈ, ex arabico لقلق, ciconia. Vid. § 29, annot. 2. — ¹² ԸՆՅՈՅՅՈ, latavri.*

tionem precatus est, quali (benedicti fuerant) tres pueri Abraham¹⁵. Deinde magni dynastae Georgii acceptum testamentum legit oppletus lacrimis, pro illo oravit benedictumque virum benedixit; nam amplissima quaeque munera ei liberalissime largitus erat: fundos mancipio datos, bonorum copiam variam, multitudinemque iumentorum et armentorum. Huius sancti viri animam (Deo) fidenter commendavit; et in hac rerum conditione effluxerunt (aliquot) anni, cum interea haec domus amplificaretur et plurimum augeretur.

10 **29.** Sed quoniam huc pervenit oratio, intellegenter audiamus oportet quanta gratia dignatus fuerit magnus pater Michael. Hoc enim punctum (temporis)¹ est, quod beato Serapioni vaticinatus erat his verbis: « Perturbationes et discrimina eruptura sunt in locum laborum tuorum. » Quod iam explicabimus. f. 273.

15 Cum enim post obitum magni dynastae Georgii in summa pace et tranquillitate esset ista domus, universaque dicio quam Theclae sorori suae huiusque filiis reliquerat optime floreret, idcirco instigante diabolo foedus tumultus excitatus est. Laclac enim sororis suae filium interfecit, quod arroganter dicti-
20 taret: « Patrimonii vestri suam partem habeat quoque soror vestra, quandoquidem illud et vobis per matrem obtigit. » Quam ob causam, cum plurimae inter eos contentiones orirentur, ille sororis suae filium interfecit². Huius facinoris consecatoria per tres annos producta sunt. Verum anno quarto post-

¹⁵ *Verbum e verbo*: instar trium puerorum Abrahamiarum, quod ineptum est. *Hagiographus*, ut videtur, scribere voluit aut debuit: benedictione, quam tres illi viri Abrahamo precati sunt (cf. Gen. 18).

29. — ¹ *Proprie*: hic locus. — ² *Reapse virum quemdam hoc nomine dictum, qui coenobii Zarzmae sive patronus, sive dominus fuisse, iam supra memoravimus* (p. 166). *Nempe in flabello* (βιτίδιον) *argenteo, quod olim ecclesiae Zarzmae sacrum fuit, legitur inscriptio votiva, hieraticis litteris, qua hoc munus se obtulisse profitetur Pharsmanus aliquis dynastes « filius benedicti peccatoris Iohannis Laclac »*, მემან პერთხევლისა ცოდვილისა ივანე ლაკლაკისაძე. **TAQAIŠVILI**, Сборникъ, t. c., p. 35. *Non sine similitudine veri conieceris insolitam hanc mentionem quoquo modo pertinere ad factum quod hic refertur. Gens nomine Laclacisde, ლაკლაკისძე, memoratur in notula « equestribus » litteris ascripta margini synaxarii cuiusdam hiberici, в coenobio Tiseli, in Imeria boreali. BROSSET, Chronique Géorgienne (Paris, 1831). Quam inscriptionem saeculo XIV non posteriorem esse existimat* **TAQAIŠVILI**, t. c., p. 36, annot. *At perperam, cum ipse codex* (Biblioth. Nation. Paris., hiber. 5) *saeculo XVII non multo antiquior esse possit. Locus nomine Laclacisde hodieque exstat in Adzaria (Ağara), ad radices montis Tivna, unius ciceriter diei itinere ad occidentem Zarzmae. Vid. R. KIEPERT, Karte von Klein- asien, 1: 400 000 (Berlin, 1908), VI A, 42° 39'; 42° 30'.*

f. 273v.

quam haec agi coepita sunt, Deus splendidum lumen emisit magnum hierarcham Georgium Suartqleli³, qui sedem Adsquarem obtinuit; neque enim decebat lucem sub lecto delitescere. Qui cum Samtzchae administrationem suscepisset, in universa dictione sua pacem conciliavit, prout legitimum erat, 5 et omne patrimonium ecclesiasque occupavit eorum qui tumultus primi concitatores fuerant. Sed locus qui Zarzma dicitur ab omni commotione servatus est auxilio Dei et beneficio miraculis insigniti patris Serapionis. Elapso autem anno, qui septimus (iam) computabatur, omnes illae curae et perturbations compositae fuerunt et ad silentium redactae a sancto hierarcha Georgio. Verum in hac negotiorum multitudine, una cum magno illo Georgio Madsquerelio, facundum os et lingua fuit beatus pater Serapion. Idcirco omnia miracula et prodigia quae ante illius episcopatum et postea edita sunt mihi⁴ rettulit 15 os illud veracissimum, (os), inquam, Georgii Madsquerelii: et quomodo ramus ille palmae reviruisset, et quomodo linguam istam procacem ac superbam instinctu diaboli pellectam (santus) curavisset: his enim omnibus ipse testis interfuit. Sed iam ad argumentum prius inceptum nostra oratio revertatur 20 oportet⁵.

f. 266v.

30. Postquam igitur illae sollicitudines compositae sunt, monasterium novis in singulos dies incrementis augeri coeptum est. Crebro etiam (ad sanctum) ventitabat Iohannes eius frater, ut ab eo benediceretur et disceret quidquid deerat monasterio 25 quod ipse condiderat. Porro hunc sibi ipsi morem praestituerant beati illi, ut in nocturna precatione manibus passis inter psalmentium choros consisterent, appropinquante autem aurora, ab illis recederent, quantum iactus est lapidis, et in silentio et lacrimis (Deo) supplicationes offerrent, in hoc etiam Dominum 30

Lc. 22, 41. Cf. Matth. suum imitari volentes. Sic igitur in dies singulos talentum⁶ (suum) fenerabantur, ut illud cum usuris gratiarum largitori restituerent. Inter haec complures anni effluxerunt, donec illi senectute bona saginati⁷ at divina scientia alumni tenelli et infantes effecti sunt⁸. Deinde contigit ut moreretur et Thecla 35

18, 3.

f. 267.

³ Cf. § 23, annot. 3; supr., p. 190. — ⁴ Sic M. — ⁵ Hactenus pertingebat quaternio, quem supra p. 194 (§ 27, annot. 4) suo loco motum diximus.

30. — ¹ ოადანტი, ჯალანტი, თალანტოვ. — ² Cf. § 4, annot. 3; supr., p. 171. —

³ Cf. Ps. 91 (92) 15, hiberice; განმრავლდებ ხიბერება ხიბერებასა და ფეფუნებულ იუნებ თხრობასა, multiplicabuntur (auebuntur) in senectute opima, et delicate nutriti erant in praedicando...; sed notandum est hagiographum nostrum proprius etiam abesse a versione armenia: բազում եղիցին

Georgii soror ; cuius tres filii superstites relictii sunt. Horum dominatio floruit et gens benedicta est sicut (progenies) Abraham et Iacob. Sed iam, fratres, diligentis animo auscultemus oportet quod modo dicendum est, ut postquam vitae beati huius 5 (viri) et initia et exitum audieritis, admiratione perciti Dei laudes praedicetis.

31. Cum enim instaret tempus, quo ex hoc mundo migratus et ex maerore ad laetitiam transiturus erat, coetum fratrum convocavit et dixit: « Fratres ac patres, si mihi tantum 10 <tribuerim¹> ut Apostoli more dicam: « curriculum (mihi)² Tim. 4,7-8. » decursum est, fidemque servavi, » id non quasi ex superbia dictum sit, sed (quod) spero exinde mihi repositam esse coronam iustitiae, neque <solum³> mihi sed omnibus qui diligunt manifestationem eius. Hac enim lege coronae paratae 15 sunt diligentibus (Dominum), sicut ipse ait: « Venite ad me Matth. 11, » omnes qui laboratis et onerati estis et ego reficiam vos. Dis- 28-30. » cite a me quia mitis sum et humilis corde. » Vos autem, filii, ab illo docemini, qui dixit: « Diliges Dominum Deum tuum Lc. 10, 27. » ex toto corde tuo, tota anima atque mente, et proximum sicut 20 » te ipsum. » Idem rursus dixit: « Si quid optatis ut vobiscum Matth. 7,12; » agant homines, idem et vos cum illis agitote; in his manda- 22, 40. » tis universa lex pendet et prophetae; » et: « In hoc cognoscent Ioh. 13, 35. » omnes quia discipuli mei estis, si vos mutuo dilexeritis. » Vos autem, fratres, ante omnia servate caritatem Dei et proximi, 25 ut quae caput (sit) legis et soror prophetiae. Semper orate Matth. 26,41; ut non incidatis in temptationem. Nam oratio accessus est ad Mc. 14, 38. Deum, porta regni (caelestis), angelorum conciliatio et daemонum eversio. Nempe sancti ac theophori patres orationem armaturam appellarent, ieiunium munitionem, sanctas lacrimas 30 lavationem, oboedientiam autem martyrium, quod hominem sine sanguinis effusione participem facit coronae martyrum triumphantium. » Multa sanctus in hunc modum discipulis suis effatus est aureo torrente oris sui. Et rursus ait: « Ecce equidem fratres, post paucos dies discessurus sum. Vos au- 35 tem patrem et hegumenum providete vobis idoneum, qui vos pascere possit, ut filios ac fratres. » Omnes fletu oppressi vim lacrimarum profuderunt; neque prae nimio ploratu quisquam res-

f. 268.

ի ծերութիւն պարարտութեան. զիրզք եւ փափուկք եղիցին. ի պատմել...: multiplicabuntur in senectute opima teneri et delicate nutriti erunt in praedicando.

31. — ¹ Vel sumpserim; om. M. — ² Manifesto supplandum ex 2 Tim. 4,8.

pondere potuit. Ut autem animos collegerunt, responderunt his verbis : « Quandoquidem futurum est, pater, ut suavissimo et perquam benignissimo patre orbemur, quid tibi respondeamus, nescimus. » Dixit sanctus : « Quoniam ergo, filii, nihil proloquimini, ad meum, pauperculi, officium pertinet, vobis 5 ultro dicere quid facto opus sit. » Erat autem quidam e sacerdotibus, vir eximia virtute fulgens, factis verbisque mansuetus, cui nomen erat Georgius. Hunc advocavit sanctus eique dixit : « O carissime fili Georgi, cum tibi bona sorte obtigerit, ut post me gregem hunc Christi, quasi pater animalium amans, probe pascas, hi sicut decet filios patris amantes, voci tuae obsequentur. » Quae verba cum audisset Georgius, fletu oppressus dixit : « Moleste (mihi) accidit, o sancte, ut in meos umeros imponatur onus gravissimi ponderis ; teque precor ut mihi parcas, et idem paeceptum ne iteres. » Sanctus 15 autem dixit : « Non ego tibi, sed per me Christus hoc imperat. » Et hoc verbo fratrum magisterium ei concredidit³. Quapropter gavisi sunt omnes illi, nam universa sodalitas hunc illius consimilem perspexerat. Itaque gregem suum Georgio commisit, ecclesiae ministros, quotquot necessarii erant, designavit, 20 sodalitatem divina (quadam) et plane decora cum providentia composuit, donec⁴ die septimo quo haec omnia peracta sunt, levi quodam morbo correptus, in lectulo decubuit. Quinto (inde) die, surrexit quasi florem iuventutis recuperasset, ad aram sacram accessit, sanctam mensam⁵ salutaremque maginem humanitatis 25 Christi osculatus est ; Christi corpus et sanguinem sibi ministrari iussit ; cruce dominica signatus est, fratrum multitudinem singillatim salutavit et dixit : « Precamini pro me, fratres, et scitote vos exinde non amplius me visuros esse in hoc mundo. » Abiit, lectulum repetiit hora sexta, et hora nona animam suam 30 in manus Dei tradidit, ad quem semper anhelaverat.

32. Non modice luxerunt eum laurae¹ patres, sicut decebat, lacrimas fundentes. Tunc, quasi nube advectus fuisset, advenit Iohannes eius frater : quippe a Spiritu (sancto) admonitus fuerat ; et congregata est multitudo plurima e vicinis monasteriis pagis- 35 que. Advenit autem et theophorus Georgius Madsquerelius (episcopus) cum cruce, comitantibus universis ecclesiae ordinibus ;

³ *Nisi oratio mutila ita supplenda est* : ei persuasit ut fratrum magisterium in se susciperet. — ⁴ *M* : quia, გინადა, *rescribendum* : ვიდოვე სive ვიდოვებდა. — ⁵ ტრაპეზა, *trapezsa*, τραπέζα.

32. — ¹ ლავრისა, *lavrisa*, ε λαύρα.

quin immo sic dicamus: angelorum ordines cum omnium sanc-
torum coetu coniuncti ad eum convenerunt, ut ad suum contu-
bernalem et commilitonem; qui omnes² eum ovantes manibus
suis extulerunt eiusque beatissimam animam³ ad caelum per-
duxerunt. Caelicolae exsultantes Dei gloriam praedicarunt, dum
terrigenae, sacri corporis eius attactu a morbis et infirmitatibus
liberati, gratias illi adorationemque persolvunt, et debita inter-
cantica, cum plurimis luminibus turibulisque suave olentibus,
illud condiderunt et in sepulcrum deposuerunt quod, ad orien-
tem altarium, sibi ipse paraverat ut cottidie huius aspectu
mortis admoneretur, quam perpetuo p[re] oculis habebat. Sic
igitur ritus funebres absolverunt. Et in ipsa hora eius exse-
quiarum multi a variis morbis curati sunt, ut omnes intelle-
gerent eum in ipsa morte vivere et operam iis navare, qui fi-
denter illum invocarent. Eius miraculorum multitudo ne men-
te quidem comprehendi potest; ex iis tamen partem aliquam,
utique exiguum, commemorabimus; deinde finem dicendi fa-
ciemus.

33. Sancti corpus plurima passum in lectulo etiam tum erat,
cum ecce advenit homo quidam plane enectus, qui vehementia
doloris dirum in modum torquebatur. Cruor enim ex pudendis
eius diffuebat; immanique voce clamores ille attollebat. Homo,
ut advenit, continuo in illius lectulum pie¹ se proiecit. En igitur
hominem mortuo iamiam similem, cum repente, ante omnium con-
spectum, ex eius membro genitali, emissi sunt duo lapides terribi-
lis prorsus magnitudinis, et perfecte sanatus est homo, perinde ac
si huius morbi nihil umquam passus esset. Omnes autem, quotquot
id conspexerant, Dei laudes praedicarunt, qui sanctos suos gloria
afficere solet. Extemplo igitur advenit multitudo aliis aliisque
morbis laborantium, qui omnes recuperata sanitate Dei gloriam
praedicarunt. Ex quo autem (sanctus) sepultus fuit et in ter-
ra conditus ad hodiernum usque diem, nulla fuit intermissione
signorum ac prodigiorum, quae ab illo in singulis generibus
infirmorum perficiuntur; neque humanae linguae facultas est
eloquendi aut perscribendi omnia miracula illa quae a viris
fide dignis interposito iure iurando nobis narrata sunt.
Et hac ipsa aetate nostra, quod visum vel auditum est, quo-
modo enarremus caritati vestrae? Nam ex eius reliquiis gra-

f. 269. —

f. 269v.

f. 270.

² (qui omnes) *bis ser.* M. — ³ extulerunt beatissimi illi eius animam M.
33. — ¹ M: instar participis, მოწილე; *legimus*: მოწელე.

tia in eos qui fidenter illum invocant copiose se diffundit, quae ad Dei gloriam semper (opere) completur.

34. Sed iam nobis hic commemorandi locus est quali (sanctus) prophetiae charismate dignatus sit. Ecce enim orationi mentio ingeritur verbi illius quod olim Iohanni fratri suo dixerat : 5 « *< Suo >* tempore, in colle isto ecclesia aedificabitur *venustissima*. » En advenit tempus de quo sic vaticinatus erat. Nempe sanctus, quamdiu superstes fuit, ab omnibus diligebatur omnibusque se praebebat amicum et magistrum. Quae causa fuit cur sancti disciplinae se traderet homo quidam plane ignotus. 10 Erat iste e loco exiguo, quem Dzarguam¹ pagum appellant. Homo singulis diebus ventitans sancto dicebat : « Benedic mihi, pater, manu sancta tua meque in coetu sancto tuo anumera. » Ille tamen moras trahebat, quo eum, inter laicos ita detinendo, admiratione digniorem demonstraret. Iste au- 15 tem dictitabat : « Benedic mihi, pater, et modicam hance eulogiam² accipe, quam in monasterio aedificando impendas. » (Sanctus) vero rursus eum opperiri iubebat : sua sponte adventuram esse horam, qua monachus fieret, et « *eulogiae*², (inquebat), quas comparaveris, in usum quemdam peropportu- 20 num venturae sunt. » Sed ut adfuit tempus quo sanctus mortuus est, tertio post eius obitum die³, sanctus in sepulcrum modo memoratum depositus est, quod sibi exstruxerat ad orientem altarium, iuxta fenestram. Advenit igitur homo, uti diximus, tertio ab illius obitus die, et vim lacrimarum profundens, sanc- 25 tum incusavit ut vivum, quod sua manu eum tondere noluis- set. Quamobrem negavit se ab illius sepulcro discessurum donec monachus factus esset. Eulogiam quoque suam depositit in loco ubi ille sepultus erat. Cum igitur homo sic (animo) ferveret, coenobiarcha⁴ ministris ecclesiae tunc paecepit ut acceptis 30 rebus necessariis et cuculla⁵, hominem tonderent. Qui dictis facta protinus adiungentes hominem totonderunt et ritum omnem monasticae (benedictionis) in eo perfecerunt. Cum autem ille vir in pagum suum rediisset, agnoverunt eum homines eiusque amici, et in stuporem coniecti quod eum peregrina 35 veste indutum viderent, ad laicam condicionem eum reducere voluerunt. Quod cum ei persuadere non possent, rem ad illius

34. — ¹ მარგვან, ძარღას. — ² εὐλογία, *hic et saepius infra* : munus pium ; cf. § 11, annot. 1; *supr.*, p. 177. — ³ *Verbum e verbo* : sed ut advenit tempus et sanctus mortuus est, advenit dies tertius ab eius obitu. — ⁴ მამახ- ხლოხან, *proprie* : paterfamilias ; cf. *Vitam SS. Iohannis et Euthymii*, § 19, annot. t3; *supr.*, p. 29. — ⁵ პენგული, cunculi, κουκούλιον.

dominum detulerunt : erat enim homo ille perutilis, et ad longinqua⁶ itinera mitti solitus. Tunc homo, ut sensit sibi non permisum iri ut suo uteretur arbitrio, assumpsit eulogiam² illam et quidquid e domo sua (auferre) potuit, et in fugam se pro-
 5 ripuit. Illi igitur ad eum insectandum irruerunt, sed auxiliante sancto, eum assequi non potuerunt. Cum igitur homo in monasterium ingressus esset insectatoresque eius vestigiis inhaerentes eum comprehendere et quod secum habebat abripere vel-
 10 lent, successit ille homo iuxta fenestram ecclesiae, et per eam iniecit quod sudariolo involutum tenebat. Itaque insectatores consilio destituti Georgium hegumenum rogaverunt ut sibi aperirentur ecclesiae ianuae ita ut ipsi sanctum venerari possent, simulque conspicere quid eulogiae loco obtulisset homo ille. Nempe divinitus hoc provisum erat ut omnes intellegerent
 15 sancto, vel in morte⁷ datam esse potestatem perficiendi quid-
 quid vellet. Ut (enim) apertae sunt ianuae, ingressi sunt in sanctum⁸ < locum et perlustrantes⁹ > per singulas partes ecclesiam usque ad altare ascenderunt, anquisierunt id quod palam et coram omnium oculis illuc fuerat iniectum neque
 20 ab iis quidpiam reperiri potuit. Tunc accepit omnes timor et Lc. 7, 16. magnificabant Deum.

35. Elapsis autem compluribus annis obiit quoque Georgius hegumenus, in cuius locum successit Michael quidam, cui ipse Georgius hoc mandatum dederat : « Aedificandae ecclesiae ma-
 25 num admove¹, sicut praecepit sanctus pater Serapion, neque de expensis ullo modo sollicitus fueris ; nam a sancto in viso admonitus sum eulogiam quam attulit homo ille, subter ocul-
 tam esse prope crucem, quae stabat ad caput sancti. Hanc igitur accipite et omnibus operariis distribuite ; optimum autem
 30 illum virum totius (operis) rectorem constituite, sicut ipse equi-
 dem in omnibus monasterii gravioribus negotiis eo procuratore uti solebam. » Huius igitur Michaelis aetate, ecclesiam, quae a sancto ante designata fuerat, aedificare coeperunt mensis iunii (die) quar-
 to, in feria quinta. Nempe virum peritia celebratissimum e Grae-
 35 corum terra, loco qui dicitur Chuphat², arcessivit Michael, aucto-

f. 271.

f. 273v.

f. 274.

⁶ M : მორთა ; nisi legendum est : ბევრებელთა, plurima. — ⁷ M : vel mortis. — ⁸ Vel : in sanctam (ecclesiam). Inter hoc verbum et reliquam sen-
 tentiam inculcata fuit pars narrationis quae a suo loco aberravit, uti diximus § 27, annot. 4; supr., p. 194; cf. p. 198. — ⁹ Verba quae hic ad commissu-
 ram duorum quaternionum interciderunt, non uno modo suppleri possunt.

35. — ¹ M : admoveete. — ² ხევატ, hup'at. Quid sub hoc vocabulo lateat, divinari non possumus.

ritate dominorum (suorum). Hic adiutorem habuit caementarium³ nomine Suartqlelium⁴ : qui ambo operariorum multitudini magistri et institutores fuerunt. Itaque pater Michael, sicut admonitus patris Georgii didicerat, eulogiam illam anquisivit. Advenerunt enim sacerdotes cum evangelio, lucernis ac turibulis, itidem que ipse homo, qui hanc eulogiam tribuerat. Ut autem praelegerunt evangelium secundum Iohannem : « In principio erat Verbum », omnes flexis genibus sanctum Serapionem invocarunt, crucem, sicut a patre Georgio admoniti erant, removerunt, et ecce mirabilem virtutem tuam, Christe !¹⁰ fasciculus omnino integer repertus est. Quem cum vidisset homo ille, in admirationem coniectus est, omnesque Deo laudes egerunt et sancto Serapioni. Tunc ab homine sciscitati sunt, quoti essent illi aurei et quales. Dixit ille : « Aurum eius modi est : (nummi sunt) ex auro inciso et mundo¹⁵ ad effigiem priscorum regum. Ad numerum quidem quod attinet, erant in fasciculo drachmae quinque super trecentas. Et cum mantile⁶ solutum fuisse, in quo illud inclusum fuerat repertum est (rem ita se habere) sicut homo ante dixerat. Itaque fidenti animo aedificationem inceperunt. Neque modo caementario-²⁰ rum magister factus est homo ille, sed fratrum quoque domestica procuratio⁶ ei commissa fuit. Sic igitur aedificandae ecclesiae res prospere gesta est, quandoquidem positis fundamentis et subtractionibus, omnium operarum mercedem, praeter eorumdem victum, suppeditavit homo ille. Postquam autem (ecclesia)²⁵ cum porticu⁷ usque ad partem australem⁸ aedificata est, exhaustum est aurum hominis, eo loco (operis) ubi ipse insculpto elogio sic testatur : « En ubi defecit pecunia mea, ibidem remaneo, Christi suscepta cruce⁹. » Cum igitur structura usque ad fenestras perfecta esset, ipse Michael cum duobus illis caementariis, partem descriptsit, quae est supra fenestram orientalem. Gratia autem sancti expensis perpetuo subveniebat ; res enim necessariae fluminis instar inferebantur. Itaque, Michaele abate, ad fenestras usque structura assurrexit.

³ გაღ(ა)ტობ, galatōz, armenice, գաղալու. — ⁴ მერტყლი, šuartqlelii, i. e. e მერტყლი, suartqli (valle ?) ortus; cf. § 23, annot. 3; supr., p. 190. — ⁵ მანდილი, mandili, μαντήλιον. — ⁶ οζონომοვბობა, iconomosobaï, οἰκονομία. — ⁷ Vel : peristylio, მეტი ; cf. Vitam SS. Iohannis et Euthymii, § 34, annot. 5; supr., p. 41. Porticum ecclesiae Zarzmae imagine expressit UVAROVA, Материалы, t. c., tab. XXIV. — ⁸ M : ხამბურგმდე (?) ; dubitanter legimus : ხამბრემდე (ხამხრემდე). — ⁹ Cf. supr., p. 167.

f. 275.

Ille (tum) e vita decedens migravit ad Dominum ; post quem, in eius locum successit Paulus quidam presbyter, vir cui universus populus testimonium perhibebat. Is igitur primum eccl esiam exaedificavit, omni apparatu instruxit, et in eadem 5 Transfigurationis imaginem erexit. Paulo abbate, (ecclesia) omnibus caerimoniis dedicata fuit. Vir autem ille qui eulogiam largitus erat, bona senectute opimatus¹⁰, ad Dominum migravit. Sed de his hactenus ; nos autem deinde alia quaedam memorabimus et sic coronidem orationi imponemus.

10 **36.** Scripsit enim ipse Basilius (ille) qui sancti vitam litteris mandavit, in haec verba : « Ego, Basilius, sancti Serapionis sororis filius¹, omnium (eius) discipulorum deterrimus, post tempus mortis eius, ad eius sanctum sepulcrum adveni ; conspexi omnia quae labore suo perquam splendidissime et optime perfecerat, et gaudio laetitiaque perfusus sum. Sed cum in occultiore quodam loco esse tumulum eius viderem, ad quem cottidie omnes infirmi sanitatem consequuntur, idcirco, ex Domini praecepto, (operi) manum admo vi lapideumque sarcophagum² adornavi. Tumulum eius aperui, e quo efflatus est odor inexplicabilis 20 suavitatis ; et omnes gratia repleti sumus, et propter miracula quae tunc facta sunt, Dei gloriam praedicavimus ; nam complures infirmi cum sacra illius ossa tetigissent, a multis morbis³ sanati sunt et summo gaudio perfusi reverterunt, Dei prodigiorum (effectoris) gloriam praedicantes. Itaque cum luminibus 25 plurimis, inter laudum cantica, illa deposuimus in sarcophagum⁴ novum, super quem crucem ereximus, titulo Praecursoris, in conspicuo porticu⁵ novae ecclesiae, et decrevimus ut unus ex sacerdotibus, eo loco hostiam dominicam offerret. Constituimus autem sancti commemorationem cum canticis, praecōniis spiritualibus et nocturna vigilia, sollemni festo celebrandam esse, die octobris vigesimo nono, et post peractum sacrificium spiritale, ad recreationem quoque corporum cibum large et copiose ministrandum esse, ut modo utroque laetificati Deum laudaremus qui sanctos suos gloria afficit.

35 **37.** Sed rursum unius saltem ex eius miraculis narrationem (hic) adiciemus, ac deinde in tranquilli silentii portum nos recipiemus. Itaque, dum ad sancti sarcophagum¹ consistimus et can-

¹⁰ Cf. § 30, annot. 3 ; *supr.*, p. 198.

36. — ¹ *Infr.* § 38, *idem* dicetur fratris filius Serapionis ; cf. *supr.*, p. 167.

— ² ლարնացი, larnaci, λάρναξ. — ³ M : multi morbi. — ⁴ Cf. § 35, annot. 7.

37. — ¹ Cf. § 36, annot. 2.

ticum in ore omnium personat, ecce advenit homo, qui a plurimo tempore dextro oculo laborabat ; huic enim lumen prorsus ademptum erat, et saevissimus dolor manifesto indicabat alterum quoque eius (oculum) excaecatum iri². Quem cum vidi semus, omnes eius miseriti sumus. Erat autem homo ille 5 f. 276. ex pago qui dicitur Bobgha³. Is, ut ingressus est, procidit in sarcophagum sancti. Nos autem omnes insigne miraculum conspeximus, quippe homo prorsus sanus illico compertus est. Itaque omnes Deum laudavimus, qui cottidie super sancti sarcophagum prodigia et miracula perpetuo operatur. 10

38. Deinde munus hegumeni Basilio commissum est : qui per aliquantum tempus sedi labōrum fratris sui patris⁴ praeclaram operam navavit.

39. Nos autem pauperculi et indocti ad te nostram orationem convertimus, o pater patrum, in omnes perquam benefi- 15 centissime, sicut ante nostra (tempora), ita etiam per singulas porro aetates. Nunc adeo nostri quoque ne obliviscaris, fragilium indignorumque, qui filii⁵ tui vocamur ; neque propter peccatorum nostrorum multitudinem, retro a nobis avertas os tuum ad deprecandum opemque ferendam paratissimum. Quas 20 tibi laudes offerimus, cum vitae tuae excellentia fulgentissima naturam humanam exsuperet, has profecto tuo ipsius beneficio a nobis pronuntiatas tibi offerimus. Te suppliciter obsecramus⁶ ut deprecatione tua peccatis nostris medeare. O angelorum consilii particeps ! o sanctae Trinitatis serve fidelis, 25 qui creditum tibi talentum ad centuplum adauxisti ! o infirmorum medice, laborantium adiutor, fluctibus iactatorum portus, pauperum divitiae, peregrinorum ac viatorum consolator, ascetarum decus, monachorum flos, patrum gloria, magnum sidus antistitum, omnium ad te confugientium portus tranquille, 30 praceptor dociles instituens in divino studio, patrum decus, et ut (omnia) summatim dicamus : o tu, optimo quoque nomine et opere dignissime, suscipe hanc virtutum tuarum imaginem a me verbis expressam, indignisque labiis prolatam, et cum sis Verbi Dei servus, Christum regem imitare, qui viduae minuta 35 accepit neve indignorum labiorum alabastrum⁷ asperneris si- Matth. 26, 7. cut Christus meretricis illius (alabastrum non aspernatus est).

² *Verbum e verbo* : indicabat eius quoque unius excaecationem. — ³ ბობგა, cf. § 16, annot. 2 ; *supr.*, p. 183.

38. — ⁴ Cf. § 36 ; *cum annot.* 1 ; *supr.*, p. 205.

39. — ⁵ M : მელქისედეკ, (tuum) praesidium ; *lege* : მელქისედეკ. — ⁶ obsecro M. — ⁷ ალაბასტროს, alabaistrsa, ἀλαβαστρον.

Sedes tuas apud nos colloca, o (vir) sancte, sicut Dominus in domo Zachaei. Oratione tua ab omnibus inimici machinatio-
 nibus ⁴ nos libera, et sicut in hoc mundo ad magisterii sancti
 tui disciplinam vocati fuimus, ita etiam in futuro illo supremoque
 5 die quo Dominus cum gloria venturus est, nobis ⁵ contingat,
 indignis discipulis tuis, cum omnibus sanctis, ad dexteram
 Domini Dei (nostrí) tibi proxime assistere, o ter beate parens,
 sancte Serapion, patrocinio sanctae Dei genetricis, et gratia
 oratuque tuo et sanctorum apostolorum, prophetarum, martyrum,
 10 per quam clarissimorum hierarcharum et patrum, ut digni ha-
 beamur, nos indigni, qui festam ⁶ vocem illam audiamus, cum
 sanctis angelis, qui ter sanctam inclamando praedicant unam
 substantia Trinitatem, cui debetur omnis gloria, honor et
 adoratio nunc et semper, et in saeculum saeculi. Amen.

f. 277.

⁴ Ջանաբանաւու, mankanebaïta. — ⁵ mihi M. — ⁶ Proprie: festivitatis,
 Եպօջանաւու; ex armenio զատիկ, pascha.

IV. VIE DE S. GRÉGOIRE DE KHANDZTHA

Tous les souvenirs qui nous restent de S. Grégoire, fondateur du monastère de Khandztha en Claréthi, proviennent de la même source. D. Z. Bakradzé ¹, Th. Žordania ², M. Euth. Taqaïšvili ³ et autres, qui ont cité des extraits de sa Vie, ne la connaissaient que grâce aux notes prises en 1849, par Platon Ioseliani ⁴ sur le manuscrit, qui est aujourd’hui le codex géorgien 2 de la bibliothèque du patriarchat de Jérusalem (fol. 157-229^v). C'est d'après cet exemplaire, probablement unique, que la Vie de S. Grégoire de Khandztha a été publiée en 1911, par M. N. I. Marr, au t. VII des Тексты и разысканія по армяно-грузинской филологии ⁵.

Cette fois le document se présente à nous dans une édition selon toutes les règles, avec d'amples prolégomènes, glossaire, traduction russe, sans parler d'un appendice, sur lequel nous reviendrons à l'in-

¹ ՕԵՐՈՒՈ ԵԱՋԱՐՈՎՅԵԼՈՅԵ [= Histoire de Géorgie], (Tiflis, 1889), p.233-34.

² Chroniques, t. I, p. 89-90.

³ ԵԱՅՈ ՕԵՐՈՎՅԵԼՈ ԵՐԵԲՈՅՅԱ [= Trois chroniques historiques], (Tiflis 1890), p. LXIII-LXIV.

⁴ ŽORDANIA, l. c., note, où sont rectifiées les indications fautives qui ont été données à ce sujet. L'analyse de Ioseliani a été publiée en 1889, dans la revue *Iveria*, Nos 70, 72 et 73.

⁵ Георгий Мерчулъ. Житие св. Григоріи Хандзт'їйскаго; cf. *Anal. Boll.*, t. XXXI, p. 362-65.

stant. On regrettera seulement que les notes critiques au lieu d'accompagner le texte ou de former une série continue, aient été groupées en catégories distinctes, dans un ordre systématique¹, qui n'aide pas à les retrouver à point nommé.

Le manuscrit 2 du patriarchat de Jérusalem a porté malheur à plus d'un philologue. Dans son Catalogue des manuscrits géorgiens du monastère de Sainte-Croix, Al. Tsagareli lui a consacré, sous le numéro 104, une courte notice², qui est un tissu d'erreurs grossières. M. Marr lui-même, qui est pourtant l'exactitude en personne, ne l'a pas examiné sans quelque distraction. Comme pour démontrer une fois de plus que les trop petites choses font oublier les grandes, sa description, poussée jusqu'au détail le plus minutieux, est, sur plusieurs points essentiels, incomplète et même fautive. Elle a été rectifiée, d'accord avec l'auteur, par M. V. Bénéševič³, qui à son tour a dû se tromper sur un point de conséquence. Voici, en bref, ce que nous avons à retenir de ces indications contradictoires.

Le manuscrit géorgien 2 de la bibliothèque Patriarcale de Jérusalem appartient à la seconde moitié d'un volume, dont la première partie est représentée par le codex 3 du même fonds. Ce dernier ne figure pas dans le « catalogue » de Tsagareli, qui paraît l'avoir confondu avec le codex 2, amalgamant dans la même notice les mesures de l'un et le contenu de l'autre⁴. Les deux parties ont perdu, la première 53 feuillets et la seconde 5, depuis qu'elles ont passé par les mains de Tsagareli. Actuellement, le codex 2, celui qui nous intéresse le plus, commence au 57e cahier. Il comprend 268 feuillets de parchemin de $0,395 \times 0,28$ m., écrits en lignes pleines et en caractères « hiératiques » (houşouri). Le copiste, répondant au nom de Jonas, habitait à Antioche, au lieu dit « les Sources »⁵. Point de date. D'après Tsagareli, l'écriture serait du XIe-XIIe siècle. La description paléographique de M. Marr est muette là-dessus ; mais par une remarque glissée en passant, à propos d'une tout autre question, on voit que le savant philologue ne croit pas le manuscrit antérieur au XIIe siècle⁶. M. Bénéševič, lui,

¹ M. Marr s'est donné la peine de ranger dans une liste alphabétique les leçons fauves du manuscrit (p. XL-XLII). C'est une complication plus gênante qu'utile.

² Православный Палестинский Сборникъ, т. IV (1888), p. 172.

³ О древнемъ іерусалимскомъ спискѣ грузинской миней-четвѣй, dans Христіанскій Востокъ, т. I (1912), p. 65-68.

⁴ BÉNÉŠEVÍČ, t. c., p. 65-66.

⁵ Cf. Anal. Boll., t. XL, p. 285, note 1.

⁶ Житіе св. Григорія, т. с., p. vii.

croit avoir reconnu dans le codex 3, et partant aussi dans le codex 2, qui est de la même écriture, une main du Xe siècle¹: date invraisemblable, ou plutôt impossible, car le manuscrit contient des pièces traduites par S. Euthyme l'Hagiorite, après l'année 1002, comme la Vie de S. Athanase, ou les Passions de S. Anthime et de S. Théodore Tiron².

Sur le dernier feuillet du manuscrit, à la fin d'une Passion de Ste Bassa et de ses trois filles, se lit une note du copiste Jonas, attestant que cette pièce, nouvellement traduite, a été trouvée par lui au monastère de Calipos³, où elle avait été apportée de Khakhouli⁴. M. Marr en infère que la Vie de S. Grégoire de Khandztha a suivi le même chemin⁵. On est assurément libre de le croire, bien que le manuscrit n'en dise rien ; mais il faudrait une preuve qui manque actuellement, pour avancer avec le savant auteur que l'exemplaire de Khakhouli était une copie de basse époque, déjà interpolée à plusieurs reprises, si l'on entend par là que cet exemplaire hypothétique aurait subi, soit à Khakhouli soit ailleurs, d'autres altérations que les retouches mentionnées en termes exprès dans le document lui-même.

¹ Христіанскій Востокъ, т. с., р. 65.

² Cf. *Vita SS. Iohannis et Euthymii*, § 25, ci-dessus, p. 35 ; et *ZORDANIA, Chroniques*, t. I, p. 241-42.

³ Cf. *Anal. Boll.*, t. XL, p. 285, note 1.

⁴ Cf. *Vita S. Georgii Hagioritas*, § 9, note 2; ci-dessus, p. 84.

⁵ Житіє св. Григорія, т. с., р. vii.

⁶ Leur père, frère du dit Arsène, s'appelait Mtzkhuedi (*Mshuedi*) ; voir l. c.

Dans ce cas, l'hagiographe Georges aurait été le chapelain alors en exercice à Meré, მერე, ou Meria, couvent de religieuses dont il est souvent parlé dans la Vie de S. Grégoire (cf. §§ 11-12, 29, 37-38, 55-56). A cette époque, il touchait au terme de sa carrière, ce qui du reste serait assez indiqué par la nature des fonctions qu'il remplissait à Meré. Parlant en son nom personnel, (§ 49), il se reproche d'avoir laissé périr bien des traditions relatives à S. Grégoire et à ses disciples, pour avoir trop compté qu'elles seraient recueillies par des écrivains qui disparurent avant lui. Quatre de ces personnages sont expressément désignés : ils s'appellent Sophrone, le rénovateur de l'église de Šatberd, Hilarion higoumène de Parekhi, Georges évêque d'Adsqour, et Étienne premier évêque de Tbeth. De Sophrone et d'Hilarion, nous ne savons rien. Georges d'Adsqour n'est pas mieux connu, et on se gardera surtout de le confondre avec son homonyme, le Madsqourel dont parle la Vie de S. Sérapion de Zarzma¹ et qui lui est postérieur d'environ deux siècles. Mais Étienne Mtbevari a joui d'une notoriété plus durable. Premier titulaire du siège épiscopal fondé à Tbeth² au commencement du Xe siècle par le curpalate Ašot Coukhi († 918), il a laissé une trace dans la littérature géorgienne comme auteur d'une Passion de S. Michel Gobron³, martyrisé par les Arabes en 920. C'est à lui aussi vraisemblablement qu'un moine de Šatberd nommé Dači, adressait la lettre qui sert de préface à sa traduction du commentaire de S. Épiphane sur les psaumes⁴. Étienne Mtbevari est porté quatrième sur la liste des hagiographes qui auraient dû écrire la Vie de S. Grégoire, apparemment parce qu'il survécut aux trois premiers. Le dernier d'entre eux, que ce fut Georges ou un autre, devait être encore en vie peu avant l'année 951, s'il est vrai que leur remplaçant, comme il le dit avec emphase, se sentit pressé de se mettre à l'œuvre quand il comprit, trop tard, que S. Grégoire n'aurait plus d'autres historiens.

Moins de seize ans après sa composition, la Vie de Grégoire de

¹ §§ 23, 29, 32 ; voir ci-dessus pp. 190, 198, 200.

² Sur l'église de Tbet, voir A. M. PAVLINOV, Материалы по археологии Кавказа, t. III (Moscou, 1893), p. 71-75; MARR, Дневникъ поездки въ Шавшетію и Кларджетію (appendice à la Vie de S. Grégoire de Khandztha, voir ci-après), p. 10-28. Cf. M. G. DŽANAŠVILI, Паревичъ Вахушти Географія Грузіи (Tiflis, 1904), p. 176, note 516.

³ SABININI, საქათველოს ხამითხვე, p. 393-400.

⁴ Cf. D. BAKRADZE, Histoire de la Géorgie, t. c., p. 221; TAQAÏŠVILI, Trois Chroniques, p. x-xvi.

Khandztha fut « remise à neuf », autrement dit interpolée, par ordre de l'éristhav des éristhavs Bagrat (Pancrace), fils d'Adarnersc europalate¹, qui prit soin d'y faire ajouter certains miracles oubliés par le premier biographe. Le rédacteur anonyme qui fut chargé de l'opération ne nous dit pas comment il s'en est acquitté, mais on surprend sa main en quelques endroits. Il a soudé au récit, en le transposant à la troisième personne, le colophon de Georges de Merě ou de Georges Merčoul, pour lui conserver le nom qui est le sien jusqu'à nouvel ordre. Ainsi s'explique l'extraordinaire gaucherie d'une phrase comme celle-ci : « Cette Vie fut écrite par l'higoumène de Khandztha, par son frère Jean, et par Georges Merčoul, rédacteur du présent livre » (§ 83). Georges, qui est en réalité l'auteur unique, s'était sans doute effacé devant ses collaborateurs, par une formule protocolaire, que le remanieur a cru corriger en l'y nommant lui-même à côté d'eux. Tous trois, l'higoumène Théodore, son frère Jean et Georges Merčoul, sont collectivement honorés d'une bénédiction, d'où il ressort qu'à ce moment ils n'étaient déjà plus de ce monde.

A la suite de la péroraison qui remplit le chapitre 84, se lisent, dans le texte actuel (§ 85-86), deux Miracles attribués respectivement à deux disciples de S. Grégoire, Épiphane et Basile. Le premier de ces récits est appuyé d'une référence assez vague, mais le second est mis dans la bouche d'un témoin qui avait personnellement connu Basile. Pour cette raison déjà, la rédaction de ce second Miracle, donc aussi de tout l'appendice, doit être placée aussi près que possible de l'an 951. Mais le réviseur officiel de la Vie ne s'est pas borné à l'allonger de cette queue. Ce qu'il nous raconte de la mission qu'il a reçue est logé dans une digression qui tombe, hors de tout propos, en pleine narration, entre les faits et gestes du héros encore en vie (§ 70). Cette interpolation maladroite donne lieu d'en soupçonner d'autres ; mais nous n'avons aucun moyen de les découvrir. Il serait plus malaisé encore de prouver que le texte du document, dans l'état où il se présente aujourd'hui, a subi d'autres altérations postérieures à l'année 966.

Tel quel, il n'inspire pas une confiance sans restrictions, et les renseignements les plus précieux qu'on en peut tirer, ne sont pas ceux qui se rapportent à la personne du saint et de ses premiers

¹ Mort en 966 ; cf. TAQAÏSVILI, *Trois Chroniques*, p. 57 ; et Сборникъ материаловъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа, т. XXVIII (1900), p. 151 ; cf. J. MARQUART, *Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge* (Leipzig, 1903), p. 434-35.

disciples¹. Grégoire de Khandztha, mort, nous dit-on, dans sa cent-deuxième année (§ 83), devait avoir survécu à presque tous les témoins de sa jeunesse et même de son âge mûr. Quatre-vingt-dix ans, autant dire un siècle, après sa mort, son souvenir était donc passé à l'état de légende. En fait de sources écrites, on ne voit pas ce que le biographe aura pu utiliser. Sans doute, la règle ou le typicon² du saint fondateur (§ 17-18), les diplômes des princes d'Artanouგ³ en faveur de ses monastères (cf. § 70), quelques pièces d'archives conservées à Khandztha, à Opiza, ou à Šatberd, comme la lettre adressée de Jérusalem à S. Grégoire par les deux moines Macaire et Arsène (§ 62), ou celle de l'abbesse de Merě, Febronia (§ 57)⁴, les inscriptions dont les vestiges subsistent encore sur les ruines des églises et des couvents du Clargethi, des épitaphes, qui permettaient de fixer à coup sûr un point de généalogie ou de biographie (cf. §§ 56, 70) : c'est à peu près tout ce que les aveux ou les doléances de Georges Mercoul et surtout le fond même du récit autorisent à supposer. Pour ne rien oublier il faudrait cependant ajouter, à titre d'hypothèse, que les livres copiés par les moines de S. Grégoire devaient porter de ces curieux mémentos, comme il en reste un bon nombre remontant à peu près à cette époque⁵ et dont Šatberd même nous a fourni l'un des plus

¹ Cf. *Anal. Boll.*, t. XXXI, p. 363-64.

² Le typicon de S. Grégoire était peut-être joint à l'exemplaire des Méness, copié de la main même du saint, qui était conservé à Khandztha (§ 33).

³ Un diplôme du roi Bagrat IV (1027-1072), réglant une contestation de biens-fonds entre les monastères d'Opiza et de Midznadzor, mentionne les titres de propriété, actes de fondation ou chartes, produits par les deux parties. De ce nombre est une donation faite à Opiza par Gouaram mamphali († 883), le même dont il est question dans la *Vie de S. Grégoire* (cf. §§ 11, 29, 42). Le diplôme de Bagrat a été plusieurs fois publié et commenté ; cf. E. TAKAΪCHVILI (ΤΑQAΪŠVILI), საქონიულო ბიუგები. *Les antiquités géorgiennes*, t. II (Tiflis, 1909), p. 1-5.

⁴ Nous n'en dirons pas autant de l'épître que S. Grégoire aurait écrite aux religieuses enterrées dans le cimetière de Merě, et qui est citée tout au long (§ 58). Il faut même avouer que cette lettre compromet un peu les deux autres.

⁵ Évangile d'Adyš (avant 897 ?), A. S. KHAKHANOV (KHAKHANASVILI), Сванетскія рукописныя евангелия [= *Évangiles manuscrits du Svanethi*], dans Материалы по археологии Кавказа, t. X (1904), appendice, p. 1-9 ; cf. C. KEKELIDZE, Іерусалимскій канонаръ, p. 10 ; évangile d'Iviron, copié à Opiza en 913, ŽORDANIA (d'après Dimitri BAKRADZÉ), *Chroniques*, t. I, p. 85-86 (manque dans le catalogue de TSAGARELI-WARDROP, *Journal of Theological Studies*, t. XII, 1910-1911, p. 593-607) ; évangile de Jrouგ (936),

précieux exemples¹. Tous ces documents, que nous ne faisons qu'indiquer en gros, ont pu fournir au narrateur quelques points de repère suffisamment assurés ; mais, dans l'ensemble, il est indéniable que la Vie a trop la couleur du roman hagiographique. Comme peinture du milieu social ou religieux, elle reflète probablement les mœurs et les institutions du Xe siècle plutôt que celles du IXe ou du VIIIe. A travers la légende, on y devine des fictions tendancieuses. Certaines anecdotes ont l'air de plaider pour des revendications, d'ailleurs démenties par toute la trame des événements, et l'on ne voit pas sans quelque surprise qu'un savant comme M. Marr ait cru pouvoir tirer de ces historiettes des conclusions à longue portée². Mais ces considérations ne sont pas de notre sujet ; nous les mentionnons seulement pour dire que, là où le fond se dérobe, la narration tombe souvent dans ce style vague et impropre, qui résiste à une traduction précise.

L'interprétation « réelle » du document laisse encore beaucoup à désirer. Des personnages que l'hagiographe met en scène, plusieurs étaient totalement inconnus et ne le sont guère moins après tout ce qu'il en a raconté. D'autres passent dans le récit comme des ombres sans figure. Il faut renoncer à les identifier. Rien d'étonnant à cela, si l'on songe que S. Grégoire lui-même n'a eu qu'une célébrité locale, qui finit par s'éclipser complètement. Comme S. Séraphion de Zarzma, il a été négligé par l'historiographie nationale. Les Annales de la Géorgie ne le connaissent pas³. Son culte même s'éteignit sur place, et sa fête, qui a dû se célébrer autrefois le 5 octobre avec celle de S. Chariton, n'est pas annoncée dans le Synaxaire de l'église géorgienne⁴.

BROSSET, *Voyage en Transcaucasie*, 12e rapport, p. 83-85 ; ŽORDANIA, *Chroniques*, t. c., p. 89 ; etc. Ces quelques exemples de manuscrits à colophons permettent de supposer hardiment que Georges Merçoul en a trouvé maint autre dans les bibliothèques du Clarçethi.

¹ TAQAÏŠVILI, *Trois chroniques*, p. v-xx. Ce recueil de Satberd est daté de 973, mais il a été en partie copié sur des textes plus anciens rédigés, traduits ou transcrits à Satberd même. Voir, par exemple, la lettre de Dači à Étienne M̄bevari, mentionnée ci-dessus, p. 210.

² Voir notamment p. xxii et suiv.

³ Les 20 vers que le catholicos Antoni lui consacre dans son poème didactique ne contiennent que des louanges d'une parfaite banalité, et M. Marr remarque, non sans malice, que Platon Ioseliani, l'éditeur de la სყოფხოვები (Tiflis, 1853), inclinait à prendre Grégoire de Khandztha pour un archimandrite du XVe siècle, et ne savait même pas écrire correctement son nom. Au reste d'autres ne le savaient pas mieux que lui.

⁴ Elle est pourtant inscrite dans un exemplaire des Ménées, copié en 1718, par ordre du catholicos Domenti, et, semble-t-il, pour la cathédrale

L'étude topographique du document est plus avancée ; mais elle reste encore bien loin d'être complète. Après avoir longtemps brillé d'un vif éclat¹, les monastères fondés ou restaurés par S. Grégoire tombèrent en décadence. Leur ruine devint, semble-t-il, complète, lorsque l'islamisme eut prévalu dans le pays. A la fin du siècle dernier, le souvenir de leur ancienne splendeur s'était évanoui, au point qu'un érudit géorgien, très distingué, dont il est inutile de dire le nom, conjecturait que Šatberd était situé dans la vallée de l'Euphrate. Depuis lors les antiquités du Clargethi ont fait l'objet d'importantes recherches, au premier rang desquelles il convient de citer l'expédition dirigée par la C^{te}sse A. S. Ouvarova². Mais la Vie de S. Grégoire de Khandzha soulevait de nouvelles questions que ces travaux laissaient sans réponse. Pour en avoir le cœur net, M. Marr s'est imposé d'aller la relire sur place, aux lieux mêmes où s'étaient déroulés les événements dont elle parle. De ce voyage où, comme il le dit, Georges Merçoul fut son meilleur « Baedeker »³, il a rapporté des notes encyclopédiques, dont la partie qui nous intéresse aurait certainement gagné en utilité, si le savant explorateur avait pris soin de la coordonner avec les études de ses devanciers. Mais soit que le temps ait manqué pour mettre en œuvre ces matériaux, soit que l'auteur ait tenu à leur conserver le caractère d'observations personnelles, il s'est borné à les publier tels qu'il les avait enregistrés dans son journal de route⁴, au hasard de l'occasion, pêle-mêle avec des études ethnographiques ou linguistiques, des impressions pittoresques et le narré des menus incidents du voyage⁵. Heureusement, grâce à deux bonnes tables onomastiques, le lecteur arrive toujours à s'y retrouver sans trop de peine, malgré la regrettable absence d'une carte ou d'un plan topographique. Une abondante illustration, presque entièrement inédite, éclaire fort à propos les descriptions de l'auteur.

de Mtzkhetha ; mais la commémoration n'est accompagnée d'aucune notice biographique. Ms. 425 du Musée d'archéologie ecclésiastique de Tiflis, fol. 102 ; MARR, p. xxxvi ; cf. ŽORDANIA, Описanie, t. II, p. 12-13 (même faute dans le nom du saint que chez Pl. IOSSELIANI). Ce manuscrit à miniatures provenant du monastère d'Alaverdi, est sans doute « l'exemplaire de très basse époque » (p. 06, note) auquel M. Marr a emprunté l'image coloriée qui sert de frontispice à son édition.

¹ Le célèbre évangile d'Alaverdi porte un acte de donation du XVe siècle par lequel il est offert au monastère de Khandzha. ŽORDANIA, Chroniques, t. I, p. 98.

² Ci-dessus, p. 161.

³ P. xxxv,

⁴ Cf. supr., p. 210, note 2.

La localité où M. Marr a cru reconnaître Khandztha s'appelle aujourd'hui Nouki (ou Nouka) kilissé. Elle se dresse sur la rive gauche de la Kharčkhalka, rivière ou torrent, qui sort de la chaîne du Kharč-khal, et, coulant du N. au S., va se jeter dans l'Imerkhevi, à peu près en face du mont Anča¹. « Nouka kilissé », ou « église de Nouka »², est une petite chapelle accrochée au flanc d'un rocher à pic, sur un étroit palier, dont la surface a été élargie au moyen d'un soubassement à plusieurs assises, prolongeant la paroi verticale de l'escarpement. Ceci répond assez bien à ce que l'hagiographe rapporte de la nouvelle église de Khandztha, bâtie sous Ašot, éristhav des éristhavs, fils de Gourgen curopalate ; elle s'élevait, dit-il (§ 28) : in ardua rupe, quam ipsam, ingenti molitione solidoque opere cæmenticio, multi temporis (labore) complanarunt, ita ut, disposita area, ecclesiam propemodum exaedificasse sibi viderentur. Mais pour le reste, l'aspect des lieux s'accorde aussi mal que possible avec les descriptions de la Vie. Toutes les autres églises mentionnées dans le récit, toutes celles du moins dont les ruines sont encore debout : Iškhan, Tbeth, Adsqour, Dolis-Qana, Šatberd, Opiza, etc., sont des monuments, non pas grandioses, mais d'aspect régulier et même élégant, qui dénotent une époque, une école, ou du moins une bonne tradition de métier. Nouka kilissé, bien qu'elle n'ait subi aucune dégradation majeure, n'a ni âge, ni forme, ni figure. On n'y découvre pas trace ni d'une inscription, ni d'un simple motif architectural. A la voir gauchement blottie sur son roc inaccessible, on la croirait construite par des réfugiés, avec des moyens de fortune, à une période d'extrême décadence ou d'extrême insécurité³. Mais que cette bâtie misérable, où l'on ne parvient qu'au prix d'une escalade pénible sinon dangereuse, ait été édifiée grâce aux libéralités des princes Bagratides d'Artanouğ, pour remplacer un premier sanctuaire encore plus primitif ; qu'elle ait été la métropole de la puissante famille monastique qui domina jadis toute cette contrée ; qu'elle ait été choisie pour servir de sépulture princière (§ 49) ; qu'un pays chrétien, à l'apogée de sa puissance, n'ait su éléver que cette pauvre petite chapelle inabordable, à la mémoire de son thaumaturge le plus vénéré, on a peine à le comprendre ; disons plus franchement : on ne le comprend pas. Pourtant on n'oubliera pas que la gloire et la splendeur de Khandztha ne nous sont connues que par un document hagiographique ; et, en dernière analyse, la vraie question pourrait

¹ Non indiquée sur la carte d'Asie Mineure au 1:400 000 de R. KIEPERT ; cf. fol. A VI : Tirabzon.

² Sur l'étymologie populaire du mot *Nouka*, cf. MARR, ДНЕВНИКЪ, p. 77.

³ Cf. MARR, ibid., p. 125 et suiv., avec les planches 40 et 43.

être de savoir comment Georges Merçoul entendait l'exactitude et la sincérité historiques.

La traduction ci-après a été faite sur le texte géorgien, puis collationnée sur la version russe de M. Marr. Dans les cas peu nombreux où nous n'avons pas cru pouvoir nous ranger à l'interprétation du docte ibérisant, nous avons pris la liberté de le dire avec le respect dû à un maître aussi éminent.

Pour ne pas déborder l'étroit espace qui reste disponible, l'annotation a été réduite au strict nécessaire. Il en est résulté notamment une lacune que nous tenons à signaler nous-même. Puisque la Vie de S. Grégoire de Khandztha a été rédigée en 951, les citations de l'Écriture y sont nécessairement empruntées à une version antérieure à la bible Athonite. Il eût donc été hautement instructif de les comparer d'une part à la vulgate géorgienne, de l'autre à ce que nous pouvons atteindre des versions primitives. On serait surtout curieux de savoir si elles concordent avec les variantes propres de l'*« Évangile d'Opiza »*¹, et puisqu'il s'agit d'un document rédigé au Xe siècle en Tao-Clargethi, dans quelle mesure il se rapproche de la Bible arménienne. Mais cette question et beaucoup d'autres nous sont présentement interdites.

La division en chapitres est celle du manuscrit. Dans celui-ci, le texte est de plus coupé en alinéas aussi capricieux que la ponctuation du copiste. Il nous a paru inutile de les reproduire servilement.

Dans les notes critiques H désigne la leçon du manuscrit, E les corrections de l'éditeur, V la traduction de M. Marr.

Labor ac certamen probatae vitae sancti beatique patris nostri Gregorii archimandritae¹, Khandzthae atque Satberdi conditoris, et plurimorum qui cum eo erant beatorum patrum.

1. Naturaे vere sapientium a Christo universorum Deo, boni principium¹ (hoc) inditum est, ut perfecte sapientes cum securitate philosophari² iubeantur³, stulti autem prudentes⁴ huius mundi silentio sapientibus aurem praebere. Nunc vero stulti philosophantur, dum eos silentio sapientes auscultant,

¹ Ci-dessus, p. 212, note 5.

Lemma. — ¹ ἀρχεῖοδαნთიტიօბაω, arkimandritisaï, ἀρχιμανδρίτης.

1. — ¹ H: boni principio; *hoc est*: (a Christo) bonorum auctore... — ² Cf. 1 Cor. 2, 6: Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις. — ³ H: require. — ⁴ Verbum partim deletum in H, at cf. 1 Cor. versiculo citato: σοφίαν δὲ οὐ τοῦ αἰώνος τούτου, et 3, 19: ή γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μαρία παρὰ τῷ Θεῷ ἔστιν. *Aliter* V, quem vide *infra*.

neque hoc illi possunt intellegere⁵ : prudentem sermonem argentum esse purum, at silentium aurum ad obrussam, sicut ait Salomon. Quando enim sapientes silent altius, tunc eorum sapientia in plateis praedicatur. Nempe lingua eorum ad vaniloquentiam muta est et ad maledictum iners, cum interea studium adipiscendae mercedis eos intentos habeat ad operandum, ad colendam in iustitia, sanctitate et probitate sapientiam, atque ad psallendum prudenter, cum divina caritate, inter orationis oblationem perpetuam, sicut ait Apostolus : « Sine intermissione orate. » Ego 1 Thes. 5,17. 10 vero, cum sine intermissione orare non possim, omniumque stultorum sim deterrimus, ineptia mea silere me non sinit. Proinde, quoquo modo⁶ praestabilius existimo theophororum hominum beati patris nostri Gregorii eiusque sodalium ac discipulorum laudabilem vitam, cum gratia auxilioque Dei, ut 15 cumque potero, ad eruditionem audientium enarrare, qualis a discipulis discipulorumque discipulis huius sancti sincere relata fuit. Quorum beatorum auxilio, infirmitatum mearum levationem utrumque⁷ obtineam, scribens in haec verba :

2. Magnorum Calarzenae¹ anachoretarum, sanctorum patrum 20 qui praeclarissimo vitae instituto inclutas illas solitudines primi incoluere et gratia increatae hominibusque propitiae sanctae Trinitatis, modo nobis inaccesso in aeternum cum angelis in libro vitae inscripti sunt, per sanctam crucem triumphantes, horum in patiendo virtus, labores Domino sanctitate commendati atque miracula, quod, propter eam causam quam dixi, maximam partem perscripta non fuerunt, (hoc) in terrae Hispaniae detrimentum cessit. Quae litteris mandari oportebat, ut per singula perpetuo saecula, omnibus narrarentur, adeoque in eorum sollemni commemoratione, populus qui creabitur 30 laudaret Dominum. Iamvero ex diuturnitate temporis illorum miracula in altam oblivionem demersa sunt ; (obsoleverunt) beatorum virorum memoria admirationeque dignissimorum

Cf. Prov.
1, 20.

Ps. 101,
19 (18).

⁵ *Totus hic locus male a librario mulcatus est, et praeterea nonnullis locis ipsa scriptura evanuit. Textum sic restituit V : Fons bonorum Christus, Deus omnium creaturarum insevit < radicem sapientiae add. E > in natura vere sapientum ; quapropter a perfecte sapientibus hoc require, ut prudenter loquantur sapientiam, et a stultis < suam imbecillitatem ? > intelligentibus, ut silentio sapientes auscultent. Nunc vero stulti marte suo philosophantur ; sapientibus autem < proposuerunt > silentium. Neque intellexerunt... Utravis interpretatio eligitur, sententia claudicat. — ⁶ V : prae alio sermone. — ⁷ I. e. : in utraque vita. Sic V.*

2. — ¹ Cf. Vitam S. Serapionis, § 4, annot. 1; supr., p. 170.

praeclara opera vitaque integerrima : qui tamquam luciferi fulgebant in firmamento caeli, infra solem illum aspectabilem ac peritum ; nunc vero spiritu collustrati laetantur in luce perenni ac pro nobis perpetuo deprecantur, promissorum Christi adeptione gaudentes. Quippe in vicem laborum suorum 5 acceperunt in caelo gaudium et laetitiam sempiternam, in nullo deficientem neque verbis explicabilem.

Inter beatos illos effulsit gratia repletus ac sapientia perfectus sacerdos magnus et moderator sollers, vir actuosus, qui solitudines in civitates convertit, homo caelestis et terrestris 10 angelus, beatus Gregorius, pater spiritualis, hegumenus et conditor Chandzthae² et Satberdi³, duorum illustrium monasteriorum, in quibus iterum excitandis, omnibus patribus solitariis huius aetatis boni exemplum se praebuit. Filius hic fuit nobilium claro genere rectaque fide parentum. Regia in domo¹⁵ Narsetis⁴ magni dynastae educatus est a religiosa domina Narsetis coniuge, quae illum adoptaverat : fratris enim eius filius erat. In ipso iam utero materno a matre Deo fuerat oblatus, sicut olim Samuel propheta, et in ieunio sicut Precursor enutritus fuit. Inde enim a tenera eius aetate neque vi- 20 num neque caro attigit os eius, quandoquidem animam suam Christo habitandam tradiderat. Vestitus erat ritu monastico ; quippe ab omni lusu puerili humanoque tumultu penitus expers solus in sua sede se continebat, quae destinata ei fuerat, ideoque anachoretae nomen ei datum est. Discendi facultate fuit plane admirabili. Nam brevi tempore perdidicit Davidem doctrinamque ecclesiasticam ore traditam. In lingua hiberica magistri scientiam⁵ omnem consecutus est multarumque linguarum iteras didicit. Divinos libros memoria comprehendit ; huius autem mundi philosophorum⁶ sapientiae optime studuit ; et 30 si quid praecclare dictum reppererat, illud excipiebat ; si quid dubium, repudiabat. Itaque eius exsuperantiae fama apud omnes increbruit. Profanam tamen mundi sapientiam aspernabatur, congruenter oraculo Apostoli : « Stultam quodammodo fecit Deus sapientiam huius mundi. » Sermo eius gratiae sale 35 conditus erat. Cum loqueretur, os suum prudenter aperiebat et linguam suam ratione moderabatur. Una cum aetatis progres-

² Vid. infr. ad § 6. — ³ Vid. ad § 11. — ⁴ Regulus aut dynastes, ceterum ignotus, cuius dicio in interiore Hiberia sita erat; cf. § 5. — ⁵ ხამოძღვრულ, proprio: magisterium, quod ad magistrum pertinet, cet.; V: patrias litteras. — ⁶ φορωθεωφετα, φιλοσοφος.

su decora gratia (in eo) adolescebat. Neque erat (more) iuvenum superbus aut epularum libidini deditus ; sed in se ipsum Danielis prophetae dictum converterat : « Panem desiderabilem Dan. 10,3. non comedam. » Sic igitur ad corroborandum corpus suum te-
5 nui victu utebatur beatus Gregorius, animo humilis ac pauper spiritu, moribus pacificus ac mente misericors. Radix enim sanctitatis in eius pectore semper insita manebat, ex qua divini obsequii germen oriretur ; verae fidei surculus in eius animo accrescebat divinique amoris fructus in eo multiplicabantur.
10 Hac igitur meritorum varietate insignem vitam ducebat ille iuvenis, instar sacerdotis Domino accepti. Erat autem aspec-
tu procerus, corpore gracilis, statura perfectus, venustus pla-
ne, integer omnibus membris, animoque incorrupto.

3. Porro regales eius educatores, beata eius mater plus
15 rimique ex populo optabant ut beatus sacerdotio initiaretur. Di-
xerunt igitur ei principes eiusque genetrix : « Optime fili ac Chri-
sti serve fidelis, en advenit tempus (agendi) quod a Davide prophe-
ta expressum est, cum diceret : « Quis ascendet in montem Do- Ps. 24 (23),
» mini aut quis stabit in loco sancto eius ? Profecto¹, innocens 3-4.
20 » manu et mundus corde. » Iamvero te Christus repperit ma-
nu innocentem et corde mundum, qui ascenderes in montem Domini et consisteres in loco sancto eius, ad sacrificandam ei sanctam incruentamque hostiam, tuae dignitatis causa et ad liberationem animarum corporumque nostrorum. » Beatus,
25 quamvis sacerdotii amore captus esset, hac tamen audita voce angi coepit et propter iuvenilem suam aetatem timore percul-
sus dixit : « Nostis librorum divinorum sententiam ; vobis perspecta est sanctae ecclesiae catholicae² norma³ a sanctis apostolis beatisque hierarchis definita : quantae cautiones in
30 sacerdotio requirantur et (quam) absoluta integritas non operum modo sed cogitationum quoque et sermonum ? Et quamvis divinae patientiae libeat male moratos homines in sacerdotio tolerare, his tamen multo praestabilius foret in hominum numero omnino non computatos fuisse, quam in aeternum ad
35 supplicia sempiterna <devenire⁴>. De fidelibus autem sacerdotibus id vobis notum sit, omnium spiritualium corporaliumve dignitatum hanc esse maximam, cum Christi veri Dei sit legatio vicaria ; (qui) propterea dixit discipulis suis : « Beati estis vos Matth. 13,
» quidem, quia multi prophetae et iusti cupierunt videre et au- 16-17.

3. — ¹ H : sed ; V : nisi. — ² ქათოლიკოს, catolicē, καθολικός. — ³ ქ-
ნიკი, canon, κανών. — ⁴ om. H ; *supplevi e contextu*.

» dire, quae vos videtis et auditis, neque illis id contingere potuit quo vos dignati estis. » Ipse Dominus sui sacerdotii vicarios sacerdotes constituit apostolos et singulos porro fideles sacerdotes; per quos spem salutis sacerdotio christiano commendavit atque miracula omnia, prophetarum ostenta, hominumque divinitus illustratorum vaticinia sacerdotii sigillo consignavit; neque iam sine sacerdotio ulla salus est hominibus. 5

1 Cor. 4, 15. Quapropter Paulus ait: « In Christo ex evangelio ego vos Cf Ioh. 3, 3.5.genui. » Dominus autem ita pronuntiat: « Nisi quis renatus fuerit et sacrum mysterium acceperit, non poterit ingredi in regnum caelorum. » Proinde dignitatem video et sanctionem reformido. » Tunc responderunt ei sapientes illi principes, et dixerunt: « Fili a Christo electe, omnium virtutum principium

Dtn. 10, 12. est timor Dei, sicut ait Moyses: « Quid a te requirit Deus, o Prov. 10, 27. » Israel? Profecto ut eum timeas; » quoniam « timor Domini 15

Sap. 4, 8-9. » multiplicat dies », sicut ait Salomon: « Senectutis enim deputatur; canities autem est ratio hominis et aetas senectutis, vita immaculata. » Itidem ait Iob: « Non idcirco quia longaevi, sapientes sunt, neque senes intellegunt sapien- 20 tiam. Sed spiritus < est in homine >, ubicumque (adest) et spiritus Omnipotentis, qui sapientiam (eum) doceat. » Tibi quidem praeclaram mentis senectutem dedit Christus: noli igitur retractare, sed iubenti Christo obtemperans, illi te sacerdotio mancipa, qui pro nobis passus est, sacerdos aeternus, nosque omnes salvos fecit. » Paruit illis beatus Gregorius, et, numine divino, presbyter consecratus est, congruenter voto eorum qui eum exoraverant: hoc enim decebat eius mores ad normam divinam diligenter exactos rectamque confessionem sanctae semper Trinitatis. Sic igitur gaudio affecta 30 est multitudo populi, cum digni habiti essent, qui e manibus eius sanctis Christi corpus et sanguinem acciperent. Tum principes animum induxerunt ut episcopus crearetur: omnibus enim veritatis magistrum se praestabat, quasi angelus Dei, si-

Mal. 2, 7. cut scriptum est: « Labia sacerdotis custodient iustitiam et 35 legem requirent ex ore eius, quia angelus Domini omnipotens est. »

4. Beatus autem Gregorius, ut se in honore habitum vidit

⁵ H: δῆδεβοι, sapientes; rescripsit E: δέρτοι, ex Iob, 32, 9. - ⁶ Om. H; supplivi. ex Iob, 32, 8: ἀλλὰ πνεῦμα ἔστιν ἐν βροτοῖς, πνοή δὲ Παντοκράτορός ἔστιν ἡ διδάσκουσα; V: sed spiritus, ergo et spiritus Omnipotens (est), qui sapientiam doceat.

secundum carnem, animo graviter condoluit consiliumque cepit
 clam e patria sua aufugiendi, vocante Deo, qui dux viae illi etiam
 fuit, sicut olim Abraham patriarchae dux fuerat aut Israelitis
 in solitudine. Sed Abraham e terra gentium infidelium remo-
 5 vit Deus, illum autem e terra fideli et religiosissima eduxit,
 eo consilio ut in vastis illis in cultisque solitudinibus lux emi-
 caret numquam defectura, in excelso candelabro, oleo non
 arescente fulgens ; vocem tubaeque clangorem (sanctus) attol-
 leret¹, spiritu potenti coruscaret atque ad coetum illum nup-
 10 tialem sanctos discipulos suos adduceret². Cum igitur divinae
 contemplationis, intellegentiae et puritatis charismate regnum in-
 commutabile caelestemque principatum cognovisset, huic con-
 sociari gestiens fluxos honores terrae a mortalibus hominibus
 regnatae dereliquit, et a rebus temporalibus corporeisque se
 15 expedivit, ut luce perenni duceretur ad sedes illas non corpo-
 rales et ad gloriam incommutabilem in regno caelorum.

5. Huius autem tam praeciali consilii et itineris praeclaros
 consortes adiuvante gratia Christi nactus est Sabam, qui et
 Sabanus vocabatur, matris suae sororis filium, Ischani³ res-
 20 titutorem eiusdemque episcopum⁴, Theodorum Nedzvi⁵ conditorem
 et abbatem, Christophorum Ciryci⁶ conditorem et ab-
 batem⁷. Hos quattuor fides apte coniunxerat, et in eadem sententia

4. — ¹ Cf. Is. 58, 1; V: ut sonante gementeque tuba arderet. —

² H: adduceret ad nuptialem illum coetum sanctorum discipulorum suorum ;
 V: una cum coetu sanctorum discipulorum perduceret eos ad locum nuptiarum.

5. — ¹ օթենօթ, իշնիսա, ex armenio իշնան, i. e. princeps. *Arx et ecclesia,*
in provincia Taochorum, de quibus vides N. SARKISEAN, Տեղագրութիւնք ի
Փոքր եւ ի Մեծ Հայս [= Topographia Minoris Maiorisque Armeniae],
*(Venetiis, 1864), p. 93-100 ; M. BROSSET, Inscriptions géorgiennes et autres re-
 cueillies par le P. N. Sargisian, dans Mémoires de l'Académie des sciences de*
St.-Pétersbourg, 7e sér., t. VIII (1864), fasc. 10, p. 14-20. Cf. etiam V
AKHUVST, in Geographia, interprete M. G. DŽANAŠVILI, t. c., p. 178, cum annot.
519 ; et HÜBSCHMANN, Die altarmenische Ortsnamen, pp. 360 et 431. —

² Praeposta loco ista nuncupatio est ; nam ex discipulo S. Gregorii Sabas
 factus est Ischani hegumenus. Vid infr. §§ 14, 26, 30. — ³ բյուզե, nedvisa ;
 բյուզ, nux, vel nucis arbor, nomen erat amnis in Cyrum fluvium influentis
 in Hiberia proprie dicta (Karthli), ubi certe situm erat coenobium Nedzvi.
 Vid. infr. § 30, et Vitam S. Georgii Hagioritae, § 59, supr., p. 123. De
 valle Nedzvi, cf. VAKHUVST in Geographia, ed. BROSSET, p. 274. — ⁴ I. e.
 coenobii sancti Ciryci. Nomen in H contracte scriptum plenus et certius refer-
 tur § 30. SS. Cirycus et Iulitta apud Hiberos tam celebrati fuerunt, ut men-
 sis iulius inde cviricobis nomen duxerit. — ⁵ Haec etiam inconcinnna anticipatione
 scripta sunt ; nam inferiorius (§ 30) legemus Theodorum et Christophorum
 clam Chandztha aufugisse ut coenobia Nedzvi et Sancti Ciryci conderent.

Ps. 133
(132), 1.

consociatos divina caritas confirmaverat velut animam unam in quattuor corporibus coagmentatam. Tum beatus Gregorius Davidicum illud ait : « Quid melius et quid iucundius, quam si fratres una habitent ? Sicut enim promisit Christus se inter eos adfuturum qui suo nomine congregati forent, ita et 5 inter nos aderit ipse Dominus, ut acceptam habeat spiritalem hanc expeditionem in terram alienam atque nostrum obsequium ei grata oblatione exhibeatur. » Illi autem dixerunt : « Christus Deus noster inter nos (praesens) adsit spiritali fraternitati expeditionique nostrae et infirmae constantiae nostrae, 10 sicut ominatus es, Gregori sapientissime, ut virtus divina in nobis resideat. » Tunc summa consensione signaverunt se potenti signo tesserae dominicae, venerande crucis, et cum gaudio itineri se commiserunt, quod non noverant. Verum non ignorabant unum sibi ducem esse Dominum, quippe qui sanc- 15 tum eorum animum, orationem fontis instar perpetuo fluentem eorumque lacrimarum torrentem respexisset.

Ex Hiberia ⁶ (egressos), Opizam ⁷ primum eos perduxit. Erant autem Opizae pauci aliquot fratres propter Christi caritatem congregati, quoniam illic exstabat ⁸ parvula quaedam ecclesia ²⁰ sancto Baptistae sacra. Hegumenus autem illis erat nomine abbas Georgius : tertius porro hic Opizae abbas erat, quoniam Samuel et Andreas obierant. Beatus autem abbas Georgius, ut conspexit beatissimum patrem Gregorium eiusque amicos, divino monitu intellexit eorum excellentiae charisma eosque ²⁵ cum gaudio excepit, non quidem ut discipulos, sed ut sibi superiores : (quippe) a Spiritu didicerat, caelestem honorem illis a Deo donatum iri. Duorum annorum spatium Opizae manserunt pater Gregorius et sodales eius, inter asperimas monastici laboris exercitationes, sicut mos erat monachis huius ³⁰ tempestatis. Sed pater Gregorius ad solitariam quietem aspirabat : inaudierat enim de angelica vita anachoretarum in vastitate illius solitudinis degentium, qui veluti pecudes pascentes holeribus

⁶ ქართლით, kartlit, quae est Hiberia proprii nominis. — ⁷ ობისაბ, opizas. Celeberrimi huius coenobii parietinas optime descriptis et illustravit A. M. PAVLINOV, *Материалы*, t. III, p. 63-65 ; inscriptiones autem per diligentissimum studio relegit N. MARR, *Дневникъ*, t. c., p. 158-63 ; ex quibus constat Opizam restitutam seu « denuo conditam » fuisse ab Asotio europalata, de quo plura inferius. Quae de origine coenobii hoc loco refert hagiographus prorsus ab iis discrepant, quae in Vita S. Serapionis § 5 leguntur (supr., p. 171) ; neque frustra laborandum est ut certior haec historiac memoria cum illis fabulis componatur. Cf. MARR, t. c., p. XXI-XXII. — ⁸ ex quo ibi reperta fuerat V.

fructibusque vescebantur, nonnulli autem modico pane. Ex his quorumdam nomen increbruerat, alii vero delitescebant. Hos igitur omnes sanctus Gregorius invisit eorumque praeclaros mores didicit : ab his quidem orationem et ieunium ; ab 5 illis humilitatem et caritatem, ab aliis tranquillitatem et mansuetudinem, ab aliis (victus) egestatem moremque humi cubandi ⁹ aut sedentem dormiendi, ab aliis pervigilations ¹⁰ tacitumque manuum labore, aliaque id genus praeclare facta. Itaque domum suam rediit spiritualibus documentis imbutus, quod a 10 sanctis illis audiisset : « Confundatur mundus sanctis moribus nostris. »

6. Erat autem hoc tempore Chandzthae ¹ senex quidam anachoreta vir iustus et sanctus, cui nomen erat Chuedius ². Beatus iste viso admonitus est, non in somnio quidem sed 15 dilucide : nempe in loco illo sancto, ubi nunc aedificata est sancta Chandzthae ecclesia, visa est ei per multum tempus considere nubes lucida, ecclesiae referens similitudinem, ex qua nube odor vehementissimae suavitatis afflabatur ; vocemque beatus senex dicentem audivit : « In hoc loco, sancta 20 ecclesia aedificabitur manibus Gregorii sacerdotis, viri divini. Huius et discipulorum eius orationum suavitas quasi tus optimum ante Deum ascendet. » Quod ostentum cum vidisset, vehementi gaudio perfusus indicatum sibi sanctum praestolari coepit : solebant enim ei visa divinitus ostendi. Itidem beatis-

⁹ Verbum e verbo : cubationem super terram, χαμευνίαν. — ¹⁰ H : infirmitatem, շմբությօթա ; corr. E : շմբությօթա.

6. — ¹ Խանձուս, hanđtas. *Vocabulum incertae originis, quod tamen non ad modum dissimile sonat armenio խանձ, esca, illecebra. Non unius loci hoc nomen esse potuit. Memorat enim CONSTANTINUS PORPHYROGENITUS τὸ Χανζίτ, in regione Melitinae (De administrando imperio, c. 50, ed. BEKKER, Bonnæ, 1840, p. 226-27), idem in quo natum ferunt imperatorem Iohannem Tzimiscen. Syriace passim appellatur Գանձ, hanziť, vel Գանձ, anziť, et apud armenium interpretem Michaelis Syri Հանձիթ, hançit. Ժամանակագրութիւն Տեառն Միխայէլի ասորւց պատրիարքի [= Chronographia domini Michaelis Syrorum patriarchae], (Hierosolymis, 1871), pp. 371, 373. Haec ad consonantiam nominum saltem notandam dicta sunt. De situ coenobii Chandztha nihil satis constare iam superius monuimus (p. 215). — ² ծյածօթ, huedios. Graecam terminationem vocabulo cuidam hiberico vel tzanico additam putat N. MARR (p. xvii). Sed cum alia nomina eius modi appendiculo aucta non sint, crediderim equidem ipsum nomen esse graecanicum vel e greco depravatum. Cf., exempli gratia, Χουδίων, inter nomina XL martyrum Sebastensium. O. von GEBHARDT, Ausgewählte Märtyreracten (Berlin, 1902), p. 170-71.*

simum patrem Gregorium de <Chuedii³> merito Christus admonuit illumque locum ei datum iri (praedixit). Hoc igitur tempore Gregorius pater noster Deo carus, ducente Spiritu sancto, Chandztham venit ad sanctum illum senem. Qui (ambo) alter alterum conspicati plurimum gavisi sunt atque precationem 5 fecerunt. Tum beatus senex: « Benedic mihi, inquit, sancte pater Gregori, cum sis sacerdos. » <Sancto benedixit⁴> pater Gregorius, et sese mutuo salutarunt, tamquam amici a multo iam <tempore⁵> caritate coniuncti. Et cum gaudio consistentes superius illud visum sibi rettulerunt. Dixit beatus¹⁰ Gregorius: « Christo gratias ago, qui ad habitationem tuam me perduxit, filium tuum, dignumque fecit, qui sanctorum pedum tuorum vestigia adorarem, o (vir) a Deo electe. Deinceps crux sancta tua sit tegimen meum et venerandarum precum tuarum suffragatio sit munitio mea. » Dixit autem ille: « Im-15 mo vero fructus sanctorum precum tuarum et sancta crux tua mihi semper adsint⁶, infirmo seni, quem post paucos dies in cineres collapsum tute videbis, o sancte Dei. Quamquam annis iunior es, at reapse me grandiores; tu enim plurimarum ovium rationabilium Christi pastor bonus et animae meae corona et²⁰ 17.

Cf. Matth. 16, spes in aeternum futurus es. Propterea non caro et sanguis

te ex patria tua in hanc incultam solitudinem adduxerunt, o pater venerande, sed virtus Filii Dei unigeniti, sapientia Spiritus sancti et gratia Dei patris, tibi <prae> iverunt⁸: ante quem omnis astutia machinationum⁷ inimici⁸ <evertitur⁹> 25 ut araneae tela (flante) vento; quia novit malignus sanctitatis tuae formidinem, <qua¹⁰> veluti pusilla volucris irretietur, eumque sub pedes tuos prorsus allidet Christus, o sancte pater. » <Dixit autem¹⁰> beatus Gregorius: « Christus dis-

Matth. 18, 20. cipulis suis id spoondit: « <Ego vobiscum¹¹> sum diebus 30 > omnibus, neque tantum vobiscum, sed cum omnibus fidelibus > usque ad consummationem mundi. » Ipsemet igitur Dominus tecum habitat, venerande pater; qui tuo oratu mihi largiatur ut diabolum eiusque machinationes innumerabiles devincam, tibi vero pro laboribus tuis regnum caelorum retribuat, quemad- 35

Rom. 4, 4. modum dixit Apostolus: « Ei qui operatur, merces non impu-

³ om. H; *supplevi e contextu*; E: <huius senis>. — ⁴ om. H; *supplev.* E. — ⁵ H: *sint mihi*; V: *sint <super> me*. — ⁶ *prae- deletum in* H; *add.* E. — ⁷ განეანებათა, *mankanebata*, *μάγγανον (ε μηχανή)*. — ⁸ H: *ერისა*; *legimus*: მტერისა; E: მედიერისა, *maligni*. — ⁹ H: ღ//ღღღ არს; *legimus*: დავრდღმღღ არს; V: *perit*. — ¹⁰ om. H; *supplevit* E. — ¹¹ om. H; *supplevit*. E (ex Matth. 28, 20).

» tatur secundum gratiam sed secundum meritum. » Deinde dixit optimus ille senex sancto patri Gregorio: « Sic locutus est propheta: « Dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel Ps. 118 (119), » ori meo; » sed corporibus pretium laboris debetur, sicut scriptum 101. 5 est: « Qui dat escam omni carni, quoniam in aeternum mise- Ps. 135, 25. » ricordia eius. »

Tunc comiter, ut solebat, mensam ¹² apposuit, qualis summae eius paupertati suppetebat. Huic cum gratiarum actione benedixerunt et coeperunt comedere, hanc vocem (ad) animi 10 pabulum perpetuo dictitantes: « Domine Iesu Christe, Deus noster, nostri miserere. » Et modico illo prandio, quasi lau- tissimis epulis, recreati sunt. Aderat enim Deus inter sanctos suos, qui est laetitia infinita et bonum numquam deficiens. Quapropter dicebant: « Non sumus egentes, sed gratiis reple- 15 mur e thesauris illis non defecturis, qui nec aspici nec surripi possunt. » Sumpto cibo, iterum de vita animae consultare coe- perunt. Eorum sermo ad multum tempus protractus est: ete- nem diei nox, nocti successit aurora, illis inter preces et Dei laudes per vigilantibus. Diluculo, (senex eum) omnem Chandz- 20 thae viciniam inspectum duxit, qua sanctus Gregorius pluri- mum delectatus est. Tum dixit beato seni: « Opizam discedo et quamprimum conveniam fratres meos, quos illic reliqui, ut et isti mecum redeentes benedicantur sanctis orationibus tuis. »

Ut Opizam advenit, fratribus suis laetum nuntium pertu- 25 lit de viso a se sancto sene et praeclaro situ mansionis (sibi) divinitus datae. Extemplo dominum ¹³ Georgium convenerunt Opizae hegumenum, sanctam eius omniumque fratrum benedictionem acceperunt, et cum gaudio Chandztham pervenerunt. Facta oratione, sanctum illum senem quasi caelestem angelum 30 salutaverunt. Qui beatorum illorum aspectu delectatus, dixit illis: « Vos estis fructus sanctitatis, germina odorantia, rosae ¹⁴ venustae, palmae ¹⁵ excellentes et olivae fructuosae, sanctitatis oleo pingues, quorum aspectus hodie saginavit senectutem meam et extulit gaudium meum quasi cornu unicornis. Dein- Cf. Ps. 91, 35 ceps laetabitur solitudo ista, quod in ea iam insiti fueritis, 11 (10). vos Christi voluntatem exsequentes. » Illi autem dixerunt: « O sancte pater, sancto Antonio similis, laus, qua nos affatus es, nostrae naturae modum excedit. Attamen faxit Christus om- nipotens ut encomium a te benevole pronuntiatum confirmet,

¹² ტაბლა, ტაბლა. — ¹³ ამბა ამბა ლ. — ¹⁴ ვარდნი, vardni; cf. ar- menium վարդ, quod persico-arabicum est ۱۱۹. — ¹⁵ ფინი, ფინი.

et sufficit nobis. Dominus autem hanc gratiam nobis conferre velit, ut sanctitati tuae digne serviamus usque ad extremum; o sancte Dei ! » Dixit tunc senex : « Etsi animam vestram delectat ministrare senectuti meae, hoc tamen scitote, me, si Deus voluerit, usque ad mortem mihi ipsi ministraturum, cum 5

Ps. 76, 12 David edicat : « Vovete et (vota) exsolvite Domino Deo vestro. » Atqui Domino equidem vovi me ad obitum usque in solitudine mansurum. Nihilominus spiritu vobiscum ero ; sed nunc oportet me facto exsolvere votum meum. » Deinde dixit beato Gregorio : « O tu Eliae Iohannisque consimilis, inter 10 homines beatissime, non procul a nobis est antrum parvum ; huc me traducite, tu fratresque tui, ut in eo reliquos dies meos absolvam : haud enim diu in corpore mihi manendum erit. Id vero mihi spondite : ad mortem usque meam vestrum numerum in hoc loco non auctum iri. » Tum habita- 15 tionem suam cruce signavit. Voci eius vis addebat, neque amplius ausi sunt ei contradicere, sed cum eo ad antrum adie-

Ps. 131, 14. runt et precati sunt. Dixit autem senex : « Haec requies mea in perpetuum : in hac habitabo quoniam me delectat. » Tunc se mutuo osculati sunt ; sancto seni pacem dederunt beati, 20 et ad locum descenderunt monasterio divinitus designatum. Sanctus vero Gregorius, compunctus animo, inter lacrimas manibusque passis hanc precationem effatus est :

7. « In hoc tempore peregrinationis ac paupertatis nostrae, Cf. Ps. 22, 4⁽³⁾. Christe, non timebimus malignum, quoniam tu, Domine, no- 25 biscum es ; qui nobis parasti hunc locum optimum, (placitam) numini tuo requietis sedem, in qua preces tibi iugiter offerremus, in diem illam exspectatam, cum iterum venturus es cum gloria, Deus, quando formidinum tremor clangorque tubae res creatas omnes commovebunt : peccatoribus enim cru- 30 ciatus sempiternos minabuntur, iustis autem laetum vitae semi-

Matth. 24, 30. piternae nuntium afferent. Tunc plangent omnes tribus terrae, idcirco quod iam in eo erunt rei omnes ut plagis afficiantur et miseria ; iusti autem propter eos lugebunt, quia ipsis innocentibus tremorem inferet formido tua ; qua equidem perterreor, ut qui 35 sim imparatus, non quod in ignorantiae umbris detinear, sed quod pigritiae ignavia victus altos gemitus editurus sum, quando advenerit corporum resolutio peccatorumque cognitio, atque anima et caro iterum coniuncta coagmentabuntur, aliis ad vitam sempiternam, aliis ad tormenta sempiterna. Quae tunc 40

7. — ¹ Ոզգի, տոնի ; armenice (ex persico) : սոնիւ.

mihi liberatio erit a poenis criminum? Non enim mihi praesto sunt opera, in quibus innocens appaream coram tribunali tuo, Christe. Verum, oratu dominae nostrae Dei genetricis semper virginis et omnium sanctorum tuorum, Domine misericors 5 et Rex clementissime, miserere nostri nosque cum electis tuis salvos fac, ut cum illis laudes tibi agamus in aeternum. Amen. »

Deinde coepit Chandztham aedificare praecepitque fratribus ut Davidici carminis hos versus recitarent : « Misericordias Ps. 89 (88), 10 tuas, Domine, in aeternum cantabo. In generationem et ge- 1-2. nerationem annuntiabo veritatem tuam ore meo. Quoniam dixisti : « Misericordia mundus aedificabitur », « et campi tui Cf. Ps. 88, 3 replebuntur ubertate » ; « saginabis deserti venustatem, colles (2) ; 64, 12-13 laetitia induentur, valles multiplicabunt frumentum pietatis ; (11-12). 15 (laetas) voces attollent et cantabunt » labia nostra his verbis : « Respice nos, servos tuos, Domine, et opera manuum tuarum ; Ps. 89, 16-17 dirige filios eorum ; sit super nos lux tua, Domini Dei nos- (15-16). tri : opera manuum nostrarum dirige super nos et opus ma- nuum nostrarum dirige. » Quoniam « in istas solitudines et 20 montes arrexiimus oculos nostros, unde ad auxiliandum nobis Ps. 120, 1-2; descendisti. » Vere « praesidium nostrum (satum) est in nomine 123, 8, (7). Domini, qui fecit caelum et terram » et omnia elementa. »

Illi (igitur) simul locum cruce signaverunt, et opus aggressi cellis aream complanare coeperunt ; cum enim rupes Chandzthae 25 asperrima sit omnium Calarzenae solitudinum, summo cum labore solum compararunt ; nam neque dolabram neque asciam habebant, neque alia huius modi instrumenta. Verum patres Opizenses illis omnia sumministrarunt, quae in promptu habe- rent : qui ad eos iuvandos omnia utensilia et res corporibus (eo- 30 rum) necessarias iis praestiterunt. Nam illo tempore nullum aliud monasterium in ea regione exstructum fuerat praeter Opizam, neque saeculares coloni² in proxima vicinia habitabant, qui terram primum subigerent ; nam in Calarzena³, in Tao- chis, in Savsethia et in omnibus regionibus finitimiis, rari tum 35 incolae passim sparsi per silvas reperiebantur⁴. Beatus pater Gregorius primum ligneam ecclesiam aedificavit ; deinde cel- lam suam, parva cubicula singulis fratribus et conclave maius,

² Vel : rustici. — ³ E : et saeculares incolae non erant in vicinia, quod istae re- giones nuper habitari coepitae erant, in Calarzena... — ⁴ Tunc i. e., regnante Asotio europalata) vallis Savsethiae deserta erat, si paucos viculos excipias, nam persicae dominationis tempore vastata fuerat, quando Qru Bagdadensis ar- ces omnes diruit, ipsamque Savsethiam et (montes) Ghado pervadit. Prae-

quod cella penaria⁸ esset. Singulis diebus augebantur (numero) fratres: a Domino enim conducebantur operarii horae undecimae ad colendam veram hanc vineam; qui sodales fiebant priorum iustorum ac consortes sanctorum martyrum, cum in certamine illo vitae monasticae fortiter agerent, sanctorum 5 martyrum⁶ instar et amplius etiam quam illi. Nempe martyres⁷, una tantum hora martyrum passi sunt; illi autem singulis horis propter Christi nomen martyrum patiebantur, quemadmodum Ps.44 (43), 22. ait David: « Propter te enecamur omni die; » et Paulus ait: Rom. 8, 36. « Cottidie propter Christum morte afficior. » Profecto nisi fuis- 10 set sanctis continuum certamen, (se) ad mortem cottidie certare non memorassent. « Caro enim concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem: haec enim sibi invicem adversantur; » ut fert dictum Apostoli. Dum enim afflatu Spiritus gratia, afflatu < carnis⁸ > vitium efficitur in nobis. Propterea ipse 15 Cf. 2 Cor. 12, 7. Paulus angelum inimicum humanam rationem appellat; et quod de se ipse praedicat, idem pariter de omnibus dicit. Quandoque enim sanctorum angelorum mens in nobis comperitur, quandoque daemonum. Idcirco Christus apostolo Petro sic praeci- Matth. 18, 22. pit: « Non tantum septies in die fratribus ignoscet sed usque 20 septuagies septies. » Has igitur noxas apertas occultasque fraudum inimici fortiter evertebant venerandi patres illi propter Christum plurimas molestias aerumnasque tolerare soliti.

8. Hoc tempore beatus senex Chuedius extremam senectutem assecutus iam in eo erat ut e corpore discederet. 25 Tum beatus pater noster sanctus Gregorius et fratres qui cum illo erant, ad senem se contulerunt ut eum inviserent. Qui salute data ei dixerunt: « Benedic nobis, sancte pater, cum iam ad Dominum transiturus sis. » Dixit autem ille: « Deus pacis, caritatis et benignitatis (in homines) vobiscum sit in omnibus. 30 Vos autem pro me orate, sancti patres, quia hodie ad ignota castra⁴ proficiscor et ad tribunal Dei terribile. » Illi autem dixe-

terea dysenterica pestilentia Savsethiam (et) Calarzenam populata est, nec relicti sunt nisi pauci homines huc illuc dispersi. **TAQAIŠVILI**, *Tria chronica*, p. 52; ქართველი ქანონები [= Historia Hiberiae] ed. F. Dsidsinadze, t. I (Tiphlisii, 1897), p. 270; cf. BROSSAT, *Histoire de la Géorgie*, t. I, p. 262-63. — ⁵ ხავები განედ, i. e. locus osticanus; *ε περιο-արմենիո ոստիկան*, ostican, praefectus, procurator, *cet*; V: cenaculum. — ⁶ მოწამეთა; cf. Anal. Boll., t. XXXIX, p. 62-63. — ⁷ მარტვილი, martvilni; vid. *ibid.* — ⁸ *Supplendum ad consequentiam et concinnitatem sententiae*. V: in uno halitu spiritus gratia in nobis oritur, in altero peccatum.

8. — ⁴ ბანაქხა, banacha, *ex armenio բանակ*.

runt: « Non ignotus es in castris sanctorum angelorum, qui-
buscum coram Christo spiritu semper gaudes. Tu vero nostri ne
obliviscaris, sanctae sedis tuae incolarum et gratiae tuae propagi-
num. » Dixit illis: « Manibus Dei commendo spiritum meum, vestris
5 autem manibus corpus meum, et faxit Deus ut una gaudium no-
bis sit in aeternum. » Obdormivit beatus senex, et placidus fuit
somnus eius. Locus suavi odore et sanctorum angelorum cantu
completus est; qui cum gaudio illum ad Christum deduxe-
runt. Pater Gregorius et fratres corpus eius triumpho decora-
10 tum² extulerunt et inter cantica sacra in sepulcro condide-
runt, Christo gratias agentes, qui suam voluntatem exsequen-
tibus dat victoriam eosque laurea coronat.

Tunc numine divino multiplicari coepti sunt fratres Christo
servientes. At pater Gregorius ex ignavis neminem admitte-
15 bat; sed primo unumquemque in omnibus operibus bonis ex-
periebatur; et si quem repperisset animo innocentem, candidum,
sine murmuratione ac modeste oboedientem, promptum ad om-
nia opera bona, hunc cum gaudio excipiebat. Quamobrem
20 omnes eius discipuli prorsus excellentes erant, ad sanctas eius
virtutes convenienter idonei, boni magistri imitatores sicut eo-
rum magister Christum imitabatur, qui dixerat ipse: « Sufficit Matth. 10, 25.
discipulo ut sit sicut magister eius. » Hunc igitur in modum
illi spiritu quidem optime vitam agebant, sed ad corpus quod
attinet, in summa erant angustia.

25 9. Tempore autem illo hisce regionibus imperabat piissimus
dominus, Bagratides¹ magnus, Asotius europalates², (vir)
rectae fidei, a quo suus suorumque filiorum principatus in Hiberia
stabilitus est ad extrema usque tempora. Porro neque ad huius ne-
que ad eius filiorum clarissimorum principum dominationem men-
30 tio pervenerat sancti Gregorii. Iamvero apud Asotium europala-
tam aderat vir clarissimae nobilitatis, nomine Gabriel Daphantzu-
lius³, cuius posteri hodie dicuntur Daphantzulii. Qui vir no-
bilissimus omnibus erat laudibus insignis, opibus, prudentia,
statura, fortitudine, et, maxime omnium, rebus prospere gestis
35 et recta fide clarissimus. Erant autem ei praedia nonnulla

² Verbum e verbo: victoria indutum, νικηφόρον, sic enim Hiberi hoc
vocabulum intellexerunt, ut θεοφόρον, πνευματοφόρον, cet.

9. — ¹ I. e. e gentes Pancratidarum. — ² H: გურაბატისა, curalatissa; correxit
E: გურაბალატისა. De Asotio europalata, vid. infr. §§ 13, 53. — ³ დაფანეული,
dap'ančuli, დაფანეული, dap'ančulni. Neque homo neque gens aliunde cog-
niti.

prope coenobium⁴ sancti Gregorii ; qui cum discipulos suos in egestate videret, numine divino ad domum Gabrielis Daphantzulii perductus est. Iste quidem domi non aderat ; sed Maria eius uxor Dei amantisima patrem Gregorium cum fide excepit, honore prosecuta est, quo par erat, plurima cum stipe dimisit, homines aliquot eum comitari iussit, qui ad eam nuntium referrent, et dixit : « Sancte pater, his viris monasterii tui viam ostende, neque iam de filiorum tuorum spiritualium sustentatione sis sollicitus : haec enim vobis non deerit e domo nostra. Vos autem in sanctis precibus vestris nostri mementote, Gabrielis¹⁰ (inquam) domini mei, meique ancillae tuae atque liberorum nostrorum. » Itaque pater Gregorius ad monasterium suum laetus rediit, fratresque plurimum gavisi sunt quod Deus laudatores suos honore affecisset.

Ut autem domum suam rediit Gabriel dynastes, Dei aman-¹⁵ tissima uxor eius ei rettulit de adventu beati patris Gregorii et de gratificatione quacum ab ea dimissus fuisse. Quo auditio vir inclutus fervidas Deo gratias egit, quod ad domum suam vir sanctus devertisset, atque uxori suae benedixit. Extemplo litteras scripsit ad eum invitandum, (quas per) viros probatos²⁰ misit, ut domum suam rursus invisere ei liberet. Cuius verbis morem gerens pater noster beatus Gregorius missos ad se viros comitatus est. Gabriel autem regis aulicus, ut audivit beatum advenire, surrexit eique obviam occurrens, cum gaudio eum pronus salutavit, manus sancti cupide osculatus est²⁵ eumque in domum suam reverenter introduxit, ubi per complures dies eum hospitio recreavit. Quattuor suos filios ei obtulit, plane optimos et Gabrieli eorum patri prorsus consimiles : Patricium⁵, Guaram⁶, Arsusam⁷, et Abulasath⁸. Et beato Gregorio dixit : « Sancte Dei, his benedic sanctorum manuum tuarum³⁰ impositione ; sicut Israel Ioseph filio benedixit, ita omnibus filiis nostris nobiscum eorum parentibus benedicito. » Sanctus cum illorum coniugum eorumque filiorum tantam fidem cerneret, extemplo surrexit gaudio collacrimans sublatisque in caelum sanctis manibus suis, dixit : « Domine, sanctorum tuorum, quot-³⁵ 35
quot ante saecula fidelibus tuis benedixerunt, eorum oracula

⁴ ვանեა ; ut armenice վանք, proprio : mansio, μονή ; item passim in sequentibus — ⁵ პატრიკ, patric, Πατρίκιος. — ⁶ Idem nomen atque persicum Bahram. — ⁷ ԱՐԺԱՐԱ, aršuša, ab Armeniis plerumque scriptum աշուշայ, ašušaj. De quo nomine vide interim F. JUSTI, Iranisches Namenbuch, i. v. Ašuša(j). — ⁸ ԱՅԼԱՍԱՅ, abulasat, ex arabico أبو الأسد, leonis pater.

opere perfecisti ; nunc igitur, Domine, respice precationem meam, pauperculi servi tui, atque omnium sanctorum tuorum oratu hosce parentes cum filiis et filios cum parentibus benedic fide insigne sanctique nominis tui laudatores, sicut benedixisti domum Noe iusti, Abraham patriarchae et omnium qui voluntati tuae servierunt. Augustissime Deus, haec eadem benedictio sempiterna fac maneat inter illos ; bona terrae per longam aetatem atque bona caeli non defectura cumulate iis impertire ; nostri autem te misereatur. Amen. » Deinde omnes crucem signavit, atque consedit.

Tunc Gabriel sancto dixit : « Christus opere confirmet verba labiorum tuorum, venerande pater, nobisque concedat Dominus sanctitati tuae diligenter obsequi, ut inter nos opere compleatur oraculum istud Apostoli : « *Vestra abundantia illorum* ^{2 Cor. 8, 14.} *inopiam < suppleat⁹ >*, et *illorum abundantia vestram inopiam¹⁰.* » Atqui nobis sunt corporalia bona vobis autem bona spiritalia. Ista nobiscum mutuo communicemus. Nos in societatem admittite sanctorum orationum vestrarum in hac vita et post mortem. Ossa nostra digna habetote quae cum vestris ossibus condantur ; et pro nobis in monasterio vestro precationes in perpetuum constituantur ; nos autem vobis spondemus quamdiu superstites erimus, et superstites erunt liberi nostri et posteri eorum deinceps ad extrema usque tempora, vestrum vestrique monasterii procurationem¹¹ penes nos futuram esse. Age vero, sancte pater, locum habitabilem et idoneum delige, in quo matres considant, adeoque apud nos haec regula vigeat : si quis e gente mea vir monachus fiet, huic Chandztha domicilium esto ; si qua vero femina ex populo meo monialis fiet, haec habitet in loco a te benedicto, quemcumque ex ista terra elegeris. Sicut autem patribus defunctis Chandztham (sepulturam) assigno, ita monialibus defunctis sepulcrum erit in (coenobio) illic condendo.

Porro beatus pater Gregorius, diligenti facta exploratione, locum repperit idoneum prope Gunathlen¹², quem cruce signavit ; et in eo feminarum monasterium aedificarunt, quod hodie Gunathlis¹² coenobium appellatur. Sacerdotem quoque qui in

⁹ om. H; *supplevit* V ex 2 Cor. 8, 14 : < ad complementum > *illorum inopiae* ; *malui brevius* : < suppleat >. — ¹⁰ V, *iterum* : < ad complementum > *vestrae inopiae*. — ¹¹ V : *iuramus vobis per vitam nostram et vitam liborum, nos in singulas generationes assumpturos esse procurationem.* — ¹² გუნათლებ, გუნათლის, gunatles, gunatlis ; *profecto* e graeco : γενέθλιος.

eo coenobio sacris operaretur e Chandztha, Gabrielis rogatu, assignavit beatus Gregorius. Itaque sicut promissum fuerat, Chandzthae supplicationes fiunt pro omnibus Daphantzuliis ad hodiernum usque diem.

10. Porro inclutus princeps Gabriel patrem Gregorium liberaliter muneratum dimisit. Caementarios ei suppeditavit et calcis lapidisque quantum opus erat ad exstruendam ecclesiam. Sic igitur ad coenobium suum rediit pater Gregorius. Discipuli eius gaudio repleti, Christo gratias egerunt ac pro suis fautoribus precati sunt. Porro beatus Gregorius ecclesiae aream¹⁰ complanavit. Et cum ecclesiam inchoaret, hanc orationem illacrimans effatus est: « Christe Deus, incarnationis tuae dispensationem divino modo creaturis tuis ostendisti. Regno quidem tuo cum timore servierunt prophetae vaticinando, apostoli praedicando, martyres veritatem profitendo, venerabiles¹⁵ sancti in mundo congregati¹ ac patres anachoretae nomen sanctum tuum perpetuo concelebrando: qui divinus omnium sanctorum coetus ex quattuor partibus instar muri cuiusdam inconcussi circumductus ecclesiarum tuarum firmitatem consti-
Prov. 9. 1. tuit. Et re quidem vera tute ipse, sapientia, aedificasti tibi domum²⁰ sanctificatam ad quam fideles populi confugerent, et sanctam ecclesiam corpus tuum appellasti, atque in nomine tuo sanctas ecclesias firmiter fundasti ac stabilivisti, — unde universitatem sanctorum ecclesiam nominasti — ut post illorum obitum eorum loco ecclesias haberent genuini christiani ad praesidium²⁵ et decus gregis tui, donec cum sanctis iterum adveneris in gloria; idcirco, Domine, benedic et locum istum gratia tua tuorumque sanctorum oratu ecclesiae sanctae tuae possiden- dum, ut ego, pauperculus (servus) tuus, dignus habear qui illam perfecte exaedificem, (ad honorem) nominis invictaeque² fidei³⁰ megalomartyris tui Georgii per crucem triumphantis, fortissimi et incluta fama inter martyres confessoresque³ tuos splendi- de celebratissimi: quorum corpora gladio excarnificata sunt verum fides rescindi non potuit. Inter hos quidem fortitudine excellentissimum se praestitit sanctus Georgius, qui christianos³⁵ iamdudum ab impiis prorsus perterritos fortissimam virtutem docuit, cum multiplices cruciatus gaudens perferret, et victo-

10. — ¹ Sic equidem intellexerim, ex comparatione cum patribus anachore-
tis; cf. *infr.*, § 35. V: conciliorum oecumenicorum. — ² V: nominis tui, et
in honorem invictae, — ³ Cf. § 7, *annot.* 6, 7; *supr.*, p. 228.

ria insignitus ⁴ inclaruit in caelo et in terra. Quapropter cum sanctis angelis et beati martyres de absoluto eius certamine laetantur. Huic enim, (sicut) et nunc reliquiis ac nomini eius, dedit Christus hostes omnes devincere ; eiusque patrocinium ⁵ laudatores ⁵ eius omnes protegit semper et in perpetuum. »

Itaque sanctae ecclesiae aream cruce signavit et aedificationem inchoaverunt. Sic igitur vetus Chandzthae ecclesia feliciter exaedificata est auxilio Christi, patrocinio sancti Georgii, precibus beati patris Gregorii, corporali autem opera incluti principis Gabrielis omniumque orthodoxorum. Hac (porro) aetate in omnibus illis sanctis solitudinibus sancti patres monasteria sancasse ecclesias aedificare cooperunt ; ita ut numero augerentur sanctae Trinitatis cultores ac perpetui laudatores.

11. Beata autem ac prodigiis incluta mater Febronia e Samtzche adveniens in Mere ¹ consedit. Huius vivendi sanctimonia spiritualisque conversatio omni erant modo excellentiores. Beatos ambo Dei servos, matrem Febroniā patremque Gregorium, divina caritas sancta consensione et arta amicitia coniunxit. Merae sacerdos e Chandztha erat. Deinde Gabriel princeps ²⁰ populi ² piissimum regem Asotium europolatam ³ admonuit de beati patris Gregorii merito, de eius peregrinatione, de condito monasterio in vasta solitudine, de discipulorum illius sanctimonia et de parentum sancti nobilitate, quam ab eius discipulis cognoverat. Quae omnia cum intellexisset (vir) probe ²⁵ religiosus Asotius europolates, extemplo sua ipse manu, epistulam ⁴ scripsit, atque viros probatos, alterum ex aulicis suis alterum e famulis Gabrielis, confestim ad patrem Gregorium misit. Beatus pater ut litteras perlegit a europolata ad eum invitandum reverenter scriptas, et ab istis hominibus omnia ³⁰ rescivit, continuo ad illius dominationem profectus est.

Advenienti ei ad aulam regiam ⁵ occurrerunt europolatae filii. Ut autem ad ianuam aedium advenit beatus pater Grego-

⁴ § 8, annot. 2 ; supr., p. 229. — ⁵ nos laudatores V.

11. — ¹ *Viculum Mere non procul a Dsqrostavi — de quo inferius, § 27* — indicat N. MARR, Дневникъ, p. 131 et seq. ; *qui locus satis procul dissitus videtur ab eo in quo arcem et ecclesiam nomine item Mere repperit comitissa UVAROVA, Материалы, t. IV, p. 102* ; cf. Кавказъ, t. II, p. 278, 280. *Castellum in Mere conditum ab Artvaz collectaneo regis Vachthang, memoriavit Annales Hiberiae. Cf. BROSSET, Histoire de la Géorgie, t. I, p. 175.* — ² ერის მთავარმან, *forma dicendi parum usitata, quae ex usu evangeliico huc videtur detorta esse.* — ³ კურაბალატება, curapalatza, κουροπαλάτης. — ⁴ ებისტოლე, ebistolē, ἐπιστολή. — ⁵ ბალატა, palaṭad, παλάτιον.

rius, euopalates assurrexit eique obviam processit. Alter alteri summa cum humilitate salutem sibi dederunt, atque ambo consederunt. Dixit autem euopalates : « Benedictio divina per os tuum in nos omnes descendat, o vir sancte. » Dixit ille : « Vos omnes benedicat os Christi et omnium sanctorum. Et re quidem vera hoc iustissime dictum est : « Ubi est dignitas principalis, ibi est divinitatis similitudo. » Vobis enim supremis dominis potestatem dedit Deus administrandae terrae ; unde intellegimus beneficia divina in nos conferri per regiam potestatem tuam. Et sicut de Abraham dixit Dominus : « Abraham gestivit lucem meam videre : vidit et gavisus est, » ita et ego pauperculus, non secus atque Abraham vos videre et adorare gestiebam. Nunc autem gaudio perfundor, et loco munericis (hanc) orationem offero : « Christus regnum tuum auctor etiam cum splendore in gloria ac felicitate custodiat teque inter caelestes principatus cum optimis filiis (tuis) sempiternae gloriae heredem faciat. » Tum euopalates dixit patri Gregorio : « Regum Israel gratia solebat Deus identidem prophetas suscitare qui spiritus illis attollerent, legem vallarent, fidelibus opitularentur, infideles autem coarguerent. Haud aliter hac aetate nostra te suscitavit Deus ad efferendos christianorum animos, et ut nobis apud Christum eiusque sanctos sanctis precibus tuis perpetuo nobis operam navares. » Ille autem dixit : « Princeps qui diceris filius David prophetae et (regis) uncti a Domino⁶, illius regni ac virtutum heredem te faciat Christus Deus. Quapropter et hoc tibi spondeo : non deficiet imperium filiorum tuorum et subolis eorum in hac regione ad extrema usque tempora ; verum (illi) stabiliores erunt duris silicibus ac montibus aeternis, atque sempiterna gloria clarebunt. »

Deinde vir apostolicus Chanzthae laudes effatus est, his verbis : « Optima ex omni parte solitudo haec est et apricitate solis, et aeris⁷ temperatione. Fontem habet uberrime scaturientem, amoenum, frigidum et suavem ; querceta habet multitudine innumerabilia et praeterea commoditates modicas quasdam, ut fert natura huius (modi) solitudinis. Sed arva ad sementem humusque ad segetes idoneus prorsus ei non sunt ; neque eius modi exstant in serratis verticibus iugorum Ghado⁸ (montis). »

⁶ Bagratidae se a rege David ortos iactabant. — ⁷ ბაგრატი, haerisa, ἀηρι. — ⁸ გაღმ, გადი, i. e. fluctus, unda. Iuga montium quae ad septemtrionem Calazzenam a Gogarene dividunt. Eadem alio nomine dicuntur Phersath. Vid. infr., § 56.

Quae cum audiisset illustrissimus europalates, praedia optima et Satberdi fundum, quasi villam ⁹ Chandzthae addixit. Tum illustrissimi tres filii europalatae, Adarnerses, Pancratius et Guaram, omnia quae ad usum monasterii necessaria erant, 5 abunde pro se quisque largiti sunt. Deinde beatus Gregorius, postquam horum locorum possessio illi tradita fuit, europa-
latae ac filiis eius benedictionem impertivit et plurimorum bonorum frugibus ditatus Chandztham ad monasterium suum pro-
fectus est. Fratribus laetum nuntium pertulit ¹⁰ tot rerum gratia
10 Christi et patrocinio sancti Georgii prospere gestarum; qui pro
iis a quibus cum fide munerati erant, gaudentes precati sunt
et Christo bonorum auctori gratias egerunt.

12. Perro sicut rebus corporalibus amplificabatur, ita etiam spiritualibus incrementis augebatur numerus sanctorum hominum
15 illorum. Hoc enim tempore advenerunt ex Hiberia pater Epiphanius et Matoï ¹ sacerdos, e Samtzche autem magnus Zeno. Quippe Epiphanius et Matoï cum sancto pridem amicitia coniuncti erant, cuius fama (allecti) Chandztham advenerunt. Zeno autem nobilis cuiusdam viri e Samtzche filius erat, et
20 in Dei obsequio educatus sanctam moribus vitam agebat. Etenim Dei reverentia in eo insederat, atque ad vitam monastica-
cam aspirabat, quam voverat ut (vovent) qui vota persolvunt ². Parentes eius morientes bona sua Zenoni reliquerunt eiusque so-
rori, quae cum illo domi habitabat. At Zenon animum induxerat
25 ut paternas maternasque facultates sorori suae huius arbitrio
utendas relinqueret, ipse autem in regione peregrina monachus fieret. Dum haec cogitat Zeno, sororem eius homo qui-
dam improbus fortunante diabolo pellexit, et noctu Quelim ³
in Savsetiam profectus est. Zeno, re cognita, armis se privatim
30 induit, et equum concendens illum insectatus est. Cum
autem multum spatum emensus esset, ita secum cogitare coe-
pit: « Iuvenis sum clari nominis; iste vero quem insector
plane ignobilis est; quem etiam si assecutus interfecero, ani-
mae meae is laqueus erit; sin autem re infecta domum rediero,
35 deridendum me praebebo. Nunc adeo votum (ineundae) vitae
monasticae Domino persolvam. » In quo fortissimum se prae-
stitit (vir) beatus, siquidem bonorum abdicatio (proprietii) san-

⁹ აგარაკაღ, ab armenio ազարակ, agellus. — ¹⁰ Proprie: evangelizavit.

12. — ¹ მატვი, maṭoi. — ² აღთქუმისა ებრ აღთქუმისა მმარხველთამ-
ხა; V: secundum votum sodalitatis ieunatorum. — ³ H: ღამე ყოველ-
nox (noctem), omne; V: singulis noctibus (egrediebatur); legimus:

guinis effusioni aequiparatur. Corpus igitur suum cruce signavit, et divino itineri se committens Meren ad matrem Febroniām pervenit; nam ex eius ipse domo erat. Numine divino (contigit ut) illic tum adesset pater Gregorius. Itaque mater Febronia sancto innocentem agnum. (ut) bono pastori benigne 5 commendavit. Qui Chandztham eum deduxit et in agro pascuo gratiae Dei collocatum ad almas undas sancti Spiritus educavit.

Cf. Ps. 22,
2 (1).

Beatus ille Zeno ad senectutem pervenit neque ad obitum usque Chandztha (umquam) recessit, vere spiritualis filius patris (sui) similis, discipulus optimus, magistri vicarius, beatus vir 10 tutum thesaurus, regulae monasticae exemplar sanctum, Calarzenae solitudinum munitio, malignorumque spirituum depulsor: isto enim eiusque magistro superstibis, nequaquam sibi sumere potuit diabolus ut in locis illis sanctis homines adoriretur. Idemque vir fortissimus, etiam post obitum suum, apud 15 Dominum nobis patrocinatur in aeternum, una cum sodalibus suis, qui eius consimiles erant, discipuli patris Gregorii, (viri) venerabiles ac prodigiorum patratores, patientiae columnae immobiles, ut firmissimae caeli columnae, stabilitate inconcussa. Et re quidem vera, antequam advenit pastor bonus Gregorius, 20 rarissimae Christi oves, quae feras invisibles effugerant, singulae vel binae in vasta illa solitudine degebant. Sed adventu sancti Gregorii confirmatae sunt illae oves, diabolicae autem ferae in fugam actae sunt, et vigere coepit omnis regula divina.

Verum pater Gregorius secum ita cogitavit: « Quemadmo- 25 dum monasterii mei patres huius aetatis monachos sanctimonia exsuperant, sic etiam decet ecclesiasticas caerimonias cultus divini in ecclesia mea eo modo ordinari qui apud sapientes nullam reprehensionem habeat. » Ideo ad armamentarium Christi abire constituit, ad Hierusalem alteram quae 30 est Constantinopolis, ut celebriora Graeciae sacraria omnia in viseret atque (in his) precaretur. Eodem tempore incidit in amicum quemdam suum, qui Hierosolyma proficiscebatur; quem rogavit ut Sancti Sabae regulam describeret sibique transmitteret. Fratribus suis viros praefecit qui curam eorum gere- 35 rent, iisque valedixit brevi se redditum promittens. Secum abduxit Sabam matris suae sororis filium, et alterum quemdam discipulum; atque in Graeciam profectus Constantinopolim.

ერკელბ (ყველბ), quouls, quels, i. e. Τυρόκαστρον; cf. Vitam S. Sera-
pionis, § 27, annot. 3, supr., p. 194. — * პრძენთა, nisi vertendum est: Grae-
cos, ბერძენთა. — * კოსტანტინეპოლის, costantinepolis.

pervenit; Lignum vitae et sanctas reliquias omnes adoravit; omnia loca orationi sacra cum gaudio circumivit. Cum autem multas linguas calleret, atque ad omnia pietatis obsequia manu exercitatissimus esset <...⁶> quodcumque spectaculum erat 5 illi aut invitatio ad bonum aut defensio a malo. Sic igitur animus eius completus est novae legis opulentia robigini non obnoxia⁷; et spiritu gratiae plurimum laetificati (ipse cum sociis) domum suam reverterunt.

13. Cum autem ad Taochorum (regionem) pervenissent, ab in- 10 colis loci audierunt interfectum fuisse¹ Asotium europalatam, et eius imperio filios successisse. Tunc luctuoso ploratu op- pressi sunt propter piissimi principis interitum, lacrimisque perfusi pro defuncto rege precati sunt. Beatus autem Grego- 15 rius Deo gratias agebat lugensque ita loquebatur: « O mi rex potens et include, ecclesiarum firmamentum et christianorum munitio, unde te (venientem) opperiar, ab oriente an ab occi- dente? a septemtrione an a meridie? Omnibus enim genti- 20 bus dominabar. Tune adeo, qui principes bello subegisti, regnator admirabilis, include, piissime, hocmodo impiorum ignobiliumque hominum flagitiosis manibus occubuisti, qui perinde ac Iudas, te dominum suum interemerunt, nobis quo- 25 que perniciem afferentes pauperculis, qui pro te precaturi sumus in aeternum. » Deinde precationem fecerunt (et) pro filiis eius clarissimis principibus, ut Dominus eos cum gloria et in longam aetatem in Dei obsequio custodiret.

14. Cum autem ad Ischani fines appropinquarent, beato Gregorio et venerabili Sabae divinitus patefactus est pristinus Ischani splendor, sanctae ecclesiae in hoc fundo (sita), et admoniti sunt illas per manus Sabae in pristinum statum 30 redintegrandas esse. Via quoque iis indicata est qua illuc adi- retur, nam illo tempore locus erat hominibus inaccessus. Cum igitur Ischanum pervenissent, plurimum gavisi sunt reperto hoc illustri loco, quippe qui ad animos corporaque recreanda

⁶ *Hic in sententiae consecutione aliquid videtur deesse. — ⁷ V : (legis) non obsignatae ღაუბეჭველისა ; rescribendum putavi ex Matth. 6, 20 : (ხიდი-ღრისა გან) ღაუბეჭამელის.*

13. — ¹ *Asotius europalata Adranutzii a Saracenis interfactus fuit. Annales quidem Hiberiae occidisse eum ferunt an. D. 826. BROSSET, Histoire de la Géorgie, t. I, p. 263-64. Sed non sine specie veri contendit v. d. J. MAR-QUART eum paulo ante an. 833 e vivis nondum sublatum fuisse. Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge, p. 415-16; cf. J. LAURENT, L'Arménie entre Byzance et l'Islam (Paris, 1919), p. 107, note 5.*

comparatissimus esset. Continuo Sabas illic remanere animum induxit. Sed dixit ei beatus Gregorius : « Frater, primum fratres nostros qui Chandzthae sunt invisamus ; deinde cum numine Dei et illorum oratu ad sanctum hunc locum reverteris. » Inde igitur digressi ad europalatae filios adierunt, 5 quibus (bene) precati sunt, inter consolatoria verba de patris eorum funere.

15. Itaque Chandztham ad monasterium suum pervenerunt secum afferentes sanctorum reliquias, sacras imagines aliasque eulogias non paucas. Fratres cunctos reppererunt incolumitate 10 et pace gaudentes, (ac) divina caritate sine offensa completos. Et gavisi sunt quod Servatoris gratia voluntatis eius cultores denuo congregasset. Paucis interiectis diebus, Ischanum dimisit Sabam, cui duos discipulos adiunxit. Ipse autem ex Domini voluntate Chandzthae vitam spiritalem moderari coepit. 15

16. Tunc Hierosolymis advenit vir, qui Sancti Sabae constitutionem¹ (a se) descriptam² ei porrexit. Hoc igitur tempore beatus Gregorius ecclesiae suae ac monasterii regulas ordinavit, sapienter concinnatas, prudentia fulgentes atque ex omnibus sanctis locis eleganti iudicio collectas, quasi summam²⁰ bonorum non deficientium.

17. Iam vero e regulis spiritualibus illis pauculas quasdam retinuimus, ut si quis ex mari aquae guttam hauserit. Nempe eius modi erat vita beatorum illorum : in iis erat iustitiae coniuncta vituperatio sui assidua, radix caritatis, constans pa- 25 tientia cum humilitate ac mansuetudine, ieunium oratione communum, confirmata in recta fide sanctitas mentis et linguae sinceritas, atque super omnia¹ integerrima innocentiae custodia. In sancta autem ecclesia, inter orandum locum non dabant mutuis colloquiis, sed cum reverentia consistebant, pe- 30 rinde ac si in caelo coram Deo (adfuissent). Cum autem Davidis (psalterium) recitaretur, ante absolutum *Alleluia*² nequaquam ausi essent cantores³ sticherum exoriri⁴, adeo compo-

16. — ¹ განვებავ, *proprie* : administratio, ordinatio ; *ad rem quod attinet*, liquido designatur τυπικόν monasterii. — ² V : et epistulam, დაწერილი ; *legere maluimus uno verbo* : დაწერილი ; cf. *supr.* § 12.

17. — ¹ in omnibus V. — ² ალიოდასა, aliloisa. — ³ მემგრეთა, *proprie* : ex tropariis (მეგრუ ველ მებერი) concinantes; cf. KЕКЕЛИДЗЕ, Іерусалимскій Канонаръ, p. 332. — ⁴ V : genu erigere, *quod verum esse potest, nam hiberice versiculus vel* : στήχος dicitur მებლე (მებლე), genu. *Huic tamen loco aptior videtur significatio translata*.

sita erat eorum precatio⁵ : non enim illis mos erat festinanter loqui, praesertim⁶ in eorum psalmodia ; sed modesta lentaque erat eorum precatio. Nequ, praeter quam senes, ullus ad parietem inniti solebat⁷. In ecclesia dormire aut neglegenter 5 sedere nemo umquam ausus esset. Eiusdem generis permulta alia merita bona inter eos inoleverant ; de quibus omnibus singillatim verba facere hoc loco non vacat : nobis enim tempus angustum est et mens nostra sollicita est ne auscultantium audientia obruatur. Quamobrem constitutiones 10 (eius) integrae in hoc libro describi non potuerunt, sed de singulis aliquid dictum est, < unde ostenderetur⁸ > quae regulae hactenus Chandzthae obtinuerint et quae nunc obtineant.

Age vero, in omnibus pervigiliis oratio fiebat a vespere usque ad auroram, et die quidem ante pervigilium, oratio fiebat singulis horis diurnis, et sanctum sacrificium horae nonae tempore, additis litanis⁹. In sancto sacrificio, invocationi : *Sancte Deus*, totiens praemittebatur litanie : *Caelitus*, et dominicis¹⁰ quidem diebus, in sancto sacrificio sexies dicebatur : *Sancte Deus*.

20 Ministerio altaris nemo fungi audebat, in veste fimbriata¹¹ aut ex corio.

Pro defunctis omnibus, in quemcumque diem obitus incidrat, die abhinc tertio, septimo, quadragesimo et anniversario, funebria agebant¹². Neque horum dierum litatio computabatur 25 inter ducentos dies iis constitutos qui Chandzthae sepulti erant. Placentorum¹³ largitio inde a prima origine instituta fuit.

Ab ineunte mense festi sancti Georgii¹⁴, iejunium habebatur (non interdicto) lacte, usque ad festum sancti Georgii. Pariter 30 iejunium Nativitatis Christi et iejunium sanctorum Apostolo-

⁵ *Verbum e verbo* : in composita (vel sedata) eorum precatione. — ⁶ V : (in) quacumque. — ⁷ Cf. Vitam SS. Iohannis et Euthymii, § 34, *supr.* p. 41. —

⁸ om. H., *supplevit* V. — ⁹ გუგუგებთა, cuereksta, κήρυξις. *De quo vocabulo*,

KEKELIDZE, t. c., p. 330-31. — ¹⁰ ბრიავეთა, cviriaceta, κυριακή. — ¹¹ Sic

V; H: ვახუდოთა; vox non satis exploratae significationis, quae certe

indicabat genus quoddam lautissimum vestis sive sacrae sive profanae; quod

parum apte congruit cum altera parte prohibitionis, ne quis sacra faceret

δερμοκουκουλλίω indutus. Evidem pro ვახუდო, legendum coniecerim :

ბერივმები, pericmebi, e graeco περικνημίς, ocrea. Cf. Vitam S. Georgii

Hagioritae, § 48; *supr.* p. 114. — ¹² Cf. Typicon Gregorii Pacu-

riani, cap. 22, ed. L. PETIT, *Византійскій Временникъ*, t. XI (1904),

Appendix, p. 43. — ¹³ პაქსიმადისანი, παξιμαδίον. — ¹⁴ I. e.

novembri.

rum, more ecclesiastico, summa cum austeritate et integerimma abstinentia observabant.

Ab ineunte mense novembri ¹⁵ ad principium usque maiorum ieuniorum, singulis sabbatis ad auroram (legebantur) canones ¹⁶ quattuor ; in maioribus autem ieuniis, usque ad dominicam ⁵ Palmarum, cottidie ad auroram canones quaterni, itemque (sacri) Libri lectiones quaternae. De hebdomade ¹⁷ Passionis argutissima ordinatio ¹⁸ erat. A Paschate ¹⁹ usque ad dominicam Novam canones *Angustiae* ²⁰ non recitabantur. In vesperis (hymnum) : *Implorationis meae* recitabant cum versiculis ¹⁰ Resurrectionis ; ad auroram autem Hexapsalmum ²¹, cum canonibus propriis usque ad dominicam Novam. In commemoratione autem animarum, post absolutum ieinium, ad auroram recitabant (hymnum) : *Beati sunt*, cum cantico. Reliqua omnia eo modo quo singillatim descripta sunt in ordinatione ¹⁸ ecclesiae, sic et mea aetate patres omnino observare solebant.

18. Verum priscis temporibus illis, beati patris nostri Gregorii asperrima erat regula discipulis eius. In cellis eorum erat lectulus exiguus cum vili stramento et unico urceo aquario : quidpiam aliud aut escae aut potus ad corporis commoditatem prorsus non habebant ; sed quod ad mensam ¹ communem simul comedebant, (unicus) erat eorum victus. Multi ex illis vinum omnino non gustabant ; qui autem eo utebantur modice bibebant. Caminum in cellis non habebant : non enim igni refovebantur, neque lucernam noctu accendebant, sed solebant noctu psal- ²⁵ lere et legere interdiu, orare autem perpetuo, sicut ait Ps.41, 9 (8). David : « In die mandavit Dominus misericordiam suam et nocte canticum eius. » Ipse vero pater Gregorius propria sibi maiora ieunia decurrere solebat paulula brassica (victitans) eaque cruda. Atque per omnem eius aetatem his duobus constituit victus eius : panem semel in die parcissime comedebat et aliquantum aquae (bibebat), ad modicam item mensuram ².

¹⁵ ნოემბერი, **noembrisa**. — ¹⁶ ვანები, **canoni**, კანონ, **pars officii matutini**. — ¹⁷ გვირიავისა, **cviacisa**. — ¹⁸ *Re sin minus nomine hic designatur* typicum *ecclesiae*; cf. § 16, annot. 1; *supr.*, p. 238. — ¹⁹ **Proprie**: ab absoluto (ieunio); cf. *Vitam S. Georgii Hagioritae*, § 82, annot. 8; *supr.*, p. 142. — ²⁰ Cf. V: <ad Dominum in> *angustia*. — ²¹ დაწესებული; **proprie**: ordinarii (psalmi); cf. **КЕКЕЛИДЗЕ**, **Іерусалим-скій Канонаръ**, p. 326-27, et *Vitam SS. Iohannis et Euthymii*, § 35, annot. 6; *supr.*, p. 42.

18. — ¹ ტრაპეზა, **trapeza**, **τράπεζα**. — ² **Proprie**: modico pondere; cf. Ps. 79 (80), 6.

Vinum autem a puerō prorsus non gustavit. Pleraque vero eius ac discipulorum eius virtutes solus Deus novit.

19. Beati autem Gregorii amici optimi Theodorus et Christophorus iam pridem divinum studium animo conceperant aedificandi monasterii ; neque patri Gregorio suum consilium aperuerunt, sed clam in Abasgiā profecti sunt, aliquot e fratribus secum abducentes. Cum autem in Samtzchen pervenissent, numine divino, Mireani¹ amplissimi optimatis filium nomine Arsenium in suam disciplinam receperunt, qui merito appellatus est Arsenius magnus, Hiberiae catholicus et sedis Meschithensis corona non marcescens². Erat ille puerulus annos natus circiter sex, atque in domo patris sui educabatur. Attamen divini illi homines ex Mireani sententia puerum veste monastica induerunt, et cum Mireano dextras iungentes, eum iureiurando sic affati sunt : « Magister noster Gregorius est abbas Chandzthanus ; proinde, si Dominus voluerit, hice quoque nobiscum illius erit discipulus, ubicumque erimus. » Itaque in Abasgiā profecti sunt. Rex autem Abasgiae Demetrius³ eos summo honore prosecutus, in optima regione sedem iis assignavit.

20. Ut autem rescivit beatus Gregorius Theodorum et Christophorum abiisse, graviter doluit, abductisque secum quattuor fratribus, profectus est pastor bonus ad anquirendas oves illas electas. Et cum pervenisset in Hiberiae fines, Deo sic volente, dum fratres illos conquirit, Ephraem puerum repperit, (qui deinde) iuvenis colendus iisdem meritis conspicuus ad virilem usque aetatem sancte adolevit, in ea sanctitate Adsquarensis⁴ episcopus et thaumaturgus factus est, in episcopatu autem decoram senectutem assecutus mirabili exitu vitam finivit. Sacrarum eius reliquiarum munere donata (terra) Samtzche illustratur. Hunc igitur Ephraem Deo carum beatus Gregorius sibi discipulum ascivit eique sic praecepit : « Cum ex Abasgia rediero, Chandzham mecum te abducam. » Ipse autem in Abasgiā profectus est. Ad cuius (regionis) principem cum ingrederetur, is assurrexit eique obviam procedens eum demisse salutavit : quippe formidinem huic iniecerant sanctitatis eius

19. — ¹ მირანი, mirean. *De nomine*, vid. JUSTI, *Iranisches Namenbuch*, p. 214-16. — ² Cf. MARR, p. xvii et seqq. *Saepius infra idem Arsenius memorabitur.* — ³ *Inter Leonem I* († 786) et *Demetrium qui an. 957 ad regnum evectus est, nullus notus erat. Abasgiae rex nomine Demetrius.*

20. — ⁴ Cf. *Vitam S. Serapionis*, § 23, annot. ; *supr.*, p. 190. *De Ephraem episcopo*, MARR, p. xvii, seqq.

charismata, splendorque vultus eius : haud aliter enim atque vultus Moysis prophetae, beati huius (viri) facies gratia divina fulgebat. Data (sibi) salute, considerunt rex et beatus Gregorius. Sanctus prolixe oravit et multa benedictione regem ornavit. Rex autem dixit ei : « Benedictus sit Deus qui te huc adduxit, sancte pater. Verum indica mihi quam ob causam hanc molestiam susceperis. » Dixit beatus Gregorius : « Rex piissime et illustrissime, sancti patres fratres mei ad te convenerunt, et nunc sunt in regno isto : horum causa huc adveni. Age vero illos iubeat dominatio tua ad nos venire. » Rex moleste 10 tulit illos requisitos fuisse, et dixit : « Huc non advenerunt monachi in quos cadat praeceptio sanctitatis tuae. » Tum beatus pater Gregorius, ad haec dicta regis ira exardescens, dixit : « Rex, noli molestiam mihi facere. Trade mihi fratres meos, qui ad te advenerunt. » Itaque rex cum ei verborum cap. 15 tiones amplius non essent, quibus a iusta sancti correptione se defenderet, iussit fratres adduci. Qui patrem Gregorium conspicati, cum lacrimis (humi) corruerunt. Sanctus eos erexit iisque benigne blanditus est, Christo gratias agens quod illos repperisset. Et quoniam fratres naturae instinctu sanctum de- 20 siderabant, ipsi quoque se illi denuo coniunctos esse laetati sunt.

Dixit autem rex beato Gregorio : « Sancte pater, en tibi contigit quod votis expetebas ; sed mei quoque animi votum perficiat Dominus, nam mihi in animo est novum monasterium condere. Iube igitur nonnullas Abasgiae regiones circumeamus 25 et eo loco, quemcumque sanctitati tuae libuerit, monasterium aedificemus. » Percurrerunt igitur terras quae monasterio vi- derentur opportuna, neque sancto placuerunt ; qui dixit regi : « Nec humus nec aqua in hac regione aedificando monasterio usquam sunt idonea. Talentum ² enim monachi ieunium est ; 30 atqui in hoc solo ieunandi nulla est facultas propter aestum caloris exitialis. » Rex igitur ea causa graviter contristatus dixit illis : « Non aequum est hanc regionem expertem esse beneficiorum vestrorum. »

21. Tunc igitur pater Gregorius, congruenter fidei regis, 35 monasterium aedificavit, cui nomen fecit Ube¹ ; et Hilarionem quemdam, qui Hierosolymis advenerat, senem fidelem, (huius) coenobiarcham constituit : etenim cum Theodoro et Christo-

¹ I. e., ut saepe alias : proprium munus vel officium.

21. — ¹ ებე, უბე, i. e. sinus ; ut videtur, Imeriae pagus, in quo antiquam ecclesiam repperit BROSSET, Voyage archéologique, 12e Rapport, p. 99-105. Cognominem locum in Calarzene indicat MARR, p. 72.

phoro Chandztha profectus erat. Erant autem ei libri optimi. Ipse pater Gregorius proprios quoque libros, quos secum habebat, monasterio concessit. Princeps vero ob conditum monasterium magna laetitia perfusus est, ad cuius aedificationem 5 multa dona contulit. Patri Gregorio eiusque sodalibus drachmarum decem milia dono dedit eosque bonis omnibus cumulavit.

22. Instante iam eorum discessu, rex Demetrius patrem Gregorium de Calarzenae solitudinum natura diligenter interrogavit, ut sanctorum locorum illorum aspectus omnes ab eo 10 disceret. Dixit ei pater Gregorius : « Rex piissime, quantumvis orationem protraxero, id tamen mens mea nullo pacto assequi poterit, ut enarret tibi omnem solitudinum istarum pulchritudinem : in his enim ordo monasticus adolevit laetiusque floruit, et maiora in posterum incrementa capiet. Attamen pauca 15 tibi ex multis exponam, in hunc modum. Una quidem specie est harum solitudinum terra, solis aerisque temperatione optima : neque enim nimius calor eam adurit, neque incolas eius immodicum frigus angit, sed aequabiliter in sua mediocritate consistit, non madida, non torrida, non pluviosa¹, aprica ; neque 20 enim hominibus per eam incedentibus umquam planta pedum caeno inquinatur. Aquam tamen habet bonam, et ligna, quanta cumque volueris, in locis arenosis, inexhausta ubertate crescentia, querceta innumerabilia et aquarum dulcium abundantiam. Naturae amoenitas ei divinitus indita est. (At) ritu 25 mundano viventibus undique invia est atque inaccessa; horum enim sedes trans² edita montium Ghado³ iuga sitae sunt ; (Calarzenam) autem illinc mons iste circumcingit, hinc aquae e Savsethiae receptaculis profluentes ambiunt instar munitio- 30 nis immobilis. Hunc igitur in modum montibus, vallibus et aquis per formidolosam locorum asperitatem defluentibus undique circumsaepta sunt monasteria illa. Neque iis sunt agri pabulares aut arva segetibus idonea, sed commeatum⁴ habent asinorum dorsis multo cum labore advectum. Vineae pauculae aegre et difficulter (illic) satae sunt, itemque pomaria ; sed 35 olera agrestia (ibi) sunt multitudine innumerabilia. Praeter haec omnia (incolarum) illorum animi tuti sunt ab impetu ethnico- rum⁵ infidelium, et ab omni commotione, (si) quando principes

22. — ¹ Proprie : in suis finibus. — ² H : sine terra, vel humo, გծօֆօր ; V : sine luto ; legimus : უწიბოა. — ³ Proprie : intra. — ⁴ Cf. § 11, annot. 8 ; supr., p. 234. — ⁵ როჭივօბა ; cf. Vitam S. Georgii Hagioritae, § 31, annot. 11 ; supr., p. 101. — ⁶ უქრისტიანოს, ukristota, i. e. non christianorum.

inimicitias exercent. Sic igitur in summa undique sunt tranquillitate, et Christo laudes agunt. Nempe Deus a prima constitutione mundi in novissima tempora haec (loca) creavit, monachis habitationem et omnibus christianis geminum⁷ futura perfugium. Quod autem divinae providentiae in more est, ut in sanctis solitudinibus monasteria aedificet per manus pauperum qui ab huius mundi illecebris se prorsus liberarint, — quamquam et principes sacrarum solitudinum curam gerunt, — utique in condendis sanctis monasteriis Christo placuit ut pauperum hic titulus esset. Regibus vero fidelibus Deus ¹⁰ potestatem fecit aedificandi (ecclesias) cathedrales in sedibus episcopalibus, in urbibus, et praeterea in pagis; illisque dedit praeesse populo, ut splendido vestitu ornati causas eius legitimate cognoscerent, neque tamen cogitationem suam rebus aspectabilibus obrui sinerent, sed bona sempiterna meditarentur⁸. ¹⁵ Quippe sapientissimus Deus vestimentorum varietate omnibus hominibus significavit honorem cuique eorum ordini religiose debitum. Verum fideles genuinique monachi nullius potestati subditi sunt in terra; quandoquidem a mortalis huius vitae oblectamentis sponte sua se summoverunt et propter Deum ²⁰ elegerunt lugubrium sedium tristitiam, haud aliter atque prisci patres sancti, qui ad summam egestatem redacti, nulla (freti) terrestrium regum auctoritate, cum auxilio Dei omnipotentis sacras solitudines condiderunt. Hac etiam nostra aetate sunt qui beatos illos homines pristinos imitati, in desertis locis monasteria ²⁵ aedificant Deo habitanda. At eorum laboris, collata liberaliter stipe, adiutores se praestant reges pietate insignes, sicut hodie regia maiestas tua illustrissima compluribus bonis paupertatem nostram ditavit, tuque orationum nostrarum optimo iure particeps factus es. » Rex beati Gregorii verbis plurimum delectatus animum suum in summa fide et amore erga Calarzenae solitudines confirmavit atque Christo gratias egit, benefico in eos qui eius voluntatem exsequuntur. Sic igitur eius regiae potestati amice valedixerunt et ex Abasgia profecti sunt.

28. Dum una iter faciunt beato Gregorio dixerunt beati ³⁵ Theodorus et Christophorus: « Sancte pater, eo tempore quo Chandztha profecti in Samtzche pervenimus, prope domicilium nobilis viri Mireani, homines eius nos conspexerunt vespertino

⁷ *Profecto*: animae et corpori. V: (haec loca) creavit ad geminum propositum: ut monachis habitatio et omnibus christianis locus orationis essent. — ⁸ V: bona saceuli assequerentur (assequentes).

tempore in agro pernoctare parantes. Itaque dominum suum monuerunt. Ipse autem Mirean confestim adveniens nos modeste invitavit, in aedes suas deduxit et optimo hospitio recreavit. Ut illuxit dies, ad coniugem suam me¹ adduxit, cui 5 nomen est Agna²: est enim haec famula Christi. Cui cum benedixissemus, consedimus. Tunc Mirean nobilissimus dominus arcensitos coram nobis produxit filios suos, pueros tres plane optimos et decoros. Quibus ut benediximus, Agnae dixit: « Nunc in- » signe quiddam boni³ faciamus, unumque ex filiis nostris con- 10 » sacremus, qui monachus sit horumque Christi discipulorum » discipulus, et eorum precatu gratiam accipiat; ut videant » qui oderunt nos et confundantur. Age vero, dic e filiis nostris » quis monachus consecrandus sit. » Illa autem dixit: « Domi- » ne mi, coram te sunt filii tui; quemcumque designaveris, hunc 15 » Dominus secernet (sibi) monachum electum. » Dixit ille: « Ille (natu) minimus erit monachus ac spiritalis filius horum » patrum eremitarum. » Et manu adductum nobis eum obtulit ut cruce signaremus; atque monastica veste eum induit. No- men ei dedimus Arsenium, et (patri) spoondimus filium eius 20 pariter ac nos tuum discipulum futurum esse: quo ille magis etiam gavisus est. Nunc igitur sanctitas tua, prout ei placuerit, sic faciat. » Dixit autem sanctus: « Beatissimi fratres, haec Dei voluntas est, ut per nos iste inter regulares evadat excel- 25 lentissimus unus et ad insignem gradum perveniat. » Tum ipse congruenter huic responso rettulit iis omnia de caro puer et adulescenti Ephraem. Et gavisi sunt fratres (audit) magistri sui verbis.

Simul igitur advenerunt ad locum ubi erat Ephraem, quem abduxerunt, pariterque beatissimum Arsenium. Erat autem sanc- 30 tus Ephraem natu maior, in quem etiam sanctus Gregorius Davidica verba transtulit: « Declaratio sermonum Dei illu- Ps. 118, 130. minat et intellectum dat parvulis », ut per eos perficiatur laus Christi. Et re quidem vera, innocentes et recti adhaeserunt Ps. 24, 21. nobis; qui ad preferendum certamen vitae monasticae advene- 35 runt secundum Domini praeceptionem: « Parvulos istos ne Matth. 19, 14. prohibueritis quominus ad me veniant: talium est enim reg- num caelorum. » Verumtamen id scitote, fratres: murmu- ratio, iusta illa quidem, adversum nos futura est inter fratres

23. — ¹ V: nos. — ² პრავი, i. e. agnus, sine generis nota. — ³ V: signum (prodigium) bonum; cf. Ps. 85, 17 (hiberica): fac mecum signum bonum; ubi graccus: ποίησον μετ' ἐμοῦ σημεῖον εἰς ἀγαθόν.

Matth. 18, 10. *nostros*. Sed ipse Dominus his providebit, qui et dixit: « *Ca-*
 » *vete ne quam offensionem paretis unius ex his pusillis, quoniam*
 » *angeli eorum semper vident faciem Patris caelstis.* » Vos
 igitur fratres *invictissimi*, Theodore et Christophe, illorum
 educatores estote, ex Dei voluntate. » Id igitur illi spoponderunt, 5
 atque puerorum curam suscepserunt. Tunc dixit iis beatus Gre-
 gorius: « *Fratres, meritorum vestrorum hoc esto praecipuum,*
 ut oculi vestri in eos perpetuo arrecti sint. *Mementote pa-*
rentum eorum nobilitatem atque fidem erga Christum et in
 nos pauperculos: *quomodo propter Christi caritatem paternae ca-* 10
ritatis obliti, per manus nostras illos obtulerint hostias Domino,
nobisque peregrinis quasi fratribus suis (eos) fidenter commi-
serint. Agite dum, innocentes illos, quales a parentibus eorum
abduximus sancte custodiendos, tales et reperiat Christus
quando eos e manibus nostris reposcet ad habitationem su- 15
am. »

Cum autem Chandzham isti pervenissent, fratres illius divini
 coetus a Christo congregati plurimum laetati sunt in patris sui
 spiritalis fratrumque adventu. Fuit tamen inter eos murmura-
 tio de adductis pueris illis. Itaque ad patrem Gregorium 20
 Ioh. 4, 18. adeuntes ei dixerunt: « *Sancte pater, Apostolus ait: « Per-*
 » *fecta caritas foras mittit timorem.* » Si ergo id permiserit
sanctitas tua, audacter eloquemur id cuius causa te conve-
nimus. » Dixit ille: « *Fratres, vere firmas in nobis radices*
egit caritas atque timoris expers est. Quidquid volueritis elo- 25
quimini. » Illi autem dixerunt: « *Opera tua omnia a reprehensione*
absunt, praeter id unum, quod pueros istos introduxisti: quod
de constituta a te regula, te superstite derogatum est, in nos-
tri quondam reprehensionem evasurum. Etsi enim nunc ipsum
animus noster nihil inde metuit, res tamen haec est a more 30
nostro aliena. Haec proinde (tibi), sancte Dei, diximus. » Quae
probe cogitata cum audiisset beatus pater Gregorius, gaudium
*propalam erupit, et dixit iis: « *Fratres beatissimi, ne mihi con-**

tingat ut propter causam quamlibet profanam ⁴ morem deseram
 inde a priscorum patrum tempore custoditum ⁵.

Sed coram Deo 35
 sincere vobis loquar: — falsum quippe verbum numquam au-
 distis ex ore meo — quod illi pueri huc admissi sunt, ideo
 factum est quia Christus Deus sancti angeli oraculo de illis
 omnia me docuit: nempe sicut Ephraem Syrum et Arsenium

⁴ *Verbum e verbo: corporalem (sic V).* — ⁵ *V: collectum, გეგმებელი:*
logimus: გეგმდალელი.

Romanum a consortione humana segregatos et Deo familiares factos, ita caros hosce pueros sine reprehensione Chanzthae educandos esse usque ad graviorem aetatem ⁶. Iamvero qui possumus Domini praeceptum reprehendere? Necessitas quippe mihi ^{1 Cor. 9, 16.} 5 incubit — verbis utar Apostoli: — « Vae mihi est si non evangelizavero. » Vos autem beati estis, quod Dominus hos elegerit servos sibi. Verum si quis sine eius modi causa pristinam regulam transgressus pueros in hoc monasterium adduxerit qui in eo habitent, graves hic poenas daturus est in fulgentissimo (die) secundi adventus Domini et Dei nostri. » Sic igitur fratribus satisfactum fuit eorumque religio inde confirmata ⁷. Et Christo gratias egerunt, qui prodigia operatur. Proinde cum Theodorus et Christophorus cellas haberent eodem loco et ab aliorum fratrum cellis remotas, theophoros pueros patres hi spiritales, 15 ex pracepto beati patris Gregorii, abduxerunt in cellas suas et pro lacte gratia Dei optime nutriverunt.

24. Hoc tempore Pancratius curopalates, cum Dei numine, ex voluntate fratrum suorum mandatoque regis Graecorum ⁸ in curopalatae dignitatem successit Asotio curopalatae patri suo. Cui 20 regia potestas divinitus obtigit; eius autem fratres, per quam ⁹ illustissimi principes, Adarneses, eius natu maior et Guaram, natu minor, fratri suo internato cum divinae fraternitatis caritate se subdiderunt: una enim illis erat sententia, unus animus unaque voluntas ¹⁰. Inter eos tamen prudentia, forma, virtute, 25 ac religiosae observantiae perfectione absolutissima eminebat Pancratius. Qui David prophetae ac beato Pancratio apostolo ac hieromartyri, sancti Petri apostoli discipulo, omni religiosis laude consimilis erat. Itaque trium fratrum principum regnum gratia Christi amplificatum est: nam opitulante Deo 30 multas regiones suo gladio subegerunt Agarenasque gentes in fugam egerunt.

Porro beatus pater Gregorius ad illustrissimum Pancratium curopalatam adiit, cui, ut decebat, curopalatinam dignitatem precatione gratulatus est. Quod gratulationis encomium, sa- 35 pientium huius temporis captu excelsius ¹¹, piissimo curopala-

⁶ Pressius: ad tempus honoris (V: amplificationis) eorum. — ⁷ Verbum e verbo: (fratres) aedificati sunt.

24. — ¹ Intellegendus est Theophilus Isauricus (829-842). — ² H: omnes et, γωγελοῦ ψα; V: omnes fratres [om. et]; legimus: γωγελοῦ. — ³ Haec hagiographus; aliter historia. Vid: exempli gratia, LAURENT, L'Arménie entre Byzance et l'Islam, praesertim p. 278-79. — ⁴ < propter sententiae amplitudinem > add. V.

tae admodum placuit ; qui dixit ei : « Sancte pater, insignem te fecit Deus sapientia, statura et sancto Spiritu, qui murus nobis essemus ad salutem interpositus inter mortem et vitam. Quapropter (angustia) relaxata est ³ huic terrae universae cura divinaque sollicitudine tua. Ad me autem pertinet diligere et 5 colere paternitatem tuam. Iubeat igitur sanctitas tua regiam potestatem nostram obsecundari reverentiae tuae, quia divinus consors (factus) es nobiscum, Asotii europalatae filiis. » Dixit autem sanctus : « Rex pietate melior etiam et excellentior quam pater tuus piissimus, (tu) quem dominicae crucis brachia 10 custodiunt, dextera Creatoris sanctorumque suffragatio te semper contegunt ; custos ille numquam dormitans tibi perpetuo invigilat, et lux noctis expers regiam maiestatem tuam dirigit ; neque ad hanc illuminandam opus est candela, sed tantum ut (luceat) occaecatis. Attamen postulationem tuam prompto ani- 15 mo excipio, ne ⁴ propter regni negotia deficiant bona opera tua. Nunc autem id te rogo : est Chandzthae villa ⁵ ab Asotio europalata dono data, quae (aedificando) monasterio aptissima est. Si igitur regia maiestas tua id me iusserit, (monasterium istud) aedificabo, ad laudem Dei salutemque animae tuae, et 20 quamdiu erunt caelum et terra, in eo pro te oratio fiet. »

25. Tunc Pancratius europalates cum gaudio paecepit ut (monasterium) conderetur deditque omnia quae ad aedificationem necessaria erant. Proinde beatus pater Gregorius, cum Satberdum ¹ venisset, lacrimarum suarum rivulo locum rigavit, hanc interea 25 orationem fundens : « Regni tui imperio, Deus, sine ullo labore, creaturas omnes condidisti, et cum potestate disposuisti omnia opera tua. Tu enim es caelorum effector, tu angelorum creator, tu terram confirmasti, tu maria coercuisti, idemque minu- Ps. 126, 1 ; tissima quaeque opera perfecisti, sicut ait David : « Nisi Dominus 30 129, 2. » aedificaverit domum, operam perdunt structores eius. » Iam- vero, Domine, fiant aures tuae intendentis in vocem depreca- tionis meae. Locum istum benedic gratia tua ; monasterium

³ Verbum e verbo : latum factum est huic ; V : < fama de te > de tua sollicitudine et divino labore tuo per universam terram perlata est. — ⁴ V : [attamen om.] assidue pro te precatione fungar. — ⁵ Cf. §11 annot. 9; supr., p.235.

25. — ¹ Ծաթօքնալ, շաթերդ, ex armenio Շատերդ, nobilissimum Calarzenae coenobium, in valle Sazvelth, quod ab indigenis hodie dicitur Phortha, Փօթա (p'orta), ducto, ut videtur, vocabulo ab imagine Athonensi Deiparae τῆς Πορταΐσσης, quae incerta aetate illic etiam coli coepit est. Parietinas monasterii Satberdensis accuratissime descripsit N. MARR, Дневникъ, p. 138.

aedifica ad requietem habitantium * in sacrario tuo, auxilioque invisibili potentis brachii tui fac celebretur nomen eius inter gentes multas, ad laudem tuam, o dominator universorum ; Spiritus sancti tui lumine illud collustra, atque sanctae Dei Genetricis omniumque sanctorum oratu ad extrema usque tempora custodi. Amen. » Itaque constitutum locum cruce signavit, et ecclesiam cellasque aedificare coeperunt. Opus igitur in dies singulos prospere assurrexit, et inimicis quidem visibilibus atque invisibilibus haec facta est vallis luctus, gregibus autem Christi, regibus, principibus universoque christianorum orthodoxorum populo portus salutaris. Et sicut Chandztha caelitus a Deo designata fuerat, ita et Satberd aedificatum est auxilio Dei et oratu beati huius viri, qui et ambas solitudines coniunxit una coagmentatas et in caritate fraterna stabilitas usque ad consummationem temporum. Deinde sanctum arcens sivit europalates ; qui, ut ad eum ingressus est, res omnes Christo favente de monasterio prospere gestas eum docuit. Tum ille fertiles agros ad Satberdi fundum ⁵ addixit atque omnia dedit quaecumque ad perfectam eius exaedificationem necessaria erant.

26. Tunc beati Gregorii animum subiit ut mentionem faceret Sabani Ischanensis. Itaque piissimo europalatae rettulit omnia quae ante acta erant. Quae cum ille audiisset, gaudio repletus confestim litteras scripsit, missisque viris probatis honorifice illum invitavit. Verum qui missi fuerant reverterunt et europalatae haec renuntiarunt : « Homo Dei non vult huc venire. » Tunc europalates Ischani vias muniri iussit ¹ ; nam hoc tempore haud procul inde aberat, et dixit beato patri Gregorio : « Inconsulto egi quod non tibi has litteras scribendas dedi. Nunc igitur ad eum scribe, sicut oportet. » Ipse autem et aliam epistulam scripsit, quam cum epistula patris Gregorii summisit. Paruit beatus Saban iterato praecepto europalatae et praesertim epistulae patris. Vir igitur divinus ad eos advenit exoptatus ad exoptantes. Europalates ei obviam processit et reverenter eum salutavit. Ille autem benedictionem ei appratus est ; et cum consedissent, dixit europalates sanc-

156 ; cf. A. M. PAVLINOV : Porta, **Материалы**, t. III, p. 66, cum tabulis XXXIV-XXXVII. — ² H: hereditatum sacrarii, ხემძღვრებელთა ; V: hereditatis sacrarii ; legimus : ხემძღვრებელთა. — ³ Cf. § 11, annot. 3 ; *supr.*, p. 235.

26. — ¹ Cf. Vitam S. Serapionis § 11 ; *supr.*, p. 177.

to : « Principibus debetur oboedientia : cur primo arcessitu non advenisti, sancte pater ? » Ille autem dixit : « Rex illustissime, tu terrae dominator es, Christus autem caeli, terrae et inferorum ; tu rex es harum gentium, Christus autem omnium creaturarum ; tu rex fluxi temporis huius, Christus autem 5 rex aeternus, qui perfectus existit, incommutabilis, perennis, principii expers, angelorum hominumque regnator sempiternus. Huius igitur verba prae tuis auscultentur oportet, qui dixit :

Matth. 6, 24. « Nemo umquam potest duobus dominis servire. » Sed nunc fratris magistri nostri Gregorii dicto (oboediens) ad te me 10 contuli. » Dixit autem europalates : « Recte locutus es, o (vir)

Cf. Matth. 5, sancte ; sed tamen praestabilius est ut, fulgente lucerna tua in 15 candelabro, eius splendore complures animae collustrentur, sicut dixit Christus discipulis suis : « Eo modo quo claritas solis

Matth. 5, 16. » illuminat ea quae sub caelo sunt, sic splendescat lux vestra 15 » coram hominibus, ut videant opera vestra bona et glorifi- » cent Patrem vestrum (qui) in caelis (est). » Deinde europalates Ischanum adiit, comitantibus viris beatis patre Gregorio et patre Saba. Curopalatae locus admodum placuit. Sed quorsum sermonem protraham ? Divino numine Sabas Ischani factus 20 est episcopus in ecclesia catholica ² (olim) a Narsete ³ catholico ⁴ aedificata, et in huius sede quae per multos annos viduata fuerat. Itaque nuptiae spiritales denuo celebratae sunt et (sedes) illa rursus a beato (viro) ⁵ aedificata est, temporalem ⁶ operam conferentibus regibus illis piissimis. Et si quando pater Gre- 25 gorius Ischanum hospitio acciperetur, episcopus in sua cathedra eum sedere iubebat eique ipse assidebat ; non enim sibi sumebat ut beati Gregorii iussa detrectaret, ut qui magister eius atque antecessor esset. Sic igitur Ischani res prospere cesserunt ad hunc usque diem et in perpetuum. 30

27. Sed ad priorem orationem revertamur. Nempe beato patri nostro Gregorio honor caelitus a Deo datus fuit, neque illa aetate dictis eius quispam resistebat ; minime omnium principes huius saeculi. Contigit autem aliquando ut illustrissimi fratres illi una congregati essent. Itaque vir beatus eos enixe 35 hortatus est ut condita ab eo monasteria omnesque Calarze-

² ՀՅՈՒՅՈՒՅ, catolice, καθολική. — ³ Narses III, cognomine Aedificator. Armeniorum catholicus (641-661), qui cum ecclesia graeca communionem aliquantis per redintegravit. An. circiter 649, capta ab Arabibus Dvin (Δούβιος) eius metropoli, ad Taochos confugit et Ischani, ut videtur, per sex annos consecdit. — ⁴ ՀՅՈՒՅՈՒՅՁՅՅՈՅ, catolicozisa. — ⁵ V : nostro Saba. — ⁶ Proprie : corporalem.

nae solitudines invisere constituerent. Qui monenti sancto oboedierunt; ipse autem principibus dux itineris fuit eosque primo Satberdum deduxit. Hoc igitur loco admodum delectati munera plurima ei obtulerunt summi principes, optimates universusque populus. Tunc nobiles quidem optimates Satberdo se operam navaturos esse professi sunt. Cum autem Satberdo discederent summi principes, eos ducente beato Gregorio, ecce advenit Zacharias Antziae¹ episcopus, vir colendus et thau-maturgus, quem principes reverenter salutarunt et secum abduxerunt. Itaque Dzmercum² et Bertham³ advenerunt, ad ecclesias sanctae Dei Genetricis, et Dabam⁴ ad ecclesiam sancti Georgii martyris. Ad Dolisqanam⁵ autem quod attinet, haec postmodo in monasterium conversa fuit. Loca sancta precabundi obierunt, plurimamque stipem iis distribuerunt, nam tribus summis principibus amplissimae erant opes elargiendae. Qui beatorum patrum precibus gratiam acceperunt atque Opizam perrexerunt, (ubi) gratia laetificati sunt Baptistae beatorumque virorum precibus. His collata liberaliter stipe valentem operam navarunt, et Chandztham profecti sunt.

Porro beatus Gregorius monasteriorum hegumenos illos secum abduxit. Itaque Chandztham advenerunt ad mansionem megalomartyris Georgii. Vehementiori etiam admiratione perciti sunt summorum principum animi, cum discipulos beati Gregorii⁶ viderent in maxima asperitate (vientes) disciplinae monasticae; erant enim quasi caelestes angeli. Primum quidem ad vincendos hostes oratu sancti Georgii arma acceperunt;

27. — ¹ აბხის, ანტის, აბხა, alias აბხი, oppidulum ad septentrionem Adranutzii, cuius monumenta descriptsit MARR, ДНЕВНИКЪ, p. 93-94, cum tabulis 25-27. Celebris fuit imago Servatoris quam Edessa primum Constantiopolim allatam fuisse, et inde, saeviente furore Leonis Isaurici (717-741), in suum praesidium receptam fuisse gloriabantur Antzienses. Eamdem regina Thamar an. 1161 Tiphlisum transtulit, ubi in propria deinde basilica asservata fuit. G. CARBELAŠVILI, ძველი აბხის-ხაზის ტაძარი ქ. ტფლისი [= Vetus templum «Imaginis Antziensis» in urbe Tiphlisio], (Tiphlisii, 1902). Zacharias non comparet in serie episcoporum Antziensium, quae illic recitata est, p. 12. — ² ჯამერჯე, გმერც; qui viculus hodieque videtur superesse. Cum nomine გმერცი, aliquo modo consonat armenium Ճերուկ, cucumis. — ³ ბერთას, bertas; ubi monasterii aedes et ecclesia hodieque subsunt. MARR, t. e., p. 168-73, cum tabula 56. — ⁴ BROSSET, Voyage en Transcaucasic, 4^e rapport, p. 402; MARR, t. e., p. 180-81. — ⁵ PAVLINOV, Материалы, t. III, p. 68, cum tabula XXXVIII, et multo pluribus MARR, ДНЕВНИКЪ, p. 183-89, cum tabulis 59-63. In ecclesia Dolisqanae, duae inscriptiones hodieque leguntur, quae superstite rege Sumbatio († 958) positae sunt. — ⁶ V: Georgii.

deinde beatorum precibus corpore simul et animo illuminati sunt. Cum autem hunc etiam locum viderent fructum minime feracem, e facultatibus suis amplius quid ei largiti sunt. Eodem temporis punto, summis principibus obvii supervenerunt Midznadzori⁷ hegumenus, magnus pater beatus David, 5 monasteriorum conditor, eiusque beati discipuli, Hilarion abbas et conditor Dsqrosthavi⁸, qui idem factus est Meschithae catholicus⁹, et pater Zacharias conditor Barethelthi¹⁰. Summi domini coetum hunc sanctorum patrum conspicati, qui sanctis incorporeis similes videbantur, gavisi sunt quod ab iis divini magisterii praecepta audituri essent. Quapropter dixerunt incluti principes : « Patres sancti, ex quo vos conspeximus, propemodum obliti sumus nos esse in terra, sed nobis videmur in caelo, in statione¹¹ sanctorum habitare ; vos enim coram Deo spiritu semper consistitis, et ubi sunt mansiones vestrae, ibi 15 et animi vestri. Verum enimvero suffragatio vestra nos iuvet istic et in aeterna (vita). » Sancti prolixa oratione summos principes communierunt, iisque benedixerunt, his verbis : « Piissimi reges, revera animae vestrae in manibus Dei sunt, qui per os vestrum bonorumque vestrorum effusa largitione nobis 20 quoque pauperculis animos erexit. Vobis quidem in regno mortali copiam fecit Dominus immortalia imperia serendi sanctarum ecclesiarum : quarum praesidium clam ab aspectibus vobis factum est armatura aspectabilibus armaturis potior et plurima vi equitatus praestantior. Hoc autem scitote : exercitus 25 hice vestri, spiritali ordine instructi, sancti patres eremita, robur sunt vestrorum exercituum corporali ordine compositorum, armatura omnium regum fidelium, in acie bellica, et maxime vestri, qui in regni fastigio humilitatem colatis ad exemplum Christi, qui sanctarum ecclesiarum curam gerere, qui pauperes fovere, qui 30 universi populi causas iuste cognoscere soleatis, congruenter

⁷ მინამდობელი, midnadoroisa. მინამდობელი, *alias*: მიჯნა-
დორი (exempli gratia in diplomate regis Pancratii IV; cf. *supr.*, p. 212, *annot.* 3),
ex armenio Միջնաձոր, i. e. media vallis. *Vid.* MARR, *Дневникъ*, p. 132-35,
cum tabulis 45-47. — ⁸ Բյառաղետացո, չքարօտացո, i. e.
fons amnis. MARR, *Дневникъ*, p. 119-24. — ⁹ *Nudum nomen Hilarionis cuius-
dam commemoratur inter nomina Gabrielis et Arsenii, in catalogo catholico-
rum Meschithensium, qui insertus fuit in libello de Conversione Hiberiae, in-
ter collectanea illa Satberdensia an. 973. Vid.* TAQAİSVILI, *Tria chronica*,
q. 39. — ¹⁰ ბარეთელთისა, bareteletsa; *idem*, *ut videtur, locus, qui hodie*
Barateuli *ab indigenis appellatur*. MARR, *Дневникъ*, p. 115-16. — ¹¹ *Sive* :
in castris; cf. § 8, *annot.* 1; *supr.*, p. 228.

oraculo Domini, qui dixit: « Nolite iudicare secundum faciem, Ioh. 7, 24. » sed iustum iudicium iudicate », ut praeter regnum istud terrestre, apud caelestem quoque regem mansionem sempiternam obtineatis, detque vobis Christus perfectam gloriam in caelo et in terra. Nostri autem, in hac mansione degentium, ut numquam benigna recordatio vobis obsolescat, considerate quomodo Abraham patriarcha et David propheta bellatoribus suis aequabiliter spolia dividerint: hunc etiam in modum bonorum vestrorum pauperes et ecclesiae semper participes sunto. Sicut de levitibus edixit Dominus: « Ego ero pars eorum », ita etCf.Dtn. 10,9. pauperum pars a vobis constituatur, in cuius vicem Dominum accipiatis, spem utriusque vitae; nam pauperes nihil habent praeter benigni Dei misericordiam. »

28. Deinde sancti patres cum episcopo¹ de patre Gregorio deliberarunt, omnium Calarzenae solitudinum archimandritam Gregorium constituere. Rem ad summos principes detulerunt; qui vehementer gavisi sunt, et coniunctim plurimo efflagitatu (pervicerunt ut) huic muneri administrando eum praeficerent; itaque per multos annos usque ad obitum suum sanc- torum patrum ordinem optime moderatus est. Porro summi principes Midznadzorum, Dsqrrostavum, Baretheltham eorumque (sacra) loca precatum adierunt; plurima dona ibidem obtulerunt; a sanctis ecclesiis, a beatis patribus, a venerandis sanctisque ascetis gratiam acceperunt; omnibus solitudinibus suos cuique fines assignarunt². Cum autem discederent, beatum Gregorium secum abduxerunt; cui summus princeps Adarneses Gurgenam³ filiu m suum baptismo adoptivum fecit. Et quoniam David euopalates, Pancratii euopalatae filius⁴, a beato patre Gregorio (in baptismo) susceptus fuerat, ambo illi summi principes, David euopalates et Gurgenes euopalates <.....⁵>. Quam etiam ob causam Gurgenes euopalates, in hora obitus sui, testamentum condidit in haec verba: « Deponite me prope ossa patrini mei, ad eius pedes, et aliorum patrum illorum ossa super me reponite. » Quod reapse factum est.

28.—¹V, sine nota interpositionis, addit: Antziensi. —²Vid. supr., p. 212, annot. 3.—³Gurgenes mamphali (μάμπαλις, hiberice: ბამფალი, mam-p'ali), sive regulus, Taochorum euopalates. Obiit an. 891. Cf. MARQUART, Ost-europäische und ostasiatische Streifzüge, p. 435. —⁴David I († 881); cf. MARQUART, ibid. —⁵V supplet: <ab eo suscepti sunt>, quod addere otiosum erat, cum de utroque iam dictum sit. Probabilius aliquid hic notatum erat de vinculo quo David et Gurgenes inter se et cum S. Gregorio coniuncti sunt.

Verum post Gurgenam europalatam, Asotius⁶ archon archontum eius filius novam Chandzthae ecclesiam, summo cum studio, aedificare coepit, quam et innumerabilibus muneribus auxit. Erat autem tunc temporis Chandzthae hegumenus pater Arsenius, (vir) genere nobilissimus. Huius consilio nova formosaque ecclesia aedificari copta est, in ardua rupe, quam ipsam ingenti molitione solidoque opere caementicio, multi temporis (labore) complanarunt, ita ut disposita (area) ecclesiam propemodum exaedificasse sibi viderentur. Sed benedicat Christus Ammonem totius exstructionis perfectorem sollertissimum, omnesque adiutores, a quibus aedificatio huius ecclesiae feliciter absoluta est. Lapidès autem et calcem, e remotis admodum locis, per vias difficiles hominum dorsis advehi oportuit. Atque libra pensabantur omnia quae structores comparabant.

Hoc autem tempore mortuus est (vir) piissimus, summus princeps, sanctorum ecclesiarum aedificator, facultatum (suarum) largitor pauperumque curator. Qui Chandzthae sepultus fuit, Arsenii opera⁸ eiusque filii Mtzchuedii⁹. Pater autem Arsenius et Gabrielis¹⁰ frater, beatus Iohannes, a quibus nova ecclesia exaedificata fuit, ambo in munere abbatis Chandzthae e vita cesserunt. Requietem illis concedat Christus. Gurgenes vero filius fratris Asotii¹¹, magnus ille plurimarum gentium regnator, numine Dei solium archontis archontum adeptus est. Is novam Chandzthae ecclesiam perfecit, una cum omnibus clarissimis principibus, optimatibus et universo populo fidelium. Omnibus bona non defutura retribuat Dominus.

29. Sed hic denuo resumenda nobis sunt, quae superius intermisimus. Cum enim beati patris Gregorii nomen inclaruisset et ad Hiberiam usque pervenisset, inaudiit et beata illius mater de gloria filii sui: erat enim etiamtum superstes, senectutem assecuta. Tunc igitur animo laeti-

⁶ Asotius Cuchi (Cuhi), *de quo superius*, p. 210. — ⁷ H: quia. — ⁸ Proprie: via, გზით; nisi contracte scriptum erat: განმზადებით, administratione, dispositione. — ⁹ მცხუდისა, mshuedisa; quod graece dices *Εσπέριος*; cf. *infr.*, § 83. —

¹⁰ ჯიბილისა, quae arabica forma est جبائيل. — ¹¹ Gurgenes (Γουργένης vel Kouirkénios) Magistros, archon archontum, gener Asotii Ciscasi (Κισκάσης), qui socero suo Adranutzium per vim eripuit, et pro illato damno ei concessit τό τε Τυρόκαστρον (Qvelistziche; vid. § 12, annot. 3; supr., p. 235) καὶ τὴν ποταμίαν τοῦ Ἀτζαρά. CONSTANTINUS PORPHYROGENITUS, *De administrando imperio*, c. 46; t. c., p. 206-213. Obiit d. XIV febr. an. 941. TAQAIŠVILI, *Tria chronica*, p. 62; Сборникъ материа́ловъ, t. XXVIII, p. 149-50,

ficata est, corpore reviruit et Christo gratias egit, quoniam faustum hunc laetumque nuntium audierat de filio suo quam optimo, in quo et naturaliter ¹ gloriabatur et animae suae coronam habebat impositam. Quippe unicus hic tantum ei filius natus erat, et nisi quod hunc genuerat, viri ceterum nescia fuit; sed sancte perseverabat in oratione, iejunio et perpetua Dei reverentia. Lugebat tamen animo quod a filio suo seiuncta erat. Sed vox laetabilis eam recreavit; defunctorum, quibus orbata erat, hacte consolatione memoria illi abolita fuit; et confestim equo insitio dens profecta est, comitantibus famulis suis viris ac mulieribus, et Meren pervenit ad matrem Febroniam. Quae cum gaudio illam exceptit et illico (datis) litteris beatum Gregorium admonuit. Confestim advenit sanctus integerrimusque filius ad fidelem matrem: pronus eam salutavit, Christi verbis ei benedixit et pacem appratus est. Illa autem gaudens filio suo obviam processit eumque osculata ei dixit: « Fili mi suavissime, te conspexi quem desiderabam: tuo namque aspectu pristini dolores omnes procul a me depulsi sunt. » Et multis variisque sermonibus colloquium inter eos protractum est. Dixit autem beatus pater Gregorius: « Ignosce mihi, mater; non mea quidem sponte a te discessi; sed divinae voluntati quod libuit, sic factum est. Tibi autem in hoc fugaci vita, nihil hactenus defuit aut animae aut corpori. Nunc vero ad me pertinebit cura tui et corporalis et spiritualis, ex Domini oraculo, quo iubet parentes honore affici. Et in (libro) Sapientiae scriptum est: « Fili, redde parentibus tuis quod illi tibi dederunt: Eccli. 7, 30; » sine illis enim neque tu fuisses. » Et rursus dictum est: « Vi- 3, 18; 3, 11. » tuperabilis est qui patrem suum contemnit, et a Domino maledictus qui animum irritat matris. » Quippe « benedictio patris et matris domos firmat in aeternum; maledictio autem eorum (illas) funditus evertit. » Itidem Paulus frequenter praecipit ut reverentiam omnes praestent parentibus. Iamvero haec oracula aliaque eius modi libris a divino Spiritu afflatis in aures nostras ingeruntur ad institutionem fidelium. Evidem favente Deo, tuam benedictionem promerebor, oboediendo, quantum in me erit, arbitrio voluntatis tuae, tamquam filius matris amans. » Et multis eam consolatus est beatus homo Dei, et beatissimam anum plurimum recreavit. Quae primo Deum benedixit; dein filium suum. Tum familiares suos, qui eam commitati erant, illi commendavit, et dixit: « Istos pariter at-

29. — ¹ *Verbum e verbo: corporaliter.*

que me suscipe, fili, qui constanter meo ministerio addicti
 1 Tim. 5, 8. fuerunt. » Dixit autem sanctus: « Apostolus ait: « Si quis
 » suorum et maxime domesticorum curam non habet, iste fidem
 » negavit et est infidelibus peior. » Meum autem erit, mater,
 tuo praecepto oboedire et quidquid tibi cordi est, procurare. » 5
 Omnibus igitur optime providit, sicut oportebat.

Tunc beata mater Febronia dixit ad anum illam fidelem:
 « Mater piissima, ego iam tibi filia ero, una cum filio tuo, fra-
 tre meo, Gregorio. Neque ullo modo tibi deesse patiemur mi-
 nisterium nostrum: te enim video parem Annae prophetissae, 10
 Cf. Lc. 2, 37 quae a templo Domini non discedebat die ac nocte, orationi
 ac iejunio (intenta). Haud aliter et tu in mandatis Dei semper
 firma permansisti. Et ex fructu arboris bonitas agnoscitur. »
 Illa autem gaudens gratias agebat Christo et sanctis eius. Tunc
 beatus Gregorius, uti decebat, vivendi modum ordinavit matris 15
 suae et eorum qui cum illa erant. Ancillam quamdam mulierem
 matris suae viro collocavit, ex qua natus est Basilius abbas
 Chandzthae, qui per multos annos, donec moriens ad Dominum
 abiit, Chandztham optime gubernavit². Beata vero genetrix patris
 Gregorii, plurimo post tempore, Merae obiit et ad Dominum 20
 migravit, quem optabat. Eius animae subvenit beatus Gre-
 gorius laudesque Deo egit, qui gratiam sibi fecisset pie deser-
 viendi matri suae; et plenam ab illa benedictionem accepit.

30. Beati porro magnique patres Theodorus et Christophorus cum iam puberes et sapientia pariter ac aetate adultos 25
 viderent caros illos divinosque Arsenium et Ephraem, se solu-
 tos existimarunt fide data patri Gregorio, cui promiserant se
 a pueris non discessuros donec isti adolevissent. Tunc noctu
 Chandztha clam exierunt, abductisque fratribus aliquot, iterum
 ad partes Hiberiae migraverunt. Dominus enim eos mystico ar- 30
 cessitu¹ vocabat, qui per eos sancta monasteria aedificavit Nedz-
 viae et Sancti Ciryci². Beatus autem Gregorius a Domino admoni-
 tus est ut eorum pio studio ne amplius obsisteret, sed contra huius
 boni operis particeps fieret. Itaque, facta inquisitione, pater Gre-
 gorius eos repperit in Samtzche et de clandestino eorum discessu 35
 obiurgavit. Illi provoluti coram eo dixerunt: « Ignosce nobis,
 pater sancte. Chandztha enim discedendi haec nobis causa
 fuit, ut in monasteriis innovandis aliquid utilitatis pro nostra
 parte praestaremus. » Dixit autem sanctus: « Recte id a vobis

¹ Vid. *infr.*, §§ 61, 86.

² Cf. § 5, *annot.* 4; *supr.*, p. 221.

propositum est, volente Deo ; me autem huius pii studii participem facite : non enim sum boni eversor. » Itaque una circumierunt Samtzchae et Hiberiae desertas regiones : repopererunt duo loca monasterio idonea, et utrobique cellas exstruxerunt. Theodori quidem coenobium Nedzvia appellatum est, Christophori autem Sancti Ciryci. Relictis (ibidem) discipulis, hi tres una beati, Gregorius, Theodorus et Christophorus, Chandztham reverterunt, ut opportunam fratrum partitionem facerent. Cum autem ad coetum hunc Deo acceptum pervernissent, salute illis data, fratres sic alloqui coepit beatus Gregorius : « Christi cives, audite me. Primo quidem in hanc sacram solitudinem simul advenimus : ego, pauperculus Gregorius, Saban Ischani episcopus, Theodorus et Christophorus, hi quattuor. Per multos annos isti velut discipuli mihi subditi fuerunt, donec a Deo arcessiti sunt patres illi magni et Christo accepti. Cum autem Christus id voluisse, Sabas Ischani episcopus factus est ; et fratres (aliquot) hinc (secum) abduxit. Nunc vero Christus per Theodorum et Christophorum duo monasteria quam optima in Hiberia excitat. Quemadmodum autem naturales parentes liberis bona sua dividere solent, sic etiam Chandztha, (quae) nostra omnium parens est spiritalis, — etsi enim antequam (huc) advenimus, monastici ordinis iam nobis habitus erat, hic tamen omnem benedictionem accepimus, — haec (inquam) per manus meas filios suos fratribus muneratur, ut probatorum monachorum adiumento in nova sua aedificatione a curis leventur adeoque inter monasteria a nobis condita firmiter consistat caritas spiritalis. » Hac oratione absoluta, fratres omnes congregari iussit ; et ex Theodori Christophorique sententia, elegit ex iis fratres tredecim, qui Chandzthae senioris praerogativa essent ; reliquos omnes tripertito aequabiliter divisit : Satberdo enim qui destinati erant, Satberdum iam antea fuerant summissi. Tum ex convento, iussit sortitionem fieri. Maxima fuit Theodori et Christophori laetitia ; summo leste tamen tulerunt quod Ephraem et Arsenius Gregorio obtigissent. Is igitur Ephraemum Theodoro concessit ; Arsenium vero sibi addidit, at eius loco fratrem alium illo non deteriorem Christophoro dedit. Illi igitur libentes acquieverunt. Hoc autem fuit in beatissimis gregibus illis mirabile, quod cum bonis pastoribus istis non contendebant, ut sibi demonstraretur quo quaque loco melius se haberet ; nam se ipsi tamquam oves reputabant horum Christi electorum, qui cum Christo semper erant. Talis erat invictissimorum illorum hominum oboedientia.

Itaque beati patres nostri fratres deduxerunt iterumque

Nedzviam et ad Sancti Ciryci pervenerunt. Illos ad novam molitionem, totis animi viribus, adiuvit pater Gregorius. Sanc-
tarum ecclesiarum areas consecrarunt, ac fundamenta iece-
runt. Et quando discessit beatus Gregorius, fratres omnes cum
lacrimis ei dixerunt: « Sancte Dei, nunc adeo in nobis com-

Cf. Ioh. 7,34. probatum est hoc Domini oraculum: « Gestietis videre magis-
trum vestrum neque eum videre poteritis.» Proh sanctitatis tuae

Cf. Lc.22, 42. tyrannidem³ ! Verumtamen fiat tua voluntas, non voluntas
nostra, o (vir) sancte. Quamvis a te in hac vita brevissima
seiuncti futuri sumus, ne tamen aeternam esse nostram disiunc-
tionem patiaris; atque in sanctis orationibus tuis (nostris) sem-
per memor esto, o vir Dei electe. » Beatus cum lacrimis om-
nes benedixit, eorumque animos consolatus, eos Christo bea-
tisque patribus illis commendavit, ac sancta monasteria cruce
signavit. Discedentem eum deduxerunt pater Theodorus et pa-
ter Christophorus. Cum lacrimis se mutuo osculati sunt: isti
in monasteriis suis remanserunt, beatus autem pater noster
Chandzham perrexit. Haec de vita trium sanctorum, Theodori,
Christophori et Sabani Ischanensis, breviter memoravimus;
nam eorum opera plene sincereque perscribere nimis longum
est.

31. Ipso tempore, quo Chandzha gratia (iam) inclauerat pro-
leque spiritali laetabatur, Chandzham e Midznadzor advenit
magnus eremita pater Michael, idem qui Parechthis⁴ habita-
bat. Is enim erat beati patris Gregorii amicus; qui vitam so-
litariam ducere volens, mansionem sibi repperit in Berthae
speluncis²; ubi ex consilio sancti sedes fixit et in virtutibus
coram Domino optime profecit. Verum inimicus diabolus, cum,
aucto sanctorum hominum numero, tempus suum coartari vi-
deret, molestissime id tulit; itaque multis praestigiis palam et
occulte Michaeli impetere coepit ut eum ex ista solitudine
fugaret. Qui pervigilis adversarii ictus omnes fortiter tolera-
bat et cum Christi auxilio omniumque sanctorum patrocinio,
multiformes eius machinationes ludificatus est.

³ მდლავრება; cf. *graeicum*: ὁ βία.

31. -- ⁴ პარეხთა, parehta. Congruit nomen cum armenio պարեխ, silex,
rupes, antrum, cet. Formam eius pluralem conferre iubet N. MARR cum Chandz-
tha, Bertha, cet. Дневникъ, p. 172, annot. 3. Haec tamen vocabula semper
habentur ut singularia, dum in Parechtha, et nomen et forma nativam suam
significationem retinuerunt; cf. annot. in sequentem. — ² პარეხთა, ut supe-
rius. Rudera coenobii Parechthorum prope Bertham repperit N. MARR, t. c.,
p. 172-74, cum tabulis 57-58.

32. Contigit quondam ut pater Michael, procul a cella sua, in rupe excelsa consisteret, parum sibi cavens : quem Belial petulanter adortus ex alto deorsum praecipitavit. At rex universorum, Christus Deus, eum prorsus incolumem servavit. Verum pater Michael cottidiani huius belli continuatione pertaesus, ad magistrum suum spiritalem patrem Gregorium discipulum suum misit qui omnes illas malignorum spirituum vexationes ei referret. Sanctus confestim fratri suo Domini virtute opitulatum venit, eius animum confirmavit, et demum cruces duas ligneas, Christi sigilla et Victoriae pignora, manu sua confecit, quae illum tutarentur hostes autem fugarent, atque aliquanto intervallo a sancti cella ex utraque parte eas erexit ; quos veluti limites sancto ostendens ait : « Inter duas Christi hasce cruces securus esto, cum sanctae Trinitatis auxilio et virtute Crucis venerandae. At si ultra progressus fueris, iterum gravius etiam quam antea vexabere. » Et (postquam) precationem fecerunt, abiit beatissimus Gregorius ; beatus autem Michael perfectam tranquillitatem adeptus est : quippe ferocem adversarium humilitate compescuerat. Cum enim non iustitiae suae sed Dei solius indulgentiae confisus esset, effecit ut sibi veniret auxilio magister suus ac spiritalis frater Gregorius, sicut scriptum est : « Frater fratrem adiuvans quasi murus inconcussus. » Cui congruit hoc Iacobi apostoli oraculum : « Orate alter pro altero ut salvemini : oratio enim iusti potentissima est ad auxiliandum. » Sic igitur cum Dei gratia hostes prorsus debellavit.

Beatus iste Michael erat e terra Savsetia, pago Norgiali¹, ac Midznadzori monachus factus est. Parechthis² autem complures annos vixit, et ibidem post obitum suum sepultus fuit³. Exstat nunc sepulcrum eius et clarissimi patris Basilii, qui post eum Parechthis habitavit : ambo simul coniuncti, hominibus sanitatem largiuntur, qui fidenter ad eos accedant.

33. Beatus autem pater noster Gregorius Chandzthae et Satberdi in duobus a se conditis monasteriis perpetuo versabatur ac magisterii sui praecepsis animos discipulorum suorum imbuebat. Neque enim ex divinis tantum libris oracula sapientiae omnis generis depromebat, sed etiam in hymnis quae ex

32. — ¹ MARR, *ibid.*, p. 110-12, cum tabula 36. *Nomen ნორგიალი*, norgiali, *ductum videtur ab armenio նոր գիւղ*, nor giuł, i. e. nova villa. —

² *Sive* : in Speluncis. — ³ *Utcumque haec discrepant ab historia Michaelis Parechthii, qui in Vitam S. Serapionis inducitur (§ 5 et seqq.), nullus est dubitandi locus quin utrobique idem homo designatus fuerit.*

ritu sanctae ecclesiae catholicae per totum annum decantari solent, magister erat indubitatae auctoritatis. Omnia festorum ritus probe sciebat; nam quidquid didicerat memoria numquam fallente retinebat. Vox ei canora et modulandi venustate suavis. Memoria autem erat prorsus admirabili. Nempe Chandzthae exstant hodieque Menaea¹ totius anni Spiritu sancto (dictante) ipsius manu descripta, stilo pereleganti. Novae quidem legis libros canonicos omnes, veteris autem libros complures memoriter complexus erat. Sanctorum vero doctorum orationes non canonicae ex eius lingua, nullo adhibito libro, copia fundebantur innumerabili, quae nostram naturam excederet. Virtus enim Dei, ubicumque residet, omnia perficit quae hominis naturam scientiamque transcendent. Quin etiam Adamo, antequam (divinum) praeceptum transgressus est, omnia subdita erant. Huic autem, propter incorruptam praeceptorum observantiam, omnia prospere succedebant; quamobrem non modo eius monasteria firmiter constituta sunt, verum etiam eius sapientiae rivulis omnes Calarzenae solitudines rigatae sunt. Eum plurimis de causis sancti patres monasteriorum hegumeni frequenter conveniebant et eius sapientia ab omnibus negotiis expediebantur.

34. Quamdiu vixit beatus, solebant monasteriorum abbates carnisprivium Chandzthae apud eum transigere; qui in principio quadragesimae, regulam¹ accipiebant in maiora ieunia, et (ad sua) proficiscebantur. Contigit autem ut, die quodam, cum beati apud sanctum una congregati essent, pater Gregorius praeclaris sermonibus de vita spiritali eos omnes instiueret praeter Opizae hegumenum. Quod graviter ferens Opizae abbas ei dixit: « Pater sancte, cur me a spiritalibus sermonibus tuis excludis? » Dixit autem ille: « Pater venerande, non quasi te contemnens te praetermisi, sed idcirco, quod Opiza ante omnes istas solitudines condita fuit, neque ego Opizae moderator sum et hegumeni eius ». Ille autem sancto modeste persuasit ut eum doceret pariter atque reliquos abbates illos. Omnes quippe hunc habebant tamquam unum e sanctis apostolis atque sequestrem Deum inter et homines.

35. Porro dominatores huius temporis destinato consilio non semel decreverunt ut beatus episcopus fieret plurimaque importunitate eum fatigabant ut (rei) consentiret. Ille tamen eius

33. — ¹ օձօջա՛ն, iadgari. *De quo vocabulo* MARR, p. VIII: KEKELIDZE
Литургические памятники, p. XXV-XXVII. Cf. *supr.*, p. 212, annot. 2.

34. — ¹ κανόνα, i.e. poenam, piaculum

modi honorem recusavit, eosque argutissime dedocuit, his verbis: « Sanctis ecclesiis cathedralibus quae sunt in mundo¹, nihil inferiores sunt sanctorum solitudinum ecclesiae, maiestatis Dei cathedrae. Et quamvis sacerdotes omnes ab episcopis sacerdotium accipient, attamen a priscis patribus eremitis ita docti sumus, ut quae gratia in ipso tempore collati baptismatis homini tribuitur, eamdem gratiam agnoscamus cum recens monachus monasticum habitum induat². Itidem in susceptione sancti schematis, alterum neque inferius martyrium inest³.
 10 Enim vero sicut in populo Israel homicidis civitates refugii constitutae erant, ita sanctae solitudines omnibus sunt perfugium: quippe innocentibus tegimen sunt ab aegritudinibus mundi, male habentibus autem portus in quo bona cum spe paenitentia expientur et legi subiciantur. Mihi autem ad gloriam in utraque(vita) satis erit sanctorum solitudinum illarum, utcumque potuero, curam egisse, qualem oportet, in quibus homines sui iuris facti sunt, sicut ait Paulus, « ea libertate⁴, Gal. 4, 31 qua Christus nos liberavit, » et: « Ubi spiritus Dei, ibi libertas. » Nempe data est illis potestas ut filii Dei fierent, sicut fert Ioh. 1, 12.
 20 Iohannis evangelistae oraculum. » Eius modi sermonibus principum religio confirmata fuit⁵, et Christo laudes egerunt.

36. Deinde beatus pater Gregorius Satberdi populum Dei (numero) auctum esse consideravit; itaque sacram ecclesiam, pristinam (illam quidem) perficere et consecrare <statuit¹>. 25 Tunc gaudio repletus est quod Dominus sibi gratiam fecisset absolvendi ex animi sententia praeclari huius operis, favente atque patrocinante sancta Dei Genetrice, cuius nomini sacrum hoc monasterium erectum fuit, in quo iugiter laudaretur Dei mater, auxiliatrix auxilio parentium, et clientum laudatorumque 30 eius defenstrix praesentissima, nunc et in perpetuum. Quam et supra omnes potentiae suae creaturas ineffabili modo extulit eius filius, universorum Deus. Hanc enim iam nunc, indivisa rursus eius anima a corpore, in regno suo sempiterno, apud divinitatis suae maiestatem collocavit, ut quae sit lumen christianorum, omnium sanctorum primogenita. Huius et 35

35. — ¹ Cf. § 10, annot. 1; supr., p. 232. — ² Cf. Vitam S. Georgii Hagioritae § 18; supr. p. 91. — ³ V: cum... induat, itidemque in susceptione sancti schematis. Sunt et alia multa testimonia; quod in sententiam parum quadrat; cf. § 7; supr. p. 228, l. 4-12. — ⁴ Proprie: ingenuitate, nobilitate: ახნაურებით; cf. Gal. 4, 31; 5, 1; ubi versio armonia habet აყალიბზე, libertas. — ⁵ Cf. § 23, annot. 7; supr., p. 247.

36. — ¹ Om. H; supplevi e contextu.

omnium sanctorum oratu nos omnes, fideles suos, salvos faciat Dominus noster, et praesertim electos suos glorificet, qui voluntatem suam sanctam exsequantur. Ait enim : « Glorificantes me glorificabo; » et : « Centuplum istic ei retribuam et vitae aeternae compotem eum faciam. » Quod verissime dictum 5 Christus in beato Gregorio comprobavit, cui in perennis gloriae titulum gratiam fecit aedificandi solitudines illas inclutas, et quamdiu (sanctus) in corpore fuit, eius sanctimoniae terribili formidolosaque virtute reges universumque populum perstrinxit quasi praepollenti robore ¹ inexpugnabilis potestatis; digressum autem ex hoc mundo, supra quam intellegere possimus, gloria in caelo inter angelos extulit, et nunc in terra ore discipulorum laudatorumque eius perpetuo concelebrat.

37. Beata autem mater Febronia in magna erat sollicitudine, quod qui pastor apud illas constitutus erat, sacerdos fidelis a patre 15 Gregorio missus obiisset. Sed divinitus hunc nuntium accepit : « Sacerdos alter illo etiam praestantior vobis deinceps pastor futurus est. » Itaque litteras scripsit ad beatum Gregorium, quibus idoneum sacerdotem rogavit. Tunc sanctus sancto Mattoi dixit : « Fili carissime, donec in aciem eques descendit, neque in exercitus multitudine victoria eius innotescit ², neque a regibus praemium accipit. Verum posteaquam fortitudine excelluit, virtus eius bellica apud omnes perspecta evadit et rex muneribus plurimis eum iuste muneratur. Tu igitur dictis meis oboediens esto, adeoque munus sacerdotale in ecclesia sanctissimae Dei Genetricis Merae fac omnino suscias sicut eques invictus Domini. A Christo fidenter spero te insignem operam naturum esse. » Ille autem cum lacrimis coram eo procidit, et flebiliter dixit : « Ignosce mihi, pater. Novit enim sanctitas tua me praceptioni tuae numquam non oboedientem fuisse. Verum nunc in mea non est potestate ut agam quod me iubes. » Dixit ei sanctus : « Domini virtute id poteris. Age vero, praeter insigne virtutes tuas, perfectam oboedientiam tibi compara. Per crucem Christi (te) cruce signo, ut excusationem omnem abicias. » 35

Ille, ut magistri sui praeceptum sensit immutabile ³, eius dictis paruit invitus; itaque divino numine in matrum monasterio

¹ Proprie : sanctitatis eius ... virtutem super reges ... tamquam tyrannidem (მდლავრება) expandit ; cf. § 30, annot. 3; supr., p. 258.

² 37. — ⁴ V: neque victor plurimorum exercituum cognoscitur. — ⁵ Proprie : non reprehendendum, უცილობელი ; legimus : უცალებელი.

sacerdos factus est beatus Matoi, prodigiorum patrator, vir summus et operibus suis illustrissimus. Etenim per annos quadraginta, quibus Merae sacerdotio functus est, verbum otiosum aut responsum inutile ab eo nemo umquam audivit; qualia 5 homines inepte³ solent erumpere, sicut ait Dominus: « De Matth. 12,36. quocumque verbo otioso quod locuti fuerint homines, rationem reddent in die iudicii. » Neque satis dictum; immo etiam qui eum videbant, nequaquam ausi essent neglegenter declinare ab eius integritate morum, et sanctimonia et incorrupto vitae 10 genere; omnibus enim erat exemplar boni. Sinceram virginitatem custodivit, non corpore tantum, sed mente, verbo, auditu, aspectu. Solebat quippe dicere beatus: « Vitae monasticae nomen est continentia. » Quocirca Dei amantissima femina Themistia, Merae decana⁴, dixit: « Per annos quadraginta, qui 15 bus fuimus ego decana et Matoi sacerdos, is numquam de manu mea turibulum accepit. » Verum nimiis laboribus debilitatus est. Etenim orandi assiduitatem, sitim, inediam perpetuam, insomniam, stationes, genuflexiones ultra modum intendit; corporis affectiones domuit, spiritalesque hostes debilitavit. Sacra 20 autem facere numquam omisit nisi infirmitatis causa⁵. Vesti- tu pariter et victu utebatur vilissimo.

38. Erat quondam Matoi in habitatione sua, prope Meren, cum latrones advenisse cognovit. Hoc ipso die cibos illis paravit. Noctu autem cum latrones ad eum subiissent, dixit 25 illis: « Mihi credite, filii. Vobis praecipit sancta Dei Genetrix ut ne mihi noceatis. Venite potius et comedite cibos quos vobis paravi. » Unus tamen eorum, a quo ducti fuerant, res sancti petulanter voluit abripere. Qui dixit ei: « Familiaris sum sanctae Dei Genetricis, quae huius flagitii poenas a te 30 sumet. » Continuo ille ab hoste maligno humi prostratus est. Tunc eius sodales cum lacrimis procidentes ante sanctum, hunc rogaverunt ut illum sanaret. Qui cruce eum signans dixit: « Sanum te faciat sancta Dei Genetrix. » Et extemplo ille convaluit. Dixit sanctus: « O miserande, quorsum homines 35 istos induxisti ut mihi nocerent? » Et hospitio exceptos dimisit eos in pace. Eius modi prodigia sanctus non pauca patravit.

³ H: გოდავ; *legimus*: გოვდავ (გევდავ); E: გოდვალ; V: quae per se hominibus satis sunt ad peccandum. — ⁴ Cf. Vitam SS. Iohannis et Euthymii, § 34, annot. 8; *supr.*, p. 41. — ⁵ V: sine causa et infirmitate, და უძლურებისა; *legimus*: დაუძლურებისა.

Senex factus, ex gravibus laboribus infirmitatem contraxit, neque iam potuit ipse sibi subvenire. Tum dixit beatus Matoi : « Dolo inimici hoc factum est, ut matres mihi ministrarent. Etsi autem divinae voluntati < obsequentes¹ > sunt sorores istae, indecorum tamen est monacho ministrari manu feminarum. Sed consilium excogitavi ut inde me expedirem. » Erant autem Berthae quidam ex famulis matris sancti patris Gregorii, gentiles (ipsius) Matoi, probati monachi et amici eius. Hos igitur admonuit ; et lubentes advenerunt, ut eum lectica eveherent ; nam ex nimio labore prorsus debilitatus ¹⁰ erat. Verum sorores omnes luctuoso fletu oppressae sunt, quod patre spiritali magistroque orbarentur. Qui lacrimis ipse confectus eas omnes benedixit, cruce signavit, salutem iis dedit, et dixit : « Christus vos custodiat, beneficio virginalis Genetricis suae omniumque sanctorum. Vos autem pro me perpetuo ¹⁵ precamini. » Tum fratribus innuit, qui lectica eum extulerunt. Ut autem aliquantum processerunt, iussit eos consistere ; et ait : « Domine, verbum tuum infirmorum corporibus membrorum vigorem restituit : mihi quoque da robur, infirmo servo tuo. » Extemplo perfecte convaluit et Bertham suis pedibus ²⁰ pervenit, ubi spatium ² dierum unius anni transegit in valetudine optima. Deinde ab hoc mundo miserrimo migravit et pervenit ad terram illam viventium, ut fortis animosusque Christi athleta, summi triumphi decore apud Deum ovans, nobisque patrocinatur in aeternum. ²⁵

39. In ipsa autem hora obitus eius Merae ostentum visum est beatis matribus Themistiae decanae et Anatoliae ¹, quae dicebatur Antonia ² reclusa, utriusque nocte media. Solitaria quidem ante pulsatum signum ad ecclesiam se contulit ; pariterque in porticum ³ ecclesiae advenit decana. Altera alteram salutavit. ³⁰ Decana dixit : « Cuius causa huc advenisti ? Dic mihi, quid vidisti ? » Illa autem dixit : « Idem mihi visum est quod tu vidisti. Nempe modo mortuus est Matoi, auctor benedictionis nostrae. » Et omnia illi rettulit his verbis : « Ad me accessit homo quidam splendido apparatu ornatus, qui dixit mihi : ³⁵ « Matoi magnus ad Deum transiturus est. Tu vero me sequere, » ut digna sis quae videoas eum e mundo isto cum gloria mi- » grantem ad regnum caeli. » Ego igitur eum secuta sum ;

38. — ¹ Om. H ; supplevit V sine nota interpositionis. — ² Proprie : tempora, vel horas.

39. — ¹ ἀναθολη, anatole. — ² ἀνθονίος, antonios. — ³ სტოვასა, stovasa, στοδ.

qui me perduxit in collem Berthae vicinum, et dixit mihi : « Respice supra Bertham, et vide illustre spectaculum. » Et vidi luminis columnam e caelo demissam supra monasterium, cum qua columnna multitudo sanctorum angelorum ⁴ descendebat ; 5 inter quos unus erat diacono specie similis cum orario ⁵ ; qui Dei (laudes) canora voce concinebañt. Deinde mihi visus est idem ille coetus sanctorum angelorum, eodem habitu ad caelum ascendens, medium inter illos manu ducere sanctum Matoi, pompa (circumdatum) inenarrabili lucidorum spirituum 10 canentium per aethera. En de sancto quale visum mihi contigit. » Illa autem dixit : « Profecto fide dignum est hoc visum tuum. Nunc meum ausculta. Qualis in prima iuventute fuit beatus Matoi, procerus et formosus, (talis) excellentiori quodam modo nunc mihi visus est, splendore decoratus, amictus ap- 15 paratu sacrificali inexplicabilis fulgoris, manuque gestans turibulum aureum. Evidem hoc viso attonita dixi : « Quomodo » ab infirmitate convaluisti, magister ? » Ille autem dixit : « Cui altari, a iuventute mea ministravi, huic nunc in aeter- 20 » num ministraturus, ab isto altari recessi. Dignus enim habitus sum qui ante altare illud caeleste assisterem eique perpetuo » ministrarem. » Haec illae viderant, cum Bertha quidam advenientes nuntiaverunt Matoi hac ipsa hora obiisse. Et Christo gratias egerunt, qui miracula operatur.

40. Alii quoque discipuli complures beati Gregorii vitae monasti- 25 cae gradum etiam excellentiorem assecuti sunt. Nonnumquam enim eorum corporibus sanctorum angelorum gloria maior etiam quam (beato) Matoi circumfusa conspiciebatur. Prodigia multa ab iis patrata sunt et dum corpore illi vivunt et post eorum mortem. Sed aliquid dicam (oportet) de fideli et (gratia) Christi amicto ¹ eius filio, qui nomen habebat Demetrium. Quippe a beata matre Febronia educatus, in beati Gregorii disciplinam se tradidit et inter primos huius discipulos annumeratus est.

41. Persaepe cum vir ille colendus oraret per totam noctem, 35 lucis columnna homini Dei super eum consistere visa est. Nam Spiritus sanctus super eum perpetuo requiescebat. Hic Hierosolyma profectus, cum Emesam ¹ pervenisset, in levem morbum incidit, et Spiritus (admonitu) intellexit se a Deo evocari.

⁴ დიაკონი, diaconis, διάκονος. — ⁵ მღარითა, olarita, ὥραριον.

40. — ¹ Proprie : christophoro ; cf. § 8, annot, 2 ; supr., p. 229.

41. — ¹ ჰემსა, hemsas, ex arabico حمس.

Itaque manu sua epistulam² scripsit, in haec verba: « Electi a Christo, sanctitatis sedes, pater Gregori materque Febronia, parentes mei secundum Spiritum, qui me pro lacte magisterii spiritalis alimento educastis, et doctrinae divinae viatico ad praeclarum illud iter instruxistis, iam meus ad vos sermo conticescat, donec in gloria Dominus advenerit. Evidem Emesam³ perveni, ibique obdormiscam usque ad alterum adventum Christi. Quando autem recensebitis⁴ discipulos vestros, illinc requirite filium vestrum. In sanctis precibus vestris, mei memores semper estote, o sancti Dei. » Et continuo defunctus¹⁰ est, et Emesae ibidem sepultus fuit.

42. Sed iam vobis exponamus de modo memoratis et memoria dignissimis, Arsenio et Ephraem, colendis Gregorii discipulis et alumnis: quos Dei numen dignos fecit qui rationarium ovium eius principes pastorum fierent. Nam magnus¹⁵ Ephraem, multis annis ante Arsenium episcopus factus est Adsquarensis sedis in Samtzche. Deinde magnus Arsenius in catholica¹ ecclesia Meschithensi, in qua resedit Christi tunica², Hiberiae catholicus⁴ factus est. Hos ambo (eiusdem) educationis communitas amicitia coniunxerat. Verum episcopi Hiberiae adversus Mireanum Arsenii patrem graviter indignati sunt, propterea quod populo fretus Samtzchae, sine eorum consilio filium suum per vim catholicum constituisset, cum per paucorum episcoporum suffragio et benedictione. Qui tamen tumultus episcopalis, tamquam lenis quaedam correptio, Domini²⁵ permissu contigit. Ipse adeo beatus Ephraem se illis adiunxit: erat enim iusta recusatio illa. Itaque, qui tunc temporis principatum tenebat, magnus Guaram regulus³, Mireani (factum) aegre tulit. Is confestim episcopos abbatesque solitudinum convocari iussit; qui omnes in Dzavachiam convenerunt. Verum³⁰ pater Gregorius illic non aderat; aberant etiam omnes patres Calarzenae solitudinum hegumeni, quoniam⁴ beatus Gregorius

² ἐπιστολή — ³ Η : დიდოთვალვილება, aspectu anquiretis; V, *paulo licentius*; quando in illo mundo de vestris discipulis percontabimini. *Legerim* : მიხედვები.

42. — ¹ Cf. § 26, cum annot. 2, 4; *supr.*, p. 250. — ² გვარის; cf. Vitam SS. Iohannis et Euthymii, § 51. annot. 2; *supr.*, p. 47. *De tunica Christi Meschithensi*, vid. N. MARR, Хитонъ Господень въ книжныхъ легендахъ армянъ, грузинъ и сирійцевъ in Сборникъ статей учениковъ В. Р. Розена (Petropoli, 1897), p. 67-96. — ³ მამპალი, *graecanice μαμπαλις.*; cf. *infr.*, § 83 — ⁴ Om. V, *non nihil obscurata consecutione sententiae. Scilicet noluerunt hegumeni cum episcopis contendere absente Gregorio.*

archimandrita erat, omnesque eum cupide exspectabant. Separatim (igitur) hegumeni regulares Arsenio catholico (favere) se professi sunt⁵; neque sententiam suam pervincere potuerunt. Tum qui illa aetate Erusensis⁶ episcopus erat ad omnes dixit: « Cum 5 advenerit solitudinum sidus, tunc et causa et omnium sententiae componentur. » Dixerunt illi: « De quoniam haec tam asseveranter pronuntiata sunt? » Ille autem dixit: « De Gregorio archimandrita, Chandzthae et Satberdi conditore. » Tum aliquis ex episcopis in medio coetu impudenter dixit: « Numquid 10 igitur id unicum est lumen sidereum? » At reliqui omnes dixerunt: « Vere hoc dictum est; quoniam ille magisterii (sui) lumine claritatem diffundit, a Spiritu Sancto instructus. » Et continuo sanctum conspexerunt, asino vectum, ingredientem in patrum concilium. Rem visu mirandam. Rudis enim vestis quo induta erat 15 illius senectus videbatur quasi amictus luminis fulgore intolerabili; cucullus⁷ vero in capite eius speciem praebebat coronae regiae lapidibus pretiosis ac gemmis⁸ infiniti pretii distinctae. Cum igitur vidissent gloriam ei divinitus inditam, omnes cum gaudio obviam ei processerunt eiusque verba luentes⁹ auscultarunt. Eodem tempore advenit Ephraem episcopus, qui primum patrem Gregorium magistrum suum, deinde episcopos fratres suos salutavit. Beatus autem Gregorius, clam avocato beato Ephraem dixit: « Fili, per hunc honorem sancti pontificatus te obsecro ut ne deicias fratrem tuum spiritalem Arsenium. » Ille autem dixit: « Sancte pater, fieri non potest ut cum episcopis fratribus meis contendam de iusta (eorum) causa¹⁰. Adeoque mihi ignosce, nam deinceps neque

⁵ Sic equidem intellego subobscuram locutionem: მარტოდ ანჯ მნიშვნელობის წინამდებარები იგი არხები კათოლიკოზების თვე; cf. *infr.*, § 53). V: duces legis seorsum consultaverunt de Arsenio catholico. Sed 1) proprio titulo hic designantur coenobiorum antistites; et 2) ex altercatione S. Gregorii cum Ephraem Adsquarensi episcopo, constat litem tunc fuisse inter hierachiam et ordinem monasticum. Vid. *infr.* — ⁶ Sic vocabatur episcopus tractus Erušethi, in Dzavachia, ad ripam australem Cyri fluvii. Huic sedes episcopalibus erat Nakalakevi (ნაკალაქევი, urbis rudera), ubi vulgo credebantur legati Constantini Magni imperatoris ecclesiam condidisse, in cuque clavum Dominicac crucis deposuisse. BROSSÉT, Histoire de la Géorgie, t. I, p. 121; Description de la Géorgie par le tsarévitch Wakhoucht, p. 104. Nihilominus v. d. Euth. Taqaišvili vestigia ecclesiae Erušethi sibi videtur repperisse in pago eiusdem nominis, septem circiter milia passuum ab urbe Nakalakevi, inter orientem et septentrionem. Материалы по археологии Кавказа, t. XII, p. 69-70. — ⁷ პეპელი, cuculi, κουκούλιον. — ⁸ margaritis. — ⁹ Text. iterum: cum gaudio. — ¹⁰ Verbum e verbo: de iustitia. V: recedendo a iustitia.

ego Arsenii ovis ero, neque ille meus pastor erit. » Tum sanctus aspere dixit ei: « Si hoc egeris, Ephraem, et a me descisce, ut non amplius sim magister tuus. » Ad haec verba patris sui spiritualis et magistri, beatus Ephraem illacrimans dixit: Cf. Hebr. « Grave est hoc edictum et gladio penetrabilius. Iam tua vo- 5
 14, 12. luntas non mea fiat, sancte Dei ». Ille autem dixit: « Eph-
 Cf. Lc. 22, 42. raem beatissime, exaudiat te Christus, quidquid eum rogaveris,
 o tu, innocens pectore et animo simplex, imitator Christi ma-
 Ps. 91, 16(15).gistri tui, sicut ait David: « Quoniam rectus est Dominus Deus
 « noster et non est iniquitas in eo. » Tu igitur mente tua Deum 10
 contemplare solita percepisti divinitus decretum esse ut Arse-
 nius catholicus esset, propter absolutam eius excellentiam.
 Attamen Mirean eius pater, praepropera festinatione contume-
 liam ei contraxit, quemadmodum Adam fructum comedit, qui
 nondum maturuerat. Iamvero paeclare fecisti, ut mihi oboe- 15
 Iac. 1, 20. dires. Ira enim viri iustitiam Dei non operatur. Arseni ve-
 ro crimen in me recidat. »

Porro Guarām princeps cum beatos advenisse audivisset, iis cum gaudio obviam occurrit eosque humiliter salutavit. Ut autem considerunt, iussit Guarām congregari omnes regulares. Qui adveniunt. Tum ille dixit: « Sancti patres episcopi et eremita, nos- 20
 tis omnes ex nomocanone¹¹ nefas esse episcopum aut catholicum per vim inauguari. » In quam sententiam multa contumeliose dixit, illorumque responsum exspectavit. Omnium autem oculi in patrem Gregorium et Ephraem episcopum arrecti 25
 erant. Qui aliquantis per tacuerunt. Tum Ephraemo dixerunt episcopi: « Responsum pronuntia: quid facto opus est? » Ille autem dixit: « Ubi adest pater Gregorius, ibi equidem loqui non ausim. » Tum princeps dixit ad beatum Gregorium: « Pater, omnes a te veritatis oraculum exspectant, quippe qui cum aetate 30
 tum divinae voluntati placendi studio cunctis antecellas: tuum est orationem exordiri. » Ille autem dixit: « Hierarchas primos sententiam dicere oportebat. Sed nunc dicto tuo (audiens) sic pronuntio: « O genuini Christi greges, pauperculi huiusce credite senectuti: Arsenius catholicus ex Dei voluntate ca- 35
 tholicus est, et obtrectatores eius quos (facti) non paenituerit confundentur ac summo pudore afficientur et in hac fugaci vita et in sempiterna. » Princeps, quamquam sapiens erat et pius, iusti

¹¹ *Proprie*: canone (canonem) legis, განვითა მაკვიდვა; V : regulam legis; Cf. Vitam SS. Iohannis et Euthymii, § 25, annot. 13; supr., p. 35.

tamen viri iusta correptione graviter commotus est. Vicit enim sapientiam libido, neque iracundia reverentiae paruit, cum (ille) aegritudinem animi labiis prodens, incondita verba emitteret eius modi : « A multo tempore patrem Gregorium non 5 vidi ; fando tamen audieram eius inaccessam sapientibus prudentiam senio evanuisse. Quod autem prius audieram, oculis nunc comperi. » De iure quoque multa dixit, quae laicos non decerent : erat enim vir facundissimus. Beatus autem pater Gregorius ei dixit : « Princeps, quid veritatem indignaris ? 10 Scito igitur synodo illi priscorum patrum sanctorum, una cum episcopis et ordinis monastici hegumenis interfuisse primos reges fideles, non ut cum illis legum (ferendarum) auctoritatem sibi arrogarent, sed ut in disceptationibus iuris eos interrogarent et sententiae declarationem ab iis exquirerent. Quippe 15 divina praecepta ab illis edocti, eorum orationibus tamquam testes intererant. Neque in canone a sanctis apostolis venerandisque hierarchis definito, usquam laico demandatum est ut episcopis et regularis ordinis hegumenis patribus auderet condendae legis auctoritatem praecipere, aut ut novas res induceret, 20 utcumque probabiles viderentur. Sed et legis et hierarcharum hic contemptus est. Ad me quod attinet, sim, quod ait, Guaram natura decrepitus. Verum enimvero quando te ipsa iustitia iudicabit, tunc mente captum tute ipse comperies, neque verba mea amplius aspernabere. » Princeps mente cohorruit ; et dixit 25 episcopis : « A vobis vestrum negotium oportet administrari. Loquimini ergo. » Dixerunt illi : « Piissime Guaram, prodigium a Christo patratum linguam nostram mutam fecit : nempe hodie Gregorium vidimus gloria contectum inexplicabili. » Et singulatim ei rettulerunt portentum quod ab illis visum erat in illius 30 adventu. Tunc princeps pavore correptus est : erat enim modestus Deumque timens. Itaque humilitate victus, procidit ante beatum Gregorium, et dixit : « Ignosce mihi, sancte Dei ; quoniam tibi offensioni fui. » Ille autem dixit : « Christus ab omni te reatu absolvat. »

35 Tunc inclutus princeps Guaram eos omnes lauto hospitio exceptit. Et postquam, inter epulas, Guaram vino exhilaratus est, episcopi una voce dixerunt : « Haud inopportuna correptio haec Arsenio fuit. Verum exinde sit iam Arsenius universae Hiberniae catholicus omniumque pater spiritualis, et apud omnes pristina dubitatio penitus tollatur, ut pace et tranquillitate perficiamus in nobis christiani nominis dignitatem, adeoque benigno responso excipiamur coram tribunal Christi. » Et Guaram princeps universusque populus dixerunt : « Amen. Fiat ! »

Princeps porro episcopos sic interrogavit: « Sancti Dei, si quis laicus e terra nostra divinorum librorum gnarus idemque linguas callens Hierosolyma adierit aliave loca sacra, ibique praeclare quaedam instituta viderit, rei christianaे digna, quae apud nos non obtineant, aut si e sacris libris (ea) didicerit, (is)⁵ si sponte sua indoctum populum erudire voluerit, sitne hoc opportunum an secus? » Quae cum diceret, audientiam sibi fecit apud¹² garrulos quosdam. Illi autem dixerunt: « Scriptum est: « Onus navi congruens esto. Quod si (iusto) gravius fuerit, ista mergetur; sin autem levius, ventis fluctibusque iactabitur. » Haud aliter onus legis et instituta rei christianaे, quae in regione nostra obtinuerunt, plane optima sunt, atque Deus (his) contentus est: de quo nos vades¹³ sumus. (Haec) qui firmiter tenuerit et nihilo mutata opere compleverit neque Matth. 19, 29 dicto (tantum) venditarit, is centuplum istic accipiet, et vitam¹⁵ aeternam possidebit, sicut dixit Dominus. Nos igitur orationem excipimus quae superius a patre Gregorio habita est, et haec dicimus: « Si quis laicus, congruenter pronuntiato tuo, aliquid in ritibus probe novandum¹⁴ intellexerit, praestat eum tacere sicut dixit Iacobus apostolus, his verbis: « Ne multi magistri sitis,²⁵ fratres. » Quod si tantum imperare sibi non potest ut taceat, ne ultiro (rem) praedicet, sed eam ad episcopum suum deferat; qui, si opportunum videbitur, gregem suum docebit. Sin autem laicus iste petulanter se extulerit atque praeter illa instituta nova quaedam in populum induxerit, pro mercede cum turbatoribus et contumacibus damnabitur in luculento adventu Domini. » Dixit autem princeps: « Revera legitimum est tribunal (esse) spiritale in negotiis divinis. Et si litteratum hominem expedit interrogari, quanto magis oportebit moris legisque doctorem interrogare atque sibi in omnibus temperare, sicut dictum est: « Medice, medere primum ipse tibi. » Laici autem illi erubuerunt in ista correptione eorum qui ritus instituerent indocti¹⁵; et a legis praeceptoribus veniam tulerunt.

Lc. 4, 23.

Absoluto convivio, magno principi valedixerunt, qui cum gaudio omnes dimisit. Extemplo laetus hice nuntius ad Arsenium³⁵ perlatus est; nam is concilio non interfuerat: « Post Deum,

¹² V: haec dicens significabat. — ¹³ ὡραῖον θεωρεῖσθαι; quod, in scriptura praesertim hieratica, perfacili mendo irreperere potuit pro ὡραῖον θεωρεῖσθαι, inspectores, ἐπίσκοποι. Melius fortasse vertendum: his invigilare nostrum est. — ¹⁴ Verbum e verbo: aliquod institutum (aliquem ritum) novum bonum. — ¹⁵ V: erubuerunt in ea correptione, quod normam indoctis condidissent.

magister tuus pater Gregorius te in catholici munere confirmavit. » Ille autem gaudens Christo et sancto gratias egit. Porro Ephraem episcopus, ex praecepto patris Gregorii, pristinam amicitiam cum Arsenio catholico redintegravit. Quippe 5 mature composuit tumultum ¹⁶, qui diuturnus esse poterat, ut qui catholicum inter et episcopos, quin immo et Guaram principem ortus esset. Beati autem (viri) Arsenius catholicus et Ephraem episcopus Gregorium patrem ac magistrum suum inviserunt. Deinde ¹⁷ veterem Chandzthae ecclesiam consecravit Arsenius catholicus, atque omnes Hiberiae ecclesias gaudio perfudit, quod sedi patriarchali supremum decus decoratus ipse gratia addidisset. Et quando e vita cessit pater Gregorius, eius funeri Arsenius interfuit. Qui viginti septem annos catholic munere functus migravit ex hoc mundo ¹⁸ et ad Christi conspectum 15 cum exultatione pervenit, gratia valens ad auxiliandum nobis.

43. Porro magnus Ephraem multiplicis boni in terram nostram invehendi auctor fuit. Nam antea catholici Orientis chrisma ¹ Hierosolymis afferebant. Atqui Ephraem ex mandato Christi constituit ut chrisma in Hiberia benediceretur, ita de- 20 cernente et libenter annuente Hierosolymorum patriarcha ². Ad Hiberiam vero accensentur permultae regiones in quibus hiberica lingua sacrificium offerri et preces omnes recitari solent. Graece tamen dicitur : Κύριε ἐλέησον ³ ; quod hiberice est : « Domine, misericordiam tribue, » sive : « Domine, miserere 25 nostri. » Idem beatus Ephraem per annos quadraginta episcopatum gessit, Spiritus sancti (gratia) decoratus. Quippe occulta hominum opera quasi manifesta perspiciebat ; aegros morti iam addictos verbo protinus curabat, aut pervicaces

¹⁶ რამეთუ... დაწყნარა. *Legendum videtur* : sic (ეხრეთ) ille (scilicet : Gregorius) composuit t. ; vel : compositus est (დაწყნარდა) tumultus. —

¹⁷ H: sed, არამედ ; legimus : მერმა. — ¹⁸ Haec igitur acta sunt aliquanto post an. 835 ; cf. *infr.*, § 83, et *supr.*, p. 209.

43. — ¹ ვი მომავა, mihroni, μύρον. — ² *Haec quomodo cohaereant cum reliquis historiae documentis explorare longum est. Cf. modo BROSSET, Histoire de la Géorgie, t. I, p. 326. V. d. N. MARR, qui ad hunc locum nihil annotandum censuit, idem argumentum attigit in Церковные Ведомости, 1907, t. I, pp. 126, 129-33 ; ubi ex « Menaieis membraneis » coenobii Hierosolymitani Sanctae Crucis, ad diem III (?) maii, hoc elogium recitat : De sancta martyre Sebastiana. Item memoria sanctorum patrum nostrorum Michaelis et Arsenii, conditorum (coenobii ad) Olympum, qui Hierosolymis Meschitham detulerunt chrismatis benedictionem, permissu synodi, Sergii patriarchae Hierosolymitani et (patriarchae) Antiochensis. Sed hactenus. — ³ გვია-ლეაბო, cvirileisoni.*

verbo itidem morti dabat, et alia multa prodigia operabatur. In senectute bona, gratia plenus obiit et ad Christi conspectum gaudens pervenit nobisque fidelibus patrocinatur in aeternum.

44. Tales igitur erant theophori discipuli patris Gregorii. Magnus autem Epiphanius¹ humilitate suo magistro se adae- 5 quavit; profusis lacrimis spiritus malignos expellebat, aegro- protinus sanabat et multa alia prodigia operabatur, pervicas ces flagellis castigans, fideles precibus a morte liberans. Quon- dam nempe, aestivo tempore in montes Chorasunios² exierat, comitantibus aliquot fratribus. Locum amoenum conspicati, ibi 10 conserderunt ut cibum caperent.. Per eamdem viam transiit quaedam mulier, quam filius septennis sequebatur. Erat autem puer aspectu formosus et ingenio acer. Iam in conspectu beati patris Epiphiani pervenerant, cum dolores mortiferi puerum in- vaserunt, et prope erat ut vehementia morbi animus eius 15 e corpore ageretur. Verum mater eius lamentabili cum planctu filium suum sustulit et ad sanctum accurrens miserabiliter sic vociferata est: « O sancte Dei, auxiliare mihi auxilio desti- tutae: moribundus est enim hic filius meus; atque post Deum, ad te confugio. » Et filium suum ante pedes Epiphiani depositum. 20 Is autem perfusus lacrimis surrexit — erat enim natura miseri- cors — et coram Christo procidens, dixit: « Domine Deus noster, Iesu Christe, respice lacrimas meas lacrimasque infe- licissimae huius mulieris; istius pueri te misereatur, eiusque animam iube in eius corpore per multos annos habitare ad 25 solacium huius misellae et ad gloriam tuam, Filii Unigeniti, cum Patre et Spiritu sancto in saecula. Amen. » Cruce (pue- rum) signavit, manu apprehendit, et dixit: « Te perfecte sanum facit Dominus Iesus Christus. Surge, puer, et salvus esto. » Con- tinuo recessit morbus infirmitasque ab eius corpore et omnis 30 angustia ab eius animo. Et alacer consurrexit. (Epiphanius)

Lc. 7, 15. eum matri eius tradidit, eique cibum dari iussit. Mulier cum gaudio gratias Deo persolvit et sancto; atque ambo, ipsa cum filio suo, iter suum persecuti sunt. Qui puer ad senectutem usque vixit optima valetudine, Deique laudes praedicare sole- 35 bat.

44. — ¹ Idem qui antehac (§ 12, p. 235) memoratus est. Epiphanius super stite Gregorio Chandzthae antistes fuisse. Vid. infr., §§ 48, 71-73. —

² ხორავების, horasunta. Iuga montium ad austrum Adranutzii. Eadem hodie vulgo dicuntur Chorasan (Horasan). MARR, Дневникъ, p. 135, annot. 2. De Chorasano Persidis hic cogitandum non est.

45. Aliis item fidelibus quibusdam ortus est puer masculus, qui ex ipso nascendi initio ab inimico vexatus est. Erat enim surdus, mutus et mente hebes. At staturam eius intuentibus videbatur sanus, adolevitque sicut alii pueri. Decimum aetatis 5 annum tunc agebat, cum pater Epiphanius patratorum prodigiorum fama celebrari coepit. Advenit ille in vicum ubi erat puer aegrotus. Hunc igitur eius mater adduxit secundum viam, qua pater Epiphanius erat transiturus. Quem illa ut conspexit, miserabiliter plorans, firma cum fiducia, pro filio suo eum precata 10 est. Beatus autem cum gemitu illacrimans flebilem hanc vocem edidit : « Christe Deus, qui propter hominum amorem homo factus, passus es ad curandos male habentes, eia, Domine misericors, quid est cur haec insons creatura tua ad correptionem nostrorum peccatorum ab inimico affligatur ? Tu, Deus, 15 (qui es) infinita misericordia, eius (dolores) leva, eum ab omnibus molestiis fac immunem eiusque parentibus redde laetitiam. » Puerum cruce signavit, et perfecte sanatum tradidit matri eius. Nempe continuo coepit ille mutus sapienter loqui et surdus clare exaudire, quandoquidem malignum diabolum 20 ab illo expulerat oratio beati viri. Et qui prodigium illud conspexerant Dei laudes praedicarunt.

46. Porro mulier illa, adducto secum marito, duas vaccas dono obtulit Epiphanio. Is autem vaccis istis puerum donavit, qui sanatus fuerat ; illos benedixit, et abierunt Deo gratias agentes.

47. Idem beatus Epiphanius adiit quondam ad magnum Abulasad¹ tempore messis ut Chandzthae commeatum² postularet. Is autem dixit : « Fratribus tuis a me donatur quod intra diem messuerint. » Abulasad¹ eiusdem rei certiorem fecit uxorem suam 30 — erat enim Gunathiae — ipse autem in aliam regionem abiit. Epiphanius igitur fratres suos congregavit metendi peritos ; qui Gunathlen advenerunt congruenter superius dictis, et summa cum diligentia in pulchra segete metere coeperunt usque ad dimidiatum hunc diem. Verum improbi quidam homines do- 35 minam suam monuerunt his verbis : « Sub vesperam, perpulchrum hoc frumentum ab istis totum demessum erit. » Illa igitur animo sollicita hominem misit qui eos non amplius metere (iuberet). Porro Epiphanius a fratribus recesserat ; qui nuntio illi non oboediverunt. Illa autem irata homines alios summisit,

47. — ¹ აბულასადისა, აბულასად, abulasad, abulasad cf. § 9 ; supr., p. 230. — ² Cf. § 22, annot. 5 ; supr., p. 243.

qui eos per vim ex ista segete expellerent. Tunc pater Epiphanius fratres reprehendit quod homini non oboedivissent, qui primus ad eos missus fuerat. Quippe genuinus erat Christi servus et cernere discordiam eum pigebat. Quapropter sic factus est : « Domine, ignosce famulae tuae hunc contemptum nostri, eiusque utilitati consulens eam sine leviter castigari ut pauperibus conviciari dedoceatur. » Et extemplo illam invasit spiritus malignus, quandoquidem propter eius insolentiam ab ea recesserat spiritus gratiae. Confestim igitur Epiphanium monuerunt ; qui advenit, comitantibus fratribus suis. Ex imo 10 pectore precati sunt. Illa autem, (quae) miseratione dignissima erat, continuo sanata est ; quoniam in ea denuo habitare cooperat Spiritus gratiae, qui eam ad finem usque custodiret. Neque amplius male passa est, et exinde in melius conversa, coram Epiphanio et fratribus eius procidit, eosque praeclare 15 munera gaudentes dimisit.

48. Et re quidem vera Christus, sicuti patrem Gregorium miraculis et humilitate insignem fecerat, ita etiam discipulos Phil. 4, 5. eius, quemadmodum ait Apostolus : « Humilitas vestra conspicua sit. » Quamobrem Epiphanius humilitas plane eximia lucu- 20 lenter patefacta est, hoc modo. Contigit olim quandoque ut boni quidam fratres monachi Nedzvia ¹ advenirent, quibus in privato colloquio dixit beatus pater Gregorius : « In monasterio vestro habeturne inter fratres humilitas perfecta opere et non verbo tantum ? » Illi autem dixerunt : « Habetur, tuis precibus (impetrata), 25 ut ipse nosti. » Vix ea dixerant, cum pulsatum est signum horae sacri faciundi. Cum autem beatus Gregorius de sacro non cogitasset ², decanus eum rogavit quis sacra coram populo facturus esset. Ille autem Epiphanium litare iussit, quoniam Chandzthae coenobiarcha ³ constitutus fuerat. Itaque Epiphanius 30 (apparatu sacro) se induit ad litandum, et alii sacerdotes cum eo : erat enim haec dies dominica ⁴. Cum autem ad altare ⁵ ascendissent exordireturque Epiphanius praefationem (orationis) Sancte Deus, ad altare ascendit et pater Gregorius, et bacillo

48. — ¹ Cf. § 5, annot. 3 ; *supr.*, p. 221. — ² H: οὐδοῦγος ; V: cum b. G. sacrum inciperet ; quod tamen cum sequentibus omnino non cohaeret. Legimus: οὐδοῦγος, *proprie*: oblitus est. — ³ *Proprie*: paterfamilias ; cf. Vitam SS. Iohannis et Euthymii, § 19, annot. 3 ; *supr.*, p. 24. Hic titulus. *passim*, nullo quod viderim discrimine, usurpabatur pro hegumeno. Vid. § 44, annot. 1 ; *supr.*, p. 272. — ⁴ κυριακή. — ⁵ Porperam id translatum existimat v. d. N. MARR et mavult : (aram) sacrificalem (p. 125, annot.) ; quamquam in evangelico et ecclesiastico usu loquendi nihil interest inter utrumque.

caput (eius) percussit dicens : « Conticesce. » Ille nihil turbatus conticuit ; et iussit eum (Gregorius) in diaconicum⁶ recedere et (vestes sacras) exuere. Expavescere tunc rei admiratione universus populus. Ille autem recessit, (sacro apparatu) se exuit, 5 rediit, et coram magistro suo per longum tempus constitit ; qui denuo eum iussit se apparare et rem divinam facere. Libenter se apparavit et ante beatum Gregorium humi se proiecit. Is autem eum cruce signavit et (Epiphanius), devicta superbiae aegritudine, ad altare ascendit atque incruentam hostiam offerre 10 coepit. Nemo tamen huius facti causam sanctum rogare ausus est, donec ipse fratribus illis Nedzviensibus ita pronuntiavit : « Cernite modo, fratres carissimi, Epiphanius humilitatem opere perfectam. Credite mihi, qui, Deo teste, vera loquor : nullam prorsus ille reprehensionem habet, cum propter timorem Dei, 15 castimoniam et humilitatem eius semper in eo resideat gratia Spiritus sancti. Utique est etiam humilitas in eo qui propter delicta deprimatur⁷ ; sed quae comparatio est lucis cum tene- 2 Cor. 6, 14. bris ? Hic enim verae lucis amictu insignitus est inter tot fratres genuina humilitate decoratos⁸. Vobis igitur hoc spec- 20 taculum dedi, quoniam vestris fratribus divinae humilitatis summam addicebatis. » Illi autem (humi) prociderunt dicentes : « Etsi virtute excellentes sunt fratres monasterii nostri, hu- 25 militas tamen huius modi in eorum non est potestate. » Ut autem venerabilis Epiphanius hostia litavit, omnes sacro mysterio carnis et sanguinis Christi communicarunt unaque gratias ege- runt sanctae Trinitati universorum creatrici.

49. E Satberdensibus autem patribus plurimi alias post alium monasticae observantiae fortitudine insignes exstitere, alii prophetiae charismate coruscantes¹, < alii....² > pariter ac ce- 30 terae solitudines illae, labentibus saeculis, sanctorum virorum fulgore < claruerunt³ >. Inter quos, nostra aetate, in valle illa Midznadzoro, tamquam Lucifer inter stellas, cum divinis sodalibus suis effulsit magnus Iacobus, multiplici charismatum genere decoratus, quae nostrum sermonem excedunt. Sed cum 35 hice libellus protrahatur longius, istis omnibus praetermissis, ad miracula venio beati patris nostri Gregorii ; quae ab homi-

⁶ სადიაკონი, sadiaconed, i. e. διακονικόν. — ⁷ V : profecto in reatu sita est (viri) humilis mansuetudo. — ⁸ V : plurimi fratres illi genuina modestia decorati, verae lucis amictu induti sunt.

49. — ¹ H : coruscans. — ² Hic nonnulla videntur intercidisse, hiante oratione et sententia. — ³ Certo deest aliquod verbum huius modi.

nibus didici fide dignis. Omnia tamen litteris mandare non potui, inscritiae (meae) causa ⁴. Etenim opinabar illius vitam scriptum iri a sapientibus perfectisque patribus, qui nostra aetate fuerunt: beatum (dico) patrem Sophronium magnum, Satberdensis ecclesiae conditorem alterum eiusque sempiternum fastigium, the- 5 ophorum patrem Hilarionem Parechelium ⁵, colendos Christi hierarchas, Georgium episcopum Adsquri, et Stephanum primum Tbethi episcopum ⁶, aliosque horum similes. Ut autem beati illi (viri) obdormiverunt, tunc primum indoctus ego et peccatis onustus quasi exergiscens hanc vitam et miracula perscribere coepi, 10 qualia nunc auditis.

50. Age vero, erat quondam beatus Gregorius in solitaria sua cella; in qua, ut et in cella aliorum fratrum, prorsus numquam nec arsit ignis nec luxit lampas ⁷. Sub auroram decanus aedituo dixit: « Adi ad patrem et ausculta utrum dormiat an 15 vigilet. » Quo cum ille adiisset, conspexit fulgorem splendidissimum ex interiore cella foras emicantem. Et in fugam se velociter proripiens inclamavit: « In cella patris ignis exarsit. » Dicit illi decanus: « Tace, fili, neque timueris. Non est haec flamma incendii, sed illustratio Spiritus Dei. » Idem quippe decanus 20 persaepe hoc splendidum spectaculum viderat; qui ad cellam (patris) accedens et per parietis rimas prospiciens, sanctum conspexerat, manibus passis, ex cuius corpore radii luminis in formam crucis erumpebant; ipse autem gloria circumdatus solis instar fulgebat. Decanus tum gaudens Christo gratias age- 25 bat et diu pulsum horae differebat, donec tandem visum illud evanuerat.

51. Item quondam frigorum tempore, fratres in Chandzthae silva arbores praecipitabant. Erat cum iis beatus Gregorius, qui in loco patenti constiterat. Frater quidam aetate provectus per derupta transiit, qua arbores devolvebantur. Alii fratres, id nescientes, ingentis admodum magnitudinis arborem demiserunt. Frater igitur ille, cum videret hanc arborem summa cum celeritate delabentem, nimio pavore corruptus est, et periit fuga ab eo ⁸. Voce magna inclamavit: « Pater, auxiliare mihi. » 30 Ille autem cruce arborem signans, dixit: « Heus tu arbor, per nomen Christi, subsiste. » Quae vox eius, tamquam rupes im-

⁴ Proprie: via; cf. § 28, annot. 7; supr., p. 254. — ⁵ Sive: Parechthani, h. e. monasterio Parechthorum, de quo § 31; supr., p. 258. — ⁶ Cf. supr., p. 210.

50. — ⁷ განდღობა, candlisa, κανδῆλα.

51. — ⁸ V: incedere desiit; sed cf. Ps. 141, 3.

mobilis, (arborem) per derupta glacie rigentia formidolose ruentem continuuit. Tum fratrem confirmato animo procedere iussit. Illi autem fratres, viso hoc prodigo, mirati sunt et Dei laudes praedicarunt.

5 **52.** Post haec autem aliquando erat beatus prope Satberdum, (cum) fidenter ad eum accessit mulier quaedam manibus gestans filiolum suum duos circiter annos natum; cui ab inimico manus pedesque debilitati et os distortum fuerat. Haec igitur, cum plurimo fletu accedens, filium suum ante pedes sancti deposit, 10 quem sic affata est: « Sancte Dei, huic ab hominibus derelicto tribue misericordiam. Ad te enim post Deum confugi. » Sanctus, ut tantum illius luctum conspexit, misericordia commotus est eique lacrimae eruperunt; quae satanae (quasi) fornax factae sunt: hunc enim improbum tyrannum diabolum Gregorii preces 15 clam ab hominibus urebant et in fugam convertebant. Tum dixit (sanctus): « Christi nomen te expellit, diabole. Recede in perpetuum a parvulo isto innocentie. » Et hunc cruce signavit. Continuo aufugit spiritus malignus, et perfecte sanatus est puer. Eius genetrix cum gaudio gratias egit Deo et sancto. Gaudentes (ambo) domum suam reverterunt; puer autem vixit florentissima valetudine.

53. Item fuit alia quaedam mulier, quae per multum tempus fluxu sanguinis laboraverat. Haec audito miraculo illo, ad sanctum confidenter accessit; ei tamen palam infirmitatem suam profiteri¹ non potuit, sed tacite cum gemitu pedes eius lacrimis rigavit, sanitatem flagitans. Fratres nictu oculi a sancto (admoniti) paululum recesserunt: latentem enim istius morbum a Spiritu doctus erat; dexteram suam illius ori admovendam porrexit; quod cum illa fecisset, extemplo ab infirmitate sua curata est, 30 et in domum suam cum gaudio abiit, Dei laudes praedicans.

54. Nempe miraculi plena fuit praeclara virtus beati patris Gregorii. Erat enim prope Satberdum homo quidam plebeius, qui uxorem duxerat, prolem ex ea susceperat, multasque facultates possidebat. Vitam illi feliciter agebant, quoniam rectissima erant fide. Mulieri tamen, ad maiorem eius utilitatem, morbus accidit, a quo Christus per manum iusti hominis eam sanaret, et turpissimum satanam pudore afficeret. Is enim maleficio² suo decem digitos illius manuum in palmas contraxerat, eamque atrocibus spasmis crudeliter torquebat. Hoc tempore, di-

53. — ¹ საანჯელო ყოფად; cf. § 42, annot. 5; supr., p. 267.

54. — ² μάλισταν.

vina scientia eam admonuit de merito beati patris Gregorii. Continuo, mulier secum assumpsit unum e filiis suis et ad beatum se contulit. Sanctus, Deo sic volente, erat in praedio quodam Satberdensi. Hunc igitur deprecari coepit vim lacrimarum profundens ac deplorans infirmitatem in quam inciderat. Ille ut eius 5 fidem lacrimasque conspexit, misericordia vehementer commotus est. Tunc iussit aliquem e sacerdotibus ad ecclesiam adire et eulogiam afferre ex oleo lampadis ², quae coram imagine sanctae Dei Genetricis numquam extinguebatur. Ipse vero, donec rediit sacerdos, stetit manibus expansis orans Deum cum gemitu ¹⁰ perpetuo lacrimisque fontis instar defluentibus. Ut autem oleum de lampade accepit, mulierem advocavit, eius manus cruce signavit, oleum in eas crucis figura illevit, (invocato) nomine sanctae Trinitatis ac patrocinio sanctae Dei Genetricis, et dixit : «Consanescant manus tuae. » Extemplo correcti sunt omnes illius digiti, ne- ¹⁵ que in ea remansit ulla omnino infirmitas; nam noxius ille diabolus oratione beati Gregorii perterritus aufugerat. Sic igitur cum gaudio domum suam abiit et Christi Dei laudes praedicavit. Rursus eadem mulier maritum liberosque suos adduxit atque munera quam plurima sancto obtulit. Cuius accepta benedictione, ²⁰ omnes laeto animo abierunt, miraculi famam in vulgus praedicantes.

55. Porro sancti huius aetate summus dominus Asotius curopalates, multarum regionum potitus, Adranutzium arcem ⁴ condidit, in qua regina eius uxor habitaret ¹, et in ea per multos ²⁵ annos prospere vixit ³. Sed inimicus principem pellexit. Is in arcem constupratam mulierculam induxit, cum qua moechatus est : adeo inflammaverat eum daemon libidinis. Alienum tamen id antea fuerat ab eius moribus ; sed foedo illo peccato victus est. Beatus Gregorius, ut audivit hoc facinus animo tabificum, ³⁰ maerore oppressus monuit sanctum Gregorium, magnum illum

² Cf. § 50, annot. 1 ; sup., 276.

55. — ¹ In qua eundem Asotium occisum fuisse iam legimus, § 13, supr. p. 237. — ² Legendum creditoris : in qua ipse et regina eius uxor habitarent. Illud tamen, dissimulato quodam consilio, quasi obiter notatum videtur. Mortuo enim Gurgena Magistro († 941), qui socero suo, uti vidimus (§ 28, annot. 11 ; supr., p. 254), Adranutzium eripuerat, Asotius II curopalates, Panoratius III Magister et Georgius Abasgorum rex, Gurgenae viduam ex eius dictione exturbarunt, λέγοντες δτι σὺ γυνὴ οὐσα οὐ δύνασαι κρατεῖν τὸ κδστρον. CONSTANTINUS PORPHYROGENITUS, De administrando imperio, c. 46 ; t. cit., p. 207. — ³ Probabiliter coniecit, non tamen liquido probavit v. d. J. MARQUART Asotium Adranutzii consedisse regnante Mamun chalifa (813-833),

senem, qui in Ecclesiis ⁴ habitabat — erat enim prodigiorum effector, apud Deum honoratus et apud homines. Ex huius igitur consilio, principem praesenti sermone coram obiurgavit. Is a peccato se recessurum promisit, et mulierem eo remissurum 5 unde adduxerat; neque tamen satis valuit, ut dicto staret: eum quippe libido subeget. Sed beatus Gregorius opportunum tempus nactus, quo europalates foris erat, die quodam, Satberdo Adranutzium profectus est, et sub vesperam, ad radices arcis pervenit. Hominem misit ad illam mulierem, qui cibaria ab 10 ea peteret, causam aliquam praetendens cur ipse illic remaneret. Illa ingenti gaudio exultans esculenta omnis generis sumministravit sancto et discipulis eius. Ut illuxit dies, rursus is hominem misit, (qui illam rogaret) ut eum inviseret. Tunc vehementiori etiam gaudio percita, ad sanctum confestim adiit cum duabus ancillis 15 suis, ut crucis beati viri (benedictione) dignaretur. Verum ille eam cruce non signavit, sed procul eam consistere iussit. Discipuli ad nictum magistri sui seorsum recesserunt, itemque (illius) mulieres famulae: tantum sanctus omnibus timorem incusserat. Tum dixit ei beatus Gregorius: « O miseranda! quare inter 20 coniuges irrepsisti, hoc pessimo peccato aeternam tibi perniciem consciscens, quo in diaboli servitutem redacta es, cum fallaciis nescio quibus magno principi tendicula fieres? » Dixit illa cum lacrimis: « Sancte Dei, non in meo ipsa sum arbitrio, quandoquidem europalates me incondito amore prosequitur. 25 Nunc autem quid agam nescio; nam sententia a te prolata me admodum conterruit. » Dixit autem sanctus: « Filia, meis, pauperculi, dictis plane oboediens esto. Evidem tibi spondeo coram Christo, eum ipsum omnia crimina tua tibi conaonaturum esse. » Dixit illa: « Pater sancte, in manibus tuis sum; 30 animae meae tu meliora provide. » Extemplo (sanctus) eam cruce signavit, precatione benedixit, gratia armavit, eique dedit solearum suarum corrigiam, qua se accingeret; quod illa fecit. Dixit ei sanctus: « Filia mea, hodie salus fuit animae tuae. Nempe ad beatam matrem Febroniam deducam te. » Illa vehementi gaudio affecta est. Tum eius ancillas beatus Gregorius in 35 arcem redire iussit; mulieri autem dixit: « Proficiscere, filia mea, et ante nos incede. » Sic igitur eam Meren deduxit; nam cum

et quidem postremis huius imperii temporibus. Streifzüge, p. 410; cf. § 13, annot. 1; supr., p. 237. — ⁴ გვერდის, ecclesiata. Cum hoc nomine forsitan conferri potest vocabulum coenobii ad Quattuor ecclesias, in Vita SS. Iohannis et Euthymii, §§ 6, 19; supr., pp. 16, 29.

beata matre consilium iam contulerat ; cui eam commisit his verbis : « *Huius curam gere, qualem oportet ; curam gere, etiam quando europalates illam requiret. Cernis enim eam corde esse contrito.* » Illa autem dixit : « *Christus famulae suae benigne providebit, quam per te repperit, venerande pater.* » Multo 5 tempore seorsum collocuti sunt beati. Hoc enim erat patribus hegumenis illius aetatis in more positum, ut sine matris Febroniae consilio nullum negotium tractarent. At e sororibus quaedam, prope illos pertransiens, verbum unum exaudivit neque tamen plura auscultare ausa est. Dicebat porro sanctus ¹⁰ Gregorius beatae Febroniae : « *Quid ad te locutus est angelus ?* » Deus enim semper (*praesens*) erat inter illos.

Ut autem ad arcem redux fuit europalates, mulierem salutatum (adiit). Quam cum non repperiret, graviter angi coepitus est, quippe quando omnia quae acta erant intellexit. Et quoniam ¹⁵ non humani cuiusdam artificii tendiculis, sed diaboli machinatione ⁸ in illius cupiditatem exarserat, princeps usque adeo devictus est, ut propriae dignitatis oblitus, Meren protinus se conferret. Beata Febronia mulierem occultavit. Itaque europalates, postquam in ecclesiae sanctae Dei Genetricis oravit, ²⁰ matris Febroniae benedictionem accepit. Tunc sermonem sic exorsus est : « *Nostine, mater, cuius causa huc advenerim ?* » Illa autem dixit : « *Dominus novit quare huc venire decreveris.* » Dixit ille : « *Adventus mei haec est causa : domui nostrae mulier erat dispensatrix, in cuius manibus erant omnes* ²⁵ *facultates nostrae.* Hanc pater Gregorius huc abduxit. Atqui e thesauris nostris permulta nobis desunt. Proinde iube hanc semel ad arcem redire, ut omnium rationes nobis exhibeat. Deinde ad vos revertatur, sicut ei libuerit. » Febronia autem aspere illi respondit : « <*Non declines cor meum in verba* ³⁰ *malitiae* ⁶> *ad excusandas excusationes in peccatis, cum hominibus operantibus iniquitatem.* » Quae cum audisset europalates, iustae reprehensionis pudore confusus erubuit, et per longam moram quasi devictus conticuit : principem quippe temporali ⁷ imperio potentem, vicerant homines spiritu potentes, ³⁵ divino studio armati. Contristatus autem europalates, dolente animo, dixit : « *Beatus vir qui iam cessit e vita !* » Et protinus consurgens abiit. Tum beata Febronia, pro animi sui misericordia, retinere eum voluit, ut eius hospitio uteretur. Is tamen ei non paruit : habebat enim sui reprehensorem intel- ⁴⁰

⁵ μάγγαν. — ⁶ Addit V, ex Ps. 140 (141), 4. — ⁷ Proprie : corporali.

lectum suum, et ut remotus fuit ab appetitu carnalis voluptatis, suum dedecus persensit. Spiritu tamen gaudere coepit, quandoquidem noxiā eius animi aegritudinem sapientia depulerat. Sanctorum violentiam ⁸ illam laudibus prosecutus est et maxime Deum victoriae datorem. Atque gaudens abiit, quoniam pectore mundo beatos illos venerabatur, ut qui animae eius coronam imponerent in aeternum.

56. Sed gravius etiam malum intulit inimicus ¹ Adarnarsae summo principi, qui Asotii europolatae alter filius erat. Is enim paelici, cum qua moechatus erat, obsecundans, propter ementium adulterium fidelem uxorem suam inique repudiavit amandavitque in Abasgiam eius patriam, unde eam duxerat. Verum Christus famulo suo Gregorio totam iniuriam patefecit quam innocentī reginae intulerant. Quamobrem Gregorius 15 Adarnarsam non semel vituperatione perstrinxit. Princeps tamen inani quadam (suae) dignitatis opinione devictus, viri iusti correptioni non paruit sed culpae suae culpam addens alteram uxorem duxit. Tum pater Gregorius quae propter haec peccata, Dei permissu, illi eventura essent, vaticinatus est in haec 20 verba : « Quia meis, pauperculi, dictis non oboedivisti, morbis pessimis implicabere. Filii, qui exinde tibi naturi sunt ², a diabolo affligentur. Neque aut tu aut filii tui curari poteritis, antequam ab ancilla Dei regina, quae iniuste condemnata fuit, venia vobis dabitur. Quamquam illa iam tum a corpore soluta 25 erit ; sed ab eius sepulcro filii tui veniam exorabunt. Quae autem falsum crimen intulit, paelicem illam, gravissima, si quos umquam peccatores, ignominia mox notabit Christus propter flagitiosam eius impudentiam et perversitatem. » Adarnarses, dictis beati Gregorii plane perterritus, procidit ad sancti pedes ; qui 30 erigens eum dixit : « Christus delictorum tuorum veniam tibi concedat. Verumtamen scito dicta mea suo tempore comprobatum iri, ut omnes intellegant (quis sit) pervicaciae fructus. » Itaque, paucis interiectis diebus, incidit Adarnarses in morbum saevissimae acerbitatis, quem podagram ³ vocant : quibus dolos 35 ribus dire cruciatus est ; nam ad id usque tempus ab omni morbo immunis fuerat. Confestim virum probatum, cui nomen erat Cupra ⁴, misit ad reginam, qui ab ea veniam peteret. Nun-

⁸ Proprie : tyrannidem ; cf. § 30, annot. 3 ; *supr.*, p. 258. V : victoriam.

56. — ¹ V, *sine nota interpositionis, addit* : generis humani. — ² V : quales tibi nunc sunt ; sed cf. *infr.*, annot. 9. — ³ ნიკრისი, *cum quo*

N. MARR scite confort arabicum . — ⁴ კოპრეს ?

tius Adarnarsae, cum Phersathen⁸ pervenisset, eo loco ubi nunc est illius sepulcrum, reginam suam, quae filia erat Pancratii, principis Saroelii⁹, repperit monastico ritu artissimo viventem. Etenim pro vestimento erat illi pannus rudis; et sancto schemate¹⁰ induta, grave ligni pondus (umeris) impositum beata 5 domum suam deferebat; quae pristino nomine Berylla, novo Anastasia dicebatur. Haec enim diabolum prorsus illusit, et nunc eius beneficio fideles sanitatem consequuntur, quicumque e terra eius tumuli eulogiam acceperint. Eam igitur homo, qui missus fuerat, ut conspexit agnovit, et procidens Adarnar-¹⁰ sae verbis sic affatus est: « O tu Christo oboedientissima, te deprecatur (ut) eius miserearis dominus meus, qui per tuam virtutem a Deo iustissime plectitur. Noli eum exsecrari, sed contra ignosce illi gravia delicta eius. » Illa autem dixit: « Christum antestor, nullam umquam exsecrationem ex ore meo¹⁵ prolatam esse: neque hunc sum exsecrata. Christus eum ab omnibus peccatis absolvat sanumque faciat animo et corpore. » Et extemplo sanatus est Adarnarses. Nempe homo ille, qui missus fuerat, memoriae mandavit⁸ horam qua illa eius domino benedixerat; quem redux prorsus incolumem repperit, et²⁰ gaudens Christo gratias egit. Verum paucis post annis, quando Adarnarsae principi nati erant filii⁹, Gурgenes europalates¹⁰ et Symbatius¹¹, ab inimico gravius isti vexari coepti sunt. Confestim igitur eos pauperum habitu at regalibus cum donis Phersathen precatum misit ad sepulcrum beatissimae reginae:²⁵ iam tum enim illa obierat. Qui, facta precatione, omnino sani sunt, sicut dixerat beatus Gregorius, et cum gudio domum suam reverterunt, Christi laudem praedicantes universorum Dei.

⁸ მეტების, პ'ერსათ; forsitan locus aliquis in montibus eiusdem nominis, ad fines australes Imeriae; cf. § 11, annot. 8; supr. p. 234. — ⁹ ბათოვანი, შაროელია. Incertissima nominis origo. N. MARR, reconditam quandam elementorum conversationem suspicatus, hic sibi visus est agnoscere gentilicium dynastarum შარვანშიძე, in Abasgia (p. LVII): doctius fortasse quam verisimilius. Ex minus ignota nobis antiquitate conferri postest Σαρῶης, nomen regis Alanorum, an. 573 (cf. JUSTI, Namenbuch i. v.). — ¹⁰ სქემა, skemaī, σχῆμα. — ⁸ Verbum e verbo: didicit. — ⁹ V: liberi qui erant Adarnarsae principi; cf. supr., annot. 2. Adverte præterea 1) neutrum e filiis Adarnarsae qui hoc loco nominantur filium dici repudiatae eius uxor; 2) nullam hic mentionem fieri Asotii Cæcelae, qui tertius (aut primus) filius fuit Adarnarsae, et an. 867, multo ante suos fratres, mortuus est. — ¹⁰ Gурgenes mamphali, qui iam senex europalates factus est. TAQAISKVILI, Tria chronica, p. 56. Obiit an. 891. — ¹¹ Symbatius mamphali Adranutzii († an. 889).

Verum muliercula quae crimen ementita erat a diabolo pessime correpta furere coepit; aliaeque praeterea calamitates eam oppresserunt, aequabili vice malefactorum eius, adeo ut terribile et horrendum esset eam videre eiusque sermones audiire. Ut demum mentem recepit miseranda, ad matrem Febroniam adiit, coram qua procidit cum lacrimis, ei confessa est omnia peccata sua, et gemens eam obsecravit ut suam causam ageret apud patrem Gregorium. Haec igitur supplices litteras scripsit; quibus tamen pater Gregorius non annuit, sed ei (sic) respondit: « Graviores etiam calamitates in eam eruptuae sunt, quia piissimum principem pellexit, ab eo fidelem eius uxorem divellit, cuius nomen quasi adulterae infamavit, et praeterea iuvenis innocentis sanguinem fudit ¹². Proinde inique factis congruentes poenas dabit usque ad mortem. » Beata autem Febronia dixit: « Verum est iudicium patris Gregorii. »

Sanctum enim urgere nolebat, sicut ait Apostolus: « Spiritus Cor. 14, 32. prophetarum prophetis subiecti sunto, » Attamen, uti decebat, desperatam illam solata est; nam utriusque vitae sapientia repleta erat, et cum ab ea tum ab aliquibus ex eius discipulis in signia prodigia edita sunt. Nunc vero sepulcra earum fideliter invocantibus sanitatem fundunt. Ad mulierem quod attinet, haec ad mortem usque Merae consedit. Etsi autem saevis cruciatibus vexabatur, mentem tamen sanam retinuit, et quando mortua est, mater Febronia iussit eam sepeliri prope sorores Christo oboedientes, ut consceleratam innocentes apud Christum excusarent. Dominus autem prodigium edidit. Ternempe, cum aliis defunctis funus ageretur, illa reperta est iacentis intra ianuam ossuarii ¹³. Neque iam ausi sunt peccatricis istius feminae corpus efferre, sed illico rem totam beatae Febroniae exposuerunt: haec enim senio iam plane confecta non amplius poterat exire ad exsequias (sororum) defunctarum ¹⁴. Dixit autem illa: « Id ad beatum Gregorium deferatur oportet, quoniam huius negotii nobis auctor fuit. » Atque epistulam ¹⁵ reverenter scripsit, in hunc modum:

57. « Per sanctam crucem (tuam) et augustarum precum tuarum suffragio, nostri misereatur Dominus, o christophore

¹² Ut videtur, eius quem pariter atque reginam adulterii insimulaverat. —

¹³ სელომბა, aceldamisa; cf. Matth. 27, 8. Utique ex veriloquio intellegendus est profanus aliquis coemeterii locus. V: intus, ad ianuam coemeterii. — ¹⁴ Proprie: defunctorum, cum lingua hiberica grammatico genere careat. — ¹⁵ გაბეჭდობე, epistole, ἐπιστολή.

pater Gregori, qui mecum paupercula in omnium orationum societatem venis. Multiformes tibi, vir sancte Dei, tendiculas inimici maligne posuerunt, quasi laqueos venatorum, et sine intermissione impugnare te coeperunt ; qui perfidiose, ementita specie¹, te saevissima cum violentia impugnabant, turmam equitum simulantes, quandoque autem immanium beluarum multitudinem visu terribilem ; et sic laborum procellam cum occultam tum manifestam in te concitarunt. Verum haec omnia superavit humilitas sanctitate decorata, quae corpori tuo insita est ; et iustissimus spiritus tuus ignis instar infestos illos hostes¹⁰ adussit, invisibles atque visibles. Hac igitur gratia viget in te virtus Dei. Par enim cum sanctis angelis tibi est sanctimonia, quae victoriae firmamentum est, circummunita orandi iejunandique perpetuitate, et genuflectendi assiduitas² qua insomnium oculorum tuorum et pervigilis animi tui sanctae la-¹⁵ crimae (Deo) offeruntur. Tu sacerdos sancte, inter iustos ad ecclesiam convocatos excellentissime³, magister divine, qui fideles confirmare et principes sine ambitione corripere doctrinaeque tuae virga perstringere soles, adeo ut dicta tua, tamquam prophetae yaticinia, inter homines (opere) comprobentur ; eia²⁰ vero, tempus adest ignoscendi ; misericordia utere cum desperata illa muliere, prout sanctitati tuae videbitur. Cetera quae dicere habeo, te docebit qui has litteras tibi pertulerit. Mihi autem in omnibus adiutor esto, hic et in aeterno mundo. Amen. » Beatus Gregorius cum Febroniae litteras perlegisset remque totam per-²⁵ spexisset, Christo cum lacrimis gratias egit. Tum ad sorores illas defunctas epistulam⁴ scripsit in hunc modum :

58. « O Christi amicae, quae per breve tempus a iuventute vestra ad mortem usque, propter Christum mundi huius moribus superiores vos praestitistis, sicut ait Apostolus : « Mortui³⁰ estis et vita vestra est abscondita cum Christo apud Deum ; cum apparuerit vita nostra, tunc et vos apparebitis in gloria futuri saeculi ; o vos, sapientibus quidem beatae, ab insipientibus autem ignoratae, quae quasi periti mercatores⁴ caducis opibus sempiternas commutastis, et nunc corpore dormientes, at³⁵ spiritu vigilantes, a mortuis mortuae reputamini, dum victurae

Col. 3, 3-4. 57. — ¹ საფერად ; *pro quo* V : persaepe. *Dubitanter legimus* : საცოლეად. — ² H : plurima genuflexio ; E (p. 132, annot. 1) : plurima genuflexione ; non inscite quidem ; sed ipsa sententiae grandiloqua inanitas hic videtur insanabilis. — ³ H : quiescens, განხვენებელი ; *legimus* : განხვენებელი. — ⁴ Cf. § 56, annot. 15.

58. — ¹ გაჭართა, *ex armenio* : վաճառ, mercatus.

in aeternum e terrestri animae templo in caelum a Christo translatae estis²; o virginitatis flores, Dei matri consimiles, quae coram ea laetamini in aeternum, illustrem adventum eius Filii exspectantes; o vos, quae ab infirmitate (solutae) perenni vigore potimini, et post mortem hominibus pro suis cuique moribus alterutram mercedem omnino decernere iam potestis — sicut nunc hanc rem a vobis recte iudicatam videmus — age porro³ ego pauperculus Gregorius et mater Febronia, auxilium vestrum grato animo aestimantes, vos modo precamur ut huic miserandae mulieri delictorum suorum veniam a Christo impetratis, eius ossa vestrorum ossium, eius animam vestrarum animarum societate dignam habeatis, et maxime ut ei operam navetis in altero Domini adventu. Quippe gratia valetis ad iuvandos fideles; vosque manet gloria sempiterna et laetitia inenarrabilis ad quam estis perrupturae. Vestrum autem patrocinium nobis semper adsit, ut nos quoque digni habeamur beatissimae illius vitae in futuro saeculo. Amen. »

Postquam igitur beati Gregorii litterae sororibus illis defunctis recitatae sunt, atque matris Febroniae verbis mandatum viva voce iis pronuntiatum fuit, illico mortuam feminam, in pristinum suum locum rettulerunt, ubi iam ter deposita fuerat; neque ex illo die amplius inde mota fuit. Etenim beatus pater Gregorius, sicut primo expiandorum peccatorum, ita etiam deinde allevamenti et veniae illi auctor fuit. Atque peccatrici paenitentiae⁴ adiutor praesentissimus apud Deum factus est, qui non vult mortem peccatoris, sed ut convertatur et paenitentiam agat. Et qui rem considerabant, in admirationem coniecti, Dei laudes praedicabant.

59. Talia Christus per manus beati Gregorii miracula operabatur. Etenim infirmi omni morborum genere correpti, aut ab immundis spiritibus vexati, pro eo quantum fidenter orantes postulaverant, eius precibus lacrimisque consanabantur. Neque homines modo ad eum veluti ad portum respiciebant sed etiam ferae agrestes. Quondam enim beatus, operis cuiuspiam causa, in montibus agebat prope Satberdum, ubi et fratres aderant, cum cervus in eorum conspectum irrupit: circumclusus enim erat a venatoribus neque ullum ex eorum manibus effugium patebat. Tum ad monachos tendit, inter quos omnes pertransiens, quasi

Ez. 12, 23.

² V: viventes in Christo, quae templo animae terram in caelum commutastis. — ³ H: propterea, quasi prior pars sententiae conclusa fuisse. —

⁴ H: paenitentia.

ratione praeditus esset, perrexit ad beatum Gregorium, et in sancti manus caput inclinavit, perinde ac si vim sibi male illatam comploraret. Quem ille demulcens, ait : « Per Christi nomen tibi nocere non poterunt inimici tui : ne timueris ! » Quod cum vidissent homines illi, in summam admirationem 5 coniecti, Dei laudes praedicarunt ; et ad sanctum accedentes, cruce (ab eo) signati sunt. Qui benedixit iis et, pro cervo, alia stipe eorum corpora recreavit. Et discesserunt, cervum autem in pace dimisit.

60. Item, cum Chanzthae, in cella sua esset, venatorum multitudo prope monasterium quattuor capreolos circumclusit ; qui cursu in cellam se proripuerunt, ubi considerat pater Gregorius, et circa sanctum constiterunt. Is causam eorum adventus intellexit, eos demulsit, venatores autem illos hospitio excipi iussit et (ad sua) remitti. Tum feris escam dedit 15 easque cum pace dimisit.

61. Pater Basilius, cum iuvenis erat, patris Gregorii asinus curabat¹. Ei malignus tumor in collo excrevit, quem cancrum² vocant, antiquitus autem gangraenam³ appellabant. Basilius hoc crudeli morbo decumbens, per quattuor sum- 20 mum dies cruciatus est, donec beatus Gregorius sic interro- gavit : « Ubinam est puer Basilius ? » Fratres igitur ei renun- tiaverunt illum aegrotare. Iussit eum accersiri. Hi autem dixerunt : « Incedere non potest. » Tum ille : « Meis, inquit, verbis haec ei dicite : Adesse te iubet pater Gregorius. » 25 Basilius, ut arcessentis verba audivit, praecepto magistri sui recreatus, ad illum adiit. Qui eum sic interrogavit : « Quid ma- li habes ? » Ille manu ostendit tumorem, qui latissime excre- verat. Tum beatus Gregorius manu valide locum feriens, in quo tumor erat, dixit Basilio : « Sine causa desidiae indulsi- 30 ti ; nam prorsus nihil in te est morbi. » Manu ille locum per- fricuit ; iamque maligni tumoris ne vestigium quidem compa- rebat. Et qui miraculum conspexerant Dei laudes praedicarunt.

61. — ¹ *Vid. § 29; supr., p. 256. — ² H: չեղ, chl; V: Ք-Խ-Լ; cf. MARR, p. 134, annot. 1. Evidem in hac contracta scriptione, vix non certo agnoscere mihi vides elementa armenie nominis : քաղցիել, qałsheł, cancer, γαγγαῖνα ; cf. 2 Tim. 2, 17, et annot. in sequentem. — ³ H: Եծոյանո ; satali ; in lexicis : fluxus alvi, cholera ; V : սալալ ; cf. l. cit., annot. 2. Projecto legendum ԵԾ-ԵՅՅՈ, quod in versione hiberica est pro քաղցիել, 2 Tim. 2, 17 ; nisi tamen hoc glossema conferendum est cum arabico سرطان .*

62. Hoc tempore, Hierosolymis aderant discipuli quidam beati Gregorii, homines decori optimique monachi, summa sapientia ac miraculorum virtute praediti, regni (Dei) sectatores atque gloriae huius mundi fugitivi, sacerdotes venerabiles, nobilissimorum optimatum filii, tribules¹ magni Ephraem Adsquensis episcopi. Ab ipsis igitur haec epistula² ad patrem Gregorium scripta fuit, quae Hierosolymis Chandztham pridem pervenerat, sed hoc loco libelli mei eam nihil mutatam integre descripsi. Erat autem huius modi: « Sancti, venerandi, magni patris nostri Gregorii sanctis precibus³ nos fortunet dignosque faciat Dominus, pauperculos peccatores indignosque servos tuos, Arsenium nequam et Macarium imbecillum, spiritu filium fratris tui filiumque tuum et omnium fratrum tuorum. Pater summe, apud Dominum honoratissime, domine noster Deo dignissime, sanctae illius solitudinis caput (et) domine, plebis amicae Christi magister omniumque illuminator, pro sancta humilitate tua, ignosce nobis, ineptas insipientesque hasce nostras litteras, quas scribere ausi sumus, pauperculi indignique servi (tui). (Has) cum divinae caritatis tuae venia, licentiam nobis sumimus ad te inverecunde scribendi, qui locum obtines conspicuum in cena illa sempiterna. Nos⁴ igitur omnium hominum inquitissimi, nostri memoriam vobis suppliciter renovamus, atque ad vos gratiam benedictionemque transmittimus Sanctae Resurrectionis⁵ et omnium locorum, quotquot Hierosolymis, in sancta urbe eiusque vicinia circum sunt, Christi Domini nostri adoratione sacrata. Tu igitur, sancte (ac) venerande pater, omnesque filii tui, cum fide, congruenter vestro omnium (in nos) studio, ignoscite nobis et acceptum habetote desiderium, cum quo vos salutamus. Age vero, sancte pater⁶, huc advenit homo quidam e partibus vestris, Dei servus (idemque) sacerdos graecus huius regionis. Hic te viderat, pater, nobisque rettulit divinitus in pace custodiri ac florere venerabilem sanctimoniam vitam tuam, in sacra illa solitudine. Nos igitur indigni plurimum recreati ac laetificati sumus, et pro illo nuntio gaudioque⁷ (auditae) prosperitatis tuae, ausi sumus ore nostro indigno gratias agere Deo in homines peccatores benignissimo. Iam illuc revertit homo ille divinus Moyses; cui hasce litteras ad vos dedimus.

62. — ¹ Θεοδότο, cf. § 7, annot. 1; *supr.*, p. 226. — ² ἐπιστολή. — ³ H: sanctae preces. — ⁴ V: ... o vir celsissime. In vespera immortali, nos ... — ⁵ I. e. basilicae τῆς Ἀναστάσεως. — ⁶ V: «... desiderium salutandi vos!» Ulterius: « Sancte pater ... » (*Adverte epistulam integre descriptam esse*). — ⁷ H: illius nuntii gaudiique; correxit E (p. 135, annot.).

Hic sacra loca omnia circumivit in hisque precatus est ; te pater, cum omnibus fidelibus in orationibus semper commemoravit et commendavit ; summis laudibus te prosecutus est. Nos autem ultra modum gavisi, pro nobis nostrisque, peccatorum, animis haec tibi scribere ausi sumus. In terram prostrati per quam excellentem benignitatem tuam et suavem dominationem pietatis tuae imploramus, theophore pater sanctorumque magister summe, ut in sanctis precibus tuis, nostri, servorum tuorum ne obliscaris. Iam vero, postquam sanctae reverentiae tuae nosmetipsos⁸ commendavimus, nostri, quae sumus, propter Christi caritatem memor esto in reverendis orationibus tuis et apud gregem tuum sanctum, reverende Deoque dignissime pater noster ac domine. Quomodo autem in hoc sacro loco Sancti Sabae nos habeamus, et si quid aliud est nuntii, te docebit idem Moyses, sancte pater. Suavitati tuae¹⁵ cum (eius) venia, nuntiamus — quod pro certo habeat sanctitas tua — nos in hisce locis sacris, inter orationes nostras, tui semper meminisse ausuros esse, ut Dominus nos indignos perpetua sanctae precationis tuae consortione dignetur. Pater, tibi commendatam habeas Euphrosynam sororem nostram ; propter Dei amorem cura eam salutes, tuamque orationem et benedictionem in eam demittas. Amen. »

De talibus igitur viris colendis dicere solebant priores patres nostri : « Postrema tempora in quibus patres reperti sunt, qui Christi arbitrio servirent, ante nostram et patrum nostrorum²⁵ aetatem exacta sunt⁹. »

63. In administratione autem omnium sanctorum solitudinum Calarzenae, sic agere solebat beatus pater Gregorius miraculorum patrator. Fidelibus quidem monachis benigne operam navabat, santes ad paenitentiam adducebat, observantiam vero detrectantes omnino exterminabat. Nempe dicere solebat Opizensis quidam senex : « Cum iuvenis eram, ter Opiza electus sum a patre Gregorio, propter morum meorum improbitatem. » Porro ex quo aedificatae sunt inclutae illae Calarzenae solitudines, earum sacerdotes et diaconi consecrati fuerunt ab Antziensibus¹⁰ episcopis ; et vicissim, quando episcopi (Antziae) consecrandi erant, si quis cuncorum pariter solitudinum commendationem certissimasque litteras testimoniales ab omnibus non haberet, huic catholicus manus imponere nolebat, ut istius dioeceseos

⁸ Verbum e verbo : animam nostram. — ⁹ V : patres Christi voluntatem facientes, qui in postremis diebus orti sunt, supra nos erunt et patres nostros.

63. — ¹⁰ Cf. § 27, annot. 1 ; *supr.*, p. 251.

episcopus fieret; neque recte aestimanti hoc placuisset². Quamquam enim sedis Antziensis origines immenso tempore antiquiores erant et in eadem multi episcopi miraculorum virtute praeclari fuerant, hunc tamen honorem sacris solitudinibus illicis concederat Christus, ut iis antistes³ (non) esset (nisi) episcopus omnino indubitatae sanctimoniae et dignitatis, sicut decet sacram illam sedem in virginali integritate custoditam a tabifico magisterio haereticae pravitatis, atque sacrae imaginis Christi Dei titulo conditam.

10 **64.** Beati patris Gregorii aetate colendus hierarcha⁴ Zacharias² eius modi miracula operatus est. Prope monasterium Tba⁵, in clivo derupto, saxum immane vacillabat. Perterriti monachi e domo sua aufugerant; verum Zacharias, qui fidenter remanserat, dixit iis: «Cras videbitis hoc saxum eo loco iacens, unde 15 nobis nocere non possit.» Quod ita evenit. Nam illius lapsum patres omnino sentire non potuerunt; et postridie eo loco prorsus inexpectato, quem dixerat sanctus, (saxum) solide fixum erat. Illi autem Christi laudes praedicarunt.

65. Idem Zacharias quondam, vindemiae tempore, Tbae, sub ramicis maturis (arborum) suarum¹ considerat, quos turdus frequenter carpebat. Hunc igitur cruce signavit, et continuo mortuus est. Rursus crucem (in eo) descriptsit, qui redivivus ad congeneres suos avolavit.

Locustae innumerabiles aliquando proximam Antziae viciniam invaserant. Verum beatus episcopus Zacharias adversus eas pedum suum misit a sacerdotibus gestatum; et Dominus servi sui gratia, immensam hanc vim locustarum protrivit, quae solis lucem² obscurabat. Populus autem fidelis Dei laudes praedicavit.

30 **66.** Rursus, in vinea Antziae dracones⁴ duo immanes appa-

² V, sine nota interpositionis: neque ... probari potest ut (alicui) <manus imponantur sine eius modi testimonio>. — ³ Verbum e verbo: hegumenus; quod utique per abusionem dictum est et quasi κατ' ἔξοχήν.

64. — ¹ I. e. archiepiscopus; vid. *infr.*, § 70. — ² Profecto idem Zacharias Antziensis, de quo § 27; *supr.*, p. 251. — ³ ტბა, tba, lacus; alias: Tbeth (ტბეთ); cf, *supr.*, p. 210, cum annot. 2. Illic ergo monachus fuit Zacharias, nam sedes episcopalís in Tbeth non erecta fuit nisi multo tempore post S. Gregorii aetatem.

65. — ¹ V: sub matura vite [om. sua]; at pro languido illo ოქთოა, suorum (suarum) rescribe: ლევება, ficus. — ² Proprie: aerem, ჰაერსა, haersa.

66. — ¹ ვემაბი, *ex armenio վիշապ.*

rueunt. Aufugerunt vinitores. Verum Zacharias (dracones) istos oratione interfecit. Et homines illi cum gaudio Christo gratias egerunt. Quamquam ² autem Antziae alii quoque fuerint episcopi thaumaturgi qui, Dominum imitati, famis tempore pauculis panibus plurimos esurientes saturarunt, ⁵ (67) huius tamen ¹ gratiae principium Zacharia pueru eluxit. Erat enim is pastor ovium in terra Calarzena; atque, in sacerdotis persona, sacrificium apparaverat coram veneranda cruce. Alii parvuli pueri eum circumstantes sine intermissione

Is. 6, 3. canticum angelorum voce personabant: « Sanctus est, Sanctus ¹⁰ est, Sanctus est Dominus Sabaoth ². Pleni sunt caeli et terra gloria eius. Alleluia³, alleluia. » Atque « Gloria Deo » et « Kyrie eleison ⁴ » iterum iterumque dietabant. Ecce autem splendidissima luminis columna e caelo descendit super innocentem illum sacerdotum puerum. Quidam vero Antziensis episcopus ⁵ per viam ¹⁵ transiens hoc prodigium conspexit; accessit et de manu colendi pueri (sacris) communicavit. Hunc Antziam secum abduxit; tum decano rettulit de communione illa sua. Itaque, ex mandato huius episcopi, homines colendi beatum Zachariam episcopum Tbae educarunt. Tam praeclarae virtutes episcopis An- ²⁰ tziensibus hereditariae erant.

68. Verum in sacra illa segete unus repertus est, veluti lollium quoddam, qui Sardsebi ¹ in diaconorum ordinem insitus et Tiphilisii apud Isaac ² ameram ³ Ismaelis filium ⁴ educatus, ad Asotium europolatam legatus missus est. Is igitur episcopum An- ²⁵ tziae vita functum esse comperit; et sic permitente immensa patientia Dei, per Isaac ameram, ab Asotio europolata sedem Antziensem postulavit improbus ille Tzkir ⁵. Postquem autem

² Proprie: quoniam; quod ad superiorem orationem, qualis exstat, referri non potest. V abrupte sententiam exorditur;

67. — ¹ Om. V. — ² საბაოთ, sabaot, σαβαύθ. — ³ ალელუა, aleluia; cf. § 17, annot. 2, supr., p. 238. — ⁴ H: გვრიალებელი, cvirialesoni; E: გვრიელებელი; cvirieləsoni (p. XLII: გვრეილებელი, cvirieleisoni; cf. § 43, annot. 3; supr., p. 271), — ⁵ Ita H; sed ex reliqua oratione omnino intelligendus est aliquis familiaris vel clericus episcopi Antziensis.

68. — ¹ სარწებ, sarzebs; სარწები, i. e., cunae, cunabula, locus nobis ignoratus. — ² სახაչ, sahac, armenia forma: Սահակ — ³ ამირისა, amirisa, امیر, graecis scriptoribus: ἀμηράς. — ⁴ شعيب بن اسماعيل بن شعيب, chaliphae legatus, qui Tiphilisii tyrannidem potitus est. Imperium in Hiberia obtinuit ab anno circiter 833 ad 853. Testimonia quae ad eum pertinent eruditte collegit MARQUART, Streifzüge, pp. 408-411; 421-24; cf. p. 508; p. 460-62, et ex eo LAURENT, L'Arménie entre Byzance et l'Islam, p. 820-821. —

بجور, skir. Hibericis litteris ita redditum videtur arabicum صغير, parvus;

Antzia per vim potitus est, maleficio suo maleficia rursus adiecit quam plurima, quae in hoc libello litteris singillatim mandare non iuvat. Porro licentia eius persaepe notata fuit a pristinis sanctis patribus illis eremitis Calarzenae et a cunctis ecclesiae catholicae pastoribus⁶, praesertim vero a patre Gregorio, quippe qui archimandrita esset inclutarum solitudinum illarum. Sed iste superbia victus Dei timorem penitus exuit. Clam Antziensem aliquem laicum accivit, protervum et egentem, sagittandi peritissimum; cui milii modios tres et 10 hircos quinque daturum se pollicitus est, et Chandztham eum misit ut patrem Gregorium occideret. Hic in itinere a quopiam rescivit patrem Gregorium in Chandzthae praedio esse et ipso die domum esse redditum. Proinde in Chandzthae silvam ad struendas insidias devertit, arcum pae manibus tenens expeditum.

15 **69.** Interea beatus pater Gregorius e praedio suo Chandztham descendebat solus, in itinere lectiones ex orationibus sancti patris Ephraem memoria recitans cum gemitu fletibus admixto, at mente exsultabat, quoniam beneficio sancti Spiritus divinorum contemplatione fruebatur. Tunc miserandus ille homo 20 portentum quoddam insigne sursum conspexit, desuper sanctum nempe splendidissima lucis columna ad caelum usque pertinens illumcontegebat; in eius capite erat crux intolerabilis fulgoris, (et) circa eum < lucebat splendor¹ > iridi similis, quando pluviae tempore venuste rutilat. Hanc igitur claritatem super 25 eum effusam vidi homo et terrore correptus est vehementi; soluti sunt nervi brachiorum eius, atque ex nimio pavore humiGen. 49, 24. allitus iacuit. Dixit ei beatus Gregorius: « O miserande, eius qui te misit mandata exsequere. Christianam profecto religionem eiurasti, quandoquidem exili mercedula conductus hominis 30 innocentis (et) senis sanguinem fundere voluisti. Aut non pro milii modiis tribus et quinque hircis huc ad me occidendum venisti, insipiens? » Tunc homo cum lacrimis eum deprecari coepit: « Miserere mei, sancte Dei, interactoris tui perditissimi. Christum imitare qui paenitentibus interactoribus 35 suis ignovit. Nihil enim in me superest virium, pae formidine aspectus tui, quae me oppressit. » Tum sanctus eius misertus eum cruce signavit et sanum fecit — nam multiplici fuerat

quod Arabum ille cliens sibi nomen fecerit pro vernaculo მხირე, mshire. Nec Tzkirus, nec qui § 70 memorabitur Esdras episcopus, comparent apud CARBELAŠVILI; ad § 27, annot. 1; supr. p. 251. — ⁶H: gregibus; logo: მწყემთა.

69. — ¹Sic vel aliter redintegranda sententia. V, ornatus quam prouissus: crux in orbem diffundens intolerabilem fulgorem (sicut iris ...).

plaga mulcatus — atque gaudentem ad sua dimisit. Homo igitur omnia quae acciderant Tzkiro rettulit, qui vehementiori etiam furore exarsit ; et caecitatem adiecit.

Plurimis iste molestiis affecit cum patrem Gregorium sanctosque patres huius aetatis, tum etiam laicos fideles. Qui igitur 5 eum merito corripere non desierant, iidem communi consilio rem totam ad summum principem Asotium europalatam detulerunt. Eius iussu omnes regulares ecclesiae catholicae ² Antziensis litteras scripserunt ad Hiberiae catholicum ², a quo missi reverendi episcopi Antziam advenerunt, et ad eos con- 10 gregati sunt universi patres ³ anachoretae. Prodigiorum effectrix beata mater ⁴ Febronia advenit quoque ad hoc concilium (conciliis) non dissimile priscorum sanctorum. Aderant etiam cum illis sacerdotes omnium paroeciarum Antziensium. Coram his episcopis Tzkiri veram (historiam) et iniquitates enarraverunt 15 homines illi fide digni prodigiorumque effectores, < et ⁵ > turpissimam causam eius flagitorum palam < indicarunt ⁶ >. Tum fideles ⁶ illi hierarchae eum a dignitate sua deicerunt. Pater Gregorius materque Febronia eum, (ut erat) apparatu sacro indutus, de altari detrudentes, coram altari (hoc appa- 20 ratu) exuerunt, et omnes una eum quasi membrum putridum ex ecclesia catholica exsecuerunt, et instar haereticorum omni ex parte factus exlex ejectus est. Ille, ut ab eo divinum auxilium recesserat, omni consilio destitutus Tiphlisum ad Isaac ameram patronum ⁷ suum abiit : cuius importunitate flectere visus 25 est europalatam ⁸. Rursus per vim potitus est sede Antziensi, ut ultiōnem sumeret a patre Gregorio. Proinde plebem Antziensem congregavit eamque ad diruendam Chandztham immisit. Quibus, cum (illuc) oriente sole advenirent, dixit pater Gregorius : « Filii, mihi fratribusque meis moram concedite usque 30 ad meridiem, ut in sancta ecclesia coram Christo supplicationem agamus, et sanctum Georgium omnesque sanctos suppetias advocemus. Faxit autem Dominus ut edat signum bonum. » Illi senis dicto paruerunt, quoniam miracula ab eo patrata conspicere soliti erant.

70. Ipso tempore dum isti cum fletu precantur, exaudivit Dominus flagitationem eorum, et per sanctum angelum ad-

35

² Cf. § 26, annot. 2 et 4 ; *supr.*, p. 250. — ⁵ V : patres anachoretarum < antistites >. — ⁴ V : < antistita >. — ⁵ *Supplendum, ut sententia consistat.*

⁶ *Vel : fide digni, ut superius.* — ⁷ ბატონისა, პატონისა, πάτρων. — ⁸ V : quem (i. e. ameram) importunitate devicit, < et per eum > europalates quasi flexus est.

moniti sunt his verbis : « Ultio divina pessimum inimicum vestrum assecuta est : ecce adveniet qui eum mortuum inclamabit ; quamquam per biduum idcirco superstes erit, ut in sede episcopali sepultura non dignetur eiusque electioni fidem omnes 5 adhibeant ; verum mens eius iam nunc mortua est. » Patres, ut laetabilem hanc vocem audierunt ab angelo, angelis ipsi pares, vehementer gavisi sunt atque Deo laudes persolverunt qui facit mirabilia solus. Et intellexerunt quod scriptum est : « Stultum interfecit iracundia, » qui perpetuo nefaria meditans se ipse 10 computabat in numero iustorum. Tunc beatus Gregorius alacriter ex ecclesia prodiit, et dixit ad (Antzienses) illos : « Nolite iam eius tyrannidem metuere, a quo missi estis ; nam Dominus eum iratus interfecit. » Interea supervenit homo qui dixit ad plebem : « Ne iam audeatis Chandztham inclutum (coenobium) evertere : eversor enim eius mortuus est. » Tunc gavisi sunt homines illi ; qui a patribus hospitio excepti domum suam laetantes reverterunt Deique laudes praedicarunt.

Sed ad priorem orationem redeamus. Tzkirus, postquam plebem Chandztham miserat, ipse Korthani ¹ profectus est, ut 20 res suas inde acciperet, quas ibi recondiderat. In itinere, sumpto cibo, obdormivit, et somnium terribile visum est ei, quo in malefactis suis convictus est, praesertim vero in malo quod Chandzthanis intulerat. Porro apud illum tunc aderat Dei sacerdos quidam Antziensis. Huic indicavit Dominus Tzki- 25 rum misere peritrum esse. Is igitur sacerdos discipulum suum Chandztham misit, qui Tzkiri mortem asseveranter nuntiaret. Tzkirus autem, ut Kortham advenit, mortuus est, et ibidem sepultus fuit usque ad alterum Domini adventum.

Postquam igitur dispulsa sunt huius tempestatis aerumnae 30 sancta illa sedes imaginis Christi Dei vivi tranquillitatis laetitiam in gregem suum optimorum pastorum luculenta (excellētia) diffundere coepit. Nostra autem hac aetate postrema, pauperes laetantur gratia Domini, oratu sanctorum qui ante saecula (exstiterunt), temporalem ² operam conferentibus illus- 35 tribus regibus nostris, qui Dei fuerunt probati cultores, sanc- tarum ecclesiarum exstructores, barbarorum ³ exercitus eversores, genuinorum christianorum decus et religiosorum deliciae. Inter quos locum obtinet Adarnarsae magni europalatae filius Pan-

Ps. 71, 18
(19).

Iob. 5, 2.

70. — ¹ ქორთა, korta ; ignotus, ut videtur, locus ; qui tamen in Antxiac vicinia quaerendus est. — ² Proprie : corporalem. — ³ ბარბარებთა, barba- rozta, βαρβαρος.

cratus⁴, archon archontum, qui virtute Dei summus princeps factus est, tempore venerandi Esdrae⁵, Antziensis patriarchae⁶ (et) episcopi, ex incluta optimatum Daphantzeliorum gente nati. (Fuit) ille Pancratius propter intellegendi acumen concelebratus, sanctorum ecclesiarum aedificator, divinorum librorum 5 investigator et collector, sanctorumque omnium laudator dignus. Sanctorum oratio semper illi suffragetur hic et in perpetuum. Is hance beati patris Gregorii vitam innovavit, insertis, quae omissa fuerant, miraculis⁷. Utinam venerabilis Gregorii omniumque sanctorum oratu priscis regibus sanctis annumeretur a 10 rege Christo. Qui a nobis pauperculis, patris Gregorii filiis, vituperium detersit; et qui nos inscite vituperaverit, hunc ignominiae addictum voluit rex illustrissimus. Eorum quae credita fuerint eius peccata, reatum penitus aboleat Dominus, venerabilium patrum oratu, accedente gratia beati patris Gregorii 15 qui instar angeli in terra vitam egit.

Is autem, senectutis suae tempore, Chandzthae sodalibus hoc praeceptum dedit: « In isto monasterio nemo umquam prope cellam (suam) oratorium⁸ exstruat ad sacra facienda. Indecorum enim foret, si propter eius modi causam voluntas 20 publica publicae huius maioris ecclesiae non studiosa⁹ esset; quoniam¹⁰, cum decanus sacri faciundi signum pulsabit, non omnes sacerdotes ad illam se conferent, sed in suo quisque oratorio⁸ remanebunt ad litandum; et cum maiori ecclesiae tum pariter hominibus molestiam creabunt postulandi ut (in ea) litetur; 25 quibus semper decanum rogitari oportebit ut sacerdotes ad maiorem ecclesiam litatum veniant. Haec igitur regula firmiter retineat oportet qui meis, pauperculi Gregorii, dictis oboediens esse volet¹¹.

⁴ *De quo supr., p. 211. — 5 Esdras igitur successit Macario, qui Antziae sedem obtinebat an. 951; cf. infr., § 83. — 6 მამათ-მთავრის, i. e. princeps patrum, quod passim et in ipsa Vita S. Gregorii (cf., exempli gratia, § 42; supr. p. 271, l. 11), ex veriloquio, intellegitur πατριάρχης; sed hic ornatius dictum videtur pro archiepiscopo. Certe saeculo X sedes Antziensis archiepiscopalibus erat. Vid. ZORDANIA, Chronica, t. I, p. 127. Esdram Antziensem (episcopum) alium — an fortasse eundem, perturbato temporum ordine — memorant Annales Hiberiae, ad regnum Pancratii IV (1027-1072); vid. BROSSET, Histoire de la Géorgie, t. I, p. 320. — 7 Cf. supr., p. 210-11. — 8 ავეტერსა, ეგუტერსა, εὐκτήριον. — 9 H: praeterquam, extra, ოვნიერ; legimus: წადიერ (წადიერი). — 10 V, soluta compage totius sententiae: in hoc monasterio, nisi fuerit voluntas populi nemo prope cellas oratorium exstruat ad litandum, praeterquam maiorem ecclesiam publicam. Hoc enim non decet, quoniam... — 11 Cf. infr., § 74.*

71. **Beatus ille vir Dei, pater Gregorius, Christi voluntatis** domicilium, prodigiorum patrator inclutus, senectutis fines consuetos longe praetergressus est : quippe annum secundum supra centesimum attigit. Attamen color vultus eius non immutatus 5 est; neque eius oculis offusa est caligo¹; corpore vegetus erat et ad mortem usque nulla omnino infirmitas in eo comperta est; nam Christi virtute confirmatus erat. Gloria illi erant lampas virginitatis, oleum misericordiae, amor Dei et fratum. Labore autem plurimum delectabatur, neque illo tantum (labore) orationis et ieunii; sed diu noctuque manibus suis operabatur, sicut ait Paulus: « Qui non naviter laborat, is neque manducet. »² Thess. 3, 10. Hospitibus ac pauperibus operam alacriter impendebat. Ceterum plerosque dies Satberdi transigere solebat; nam in suis monasteriis abbates³ constituerat, qui eorum curam gererent. Si quod autem extraordinarium negotium occurreret, isti ad eum referebant, sicut decebat sapientiam illi divinitus inditam, quae in eo semper resedit donec vita functus est et ad aeternam vitam regnumque migravit sapiens ad sapientes.

72. Cum autem, senectutis suae tempore, Satberdi degeret, fratres Chandzthae incolentes sollicitudine angebantur, quod audierant patrem suum spiritalem consilium cepisse, ut reliquam aetatem Satberdi absolveret. Tunc omnes, quotquot incedere poterant, Satberdum una se contulerunt ut sanctum requirerent. Satberdenses quidem fratres in fratum suorum adventu gavisi sunt; at ubi cognoverunt cuius causa advenissent, laetitia eorum in luctum conversa est. Ut illi, cum supplici adoratione, precati sunt in sacra ecclesia sanctae Dei Genetricis, beatum quoque patrem suum proni salutarunt⁴ filii ab eo spiritualiter geniti eiusque labore congregati. Qui cum gestientis animi effusione omnes osculatus est ac permanter salutavit, sicut pater suavissimus optimusque magister. Deinde fratres illi Chandzthani atque Satberdenses data sibi salute se mutuo osculati sunt, atque considerunt. Tunc beatus Gregorius Chandzhanos affatus est his verbis: « Carrissimi fratres ac filii, dicite: ecqua causa hunc veniendi omnes molestiam suscepistis? » Epiphanius autem et Zeno aliis fratribus dixerunt: « A vobis dignum responsum proferatur oportet, ut decora oratione discipuli sapientes sapienti magistro studii vestri munus offeratis, et nos quod animus noster

71. — ¹ Cf. Dtn. 34, 7 (hiberica). — ² Vid. 48, annot. 3; supr., p. 274.

72. — ⁴ Verbum e verbo: adorarunt.

fiderenter expetit, Deo favente consequamur. » Tunc omnes una in hunc clamorem eruperunt : « O sancte Dei, spiritualium filiorum tuorum parens atque pater, curator vitae nostrae et Christi fidelium asylum, quamquam omnes fratres nostri Satberdenses Domino accepti et sicut divinae ita etiam tuae 5 voluntati sunt subiecti, attamen quod per tantum tempus ad nos non venisti, id in Chandzthae contemplationem non levem et nostri omnium apud omnes homines opprobrium cedit. Etenim sanctorum tuorum laborum primus fructus est Chandztha. Proinde idcirco huc venimus, ut Chandztham adire tibi liberet, ¹⁰ solaciumque haberent, qui huc venire non potuerunt, et (tu) aliis etiam solitudinibus perspectam faceres summam in nos caritatem tuam. Hoc autem scito : si nobis exaudiri non contigerit, hic apud te omnes remanebimus. Gravius enim nobis foret extemplo sine solacio ² Chandztham redire. » Dixit autem ¹⁵ sanctus : « Benedictus sit Christus Deus universorum, qui in pectoribus vestris firmiter insevit sanctum praceptum diligendi mei, pauperculi senioris vestri. Filii mei carissimi, sive potius filii Christi, eius sanctae voluntati servientes, qui mandata sua evangelium appellavit, quoniam adventu suo laetum pacis nun- ²⁰ tium hominibus attulit inimicis suis, propter quorum amorem morti se devovit, nosque omnes docuit omnium virtutum principium esse divinam caritatem ; agite vero vos huc adduxit caritas, sed utrumque mihi adest molestia, hinc ut vos affligam, illinc ut a fratribus istis divellar. » ²⁵

Tunc advocatis omnibus fratribus Satberdensibus dixit : « Convenite, filii, cum Chandzthae incolis, fratribus vestris, et mutua consensione rem componite : quippe a sapientibus refugit discordia. Itaque una decernite quid magis expiat. Evidem sic existimo : ei loco, qui prior conditus sit, maiorem ³⁰ honorem ab eius conditore deberi, sicut seniori a iuniore debetur cum reverentia obsequium. » Dixerunt autem fratres Satberdenses : « Vera est praceptio tua, sancte pater ; at nisi iudicium tibi delatum fuisset ³, — vivit Dominus et sancta oratio tua ! — fratribus nostris non cederemus. » Postquam ³⁵ igitur haec dixerunt aliaque id genus, qualia res ferebat, tunc beatus pater Gregorius eos omnes sic allocutus est : « Filii, nos hodie congregavit praceptio Christi, ut nunc in futura tempora firmitatem unitatis et caritatis inter fratres haec duo monasteria incolentes lege perpetua stabiliremus, congruenter ⁴⁰

² V : sine te. — ³ V : nisi iustitia te illis tradi iuberet.

oraculo Domini qui dixit apostolis : « In hoc cognoscent omnes Ioh. 13, 35. quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem. » Et rursus illis (hoc) edixit : « Quod vobis dico, omnibus dico. » Mc. 13, 37. Proinde vos etiam Domini praecepta custodite, mutua vos 5 reverentia et caritate prosequentes, officiosissima cum voluntate et modestia non fucata. In sacris ecclesiis vestris alii pro aliis precationem facite ; mei quoque, pauperculi, in sanctis precibus vestris perpetuo mementote. In fraternitate vestra tam propinquis quam remotis bonam vestri speciem praebetote. Si 10 qui vero fratum Chandzhanorum Satberdi, aut Satberdensium Chandzthae habitare voluerint, nemini fas sit eos non recipere eorumve consilia iurgiis dissolvere aut per vim praepedire, sine causa iusta quadam. Quod si quis eos iniuste prohibuerit, is facti rationem a Deo reposetur in die illo disquisitionis, quoniam haud est haec voluntas mea, (qui sum) spiritalis pater vester, sicut ait Apostolus : « Etsi vobis decem milia¹ Cor. 4, 15. nutritiorum constituti sunt, non tamen multi patres. » De ceteris omnibus vitae spiritalis divinam regulam a me iam pridem constitutam habetis. In ea firmiter perseverate in aeternum ; et pax Christi quae exsuperat omnem sensum, ab Phil. 4, 7. omni noxa animae vel corporis vos omnes ad unum custodiat, et sanctis adiungat. »

Tunc in sanctam ecclesiam ingressus, cum lacrimis se illi commendavit. Et postquam ei tacite valedixit, in ipso discessu 25 senibus osculum dedit, et sic Chandzham versus profectus est. Universus autem populus collacrimans eum sequebatur*. Sanctus in loco edito constitut populo Dei circumdatus, et Christo laudem persolvit, his verbis :

73. « Domine Deus meus, Iesu Christe, antequam in terram 30 advenisti, in mundo eras, nunc autem super caelos habitans in lumine potentiae divinitatis, nobis ades ad opem nobis ferrendam. Tu, Domine, misericordia tua in hasce regiones me perduxisti, cum tribus sociis, probatis sanctisque sacerdotibus, qui, ad mortem usque, sine intermissione hostias sanctas, incru- 35 entas illas quidem, tibi offerre consueverunt. Hos plurimis animabus portum fecisti, atque post mortem eorum dignos habuisti, qui cum sanctis angelis altaribus caelestibus in aeternum ministrarent. Iamvero per me effecisti ut (numero) crescerent cultores tuae voluntatis, Christe. Nam sapientiae 40 talentum quod mihi a puero commisisti feneratus sum tamquam

* V: ad eum accessit.

servus tuus fidissimus inter fideles tuos¹. Nunc vero coram te sunt regni (caelestis) discipuli. Hos benedic, Christe, sicut sanctos apostolos benedixisti; eos qui in posteris aetatibus ad interitum usque mundi futuri sunt mei filii, hos in voluntatis tuae (studio) conserva; et universos christianos pia te religione co-5 lentes tua, Domine, misericordia prosequere. »

Deinde Satberdum cruce signavit et dixit: « Prospere crescas, o Satberd, gratia floreas, divino robore vigeas, ut per singulas porro aetates hostiarum tuarum frugem offeras intemeratam Domino. Ecce enim nunc tibi supremam salutem¹⁰ dico, neque amplius corporali aspectu faciem meam videbis, donec Dominus cum gloria advenerit. Iamvero, quamvis corpore a te recesserim, spiritu tamen semper tecum ero ad opem tibi ferendam. »

Tunc fletu miserabili collacrimati sunt incolae Satberdenses¹⁵
 Cf. Act. 20, 38 quod dictum illis fuerat sibi non amplius datum iri, ut magistrum suum in corpore cernerent. » Sanctus autem iis dixit: « Filii, spiritus sapientia pectoris dolorem superate.
 Cf. Ioh. 14, 1. Neque turbetur mens vestra. Ego enim vobis hoc spondeo: Christus in nullo vobis deerit neque in ista neque in aeterna vita,²⁰ dummodo perseveretis in ea, quam a me didicistis, vitae monasticae regula a sanctis patribus instituta². Pariter filiis meis in futura porro saecula praecipio ut sancti huius magisterii observantiam perpetuo retineant. Si quando temporis iniquitas aliquid de regula derogare coegerit³, unde gravius detrimentum²⁵ spirituale non oriatur, venia esto in hoc tempus non autem in perpetuum, neque ita ut indulgeatur⁴ gliscenti licentiae, de qua illud est dictum: « Nihil Deo tantam movet indignationem quam nimia licentia. » Evidem, ubi apud Dominum accessu dignatus fuero, eum pro vobis deprecabor, quia mihi plurimo solacio fui-³⁰ stis. Nunc enim, dum in corpore vivo, et pro me ipso et pro vobis orare soleo; sed cum ex hac fluxa vita liberatus fuero, spem habeo a Christo me sine intermissione apud eum oraturum esse pro vobis, pro omnibus (me) fideliter invocantibus, et pro filiis meis, ut apud Deum misericordiam inveniant et copiam³⁵ (adipiscendi) perfecti sempiternique gaudii. » Tunc, postquam hanc orationem absolvit, fratres Satberdenses lacrimis perfusos osculatus est, et plurimo efflagitatu iis persuasit, ut domum

73. — ¹ V: tamquam servus fidatus sum inter fideles. — ² H: oblata, მეწირული; V: sanctificata (sacrata?). Legimus: მეწურთილი (მეწვრთილი). — ³ Verbum & verbo: tempus propter molestiam ... dero-
gaverit.

suam reverterentur; ipse autem Chandzhanos fratres secutus est. Sed parem acceperunt a Deo mercedem et qui eum abduxerunt et qui reverterunt; nam fides et caritas sui patris ac magistri eadem omnibus erat.

5 Ut autem Satberdo Chandzham redux fuit beatus Gregorius, una cum Chandzha laetatae sunt finitimae solitudines. Undique fratres advenerunt ut sanctum inviserent, atque accepta eius benedictione et precatione domum suam gaudio pleni reverebantur. Etenim gloria Chandzthae sempiterno insignique 10 decore sublimius elata est, ex quo destinatum fuit ut (sancti) exuviae laboribus enectae in aeternum ibi requiescerent. Interea gaudebat beatus pater Gregorius, quod monasterium suum in optima condicione cernebat. Itaque huius hegumenum, fidelem patrem Epiphanium, omnesque fratres ei subditos plurima 15 cum gratulatione benedixit.

74. Tunc beatum rogavit sacerdos aliquis solitariam vitam agens, ut in cella sua oratorium¹ ad sacra facienda exstrueretur. Sanctus autem ei dixit: « In coetu fratrum id fieri nefas est. Si tu oratorium exstruxeris, omnes fratres (sibi 20 quisque) exstruent; et cum decanus sacri faciundi signum pulsabit, in maiori ecclesia vix sacerdos comparebit. Alia insuper detimenta spiritalia non pauca inde oriuntur, nedum ulla utilitas. Evidem rei non assentior. »

75. Deinde magno Zenoni sic paecepit: « Frater, descendamus in vineam, quae est iuxta Opizae viam. » Erat enim vindemiae tempus. Itaque ambo simul in vineam hanc descendederunt, ab eo¹ satam et fructuum egregie feracem. Eodem tempore supervenit beatus pater Macarius Opizanus, ut inviseret magistrum suum patrem Gregorium. Postquam igitur 30 summo gaudio perciti se mutuo effusissime salutarunt, cum adesset hora cibi capiendi, considerunt ad edendum. Sumpto cibo, illic remanere decreverunt usque ad sequentem diem. Inter colloquendum, pater Macarius beatum Gregorium interrogavit in hunc modum: « Si filius haereticorum ad rectam 35 fidem convertatur, oporteatne illum baptizari an secus? » Dixit ei sanctus: « Apostolus falsos fratres eos appellat, qui a perver- Gal. 2, 4. sis² magistris suis nomen sibi duxerunt; neque a germanis fidelibus sanctorum Apostolorum nomina sibi usurpari patitur Paulus; sed contra illos obiurgat, his verbis: « Cuius causa Cor. I, II-12

74. — ¹ Cf. § 70, cum annot. 8; supr., p. 294.

75. — ¹ (ab eo) om. V. — ² V: qui, (ut sunt) fraudatores.

« haereses sunt inter vos ? Nam ³ unusquisque vestrum dicit : « Ego sum Pauli », et ita porro. Orthodoxos autem omnes christianos appellat. Iamvero, quamquam de hareticis ostendit ipsa Scriptura alios baptizare, alios non baptizare, equidem sic dico : « Genuinorum christianorum, ut omnes nostis, liberos ⁵ sacerdos haereticus baptizare⁴ non potest, etiam si nondum baptizati morituri sint ; quia (haereticis) baptismus ⁵ nullus est ; et praestat mori non baptizatum, quam contra fas agendo nefarium fieri. Itidem aequum et iustum est baptizari omnem ⁶ haereticorum filium, utcumque haeresim suam quisque propri- ¹⁰ am habere videbuntur : sed enim alii cum aliis sunt erroris societati coniuncti haud aliter atque vulpes quarum caudas caudis conexuit Samson, et ad singularum caudam lampadem ⁷ al- ligavit. Illae enim omnium haereticorum imago fuerunt, quibus etiam supremum domicilium futurus est ignis sempiternus ; ¹⁵ quoniam alieni facti sunt a sancta matre nostra una, catho- Ps. 57, 4 (3). lica, apostolica ecclesia. Erraverunt ab utero, ex quo sibi vi- dentur renasci. Locuti sunt falsa ; nam ementita crimina perpetuo depraedicant, et falsa testimonia dicunt, a sanctis patribus magistris nostris anathemate perculti. ²⁰

« Insuper, si filii haereticorum concilium habitum iri confidant, non alia cum iis (agendi) regula erit, nisi ut caveatur et de (hoc) concilio sermo cum illis omnino non admisceatur. Nam fidelem cui non sit potestas patrandi miracula cum infidelibus altercari non expedit. Et quoniam haeretici omnes uno haeretici no- ²⁵ mine appellantur, utique error eorum ab inimico ⁸ una pariter sustentatur. Quapropter omnes istos baptizari oportet ⁹, ut omnis calumniarum suspicio tollatur et communio sit perfectae laetitiae in genuinis gregibus Christi. » Multa in hanc sententiam disse- ruit beatus Gregorius. Dixit autem ei pater Macarius : « Revera, ³⁰ iusta est praeceptio tua, sancte pater. Sed de sancta Trinitate, doce me perspicue quid disputatoribus apposite respondeam. » Dixit autem ille : « Hoc disce ab Isaia ; nam is aequabilem sanctae Trinitatis dignitatem a seraphim ¹⁰ didicit, qui sine in- termissione clamant : « Sanctus est, sanctus est, sanctus est ³⁵ » Dominus Sabaoth. » Gregorius autem Theologus de triplici hypostasi Trinitatis dicit : « Quando tres lucernae sunt in

Is. 6, 3.

³ V : causam cur inter vos sint haereses, hanc existimo, quod... — ⁴ Proprie: illu- minare. — ⁵ Proprie: lumen. — ⁶ Verbum e verbo : omnium (sic enim legendum ; cf. E.). — ⁷ Λαμπτήρ, lamprebi, λαμπτήρ. — ⁸ V: ab inimico generis humani. — ⁹ Cf. Vitam SS. Iohannis et Euthymii, § 56 ; supr., p. 50. — ¹⁰ სერაბინთა, serabinta.

» domo, nec dividi possunt eorum lumina nec vicissim permis-
 » ceri¹¹. » En quod de sancta Trinitate credendum est.
 « Et in (libro) Thesauri¹² totum hoc verissime scriptum est,
 ubi dicitur : « Pater, ne puncto quidem temporis¹³, Filio an-
 5 » tiquior est. » Iamvero sapientia, qualem a sanctis libris di-
 scimus, satis est ad te in omnibus dirigendum. » Beatus autem
 Macarius dixit ei : « Sancte pater, sicut pridem per manus
 tuas monasticum habitum mihi dedit Dominus, ita etiam nunc
 ex ore tuo doctrinam spiritalem mihi largiatur, quae mihi
 10 munitio sit in perpetuum. »

Adveniente vespera, tres viri Dei, in eamdem domum deversati, rite psalmos recitarunt. Et Macarius quidem dormitavit atque in lectulo decubuit.

76. Tunc beatus pater Gregorius et Zeno, submissa voce
 15 psallere coeperunt ; et gratia divina splendorem gloriae illis
 offudit obscuramque domum veluti candor solis collustravit.
 Pater Macarius, a somno excitatus, dixit : « Quam mirabiles
 visu sunt illi sancti ! » Dixit ei pater Gregorius : « Macari
 frater, quid in hoc spectaculo admiraris ? Nonne audiisti quod
 20 scriptum est : « Mirabilis Deus in sanctis suis » ? Huic igitur
 laetitiae se dederunt tres illi sanctae Trinitatis laudatores,
 hymnosque matutinae (psalmodiae) recitarunt. Ut autem illu-
 xit, pacem sibi mutuo precati sunt, illa penetralia pacis¹⁴.
 Pater Macarius Opizam profectus est, dum pater Gregorius et
 25 Zeno ad suum monasterium ascendunt. De quo Zenone, quo-
 niam magistri sui virtutibus se adaequaverat, post obitum beati
 Gregorii dicere solebant : « Zeno murus est fortissimus inclu-
 tarum Calarzenae solitudinum. »

77. Beatus autem pater noster Gregorius optabat ut e cor-
 30 pore egrederetur atque ad Deum transiret. Itaque Dominus eum
 admonuit eius vota completum iri, sicut ait David : « Volun-
 tatem timentium se faciet Dominus ; deprecationem eorum
 exaudiet et salvos faciet eos. » Tunc fratres suos iussit conficere
 cereas¹ candelas, quae omnibus circum vicinis solitudinibus offre-
 rentur, quae sunt Opiza eiusque propagines², Bertha et quae eam

Ps. 65, 36
(67, 34).

Ps. 144,
19 (20),

¹¹ Cf. Orat. de Spiritu Sancto (*Theologica V*), 14: οἶον ἐν ἡλίοις τρισὶν ἔχομένοις ἀλλήλων μία τοῦ φωτὸς σύγκρασις. P. G. t. XXXVI, p. 149. — ¹² γενθέα, gand̄sa ; cf. Vitam SS. Iohannis et Euthymii, § 14, annot. 3 ; supr. p. 23. — ¹³ *Verbum e verbo* : nictatione oculi.

76. — ¹ V : Ut illuxit in tranquillis eorum cubilibus, mutuo sibi pacem precantes valedixerunt.

77. — ¹ გერევნთა, cereonta, κηρίον, vel κηρίων. — ² Proprie : alae.

contingunt, Midznadzor et Dsqrostavi, cum eorum paroecia³. Sadberd vero, etsi a reliquis solitudinibus aliquantum distabat, nihilo tamen secius cum iis in fraternitate indivisa coniungebatur et populi Dei probitate et divini magisterii norma universa et monasticae observantiae regula⁴; adeoque parem cum illis⁵ omnium benefactorum laudem habet apud Deum et apud homines: in eo quippe vicina monasteria non parum gloriantur. Ad has igitur omnes solitudines (sanctus) cereos misit, diemque significavit quo hos accenderent ac-pro eo precationem facerent.

78. Illi autem intellexerunt hanç horam esse qua ex hoc mundo migraret. Sicut enim in transitu sanctae Dei Geneticis sanctorum apostolorum turma ab extremis finibus terrae advenit, ita etiam ipsa hora et tempore huius diei¹ convenerunt sancti patres ut beato seni reverentiam exhiberent atque ab eo benedicerentur. Quos ille conspicatus, laetitia perfusus est, et Christi verbis benedictionem omnibus precatus est, et dixit illis: « Vestri laboris mercedem vobis retribuat Dominus, qui Matth. 25,36. haec pronuntiavit: « Infirmus eram, in carcere eram, et venisti ad me. » Evidem ecce iam e corporis carcere egredior, et ab infirmitate immunis evado, favente Deo, qui cruce mortem prostravit, et pariter atque latronem², fideles universos cruce sancta sua munerauit, quae illis praeiret et, una cum sanctis angelis, gentem christianam (instar) regii sigilli distingueret, quo munita fidelium hominum anima in aeternum custodiretur²⁵ atque sospitaretur. » Tunc dixerunt omnes patres beato Gregorio: « Sancte Dei, in quo, secundum Christi oracula, propriam Matth. 5,3-10. sedem habent opera illa beatifica; qui spiritu humilitatis sponte pauper factus es, ut regnum (Dei) possideres; qui luges animo, ut aeterno solacio fruaris; qui mente es pacificus, paradisi³⁰ felicitatem exspectans; qui esuriens sitiensque iustitiam, victu suavissimo dignus factus es in terra non defectura; qui misericors es in pauperes, (ita ut) a te numquam recedat misericordia Dei; qui pectore animoque mundus, Dei perfecta contemplatione frueris; qui pacis auctor fuisti inter fratres et merito³⁵ tibi nomine filii Dei sanctorum angelorum pacem es consecutus; qui propter Deum vexationes molestiasque ultro suscepisti, ut mansionem obtineres apud Christum; qui Christi causa male au-

³ Proprie: cum inquilino, თანამდებობით; V: mansionibus (coenobiis). —

⁴ κανὼν.

78. — ¹ Verbum e verbo: ea hora temporis diei huius; scilicet diei quem designaverat sanctus; cf. supr., § 77. V: hora termini vitae beati senis. — ² աշխաղօս, ex armenio աշխաղակ.

dientibus perfugium ³ te praebuisti, et de nobis in vitam illam aeternam servandis sollicitus fuisti : gaudet tu et exsulta, quoniam Matth. 5, 12. merces tua multa est in caelis. Tu enim Pauli apostoli exemplo, iustitiae ⁴ bonum certamen decertasti ; cursum consum- 2 Tim. 4, 7. 5 masti, fidem servasti, bonis operibus cumulatus : iam te manet corona iustitiae, qua te munerabitur Dominus pro laboribus tuis sanctis. Verum nostri ne obliscaris, spiritualium filiorum tuorum, quando ante faciem perveneris benigni, clementis, misericordis, suavis Domini. Memento gregum tuorum, neque apud Christum causam nostram agens conticescas, nam omnis potestas tibi data est ad opem omnibus ferendam, qui in precibus tuis spem suam posuerint et ad patrocinium tuum configiant. »

Sanctus autem iis dixit : « Etsi Domino me promptum exhibui, et a puer, pro viribus meis, conixus sum, de me tamen nimio cum honore locuti estis, o patres Christo servientes. Sed ab hominibus studiosam voluntatem expedit Deus et sibi oboedientibus pro mercede regnum (uum) largitur. Utinam et mihi, vestrum omnium oratu, mansionem concedat cum iis 20 qui eius voluntati servierunt. Vos autem mementote sedulitatem meam in toleranda vita monastica, quam perspectam habuistis, ex quo inter vos habitare coepi usque ad hoc tempus : sic enim oportet regnum caelorum anquirere. Atque pro me precamini, ut apud Deum gratiam obtineam, qua vos adiuvem, adiutores 25 meos in Domino. »

79. Tunc ad fratres Chandzthae incolentes dixit : « Filii, quae pridem a me mandata audivistis, ad animae vestrae salutem custodite, atque mei commemorationem perpetuo facite. Evidem si audendi licentia ¹ mihi dabitur apud Christum, in 30 neutro mundo vos deficiet affluentia bonorum eius. Vobis autem per crucem Christi praecipio ut corpus meum cum fratribus meis sepeliatis. Non enim copia meritorum praestantior sum quam fratres mei. Quapropter vos omnes obsecro ut in vestris orationibus ad Deum numquam mei obliscamini, qui 35 pro vobis semper precari soleo et iam apud Christum vestram causam precibus oraturus sum sempiternis. In orationibus ac sacrificiis vestris, mei mementote semper, quem mors vobis alienum fecerit, cum videbitis has sedes quas incolui in peregrinatione mea. Ecce enim usque ad horam secundae vocationis,

¹Macc.13,5.

³ Proprie : portum. — ⁴ H : iusti, მართლობა ; sed omnino legendum : ხამართლობა.

79. — ¹ Intollege quam Graeci dicunt παρησιαν.

corpus meum in terram revertetur, animam vero meam benigne excipiat Dominus. »

80. Tunc, cum haec verba diceret beatus Gregorius, coruscatione inexplicabilis luminis aspectus eius venuste decoratus est a Christo. Etenim exercitus angelorum Domini eum circumdedit, et pretiosorum suffimentorum odor suavissimus omnem congregatam patrum coronam ¹ afflavit. Et quoniam anima illa iustissima sanctorum caeli principum aspectu frui solebat, tunc etiam ab illis laetabilem hanc vocem audiit : « Ne timeas venire nobiscum, o beatissime Christi famule. Te enim angelum terrestrem caelestemque hominem, evocat rex caelorum Christus. Veni iam alacri animo, ut cum Domino tuo sine fine gaudeas. Tu enim hominum es felicissimus, qui in beata illa gloria deinceps habitatus es, et laetatus in aeternum. » Haec porro verba exaudierunt nonnulli ex eius discipulis ; at ¹⁵ magnificum illud spectaculum omnes viderunt.

Tunc beatus huic insuperabili gaudio se totum tradidit ; suum monasterium cruce signavit ; fratres suos cum omnibus Christi fidelibus benedixit benedictione sempiterna, et dixit : « Domine Christe, ex quo tu ipse passus et tentatus es, potestas tibi ²⁰ data est et iis auxiliandi, qui captionibus et illecebris tentantur inimici. Tu enim christianorum adiutor es, Domine. Non mini sancto tuo confidentes dextera tua protege, a maligno eripe, et gaudio dona sempiterno. Me autem servum tuum, in (caelesti) regno tuo fac sospitem, atque mei clementer esto ²⁵ memor in imperio tuo. »

81. Sic igitur animam suam Domino tradidit et ad coetum angelorum adiunctus est. Nam angeli incorporei et hominum animi unius naturae sunt, animusque humanus ratione ¹ praeditus est angelica, etsi David significans fore ut linguae corporeae conticescant, ait : « In illa die peribunt omnia consilia eorum. » Sed enim de sanctis animabus idem ipse dicit : « Exsultabunt sancti in gloria ; laetabuntur in memoria eorum ², » et apud Christum laudatoribus suis patrocinantur. Donec enim iudicabuntur vivi et mortui, deprecatores illi corporei curam ³⁵ agunt hominum fidelium ³ et perfectam illam felicitatem laetitiamque praestolantur, quae ex promisso regis eorum (futura

80. — ¹ *Proprie* : populum.

81. — ¹ *Proprie* : loquela, θεοφραστός ; *nomen actionis*, ductum a θεοφραστῷ, λογικός. — ² *Vel* : in eorum recordatione, ხაგებებება ; cf. Ps. 149, 5 : ἀγαλλιάσονται ἐπὶ τῶν κοιτῶν αὐτῶν. *Item versio hiberica*. — ³ Cf. superiora. V : curam agent precantium mortalium, credentium...

est), quando in triumphali adventu Domini ex gloria in gloriam ^{1 Cor. 3, 18.} maiorem transferentur. Quod autem congregabuntur electi ^{a Matth. 24, 31.} quattuor ventis caeli, a summis caelorum usque ad terminos eorum, hoc ita (futurum) est, ut Christus vento quasi curru ⁵ sanctos suos ad se convehat, in gaudium quietemque semipiternam; quo tempore suum quisque opus exhibebunt Domino et in eius vicem divitias non perituras accipient.

82. Tunc, o beate pater, novus ille Christi martyr beatus Iohannes, qui Chandztha Hierosolyma usque progressus, Bagh-dadi propter Christum Saracenorum manibus occisus est miraculisque coruscat ¹, laetabitur cum electis filiis tuis, quando eos coram Christo producturus es. Sed interea quid nobis ineptis erit solacii, qui ad disciplinam tuam vocati sumus? Exaruit enim caritas mutua, omnia bona opera intabuerunt, vitiositas pululavit. Attamen post Dei misericordias omniumque sanctorum patrocinium, in tuis precibus posita est spes nostra, sancte pater. Tibi accepta sit fiducia nostra, o (vir) colende. Tu enim nosti caritatem nostram. Etsi nos corpore non vides, nostri ne obliviscaris sed gratia tua nobis sit praesidio, sacrarum ²⁰ solitudinum incolis universoque populo, ut apud te locum habeamus in gaudio vitae semipiternae ². Eia ergo, fideles Christi carissimi, nos quoque decet cum divina misericordia sanctorumque deprecatione, pro viribus constanter bonum operari, ut peccatorum venia dignemur et magna misericordia in aeternum.

83. Contigit obitus beati patris nostri Gregorii numero annorum eius centesimo altero, circuli magni ¹ anno octogesimo primo ². Scripta autem fuit haec vita eius, anno ab eius obitu nonagesimo, ab origine mundi expletis annis sexies mille quingentis quinquaginta quattuor ³, Hierosolymis sedente patriarcha ³⁰ Agathone ⁴, Meschithae catholico Michaele ⁵, Hiberis princi-

82. — ¹ Aliunde non notus. Inter annos praesertim 853-855, non pauci captivi obsidesque hiberi et armenii Bagh-dadi et Samarrae imperfecti sunt, quo ab Arabum duce Bogha relegati fuerant. De his alias. — ² Verbum e verbo: in vita gaudi semipiterni.

83. — ¹ Ἰωάννης οὐρανοῦ, kronicons, χρονικόν; quod apud Hiberos factum est nomen «circuli paschalis». — ² P. Chr. 861. — ³ In ratione temporum, quae dicitur Constantinopolitana, an. 6458; cf. BROSSET, Histoire de la Géorgie, Introduction, p. LVII; p. Chr. an. 949-950. — ⁴ Is ergo proxime successerit Christodulo Mihrani filio, qui an. 941 Hierosolymis manus imposuit Isaac patriarchae melchitarum alexandrino. IOANNES ANTIOCHENSIS (Iahia b. SA'ID), ed. L. CHEIKHO, Corpus scriptorum christianorum orientalium, Script. arabici, textus, ser. 3 (Beryti, 1909), p. 98. — ⁵ Michael catholicus inter Basiliū et Davidem memoratur in catalogo an. 973, de quo § 27, annot. 9; supr., p. 252.

pante Asotio europalata Adarnarsae Hiberiae regis filio⁶ ; in Abasgia regnante Georgio, Constantini regis filio⁷ ; archontum archonte Symbatio Adarnarsae regis filio⁸ ; magisterium obtinente Adarnarsa Pancratii magistri filio⁹ ; archonte Symbatio¹⁰ Davidis reguli¹¹ filio : quibus omnibus sempiternam 5 Christus gloriam largiatur. Hace aetate Antziae episcopus erat Macarius ; conditis autem a beato patre Gregorio monasteriis praeerant abbates inclutorum optimatum generibus nati, Chandzthae quidem pater Theodorus Mtzchuedii sororis filius¹², Satberdo autem pater Gregorius Liparitae¹³ filius, magni patris¹⁰ Gregorii nomine insignis : quem Christus gratia sua cumulate perficiat et coram se dirigat in aeternum.

Haec porro vita beati Gregorii a Chandzthae hegumeno, a Iohanne eius fratre et a Georgio Mertzul¹⁴ huius libelli perscriptore, horum trium coniuncta diligentia, Chandzthae litteris man- 15 data fuit. Hos utinam Christus inscribat in tabulis vivorum, et in omnes fideles summa utatur misericordia, ut donum Dei cognoscant, terrestre pariter ac caeleste. Etenim in ecclesia unus anagnostes sive paucis sive multis audientibus pariter sufficit ; haud aliter sive uni sive multis benedictio datur, unus benedicendo 20 sufficit. Inexhausta enim sunt beneficia Christi erga nos et gratia deprecationis sanctorum.

84. Quapropter hodieque beati patris Gregorii memoria semper nobis est corporis animique spes et perfugium : qui inter omnes iustos, in ordine illo monachorum, patris nostri Antonii mag- 25

⁶ Obiit. an. 954. ТАQАЇSVILI, Tria chronica, p. 62-63 ; Сборникъ материаlovъ, t. XXXVIII, p. 150. — ⁷ Is est Georgius II (921-955). BROSSET, Histoire de la Géorgie, t. I, pp. 278-80, 290. — ⁸ Qui praedicto Asotio europalatae successit, et post annos quattuor (958), mortuus est. ТАQАЇSVILI, Tria Chronica, p. 63 ; Сборникъ, p. 150. — ⁹ De quo § 70, supr., p. 293-94. — ¹⁰ Obiit an. 988 ; ТАQАЇSVILI, Tria Chronica, p. 64 ; Сборникъ, p. 151. — ¹¹ Cf. § 28, annot. 3 ; supr., p. 253. Graece usitatus dices **δεσπότου** ; quae vox passim in byzantinis historiis pro **μαμπάλι** occurrit. — ¹² Ex iis quae § 28 narrata sunt (supr., p. 254), huius Theodori avus fuit Arsenius, qui circa an. 920 Chandzthae hegumenus erat. Quod mirum est hoc loco reticeri. Sed utcumque res ipsa a dubitatione defendi potest, ratio temporum suadet in illam mentionem (§ 28) mendum irrepsisse et pro : Arsenii opera eiusque filii (δόῦλοι) Mtzchuedii, legendum esse : eiusque fratris (δίδοῦ) M. — ¹³ Ex atavis famosi illius Liparitae Orbeliani, de quo in Vita S. Georgii Hagioritae, § 53 ; cf. supr., p. 118. Superiori iam saeculo dynastam nomine Liparitam memorant annales Hiberiae. BROSSET, Histoire de la Géorgie, t. I, p. 270. — ¹⁴ Vid. supr., p. 209-210.

ni consors factus est, in luce¹ noctis experte, quemadmodum ait Salomon : « super iustos, lux perennis² ; » et rursus : « iustorum Sap. 3, 1. animae, inquit, in manibus Dei sospites sunt, » illo iustitiae sole Mal. 4, 2. collustratae, qui caelis non circumclusus ineffabili modo in vir- 5 ginis utero conclusus est, et ad nostram salutem emicuit, lux increata Christus Deus noster. Nihil est enim quod ille non pos- Lc. 1, 37. sit, qui creato a se orbi solis huius tantum splendorem indidit, ut omnem (mundum) aspectabilem sua luce perfunderet atque collustraret. Idem omnipotens Deus omnes sanctos suos auc- 10 toritatis charismate instruxit, (quo) apud eum sine intermis- sione pro nobis intercedunt, ideoque memoria eorum praeco- niis celebratur. Illi autem semper eos protegunt, qui festa iis adornent, eorum animas collustrant, universosque fideles gra- 15 tia munerantur, quandoquidem potestas iis data est auxiliandi pro se quisque fideliter se invocantibus. Nobis igitur apud sanctam Trinitatem omnium creatricem perpetuo patrocinantur, cui sit potentia, laus, magnificentia et imperium sine principio nec termino. Huic debetur honor et adoratio cum praeconiis, ad extrema usque tempora et in postremam aeternitatem. Amen.

20 85. Miraculum quod pridem contigit sic a senioribus nostris fando audivimus. Quo tempore patris Gregorii discipulus Epiphanius Chandzthae abbas erat, fuit Andzcorae¹ homo quidam dives nomine Dserta², isque locus, qui nunc Dsertaisni³ appellatur, eius hircorum caprile fuit. Huic filia nata erat surda 25 et muta, at statura non deformis. Puella annum undecimum attigerat, cum eius matri in somnii viso se ostendit venerabilis Epiphanius, qui dixit ei : « Cras, dum Chandzthae sacra facio, hominem (illuc) mitte. Aquam tibi dabo, qua ego, Epiphanius manus abluero : hanc tu filiae tuae da bibere, et in 30 eius caput effunde ; atque sanctorum omnium beneficio illam Christus ab eius infirmitatibus persanabit. » Visum sibi portentum mulier fidelis marito suo non indicavit — hoc enim tempore homo adversus monachos infenso erat animo — et clam nuntium misit. Beatus autem Epiphanius a Domino didi-

84. — ¹ H: et in omnium iustorum ordine, monachorum principis (ერისთავის) patris nostri magni Antonii in luce. Pro ერისთავის, quod V nequiam emollire voluit, legere malumus : ერთვის, (ერთვ). — ² Prov. 13, 9 : φῶς δικαίοις διὰ παντός.

85. — ¹ ანჭოვრას, andscoras. Viculus prope Antziam (Anča). MARR, Дневникъ, pp. 137-38, 183. — ² ნერტვა, žerča, i. e. punctio, et inde : supplicium. Vid. annot. insequentem. — ³ ნერტვასხი, žerčaisni. Ex hoc vocabulo fictum credideris mirum nomen Dserta.

cerat quid futurum esset, atque homini aquam dedit qua manus suas abluerat. Ut iste redux fuit mulier firma cum fide hac eulogia sacerdotis incruenta hostia pro merito litantis, filiam suam illevit ; quae per tres dies et tres noctes edormivit. Ut autem experrecta est, dixit : « Gloria Deo, gloria sanctae Trinitati, quae beati patris Epiphanii oratu me sanavit et a diabolo liberavit. » Quod miraculum cum vidisset Dsera pater eius, admiratione laetissima exsultans Chandzham profectus est. Ut in conspectum solitudinis pervenit, magna voce pristinam improbitatem suam deploravit. Tunc pater Epiphanius gaudens consolatoriis verbis ei salutem dedit, et, prout poterat eum honorificentissime exceptit. Dsera autem amplissima munera obtulit, quae archimartyri. Georgio dedicavit, gratiasque egit Christo prodigiorum effectori et servo eius Epiphanio, cuius oratu summo gaudio perfusus fuerat. Ad filiam eius quod attinet, haec prospere vixit et in hoc inani mundo et in sempiternum. Nobis quoque Dominus, ab omnibus sanctis suis exoratus, plenissimam misericordiam adhibeat.

86. Chandzthae incola, sanctus beatusque pater Gabriel magister, (vir) in primis actuosus, de patre Basilio nobis haec narravit : « Per multos annos quibus Chandzthae coenobii abbas fuit hac regula usus est, ut cum domi adesset, praeter victum e communi mensa acceptum, nihil prorsus gustaret aut cibi aut potus. Iamvero, per morbum quo occubuit, dum hegumeni munere fungitur, mihi dixit : « Fili Gabriel, cura mihi afferatur e cella penaria ferculum pultis calidae. » Porro nulla eius modi tunc in promptu erat. Itaque aliquid (pultis) separatiim coxi eique attuli ; nam a multis diebus nihil omnino gustaverat. Ut autem cognovit eo die non omnibus commune esse ferculum quod a me sibi appositum fuerat, commoto animo illud effudit et iracunde mihi dixit : « Quo erroris devenisti, miserande, ut me (quoque) in errorem induceres ? » Evidem perterritus veniam petii et tantae indignationis causam ab eo exquisivi. Ille igitur dixit mihi : « Fili, quando iunior eram, patris Gregorii iumentum curabam, et de rebus corpori meo necessariis patrem solebam lassessere. Vir autem Dei, (qui) prophetiae charisma a Christo acceperat, eius modi paeceptum mihi de-

⁴ V : hanc eulogiam... filiae suae <dedit bibere et> eadem illam.

86 — ¹ Cf. § 48, annot. 3; supr., p. 274. — ² κανίν. — ³ τρόπεζα. —

⁴ Cf. § 7, annot. 5; supr., p. 228. — ⁵ γωργωθίον, corcotissai; cf. neogrec. κουρκοθι.

dit : « Basili, brevi futurum est ut Chandzthae abbas consti-
» tuaris. Eos vero, de quibus nunc sollicitus es, vestitum et
» lectulum, quales cupies, tunc habebis ». Verum ego pa-
5 » ter tuus spiritalis aetate provectus, nunc iam tibi sic
» praecipio, crucem in te signans de cruce Christi : quan-
» do dictum istud meum opere comprobatum fuerit, ad
» corporis tui sustentationem, cum Chandzthae quidem aderis,
» mensa communi⁶ in omnibus contentus esto ; cum autem
10 » foris ages, dignitas tua tibi erit ad corporis relaxationem. »
Ego vero, per tot annos quibus abbas fui, patris mei regulam⁷
opere sum exsecutus ; et in hora mortis meae, tu violatae
oboedientiae poenam mihi consivisti. Haec est causa cur ti-
bi succensuerim. » Rursus ego coram eo me provolvi, summam
eius patientiam admirans. At pater Basilius effusissimam
mihi benedictionem ominatus est, et dixit mihi : « Benedictus
esto a Domino, tu et omnis populus orthodoxus, oratu sanctae,
Dei Geneticis, sancti Georgii et omnium sanctorum. Amen. »

⁶ V: qualis in posterum de vestitu et lectulo cura tibi futura est, cum
de his nunc sis adeo sollicitus.

INDEX ONOMASTICUS

Aaron Magister 135.
 Aaron Moysis frater 92, 97, 127, 194.
 Abasgia 65, 72-73, 76, 101, 116, 118, 122-23, 241-42, 244, 281.
 Abazaceni 122.
 Abdias proph. 128.
 Abraham Hospitalis 63.
 Abraham patr. 15, 88, 95, 134, 197, 199, 221, 231, 234, 253.
 Abucuras, *abū Qurra* (Theodorus Abucara) 15.
 Abuharbas 18.
 Abulasad (*abū 'l-Asad*); *Abulasath* 230, 273.
 Abydos 28.
 Acepsimas m. 34.
 Achab 128.
Achalkalaki (*Aḥalkalaki*) 133.
 Adam 260, 268.
 Adarnarses Asotii filius 235, 247, 253, 281-82, 293.
 Adarnarses Pancratii filius 306.
 Adranutzium 212, 215, 278-79.
 Adsincani 102-103.
Adsqur 162, 215, 241, 276.
 Aegyptus 130, 134, 146, 149.
 Agareni 247.
 Agatho Hierosolymorum patr. 305.
 Agna (*Crudi*) Mireani uxor 245.
Akhaltzikh (*Aḥalṣīḥe*) 165.
 Alpheus m. 35.
Amaspo (*Hamazasp*) 195.
 Ammon architecta 254.
 Ammon Opizae mon. 171.
 Amos proph. 130.
 Amysus 122.
 Anastasia. *Vid.* Berylla.
 Anatolia, quae et Antonia reclusa 264.
Anča, Anči. *Vid.* Antzia.
 Andreas ap. 35, 116-17, 132-33.
 Andreas Cretensis ep. 35.
 Andreas Opizae mon. 171, 222.
Andškor 307.
 Anna prophetissa 256.
 Anthimus m. 35, 209.
 Antiochia (Theupolis) 71, 108, 110, 114-15, 118, 120-21, 208.
 Antonia. *Vid.* Anatolia.
 Antonius ab. 36, 75, 169, 172, 225, 306.
 Antonius Pancratii filius mon. *Chachuli* 85
 Antonius. *Vid.* Liparites.
 Antzia 251, 289-94, 306.
Aphkhazethi. *Vid.* Abasgia.
 Apollinarius 138.
 Apostoli 140, 155, 239; ecclesia SS.
 Apostolorum CP. 142.
 Apostolus. *Vid.* Paulus.
Arčil librarius 160.
 Armenii, Armenia 92, 113, 138.
 Arsenius Chāndzthae hegum. 254.
 Arsenius Hagiorita 65-67.
 Arsenius Hiberiae catholicus 241, 245, 256-57, 266-71.
 Arsenius mon. 61, 63.
 Arsenius *Pharsman* 65, 101-102, 151.
 Arsenius Romanus 246-47.
 Arsenius Sanctae Nino ep. 13, 29, 55, 58-59, 63, 99.
 Arsenius Sancti Sabae mon. 212.
 Arsenius. *Vid.* *Guīpel*.
 Arsianus mons 194.
Arsusa (*Aršuša*) 230.
Artanouč. *Vid.* Adranutzium.
Ašot. *Vid.* Asotius.
 Asotius *Cukhi* 210.
 Asotius europalates 229, 233, 237, 247-48, 278, 281, 290.
 Asotius europalates Adarnarsae filius 306.
 Asotius Gurgenae filius 215, 254.
 Athanasius Alexandrinus ep. 89.

Athanasius Hagiorita 19, 21, 32, 51; **laura** 18-20, 22, 25, 36, 44, 51, 58-59, 94.
Athanasius Magnus 35, 64, 209.
Athanasius Perituriensis 50.
Athanasius praecentor 51.
Athenae 84.
Athos, Mons Sanctus 12, 18-19, 22, 27, 32, 34, 36-37, 40, 51, 60, 62, 66, 91, 95-96, 98, 104, 107, 110, 134, 138-39, 143, 149-50, 152-53, 156.
Babgen 183.
Babylas Antiochiae patr. 128.
Babylon, Baghdad 133, 171, 305.
Buctha 182.
Bagrat, Bagratides. *Vid.* Pancratius, Pancratides.
Bardas. *Vid.* Sclerus.
Bardas Phocas paracimomenos 21.
Barethelthi 252-53.
Barlaam in monte Cassio mon. 70; coenobium 118.
Basilius Caesariensis 34, 36, 77, 83-84, 111.
Basilius Chandzthae hegum. 211, 256, 308-309.
Basilius II imp. 21, 25, 40, 87.
Basilius mon. 9.
Basilius Opizae mon. 172.
Basilius Pancratii filius 85-86.
Basilius Parechtanus 259.
Basilius Zarzmae hegum. 166, 205-206.
Bassa m. 209.
Bedia 135.
Belial 56, 259.
Benedictus ab. 37.
Beneventum 37.
Beniamin 145.
Berasduari, Berasguari, 174.
Bertha coenobium 251, 258, 264-65, 301.
Berylla, quae et Anastasia, 282.
Beseleel 188.
Bešken Bahlavunius, Bešken Bahlani-di 196.
Bessarion ab. 184.
Bethleem 145.
Blasius m. 35.
Bobcha 183.
Bobgha 206.
Bulgari 51, 105.
Cacicius (Gagik) Carsensis regulus 137, 141.
Caesarea 121.
Calarzene, Clar̄gethi 123, 170, 192, 207, 212, 214, 217, 222, 243-44, 250, 253, 260, 290-91, 301.
Calliopii (Calipos) coenobium in Monte Nigro 71, 110, 112, 209.
Caravani 55.
Caravatha 56.
Careae (Kareai) 26, 50.
Carsion (Kars) 137.
Cassianus ab. 36.
Chachuli (Habuli) 83-84, 88, 209.
Chandztha 207, 212, 215-16, 218, 223-225, 227, 231-36, 238-39, 241, 243-244, 246-49, 251, 254, 256-60, 267, 271, 273-74, 266, 291, 293-97, 299, 303, 306-309.
Charalampius m. 194.
Chariton ab. 213.
Chorasunii montes 272.
Christophorus Sancti Ciryci hegum. 221, 241-44, 246-47, 256-58.
Chrysostomus mon. 63.
Chuedius 223-24.
Chuphat 203.
Ciryci (S.)coenobium 221, 254, 256, 258.
Clar̄gethi. *Vid.* Calarzene.
Clemens Ancyranus m. 34, 128.
Clemens papa m. 34.
Constantinopolis, Urbs regia 21, 28, 34, 59, 72, 87, 100-101, 105-106, 108, 110, 113, 120, 135, 236.
Constantinus Diogenes imp. 61.
Constantinus Ducas imp. 106, 135.
Constantinus VIII imp. 21.
Constantinus IX imp. 58, 60.
Constantinus Magnus imp. 124.
Constantinus Monomachus imp. 12, 100-101, 103.
Čorčaneli. *Vid.* Tzortzanelius.
Čorčani 163-64.
Cortovaneli 163-64.
Cosmas m. 98.
Cravi. *Vid.* Agna.
Crucis coenobium Hierosolymis 109.
Cupra 281.
Cyprianus S. Serapionis pater 170-171.
Cyrillus Alexandrinus 25, 111.

Cyrinus m. 35.
 Cytaea 122.

Daba 251.
Dači librarius 210.
 Damianus m. 98.
 Daniel proph. 85, 219.
 Daphantzulius. *Vid.* Gabriel Daphantzulius.
 Daphantzulii, *Dap'ančulni* 229, 294.
 David europalates 16-17, 20, 29, 33, 162, 253.
 David mamphalis 306.
 David Midznadzori hegum. 252.
 David proph. 75, 82-84, 111, 124, 129-130, 134, 168, 218-19, 222, 226-28, 234, 238, 240, 245, 247-48, 253, 268.
 Dei Genetrix. *Vid.* Maria Deipara.
 Demetrius Abasgiae rex 241, 243.
 Demetrius m. 34.
 Demetrius mon. 265.
Dolis-Qana 215, 251.
 Dorotheus 24.
Dserta 307-308.
Dsretašni 307.
Dsqarosthavi 253, 302.
Dšqondid (*Dšqondid*) 104, 123, 125.
 Ducas, Ducitzes. *Vid.* Constantinus, Ducas.
Dzargua 202.
 Dzavachia (*Džavukhethi*, *Ğavaheti*), 133, 266.
Dzindze 174, 186.
Džmerc (*Ğmerc*) 251.

 Ecclesiae 279.
 Ecclesiae Quattuor, coenobium 16, 29.
 Eden 178.
 Eleazarus 92.
 Elias proph. 39, 92, 97, 147, 169, 188, 226; ecclesia in monte Atho 39.
 Elisaeus proph. 92, 97, 131, 147.
 Emesa 265-66.
 Ephraem Adsquri ep. 241, 245, 256, 266-68, 271.
 Ephraem Ischani ep. 257.
 Ephraem Syrus 25, 35, 246, 291.
 Epiphanius Chandzthae hegum. 211, 235, 272-75, 295, 299, 307-308.
 Epiphanius Salaminae ep. 40, 210.
Erusethi *Erušeti* 267.

 Esdras Antziae ep. 293.
 Euchaïta 121.
 Euphrates 121.
 Eustathius m. 36.
 Eustratius m. 26, 35.
 Euthymius ab. 169.
 Euthymius Hagiorita 8-68, 79-80, 90-92, 95-100, 109-110, 132, 134, 153, 154, 156, 209.
 Euthymius Hiberiae catholicus 164.
 Febronia abb. 212, 233, 236, 255-56, 262, 265-66, 279-80, 283-85, 292.
 Febronia v. m. 35.
 Fontes, locus Antiochiae, 208.

 Gabaon 184.
 Gabriel 254.
 Gabriel Chandzthae mon. 308.
 Gabriel Daphantzulius (*Dap'ančuli*) 229-30, 232-33.
 Gabriel Hiberus mon. 24, 37-38.
 Gabriel Khourtzisdze Zaržmae hegum. 165.
 Garbanelius 183-85, 188.
 Ğavachethi. *Vid.* Dzavachia.
 Gedeon 187.
 Gelasius mon. 17.
 Georgius 196.
 Georgius Abasgiae rex 306.
 Georgius Adsquri ep. 276.
 Georgius Alexandrinus 64.
 Georgius m. 92, 235, 239, 308-309; ecclesia Chandzthae 239, 251.
 Georgius laurae Hiberorum conditor. *Vid.* Georgius laurae Hiberorum hegum.
 Georgius Hagiorita 10-11, 13, 68, 89-159.
 Georgius laurae Hiberorum hegum. 30-31, 58, 60-61, 63-67, 154-56.
 Georgius I rex Hiberiae 80.
 Georgius II rex Hiberiae 72, 119, 124.
 Georgius discipulus Georgii reclusi, 11, 73 (74).
 Georgius Merčoul (*Merěuli* ?) 209, 211, 212, 214, 216, 306.
 Georgius Olthisarius laurae Hiberorum hegum. 154.
 Georgius Opizae hegum. 223, 225.
 Georgius patris S. Georgii frater 88.
 Georgius reclusus in Monte Mirabili

II, 13, 70-71, 73-74, 90, 94, 107-108.
 Georgius Scriptor 84, 86.
 Georgius *Suartqeli* (*Şuartqeli*) Ads-
 quri ep. 165-67, 190, 198, 200, 210.
 Georgius Tzortzanelius 163-66, 175-
 177, 179, 187, 189-91, 195-97, 199.
 Georgius Zarzmae hegum. 200, 203-
 204.
 Geraseni 174.
 Gerasimus ab. 169.
Ghado mons (alias *Phersath*) 234,
 243.
 Giezi 131.
Gobron. *Vid.* Michael *Gobron*.
Goderdza 181.
Goğic. *Vid.* Tzitzicius.
 Graeci, Graecia, 15, 17-18, 21-23,
 37, 61-64, 66-67, 79, 82, 91, 106,
 112, 117, 121, 137, 203, 236, 247.
 Gregorius Agrigentinus ep. m. 194.
 Gregorius Chandzthae archimandrita
207-309.
 Gregorius Ecclesiarum mon. 278.
 Gregorius Liparitae filius Satberdi
 hegum. 306.
 Gregorius mon. 63.
 Gregorius Niger 61.
 Gregorius Nyssenus 34, 111.
 Gregorius Thaumaturgus 187.
 Gregorius Theologus 34, 36, 77-78,
 84, 94, 300.
 Guaram Asotii europalatae filius 235.
 Guaram Gabrielis filius 230.
 Guaram mamphalis 266, 268-69, 271.
 Guaram Pancratii filius 247.
Gunathle, *Gunathlis* 231, 273.
 Gurgenes europol. Adarnarsae filius
 215, 253-54, 282.
 Gurgenes Magister 209, 254.
 Guria 160.
Guipel, qui et Arsenius, 50.
Hahuli. *Vid.* Chachuli.
Hamazasp. *Vid.* Amaspo.
 Hermogenes m. 34.
 Hexamilion CP. 152-53.
 Hiberi, Hiberia 15-16, 18, 22, 28, 33,
 60-65, 67, 80, 112-16, 122-23, 136-
 137, 172, 222, 235, 241, 254, 256-57,
 266, 269, 271.
 Hiberi (coenobium Hiberorum, *Iviron*
 10, 12, 71, 73, 163.
 Hierisso coenobium in monte
 27, 40.
 Hierosolyma, Ierusalem, Urbs sancta
 50, 67, 80, 88, 90-91, 108, 147, 149,
 212, 236, 238, 242, 265, 270-71, 305.
 Hilarion ab. 172.
 Hilarion Cyteae ep. 122.
 Hilarion Dsqrosthavi hegum., Hibe-
 riae catholicus 252.
 Hilarion Hiberus 9.
 Hilarion Parechelius 210, 276.
 Hilarion praecentor 49.
 Hilarion Thvalelius 85, 88.
 Hilarion Ubae hegum. 242.
 Hispania 28.
Ia 181-83.
 Iacob patr. 81, 134, 146, 199.
 Iacobus ap. 193, 259, 270.
 Iacobus Georgii pater 80, 84.
 Iacobus Intercisus m. 98.
 Iacobus librarius 9 (cf. p. 318).
 Iacobus Midznadzori mon. 275.
 Ignatius Theophorus m. 98, 111.
 Ieremias proph. 85, 145, 147.
 Ierusalem. *Vid.* Hierosolyma.
 Jesus filius Nave 184.
 Iob 175, 220.
 Iohannes 120.
 Iohannes Antiochensis patr. 112, 118.
 Iohannes Baptista, Praecursor, 26,
 139-40, 169, 226, 251; coenobium
 Opizae 190; ecclesia in monte
 Atho 22, 60, 67, 97; Zarzmae 162.
 Iohannes Bediae archiep. 135.
 Iohannes Chachulensis 63.
 Iohannes Chandzthae hegum. 209.
 Iohannes Chandzthae mon. m. 305.
 Iohannes Chrysostomus 25, 34, 92,
 111, 122, 127, 138, 156.
 Iohannes Climacus 34, 90.
 Iohannes Damascenus 35.
 Iohannes *Dsqondidi* ep. 72, 76, 155.
 Iohannes dynastes 196.
 Iohannes Eleemosynarius 157.
 Iohannes Gabrielis frater 254.
 Iohannes Gothorum ep. 117.
 Iohannes *Grzelisdze* 13, 29, 55, 58-
 59, 63, 99.

Iohannes Hiberus 98-99.
 Iohannes Ieiunator 35.
 Iohannes Laclac 166.
 Iohannes Patricius (*Patric*) 111.
 Iohannes Praecursor. *Vid.* Iohannes Baptista.
 Iohannes S. Serapionis frater 170, 173, 180, 184, 187-88, 190, 192, 194-195, 198, 200, 202; coenobium 195.
 Iohannes solitarius 55.
 Iohannes Sulai filius 162.
 Iohannes syncellus 32.
 Iohannes *Tup'laisdze* librarius 9-10.
 Iohannes Theodori frater 211, 306.
 Iohannes Thornicius. *Vid.* Thornicius.
 Iohannes Tzimisces imp. 25.
 Iohannis evangelistae coenobium 19.
 Ionas librarius 208-209.
 Iordanes 98, 187.
 Ioseph patr. 129-30, 134, 149, 230.
 Iosue 79, 92, 184.
 Isaac doctor 34.
 Isaac Ismaelis filius 290, 292.
 Isaac patr. 134.
 Isaias proph. 14, 77, 91, 300.
 Ischanum (*Išhan*, *Išjan*) 215, 221, 237-38, 249-50.
 Ismael 290.
 Israel, Israelitae 147, 188, 220-21, 230, 234, 261.
 Iudas Iscariotes 237.
 Iviron. *Vid.* Hiberorum coenobium.

Kareui. *Vid.* Careae.
Kars. *Vid.* Carsion
Karthli 73.
Khandztha. *Vid.* Chandztha.
Khourtzisaze 164-66.
Kortha 293.
Kourtzic 164.
Ktzia fluvius 83.
Kurdia 195.

Laclac 166, 196-97.
Latavra, quae et Thecla, 196-98.
Laura (*Lavra*). *Vid.* Coenobium S. Athanasii.
Lazarus resuscitatus 195.
Leo romanus mon. 38.
Libanus 82, 181.
Ligni, *Lignorum* (*Šešatha*) vertex 182.

 Liparites, qui et Antonius, 118.
 Livadia, *Livsdia* 104.

 Macarius ab 34, 75, 169, 172.
 Macarius Antziae ep. 306.
 Macarius *Chachuli* hegum. 85, 89.
 Macarius Opizae hegum. 299-301.
 Macarius Opizae mon. 171.
 Macarius Sancti Sabae mon. 212.
 Macchabei 26.
Madsvereli = Adsquarensis.
 Marcellus Opizae mon. 172.
 Mare Rubrum 149.
Maria Aegyptia 35.
 Maria Deipara, Dei Genetricis coenobium in monte Atho 9; ecclesia ibid. 22, 68, 92, 97; ecclesia in Mere 280; Satberdi 295; *imago ή Πορτατισσα* 43.
 Maria Gabrielis Daphantzulii uxor 230.
 Maria Pancratii mater 101, 106-108, 119, 135.
 Maria S. Georgii mater 80-81.
 Martha Pancratii filia 106, 135.
 Martha S. Symeonis mater 70, 89, 91, 121.
 Martyres XL 98.
 Martyrius ab. 90.
Matoi presb. 235, 262-65.
 Maximus Confessor 34, 36.
 Menas m. 34.
 Mere 210-12, 233, 236, 255-56, 262-63, 279-80, 283.
 Meschitha (*Mitzkhetha*) 117, 241, 252, 266, 305.
 Mesopotamia 121.
 Michael Galesiota librarius 9, 12.
 Michael Gobron m. 210.
 Michael Hiberiae catholicus 305.
 Michael V Calaphates imp. 11, 66.
 Michael Opizae mon. 172.
 Michael IV Paphlagonius imp. 66.
 Michael Parechelius (*Parekheli*, *Parhejeli*), 165, 167, 171-72, 176-77, 190-91, 194, 197, 258-59.
 Michael Zarzmae hegum. 203-204.
Midznadzor 252-53, 258-59, 275, 302.
Mirean 241, 244-45, 268.
Mirean dynastes 196, 266.
 Misopoemen, locus in monte Atho, 101.

Monobatum (Monobata) 62.
 Mons Mirabilis 70-71, 74, 89-90, 120, 158.
 Mons Niger 67, 71, 89, 94, 98, 107, 109-110, 118-19, 139.
 Mons Sanctus. *Vid.* Athos.
 Moyses mon. 16.
 Moyses proph. 35, 79, 82, 88, 92, 127, 129, 159, 178, 187-88, 220, 242.
Mşhuedi. *Vid.* Mtzchuedius.
Mtbevari = Tbethensis.
 Mtzchuedius, *Mşhuedi* 254, 306.
Mtzkhetha. *Vid.* Meschitha.
 Nabuchodonosor 133.
 Narses Armeniorum catholicus 250.
 Narses dynastes 218.
 Nedzvia (Nedzui) 123, 221, 256-58, 274-75.
 Neos insula 25.
 Nestorius 111.
 Nicephorus Phocas imp. 26.
 Nicolaus 36.
 Nicopsis 116, 133.
 Ninive 147.
 Nino (Sanctae) ecclesia 13.
 Noe 231.
Norgiali 259.
Nouki (*Nouka*) kilisse 215.
 Olympus mons 17-18, 34.
 Onuphrius Boscus 35.
 Ooliab 188.
 Opiza 166, 171, 190, 192, 212, 215-216, 222, 227, 251, 260, 299, 301.
 Oriens 23, 67, 93, 98, 106, 108, 119-120, 124, 129-30, 132, 141.
 Pancratides 229.
 Pancratius. *Vid.* Antonius *Chachuli* mon.
 Pancratius Adarnarsae filius 211, 293 94.
 Pancratius Asotii europalatae filius 235.
 Pancratius europalates 247-48, 253.
 Pancratius II Hiberorum rex 163-65.
 Pancratius III Hiberorum rex 163-164.
 Pancratius IV Hiberorum rex 72, 76, 93, 101-104, 106-107, 109, 118-19, 133-34, 136, 139, 163-64.
 Pancratius m. 34.
 Pancratius Saroelius (*Şaroeli*) 282.
 Pancratius Tauromenii ep. m. 247.
 Panteleemon m. 98.
 Panteleemon mon. 152.
Parech, *Parechtha*, *Parekhtha*, *Parehi* 171, 258.
Patric. *Vid.* Iohannes Patricius.
 Patricius. *Vid.* Petrus.
 Patricius Gabrielis Daphantzulii filius 230.
 Paulus ap., Apostoius 78-79, 81, 89, 91-92, 95, 107, 110, 125, 142, 145, 148, 157, 168-69, 173, 179, 217-18, 220, 224, 228, 231, 246-47, 255-56, 261, 274, 283, 295, 299-300, 303.
 Paulus Thebaeus 169.
 Paulus presb. *Zarzmae* hegum. 205.
 Persis 22, 80.
 Petrus ap. 107, 116-17, 138, 155, 228, 247; templum Antiochiae 112.
 Petrus Opizae mon. 171.
 Petrus Patricius 76, 135-36, 140, 149-150, 153, 155.
Pharsman. *Vid.* Arsenius.
Pharsman *Khourtzisdze* 162, 164, 166.
 Pheris 86-87.
Phersath. *Vid.* *Ghado*.
Phersathi 282.
 Philadelphius m. 35.
 Philopation CP. 102, 140.
 Photis 122.
 Pontus 29.
 Prochorus Sanctae Crucis conditor 109.
 Prochorus diaconus 9.
 Proclus diadochus 160.
 Procopius m. 35.
Qveli *Queli*, 194, 235.
 Rachel 81, 145, 148.
 Resurrectionis basilica 49.
 Romani, Romania 37, 136-38, 141.
 Romani coenobium CP. 9.
 R̄.nani (S.) coenobium in monte Nigro 90.
 Romanus III Argyrus imp. 61.
 Sabae laura Hierosolymis 236, 238.
Saban. *Vid.* Sabas Ischani ep.
 Sabas coenobiarcha 169.
 Sabas Ischani ep. 221, 236-38, 249-250, 257-58.
 Sabas S. Georgij pater 88.

Sabas pater S. Georgii frater 84.
 Sabina abb. 81.
 Sadzmo 180.
 Salomon 77, 168, 188, 217, 220.
 Samaritani 102.
 Samson 300
 Samson Xenodochus 128.
 Samtzche 74, 80-81, 83, 159-60,
 165-66, 172, 198, 233, 235, 241,
 244, 256-57, 266.
 Samuel Opizac mon. 222.
 Samuel proph. 218.
 Sanctorum Omnia ecclesia CP. 153.
 Saphara coenobium 162.
 Saraceni 108, 143, 305.
 Sardseb 290.
 Sarcpta 184.
 Sutberd (Šatberd) 123, 210, 212, 214-
 216, 218, 235, 248-49, 251, 257,
 259, 261, 267, 275-78, 285, 295-
 299, 306.
 Sathachve, Sumthachve 182, 185.
 Savsethia (Šavšeti) 227, 235, 243, 259.
 Sclavi 105.
 Sclerus Bardas 20-23, 63, 162.
 Sebaste 121.
 Selymbria 110.
 Šemokmedi 160, 162, 165.
 Serapion Khourtzisdze Adsquri ep.
 162-63.
 Serapion Zarzmae conditor 159-207,
 210, 213.
 Sesatha (Šešata), 112.
 Simon Chananeus 116, 132-33.
 Simon Magus 102.
 Sina mons 90.
 Sio (Šio) Mghwimeli 165, 171.
 Sion 14, 91, 147.
 Sisicon, locus in monte Atho, 55.
 Soldanus (Alp-Arslan) 133.
 Sophia S. Clementis mater 128.
 Sophronius Satberdi hegum. 210, 276.
 Stephanus Chachulensis Hiberorum
 coenobii hegum. 11.
 Stephanus Hiberus mon. 142.
 Stephanus Iunior m. 34.
 Stephanus protomartyr 98.
 Stephanus Tbethi (Mtbevari) ep. 210,
 276.
 Studii coenobium CP. 107, 139-40.
 Šuartqleli (Šuartqleli), Šuartqli.

(Šuartqli) 190, 204.
 Sula 196.
 Sunnamitis 184.
 Superior regio (Zemo Karthli) 17.
 Symbatius Adarnarsae filius 282, 306.
 Symbatius, Davidis filius 306.
 Symeon Hiberorum laurae hegum.
 11-12, 62.
 Symeon Hiberus 142.
 Symeon senex 141, 149 ; ecclesia in
 monte Atho 56, 99.
 Symeon Stylita iunior, Symeon Thau
 maturgus 89, 96 ; coenobium in
 Monte Miribili 70-71, 74, 107,
 110, 112-15, 155.
 Syri, Syria 98, 112, 121.
 Tadzari Ta ḍari. Vid. Templum.
 Taochi 216, 227, 237.
 Tba, Tbeth 210, 215, 276, 289-90.
 Templum coenobium 81, 82.
 Thabor 188.
 Thecla. Vid. Latavra.
 Thecla S. Georgii soror 81.
 Themistia monialis 263-64.
 Theodora regina 106.
 Theodorus Chandzhae hegum. 209,
 211, 306.
 Theodorus Montis Nigri mon. 94.
 Theodorus Nedzviae hegum. 221,
 241-242, 244, 246-47, 256-58.
 Theodorus Pergensis m. 35.
 Theodorus S. Georgii frater 81.
 Theodorus Stratelates m. 35.
 Theodorus Studita 111.
 Theodorus Tiro 121, 209.
 Théodosius ab. 187.
 Theodosius Antiochiae patr. 113.
 Theologus, locus in monte Atho, 55.
 Theophanes presb. 58.
 Theophilus Hiberus Tarsensis ep. 116.
 Thessalonica 38, 66.
 Theupolis. Vid. Antiochia.
 Thornicius (Tornicius) 13, 18-24, 27-
 28, 63, 162-63,
 Thrialethi 80.
 Timotheus ap. 92, 125.
 Tiphlisum 290, 292.
 Transfigurationis ecclesia in monte
 Atho 40 ; Zarzmae 162 ; imago
 ibid. 174, 187, 189, 205.

Turci 121.
 Tvardsataph 88.
 Tyrocastron. *Vid. Qveli.*
 Tzchrodja, Tzhrodša 175.
 Tzekir 290, 292-93.
 Tzitzicius (Gočic) 50, 86.
 Tzortzar, Čorčuni 175.
 Tzortzanelius (Čorčaneli) 65, 151.
 Ube coenobium 242.
 Umdsa 189.
 Urbs regia. *Vid. Constantinopolis.*
 Urbs sancta. *Vid. Hierosolyma.*
 Utquia 174.
 Xerolophos CP. 139.

Zachaeus publicanus 207.
 Zacharias *Abeldiašavili* librarius 160.
 Zacharias Antziae ep. 251.
 Zacharias Barethelthi hegum. 252.
 Zacharias Mirdutisdze 61, 63.
 Zacharias Tbeth ep. 289-90.
 Zanavi 195.
 Zanavisi 175.
 Zarzma coenobium 159-64, 166-67,
 169, 187, 191, 198.
 Zazuna librarius 160.
 Zedanavtha 179.
 Zemo Karthli. *Vid. Superior regio.*
 Zeno mon. 235-36, 295, 299, 301.
 Zosimus ab. 35.
 Zosimus librarius 9.
 Zoticus presb. 128.

ERRATA

P. 9, l. 7 : le prêtre Michel. *Lege* : le prêtre Jacques.

P. 15, § 5, annot. 1 : *postrema pars annotationis a verbis : et praesertim ZORDANIA, transferenda est ad annot. sequentem.*

P. 41, annot. 4 : ἐκκλησιάρχος ; *lege* : ἐκκλησιάρχης.

P. 63, § 83, annot. 4 : Tapclāïsdze ; *lege* : Tap'laïsdze.

P. 85, annot. 1. *Deleantur quae de « Arsenio patrum principe » addita sunt ; cf. p. 294, annot. 3.*

P. 89, l. 2-3 : undique-vias ; *lege* : in omnes partes miserunt qui eum an- quirerent et apprehenderent, omnesque vias...

P. 106, § 37, annot. 8 : Νέος ; *lege* : Νέος.

P. 153, l. 9 : navigatione ; *lege* : navigatione³.

P. 209, l. 20 : § 38 ; *lege* : § 83.

Praeterea, sero comperimus apices litterarum Č, Ě, Š, Ž, H, H, cet. passim sub prelo ruptos esse. Quod cum in parte editionis modo minore modo maiore acciderit, nec notari potuit nec corrigi.

HOC VOLUMINE CONTINETUR

Paul PEETERS. Histoires monastiques géorgiennes

Avant-propos	5
I. Vie des SS. Jean et Euthyme	
Introduction	8
Texte.	13
II. Vie de S. Georges l'Hagiorite	
Introduction	69
Texte.	74
III. Vie de S. Sérapion de Zarzma	
Introduction	159
Texte.	168
IV. Vie de S. Grégoire de Khandztha	
Introduction	207
Texte.	216
Index onomasticus.	310

ADERAT IN APPENDICE

Ulysse CHEVALIER. *Repertorium hymnologicum. Tome VI. Préface et Tables, fol. a-c. 1-15; pp. I-XLVIII, 1-244.*